

Україна і Польща документи і матеріали 1920 - 1939 років

№ 168
13.9.23

Opis pocztowy elektroniczny

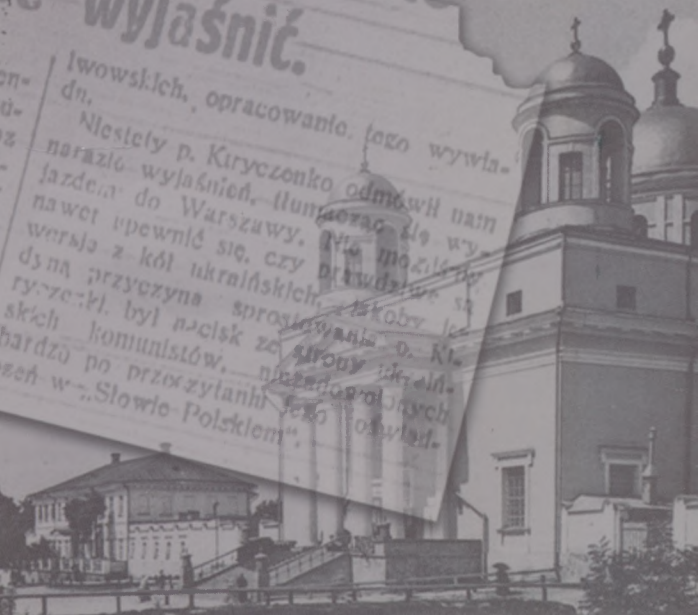
1924 Warszawa Rok VI
Nr. 80
Środa
21 marca
Cena numeru
20 groszy

AINY

MOSKWA, 19 MARCA.
ich sowieckich rozmówców z wielkim oburzeniem demonta- wano jako „całkowicie sprzecz- ne z zasadami leninowskiej po- lityki narodowości”.
Wedle nich — chodzi o t. zw. „bolszewicką ukraiń- ską”.
Wierzenie to znalazło potwierdzenie w przyjęto do- kumentach Ukrainy.

Kiryczenko chce wyjaśnić.

lwowskich, opracowanie tego wywła- dn.
Niestety p. Kiryczenko odmówił nam narazie wyjaśnienia, tłumacząc się wy- jazdem do Warszawy. Nie mógł to nawet upewnić się, czy prawdziwa wersja z-kół ukraińskich, z-których się- dzą przyczyna sprośowania o Ki- ryczenki, był nacisk ze strony ukraiń- skich komunistów. —
bardzo po przyczyni jego osyła- w „Słowo-Polskiem”.

**УКРАЇНА – ПОЛЬЩА 1920–1939 рр.:
З історії дипломатичних відносин УССР
з Другою Річчю Посполитою**

Документи і матеріали

**Підготовка до друку і наукове опрацювання
Олександра і Наталії Рубльових**

ДУХ І ЛІТЕРА

Київ 2012

Книга, що пропонується увазі читача, є збірником документів і матеріалів з історії дипломатичних відносин УССР та Другої Речі Посполитої. Віхами видання є знакові події в житті обох сусідніх країн – советсько-польські мирні переговори у Ризі 1920 р. і 1939 р. – переддень Другої світової війни. Висвітлюються різноманітні аспекти становлення, специфіка діяльності й взаємовідносин дипломатичних служб советської України, яка перебувала у складі ССРСР, й суверенної Польщі.

Рекомендовано до друку
Ученою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 9 від 27 жовтня 2011 р.)

Видавці: *Костянтин Сігов, Леонід Фінберг*

Упорядники: *Наталія Рубльова, Олександр Рубльов*

Науковий редактор: *Оля Гнатюк*

Комп'ютерна верстка: *Вячеслав Горшков*

Дизайн обкладинки: *Ірина Пастернак*

У45 Україна – Польща 1920 – 1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали / НАН України. Інститут історії України; упорядкування, коментарі, вступна стаття: Н. С. Рубльова, О. С. Рубльов. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 624 с.

**Видання здійснено за підтримки
Посольства Республіки Польщі в Україні**

УДК 327(477+438)“1920/1939”

ISBN 978-966-378-235-5

© Вступна стаття: Наталія Рубльова, Олександр Рубльов
© ДУХ І ЛІТЕРА 2012

**Від Ризького миру до
Пакту Молотова – Ріббентропа:
До історії дипломатичних відносин УССР з
Другою Річчю Посполитою, 1920–1939 рр.**

Відновлення та поживлення наукових і культурних зв'язків земель Західної й Східної України після неfortunного для українців завершення доби Визвольних змагань викликали гостру потребу в їхньому дипломатичному забезпеченні. Йшлося, зрозуміло, про контроль за такими транскордонними контактами з боку більшовицької адміністрації УССР.

Ситуація, що склалася з утворенням ССРСР, внаслідок чого з 1 серпня 1923 р. ліквідовувалися республіканський наркомат закордонних справ та окремі дипломатичні представництва УССР, негативно впливала на зв'язки двох Україн – «державної» й «недержавної». Знайдений паліатив (встановлення посад окремих радників у повноважних представництвах ССРСР у Чехо-Словаччині, Німеччині, Польщі, Франції, які покликані були репрезентувати УССР), не давав можливості забезпечити належним чином державні інтереси України, далеко не завжди тотожні загальносоюзним пріоритетам. Насамперед це стосувалося II Речі Посполитої. Зовнішньополітичні амбіції УССР («нового П'ємонту українських земель»)¹ вимагали окремого дипломатичного представництва у західноукраїнській столиці – Львові, на теренах, так би мовити, «старого П'ємонту».

Вже 1 вересня 1924 р. секретаріат ЦК КП(б)У заслухав питання щодо українських кандидатів для заміщення посад у консульствах у Львові та Кракові, ухваливши: «Доручити Оргрозподілу висунути кандидатури для консульств НКЗС СРСР у Львові й Кракові та подати до наступного засідання Секретаріату». На засіданні 4 вересня було схвалено кандидатуру М. Л. Барана на консульську вакансію до Львова, для Кракова ж дипломатичного працівника ще мали підшука-

¹ Див. напр.: Скрипник М. *УССР – П'ємонт українських трудящих мас*: [З доповіді на XI Всеукраїнському з'їзді рад 1929 р.: «Стан та перспективи культурного будівництва на Україні»] // Скрипник М. Статті й промови з національного питання / Упоряд. І. Кошелівець. – Мюнхен: Сучасність, 1974. – С. 178–184.

ти². Але невдовзі – 25 вересня 1924 р. – секретаріат ЦК КП(б)У (ймовірно, через неприйнятність кандидатури Михайла Барана для польської сторони) доручив секретареві ЦК О. В. Медведєву «з'ясувати кандидатуру т. Гаврилова до Львова»³. Вірогідно, що й кандидатура ще одного галицького комуніста – Мирослава Гаврилівца – не влаштувала або Варшаву, або Москву (чи одночасно обидві столиці). Тим часом й справа організації советського консульства у Львові ніяк не переходила у практичну площину.

Проект облаштування дипломатичного представництва ССРСР/УССР на теренах Східної Галичини обговорювався партійно-державним керівництвом республіки й 1925 р. Так, у листі Уповноваженого НКЗС ССРСР у Харкові О. Г. Шліхтера генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. М. Кагановичу від 19 листопада 1925 р. серед інших питань закордонної роботи УССР у черговий раз порушувалася проблема консульської вакансії у Львові та пропонувалося призначити на цю посаду такого вже досвідченого на той час українського советського дипломата, як Наум Михайлович Калужний⁴.

4 лютого 1926 р. О. Г. Шліхтер, надсилаючи секретареві ЦК КП(б)У І. Є. Клименку протоколи засідань Комісії ЦК КП(б)У для справ закордонних, звертався до адресата з проханням внести на найближче засідання політбюро низку проблем закордонної роботи. До порядку денного засідання пропонувалося внести й питання *«Про територію, що її має обслуговувати консульство у Львові»* на підставі доповідної завідувача консульською частиною Повпредства ССРСР у Варшаві М. М. Лебединця.

У меморандумі Михайла Мусійовича Лебединця *«Про консульства СРСР у Польщі»* обґрунтовувалася потреба створення трьох советських консульств – Львівського, Варшавського й Лодзинського – й, зокрема, зазначалося: *«Загалом у принцип було покладено: 1) неподільність воєводства й 2) бажання зосередити при даному консульстві національно-однорідні маси, що тяжіють до даного центру*

² 26 вересня 1924 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило «соломонове» рішення з «краківського питання»: *«Відмовитися від надсилання представника до Кракова, відмовивши натомість прийняти польського представника до Києва»* (ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 122).

³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 40. – Арк. 89 зв., 96, 140.

⁴ Там само. – Оп. 16. – Спр. 2. – Арк. 72 зв.

внаслідок економічних, політичних й національних умов. Тому, наприклад, Львівське консульство повинно, на думку Консульської частини, обіймати землі, заселені українцями»⁵.

5 березня 1926 р. Комісія ЦК КП(б)У для справ закордонних розглянула питання «Про персональні заміщення консульських вакансій у Польщі» та ухвалила (шляхом «телефонного порозуміння»): «В зв'язку з призначенням т. Лебединця радником Повпредства в Варшаві і в зв'язку з майбутнім відкриттям Консульства у Львові, прохати ЦК: затвердити на місце т. Лебединця – Зав. Консульською частиною Повпредства в Варшаві тов. Тура Івана; консулом до Львова – тов. Репу, тепер секретаря Консчастини в Варшаві» (виділення наше. – Авт.).

На закритому засіданні політбюро ЦК КП(б)У 29 травня 1926 р. Тиміш Іванович Репа був затверджений на посаду керівника Консульства ССРСР/УССРСР у Львові. Щоправда, в інтервалі між 5 березня та 29 травня, а саме – 4го травня, Комісія ЦК КП(б)У для справ закордонних черговий раз розклала номенклатурний пасьянс, запропонувавши політбюро ЦК призначити львівським консулом ще одного ймовірного кандидата – С. М. Семка, тодішнього ректора Київського ІНО⁶. Очевидно, Семен Михайлович Семко-Козачук згоди не дав, й тоді повернулися до попередньої кандидатури Т. І. Репи.

А далі ситуація з новозатвердженим дипломатичним представником УССРСР у Львові набула детективно-анекдотичного характеру. 23 жовтня 1926 р. О. Г. Шліхтер листовно звернувся до політбюро ЦК КП(б)У, нарікаючи на серйозні ускладнення у роботі підпорядкованого йому відомства (як вже згадувалося, замість окремого наркомату закордонних справ у Харкові працювало так зване Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССРСР⁷). Пояснювалося це, на його

⁵ Там само. – Арк. 44.

⁶ Там само. – Арк. 218.

⁷ Наголошуючи на недоліках цього неповноцінного зовнішньополітичного відомства УССРСР та закидаючи йому, насамперед, недостатній захист інтересів українського населення Польщі, фейлетоніст «Діла» писав 1929 р.: «Що ж, коли Україна, змінивши краску прапора, в першу чергу поквалілась про міністра судівництва і рільництва..., а про міністра заграничних справ, серед інших, важніших справ, зовсім забула. Має тільки «головноуповаженого» і то тільки в Харкові, і то тільки лотиша Берзіна. Він носа поза Харків не показує, а хоч би й показав, то пчихне не по-нашому. А Літвінов... і всі інші – єви і ови – забагато заступають самостійних республік, щоб могли займатися меншостями поза Україною. До-

думку, відсутністю «офіційних норм взаємовідносин» між московським НКЗС та його харківським представництвом. Але справа полягала не лише у відсутності чіткого розмежування компетенції союзного та республіканського дипломатичних відомств – керівництво НКЗС ССРСР відверто нехтувало інтересами УССР на міжнародній арені й відповідно ігнорувало свого харківського «уповноваженого», до речі, члена Колегії НКЗС ССРСР. «Будь-які призначення й зміни, що стосуються українських працівників за кордоном, відбуваються без попереднього погодження з Управлінням, більше того, воно навіть не повідомляється», – наголошував Шліхтер.

І далі, у цьому ж листі – для більшої виразності – наводився приклад із ситуацією, що склалася довкола організації консульства у Львові: «Кандидатура тов. Репи, якого висунуто на посаду консула у Львові, зустріла, як виявляється, заперечення з боку Польпра⁸ ще два

силь їм меншостей на Україні...» (Див.: Галактіон Чіпка. *Обминаємо, значить...* // Діло. – 1929. – 13 квітня. – Ч. 82. – С. 4).

Ян Антонович Берзін (1881–1938) у 1919–1920 рр. був секретарем Виконкому Комінтерну, у 1921–1925 рр. – заст. повпреда ССРСР в Англії, з серпня 1925 р. – повпред ССРСР в Австрії. З жовтня 1927 р. до травня 1929 р. працював Уповноваженим НКЗС ССРСР при РНК УССР, змінивши на цій посаді свого попередника (1923–1927) Олександра Григоровича Шліхтера, який, власне, безпосередньо опікувався організацією Консульства ССРСР у Львові. Поданий Р. Купчинським (*Галактіоном Чіпкою*) його шаржований образ, звичайно ж, далекий від справжнього обличчя цієї непересічної особистості. Хоча призначення його головою дипломатичної служби підсоветської України, зрозуміло, відповідало стратегічним цілям сталінської кадрової (й не лише кадрової) політики.

Харківське партійно-державне керівництво у другій половині 1920-х рр. ще іноді чинило опір спробам Москви нав'язувати УССР керівників дипслужби. Так, 11 березня 1927 р. політбюро ЦК КП(б)У на закритому засіданні «*рішуче заперечило*» проти кандидатури *тов. Юренева на пост Уповнаркомзаксправ, що висувається НКЗС СРСР*. Натомість Харків пропонував на цю посаду *Сергія Мазлаха* (1878–1937), відомого українського націонал-комуніста, автора (спільно з В. Шахраєм) знаної книги «*До хвилі: Що діється на Україні і з Україною?*» (1919). Зрозуміло, що Кремль відкинув цю, потенційно небезпечну для себе, пропозицію, й 2 травня 1927 р. по інформації Л. М. Кагановича «Про Уповноваженого НКЗаксправ СРСР на Україні» політбюро ЦК КП(б)У силовано ухвалило: «Погодитись з постановою ЦК ВКП(б) про затвердження Упов. НКЗаксправ тов. Берзіна» (ІЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 121. – Арк. 38, 65).

⁸ «*Польпра*» (рос.) – «польское правительство» («польський уряд»).

Серед яскравих прикмет першого більшовицького десятиліття в Україні – поряд з епідеміями, «червоним терором», голодом й дефіцитом усього життєво необхідного – пошесть аббревіатур як наслідок приходу до влади учорашніх суспільних маргіналів – назагал малописьменного й некультурного партійно-советського

– три місяці тому, але відомості про цей факт дійшли до Управління лише два тижні тому, завдяки чому я був позбавлений можливості поставити своєчасно питання в Політбюро України про висунення іншого кандидата, й як наслідок відкриття нашого консульства у Львові надмірно затягнулося, в той час, як польське консульство у Києві вже відкрито. Більше того, НКЗС, провадячи у цей же проміжок часу листування з Польпра щодо польського консульства у Києві, знову ж таки не ставив про це до відома Управління, й приїзд в Україну польського київського консула був для Управління цілковитою несподіванкою [...]. Все це значною мірою ускладнює роботу як тут, в Україні, так і особливо за кордоном»⁹.

Ці ламентатії О. Г. Шліхтера датовані 23 жовтня, а 18 жовтня 1926 р. члени політбюро ухвалили: «Погодитись з пропозицією Уп[овноваженого] НКЗСправ про призначення тов. Кириченка Консулом у Львові»¹⁰. Відтак шостий за чергою (М. Л. Баран, М. С. Гаврилів, Н. М. Калужний, Т. І. Репа, С. М. Семко-Козачук) претендент на консульську посаду у Східній Галичині – С. Т. Кириченко – став нарешті першим советським консулом у Львові.

Семен Трифонович Кириченко народився 1895 р. у с. Рашівка на Полтавщині (нині – Гадяцького району Полтавської обл.) у незаможній селянській родині, був найстаршим з восьми синів. Працював учителем у сільських школах; закінчив Полтавський учительський інститут (1915–1918) (тоді середній спеціальний навчальний заклад з трирічним терміном навчання, заснований 1914 р.; випускником його першого набору (1914–1917) був відомий педагог А. С. Макаренко). З 1919 р. працював у місцевій більшовицькій адміністрації, служив у червоному війську, очолював повітвиконком у Ромнах (1920–1921), був заступником завідувача оргвідділом Полтавського губкому

комуністичного чиновництва. Зачепила ця недуга й дипломатичну галузь ССРСР/УСРСР, де стрімко розмножилися й набули статусу громадянства численні скорочення на кшталт: «Польпра», «Укрпра», «повпредство», «дипкур'єр», «упеенказеес» («УпНКЗС») тощо. Маркуючи цю виразну ознаку часу, академік Сергій Єфремов 16 січ. 1924 р. занотував: «Як до скороченнв звикли люде, показує таке отовідання. Ніби в Києві біля якогось будинку стоїть провинція і з непорозумінням питає: яка установа зветься ВХОД? А то був простісінький собі «вход» та й годі» (Див.: Єфремов С. О. Щоденники, 1923–1929. – К., 1997. – С. 57).

⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 3. – Арк. 54.

¹⁰ Там само. – Арк. 58.

КП(б)У (1921), у Кременчуці керував губернським відділом народної освіти та агітпропом губкому КП(б)У (1921–1923). Згодом був секретарем окружному у Ромнах та агітпропом Полтавського губкому КП(б)У (1923–1924). У жовтні 1924 р. Кириченко перебрався до Харкова, де був призначений членом Колегії НКО УРСР – завідувачем Головоцвиху (Упрсоцвиху). Відтоді працював під керівництвом тодішнього наркома освіти УРСР – О. Я. Шумського. 23 грудня 1926 р. РНК УРСР своїм рішенням увільнив С. Т. Кириченка від обов'язків по Наркомосу «з огляду на призначення його на іншу посаду».

Людина скромних талантів і такої ж освіти, советський чиновник середньої ланки, Семен Трифонович не був політичною постаттю чи яскравою особистістю, не мав він й досвіду дипломатичної роботи. За цими критеріями Кириченко поступався усім своїм п'яти попередникам – вірогідним кандидатам на консульську посаду. Але саме ця невиразність, очевидно, й допомогла дипломатичній кар'єрі учорашнього сільського хлопця з Полтавщини. Місце його народження влаштовувало польську сторону, адже Кириченко не був уродженцем західноукраїнських земель, отже, особою заангажованою, пов'язаною з галицькими справами власною біографією, родинними зв'язками. На додачу, новоспечений дипломат не був переобтяжений знанням регіональної специфіки. Це дозволяло розраховувати на те, що він залишатиметься малопомітною постаттю, до того ж ізольованою від тамтешньої української громадськості.

До речі, подібною ж логікою керувалися й керманічі УРСР, заперечуючи проти призначення до республіки дипломатів II Річчю Посполитої – вихідців з польської спільноти Правобережної України. Так, наприклад, 18 січня 1929 р. політбюро ЦК КП(б)У, заслухавши питання «Про польського консула у Харкові», вирішило: «1. Звернутися до ЦК ВКП(б) з протестом з приводу прийняття НКЗС Союзу запропонованої польським урядом кандидатури Стебловського консулом у Харкові – без погодження НКЗС цього питання з Україною й навіть без будь-якого повідомлення про кандидатуру, яку висуває польський уряд. 2. Одночасно вважати за необхідне відзначити, що *новий польський консул Стебловський, як такий, що тривалий час мешкав в Україні й добре знає українську мову, – має великі зв'язки*

з українською інтелігенцією» (виділення наше. – Авт.)¹¹. Попри протести УССР, Москва таки прийняла Стебловського як Генерального консула II Речі Посполитої у Харкові¹².

Невдовзі після затвердження на посаді С. Т. Кириченко виїхав до Повпредства СССР у Варшаві – львівське консульство поки що існувало лише на папері, й остаточної згоди на його відкриття польська влада все ще не давала.

Внаслідок переговорів із польською стороною, що в них діяльну участь брав Ю. М. Коцюбинський (перший радник Повпредства СССР у Варшаві й керівник усієї української советської роботи у II Речі Посполитій у 1927–1930 рр. – *«Юрко Варшавський»*), як позаочі називали його серед першої хвилі української еміграції)¹³, було досягнуто угоди щодо відкриття у Львові Консульства СССР, яке фактично мало представляти інтереси підсоветської України (в УССР на той час вже діяли два польських консульства – у Києві й Генеральне консульство – у Харкові). «Польський уряд тривалий час протидіяв відкриттю нашого консульства у Львові, – згадував Кириченко. – Коли мені з

¹¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 6. – Арк. 275–275 зв.

¹² *Адам Стебловський (Adam Stebłowski, 1896 – 1941)* – польський дипломат. Народився у маєтку Збруч Волочиського повіту. Закінчив гімназію в Острозі, вивчав філологію в Університеті св. Володимира у Києві, закінчив Вищу військову школу (1922) і правничий факультет Варшавського університету, навчався у Варшавській школі політичних наук; магістр права. У 1917–1918 рр. брав участь у створенні польських військових підрозділів у Росії. Служив у Війську Польському. У 1925–1928 рр. – військовий експерт польської делегації на міжнародних конференціях Ліги Націй, член постійної Дорадчої комісії з військових справ при Лізі Націй. З 1928 р. – дипломований майор запасу. У 1928–1933 рр. – радник Посольства II Речі Посполитої у Москві, генеральний консул Польщі у Харкові (8 грудня 1928 р. – 28 червня 1932 р.) і Тифлісі (до кінця жовтня 1933 р.), згодом член змішаної комісії у справах Верхньої Сілезії, радник МЗС Польщі, співробітник багатьох військових часописів. Див.: Grajżul T. *Poselstwo i konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937* // Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku: Praca zbiorowa pod red. H. Strońskiego i G. Seroczyńskiego. – Olsztyn – Charków, 2010. – S. 221; *Hołodomor 1932–1933: Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu* / Wybór i opracowanie Jan Jacek Bruski. – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008. – S. 19–21, 24, 26–29, 31–32, 35, 37, 63, 66, 474, 660, 662–665, 669, 768 – Polski Słownik Biograficzny. – T. 43. – S. 48–49.

¹³ Докладніше див.: Чуприна М. С. *До питання про дипломатичну діяльність Ю. М. Коцюбинського в 1925–1930 рр.* // Укр. іст. журн. – 1976. – № 12. – С. 89–95; Ярошенко А. Д. *Юрий Михайлович Коцюбинский.* – Киев, 1986. – С. 127–131.

Юрієм Михайловичем (Коцюбинським. – *Авт.*) одного разу довелося нанести візит начальнику Східного відділу Міністерства закордонних справ Польщі Голувку, він, як ми відходили, порадив не дражнити польських великодержавників демонстрацією наших зв'язків з українцями»¹⁴.

Тим часом 31 грудня 1926 р. члени секретаріату ЦК КП(б)У опитом ухвалили таке рішення з питання «Про штат для Львівського консульства»: «Підтримати домагання тов. Шліхтера, аби при призначенні співробітників для Львівського консульства підбиралися люди, що знають українську або польську мову. В разі потреби звернутись з цим до ЦК ВКП»¹⁵.

У зв'язку з цим варто зауважити, що на посаду віце-консула у Львові висувалася свого часу й кандидатура колишнього боротьбиста Івана Майстренка, який товаришував з заступником Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР О. Шліхтера – І. Куликом. Принаймні І. Майстренко згадує у своїх відомих мемуарах: «Я дуже нудився тоді моєю працею в Вукоопспілці, і Кулик, ще коли я бував у нього як дипломатичного працівника, запропонував мені посаду віце-консула у Львові. Ця посада вважалася українською. Та за якийсь час прийшла відповідь з ГПУ (воно перевіряло людей на дипломатичні посади), яке мою кандидатуру відвело. Це було моє щастя, бо усі дипломати, а особливо українці, були пізніше розстріляні»¹⁶.

12 березня 1927 р. «Діло» сповіщало львів'ян: «На припоручення тут більшовицького посольства виїхала до Львова делегація для закупна камениці, в якій поміщено би бюро більшовицького консульату у Львові. Консулят той мають утворити в найближчому часі на основі умови, заключеної між більшовицьким і польським урядом». У серпні 1927 р. Консульство ССРСР у Львові розпочало свою діяльність.

Ю. Коцюбинський декілька разів відвідав Львів, щоб підшукати разом з С. Кириченком відповідне приміщення й організувати дипломатичне представництво. Спочатку консульство розташовувалося у «Народному готелі», а невдовзі перебралось до двоповерхової вілли на вулиці Набеляка (нині Котляревського) 27. Згодом советські пред-

¹⁴ Цит. за: Ярошенко А. Д. *Юрий Михайлович Коцюбинский*. – С. 129–130.

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 83. – Арк. 12 зв.

¹⁶ Майстренко І. *Історія мого покоління: Спогади учасника революційних подій в Україні*. – Едмонтон, 1985. – С. 216.

ставники у Львові вважали вибір цієї кам'яниці невдалим. Так, наприклад, віце-консул А. Величко нарікав 1932 р.: «Будинок консульства розташований на розі трьох вулиць, а вхід один. Це значно полегшує відповідним зацікавленим поліцейським органам стежити як за офіційним, так і внутрішнім життям консульства»¹⁷.

Якщо спротив польських великодержавників урядовий Харків врешті-решт подолав, то важче було з великодержавниками російськими, які керували союзним НКЗС. Керівництву республіки й дипломатичному апарату УСССР доводилося весь час наражатися на опір керманічів союзної дипломатії. У останньої, до речі, були в цьому відношенні давні традиції. Адже сумнівні лаври «батьків» проекту «автономізації» советських республік поділяють з Сталіним й Г. В. Чичерін та Л. Б. Красін, на чому, зокрема, акцентував увагу голова РНК УСССР Х. Г. Раковський під час свого виступу у квітні 1923 р. на засіданні національної секції XII з'їзду РКП(б)¹⁸.

Скандальне ставлення осіб з Кузнецького мосту у Москві, де розташовувався НКЗС СССР, до організації львівського дипломатичного представництва, стало предметом розгляду на закритому засіданні політбюро ЦК КП(б)У 9 травня 1927 р. Тоді по доповіді заступника Уповноваженого НКЗС СССР при РНК УСССР І. Ю. Кулика «Про Львівське консульство» було ухвалено, очевидно, найбільш різке щодо Москви рішення: «а) Доручити Оргрозподілу терміново підшукати діловода-машиністку для Львівського консульства з відповідною кваліфікацією; б) Протестувати проти затримки НКЗС відкриття Консульства у Львові й наполягати на призначенні секретарем українського працівника. Кандидатуру підшукати Оргрозподілу; в) Запропонувати Раднаркому відпустити 2.000 дол. на облаштування Консульства у Львові»¹⁹ (виділення наше. – Авт.). Москва надзвичайно

¹⁷ Цит. за: Науменко К. *Генеральне консульство СРСР у Львові* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – Вип. 7: *Збірник на пошану проф. Ю. Сливки*. – С. 389.

¹⁸ *Из истории образования СССР*: Стенограмма заседания секции XII съезда РКП(б) по национальному вопросу 25 апреля 1923 г. // Известия ЦК КПСС. – 1991. – № 3. – С. 171, 180.

¹⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 123. – Арк. 83.

Первісно навіть передбачалося виділити 5 тис. дол. на приміщення й 2 тис. – на облаштування консульства (Там само. – Арк. 74).

обмежила штат консульства, який включав консула, віце-консула, секретаря і двох кур'єрів-охоронців. У віллі на Набеляка 27 постійно мешкали консул з родиною, охоронці й челядь, решта співробітників селилися у приватних помешканнях²⁰.

Цей опір керівництва НКЗС СРСР організації та гальмування ним діяльності Консульства СРСР у Львові виразно характеризується у листі С. Т. Кириченка до Л. М. Кагановича й В. П. Затонського (листопад 1927 р.) (див. док. № 76).

Попри деструктивну щодо Львівського консульства позицію НКЗС СРСР, більшість європейських країн добре усвідомлювали стратегічне значення східногалицької столиці у тогочасних геополітичних комбінаціях. Наприкінці 1920-х років у Львові – важливому економічному та культурно-політичному центрі – функціонували 12 консульств: Австрії, Великобританії, Бельгії, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Чехословаччини та Югославії²¹. На 1937 р. кількість іноземних консульств у місті зросла до 16, а президент Львова Станіслав Островський у листі до МЗС у Варшаві від 29 травня того ж року наголошував, що львівські можливості у цьому відношенні далеко ще не вичерпані, а відтак просив керівництво польської дипломатії *«про здійснення відповідних кроків, що мають на меті збільшення кількості консульських урядів у Львові»*²².

23 вересня 1927 р. до ЦКК КП(б)У надійшла скарга С. Т. Кириченка щодо «нетовариського ставлення» до нього тодішнього радника Повпредства СРСР у Варшаві М. М. Лебединця: мовляв, по приїзді Кириченка до Польщі останній *«не утворив йому в українських колах відповідної обстановки, що нібито тим тов. Лебединець мав на меті підтримати лінію тов. Шумського, проти якого, по приїзді в Варшаву, тов. Кириченко виступав»*.

Справу розглядала партійна колегія ЦКК КП(б)У 15 вересня 1928 р. – вже після повернення обох зацікавлених осіб до УСРС. Під час засідання партколегії ЦКК М. Лебединець відкинув висунуті проти нього обвинувачення, зауваживши, що *«не сприяв дискредитації т. Кириченка в українських колах, що, навпаки, своїм нібито нетактичним підходом до оцінки тов. Шумського тов. Кириченко відсунув*

²⁰ Див.: Науменко К. *Генеральне консульство СРСР у Львові*. – С. 389.

²¹ Там само. – С. 387.

²² Див.: Łossowski P. *Dyplomacja polska, 1918–1939*. – Warszawa, 2001. – S. 229.

від себе українські кола та що тов. Кириченко взагалі в неприпустимому тоні інформував збори». Що ж до поглядів колишнього наркома освіти УССР, то М. Лебединець заявив, що «поглядів Шумського він поділяє і зараз, але як дисциплінований член партії підлягає всім вирішенням, що винесені за цим питанням відповідними інстанціями».

Партколегія ЦКК ухвалила: *«Вказати тов. Лебединцю на неправильне ставлення до тов. Кириченка під час його перебування в Варшаві. Також вказати тов. Лебединцю на неприпустимість його поглядів щодо оцінки позиції тов. Шумського та на формальне ставлення його до вирішення партії по нацпитанню»*.

Хоча вищенаведені листи-скарги С. Т. Кириченка відбивали певні реалії як умов його праці, так і конфліктних взаємин з оточенням, одночасно його ламентативні вирази засвідчували й безпорадність автора, невідповідність його посаді. Вже 26 вересня 1927 р. на своєму закритому засіданні політбюро ЦК КП(б)У по доповіді І. Ю. Кулика ухвалило: *«Доручити Секретаріату терміново висунути нового кандидата на посаду консула у Львові. Наполягати перед НКЗС на затвердженні т. Майстренка віце-консулом, якщо ж ця посада буде скасована, то – секретарем Консульства»*. А через місяць – 26 жовтня – політбюро вже *«не заперечувало принципово»* проти *«висунення т. Попова П. на посаду консула у Львів, доручивши Секретаріату ЦК попередньо погодити це питання особисто з т. Поповим»*²³. «Висуванець» Павло Попов, очевидно, декларував самовідвід, й пошук кандидатури на дипломатичну роботу у Львові продовжили.

Пошуки наступника С. Т. Кириченка несамохіть прискорив сам львівський консул ССРСР, зробивши два вимушені, але – з кар'єрної точки зору – невиважені кроки. По-перше, 12 грудня 1927 р. він звернувся з листом до харківського дипломатичного відомства, в якому інформував своє керівництво про скандальну ситуацію з невдалими спробами львівської української кінофірми «Соня-Фільм» налагодити зв'язок з ВУФКУ – Всеукраїнським управлінням у справах кінематографії та фотографії НКО УССР, аби домовитися з наддніпрянськими колегами про придбання кінокартин, спільне виготовлення сценаріїв та знімання фільмів. *«Здійснення цієї мети надзвичайно важливе з політичних мотивів, оскільки досі жоден фільм ВУФКУ не демонстру-*

²³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 3. – Арк. 344.

вався на території Західної України, – наголошував консул. – *Взагалі про діяльність ВУФКУ тут мало знають. Між тим, чималим може похвалитися ВУФКУ (Звенигора, Микола Джеря, Тарас Трясило, Василина, Тарас Шевченко)».*

Після неодноразових невдалих спроб встановити безпосередній зв'язок з Харковом, львівська кінокомпанія звернулася за посередництвом у цій справі до Торговельного представництва ССРСР у Варшаві. В експортному відділі Торгпредства представника фірми зустріли глузливо-некомпетентними репліками: *«Я не розумію хохлацького мови»*; *«А що таке ВУФКУ?»* тощо. Уповноважений збирався писати про це відкритого листа до української громадськості, але після розмови з першим секретарем Повпредства ССРСР у Польщі М. П. Аркадьєвим, який притлумив конфлікт, *передумав*. Оцінка Кириченком такої поведінки своїх варшавських колег була прямолінійною, але, очевидно, адекватною: *«Вважаю необхідним, попри саботаж чорниць з Торгпредства, аби цю справу було зрушено з мертвої точки. Вважаю політично ударним питання про зруйнування китайсько-го муру між Україною Радянською й Західною у діяльній кіно»*²⁴.

29 грудня 1927 р. апарат Уповноваженого НКЗС ССРСР адресував копію повідомлення С. Т. Кириченка генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. М. Кагановичу й наркому освіти УССР М. О. Скрипнику. У свою чергу, ЦК КП(б)У «звернув увагу» наркомату торгівлі УССР «на неприпустимість явищ, які відзначаються у листі тов. Кириченка». І вже республіканський наркомат торгівлі 19 січня 1928 р. надіслав меморандум у цій справі до Торговельного представництва ССРСР у Польщі та союзного наркомторгу, наголосивши: *«Поведінка працівників Торгпредства настільки ганебна, що аж ніяк не може бути толерована у жодній радянській установі, а тим більше в організації, яка представляє наші інтереси за кордоном».*

*У зв'язку з цим просимо Вас взяти найенергійніших заходів щодо розслідування інциденту, що мав місце, й повідомити нам результати, про які ми повинні своєчасно сповістити ЦК КП(б)У»*²⁵.

Відповідь на звернення наркомторгу УССР виконуючого обов'язки торгпреда ССРСР у Речі Посполитій С. Копилова від 7 лютого 1928 р.

²⁴ Там само. – Оп. 20. – Спр. 2708. – Арк. 40.

²⁵ Там само. – Арк. 42.

була реакцією роздратованого советського функціонера від комерції, а не відповіддю по суті. Вже з самого початку безапеляційно стверджувалося: *«Инцидент с представителем галицийской кинофирмы «Соня-фильм», который так расписал наш Львовский консул т. Кириченко, не соответствует действительности»*. Далі чиновник подавав власне бачення цієї події, зрозуміло, зі слів своїх підлеглих: *«Дело было так: к нашим сотрудникам Экспортного отдела т. Цвиллингу и т. Моисееву обратился представитель «Соня-фильм» на украинском языке. Те, извиняясь, заявили, что, к сожалению, по-украински не говорят»*.

Когда мне стало известно о происшедшем будто бы инциденте у нас в Торгпредстве, я вызвал представителя «Соня-фильм», извинился и просил рассказать мне, как это было. Тот мне заявил, что ничего такого особенного не было» (виділення наше. – Авт.).

Результати власного службового розслідування С. Копилов вважав остаточними й такими, що вже не підлягали сумніву: *«Я считаю абсолютным недопустимым такую одностороннюю информацию со стороны т. Кириченко, не дожидаясь выяснения дела с моей стороны в Торгпредстве. Я великолепно уясню себе политическое значение такого невежества, если бы это действительно случилось, и если бы этот факт подтвердился, я бы его, безусловно, не смазал, а соответствующе реагировал вплоть до увольнения таких сотрудников»²⁶*.

Зрозуміло, що згаданий лист С. Т. Кириченка від 12 грудня 1927 р. й спричинене ним листування харківських і московських урядовців мало своїм чи не єдиним наслідком наростання роздратування львівським консулом серед варшавських дипломатів ССРСР та їхнього московського керівництва²⁷.

²⁶ Там само. – Арк. 41.

²⁷ Згаданий лист С. Кириченка таки посприяв справі *«зруйнування китайського муру між Україною Радянською й Західною у ділянці кіно»*. Вже після його від'їзду, наприкінці 1928 р. продукція ВУФКУ нарешті з'явилася на західноукраїнському кінематографічному ринку.

«Від чотирьох днів іде у великій салі Народнього Дому фільма «Тарас Шевченко» при живому заінтересуванні цілого українського Львова. Це перша фільма з українського життя роботи ВУФКУ [...], що прийшла до нас з того боку Збруча – після кількох фільмів з життя жидівського населення, які глибшого вражіння не зробили», – зауважував редактор «Діла» І. Німчук, наголошуючи, що «сама фільма виконана з мистецького боку бездоганно, деякі місця дуже гарно, а є немало образів, що можуть зворушити й найтвердишу людину». Довівши до відома

Другим нерозважливим кроком С. Т. Кириченка було його нефортунне інтерв'ю впливовому львівському щоденнику «Słowo Polskie», котре він дав 5 січня 1928 р. і яке з'явилося на його шпальтах 7 січня²⁸. Як згадував львів'янин *Мар'ян Тировіч* (1901–1989), у повоєнний час довголітній професор краківських високих шкіл: «*Pismem czytany w moim domu – jak we wszystkich lwowskich rodzinach mieszczańskich i inteligentkich – było «Słowo Polskie». Z niego czerpaliśmy informację o aktualnościach, na nim wyrabialiśmy orientację o kulturze piśmienniczej, teatralnej, natomiast skąpiej o innych dziedzinach sztuki»*²⁹. Мемуарист мав на увазі насамперед Львів польський, але очевидно, що «Słowo Polskie» належало до щоденної лектури й української інтелігенції міста.

Польські газетярі не мали на меті «підставити» представника СССР/УССР, вивідавши у нього державні таємниці через поставлені йому провокаційні запитання. Йшлося про виконання звичайного журналістського обов'язку – інформувати свого читача про стан справ, новини у місті й світі³⁰. Тим більше, коли заходило про ситуацію за Збручем, у таємничого й потенційно небезпечного східного сусіда Польщі, який декларував на своїх обширах будівництво «цар-

читачів окремі, на його думку, недоліки мистецького твору, внаслідок яких Шевченко «виходить в отсії фільмі скорше якимсь тупим бунтарем, як національним пророком і генієм України», газетяр завершував статтю так: «*Не зважаючи на всі ті й інші хиби, фільма «Тарас Шевченко», яку у нас з цензурних оглядів скорочено до 12 актів (на Україні є їх 16!), заслугує на те, аби її оглянув кожний українець. Наша замітка писана на те, аби представити на отському прикладі, в яких ненормальних умовах розвивається на Радянській Україні кінове (і всяке інше) мистецтво, а не на те, аби здержувати кого-небудь від відвідування фільми [...]»* (Див.: Німчук Ів. «Тарас Шевченко»: Перша українська фільма ВУФКУ у Львові // Діло. – 1928. – 1 груд. – Ч. 268. – С. 4; див. також: Німчук Ів. «Тарас Шевченко»: Ще про першу українську фільму ВУФКУ в Галичині // Діло. – 1928. – 14 груд. – Ч. 278. – С. 2–3).

²⁸ P. Konsul Kiryzenko o sprawach polsko-sowieckich: Specjalny wywiad «Słowa Polskiego» // Słowo Polskie. – 1928. – 7 stycznia. – Nr 6. – S. 5.

²⁹ Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1991. – S. 62.

³⁰ Підтверджує цю думку й той факт, що 9 січня 1928 р. тому ж львівському щоденнику дав інтерв'ю й румунський консул п. Траян Галлін, «młody, sympatyczny dyplomata», який поділився з кореспондентом видання власним баченням стану румунсько-польських взаємин та своїх консульських завдань (Див.: *Wywiad z konsulem rumuńskim we Lwowie p. T. J. Gallinem* // Słowo Polskie. – 1928. – 11 stycznia. – Nr 10. – S. 5).

ства свободи», а перетворювався (вже був?) натомість на герметично замкнене суспільство, старанно ізольоване від цивілізованого світу.

На нашу думку, консул Кириченко потрапив у пастку, по-перше, внаслідок власної непрофесійності й відсутності у нього належного дипломатичного вишколу, а, по-друге, органічних вад більшовицької зовнішньої політики з її подвійними стандартами, коли декларувалося одне, а здійснювалося часто протилежне, й «нова советська федерація» з її «рівноправністю» й «урахуванням інтересів усіх суверенних республік» лише камуфлювала чергове видання російських імперських аспірацій. Отже, сказати правду Семен Трифонович не міг чи не смів (а, можливо, й не доріс до розуміння реалій підсоветської дійсності), загортати ж неправду у блискучу обгортку більшовицьких пропагандистських загальників ще не навчився.

Так, наприклад, відповідаючи на питання, що спричинило організацію Консульства ССРСР у Львові та який план праці консула, Семен Кириченко повідомив, що йому не доручено жодної «спеціальної місії», як також і торговельної. Його завданням нібито є працювати винятково над розбудовою «суто культурних контактів польсько-советських». Кириченко наголосив, що з радістю взявся за цю місію, оскільки є педагогом за освітою й покликанням, а ССРСР, мовляв, «дуже потребує польського наукового доробку, польських фахових досягнень у ділянці техніки й хімії». Відтак Советський Союз, за Кириченком, гарантує працю на своїх підприємствах молодим спеціалістам з Польщі – електротехнікам, хімікам, гірничим інженерам, фахівцям металургії чи цукрової промисловості.

Дипломат вдався навіть до рекламного трюку (очевидно, з ряду нечесної реклами): іноземний інженер в ССРСР спроможний нібито заробляти більше ніж «всесоюзний староста» М. Калінін, який отримує щомісяця лише 225 руб., а пересічний іноземний спеціаліст легко («z łatwością») заробляє за той самий час 200 доларів (близько 400 руб.), а на пристойне прожиття вистачить 150 руб. Львівське консульство ССРСР устами свого керівника обіцяло польським фахівцям, які б виявили бажання працювати у Советському Союзі, упродовж півтора місяця залагодити усі потрібні формальності з візою та укладенням контракту.

Вкрай необережною й двозначною була відповідь С. Т. Кириченка на запитання кореспондента – «Пан консул цікавиться, безперечно,

нашою руською людністю?» («Pan Konsul interesuje się niewątpliwie naszą ruską ludnością?»): «Не є вона насправду предметом мого спеціального (*sic!*) зацікавлення, але не можу не зауважити намагань малопольських ундистів нав'язати живий контакт з нашою Україною советською. «УНДО» має стосовно нас власну спеціальну концепцію. Хотіло би зв'язатися хоча б морально з советськими українцями, але з розрахунком на кінець советського «режиму» й на якийсь нове утворення, в якому би кордони не розділювали Львова й Харкова».

Здавалось би, вже сказано достатньо, і читач одержав право гідно пошанувати незбагненну «логіку» Кириченка: мовляв, *«спеціально українцями Східної Галичини я не цікавлюся, але (sic!) УНДО цікавиться УССР та її мешканцями»*. Та консул, очевидно, вирішив остаточно «підставитися» й доводив, що галицька українська демократія не користується підтримкою у советській Україні (хіба мізерною): *«Тенденції УНДО мають навіть у нас жменьку прибічників: серед інтелігенції та найзаможнішого селянства, які разом становлять пару відсотків людності України. Але найширші маси населення або нічого про УНДО не знають, або слухають про нього дуже неохоче»*³¹.

Українська преса Східної Галичини, як і ширші кола українського громадянства, розцінила це інтерв'ю як щонайменше невдале. «Діло» у числі за 11 січня, переповівши зміст публікації «Слова Польського», додало до цієї інформації редакційний коментар. Так, повідомлення Кириченка щодо «жменьки прибічників» УНДО в УССР («пара відсотків людності») супроводжувалося такою логічною реплікою: *«Кілька відсотків населення України – це дуже велике число, а на всякий випадок більше, як кількість комуністів на Україні!»*. Інформація ж консула про нібито нехтї підсоветських українців до повідомлень про УНДО викликала уїдливі коментарі, що слухають «дуже неохоче» – *«очевидно тоді, коли про нього подає відомості комуністична преса»*.

Завершувалася публікація «Діла» з приводу інтерв'ю С. Т. Кириченка ледь завуальованим глузуванням з невдахи-дипломата: «Як бачимо, то п. консуль спеціально не цікавиться українським населенням під Польщею, але спеціально цікавиться тільки одною політичною

³¹ Див.: *P. Konsul Kiryzenko o sprawach polsko-sowieckich // Słowo Polskie. – 1928. – 7 stycznia. – Nr 6. – S. 5.*

партією: Українським Нац[іонально]-Демокр[атичним] Об'єднанням. Не знаємо, наскільки вірно розмовець зі «Сл[ова] Польського» передав слова і думки п. Кіриченка, однак годиться з признанням піднести, що спеціально інтересуючись УНДОм, він не брався поширювати казок комуністичної преси ані про його мнимі інтервенційні намагання на боці західноєвропейської буржуазії, ані про зв'язок з фашизмом, ані про угодовість у відношенні до Польщі, ані про інші «шлягери» комуністичної агітації. З вдовolenням можна теж прийняти до відома відгомін ідеології УНДО серед населення Радянської України»³².

Нічого дивного, що вже у день оприлюднення інтерв'ю – 7 січня 1928 р. – Консульство СРСР у Львові розіслало до редакцій міських газет таке повідомлення: *«Прошу Вельмишановну Редакцію вмістити нижчезазначене спростовання:*

Розмова з кореспондентом «Слова Польського», надрукована в ч. 6 того часопису від 7-го січня 1928 р., мало відповідає дійсності, будучи поданою в тенденційнім освітленні.

Прошу прийняти вирази глибокого поважання, С. Кириченко, Консул СРСР у Львові».

Цілком зрозуміло, що часопис, який посадова особа іноземної держави обвинуватила у некоректній передачі власних думок (а чутки про дезавування урядовцем своєї розмови з кореспондентом «Слова Польського» блискавично поширилися по місту), бажав залагодити конфлікт й з'ясувати, у чому полягає оця «мала відповідність дійсності» опублікованого консулового інтерв'ю. Кириченко «дипломатично» ухилився від зустрічі зі своїм інтерв'юером, вимовившись нагальним відрядження до Варшави. Однак це лише погіршило ситуацію, оскільки кореспондент львівського щоденника – Мар'ян Вествалевич, захищаючи свою професійну гідність, довів до відома читачів механіку цього інтерв'ю³³.

Коментуючи «комічний бік» цієї справи, львівський «Новий Час» наголошував, що відмова від цього інтерв'ю вже запізнала й лише робить із заявника посміховище: ««Слово Польське» з 11 цього місяця помістило відповідь на наведене спростування, де стверджує, що воно вповні безпідставне, бо... п. консуль сам читав перед надрукуванням

³² *Польща і Радянська Україна* // Діло. – 1928. – 11 січня. – Ч. 7. – С. 2.

³³ Див.: Westwalewicz M. *Jak robilem wywiad z p. konsulem sowieckim* // *Słowo Polskie*. – 1928. – 11 stycznia. – Nr 10. – S. 9.

зецерську відбитку свого інтерв'ю та на спілку з співробітником «Слова Польського» виправляв її та доповнював.

Очевидно нині «Слово Польське» на двох шпальтах покпиває з п. Кириченка. А. п. консуль вліз в халепу. Побачив і переконали його, що забагато сказав про тих, про яких не повинен був говорити. А крім цього й ця нещаслива згадка про польських інженерів й техніків, яка для пропаганди серед західніх Українців в користь «української» Радянщини не дуже вигідна... *Коротко, виїшов скандальчик, який може покінчитися для п. Кириченка цілком небажано – до відкликання включно*³⁴ (виділення наше. – Авт.).

Прогноз «Нового Часу» виявився слухним: 21 січня 1928 р. комплект матеріалів щодо неfortunного інтерв'ю С. Т. Кириченка був розмножений апаратом Уповноваженого НКЗС СССР у Харкові й до 23 січня розісланий для ознайомлення партійно-державній номенклатурі УССР. 28 січня 1928 р. політбюро ЦК КП(б)У, розглянувши питання «Про консула у Львові», нарешті ухвалило остаточне рішення: *«а) Звільнити т. Кириченка від обов'язків Консула у Львові; б) Висунути на посаду Консула у Львові т. Лапчинського. Доручити УпНКЗС погодити це питання з НКЗС; в) Не заперечувати проти виконання т. Коцюбинським обов'язків тво Консула у Львові*³⁵.

17 квітня 1928 р. Юрій Коцюбинський повідомляв харківському Уповноваженому НКЗС Я. А. Берзіну: «Тов. Лапчинський досі ще у Варшаві, оскільки нікому підписати його екзекватури³⁶. Виїде до Львова він не раніше 22–24 квітня, після повернення Залеського³⁷ з Італії».

³⁴ Новий Час. – 1928. – 12 січня; ЦДАГО України. – Ф. 1 – Оп. 12. – Спр. 201. – Арк. 10.

³⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 6. – Арк. 186^а.

³⁶ «Екзекватура» (від лат. *exsequi* – з'ясовувати, встановлювати, виконувати) – офіційний документ, який надається іноземному консулові державою перебування (назагал – її МЗС) після вручення йому консульського патенту, якщо немає заперечень щодо виконання консулом його функцій у відповідному консульському окрузі. Отже, екзекватура офіційно підтверджує визнання консула у цій ролі урядом держави перебування (Див.: *Юридична енциклопедія*: В 6-ти т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К., 1999. – Т. 2. – С. 322).

³⁷ *Август Залеський* (August Zaleski, 1883–1972) – міністр закордонних справ ІІ Речі Посполитої у 1926–1932 рр.

Отже, у квітні 1928 р. Консульство ССРСР у Львові очолив *Георгій Федорович Лапчинський* (1887–1937), колишній секретар ВУЦВКУ, якого у 1920 р. за «федералістичний ухил» виключили з КП(б)У (поновлено 1926 р.). Таким чином, серед дипломатів УССРСР за кордоном поряд із «*Юрком Варшавським*» (Коцюбинським) з'явився й інший «*Юрко*» – «*Юрко Львівський*» (Лапчинський).

«Вже перші кроки нового конзуля на новій станиці свідчать, – наголошувало «Діло», – що п. Лапчинський корисно відрізняється від свого попередника п. Кіриченка, який проводив свою діяльність під стягом «splendid isolation», заховавшись в закамарках конзульського будинку»³⁸. Зрозуміло, що Георгій (Юрій) Лапчинський як комуніст з виразним українським національним обличчям, на відміну від свого попередника С. Т. Кіриченка, користувався значно більшим авторитетом серед українського громадянства Східної Галичини.

У суботу, 2 червня 1928 р. новопризначений консул виступив із промовою перед представниками місцевої преси, яким з'ясував свої консульські завдання. Приємне враження на українців Львова справило те, що Лапчинський віддав явну перевагу представникам української преси, запросивши їх на 13-ту годину, а польським журналістам зустріч у представництві ССРСР була свідомо призначена значно пізніше – о 18-й годині. Ознайомивши присутніх з власним баченням проблем, які поставали перед консульством, Лапчинський наголосив: «Надаючи першорядне значіння особистим зв'язкам між тутешніми діячами та діячами Радянського Союзу, особливо Радянської України, я вживатиму всіх залежних від мене заходів, щоб полекшати такий зв'язок, зокрема, щоби дати можливість ученим, мистцям, економістам, кооператорам обох країн безпосередньо знайомитись з тими галузями життя, що їх цікавлять. І мені буде надзвичайно приємно безпосередньо зв'язатись з місцевими урядовими, громадськими та культурними діячами»³⁹.

5 червня Консульство ССРСР відвідав головний редактор «Діла» Василь Мудрий (1893–1966), який просив інформувати його про становище у підсоветській Україні. Розмова між ним та Юрієм Лапчинським

³⁸ *Інавгураційний виступ*: [Редакційна] // Діло. – 1928. – 7 черв. – Ч. 124. – С. 1.

³⁹ Див.: *Консульські завдання: Промова новопризначеного конзуля СРСР п. Лапчинського перед журналістами* // Діло. – 1928. – 4 червня. – Ч. 123. – С. 1–2; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2679. – Арк. 71.

тривала майже три години⁴⁰. 7 червня 1928 р. редактований В. Мудрим щоденник вмістив редакційну статтю, яку було присвячено виступові консула ССРСР у Львові перед пресою. У ній зауважувалося, що весь світ з великим напруженням стежить за ситуацією у Советському Союзі. Але особливе зацікавлення викликали події у ньому й, зокрема, в УССР, у західних українців, які *«знають дуже добре, що доля і будуще соборної української нації залежить від політичних здобутків й соціально-економічного підсилення та культурного розвитку українських мас там, на широких просторах Великої України»*. Одночасно до відома читачів доводилося, що консульська округа представника ССРСР у Львові охоплює *«шість адміністративних одиниць польського зразка, т. зв. воєвідств, а саме: львівське, станіславівське, тернопільське, волинське, краківське й люблінське, себто всю територію під Польщею, на якій живуть українці компактною масою (Сх. Галичина і Волинь) чи більшими етнографічними просторами «врізуються» в польську територію (Лемківщина, Холмищина і Підляшя) – за винятком Полісся, яке теж у половині є українське»*⁴¹.

Територія консульської округи становила понад 140 тис. км² з понад 11 млн населення. Отже, як наголошувало «Діло»: *«Радянський конзулят у Львові це не звичайний конзулят з обмеженими функціями, але по суті генеральний конзулят, якого завдання переступають межі пересічного конзульського представництва. Обов'язки й завдання радянського конзуляту у Львові відповідають обов'язкам і завданням польського генерального конзуляту в Харкові, хоч перший з них іще не піднесений на ступінь генерального конзуляту»*.

Відповідаючи на закиди Ю. Лапчинського щодо поширення у закордонній пресі «помилкових фантастичних чуток, вигадок, нісенітниць» про ССРСР, редакція провідного друкованого органу найбільшої української партії Східної Галичини – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО, 1925–1939) – зауважувала: *«Не перечимо, що і в нас могли з'явитись деколи не зовсім вірні інформації – просто тому, що ми не розпоряджаємо ширшим власним інформаційним апаратом. В більшості ми здані на ласку чужих інформацій й односторонньої монопольної радянської преси»*. Водночас «Діло» звертало

⁴⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2679. – Арк. 71.

⁴¹ *Інавгураційний виступ*: [Редакційна] // Діло. – 1928. – 7 червня. – Ч. 124. – С. 1.

увагу, що інформації про ситуацію й події на західноукраїнських територіях у советській пресі *«рідко коли наближуються до примітивної об'єктивності, а їх освітлення заєдно є наскрізь невірне, однобічне, ексклюзивно-партійне і тенденційне»*. Разом із тим, загалом позитивно характеризувався виступ Лапчинського перед місцевою львівською пресою, оскільки він не містив в собі *«тих признаков сектантсько-партійної ексклюзивності, які є такими прикметними для більших і менших радянських дипломатів»*⁴².

Власний авторитет Ю. Лапчинського, його обізнаність, наполегливість й послідовність у відстоюванні державних інтересів УССР, налагодженні контактів із західноукраїнськими громадськими та культурними діячами, організаціями та установами попервах принесли непогані результати. Інша річ, що цей націонал-комуніст, як і інші дипломати ССРСР, був заручником советської системи, що стрімко набувала все виразніших тоталітарних рис (через якихось півроку після призначення Лапчинського у Львів наступила доба «великого перелому»), а відтак різка зміна «генеральної лінії» звела нанівець багатообіцяючий початок його консульської діяльності.

Пізньої осені 1929 р. «Діло» інформувало читачів щодо протестаційних акцій львівської української молоді проти репресій щодо національної інтелігенції в УССР. Йшлося про масові арешти у «справі» «Спілки визволення України». В епіцентрі таких маніфестацій перебувало Консульство ССРСР у Львові: *«В четвер, 21 листопада около год. 17-ої, зібралася українська молодь на вул. Набеляка, де є радянський консулят, щоби задемонструвати проти переслідувань і арештувань українців на Радянській Україні. Демонстранти відспівали «Ще не вмерла Україна». Рівночасно вибили шиби в партерових вікнах консуляту. Консуль Лапчинський вистрілив кілька разів у повітря»*⁴³.

Серед протестаційних вимог західноукраїнської молоді, що їх ухвалило студентське віче того ж 21 листопада 1929 р., були й безпосередньо спрямовані проти присутності советського консульства у столиці Східної Галичини й адресовані українському громадянству заклики до його бойкотування, а саме: *«Західноукраїнське студентство [...] 1. Протестує якнайгостріше перед усім культурним світом проти*

⁴² Там само.

⁴³ Демонстрації проти арештувань на Україні: Вибили шиби в львівському радянському консуляті // Діло. – 1929. – 23 листопада. – Ч. 260. – С. 4.

*російсько-жидівського терору на Східній Україні і пересилає дружній привіт катованим у льохах чека оборонцям українства. 2. Стверджує, що москвофільство і його нова форма – раднофільство – стоять на услугах тої самої російської імперіялістичної метрополії [...]. 4. Виступає проти консульату СРСР у Львові, як проти експозитури московських імперіялістів, що під прибраним імям інтернаціональних комуністів проводять підступний розклад і деморалізацію нашої суспільности. 5. Забороняє московському конзулеви Лапчинському і його помічникам вступу до всіх українських інституцій за корупційну і денационалізаційну діяльність. 6. Взиває всіх академиків Української Академії наук зложити негайно на знак протесту свої наукові відзначення [...]*⁴⁴ (виділення наше. – Авт.).

Навесні наступного року Консульство ССРСР у Львові знову «відзначилося» – цього разу розісланим відомим українським громадянам Східної Галичини з приводу завершення у Харкові процесу «Спілки визволення України» інформаційним листом й реферативним додатком до нього.

Надрукований на бланку дипломатичного представництва й датований травнем 1930 р., текст звернення повідомляв: «У зв'язку з закінченням процесу так званого «Союзу Визволення України» Консулят СРСР у Львові пересилає вам для ознайомлення декілька найцікавіших витягів з промов, що виголосили наприкінці судової розправи декотрі підсудні, а також текст дуже характеристичної публичної заяви академіка Кримського про ставлення до «СВУ» української інтелігенції. Мимо того, що ці матеріали, свого часу публіковані в цілій радянській пресі (і передруковані в декотрих тутешніх часописах), здавалося б повинні бути відомі і західньоукраїнській публічній opinіi, дійсність показує, що навіть найповажнішій тутешній інтелігенції частенько цілковито бракує правдивих і повних відомостей про процес «СВУ» [...]. Матеріали, що на них спинюється оце Вашу увагу, яскраво підтверджують факт, що ціле українське громадянство в Республіці – зокрема наддніпрянська інтелігенція – є цілком одностайні щодо негативної оцінки сумної пам'яті «СВУ» та ідей, що він намагався перевести в життя».

⁴⁴ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 9.

У листі Консульства водночас наголошувалося на прикрій непоінформованості чи дезінформованості західноукраїнської громадськості щодо харківського судилища й «автентичної», мовляв, реакції на нього підсоветського громадянства, насамперед інтелігенції: *На жаль, українська людність, що живе за межами своєї держави, не тільки не є досить повно і систематично про це поінформована, але навіть злонависно її дезорієнтують різні групи та діячі (на щастя, нечисленні проти загальної національної маси), ворожі до сучасної Української Держави, що за всяку ціну намагаються поглибити розрив межі двома частинами українського народу по цей і той бік Збруча.*

Завершувався лист принагідним обґрунтуванням мотивів розсилання на приватні адреси цього своєрідного прес-релізу: «Маючи за одне з головних своїх завдань навпаки тильнувати якнайтіснішого культурно-національного зв'язку між тими двома частинами, стираючися в цьому на реальну підтримку від цілого українського радянського громадянства, зокрема від широких верств наддніпрянської інтелігенції, Львівський Консулят, проте, очевидно має дуже мало технічних і формальних способів систематично поборювати роз'єднавчу роботу тих, хто є цілком позбавлений доброї волі і віри. Але в переконанні разом з академиком Кримським, що українська інтелігенція в цілому «має організм здоровий», віриться, що й серед західної її галузи ніколи не забракне таких, які ніколи не підуть на цілковиту негацію всього, чим живе український трудовий нарід у своїй державі, і завжди будуть стреміти якнайкраще зрозуміти ту частину національної інтелігенції, що служить цьому народові, українським робітникам та селянам та разом з ними будує нове життя на Великій Радянській Україні».

Насамкінець висловлювалася впевненість, що «до такого розуміння першим кроком є правдива і повна інформація, уділювати її Львівський Консулят є завжди й охоче готовий».

Зрозуміло, що спосіб спілкування Юрія Лапчинського з українською громадськістю Галичини й ледь завуальоване нав'язування консулом адресатам листа точки зору харківських урядовців на пресії проти національної інтелігенції й, зокрема, процес Спілки вивольнення України викликали обурення української преси регіону. Так, львівський «Новий Час» 19 травня 1930 р. вмістив велику статтю під

назвою «Як консуль Лапчинський полює на дурнів – відгуки процесу СВУ», в якій наводився й повний текст вищезгаданого листа Консульства ССРСР. У публікації робився наголос на свідомому бажанні советського дипломата вплинути на позапартійну українську інтелігенцію й притягнути її на свій бік: *«Він хоче поінформувати неутральників про те, що підсудні заломилися, а деякі з них й оплювали усе, в ім'я чого вони боролися. Отже, тов. Лапчинський хоче показати нашим неутральникам дорогу: раз вони покаялися, то й ви можете те саме зробити. Дорога отверта, а тов. консул прийме з отвертими руками. Тільки сміло».*

«Новий Час» відверто глузував з задекларованого Ю. Лапчинським бажання подавати «правдиву і повну інформацію» про життя УССР: *«Але правдиві інформації і інтенції консула СРСР шиті такими грубими нитками, що зловитися на них можуть тільки дурні. А тих ми завжди й охоче готові консульству СРСР відступити».*

Аналогічного змісту публікацію під заголовком «Львівський консулят СРСР «інформує»» вмістив 20 травня на своїх шпальтах й щоденник «Діло». Католицька «Нова Зоря» 25 травня 1930 р. вмістила замітку «Лист советського конзуля у Львові», зробивши особливий наголос на нехтуванні представником ССРСР загальноприйнятими нормами дипломатичного етикету: *«Большевицький конзуль у Львові п. Лапчинський розіслав до визначних українських діячів, учених, учителів і інших людей, переважно здалека стоячих від політики, лист з інформаціями про відомий процес проти 45 українських культурних діячів, що відбувся недавно в Харкові. В тім листі твердить, що наша суспільність «зле» поінформована про той процес, а він поінформує її «добре». Лист цей має виразний характер політичної агітації – річ небувала в поведенні чинника, якому прислугує право екстериторіальності»⁴⁵ (виділення наше. – Авт.).*

Інцидент з листом львівського консула ССРСР знайшов відгук й на шпальтах столичної преси II Речі Посполитої. Варшавська «Gazeta Polska» у принагідній публікації звертала увагу, що офіційні представники Москви у Польщі підживлюють український сепаратизм, який водночас у самому ССРСР жорстоко поборюється владою. Тим

⁴⁵ Нова Зоря. – 1930. – 25 травня; ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 1210. – Арк. 227.

часом советський консул у Львові, на думку газети, «систематично займається українською пропагандою», свідченням чого є звернення Ю. Лапчинського до українських діячів у Польщі з приводу завершення процесу СВУ у Харкові. Зацитувавши відповідне місце з листа Ю. Лапчинського, варшавський щоденник зауважував, що адресоване це звернення польським громадянам, а «російський консул у Львові виступає у ролі українського агітатора, котрий заохочує українську людність у Польщі єднатися з «українською державою по другому боці Збруча». Отже, під гаслом української держави воюють вже серед української людності в Польщі, поширюючи серед неї сепаратизм – але воюють з тим гаслом російські урядовці з Москви, які отримують засоби на свою діяльність й пропаганду».

Розмірковуючи, як таке могло статися, газета стверджувала, що це «та сама московська пропаганда, яка лише послуговується іншими гаслами». Принагідно «Gazeta Polska» давала влучну оцінку квазідержавного статусу УССР та її «закордонної політики», яка реально продукувалася московським Наркомінделом: «Немає жодної української держави, бо не є державою советська Україна, котра не має ані власного війська, ані скарбу, ані закордонної політики, а є вона тільки провінцією, наділеною скромною культурно-національною автономією у межах більшовицької ідеології. Але то не перешкоджає урядовцям московського Наркомінделу провадити московську пропаганду під національними гаслами поза кордонами ССРСР».

В Україні квіт української інтелігенції сидить у в'язницях, але у Львові російський консул говорить про єдність «західної України» з Великою Україною. Інші гасла, але ті самі цілі, котрим служили царські агенти у Східній Галичині – прилучення тієї провінції до російської держави.

Консул Лапчинський робить сьогодні ту саму роботу, яку робили раніше у тому самому Львові консули царського уряду. І кожний російський консул, кожного московського уряду, який урядує у Львові, Луцьку, Вільно – робитиме ту саму роботу, лише залежно від ситуації змінюючи гасла й методи своєї праці»⁴⁶.

⁴⁶ Див.: *Narodowa Demokracja a Rosja*: [Red.] // *Gazeta Polska*. – 1930. – 28 maja. – Nr 144. – S. 1.

Наслідком небажаного для Кремля скандалу з травневим листом Юрія Лапчинського 1930 р. стали кадрові зміни у львівському Консульстві ССРСР. 22 липня 1930 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило таке рішення з питання «Про консула у Львові»: «*Висунути кандидатуру тов. Радченка. Внести на затвердження ЦК ВКП(б)*»⁴⁷. Невдовзі вакантну посаду консула обійняв *Григорій Радченко* (1890–1937?) – виходець з лівих українських соціал-демократів, член так званої групи-51, яка влилася до КП(б)У щойно 1920 р. й була цілковито знищена у часи сталінських репресій⁴⁸. Г. Радченко перебував на посаді консула у Львові упродовж 1930–1933 рр.

У перший (до «великого перелому») рік своєї діяльності у Львові Ю. Лапчинський докладав чималих зусиль для налагодження діалогу з українськими науковими й культурно-освітніми робітниками Східної Галичини. 28 серпня 1928 р. слідчий відділ міської команди державної поліції повідомляв львівське міське староство, що «консул Лапчинський прекрасно інформований про настрої серед українців та взагалі серед населення Східної Малопольщі (читай: Західної України. – *Авт.*) і посилено намагається зав'язувати товариські відносини з кожним, хто коли-небудь проявив хоча б тинь симпатії до Радянської України»⁴⁹.

16 квітня 1928 р. Львівське консульство ССРСР інформувало Харків, що ним робляться спроби налагодити зв'язок з місцевими науковими й культурними організаціями. Причому, якщо по лінії встановлення контактів із польськими інституціями не виникало проблем, оскільки «*польські організації, установи й окремі особи самі йдуть до Консульства й порушують різні питання, що їх цікавлять*», то до відповідних українських установ, наголошувалося в документі, «*слід йти, вірніше, ходити по декілька разів й таким шляхом нав'язувати контакт*». Причину таких труднощів під час налагодження зв'язків з українською інтелігенцією Галичини працівники Консульства ССРСР у Львові бачили, зокрема, в тому, що «*західноукраїнська інтелігенція у значній частині перебуває в лавах УНДО й тому на наші аванси не*

⁴⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 185. – Арк. 18.

⁴⁸ Науменко К. *Генеральне консульство СРСР у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 7. – С. 395.

⁴⁹ Див.: *З історії революційного руху у Львові, 1917–1939:* Док. і матеріали. – Львів, 1957. – С. 319.

завжди відповідає так, як би нам хотілося». Давався взнаки й уславлений бюрократизм советських установ та організацій. Львівське дипломатичне представництво звертало увагу партійно-державних керівників УССР на ряд випадків, коли звернення галицьких культурних організацій до відповідних інституцій підсоветської України залишалися без відповіді взагалі або ж на неї доводилося чекати місяцями. Численні нарікання західноукраїнських науковців викликали труднощі книгообміну з ССРСР. Порівняння книгообміну НТШ з науковими установами царської Росії та їхніми більшовицькими спадкоємцями було не на користь останніх⁵⁰.

Особливо наполягали дипломатичні представники советської України у II Речі Посполитій на потребі регулярно запрошувати галицьких науковців, митців та громадських діячів для участі в роботі численних з'їздів та конференцій, ювілейних урочистостей, які відбувалися в УССР. На перешкоді цьому ставала не лише польська влада, що прагнула мінімізувати науковий та культурний зв'язок двох частин України, але й советська бюрократична система.

16 квітня 1929 р. Юрій Коцюбинський у листі до заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Кулика черговий раз нагадував: *«У березні 1928 р., тобто тринадцять місяців тому, я порушував питання щодо екскурсій до ССРСР і, зокрема, до УССР. Українські студентські організації, спілка бібліотекарів, лікарів та низка інших організацій порушували й порушують питання щодо влаштування екскурсій до нас. Ми в цих екскурсіях зацікавлені, ми повинні сприяти розвитку таких екскурсій, ми повинні навіть надати деякі пільги для екскурсантів. (Хоча б частину тих пільг, які вони дістають під час подорожі до інших країн). Екскурсії можуть бути переважно влітку. Ви минулого року тягнули з відповіддю шість місяців, потім дали вельми ухильну відповідь, і справа з екскурсіями була зірвана, оскільки минув сезон. Я вважаю, що цього року слід питання щодо екскурсій вирішити позитивно. Дуже прошу обговорити з зацікавленими установами й дати цілком ясну й чітку відповідь»*⁵¹.

До бюрократичних відписок удавалися іноді навіть національно свідомі українські комуністи. Так, наприклад, 29 жовтня 1929 р. нар-

⁵⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2679. – Арк. 56.

⁵¹ Там само. – Оп. 7. – Спр. 124. – Арк. 46–47.

ком освіти УССР Микола Скрипник досить роздратовано (й водночас незбагненно) відповідав на запитання секретаріату ЦК щодо виконання його відомством директиви політбюро ЦК КП(б)У про регулярне запрошення до республіки лояльної до більшовицького режиму західноукраїнської інтелігенції: «Постановою Політбюро з 26/V-28 р. [...] було ухвалено: *«Наркомосові передбачити регулярні запрошення на ділові українські наукові з'їзди наукових діячів Західної України так радянофільтруючих, так і тих, що тримають себе по відношенню до Радянської України лояльно».*

На запитання про виконання цієї директиви я можу відповісти, що:

1) щодо складу осіб для приголошення з Західної України, – треба виявити таких осіб і проводити приголошення через Т[оварист]во Культурного зв'язку зі закордоном.

З травня місяця НКО не скликав наукових з'їздів, і тому до цього часу приголошення не мало місця. Для передбачення в дальнішому таких з'їздів приголошення матиме місце за списком, що його складе Т[оварист]во Культурного зв'язку.

2) Щодо коштів на приїзд учених Західної України, – Наркомос спеціально цього не передбачив в своїм кошторисі. Очевидячки, прийдеться провести це почасти за рахунок загальних коштів, відпущених на наукові з'їзди, почасти за рахунок коштів Т[оварист]ва Культурного зв'язку»⁵².

Так, зокрема, неприпустима ситуація склалася довкола запрошення на гастролі до УССР відомого галицького композитора, піаніста й музикознавця, директора Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові Василя Барвінського (1888–1963).

«Історія з приїздом галицького композитора Барвінського на Україну тягнеться вже три з половиною роки, – повідомляв Коцюбинський урядовим колам Харкова 30 липня 1928 р. – Адже це найповажніша сила в Галичині. Він советофільськи налаштований, просить надати йому можливість познайомитися з українськими композиторами-музикантами. Він не прагне заробити на цій поїзді. Він прагне зав'язати знайомства й познайомити наших музикантів з новою галицькою музикою. Він поїхав би за власні кошти, якби їх мав.

⁵² Там само. – Оп. 20. – Спр. 2708. – Арк. 51.

Концерти він хоче дати лише для того, аби окупувати витрати по поїзді». «Ця поїздка, – наголошував Юрій Михайлович, – відтягується роками з осені на весну, а з весни – на осінь»⁵³.

Підсумовуючи свої враження від численних розпачливих зусиль дипломатичних представників УССР у Польщі налагодити науковий та культурно-мистецький зв'язок між установами й організаціями підсоветської України та їхніми галицькими колегами, Ю. М. Коцюбинський звертав увагу на те, що зростаючий бюрократизм, неприпустима тяганина, неакуратність інституцій УССР підривають довіру до них за кордоном. *«Загалом слід сказати, що до нашої недбалості й невміння працювати тут (тобто в Західній Україні. – Авт.) не можуть пристосуватися, події не хочуть чекати, й ми завжди спізнюємося»⁵⁴,* – підсумовував він власні роздуми із цього приводу.

До речі, оця «недбалість» й «невміння працювати» були притаманні не лише установам й організаціям УССР (почасти й її дипломатичній службі), які аж надто повільно зав'язували відносини зі Східною Галичиною. До певної міри ці риси були властиві всім закордонним зв'язкам Советського Союзу того часу. Принаймні, у листі Я. А. Берзіна до Ю. М. Коцюбинського від 9 травня 1928 р. є такі рядки: *«Дорогий Юрію Михайловичу! Ваші скарги та зойки мені дуже зрозумілі, даремно я особисто упродовж свого восьмирічного перебування за кордоном зі схожими скаргами штурмував Наркомзаксправ та інші установи. Не вдаючись до докладного висвітлення усіх причин, які гальмують нашу роботу, я хочу лише наголосити, що ми з тов. Куликом завжди старалися й стараємося прискорити вирішення назрілих питань й полегшити Вам та іншим закордонним товаришам виконання Вашого важкого завдання. На жаль, у дуже багатьох випадках ми безсилі зробити будь-що з належною швидкістю й у повному обсязі...»⁵⁵.*

Завдяки настійливим вимогам дипломатів України й втручання вищих урядових інстанцій УССР, насамперед наркома освіти М. О. Скрипника, у наукових та культурних зв'язках із Західною Україною все-таки сталися зміни на краще. Восени того ж, 1928 р.,

⁵³ Там само. – Спр. 2679. – Арк. 60.

⁵⁴ Там само. – Арк. 62.

⁵⁵ Див.: Рубльов О. С., Черченко Ю. А. *Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.)*. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 68.

відбулися, нарешті, гастролі у підсоветській Україні композитора й піаніста В. Барвінського разом із віолончелістом Б. Бережницьким (1887–1964). У 1927–1932 рр. диригентом в оперних театрах Харкова й Києва був композитор і піаніст Антін Рудницький (1902–1975), уродженець Самбірщини. У 1929 р. в УССР із триумфом відбулися гастролі піаністки зі Львова Любки Колесси.

Починаючи з 1927 р. Наркомос України запрошував з-за кордону на гастролі або на штатні посади до театрів УССР уродженців західноукраїнських земель – відомих співаків-тенорів Ореста Руснака (1895–1960), який був на гастролях у Харківській опері у 1928 р., та Михайла Голинського (1895–1973), який у 1927–1930 рр. (з перервою) працював штатним солістом в Одеському та Харківському оперних театрах.

Разом з тим, становище в УССР того ж М. Голинського, українця за національністю й самосвідомістю, громадянина II Речі Посполитої за паспортом, соліста Харківської опери – за ангажементом, було доволі складне. Перебуваючи в підсоветській Україні, він щоденно немовби складав іспит на принаймні подвійну лояльність. Якщо його не залишали поза увагою співробітники Генконсульства Польщі у Харкові, цілком слушно вважаючи співака підданим тієї держави, інтереси якої вони представляли, то й відповідні «зацікавлені особи» в УССР (керівники республіканського квазідипломатичного відомства й органів НКВД – ГПУ) тримали його в полі зору. Так, викладаючи перебіг вечірки у польському представництві у Харкові 27 грудня 1927 р. (відзначався день народження дружини Генконсула К. Скішинського), заступник Уповноваженого НКЗС І. Ю. Кулик згадав і присутнього на ній Голинського: *«Характерно, що артист опери Голинський, який нещодавно приїхав з Галичини, побачивши мене, став раптом виправдовуватися, що не міг не прийняти запрошення Скішинського, оскільки він, Голинський, досі все ще залишається польським підданим. Згодом він заговорив про пригноблення українців у Галичині настільки різко, що мені довелося перемінити тему бесіди. Голинського запросили, зрозуміло, для того, щоб він співав, і він готувався до цього. Проте, побачивши нас, Голинський відмовився співати, посилаючись на те, що піаніно занизько настроєне для його голосу й репертуару...»*⁵⁶.

⁵⁶ Там само. – С. 276.

Оці відвідини польських представництв у Харкові, Києві й Тифлісі галицькими митцями, які приїздили в УССР на гастролі або ж діяли ангажементом, та науковцями, обов'язкові для громадян II Речі Посполитої, які мусили коритися загальноприйнятим дипломатичним нормам, згодом – з ласки ГПУ УССР – набули зловісного забарвлення й трактувалися, як виконання *«шпигунських доручень»* на користь *«імперіалістичної Польщі»*.

Цілком зрозуміло, що українські советські дипломати були на-самперед представниками СССР за кордоном, покликаними обслуговувати у першу чергу потреби російської комуністичної ідеології, і лише по-друге чи по-третє, наскільки дозволяли обставини й власна совість/національна самосвідомість, – українцями. Тому за дорученнями Кремля чи його харківських представників вони докладали значних зусиль у специфічній царині деструктивної роботи – по розкладу українських політичних партій в еміграції чи національних політичних об'єднань і товариств, а також їхніх друкованих органів на території Східної Галичини.

Так, у цитованому вище листі Ю. М. Коцюбинського від 30 липня 1928 р. згадується один з проєктів такої розкладницької роботи: *«Є можливість захопити у свої руки «Літературно-Науковий Вістник». Є можливість створити щоденну, добре поставлену газету, яка заб'є усто ундівську пресу. Проводитися вона має вкрай обережно, вона повинна бути позапартійна, трохи галаслива, дуже жвава, така, що робить політику не статтями, а інформаціями. Усе це дуже важливо, усе може бути зроблено за умови, якщо Харків серйозно займеться постачанням матеріалу для газети і статей для журналу. Без упевненості в акуратності й своєчасному виконанні роботи Харковом за цю справу не можна братися»*⁵⁷.

Харківські урядовці підтримали ініціативу своїх закордонних представників щодо опанування «Літературно-науковим вісником» (у тандемі з Ю. М. Коцюбинським активно працював у цьому напрямі й львівський консул Г. Ф. Лапчинський). 18 січня 1929 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило таємне рішення щодо «ЛІНВ»: *«1. Прийняти пропозицію щодо реорганізації Літературно-Наукового Вістника. 2. Доручити Секретаріату ЦК виділити товариша для роботи у редакції»*

⁵⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2679. – Арк. 61.

часопису й товариша для організації надсилання з України матеріалу до журналу»⁵⁸.

Телеграфний стиль советського дипломатичного листування та аналогічних закритих рішень політбюро ЦК КП(б)У суттєво доповнює та, власне, дозволяє зрозуміти епістолярна спадщина ще однієї зацікавленої особи – тодішнього редактора «Літературно-наукового вісника» Дмитра Донцова. У його листі до письменника й публіциста Юрія Липи (1900–1944) від 2 березня 1929 р. подаються цікаві залаштункові подробиці підривної акції, спрямованої проти очолюваного Д. Донцовим часопису: *«Справа з ЛНВ – перманентна криза. Утворилася спілка – редактори «Діла» Ф. Федорців, М. Рудницький і, крім того, А. Крушельницький і Свенціцький, за якими стоїть, фундуючи спілку, консул большевицький Лапчинський. Спілка зветься «Нові Шляхи». Хоче вона (герольди її в Надзір[ній] Раді Видавн[ичої] Спілки, що видає ЛНВ, – є проф. Раковський і «інженер» А. Гладшовський) перебрати ЛНВ. В разі невдачі видаватиме свій журнал «Нові Шляхи», який вже складається. Лапчинський «гарантує» нашим «сміновіховцям» 2.000 передплатників, себто 6.000 зл[отих] п[ольських] в місяць, гонорари – 15 доларів від аркуша (ЛНВ «платить» по 5). На се пішла рибка велика й маленька. І хоч у ЛНВ – на думку приятелів Лапчинського – нема ні літератури, ні науки, – в першу голову ся кампанія заходилася зеднати для свого журналу неіснуючих літераторів з треклятого ЛНВ. Від декого (м[іж] и[ншим] від В. Пачовського) дістали відправу, дехто – пішов, дехто (і то з «наших знаних») приходив до мене, плакав, в груди бився і в симпатії довічній запевняв, але – просив скреслити його імя з числа співробітників: «надож жіть» і пр.»*

Д. Донцов не передбачав райдужних перспектив для керованого ним видання, але – тим не менше – не мав наміру «складати зброю» й капітулювати перед нав'язуваними йому правилами гри: *«Коли ЛНВ[істни]ка не передадуть Лапчинському і К°, то в кождім разі конкуренція з «Новими Шляхами» буде не легка. Не через те, що вони згуртують когось, а через високі гонорари. Тихо попирає акцію большевичків антибольшевицьке УНДО, яке воліє чорта від мене, закидаючи мені (устами немудрого Мудрого на останнім з'їзді партії) те,*

⁵⁸ Там само. – Оп. 16. – Спр. 6. – Арк. 274.

що закидали Сократові – «развращеніє молодежі». Хоч і небезпечна ся спілка, але на разі цікути не тю, натомість, як завше, чай і каву (вина, на жаль – ні). Від конкуренції могла б вратувати ЛНВ тільки матеріальна допомога солідна; на жаль, меценатів не знаю, і їх звичайно не буває для «котів, що ходять самі», в запряжку ж я не надаюсь...»⁵⁹

У повоєнній (1948) розвідці про «Літературно-науковий вістник» Володимир Дорошенко подав низку цікавих фактів, що суттєво доповнюють картину залаштункових дій представників УССР у Львові для усунення Д. Донцова від редагування часопису й підпорядкування собі цього впливового видання: «Львівський советський консул Лапчинський, що своєю зручною поведінкою зумів придбати багато прихильників серед української інтелігенції міста, робив через усяких посередників натиск на дирекцію Української Видавничої Спілки, щоб усунула д-ра Донцова й настановила іншого редактора, який повів би советофільський курс. Навіть послав до мене віце-консула Грігорієва, який раз дуже конспіративно, ховаючися від людських очей, явився до мене, щоб намовити мене зайняти на засіданні дирекції прихильне до зміни становище. Очевидно я рішуче відмовився [...]. Дуже муляло очі большевикам і співробітництво у ЛНВ покійного Василя Стефаніка, тим більше, що він, як і Ольга Кобилянська, діставав від Народного комісаріату УРСР досмертну пенсію. Стефанік прийняв цю пенсію під тією умовою, що вона є нагородою від українського народу за його дотеперішню літературну працю, а не якась заплата, і що він за жадну ціну не зречеться своїх політичних переконань [...]. І дійсно, ніякі намови большевицьких чинників не змусили Стефаніка брати участь у советофільських органах на львівському ґрунті. Так само нічого не вдіяли намагання консуляту, щоб він відрікся від співробітництва в ЛНВ [...]. Але большевики, хоч як це їм було не до вподоби, не важилися піти на розрив із славним письменником»⁶⁰.

Отже, від плану захоплення «Літературно-наукового вісника» й перетворення його на советофільський часопис харківська влада та її

⁵⁹ Biblioteka Publiczna m. St. Warszawy. Czytelnia Starych Druków i Rękopisów. Rps. Nr Akc 2469/II. Кореспонденція Юрія Липи. – К. 83–84.

⁶⁰ Дорошенко В. «Літературно-науковий вістник» // «Літературно-науковий вістник»: Показчик змісту. Тт. 1–109 (1898–1932) / Уклав Б. Ясінський. – К.; Нью-Йорк, 2000. – С. 541.

варшавсько-львівські представники відмовилися. Натомість було задіяно інший варіант – протидії впливам «ЛНВ» через субсидійований Харковом, а відтак і відповідно зорієнтований місячник «Нові Шляхи» (1929–1932) під керівництвом Антона Владиславовича Крушельницького.

Так, у «Кошторисі закордонних витрат» ЦК КП(б)У на 1930/31 господарський рік (затверджений політбюро ЦК КП(б)У 27 вересня 1930 р.) річна субсидія у 600 американських доларів «Новим Шляхам» обґрунтовувалася таким чином: «Єдиний товстий журнал у Західній Україні. «Нові Шляхи» у групі цієї преси (тобто советофільських видань. – *Авт.*) посідають важливе місце. Незважаючи на те, що «Нові Шляхи» зустрічає багнетами польська й українська преса – журнал цей встиг згрупувати навколо себе значні групи авторів як із молоді, так і з більш старших письменників.

[Журнал не є навіть советофільським] (ця фраза викреслена з первісного тексту документа. – *Авт.*). *Це дає можливість залучити до співробітництва ширші кола інтелігенції, відриваючи їх від співробітництва в антисоветських часописах, яким у першу чергу є «ЛНВ». Крім того, протиставляючи «Нові Шляхи» «ЛНВ», ми відриваємо у останнього певне коло читачів з т. зв. широких кіл інтелігенції»⁶¹ (виділення наше. – *Авт.*).*

Власне, саме у цьому «відриванні» західноукраїнської автури й читачів від «Літературно-наукового вістника» з його гостро критичними статтями на теми підсоветської української дійсності (пера Д. Донцова і не лише його) та й від усього загалу «української націоналістичної преси» II Речі Посполитої й полягало надзавдання советофільських видань на кшталт місячника «Нові Шляхи».

Наукові та культурні зв'язки Західної та Східної України, які наприкінці 20-х років, долаючи численні труднощі, зокрема й бюрократичні перепони, поволі почали налагоджуватися, вже на початку 30-х років були брутально перервані. Спричинили це: нагнітання комуністичним режимом СРСР спецеїдського психозу⁶², сфабриковані процеси проти інтелігенції, започатковані в Україні так званою справою СВУ, сталінська примусова колективізація, голод-геноцид 1932–1933 рр. тощо.

⁶¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 7. – Арк. 184–185.

⁶² Від «специ» – спеціалісти – йдеться про низку процесів проти фахівців – починаючи з «Шахтинської справи» та ін.

Наслідком цього було підозріле ставлення до будь-яких закордонних контактів, страх до них, з одного боку, з іншого ж – відразу до сталінської тоталітарної системи. Відтак відбувається взаємовідчуження інтелігенції обох частин України.

За цих умов різко звужується й формалізується сфера тих контактів між науковцями та митцями Західної України й УССР, які ще існували. Це, зокрема, стосується й діяльності Всеукраїнського товариства культурного зв'язку з закордоном, яке, ледве зіп'явшись на ноги, замість справи власне культурного обміну переключачється на поширення неправдивої інформації про СССР, захист сталінського тоталітарного соціалізму взагалі та його республіканської іпостасі, зокрема. Формально започаткове 1926 р., ВУТОКЗ поволі розгортає свою роботу лише з 1928–1929 рр. й майже відразу збивається на манівці обслуговування ідеологічних потреб сталінського режиму.

З осені 1933 р. внаслідок вищезгаданих подій і фактичного припинення суспільно-політичних і культурних контактів між українським громадянством Східної Галичини та УССР діяльність Консульства СССР у Львові все більше формалізується, обмежується суто канцелярськими функціями та (очевидно) інформаційно-розвідувальною роботою.

У квітні 1934 р. консульство у Львові було підвищено до рангу Генерального консульства. 4 червня 1934 р. його керівником було призначено Петра Трохимовича Світнева (1897–1937), колишнього (до 1930 р.) заступника завідувача оргвідділом ЦК КП(б)У, одного з помічників секретаря ЦК КП(б)У М. М. Попова. П. Світнев упродовж 1931–1932 рр. був Генеральним консулом СССР у Мілані та Генуї.

Втім, його призначення на нову посаду збіглося зі спадом дипломатичної активності Генерального консульства СССР у Львові. Советофільські настрої західноукраїнського населення зійшли нанівець. З іншого боку, тоталітарний режим СССР все ретельніше відгороджувався від Заходу «залізною завісою», й львівське консульство ставало непотрібним. Починаючи від С. Кириченка, консули постійно скаржилися на брак коштів. Щорічної суми у 11,5 тис. дол. США для нормального функціонування представництва не вистачало.

Масові репресії у підсоветській Україні, зокрема проти галичан та волинян, спричинили численні звернення до Консульства СССР у Львові для з'ясування долі родичів в УССР. У будинок на вулиці

Набеляка надходили сотні письмових запитів з теренів консульської округи. Упродовж 1938 р. тільки з Львівського воєводства 96 громадян відвідали консульство, аби дізнатися про долю своїх близьких за Збручем, репресованих органами НКВД. Зазвичай Москва ігнорувала ці запити або ж повідомляла про виїзд розшукуваних «у невідомому напрямку». Зрештою, не мали імунітету від репресій й самі дипломати й консульські працівники СРСР. Зокрема, перебуваючи у відпустці у Харкові, 15 листопада 1936 р. був заарештований Генеральний консул СРСР у Львові П. Світнев, який невдовзі помер у в'язничній лікарні, не витримавши методів «слідства» (див. док. №№ 120–124). Така ж доля спіткала і його попередника на консульській посаді у Львові – Г. Радченка, репресованого як «контрреволюціонер-націоналіст».

У такому стані співробітники представництва зустріли вересень 1939 р., коли внаслідок приєднання східногалицьких територій до СРСР Генеральне консульство СРСР у Львові припинило свою діяльність.

Консульство, а згодом Генеральне консульство СРСР у Львові функціонувало упродовж дванадцяти років. Воно безпосередньо підпорядковувалося Наркомату закордонних справ СРСР й виконувало свої функції відповідно до загальної зовнішньополітичної лінії Москви, втручання ж у його діяльність квазіурядового Харкова було мінімальним. Одночасно консульство працювало на теренах II Речі Посполитої з українським населенням, й процеси, які відбувалися у Західній Україні та в УСРС, так або інакше позначалися на його діяльності й у перші роки навіть надавали їй квазіукраїнського забарвлення. Назагал же Генеральне консульство СРСР у Львові виступало як аванпост комуністичного тоталітарного режиму й покликане було створювати ілюзію більшовицького раю у підсоветській Україні та вносити незгоду у середовище українських національних партій та некомуністичної інтелігенції західноукраїнських теренів⁶³.

⁶³ Див.: Науменко К. *Генеральне консульство СРСР у Львові* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 7. – С. 400–402; Данильченко О. П., Рубльов О. С. *Створення і діяльність Консульства СРСР у Львові (1927–1933 рр.)* // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 92–95; Rublow O. *Konsulat ZSRR we Lwowie w latach 1927–1939: przedstawicielstwo dyplomatyczne, łącznik między dwiema Ukrainami czy bolszewicka ekspozytura?* // *Studia Polsko-Ukraińskie / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu*; redaktor naczelny S. Stępień. – Przemyśl, 2006. – Т. 1. – С. 191–224.

* * *

Після підписання Ризького миру 18 березня 1921 р. дипломатичні стосунки з УССР Польща формально встановила 30 вересня 1921 р. Першим польським представником у Харкові – столиці підсоветської України – у ранзі *chargé d'affaires* став граф Францішек Пуласький⁶⁴, за походженням дідич з Поділля, член польської делегації на Версальській мирній конференції. 6 жовтня 1921 р. у Здолбунові на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УССР, яке прямувало до Варшави. 9 жовтня польські дипломати прибули до Харкова⁶⁵.

Втім, ще до прибуття до столиці УССР польського посольства на території республіки функціонували певні спеціалізовані місії II Речі Посполитої. Вже у червні 1921 р. розпочала діяльність у Харкові Змішана польсько-українсько-російська комісія у справах репатріації (функціонувала на підставі Угоди про репатріацію від 24 лютого 1921 р., підтверженої ст. IX Ризького мирного договору)⁶⁶. Її польську частину – Польську делегацію у справах репатріації – очолював д-р Станіслав Стшемецький – Уповноважений по Україні, Криму й Кавказу. Крім харківського бюро, С. Стшемецькому підпорядковувалася створена у другій половині вересня Делегація у справах репатріації у Києві, очолювана знаним діячем місцевої Полонії – інженером

⁶⁴ Пуласький Францішек (Pułaski Franciszek Jan, 1875–1956) – консервативний політик, дипломат, історик. 1919–1921 рр. – у Посольстві у Вашингтоні. До 1927 р. – урядовець МЗС II Речі Посполитої. Від 1927 р. – директор Польської бібліотеки у Парижі. Від 1939 р. постійно мешкав у Варшаві (докладніше див.: Szklarska-Lohmanowa A. *Pułaski Franciszek Jan* // *Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław, 1986. – Т. XXIX. – С. 374–380).

⁶⁵ Grajzul T. *Poselstwo i konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937* // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku / Praca zbiorowa pod red. H. Stronńskiego i G. Seroczyńskiego*. – Olsztyn – Charków, 2010. – С. 214–215. В українській історіографії діяльність Посольства Польщі в УССР 1921–1923 рр. докладно висвітлена у розвідці О. Бетлій (див.: Бетлій О. В. *Діяльність польського дипломатичного представництва в Україні (1921–1923 рр.)* // *Науковий вісник Дипломатичної Академії України*. – К., 2003. – Вип. 8: Зовнішня політика та дипломатія: витоки, традиції, новації. – С. 467–486).

⁶⁶ Див.: *Угода про репатріацію, укладена між Росією та Україною, з одного боку, і Польщею – з другого, на виконання статті VII Договору про прелімінарні умови миру від 12 жовтня 1920 р., 24 лютого 1921 р.* // *Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917–1923 рр.)* / АН УРСР. Сектор держави і права; відп. ред. В. М. Корецький; упоряд.: К. С. Забігайло, М. К. Михайловський, І. С. Хміль. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 251–265.

А. Рошковським. Завданням цих місій було забезпечення повороту до краю польських військовополонених та інтернованих, а також (насамперед) біженців з території Царства Польського часів Першої світової війни. Справами опантів опікувалася київська Польська делегація у справах оптації на чолі з Уповноваженим М. Сорокою (створена на початку жовтня 1921 р.). Польська делегація у справах оптації на чолі з Т. Куницьким була створена в Одесі, вірогідно, у червні 1922 р.⁶⁷

Ф. Пуласький керував польським посольством формально до початку грудня 1922 р., оскільки вже на початку листопада 1921 р. (після вручення ввірчих грамот голові уряду УССР Х. Раковському) виїхав з Харкова до Варшави, відбув декілька зустрічей зі своїм українським колегою – повпредом О. Шумським⁶⁸, згодом брав участь у роботі польської делегації на Генуезькій мирній конференції. На коротко повернувшись до столиці УССР на початку червня 1922 р., він наприкінці того ж місяця виїхав до Польщі вже остаточно (формальний привід – істотне скорочення видатків на утримання посольства у Харкові, по суті – вважаючи власне перебування у Харкові «зайвим», виразом недовіри й остракізмом щодо своєї персони)⁶⁹.

⁶⁷ Bruski J. J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – Kraków, 2010. – S. 89–90.

⁶⁸ Докладніше про діяльність Повноваженого представництва (Посольства) УССР у Варшаві та його керівника – О. Я. Шумського – див., зокрема: Єременко Т. І. *Політичні та дипломатичні відносини радянської України з Польською Республікою (1921–1923 рр.)* // Укр. іст. журн. – 1998. – № 4. – С. 56–70; Скляренко Д. Є. *О. Я. Шумський – перший Повноважений представник УСРР у Польщі* // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей / НАН України. Інститут історії України; Головна редкол. «Реабілітовані історією»; редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К., 1999. – Вип. 9. – С. 275–288; Гісем О. В. *Створення повноваженого представництва (посольства) УСРР у Польщі в 1921 р.* // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / НАН України. Інститут історії України; редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред.) та ін. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 74–91; Гісем О. В. *Дипломатичні відносини між Польщею та УСРР 1921–1923 рр.*: дис. канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / Гісем Олександр Володимирович [Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України]. – К., 2008. – С. 35–62 (розділ II «Обмін дипломатичними представництвами між УСРР і Польщею») та ін.; тощо.

⁶⁹ Bruski J. J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – S. 88–89; Grajżul T. *Poselstwo i konsulat Rzeczpospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937*. – S. 215.

Після від'їзду Ф. Пуласького його обов'язки спершу виконував радник посольства Леон Беренсон⁷⁰, а після його від'їзду до Варшави наприкінці липня 1922 р. – обов'язки керівника посольства 10 серпня 1922 р. були покладені на тогочасного консула Польщі у Харкові Францішка Харвата⁷¹. 30 березня 1923 р. він звернувся до міністра закордонних справ з проханням увільнити його від обов'язків посла в УССР й перевести на інше місце: *«Півторарічна праця за тутешніх умов, надзвичайно тяжких зі службового погляду, особливо останній рік, відтоді, як виконую функції керівника, який відповідає й за посольство, й за Консульський відділ, а насамперед тутешнє ненормальне щоденне життя, що створює атмосферу важкої психічної депресії, вичерпали мене фізично й нервово до тієї міри, що перенесення до нормальніших умов праці й приватного життя є для мене кончею. Дозволяю собі висловити сподівання, що Міністерство захоче врахувати мої мотиви й відкликати мене у можливо найшвидший термін з Харкова, доручивши мені посаду в іншому місці»*⁷².

9 травня 1923 р. Ф. Харват виїхав з Харкова до Польщі у шеститижневу відпустку. Офіційно виконував функції chargé d'affaires до 26 серпня 1923 р. – часу заміщення цієї посади його наступником Марцелі Шарота, який був останнім польським послом в УССР, що виконував свої функції до 31 грудня 1923 р.⁷³ (див. також док. №№ 36–38). Формальна підстава для існування посольства перестала існувати

⁷⁰ Беренсон Леон (Berenson Leon, 1882–1941) – польський дипломат, юрист, випусник Сорбони. З 1905 р. – захисник у процесах членів ПСП та СДКПІЛ. 1915–1918 р.р. – член Міської Ради у Варшаві; 1920–1923 р.р. – радник посольства у Вашингтоні, згодом – у Харкові; 1931–1933 р.р. – захисник у політичних процесах (Брестські). Помер у Варшавському гетто. Див.: Pol K. *Poczet prawników polskich*. – Warszawa 2000. – S. 1143–1153.

⁷¹ Харват Францішек (Charwat Franciszek, 1881–1941) – польський дипломат. На дипломатичній службі з 1918 р. 1925–1928 рр. – посол у Таллінні; 1928–1936 рр. – Гельсінках; 1936–1938 рр. – у Ризі; 1938–1939 рр. – у Ковно. Згодом в еміграції.

⁷² Цит. за: Grajżul T. *Poselstwo i konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937*. – S. 216.

⁷³ Шарота Марцелі (Szarota Marcelli, 1876–1951) – польський газетяр і дипломат. Член ППС з 1900 р. 1914 р. вступив до Польських Легіонів. Після відновлення державності Польщі був посланцем МЗС у Хорватії й Словенії та радником і chargé d'affaires у Відні (1919–1921). Виконував функції урядового делегата II Речі Посполитої при Міжсоюзницькій комісії у Клайпеді (1921–1923). 1924 р., після перебування в УССР, був звільнений з праці в МЗС. Переключився на журналістику, був головним редактором «Gazety Lwowskiej» (1927–1935).

з моментом вступу підсоветської України до так званого СССР, про що уряд Польщі був повідомлений нотою уряду УССР від 16 липня 1923 р. Польське посольство у Харкові провадило свою діяльність до кінця грудня 1923 р. й формально було ліквідоване 1 березня 1924 р.⁷⁴ Але вже від 1 січня 1924 р. воно функціонувало під зміненою назвою – як Представництво Польщі у Харкові. Тимчасовим його керівником був комерційний радник І. Ружицький. З моментом ліквідації посольства розпочало свою діяльність Генеральне консульство II Речі Посполитої у Харкові⁷⁵.

Згідно з досягнутим компромісом, керівник польського представництва у Харкові не був звичайним консульським урядовцем. Советська сторона гарантувала йому повний обсяг дипломатичних привілеїв, розглядаючи формально як співробітника Посольства II Речі Посполитої у Москві, відделегованого в Україну. На практиці усі чергові керівники польського Генерального консульства у столиці УССР мали звання радника посольства⁷⁶.

Генеральне консульство II Речі Посполитої у Харкові функціонувало з 1 березня 1924 р. й до 1 грудня 1937 р. 1 серпня 1934 р. його статус понизився до рівня звичайного консульства – у зв'язку з перенесенням республіканської столиці до Києва туди було переведено й Генеральне консульство Польщі.

Керівниками харківського Генконсульства (згодом Консульства) Польщі були: Міхал Свірський (1 березня – 31 вересня 1924 р.)⁷⁷; Кон-

⁷⁴ Grajżul T. *Poselstwo i konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937* // Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku. – S. 216.

⁷⁵ Bruski J. J. *Na Ukrainie Rakowskiego: Polskie placówki dyplomatyczne i konsularne na terenie USRR 1921–1924* // Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku. – S. 148–149.

⁷⁶ Див.: Bruski J. J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczypospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – S. 101.

⁷⁷ Свірський Міхал (Świrski Michał) – польський дипломат. В УССР перебував з жовтня 1921 р.; працював у Консульському відділі Посольства II Речі Посполитої у Харкові (на червень 1922 р. – секретар Консульства у ранзі віце-консула), Польській делегації для справ оптації у Києві (з травня 1923 р. – її керівник, з жовтня 1923 р. одночасно – Уповноважений Уряду II Речі Посполитої у справах оптації в Україні). 1 березня 1924 р. очолив Генеральне консульство Польщі у Харкові (екзекватура від 25 березня 1924 р. – док. № 53) у ранзі секретаря (згодом радника) посольства.

станти Заремба-Скшинський (1 жовтня 1924 р. – 18 червня 1928 р.)⁷⁸; Станіслав Орачевський (19 червня – 7 грудня 1928 р.); Адам Стебловський (8 грудня 1928 р. – 28 червня 1932 р.); Ян Каршо-Седлевський (1 грудня 1932 р. – 1 серпня 1934 р., а відтоді й до 1 жовтня 1937 р. – Генеральний консул у Києві)⁷⁹; Станіслав Сосніцький (2 серпня

⁷⁸ *Заремба-Скшинський Константи* (Zaremba-Skrzyński Konstanty, 1891–1978) – дипломат, суспільно-політичний діяч. Народився на Поділлі. Навчався у приватній гімназії у Києві, де брав участь у діяльності таємної «Polskiej Macierzy Szkolnej». Закінчив юридичний факультет Університету св. Володимира у Києві (1916). Кар'єру в МЗС ІІ Речі Посполитої розпочав 1919 р. 1921–1923 рр. – член, заступник голови, голова Змішаної російсько-українсько-польської комісії у справах репатріації у Варшаві (Варделпол). 3 жовтня 1923 р. – начальник Східного відділу МЗС. Після закінчення Академії міжнародного права у Гаазі (1924) був призначений Генеральним консулом у Харкові. У червні 1928 р. відкликаний до Варшави. 15 січня 1929 р. звільнений з урядової служби. В роки Другої світової війни був учасником руху Опору. Арештовувався прифронтовим НКВД (1945), спецслужбами ПНР (1952–1955 рр. перебував в ув'язненні). 1961 р. вийшов на пенсію (докладніше див.: Kaczmarek Z. *Skrzyński Konstanty* // *Polski Słownik Biograficzny*. – Warszawa – Kraków, 1997–1998. – Т. XXXVIII. – С. 463–465).

⁷⁹ *Каршо-Седлевський Ян* (Karszo-Siedlewski Jan, 1891–1955) – польський дипломат, старший брат підприємця й сенатора ІІ Речі Посполитої (1935–1939) Тадеуша Каршо-Седлевського (1893–1939). На дипломатичній службі з 1919 р.: старший референт дипломатичного відділу МЗС; Генеральний консул ІІ Речі Посполитої в Ополью (1920–1922); секретар посольства І класу у Белграді (1922–1924); радник посольства у Празі (1 грудня 1924 р. – 31 жовтня 1930 р.); радник посольства у Москві (1 жовтня 1931 р. – 1 травня 1932 р.); Генеральний консул ІІ Речі Посполитої у Харкові та Києві (1932–1937) – з авансуванням до рангу радника амбасад. 1 грудня 1938 р. призначений Надзвичайним Послом й Повноважним Міністром в Ірані та Іраку з перебуванням у Тегерані й подальшим поширенням повноважень на Афганістан (на цій посаді перебував до 30 червня 1942 р.); згодом (до 28 лютого 1943 р.) керував Генеральним консульством ІІ Речі Посполитої у Бейруті. Після повернення до Лондона, до 5 липня 1945 р. виконував обов'язки генерального секретаря МЗС. Залишився в еміграції, працював у Комітеті Вільної Європи та Бібліотеці Конгресу США. Помер 8 липня 1955 р. у Вашингтоні (див.: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej* / Redakcja naukowa J. M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana. – Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza «BGW», 1994. – С. 99–100).

1934 р. – 31 жовтня 1936 р.)⁸⁰ та Тадеуш Бжезінський (1 листопада 1936 р. – 16 грудня 1937 р.)⁸¹.

З ім'ям М. Свірського пов'язаний розлогий меморандум – «У справі організації й плану діяльності Консульства Речі Посполитої у Харкові» (17 березня 1924 р.)⁸².

Практично єдиний уцілілий свідок з колишнього апарату Управління Уповноваженого НКЗС СРСР в УССР середини 1920-х років Надія Віталіївна Суровцова (1896–1985) пригадувала 1958–1959 рр. тогочасні особисті контакти з закордонними представниками у Харкові й, зокрема, виразну постать К. Заремби-Скшинського: *«Отже, я працювала в НКІС. Там мені довелося познайомитися з чужоземцями, двома консулами, що перебували тоді в Харкові. Одним був наш сусіда по будинках, Скшинський, досить молодий, культурний, типовий поляк. Він стежив за українською літературою, наприклад, знав, що [І.] Кулик пише, читав його твори, був «у курсі» сучасного харківського культурного життя. Розмови з ним завжди були цікавими і безнадто помітного того легкого розвідувального відтінку, який спостерігається або просто інтуїтивно відчувається в розмовах з людиною, причетною до дипломатії. А такою повинен був бути поляк-консул за тих часів, адже ще так недавно була польська війна, та й взагалі відносини радянські, а зокрема українські, з Польщею були до краю*

⁸⁰ *Сосніцький Станіслав* (Sośnicki Stanisław Adam, 1896–1962) – польський спортсмен, військовий, дипломат. 1920–1923 рр. – чемпіон Польщі з легкої атлетики. Від 1931 р. працював у центральному апараті МЗС II Речі Посполитої; згодом – консул Польщі у Києві (квітень 1933 р. – липень 1934 р.) та Харкові (1934–1936). 1937–1939 рр. очолював відділ у Міністерстві Соціальної Опіки. 1939–1945 рр. перебував у німецьких таборах. 1945 р. повернувся до ПНР. Служив у ранзі капітана польського війська, а водночас – в МЗС. Див.: Tomasz T. Jurek, Sośnicki Stanisław Adam. *Polski Słownik Biograficzny*. – Т. 40. – С. 615–616.

⁸¹ *Бжезінський Тадеуш* (Brzeziński Tadeusz, 1896–1990) – польський дипломат, уродженець м. Золочева на Львівщині, батько З. Бжезінського. Університетську освіту здобув у Львові та Відні. Учасник польсько-української війни 1918–1919 рр. за Львів і Східну Галичину; кампанії оборони Варшави під час польсько-більшовицької війни 1920 р. На польській консульській та дипломатичній службі з початку 1920-х рр.: консульства II Речі Посполитої в Ессені (Німеччина), Ліллі (Франція), Ляйпцігу (Німеччина); Харкові (УССР; 1936–1937); Монреалі (Канада). Залишився у Канаді після Другої світової війни, не побажавши повертатися до ПНР.

⁸² Див.: *Projekt organizacji pracy Konsulatu Generalnego RP w Charkowie, przedstawiony przez kierownika placówki, Michała Świrskiego*, 17 marca 1924, Charków // Bruski J. J. *Między prometeizmem a Realpolitik*. – S. 355–358.

напружені. Я дуже уважно ставилася до своєї поведінки під час зустрічей з ним [...]. Часом, вертаючись додому, я зустрічала Скішинського, і ми разом йшли вулицею. Одного разу зустрілася в театрі, і цілий антракт походжали разом – його цікавили літературні теми, мені ж було ніяк одкараскатися від нього, хоч ходити з ним по фойє і було прикро. Але я була урядовцем НКІС і мусила лишатися ним і в позаслужбові години. Саме ця зустріч на прем'єрі «Вільгельма Телля» і «вилізла мені боком» згодом [...]»⁸³.

Властиво, цю зацікавленість Скішинського подіями суспільно-політичного й культурно-мистецького життя УССР підкреслював у своїх інформаціях до зовнішньополітичного відомства у Москві й заступник Уповноваженого НКЗС ССРСР у Харкові Іван Кулик. Так, у його повідомленні члену Колегії НКЗС ССРСР Б. С. Стомонякову від 18 серпня 1927 р. йшлося про відвідини Дніпрельстану закордонними консулами – німецьким Граапом та польським К. Зарембою-Скішинським (5–6 серпня того ж року). В інформації виокремлювалася розмова з польським представником: «З бесід варто відзначити одну дуже цікаву з Скішинським. Мова йшла про нашу нещодавню літературну дискусію (під час якої група українських письменників висунула гасло «орієнтації на психологічну Європу» на противагу Москві, що є, на їхню думку, «центром всесоюзного міщанства» й т. п.)⁸⁴, про націоналістичний ухил тов. Шумського, про роль у всьому цьому тов. Максимовича (якого Скішинський вважав «ортодоксальним марксистом»). Скішинський виявив велику обізнаність, почерпнуту, по-моєму, не з особистого вивчення питання, а з донесень інформаторів. Про це свідчили деякі характерні формулювання, що не фігурували у надрукованих дискусійних матеріалах, але застосовувалися у вузьких групових дискусіях. Скішинський висловлював сумнів щодо того, чи нам вдасться опанувати тими стихійними процесами національного порядку, які, на його думку, намічаються у середовищі мас української молоді, яка не пережила свідомо революції. Цікавив його ступінь впливу на цю молодь й на широкі кола української інтелігенції тов. Шумського»⁸⁵.

⁸³ Суровцова Н. Спогади / Упоряд. Л. Лук'янова. – К., 1996. – С. 182.

⁸⁴ Докладніше див., напр.: Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація: Українська літературна дискусія 1920-х років / Авториз. перекл. з англ. М. Климчука. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 384 с.

⁸⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2484. – Арк. 14–15.

Неординарна постать польського Генерального консула привертала увагу не лише функціонерів з апарату Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР, а й республіканських чекістів, а також поінформованого ними «політичного керівництва» підсоветської України. Принаймні, у «за-критому» засіданні політбюро ЦК КП(б)У від 9 травня 1927 р., під час розгляду питання «Про польські справи», була ухвалена директива – заборонити керівникам й працівникам державних і громадських установ та організацій приймати іноземних дипломатичних представників й налагоджувати з ними будь-які особисті контакти. Водночас ГПУ доручалося «терміново зібрати матеріали, що компрометують польського генконсула Зарембу-Скшинського» (див. док. № 74).

Поряд з харківським Генеральним консульством, з 1926 р. функціонував Консульство II Речі Посполитої у Києві. Першим й довголітнім (1926–1930) польським консулом у Києві був Мечислав Бабінський⁸⁶. Його наступником на цій посаді став Генрик Янковський, який очолював київське Польське консульство до кінця 1932 р. Черговим керівником консульства у Києві став Станіслав Адам Сосніцький (квітень 1933 р. – липень 1934 р.), якого заступив (вже у ранзі Генерального консула) у серпні 1934 р. Ян Каршо-Седлевський. Його наступником на цій посаді став з 1 жовтня 1937 р. Єжи Матусинський⁸⁷ – останній Генеральний консул II Речі Посполитої в УССР, викрадений НКВД 1 жовтня 1939 р. (загинув за нез'ясованих обставин)⁸⁸.

Низку надзвичайно змістовних й цікавих політично-інформаційних рапортів київських польських консулів М. Бабінського, Г. Янковського, віце-консула П. Курницького, консула С. Сосніцького, Генерального консула Є. Матусинського – від 2 березня, 10 жовтня, 9-го й 28-го листопада, 7-го, 11-го та 14-го грудня 1929 р., 8-го, 15-го та 21 берез-

⁸⁶ Бабінський Мечислав (Babiński Mieczysław Z., 1891–?) – польський дипломат. У 1918–1919, 1922–1924, 1935–1937 рр. – працівник центрального апарату МЗС II Речі Посполитої (зокрема, 1924 р. – референт відділу преси), радник МЗС. 1926–1930 рр. – консул Польщі у Києві; 1930–1935 рр. – польський консул у Динебурзі (Латвія, нині – Даугавпілс) й Данцигу (нині – Гданськ).

⁸⁷ Матусинський Єжи (Matusiński Jerzy, 1890–?) – дипломат. У МЗС з травня 1926 р. з 1933 по 1939 – генеральний консул у Пітсбурзі (1933–1935), Нью-Йорку (1935), Ліллі (1935–1937) та Києві (1937–1939).

⁸⁸ Див.: Skóga W. *Porwanie kierownika polskiej placówki konsularnej w Kijowie Jerzego Matusińskiego przez władze radzieckie w 1939 r.* // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku.* – S. 414–437.

ня, 12 квітня й 22 жовтня 1930 р., 3 січня 1933 р., 5 квітня 1934 р., 3-го та 12 червня, 12 жовтня 1938 р. – оприлюднив директор Південно-Східного Наукового Інституту у Пшемишлі д-р С. Стемпень у редактованій ним серії збірників документів «Поляки на Україні»⁸⁹.

Генеральні консули А. Стебловський і Я. Каршо-Седлевський, як і їхній київський колега Г. Янковський виконували свої функції у трагічний для підсоветської України час – добу Голодомору 1932–1933 рр. Їхні рапорти про ситуацію в УССР до Посольства Польщі у Москві та МЗС у Варшаві достатньо тверезо й адекватно відбивають тогочасний стан справ у республіці⁹⁰.

З 1 серпня 1934 р. київське Польське консульство отримало статус Генерального консульства, харківське натомість – стало звичайним консульством.

З самого початку існування іноземних дипломатичних представництв й ще численних на початку 1920-х рр. закордонних місій в УССР вони перебували під постійним жорстким наглядом більшовицької таємної поліції, яка намагалася не лише забезпечувати зовнішнє спостереження за діяльністю іноземців у підсоветській Україні, відстежувати їхнє пересування й контакти з місцевими мешканцями, а й інфільтрувати до іноземних представництв своїх агентів, будь-якою ціною здобути внутрішніх інформаторів. Така поведінка чекістсько-енкаведистського апарату була прикметна для всієї території тоталітарного СССР.

Так, наприклад, на початку липня 1930 р., підбиваючи підсумки власної діяльності на посаді наркома закордонних справ СССР, Г. В. Чичерін писав (ідеалізуючи, щоправда, першого керівника більшовицької таємної поліції): *«За т. Дзержинського було краще, але згодом керівники ГПУ були тим нестерпні, що були нецирі, хитрували, завжди намагалися збрехати, обдурити нас, порушити обіцянки, приховати факти. Т[ов]. Литвинов брав участь у комісії з погоджень або боротьби з ГПУ, він знає, як у цієї гідри відростали усі відру-*

⁸⁹ Див.: *Polacy na Ukrainie: Zbiór dokumentów*. Cz. 1: Lata 1917–1939 / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu; pod red. S. Stępnia. – Przemyśl, 1998. – Т. I. – S. 162–168, 169–180, 180–185, 189–192, 260–262, 267–269, 291–292, 293–294; *Przemyśl*, 1999. – Т. II. – S. 141–159, 160–165, 167–171.

⁹⁰ Див.: *Hołodomor 1932–1933: Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu* / Wybór i opracowanie Jan Jacek Bruski. – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008. – 778 s.: il.

бані голови – арешти іноземців без погодження з нами спричиняли мільйони міжнародних інцидентів [...]. ГПУ поводиться з НКЗС, як з класовим ворогом. При цьому легковажність ГПУ перевершує усі ліміти [...]. Звідси повсякчасні скандали. Жахлива система постійних суцільних арештів усіх приватних знайомих інопосольств. Це загрожує усі наші зовнішні зносини. Ще гірші постійні спроби примусити або підговорити служницю, швейцара, шофера посольства тощо під загрозою арешту зробитися інформаторами ГПУ [...]. Внутрішній нагляд ГПУ у НКЗС й повпредствах, шпигунство за мною, повпредами, співробітниками поставлений найнедоладнішим й варварським чином [...]»⁹¹.

Менше ніж через рік після прибуття до Харкова польського посольства, 21 червня 1922 р. Іноземний відділ ГПУ УССР таким чином узагальнював свої спостереження щодо польських дипломатів: «Великий відсоток співробітників Польського представництва набраний з колишніх співробітників польської контррозвідки (Дефензиви й Офензиви) [...], а також з колишніх учасників ПОВ, зареєстрованих в Особвідділі ще до прибуття Польського представництва на Україну [...]. За всіма даними, що є у нашому розпорядженні, діяльність Посольства має відверто шпигунсько-провокаційний характер. Посольство збирає усілякий інформаційний матеріал щодо фінансового, політичного та економічного становища як усієї України, так і окремих установ, заводів і фабрик. Цікавляться також нашою діяльністю в галузі народної освіти й у цьому відношенні зібрали досить значний матеріал, особливо щодо постановки справи у Польсекції Наркомосвіти [...]».

Пильна увага приділялася більшовицькою таємною поліцією советським підданам, які контактували з польськими представниками в УССР. У тому ж документі Іноземного відділу ГПУ УССР згадувалося: «Особою, яка привернула нашу увагу, є член РУДу (Російсько-української делегації Змішаної російсько-українсько-польської комісії у справах репатріації. – Авт.) й черговий секретар НКЗС гр. Рознер. Поляк з Галичини, комуніст. Рознер має тісний зв'язок з Уповнова-

⁹¹ Источник. – 1995. – № 6. – С. 109–110; *Большевистское руководство. Переписка. 1912–1927: Сборник документов / Сост.: А. В. Квашонкин, О. В. Хлевнюк, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая.* – М.: РОССПЭН, 1996. – С. 300.

женням Репатріаційної делегації Стржемецьким⁹². Нами з'ясовано, що зв'язок цей перейшов за межі офіційного знайомства в інтимну дружбу. Нами встановлено, що Рознер отримує від Репатріаційної делегації від Стржемецького гарні продовольчі пайки [...]. Останнього разу Рознер отримав 25 фунтів рису, [5] кіло шоколаду, мішочок борошна, значну кількість консервів тощо. Дружина Рознера перебуває у приятельських стосунках з дружиною Стржемецького. Встановлено, що Рознер дуже часто відвідує приватну квартиру Стржемецького, просиджує за випивкою до пізньої ночі [...]. Справа Рознера провадиться посиленням темпом, щоби остаточно розшифрувати його провокаційну діяльність [...]]» (див. док. № 112).

Цікавим було резюме того ж самого оперативно-чекістського повідомлення щодо діяльності польських місій в УССР станом на червень 1922 р.: «Головною метою роботи Польських представництв в Україні є шпигунство в усіх його видах й провокація з метою зриву усієї нашої роботи щодо налагодження як економічного добробуту, так і політичного спокою країни. Польські представництва переповнені спеціалістами з шпигунства, які провадять свою роботу досить тонким й дипломатичним шляхом. Для боротьби з цією діяльністю Польського Уряду необхідне найбільш ретельне й тонке виявлення усіх сторін секретної діяльності Посольства. Лише будучи добре поінформованими щодо усіх деталей роботи, можна буде вживати заходів щодо знешкодження шпигунської діяльності Посольства шляхом швидкого й рішучого припинення усіх зв'язків Посольства й вилучення осіб, які допомагають Посольству у його шпигунській діяльності [...]. Слід створити довкола Посольства таку атмосферу, за якої уся робота його була б зведена нанівець [...]]».

Ще категоричніший «Обвинувальний висновок у справі контрреволюційної «Української Військової Організації» («УВО»))» 1933 р. авторства Секретно-політичного відділу ГПУ УССР: «Являясь агентурой польского и германского штабов, ставя своей задачей подготовку интервенции капиталистических государств, в частности, Польши и Германии против СССР, пользуясь постоянной в течение ряда лет материальной и всякой иной поддержкой со стороны

⁹² Так у тексті документа, що зайвий раз засвідчує рівень «освіченості» співробітників ГПУ. Слід – Стшемецький (Stanisław Strzemecki).

етих государств, – УВО развернула на Украине большую шпионско-разведывательную работу в пользу иностранных разведок, главным образом польской и немецкой.

Иностранные консульства на Советской Украине, оказывая содействие членам УВО в осуществлении связей с закордонным руководством организации, широко использовали разветвленную сеть УВО, давая задания разведывательного характера и требуя выполнения их [...]»⁹³.

Важливою ділянкою праці польських консулів в УССР було забезпечення опіки над громадянами підсоветської України – поляками, зокрема їхнім релігійним життям, підставовою засадою збереження національної ідентичності – польськості яких була діяльність Римокатолицької церкви (РКЦ) та її нечисленного духовенства, позбавленого більшовицькою владою звичної для себе костельної ієрархії⁹⁴.

Але далеко не завжди контакти місцевих священників з польськими консулами в УССР були безхмарними. Так, наприклад, після написання відомої декларації лояльності групи подільських священнослужителів РКЦ до 10-річчя більшовицької перевороту (документ датований 5 листопада 1927 р., але через відмову багатьох священників підписувати сервільний маніфест він був оприлюднений у «Вістях ВУЦВК» лише 4 січня 1928 р.)⁹⁵, о. Й. Міодушевський у грудні 1927 р. отри-

⁹³ *Обвинительное заключение по делу контрреволюционной «Украинской Военной Организации» («УВО»)* / ГПУ УССР. Секретно-политический отдел. – Харьков, 1933. – С. 128.

⁹⁴ Див., напр.: *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej: Po 50 latach kolekcja sowieciców wraca z Waszyngtonu: 3. Stan Kościoła Rzymskokatolickiego na Ukrainie w latach 1922–1927* / Oprac. J. Jaruzelski // *Przegląd Wschodni*. – Т. II. – З. 2 (6). – 1992/93. – S. 435–464; *Влада і Костьоль в радянській Україні, 1919–1937 рр.: Римокатолицька церква під репресивним тиском тоталітаризму: Документи / Передмова, упорядкув., додатки, покажчики Н. С. Рубльової* // *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. – 2003. – № 2 (21). – 517 с.; *Rosowski W. Polska dyplomacja w obronie Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie Radzieckiej w latach 1921–1939* // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*. – S. 274–289; та ін.

⁹⁵ Див.: *Рубльова Н. Невідома ділянка «антирелігійного фронту»: Боротьба владних структур УССР проти Римсько-католицької церкви, 1920-і роки* // *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. – 1998. – № 1/2 (6/7). – С. 240–241; *Декларація ксьондзів Поділля з нагоди 10-річчя Жовтневої революції, 5 листопада 1927 р.* // *Влада і Костьоль в радянській Україні, 1919–1937 рр.: Римокатолицька церква під репресивним тиском тоталітаризму: Документи*. – С. 172–176.

мав доручення від о. Я. Свідерського відвезти пояснювальний щодо цієї декларації лист до київського Польського консульства. У документі наголошувалося, що священники не зрікаються католицької віри, ані власних обов'язків, але місцеві умови змушують їх «легалізуватися перед державною владою». Звернення адресувалося у Польщу о. А. Около-Кулакові, ревному захиснику РКЦ на Сході, якого закликали не друкувати у польській пресі жодних коментарів з приводу цієї декларації й взагалі нічого не писати у закордонних часописах про священників в УССР.

Але київський польський консул М. Бабінський о. Й. Міодушевського прийняв прохолодно: *«Бабінський цього разу прийняв мене надзвичайно нелюб'язно, й коли я пояснив йому мету своїх відвідин, він почав читати декларацію й, дочитавши до місця, де у декларації йшлося про те, що якщо до цих пір ксьондзи мали нелегальний зв'язок з Польщею через польконсульство, то тепер ми будемо підтримувати зв'язок з Римом через НКЗС, Бабінський, облишивши навіть рамки пристойності, з лайкою й відпльовуванням, надзвичайно різко сказав, що жодних доручень він приймати від мене не хоче, нехай ксьондзи, як пишуть у декларації, пересилають це через НКЗС, а йому, мовляв, нехай не морочать голову. Ніякої допомоги від ксьондзів йому не потрібно, нехай знають собі свої релігійні справи. Я намагався пояснити Бабінському, що ми тому хочемо переслати листа Около-Кулаку до Польщі, щоби окреслити наше важке становище у зв'язку з репресіями з боку влади й щоби він припинив писати у часописах про нас як про польські форпости, тому що це дає підставу владі нас розглядати як ворожий елемент. На це Бабінський різко заперечував, й завершилося тим, що я забрав декларацію разом з листом до Около-Кулака й пішов. Цей інцидент справив на мене надзвичайно тяжке враження [...]»⁹⁶.*

Процедура закриття косяку скрізь виглядала однаково: спочатку обстеження технічного стану будівлі працівниками місцевого комунального господарства (зазвичай його знаходили «невідповідним» й «загрозливим» для відправлення у будівлі служби Божої) та фінансовою комісією, затим – пред'явлення релігійній громаді в ультиматив-

⁹⁶ *Протокол допиту обвинувачуваного о. Й. Міодушевського, 28 січня 1930 р. // ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 68067. – Т. 10. – Арк. 93–94.*

ній формі завищеного кошторису на ремонт й рахунків на сплату податків. Наступний етап – «психологічна» підготовка (насправді – відвертий брутальний тиск) членів парафіяльної ради щодо голосування у потрібному владі ключі. Від поріділої й заляканої внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. та репресій, інфільтрованої агентами ГПУ релігійної громади, як правило, чекати сильного опору не доводилося.

Збої у цьому сценарії траплялися найдзвичайно рідко й переважно хіба внаслідок втручання якихось сторонніх обставин чи сил. Саме так, наприклад, сталося на початку 1930-х років у Харкові, коли значну суму грошей (адміністрація зазвичай завищувала проектний кошторис) на ремонт костюлу надало італійське консульство, цим самим несподівано для влади порушивши запланований хід подій⁹⁷.

Київському ксьондзові, о. Шенфельду у пошуках коштів на ремонт костюлу св. Олександра також довелося звертатися до чужоземних дипломатів й, насамперед, консула Польщі. Втім, останній так і не спромігся допомогти, весь час відбуваючись відмовками. Тоді, нехтуючи власною безпекою, енергійний душпастир листовно звернувся по допомогу до своїх польських колег, зокрема, до колишнього настоятеля костюлу св. Олександра прелата Т. Скальського (обміняного до Польщі восени 1932 р.).

Допомога врешті-решт надійшла, й костюл відремонтували 1934 р. – коштом Генерального консульства II Речі Посполитої (статус генерального київське консульство здобуло того ж року після перенесення столиці УССР з Харкова до Києва). Керівник польського консульського представництва Я. Каршо-Седлевський, попри те, що особисто був протестантом (кальвіністом), не лише віднайшов доволі значну суму грошей (45 тис. руб.), а й зумів легалізувати цю акцію в очах місцевої більшовицької адміністрації. У відповідь на численні скарги священиків, які потерпали від жорсткого переслідування тоталітарного режиму, досвідчений дипломат мав наготові філософсько-прагматичну сентенцію: *«Цьому я навряд чи зможу допомогти, але, допоки я у Києві, костюл існуватиме. Нас релігія цікавить постільки, поскільки вона потрібна для політики»*⁹⁸.

⁹⁷ Рубльова Н. *Антикостюльна кампанія в УССР: причини, інструментарій, перебіг (кінець 20-х – 30-ті рр.)* // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – № 1/2 (10/11). – С. 400.

⁹⁸ Там само. – С. 400–401.

Друга половина 1930-х рр. стала серйозним випробуванням для персоналу іноземних консульських представництв, які все ще перебували на території СРСР/УСРСР. Один з керівників тогочасної польської розвідки полковник С. Маєр зауважував: «Сумним уявлялася доля співробітників МЗС, які, як можна сміливо стверджувати, були засуджені на важкі роботи у «штрафному таборі», який іменувався Союзом Соціалістичних Советських Республік. З одного боку, від них очікували щораз кращих та всебічніших інформацій щодо краю їхнього «заслання», а, з іншого боку – чигали на них щораз більш злостиві утискування, труднощі й провокації»⁹⁹.

У подібній ситуації опинилося й Генеральне консульство Німеччини у Києві. Генконсул Георг-Вільгельм Гросскопф (1884–1942), який 13 років очолював німецьке консульство у Новосибірську, рішенням МЗС Німеччини у листопаді 1935 р. був переведений до Києва. Лише 24 серпня 1936 р. фюрер і рейхсканцлер Німеччини А. Гітлер підписав призначення його генеральним консулом у столиці УСРСР¹⁰⁰. Але вже 7 лютого 1936 р. Г.-В. Гросскопф був присутнім на відкритті III сесії ЦВК УСРСР разом зі своїм польським колегою генконсулом Я. Каршо-Седлевським¹⁰¹ (див. також док. № 119).

На березень 1937 г. іноземні консульства у Києві залишились без обслуговуючого персоналу, який був заарештований або змушений піти. Так, у лютому у Києві було арештовано 10 осіб, так або інакше пов'язаних з німецьким консульством, з них п'ятеро обслуговували квартиру консула. Агенти НКВД (по дві – три особи) чергували безпосередньо у під'їздах будинків, де мешкали співробітники консульства. Виходити на вулицю або до крамниць по необхідні покупки було небезпечним через щільний енкаведистський «супровід» й велику ймовірність наразитися на брутальні вихватки або й арешт¹⁰². Аналогічна

⁹⁹ Kuśnierz R. *Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938)* // Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku. – S. 376.

¹⁰⁰ Белковец Л. П., Белковец С. В. *Немецкое консульство в Сибири в 1920–30-е годы* // Немцы России в контексте отечественной истории: общие проблемы и региональные особенности: Материалы международной научной конференции, Москва, 17–20 сентября 1998 г. – М.: Готика, 1999. – С. 314.

¹⁰¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6827. – Арк. 1–2.

¹⁰² Белковец Л. П., Белковец С. В. *Немецкое консульство в Сибири в 1920–30-е годы*. – С. 318.

ситуація склалася довкола Генерального консульства Польщі у Києві. 5 серпня 1937 р. керівник Генконсульства у зв'язку з цим адресував до МЗС у Варшаві меморандум під назвою «Ізолювання іноземних дипломатичних представництв на терені советської України»¹⁰³.

Польська сторона змушена була вдатися до симетричних дій у відповідь – так званої реторсії. 16 липня 1938 р. Амбасада Польщі у Москві була поінформована щодо реторсійної акції МЗС у порозумінні з керівництвом служби безпеки, яка мала розпочатися 18 липня й бути спрямованою проти советських дипломатів у Польщі. Акція мала полягати у затримуванні й з'ясуванні даних усіх осіб, які виходили з будинків советських представництв у Варшаві й Львові, за винятком членів дипломатичного корпусу; організації бригади спостереження, що мала у відкритий спосіб «супроводжувати» советських урядовців – аналогічно методам НКВД; відлякуванні польських громадян від виконання будь-яких функцій у советських представництвах; перлюструванні пошти, недоставленні преси, за винятком варшавської й львівської¹⁰⁴.

Вже 18 липня 1938 р. повірений у справах ССРСР у Польщі, радник Повпредства П. Лістопад з'явився у варшавському МЗС з протестом проти дій польської сторони. Прийняв його нещодавній генконсул в УССР Я. Каршо-Седлевський, який після повернення з Києва якийсь час працював у центральному апараті МЗС (до виїзду за призначенням до Афганістану наприкінці 1938 р.). У звичному прийомі советських урядовців Я. Каршо-Седлевський «висловив співчуття» П. Лістопаду щодо «деяких незручностей», завданих советським дипломатам діями рідних спецслужб, які чинять обґрунтовано, але на власний розсуд, і це, мовляв, «жодним чином не пов'язано з польсько-советськими стосунками». На запитання співрозмовника, чи не є це реторсійною акцією польської сторони, Я. Каршо-Седлевський «дипломатично» відповів, що ні – мовляв, польські дипломати в ССРСР/УССР принаймні шість років працюють у надзвичайно важких умовах постійних переслідувань. Отже, їхнє становище стабільно важке. Відтак, не ста-

¹⁰³ Kuśnierz R. *Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938)*. – S. 378.

¹⁰⁴ Ibid. – S. 388.

лося ніяких змін, які могли б викликати реторсію з боку Польського Уряду¹⁰⁵.

17 серпня 1938 р. Посольство ССРСР у Польщі звернулося з протестом до МЗС II Речі Посполитої, у якому висловлювалася низка скарг: *«Начиная с 18 июля текущего года польские полицейские власти продолжают создавать недопустимый режим по отношению к посольству, торговому представительству Союза ССР в Польше и консульству ССРСР во Львове, а также и к личному составу этих учреждений.»*

Посетители при выходе из посольства арестовываются и провождаются в комиссариат полиции. В связи с такими действиями полиции прекратилась доставка в бюро печати посольства польских газет, а также прекращен доступ лицам, приглашаемым для хозяйственных работ в посольство, и лицам, доставлявшим от разных фирм покупки сотрудникам, в том числе портным и портнихам.

В результате подобного действия полиции варшавский корреспондентский пункт – Телеграфное агентство Советского Союза лишен возможности получать бюллетени Польского телеграфного агентства.

По отношению к сотрудникам упомянутых советских учреждений со стороны полиции продолжаются насильственные действия и издевательства. При выходе сотрудников из этих учреждений повторяются неоднократные требования со стороны полиции предъявления документов. Во время следования сотрудников по улице их сопровождают агенты полиции. Вместе с ними агенты заходят в магазины и записывают все то, что они приобретают. Эти сопровождения агентов приняли форму конвоирования.

*Точно так же полиция действует и по отношению дипломатического состава посольства [...]. 4 августа, когда господин Климов, консул Союза ССР во Львове, вышел из поезда, агенты полиции остановили его посередине платформы и на виду у публики стали медленно списывать с легитимации сведения. Несмотря на заявление г-на Чебышева, что г-н Климов является советским консулом, полицейские власти не обратили [на это] никакого внимания [...]*¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Ibid. – S. 388–389.

¹⁰⁶ *Документы и материалы по истории советско-польских отношений /* Редкол.: И. А. Хренов (отв. ред.), Т. Цесляк (отв. ред.) и др. – М.: Наука, 1969. – Т. VI:

Реторсійна акція польської сторони була припинена 21 серпня 1938 р. – після досягнення тимчасового порозуміння з НКЗС СССР¹⁰⁷.

* * *

У перебігу «польської операції» НКВД ССРСР, ініційованої оперативним наказом № 00485 наркома внутрішніх справ М. Єжова від 11 серпня 1937 р., нищівного удару зазнав й апарат Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР, серед керівників якого були вихідці з Польщі – Адольф Петровський та Михайло Юшкевич¹⁰⁸. Так, в інформації республіканського НКВД своєму московському керівництву від 21 вересня 1937 р., зокрема, йшлося: *«В Києве в аппарате НКВД вскрыта шпионская группа. Уполномоченный НКВД на Украине ПЕТРОВСКИЙ, быв[ший] член КПП, прибывший в СССР в порядке персонального обмена, был завербован поляками в 1921 г. [...] Работая в системе НКВД, он проводил большую шпионскую работу в интересах Польши. ПЕТРОВСКИЙ систематически сообщал полякам весьма важные данные по вопросам международной политики Союза. В Киеве он был связан с польским консулом КАРШО-СЕДЛЕВСКИМ.*

КАРШО-СЕДЛЕВСКИЙ использовывал ПЕТРОВСКОГО для связи с быв[шим] Пред[седателем] СНК УССР ЛЮБЧЕНКО и направления деятельности Украинской националистической организации в интересах Польши. В НКВД, кроме ПЕТРОВСКОГО, работали польские агенты ЮШКЕВИЧ и БРЕДЕНКО. ЮШКЕВИЧ – зам[еститель] Упол[номоченного] НКВД – завербован поляками в 1919 г. при оккупации Белоруссии. БРЕДЕНКО – секретарь Упол[номоченного] НКВД – завербован польской разведкой в 1932 г. – во время пребывания в Турции на работе по линии НКВД [...]»¹⁰⁹.

1933–1938 гг. – С. 357–358.

¹⁰⁷ Kuśnierz R. *Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938)*. – S. 399–400.

¹⁰⁸ Рубльов О., Репринцев В. *Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки* // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1995. – № 1/2 (2/3). – С. 145, 156.

¹⁰⁹ Повідомлення наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського наркомові внутрішніх справ СРСР М. Єжову щодо проведення «польської операції», 21 вересня 1937 р. // Великий терор: польська операція 1937–1938 / ГДА СБ України; Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України; редкол.: Є. Беднарєк, В. В'ятрович, С. Кокін та ін. – Варшава – Київ, 2010.

Контакти з польськими урядовцями й дипломатами виявилися фатальними не лише для функціонерів республіканського квазідипломатичного відомства. Шпигунська мережа розвідки й контррозвідки ІІ Речі Посполитої облутувала, мовляв, й вищу партійно-державну номенклатуру УССР. Так, в обвинувальному висновку у справі колишнього наркома освіти республіки В. Затонського, ув'язненого 3 листопада 1937 р., зокрема, стверджувалося: «1936 р., за завданням емісара ПІЛСУДСЬКОГО – керівника антисоветського підпілля на Україні – КОСІОРА, – ЗАТОНСЬКИЙ через ворога народу ПОДОЛЬСЬКОГО – к[олишнього] радника Повпредства СССР у Польщі, налагоджує зв'язок з міністром польського уряду СВЕНТОСЛАВСЬКИМ, з яким провадив переговори щодо інтервенції фашистської Польщі й Німеччини проти советської України [...]»¹¹⁰.

Володимир Затонський і справді контактував під час своєї закордонної подорожі 1936 р. зі своїм давнім знайомим дореволюційних київських часів й колегою по Київському політехнічному інституту, міністром віровизнань й публічної освіти ІІ Речі Посполитої (1935–1939) й сенатором Войцехом-Алоїзієм Свентославським (1881–1968)¹¹¹. Цей видатний учений й високий польський урядовець, «явний противник комунізму й советської влади»¹¹², восени 1934 р. брав участь у форумі хіміків, присвяченому 100-річчю з дня народження Д. Менделєєва, й відбув подорож по СССР, відвідавши зокрема й Дніпрельстан.

Репресії під час «польської операції» 1937–1938 рр. зачепили й колишніх співробітників «Закордота». У тій же інформації НКВД УССР стверджувалося щодо них: «Разведывательная работа поляков – политобменных вскрыта по делу группы бывших сотрудников «За-

– Ч. 1. – С. 564–566. – (Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ ст.: Невідомі документи з архівів спеціальних служб, т. 8).

¹¹⁰ *Справа по обвинуваченню Затонського Володимира Петровича за ст. ст. 54-8 та 54-11 КК УССР // ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 49834-ФП. – Т. 3. – Арк. 314.*

¹¹¹ *Świętosławski Wojciech Alojzy // Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej / Red. naukowa prof. J.-M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana. – Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza «BGW», 1994. – S. 72.*

¹¹² *Łopatniuk S. Sprawozdanie prof. Wojciecha Świętosławskiego z pobytu w ZSRR jesienią 1934 r. // Z dziejów stosunków polsko-radzieckich: Studia i materiały. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. – Т. IX. – S. 249.*

кордота» (организация Разведуправления РККА в Польше в период 1921–1924 гг.) ЛЫСАКА-МЕЛЬНИКА, ГИНЗБУРГА, БЕРГЕРА и др. Все они в 1923–1924 гг. содержались в Польше в тюрьме, тогда же завербованы для разведывательной работы, в 1925 г. «выданы нам в порядке обмена заключенными». По этому делу выясняется, что поляки держали в своих руках всю основную сеть «Закордота» и добились массового внедрения своей агентуры в СССР в порядке персонального обмена политзаключенными»¹¹³.

* * *

До збірника документів і матеріалів з історії дипломатичних відносин УССР та II Речі Посполитою включено 133 документи й матеріали, датовані в більшості випадків 1920–1939 рр. Єдиний виняток зроблений для спогадів колишнього секретаря Консульства УССР у Варшаві й згодом секретаря Посольства ССР у II Речі Посполитій М. Гнатюка «Перші кроки української радянської дипломатії» (опубліковані 1969 р., док. № 133) – чи не єдиного з українських советських дипломатів 1920-х років, хто пережив добу комуністичного терору 1930-х рр. й виявив бажання не лише написати спогади про власну дипломатичну кар'єру, а й поділитися цим з читачами. Отже, його мемуарна замальовка, з огляду на її унікальність й попри відверто ідеологічно заангажовану стилістику автора, подана у збірнику.

Основний масив документів видання становлять матеріали фонду 4 «Народний комісаріат закордонних справ УССР» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України); документи, що розпорошені у кількох описах (описи 6, 7, 16, 20) фонду 1 «ЦК Компартії України» Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Упорядники використали матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБ України) та його регіональних підрозділів – йдеться про окремі архівно-кримінальні справи на осіб, які були причетні до становлення й функціонування республіканського дипломатичного відомства упродовж 1920–1930-х рр. й стали жертвами репресій.

¹¹³ Повідомлення наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського наркому внутрішніх справ СРСР М. Єжову щодо проведення «польської операції», 21 вересня 1937 р. // Великий терор: польська операція 1937–1938. – Ч. 1. – С. 566.

Фрагментарно використані періодичні видання тієї доби (часописи УССР та Польщі) – надзвичайно цінне джерело інформації для історика міжвоєнного періоду ХХ ст.

З огляду на суто науковий характер збірника документів і матеріалів, документи у ньому друкуються мовою оригіналу – польською, російською, українською, французькою. Тексти документів подаються зі збереженням їхніх мовно-стилістичних особливостей, граматична правка мінімізована. Пропущені й недописані слова або частини слів і речень доповнюються у квадратних дужках. Враховуючи серйозні здобутки новітньої української та польської історіографії у дослідженні дипломатичних перипетій 1920–1930-х рр. й суттєвий прогрес історичної біографістики, упорядники по можливості мінімізували примітки щодо вже відомих (принаймні в історіографії) історичних діячів Польщі й України цього періоду. У разі необхідності зроблено посилання на відповідну фахову літературу.

Упорядники прагнули якомога виразніше передати мовою документів місце й роль конкретної особи у ширшому загальному контексті польсько-українських дипломатичних взаємин міжвоєнної доби. Йдеться, зокрема, про представників польських дипломатичних місій в УССР – Л. Заблоцького (док. №№ 39–41, 45–50, 52), К. Зарембу-Скшинського (док. №№ 77–79, 81–85, 89), Я. Каршо-Седлевського (док. №№ 111, 113, 119, 126); їхніх українських советських колег – Н. Суровцову та Г. Петренка (док. №№ 67, 69, 72, 75, 90–91), Т. Репу (док. №№ 103, 108), П. Світнева (док. №№ 114–118, 120–124), А. Петровського (док. №№ 125–127), М. Гнатюка (док. №№ 129–130, 132–133); священнослужителів РКЦ – Ф. Андрушевича (док. № 105), С. Ганського (док. № 94), Б. Жилінського (док. №№ 72, 85), С. Квасневського (док. № 73), та ін.

Аби полегшити користування виданням, у ньому вміщено географічний та іменний покажчики.

Наталія Рубльова,

кандидат історичних наук

Олександр Рубльов,

доктор історичних наук, професор

Документи

№ 1

*Телеграма голови РНК УССР Х. Раковського
заступнику голови РНК В. Чубарю
щодо бажаності політичної декларації В. Винниченка
на підтримку більшовицької влади*

14 вересня 1920 р.

ТЕЛЕГРАММА ЛИТ[ЕР] А
ХАРЬКОВ ЗАМПРЕДСОВНАРКОМА т. ЧУБАРЮ

Польский министр Сапега выступил в официальном обращении от имени Петлюры тчк Считаю целесообразным чтобы Владимир Кириллович [Винниченко]¹ заявил через Чичерина по адресу польского правительства первое что он именно был председателем правительства украинской народной республики Второе что Петлюра никогда не получал демократической санкции Третье что Петлюра есть агент польской шляхты Четвертое что при этих условиях он Владимир Кириллович несмотря на разногласия которые были у него в прошлом с советской властью счел своим долгом явиться добровольно оказать содействие советскому правительству и в частности красной армии чтобы сражаться за независимую советскую Украину против польской шляхты и ее наемников тчк Это заявление должно исходить от Владимира Кирилловича непосредственно и я считаю что можно поручить эту миссию товарищу Блакитному тчк Такой акт с его стороны

¹ Наприкінці 1919 р. В. Винниченко у Відні створив Закордонну групу українських комуністів. Задекларувавши свою національно-комуністичну орієнтацію, він почав шукати шляхів до налагодження діалогу з російськими більшовиками. Наприкінці травня 1920 р. В. Винниченко разом з дружиною прибув до Москви, де отримав пропозицію обійняти посаду заступника голови РНК УССР й одночасно наркома закордонних справ республіки з кооптацією у члени ЦК КП(б)У. Проте невдовзі, ознайомившись з реальним економічним і політичним становищем країни, державними відносинами між більшовицькою Росією й окупованою нею Україною, він зрозумів, що його запрошують до співпраці з тактичних міркувань – як декоративну постать, яка б надавала легітимності більшовицькій окупації України. Відтак В. Винниченко відмовився від участі в уряді УССР й у середині вересня 1920 р. виїхав з Харкова до Москви, а звідти – знову за кордон. Повернувшись до Відня, виступив з жорсткою критикою національної й соціальної політики РКП(б).

докажет на деле что его симпатии к советской власти не платонические тчк О последующем прошу сообщить ПРЕДСОВНАРКОМ РАКОВСКИЙ 14 сентября 1920

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 718. – Арк. 15. – Копія телеграми російською мовою. Машинопис.

№ 2

*Лист радника НКЗС УССР О. Ждана-Пушкіна
голові РНК та наркомун закордонних справ УССР
Х. Раковському щодо забезпечення інтересів УССР
під час переговорів з Польщею*

13 жовтня 1920 р.

13.X.[1]920.

7 ½ час. утра.

Глибокоуважаемый

Христиан Георгиевич!

Я только что кончил переговоры по проводу с Москвой. У аппарата был Шошин (или Шохин), все время ходивший за ответами к Чичерину.

Передаю Вам депешу о подписании перемирия и прелиминарного мира.

Тут же передаю другую депешу (Рижского отделения Укроста), пе-реадресованную мною тов. Троцкому в поезд. По поводу этой второй депеши я ставил вопросы в виду того, что в ней есть как будто разногласия с известной уже Вам большой телеграммой с полным текстом. Ответ Москвы на мои вопросы недостаточно определен. Речь идет как будто об изменениях в начертании границы и о немедленном² установлении 30-километровой нейтральной зоны. Тов. Чичерин полагает однако, что это просто неточность Ростовской редакции. Однако он запросит Иоффе.

Я очень внимательно старался выяснить вопрос, как быть с нелепостями и противоречиями ст. 8 прелиминарного договора – о приостановлении судебных и пр[очих] преследований³. Ни Шохин, ни

² Тут і далі по тексту підкреслення О. Ждана-Пушкіна.

³ У ст. VIII «Договору про перемир'я і прелімінарні умови миру між РСФСР і УССР, з одного боку, і Польщею – з другого» від 12 жовтня 1920 р., зокрема, йшлося: «Обидві договірні сторони зобов'язуються негайно після підписання цього договору видати відповідні розпорядження про припинення судових, адміністративних, дисциплінарних та всяких інших переслідувань проти цивільних полонених, осіб інтернованих, заложників, біженців, емігрантів та військовополонених, а також про негайне припинення виконання покарань, накладених на

Чичерин не могли дать никаких разъяснений и предложили ждать с исполнением по этой статье впредь до получения разъяснений от конференции. Я поставил ребром вопрос, будут ли ждать они сами, и получил в ответ – «да», все с той же ссылкой на перерыв связи с Ригой.

Я ставил также вопросы по ст. ст. 7, 11 и 14. Ст. ст. 7 и 11 говорят о немедленном, теперь же, образовании ряда важнейших смешанных комиссий, в частности для разработки торговых, санитарной и др. конвенций⁴. Я указывал на необходимость усиления технической осведомленности⁵ нашей делегации, особенно при разработке и заключении торговой конвенции от имени Украины. Чичерин высказался по этому поводу в том смысле, что можно будет присылать в Ригу материалы. Мне думается, что при полном незнакомстве Москвы с Украиной это едва ли удачное решение и, во всяком случае, весьма упрощенное.

Ст. 14 говорит о распространении установленных договором прав и обязанностей на все территории к востоку от границы⁶. У Вас уже возникало недоумение по этому поводу, но Чичерин не смог ответить и спросит у Иоффе.

Так как переговоры тянулись несколько часов, то полная запись будет готова только часам к 10 утра, и тогда я пришлю ее Вам.

цих осіб, в якому б то не було порядку» (див.: *Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917–1923 рр.)* / АН УРСР. Сектор держави і права; упоряд.: К. С. Забігайло, М. К. Михайловський, І. С. Хміль; відп. ред. В. М. Корецький. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 193).

⁴ У ст. VII «Договору» йшлося: «Негайно після підписання цього договору будуть створені мішані комісії з метою невідкладної видачі заложників і негайного обміну цивільних полонених, осіб інтернованих, а в міру можливості також і військовополонених та організації повернення біженців і емігрантів [...]». Ст. XI передбачала: «Обидві договірні сторони зобов'язуються негайно після підписання мирного договору приступити до переговорів про конвенції: торгівлі і судноплавства, санітарну, шляхів і поштово-телеграфів, а також про компенсаційний товарообмін» (див.: *Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917–1923 рр.)*. – С. 193, 195).

⁵ Далі закреслено – «конфер[енції]».

⁶ У ст. 14 «Договору» йшлося: «Росія та Україна заявляють, що всі зобов'язання, прийняті ними по відношенню до Польщі, так само як і права, набуті ними на підставі цього договору, поширюються на всі території, розташовані на схід від прикордонної лінії, вказаної у статті I цього договору, які входили до складу колишньої Російської імперії і при укладенні цього договору були представлені Росією та Україною» (див.: *Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917–1923 рр.)*. – С. 195).

Уважающий Вас

А. Ждан-Пушкин

P. S. Если Вам будет угодно спросить меня о чем-либо, я сейчас иду домой (телефон через коммутатор Совнаркома).

А. П[ушкин]

Мною сообщено по телефону в Штаб фронта о подписании договоров для немедленного доклада Командующему. Сейчас я зайду в Укроста, чтобы они вывесили это известие на своей витрине. В редакции уже поздно.

А. П[ушкин]

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Стр. 718. – Арк. 82–85. – Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом.

№ 3

*Лист представника УСРС
на мирних переговорах у Ризі Е. Квірінга
голови РНК та наркому закордонних справ УСРС
Х. Раковському щодо поточної ситуації на переговорах*

18 листопада 1920 р.

Наркоминодел УСРС

Уважаемый

Христиан Георгиевич!

Первое заседание мирной конференции происходило вчера, 17.XI. Речь председателей В[ам] известны⁷.

Общее впечатление о настроениях польских политических групп и самой польской делегации таково, что стремление к миру значительно окрепло. В известной мере показательно, что Домбский⁸ в своей речи говорит о самостоятельной⁹ политике Польши (очевидно, намек на Францию). Во всяком случае, польская делегация отказалась от игры на Волини, и вопрос о 7 сахарных заводах превращается в вопрос о расчетах. Полякам обещано возмещение их расходов, затраченных на сахарную компанию. Они говорят о десятках миллионах. Счет предъявят солидный. Поэтому нужно иметь возможность предъявить контрсчет. Вероятно, поляки не только затратились на заводы – но и поживились. Они, наверно, эвакуировали с них немало добра. Вот почему полагал бы необходимым срочно командировать в тот район специальную Главсахарную комиссию для выяснения на месте как всех затрат, произведенных поляками, так и учета наших убытков. Причем нужно иметь в виду, что администрация и техперсонал – польские ставленники.

⁷ У лівому верхньому куті документа поміта синім олівцем: «К делу «Польские переговоры». Секретно».

⁸ *Домбський Ян* (Dąbski Jan, 1880–1931) – польський політик і державний діяч. З березня 1920 р. – віце-міністр закордонних справ II Речі Посполитої; керівник польської делегації на мирних переговорах з РСФСР та УСРС у Мінську й Ризі. Автор книги «*Pokój gyski: wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*» (Варшава, 1931).

⁹ Підкреслення у тексті – Е. Квірінга.

Теперь о себе. Я – председатель территориальной комиссии. Вопрос о границах казался уже решенным в окончательном виде предварительным договором – но Домбский заявил о желании внести некоторые исправления, взаимно компенсируя. Что это за поправки, еще не известно, вероятно, речь идет о защите поместий каких-либо магнатов и т. под., или же стратегичес[еские] расчеты. Комиссия начнет работы через несколько дней, т[ак] к[ак] я еще дня два должен лежать (заболел в дороге, лежу с самого приезда, не мог быть на первом заседании конферен[енции]).

Кроме территориальной комиссии, я буду работать еще в финанс[ово]-экономичес[еской], председателем которой с нашей стороны состоит т. Оболенский. В Москве т. Крестинский¹⁰ говорил о том, чтобы поручить мне представительство ВСНХ, но т[ак] к[ак] это было за 2 часа до отъезда, я не смог переговорить с т. Рыковым. Теперь, после разговора с А. А. Иоффе¹¹, я написал т. Крестинскому о необходимости назначения настоящего ведомственного ВСНХозника, каким я не являюсь.

О Полозе¹². Как решился этот вопрос? Я считал бы необходимым иметь здесь такую фигуру, хотя лично к Полозу я никогда не имел теплых чувств и думаю, что он мало для этого подходит. Не исключаю

¹⁰ *Крестинський Микола Миколайович* (1883–1938) – учасник російського революційного руху, партійний і державний діяч ССРСР. Секретар ЦК РКП(б) (1919–1921); повпред РСФСР/СССР у Німеччині (з 1921 р.); з 1930 р. – заступник, 1-й заст. наркома закордонних справ ССРСР; заст. наркома юстиції ССРСР (березень – травень 1937 р.). Ув'язнений у травні 1937 р., страчений 15 березня 1938 р. Реабілітований 8 липня 1963 р.

¹¹ *Іоффе Адольф Абрамович* (1882–1927) – учасник російського революційного руху, партійний і державний діяч ССРСР. Учасник Брест-Литовських мирних переговорів з Німеччиною (20 листопада 1917 р. – січень 1918 р.); повпред РСФСР у Німеччині (1918); голова Ради оборони й нарком держконтролю УССР (1919–1920). Голова делегації РСФСР та УССР на Ризьких мирних переговорах з Польщею (листопад 1920 р. – березень 1921 р.). З 1922 р. – надзвичайний посол РСФСР/СССР у Китаї та Японії; з 1924 р. – повпред ССРСР у Відні. Прибічник Л. Троцького. Покінчив самогубством у 1927 р.

¹² *Полоз Михайло Миколайович* (1891–1937) – український політичний діяч, урядовець УССР/СССР. Член Української Центральної Ради від УПСР, член української мирної делегації у Бресті. Згодом боротьбист; з 1920 р. – член КП(б)У. Член Президії УРНГ, голова адміністративно-фінансової комісії при РНК УССР, повноважний представник УССР у Москві (1921–1923), голова Держплану УССР (1923–1925), нарком фінансів УССР (1925–1930), заступник голови бюджетної комісії ЦВК ССРСР (1930–1934). 12 січня 1934 р. заарештований у Москві, 4 черв-

случайности. Блакитный¹³ или кто другой из б[ывших] боротьбистов был бы очень у места.

Вот пока все. О работах и общем положении буду доставлять Вам регулярные доклады. К Вам имею несколько просьб: если возможно, регулярно высылать мне сводки штаба тыла, политсводки, сводки ЦК, а также наши «Вести» и «Коммунист» – чтобы быть в курсе всех дел.

Привет всем товарищам

Э. Квиринг¹⁴

18/XI 20 г.¹⁵

Р. С. При этом прилагаю вырезку из «Голоса России» от 5 ноября (орг[ан] русск[ой] демокр[атической] мысли, изд[ающийся] в Берлине) о Винниченко. Как видно, напрасно все же не удержали его.

ЦДАВО України. – Ф. 67. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21–21 звор. – Автограф російською мовою червоним чорнилом.

ня 1934 р. у «справі УВО» засуджений до 10 років таборів. Убитий 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох у Карелії. Реабілітований 8 березня 1957 р.

¹³ *Блакитний* (власне – *Елланський*) *Василь Михайлович* (1894–1925) – український літератор, політичний і громадський діяч. З 1917 р. – член УПСР, з 1918 р. – УКП (боротьбистів), один з лідерів УКП. 1920 р. вступив до КП(б)У. Від 1921 р. – голова колегії Державного видавництва України, редактор газети «Вісті ВУЦВК».

¹⁴ *Квиринг Емануїл Йонович* (1888–1937) – учасник російського революційного руху, більшовик, секретар фракції РСДРП(б) у Державній думі (1913–1914). Від листопада 1918 р. – завідувач відділу народного господарства і фінансів Тимчасового робітничо-селянського уряду України, з січня 1919 р. – голова Української ради народного господарства. У січні – листопаді 1920 р. очолював: Катеринославський губком КП(б)У, губернський ревком, губернську раду народного господарства й президію губернського виконкому. З листопада 1920 р. як представник УСРСР входив до російсько-української делегації на Ризьких мирних переговорах з Польщею. Від квітня 1923 р. – 1-й секретар, з березня 1925 р. – генеральний секретар ЦК КП(б)У. У квітні 1925 р. відкликаний до Москви.

¹⁵ Дата вписана червоним олівцем.

№ 4

*Доповідна записка № 2
представника УССР на Ризьких мирних переговорах
Е. Квірінга НКЗС УССР щодо перебігу переговорів*

22 листопада 1920 р.

НАРКОМИНОДЕЛ РАКОВСКОМУ
копия Наркоминодел ЧИЧЕРИНУ

Об украинском хлебе

Я уже телеграфировал о необходимости снова поставить вопрос о признании УССР¹⁶ в первую очередь Латвийей. Со своей стороны, я, в согласии с т. Иоффе, дал интервью местным газетчикам об украинском хлебе (текст интервью прилагаю)¹⁷. Хлеб Латвию очень интересует, вероятно, перспектива получения от нас хлеба сделает ее сговорчивой, тем более, что Петлюра подходит к концу. Т[ов]. Иоффе уже раньше поднимал вопрос о хлебе, но конкретных предложений Латвии не сделано.

Думаю, что моим интервью я не погрешил против фактов. Считал бы нужным относительно украинского хлеба дать более подробные сведения иностранным корреспондентам. Если Вы согласны – пришлите телеграфные сведения о наших хлебных ресурсах, выполнении разверстки и т. п. К тому же сведения о наших хлебных излишках, могущих быть выпущенными на иностранный рынок, умерят надежды на голодную контрреволюцию и тем самым приблизят признание нас Европой.

Территориальные вопросы

Сегодня у меня было первое свидание с польским Председателем Территориальной Комиссии. Работы сведутся к детализации границ по более точной карте, выработке инструкций пограничным комиссиям и мелким исправлениям границ. Пока Польская делегация еще не имеет конкретных предложений, но эти предложения будут только местного характера.

¹⁶ Далі закреслено: «Европой и».

¹⁷ Не публікується.

Нам, с[о] своей стороны, необходимо иметь сведения о всех желательных изменениях, о чем я уже давал телеграмму Вам и т. Чичерину. Польский Председатель Территориальной Комиссии – Василевский¹⁸ – мимоходом заметил, что вопрос о более крупных изменениях границ мог бы быть поднят при условии компенсаций.

Об этом стоит подумать: может быть, удастся выторговать прирезку. Хотя на протяжении нашей украинской границы едва ли можно что-либо стоящее получить, так как, конечно, железнодорожные узлы Ровно – Здолбуново – Сарны поляки уступить не захотят. Во всяком случае, это обстоятельство прошу иметь в виду и, если имеются предложения, срочно сообщить их нам.

Заканчивая, еще раз напоминаю о своем существовании и прошу меня информировать о положении дел.

Член Российско-Украинской
Мирной Делегации

Э. Квиринг

22/XI 1920 г.

№ 2

Р. С. А. А. Иоффе очень недоволен тем, что т. Ждан-Пушкин слишком печется об интересах УСРСР, требуя везде своих представителей и забывая при этом, что представителем УСРСР являюсь не только я, а и все члены делегации.

Еще раз прошу высылать мне Харьковские газеты через Наркоминдел и сводки о внутр[еннем] положении¹⁹.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1–1 зв. – Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

¹⁸ *Василевський Леон* (Wasilewski Leon, 1870–1936) – діяч польського соціалістичного руху, публіцист, дипломат, історик. Від 18 листопада 1918 р. до 16 січня 1919 р. – міністр закордонних справ Польщі в уряді Є. Морачевського. 1920–1921 рр. – член польської делегації на Ризьких мирних переговорах; 1921–1923 рр. – голова польської делегації у Змішаній Кордонній Комісії по встановленню польсько-советського кордону. Знавець національних проблем у країнах Центрально-Східної Європи, зокрема видатний українознавець (докладніше див., напр.: Ładoś A. *Wasilewski w rokowaniach ryskich // Niepodległość*. – Т. XVI. – Zeszyt 1 (42). – 1937. – Lipiec – sierpień. – S. 230–250; B. Stoczevska. *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*. – Kraków, 1998).

¹⁹ Навпроти останнього абзацу ліворуч на полях потрійне підкреслення червоним олівцем й позначка: «Спросить Крутикова».

№ 5

*Меморандум представника УССР
на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінга
«Завдання нашої партії
в окупованих Польщею українських районах»*

30 листопада 1920 р.

Наркоминодел т. Раковському
ЦК КП(б)У т. Кассиору
ЦК РКП т. Крестинському
Наркоминодел т. Чичерину²⁰

*Задачи нашей партии в
оккупированных Польшей
украинских районах*

Доклад Э. Квиринга²¹

Отторжение от УССР значительной части Волыни с украинским населением в несколько миллионов душ и присоединение Восточной Галиции к Польше – ставят перед нашей партией и правительством новую задачу: взять под свое идейное и организационное руководство революционное движение, которое в результате польской оккупации будет неизбежно нарастать в этих районах.

Что это движение неизбежно, я полагаю, не нуждается в доказательствах, также как и то, что оно будет движением по преимуществу крестьянским и выльется в форму бунтов – восстаний украинского крестьянства против польских помещиков – панов – начальства.

Отсюда неизбежен ярко националистический характер этого движения.

В этом для нас трудность овладения. Но, тем не менее, мы должны взяться за эту работу не медля ни минуты, чтобы нас не опередили шовинисты, которые, конечно, уже ведут усиленную работу в указанных районах.

²⁰ Адресати дописані червоним чорнилом.

²¹ «Доклад Э. Квиринга» – дописано ліворуч на полях червоним чорнилом.

По-моєму, нужно немедленно выделить особый комитет для ведения партийной работы в оккупированных украинских областях, причем, чтобы Польша не могла к нам придраться, он должен выступать как самостоятельная организация²².

Лозунги движения должны быть упрощены и неизбежно связаны с национальным сознанием крестьянских масс: против польского пана, за землю для украинского крестьянина, за власть советов, т. е. украинского крестьянства во имя объединения отторженных районов с УССР, т. е. во имя государственного объединения всех трудящихся масс Украины и организации Галицийской Советской Социалистической Республики. Национальный момент должен, во всей агитации, занять виднейшее место. Средства борьбы – вооруженное восстание и, следовательно, организация ревкомов.

Но оккупированный район не может победить собственными силами. Нужна поддержка, и ее должны дать мы. Недаром же воскресает снова знаменитая нейтральная полоса в 30 верст, и недаром поляки дают нам примеры малой войны при посредстве Балаховича, Зелиговского²³ и Петлюры. Правда, Петлюра и Балахович биты, но Зелиговский свою задачу выполнил. Все дело, конечно, в том, насколько удачно выбрать момент. Я слишком мало знаю внутреннее положение оккупированных районов, чтобы делать какие-либо конкретные предложения. Я только предлагаю основательно этот вопрос рассмотреть. Не исключена возможность, что после окончательного заключения мира в Польше: 1) еще сократится армия, 2) усилится революционное движение внутри страны, для подавления которого будут отвлечены значительные силы, и армия начнет разлагаться. При этом еще заваруха с Литвой и Германией, некоторая нервность на русской границе, и неожиданно двинутые две – три повстанческие дивизии могут в короткий срок занять с помощью восстающих крестьян значительную часть Галиции и отторженных областей, усилиться притоком повстанцев и стать серьезной силой, разбить которую будет не так легко.

²² Навпроти цього абзацу на полях ліворуч помітка синім олівцем: «Наивные поляки!».

²³ Прізвище подано помилково. Йдеться про генерала *Луціяна Желіговського* (Żeligowski Lucjan, 1865–1947), який у жовтні 1920 р. за ініціативою Ю. Пілсудського на чолі Литовсько-Білоруської дивізії здобув Вільно, утворивши т. зв. Центральну Литву.

Здесь в значительной степени в миниатюре повторяется положение, которое было у нас с гетманской Украиной в конце [19]18 года, с той разницей, что Польша не в пример гетману имеет крепкую армию, и я полагаю, что мы должны с соответствующими поправками идти сейчас тем же путем, каким мы шли тогда. Ручаться за успех, конечно, ни при каких обстоятельствах нельзя. Быть же готовым к возможному выступлению мы должны.

К этой работе, с моей точки зрения, нужно притянуть не только укапистов, но может быть и усд, если они согласятся прекратить борьбу за УНР и займут место в лояльной оппозиции УССР.

Кроме того, при первой возможности, мы должны обратить внимание на национальные украинские комитеты, действующие за границей, и в первую очередь на американский комитет. Так или иначе, нужно попытаться привлечь их на свою сторону или, во всяком случае, вовлечь их в дело борьбы за освобождение оккупированных областей. Протест американского комитета перед Лигой Наций по поводу присоединения украинских районов всем, конечно, известен. Реальное значение таких протестов невелико, но все же они могут произвести известное впечатление на общественное мнение Европы, и, что важнее, эти комитеты могут оказывать помощь и материальную. Чтобы усилить тяготение отторженных районов и Галиции к УССР, нужно, чтобы мы стали для них культурным украинским центром.

Для этой цели я считал бы необходимым организовать какое-либо «Общество распространения украинской культуры среди украинского населения, живущего за пределами Украины». Оно должно иметь полубуржуазный характер культуртрегерства. Наряду с коммунистами-культурниками, нужно бы привлечь беспартийных украинцев и в первую очередь таких, как Голубович и А. Чеховский, которые, по словам петлюровской газеты, примирились с Советами, но им дали только техническую работу.

Такое общество, широко распространяя благожелательную нам литературу (применяясь к легальным условиям) и просто «украинскую книгу», могло бы сделаться культурным центром для всех закордонных украинцев.

Я не претендую здесь на изложение программы, я только пытаюсь наметить вехи, по которым, с моей точки зрения, должна быть направлена работа партии и правительства в этом вопросе²⁴.

С коммунистическим приветом,

Э. Квиринг

30/XI 1920 г.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 8–10. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

²⁴ «в этом вопросе» – дописано від руки чорнилом.

№ 6

Телеграма голови РНК

**й наркома закордонних справ УССР Х. Раковського
міністру закордонних справ II Речі Посполитої кн. Є. Сапезі
щодо дозволу повернутися в Україну з Польщі акад. С. Єфремову**

13 грудня 1920 р.

**ВАРШАВА МИНИСТРУ ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ
КНЯЗЮ САПЕГА²⁵**

Украинская Академия наук в Киеве сообщает о полученных ею сведениях, что председатель Историко-литературной Комиссии профессор Академии С. О. ЕФРЕМОВ²⁶, находящийся теперь в Станиславове, желает возвратиться на родину и заняться своей научной работой в Киеве. Украинское социалистическое правительство, со своей стороны, ходатайствует перед польским правительством о выдаче соответствующего разрешения профессору Ефремову и оказании ему содействия для возвращения на Украину. НР 2222 13/ХІІ.

Председатель Совета Народных Комиссаров и Народный Комиссар по иностранным делам РАКОВСКИЙ²⁷.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 718. – Арк. 159. Оригінал російською мовою. Машинопис.

²⁵ Сапеза Евстафій (Sapieha Eustachy Kajetan, 1881–1963) – польський політик, міністр закордонних справ II Речі Посполитої (23 червня 1920 р. – 24 травня 1921 р.).

²⁶ Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – громадський, політичний і державний діяч, публіцист, літературознавець, акад. УАН (з 1919 р.).

²⁷ Того ж 13 грудня 1920 р. на адресу Неодмінного секретаря УАН акад. А. Кримського було надіслано телеграму Х. Раковського: «Мною предприняты соответствующие шаги перед польским правительством для возвращения Ефремова» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 718. – Арк. 159).

Академічна інформація про виїзд С. Єфремова до Станіслава була маскуванням кроком – слід було отримати згоду більшовицької адміністрації на легалізацію цього опонента більшовиків, який не покидав Києва, перейшовши лише на нелегальне становище. У квітні 1921 р. РНК УССР дозволив йому повернутися до своїх обов'язків по УАН (у 1922–1928 рр. – віце-президент Академії) (див.: *Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали / Упоряд.: В.Г. Шмельов (ст. упоряд.) та ін.; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 255, 297).*

№ 7

**Меморандум № 8 представника УССР
на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінга
«Про дипломатичні представництва УССР»**

14 січня 1921 р.

Наркоминодел	т. Раковському ²⁷
Наркоминодел	т. Чичерину
ЦК РКП	т. Крестинському
ЦК КП(б)У	т. Молотову ²⁸

Доклад
Э. Квірінга

О дипломатических
представительствах
УССР.

Украина стоит накануне установления дипломатических, консульских (и иных) отношений с Польшей, Латвией, Литвой, Эстонией, а в более отдаленном будущем этот вопрос встанет и в отношении прочих государств.

Поэтому нам заблаговременно нужно установить форму представительства.

Поскольку мне известно, сейчас этот вопрос решается таким образом, что российский посол будет одновременно и представителем УССР.

Такое решение вопроса, с моей точки зрения, не отвечает ни нашей политике выдвигания независимости и суверенности УССР, ни тому положению, которое украинский вопрос занимает в международной политике.

²⁸ У лівому верхньому куті документа позначка червоним чорнилом: «К делу. Яковлев. 9/XI-21».

²⁹ Молотов (власне – Скрябін) В'ячеслав Михайлович (1890–1986) – компартійний і державний функціонер ССРСР. У листопаді 1920 р. – березні 1921 р. – 1-й секретар ЦК КП(б)У.

Самостоятельные посольства в великих державах (Англии, Франции, С[оединенных] Штатах Америки, Германии, Италии).

Украина продолжает быть объектом мировой политики, она остается плацдармом, на котором мировая контрреволюция попытается снова и снова организовать поход против большевизма. Недаром Франция взяла под свое крылышко Петлюровское правительство и остатки его «интернированной» армии. Недаром миссии Петлюровского правительства продолжают функционировать при всех правительствах Европы. Тень правительства Укр[аинской] Нар[одной] Республики еще долго будет сопутствовать правительству УССР. В международной политике ближайших лет Украина будет иметь важное самостоятельное значение. Я не стану говорить сейчас о том, правильна или не правильна наша политика прокламирования перед внешним миром самостоятельности УССР, но поскольку это так и поскольку Украина занимает в политике великих держав самостоятельное место, мы не можем отказываться от самостоятельных посольств УССР в великих державах, так как передача полномочий УССР российским послам явилась бы показателем для этих держав фиктивности всех разговоров о суверенной Украине, давала бы слишком сильное оружие всем нашим врагам.

Итак, я полагаю, что в великих державах, «делающих» мировую политику, Украина должна иметь свои самостоятельные посольства, наряду с российскими.

Самостоятельные посольства в странах с значительным украинским населением.

Этим вопрос не решается. Необходимо еще учесть значение дипломатических представительств как центров притяжения «национальных» элементов и значение их работы среди эмиграции. Возьмем, напри[м]ер, Польшу. Мы ни в коем случае не можем оставаться безучастными к дальнейшей судьбе Галиции и отхваченных у нас Волыни и Холмщины.

УССР становится естественным политическим и культурным центром для массы украинского крестьянства этих областей, подпавших под панскую руку. Мы не можем отказаться от революционной работы среди этих масс, о чем я подробно говорил в своем докладе от 30/XI [19]20 г. И я полагаю, что созданием самостоятельных: посольства в Варшаве и консульств в Львове, Тарнополе, Станиславове, а может быть, в других местах мы сильно поможем этой нашей работе.

Наши представительства будут олицетворять ту УССР, на которую масса украинского крестьянства в Польше начнет возлагать свои надежды и упования.

В отношении Польши наличие самостоятельных дипломатических представительств еще тем важно, что здесь сконцентрировалась квинтэссенция Петлюровской контрреволюции, за которой нужно зорко следить и всякими мерами, в том числе и дипломатическими, неослабно бороться. Если это будет делать Российско-Украинское посольство, наша революционная работа среди украинского крестьянства Галиции, Волыни, Холмщины, а также работа по расслоению украинской националистической интеллигенции встретит

большое предубеждение, так как³⁰ нас тогда легко будет изображать агентами единой неделимой.

Кроме того, назначение самостоятельного посла в Польшу (первого посла Советской Украины) должно произвести благоприятное впечатление на правительства буржуазных государств и облегчить в дальнейшем признание УССР.

В силу этих соображений, я считаю необходимым иметь самостоятельное украинское представительство в Польше и других странах, где украинские элементы имеют серьезное значение (С[оединенные] Штаты, а может быть, Чехо-Словакия и Румыния).

Помимо этого, следует еще обратить серьезное внимание на работу по расслоению украинской эмиграции. Окончательный крах Петлюровщины и самостоятельное выступление УССР на международной арене внесет еще большее разложение в украинскую эмиграцию. Для Украины культурные силы этой эмиграции имеют большое значение, и сделать их советскими или хотя бы содействовать этому, является одной из важных задач наших дипломатических представительств. Уже сейчас в этих кругах существует большое брожение, большая тяга в Советскую Украину, но пока украинская эмиграция предоставлена самой себе и агентам Петлюровского правительства. Мы должны выступить как новая конкурирующая сила для откалывания в нашу сторону лучших элементов. Поэтому желательно иметь самостоятельные представительства также в странах с значи-

³⁰ «так как» дописано над рядком чернилом.

тельной украинской эмиграцией (Австрия, Чехо-Словакия).

Во всех остальных странах представительство УССР можно возложить на российских посланников уже без особого вреда для нашей политики, но и в этом случае в составе посольства должен быть человек, знающий украинский язык (советник или секретарь посольства), связанный с Наркоминоделом УССР и могущий выступить в случаях, когда нужен украинец, знакомый с государственной и общественной жизнью Украины.

Внутренняя организация представительств УССР.

По характеру взаимоотношений УССР и РСФСР, установленных 8 съездом советов, задачи представительств УССР ограничиваются, т. к. и военные дела, и внешторг объединены и, следовательно, и в посольствах военное представительство и внешторг должны быть в посольствах РСФСР.

Кроме этого, следует объединить и ряд других технических функций посольств (курьеры вообще, служба связи и др.).

Желательно было бы также территориально сблизить посольства³¹.

Таким образом, штат украинского посольства надо свести к возможному минимуму.

Помимо этого, надо установить внутренние взаимоотношения послов Украины и России в соответствии с общей политикой.

Во всяком случае, нужно, чтобы руководящие работники украинского посольства были работниками, хорошо знающими украинские условия и украинский язык, и были непосредственно связаны с ЦК КПУ и Наркоминоделом УССР.

³¹ Слова «бы» й «посольства» дописані від руки чорнилом.

Возражения против
такого плана.

Против такого плана я слышал возражение, что на Украине не хватит отвечающих назначению работников. Но то же самое можно сказать и про Россию. И там нелегко будет найти десятки хороших послов и сотни секретарей, когда нас признает буржуазный мир. Во всяком случае, это не аргумент. У нас не хватает работников во всех областях и все-таки мы должны разрываться на части.

Указанная работа имеет весьма важное значение для укрепления нашего международного положения, и поэтому работники должны найтись.

Заключение.

Таким образом, форма дипломатического представительства УССР представляется мне в следующем виде:

1) В великих державах УССР имеет свое самостоятельное представительство, имеющее только политические функции (военные и экономические, внешторг – общее с РСФСР), теснейшим образом связанное с представительством РСФСР. Такие же имеются в странах со значительным украинским населением и сильной украинской эмиграцией (Польша) или там, где это вызывается какой-либо политической комбинацией.

2) В остальных государствах представительство УССР возлагается на посла РСФСР, причем при нем имеется советник и секретарь по украинским делам, или один секретарь, за теми исключениями, когда это совершенно не нужно (наприм[ер], в Персии, Афганистане и т. п.).

С коммунистическим приветом,

Э. Квиринг

14/І 1921. № 8

г. Рига³².

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 35–40. – Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

³² Від слів «с коммунистическим приветом» – кінцівка листа дописана від руки чорнилом.

№ 8

*Скарга польського репатріанта П. Йосема
Російсько-українсько-польській змішаній комісії
у справах репатріації на незаконну конфіскацію
його майна і грошей*

10 жовтня 1921 р.

Do

MIESZANEJ KOMISJI

do repatrjacji uchodźców Polski z
Sowieckiej Rosji i Ukrainy
w W a r s z a w i e.

Obywatela m. GRODNA, zam.
przy ul. Brygidzkiej nr. 13, m. 1
P. N. JOSEMA ³³

Podczas repatrjowania mnie w dn. 18 Sierpnia r. b. wraz z rodziną moją z m. JUZOWKI, gub. Donieckiej, gdzie zamieszkałem od czasu mego uchodźstwa, t. j. od końca sierpnia r. 1915, zabrałem ze sobą wszystkie moje rzeczy, wywiezione podczas opuszczenia Polski. Z powodu braku w m. Juzowce przedstawiciela Komisji Mieszanej lub też Polskiej Misji, i nie mając z tego powodu możności sporządzić oficjalne oględziny moich rzeczy i zobowiązań z długów: j. t. weksle, pokwitowania i t. d. zabrałem wszystko ze sobą, mając na celu oddać ich na oględziny jeszcze przed przekroczeniem granicy, jednak podczas gdy przejeżdżałem przez m. Bachmacz, gdzie ma swą siedzibę Gubernjalny Punkt Ewakuacyjny (Gubewak), funkcjonariusze tegoż łącznie z członkami Wydziału Finansowego (Finotdela) i Komisji Nadzwyczajnej (Cz. K.) dokonali u mnie w dn. 25 i 26 Sierpnia b. r. w nieobecności przedstawiciela Polskiej Misji lub Komisji Mieszanej i zakonfiskowali mienie moje na sumę Mk. 10 (dziesięć) milionów marek, oraz zobowiązania z długów i weksle jak również 3 książeczki Kasy Oszczędności razem na sumę 38.935 rbl. 90 kop. Sam

³³ У верхньому лівому куті документа реєстраційний штампель Польської делегації у Змішаній російсько-українсько-польській комісії у справах репатріації – № 8610 від 13 жовтня 1921 р.

fakt dokonania rewizji a tem bardziej i zabrania rzeczy moich uważam za niesłuszny z powodów następujących:

1. Oprócz określonej przez Układ o Repatrjacji ilości bielizny, futer, srebra i złota oraz produktów, nie ma na wszelkie inne przedmioty zakazu ich wywozu lub przewozu, z czego też wynika, iż mogły one zostać wywiezione do Ojczyzny i z tego powodu wszystko mi zabrane, winne mi być zwrócone, oprócz wymienionych przedmiotów, wywóz i przewóz których zakazany jest wymienionym Układem. Lecz nawet i bielizna i t. p. aż do czasu wywozu ich za granice Rosji stanowią *moją* wyłączną własność i przysługuje mi prawo sprzedać ich w Rosji lub w Ukrainie i rzeczy te w żadnym wypadku zarekwirowaniu nie podlegają i podlegać nie mogą.

2. Co do weksli i pokwitowań, to ponieważ takowe pochodzą przeważnie z GRODNA i BIAŁEGOSTOKU i większość ich przed wojną protektowana była w tych miastach, – to będąc pochodzenia polskiego i tycząc się miejscowości Polski, a nie Rosji lub Ukrainy, konfiskacie nie podlegają i winne mi bezwarunkowo być zwrócone.

Co się zaś tyczy polisu ubezpieczeniowego oraz 3-ch książeczek Kasy Oszczędnościowej, przechowywanych wraz z innemi pieniędzmi w oddzielnym Wydziale Banku Państwowego w Juzowcie, to zgodnie z traktatem pokoju, zawartym pomiędzy Polską a Rosją i Ukrainą i podpisanym w Rydze w dn. 18 Marca 1921 r. art. 15 i 17, winne Rosja i Ukraina zapłacić za takowe w rublach złotych.

Powołując się na powyższe i załączając przy niniejszym akt³⁴, sporządzony przez Nadzwyczajną Komisję Gubernjalną w Bachmusie (Gubczeka) w dn. 25 i 26 sierpnia r. b. (w odpisie), – mam zaszczyt uprzejmie prosić Komisję Mieszaną o niezwłocznem zarządzeniu Bachmuckiej Nadzwyczajnej Komisji Gubernialnej (Gubczeka) i Finotdiełowi o opieczetowaniu i przesłaniu wszystkich zabranych mi obiektów do Charkowa celem oglądzenia ich, w szczególności zaś zobowiązań długowych; gdyby zaś Rosja z wydania rzeczy tych wyrzekła się – upraszam o ściągnięcie z instytucji oddzielnych wszystką wartość zabranych rzeczy w walucie złotej.

Ponieważ rzeczy i dokumenta przechowywują się w Rosji i Ukrainie tylko w przeciągu 3-ch miesięcy, po upływie zaś tego terminu zostają zniszczone, a od czasu ich zabrania upłynęło już przeszło 1 ½ miesiąca,

³⁴ Нотаріально засвідчену копію акта конфіскації майна Пінхуса Анахамовича Йосема від 25 й 26 серпня 1921 р. див.: ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 824. – Арк. 70–71. Не публікується.

– przeto prosiłbym o jak najrychlejsze załatwienie sprawy niniejszej, w każdym razie przed upływem tych 3-ch miesięcy.

Odpowiedź jak również rzeczy i dokumenta upraszam skierować podług adresu: GRODNO, ul. Brygidzka nr. 13, m. 1³⁵.

P. Josem

m. GRODNO

dn. 10-X-1921 r.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 824. – Арк. 72–72 зв. Оригінал польською мовою. Машинопис.

³⁵ 13 червня 1922 р. економічно-правовий відділ НКЗС УССР інформував Російсько-українську делегацію Змішаної комісії у справах репатріації, що відібране у П. Йосема майно не підлягає поверненню, оскільки зазначені в акті речі були вилучені у репатріанта, який не мав належного дозволу на їхнє вивезення, отже здійснював спробу їхнього нелегального вивезення (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 824. – Арк. 73).

№ 9

**Список співробітників
Повноважного Представництва УСРС у Польщі
на отримання зарплатні**

14 жовтня 1921 р.

СПИСОК

осіб Повноважного Представництва УСРС в Польщі для одержання авансу в рахунок под'ємних³⁶

числа пор.	Назвище і ім'я	Посада	Кількісний коефіцієнт	Непрацездатність	Сума в польмарках	Розписка одержання
1.	ШУМСЬКИЙ Оленько	Представник	5	–	236.250	<i>О. Шумський</i>
2.	ХУРГІН Исайя	Радник	4,5	1	259.875	<i>И. Хургин</i>
3.	СИЯК Іван	1-й Секретарь	3,5	2	259.875	<i>Іван Сияк</i>
4.	ПОПІВ Микола	2-й Секретарь	3,25	1	200.810	<i>Попов М.</i>
5.	МАКСИМОВИЧ Карло	Особ[истий] Секретарь	2,25	–	106.310	<i>К. Максимович</i>
6.	ДОВЖЕНКО Олекса	Завканц[елярією]	2,75	–	129.930	<i>О. Довженко</i>
7.	БАССЕХЕС Олена	Переклад[ачка]	2,25	–	106.310	<i>Бассехес</i>
8.	ВОВЧИК Лідія	Шифровальщ[иця]	2	–	94.500	<i>Л. Вовчик</i>
9.	ЧЕРНИШЕНКО Ольга	Машиністка	2	–	94.500	<i>О. Чернишенко</i>
10.	КАПКУНІВ Дмитро	Діловод	1,5	–	70.875	<i>одержав Капкунів</i>

³⁶ У верхньому лівому куті документа резолюція олівцем: «Видать половину под'ємної платні, виходячи з курсу польмарки шостого жовтня, тобто – один зол[отий] руб. = дві тисячі двіста п'я[т]десят польмарок. *О. Шумський. 14/X [1921 р.]*».

11.	ГНАТЮК Михайло	«	1,5	–	70.875	<i>М. Гнатюк</i>
12.	БАРВЕНКО Олеся	Журналіст[ка]	1,5	–	70.875	<i>О. Барвенко</i>
13.	БАВИКИН Дмитро	Телеграф[іст]	2	–	94.500	<i>дев'яносто чотири тис. п'ятсот Д. Бавикін</i>
14.	ЕНЮТІН Дмитро	«	2	–	94.500	<i>Енютін</i>
15.	ЛАДАН Павло ³⁶	Зав[ідувач] Инф[ормаційним] Бюро	3,5	–	165.375	<i>П. Ладан</i>
16.	ГОНЧАРЕНКО Евдокія	Пом[ічник] Зав. [Информаційним] Бюро	3,25	1	200.810	<i>Е. Гончаренко</i>
17.	ВИШНЕВСЬ- КИЙ Констант[ин]	Референт	3	–	141.750	<i>одержав Вишневецький</i>
18.	КОЦЕГУБ Гордій	«	3	–	141.750	<i>одержав Г. Коцегуб</i>
19.	БАЧИНСЬКИЙ Осип	Переклад[ач]	2,25	–	106.310	<i>одержав вповні Бачинський</i>
20.	ЛАНІНА Клементина	Машиністка	2	–	94.500	<i>Получила Клем. Ланина</i>
21.	МАГІДСОН Фоль	Референт	3	–	141.750	<i>Ф. О. Магидсон</i>
22.	ВАЙНШТОК Осип	Гол[овний] Бухг[алтер]	3,25	–	153.560	<i>Вайншток</i>
23.	ПОЛЩУК Іван	Рахівник	2	–	94.500	<i>І. Поліщук</i>
24.	КОЗЛОВСЬКИЙ Гнат	Зав. Госп[одарством]	3	–	141.750	<i>Козловський</i>
25.	ДАБУДИК Михайло	Швейцар	1,25	–	59.060	<i>Дабудик</i>
26.	САФОНЮК Ми- кола	Кур'єр	1,25	–	59.060	<i>М. Сафонюк</i>
27.	ЦИГАНЧУК Дементій	»	1,25	–	59.060	<i>Циганчук</i>

28.	ВРАТИНСЬКИЙ Олекса	«	1,25	–	59.060	<i>A. Wratyński</i>
29.	МАСЛОВА Фекла	Уборщиця	1	–	47.250	<i>Маслова</i>
30.	НЕЧАЄВА Ганна	«	1	–	47.250	<i>Нечаева</i>
31.	ЛАЗАРЕНКО Евдокія	«	1	–	47.250	<i>Лазаренко</i>
32.	СИЧЕНКО Федір	Шофер-механік	2	–	94.500	<i>Сыченко</i>
33.	ЛАЗАРЕНКО Микола	Шофер	1,75	–	82.685	<i>Лазаренко</i>
34.	ГЕНЗЕР Міна	Фельдшер	2	–	94.500	<i>М. Гензер</i>
		В с ь о г о :			3.921.715	

³⁶ *Ладан Павло Степанович* (псевдоніми – Недобитий, П. Нетяга, П. Сіромаха, 1892–1933) – активний учасник революційного руху на західноукраїнських землях й міжнародного комуністичного руху, видавець й газетяр. Народився в с. Улашківцях (тепер Чортківського р-ну Тернопільської обл.) у заможній селянській родині. У березні 1910 р. емігрував до Канади, де працював на будівництві залізниці. У серпні 1910 р. в Едмонтоні вступив до Української федерації (секції) Соціал-демократичної партії Канади. 1915 р. переїхав у США, працював робітником на автомобільному заводі у Детройті, згодом – у Клівленді, брав активну участь у діяльності Української федерації Соціалістичної партії Америки (УФСПА), був секретарем бюро УФСПА й редактором її газети «Робітник». У серпні 1918 р. внаслідок поліційних репресій видання «Робітника» у Клівленді було припинене й перенесене до Нью-Йорка, куди переїхав й П. Ладан. Був делегатом I з'їзду Комуністичної партії Америки (верес. 1919). Після з'їзду – секретар Української федерації Комуністичної партії Америки (УФКПА) й редактор її центрального органу газети «Комуністичний світ» (1919–1920). Після поліційної заборони цього видання й засудження його редактора до 5 років ув'язнення, рятуючись втечею, П. Ладан виїхав до Європи й транзитом через Берлін прибув до Харкова.

У 1921–1923 рр. офіційно був співробітником Повноважного представництва УССР у Польщі, завідувачем консульським відділом Повпредства УССР у Німеччині й одночасно (неофіційно) працював у Закордонному бюро допомоги КПСГ у Празі, Відні й Берліні. Очолював українсько-американське видавниче т-во «Космос» (1922–1924), створене у лютому 1922 р. для видання укр. мовою соціально-економічної, навчальної літератури, науково-популярних праць з природознавства, творів соціальної белетристики марксистського спрямування й поширення їх серед української трудової еміграції у Канаді, США та інших країнах. З квітня 1923 р. – член редколегії журналу КПЗУ «Наша правда». У квітні 1924 р. на V конференції КПЗУ обраний членом ЦК КПЗУ; у червні-липні того ж року –

(Всього три мільйони девятьсот двадцять одна тисяча семисот п'ятнадцять /марок польських/).

м. Варшава.

14 жовтня 1921 р.

Перший Секретар

Іван Сияк

Гол[овний] Бухгалтер

Вайништок

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 1241. – Арк. 18–18 зв. Оригінал українською мовою. Машинопис. Підписи – олівцем.

делегат V конгресу Комінтерну, обраний на ньому кандидатом у члени Виконкому Комінтерну, представником КПЗУ у польській секції Комінтерну, у грудні 1924 р. – членом Української комісії ВККІ. У березні 1925 р. був делегатом III з'їзду Компартії Польщі, у жовтні того ж року – II з'їзду КПЗУ.

Влітку 1926 р. був спрямований до США й упродовж 1926–1929 рр. був членом Бюро УФКПА. У липні 1930 р. за рішенням політбюро ЦК КПЗУ відкликаний у розпорядження ЦК КПЗУ й кооптований до складу ЦК КПЗУ. Працював у Берліні у редакції центрального органу партії – журналу «Наша правда», згодом в апараті секретаріату ЦК КПЗУ.

Паралельно з комінтернівською діяльністю з кінця 1928 р. був негласним закордонним співробітником Іноземного відділу ОГПУ (кличка «Ігор») – помічником резидента по українській лінії однієї з чекістських резидентур у Центральній Європі (Берлін). На хвилі арештів у сфабрикованій «справі» так званого «Українського національного центру» й фальшивих свідчень проти нього оскаржуваних у цій «справі» відкликаний до ССРСР й заарештований у Москві 18 вересня 1931 р. Судовим рішенням Колегії ОГПУ від 20 січня 1933 р. засуджений до страти. Розстріляний 27 квітня 1933 р. у Москві. Визначенням Військової колегії Верховного Суду ССРСР від 11 червня 1959 р. ухвалу ОГПУ від 20 січня 1933 р. щодо П. Ладана скасовано й справу припинено «за відсутністю складу злочину» (докладніше див.: Рубльов О. «КПУ є моєю партією і її політика є моєю політикою...»: сторінки біографії Павла Ладана (1892–1933) // Україна крізь віки: Збірник наук. праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля. – К., 2010. – С. 774–786).

№ 10

**Службова інструкція
дипломатичному представникові УССР у Польщі**

Жовтень 1921 р.

Секретно

ИНСТРУКЦИЯ**Дипломатическому Представителю УССР в Польше**

Народный Комиссариат Иностранных Дел предлагает Дипломатическому Представителю УССР в Польше в своей деятельности строго руководствоваться как законоположениями УССР и Польской Республики, так и нижеследующими правилами:

А. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ.

1. Дипломатический Представитель УССР в качестве уполномоченного Рабоче-Крестьянского Правительства, возглавляющего массы беднейшего крестьянства и пролетариата, в соответствии с означенными особенностями своего служебного положения, должен прежде всего стремиться к деловым и практическим целям, не придавая значения не имеющим практической ценности условностям буржуазной культуры.

2. В отправление своих служебных обязанностей в Польше Дипломатический Представитель вступает с момента вручения своих вверительных грамот Польскому Правительству, согласно международным правам.

3. Деятельность Дипломатического Представителя главным образом должна быть направлена на защиту интересов УССР, имеющих общественное значение интересов отдельных ее граждан, для осуществления этих целей Дипломатический Представитель УССР обязан:

а) Поддерживать соответственные отношения с Правительством Польской Республики и Дипломатическими Представителями в Польше иных не советских государств.

б) Находиться в тесных и постоянных взаимоотношениях с дипломатическими представителями Советских Республик, действуя с ними в полном контакте.

в) Организовать информацию о всех имеющих для интересов УССР существенное значение событиях, а равным образом содействовать распространению о УССР надлежащих сведений.

г) Выступать в защиту интересов УССР и ее граждан.

д) Иметь надзор за служащими дипломатического представительства и всеми иными должностными лицами, находящимися по служебным делам в Польше, координируя в необходимых случаях их деятельность в интересах УССР.

е) Заменять должностных лиц УССР за границей в тех случаях, когда невыполнение немедленно их обязанностей может принести существенный вред интересам УССР.

ж) Исполнять поручения УССР и Народного Комиссариата Иностранных Дел.

з) Наблюдать за общим состоянием делопроизводства Представительства.

и) Представлять отчеты о деятельности Представительства.

Б. О СНОШЕНИЯХ С ВЛАСТЯМИ.

4. С Правительством Польской Республики и дипломатическими представителями иных несоветских государств Дипломатический Представитель УССР должен находиться в деловых сношениях.

5. В своих отношениях к Польскому Правительству Дипломатический Представитель УССР, исходя из резкого различия интересов, должен ограничиваться пределами крайней необходимости.

6. Свои требования в защиту интересов УССР и ее граждан Дипломатический Представитель может непосредственно предъявлять только по вопросам непринципиального свойства или когда непредъявление их немедленно может угрожать ущербом делу.

7. В вопросах же принципиального свойства, а равно и не имеющих особой спешности, Дипломатический Представитель должен обращаться в Наркоминдел на предмет предъявления последним соответствующих требований.

8. Всякое требование к Польскому Правительству может быть заявлено по вопросам, в разрешении коих Правительство УССР действи-

тельно заінтересовано, требование должно быть строго обосновано и базировано на проверенных данных. Дипломатический Представитель должен особенно остерегаться предъявления требований, которые могут быть отстранены или в удовлетворительном разрешении коих Правительство не заінтересовано. Предъявленные же требования должны быть поддерживаемы со всей настойчивостью.

9. С Представителями Советских Республик в Польше Дипломатический Представитель должен находиться в тесных сношениях и действовать в контакте с ними, как представителями стран, связанных общностью интересов.

10. С находящимися в Польше иными советскими должностными лицами и учреждениями Дипломатический Представитель сносятся непосредственно, а с учреждениями и властями, находящимися в УССР – только через Народный Комиссариат Иностранных Дел.

В. ИНФОРМАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.

11. Дипломатический Представитель должен быть в курсе всех политических и экономических явлений, имеющих существенное значение для интересов УССР, организуя в этих видах штат соответствующих агентов.

12. Об означенных явлениях выше в ст. 11 он обязан по мере возможности делать срочные сообщения Народному Комиссариату Иностранных Дел.

13. Дипломатический Представитель обязан пресекать всеми имеющимися в его распоряжении средствами распространение за границей ложных сведений о УССР и ее должностных лицах, не останавливаясь в необходимых случаях перед печатным опровержением и привлечением виновных к уголовной ответственности.

14. Дипломатический Представитель должен путем прессы и иными доступными ему способами содействовать распространению за границей истинных сведений об УССР, держа в этих видах особое информационное бюро, доступное для всех желающих получить сведения.

Г. НАДЗОР ЗА ДОЛЖНОСТНЫМИ ЛИЦАМИ.

15. Среди служащих Представительства должна быть поддерживаема строгая пролетарская дисциплина, причем как на службе,

так и вне ее поведение служащих Представительства должно быть таково, чтобы от этого не страдал авторитет и достоинство Рабоче-Крестьянского Правительства.

16. Принадлежащим к Дипломатическому Представительству лицам возбраняется открытая общественная деятельность, они не могут совмещать службу в Представительстве со службой в государственных, общественных или частных предприятиях, им воспрещается содержание торгово-промышленных предприятий или заведений, равным образом они должны избегать открытых выступлений на митингах, собраниях, в печати и т. п.

17. Все происходящее в Представительстве должно содержаться в строжайшей тайне, и виновные в том лица подлежат суровым взысканиям.

18. Дипломатический Представитель УССР должен также наблюдать за деятельностью и иных советских должностных лиц за границей, и в случае обнаружения, что они причиняют своими действиями вред интересам УССР, в экстренных случаях отстранять их от исполнения обязанностей, с доведением до сведения Наркоминдела.

19. В экстренных случаях Дипломатический Представитель через служащих в Представительстве лиц может заменять отсутствующего в Польше или заболевшего должностного лица, выполняя его обязанности.

Д. ОТНОШЕНИЕ К НАХОДЯЩИМСЯ В ПОЛЬШЕ ГРАЖДАНУ УССР.

20. Дипломатический Представитель и его служащие должны стремиться к приобретению доверия со стороны находящихся в Польше граждан УССР и объединять их в различных благотворительных и т. п. обществах.

21. Дипломатический Представитель обязан оказывать материальное, моральное и правовое содействие гражданам УССР за границей, выступая однако открыто перед Правительством Польши в защиту интересов отдельных граждан лишь в исключительных случаях, когда иными путями интересы их не могут быть ограждены или когда нарушение интересов отдельных лиц содержит в то же время и нарушение интересов республики.

22. Гражданам УССР, желающим возвратиться на родину, Дипломатический Представитель должен оказывать всемерное содействие, поскольку возвращение их не причинит вреда интересам УССР.

Е. ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО.

23. Дипломатическое Представительство должно вести делопроизводство по правилам и формам, установленным для советских учреждений УССР.

24. Все исходящие от Дипломатического Представителя бумаги должны иметь две подписи: верхняя – Дипломатического Представителя или, в случае его отсутствия или болезни, лица, специально на то им уполномоченного, и вторую подпись секретаря. Чисто технического характера справки и не имеющие принципиального характера ответы могут исходить, если Дипломатический Представитель считает возможным это допустить, за подписями: верхней – секретаря Дипломатического Представителя и второй – делопроизводителя.

25. Все бумаги должны быть разделены на две группы – секретных и обыкновенных. Секретные бумаги должны иметь надпись наверху «секретно» и проводиться по особому секретному входящему и исходящему журналу, и все делопроизводство по ним должно вестись особыми лицами, за безусловное сохранение коими дипломатических тайн Дипломатический Представитель несет личную ответственность.

26. Полученные бумаги в черновиках исходящих бумаг должны храниться в особых делах.

Ж. ОТЧЕТНОСТЬ.

27. Кроме донесений по отдельным случаям, Дипломатический Представитель обязан по третям года представлять в Наркоминдел подробные отчеты о своей деятельности, с общими обзорами о желательных нововведениях. Форма отчета при сем прилагается³⁸.

28. Относительно производимых Посольством денежных расходов Посольства должны нести денежную и материальную отчетность по формам, принятым в советских учреждениях.

29. Счета с документами по каждому расходу должны быть проверяемы особо образованной из состава Посольства ревизионной ко-

³⁸ Не публикується.

миссией, и на прилагаемом к ним отчете должна быть пометка ревизионной комиссии о правильности расхода.

30. Общая отчетная ведомость по третям года с заключением ревизионной комиссии должна прилагаться к отчету за треть года.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 751. – Арк. 10–14 зв. – Машинописна копія російською мовою.

№ 11

**Таємний меморандум для НКЗС УСРС
про внутрішньополітичне становище Польщі
й перспективи її взаємовідносин з УСРС**

26 грудня 1921 р.

Berlin, le 26 décembre 1921³⁹.

L'impression dominant, que m'a suggéré mon voyage à Varsovie, se résume en ceci qu'a l'heure actuelle, ni les partis politiques ni les différentes fractions militaires ne sont nullement animés d'un esprit belliqueux et qu'a l'heure actuelle, malgré certains efforts de la mission militaire française, aucune intervention vis-à-vis des soviets n'est pas possible.

Par contre, dans tous les cercles politiques, autant que dans l'armée, existe une opinion générale que la question de Vilna et celle surtout de la Galicie Orientale, peut susciter un mouvement d'opinion que pourrait se terminer par une insurrection armée dirigée clandestinement par le gouvernement.

Au point de vue politique, la Pologne à l'heure actuelle, semble faire certains efforts pour se débarrasser de la trop grande tutelle du gouvernement français. Dans ses relation avec la Russie et l'Ukraine, le courant se dessine vers des relations économiques aussi étendues que possible.

Au Ministère de trésor, au Ministère des affaires étrangères on m'a fait valoir que l'Angleterre, l'Amérique du Nord et l'Allemagne, concentrent leurs efforts pour arriver à dominer économiquement en Russie. Grâce à la politique expectative de la France, cette dernière se trouve tout à fait en dehors de ce mouvement et le moment peut venir où les meilleurs concessions et les meilleurs marchés seront conclus entre la Russie et les trois puissances ci-dessus citées sans que la France y prenne part.

³⁹ Автор нез'ясований. Виходячи з кола зустрічей, які він мав у Варшаві, вірогідно, що документ міг належати одному з польських дипломатів, завербованих більшовицькою спецслужбою. На першій сторінці документа згори позначки чорнилом: «Копия» та «Обиций доклад о Польше», а також резолюції: зеленим олівцем – «Отд. диплом. Польскому реферату. 12/2 [1922 г.] В. Я[ковлев]»; червоним чорнилом – «[ов]. Вальденбергу. Дать перевести, ознакомится и доложить. С. К[анарский]. 14/II-22 г.»; чорним чорнилом – «К досье. С. Вальденберг. 15/II-22 г.».

Or, le cabinet de Paris, par l'intermédiaire de Monsieur de Panafieu⁴⁰ et du general Nissel⁴¹ incitaient jusqu'ici le gouvernement polonais à une très grande réserve dans ses relations commerciales avec les Soviets. Ceci rencontre auprès des spheres commerciales polonaises une vive opposition et l'on dit avec juste raison, qu'il est impossible que la Pologne se plie devant une politique économique et financière de la France, politique considérée comme erronée étant donné que la Pologne comme le plus proche voisin de la Russie doit servir non seulement de champ de transit, mais en plus doit comme dans la passé exporté ses produits textiles en Russie.

Par conséquent le mouvement qui domine en Pologne, est qu'il faut faisant abstraction complète de toute la politique française, prendre le plus tôt possible en Russie le rôle et la place commercial que revient à la Pologne et qui'elle avait même au temps de l'Empire russe.

Cette tendance de rapprochement économique avec la Russie vient de recevoir une nouvelle forme concrète dans les instructions qu'a reçue le chargé d'affaires de Pologne à Kharkov Léon Berenson. Berenson a reçu l'ordre d'entamer des pourparlers avec le Gouvernement soviétique de l'Ukraine pour un traité de commerce entre la Pologne et l'Ukraine et doit tâcher en outre d'obtenir des privilèges spéciaux pour la Pologne en matière de transit des marchandises étrangères pour l'Ukraine.

Cependant, le point culminant et le plus intéressant dans le domaine des relations de la Pologne avec la Russie Soviet fut inauguré dans la dernière semaine de mon séjour à Varsovie. Le Ministre des Affaires étrangères Skirmunt⁴² eut deux très longues conférences avec Monsieur de Panafieu et une longue conférence a eu lieu au Belvedere une séance du Conseil des Ministres présidée par le Maréchal Pilsudski.

⁴⁰ *Панаф'є Гектор Андре* (de Panafieu, Hector André, 1865 – після 1926) – французський дипломат; перший (від 1919 р.) посол, згодом (з грудня 1924 р.) амбасадор Французької Республіки у Варшаві. З квітня 1926 р. у відставці.

⁴¹ *Ніссель Анрі* (Niessel Henri Albert, 1866–1955) – генерал, керівник Французької військової місії у Варшаві 1920–1921 рр.

⁴² *Скірмунт Константи* (Skirmunt Konstanty, 1866–1951) – польський політик, дипломат. Член польської делегації на Версальській мирній конференції (1919); посол у Римі (1919–1921); міністр закордонних справ II Речі Посполитої у кабінетах В. Вітоса й А. Поніковського (червень 1921 р. – червень 1922 р.); представник Польщі при Лізі Націй (1923–1924).

D'après les renseignements qui m'ont été donné par le chef du bureau des renseignements au Ministère des Affaires étrangères Olszewski⁴³, il s'agit d'une question de la plus haute importance: la France abandonnant brusquement son attitude expectative et hostile vis-à-vis des soviets a demandé ou plutôt suggéré à la Pologne de prendre sur elle le rôle d'intermédiaire entre la Russie soviétique [et] de la France en vue d'établir au début des relations politiques qui viendront dans peu de temps.

Il est à remarquer que cette tendance est pour ainsi dire une assurance que prend la France directement contre la politique anglo-allemande en Russie. La Pologne en servant d'intermédiaire pourra obtenir pour elle même certains privilèges comme prix de son rôle conciliateur.

On espère en effet, en Pologne obtenir entre autre de la part de l'Ukraine un privilège spécial sur l'industrie sucrière en Ukraine et monopoliser en quelque sorte cette industrie entre les mains polonaises avec l'aide des capitaux français.

Toutes cette politique des derniers jours confirme en quelque sorte l'idée que je relate au début du présent mémoire, que les théories interventionnistes semblent pour le moment du moins relegués au second plan.

Si dans ses relations avec la France, la Pologne manifeste dans le fond de sa politique une tendance très marquée à se libérer de la tutelle française, elle cherche d'un autre côté mais jusqu'ici avec peu de succès à se rapprocher de l'Angleterre. Pour ce qui concerne les relations avec Allemagne, j'ai pu constater également un très grand revirement d'opinions.

La presse, surtout la presse de droite, publie encore par ci par là des articles tendencieux contre l'Allemagne. Mais dans les sphères politiques et surtout dans les sphères industrielles et financières on manifeste ouvertement l'opinion que le moment est venu pour chercher un modus vivendi avec l'Allemagne et ceci pour deux raisons: l'exportation allemande vers la Russie et vers la Lituanie doit être transitée à travers la Pologne, d'un

⁴³ *Ольшевський Казимир* (Olszewski Kazimierz) – керівник (до липня 1924 р.) Інформаційного відділу Політичного департаменту Міністерства закордонних справ II Речі Посполитої – окремого центру політичної розвідки МЗС. У липні 1924 р. уся розвідка Польщі була підпорядкована військовим.

autre côté, la Pologne a besoin d'un grand nombre de produits allemands, qu'elle veut obtenir directement.

Ces produits allemands arrivent en masse en Pologne mais sous l'objet – d'une contrebande éhontée en passant par voies détournées c'est-à-dire par Dantzig ou en contrebande directement par les couloirs. Ce qui provoque un renchérissement formidable des produits manufacturés allemands, lesquels arrivant normalement seraient probablement détaillés en Pologne à moitié prix de leur prix de vente actuel.

Un fait qui m'a beaucoup frappé c'est l'attitude que prennent actuellement vis-à-vis de l'Allemagne les représentants du parti national démocratique. Dans des conversations, que j'ai eues avec les chefs de ce parti, j'ai pu également constater que tout en continuant leur politique dans la presse et ameutant l'opinion publique contre l'Allemagne, ils sont tous prêts à entrer en relations économiques et financières avec l'Allemagne et commencent un peu à être également fatigué de la dictature de Paris.

Le même fait se produit dans l'Armée: les deux tendances qui dominent, celle de Belvedere et le courant réactionnaire, se rencontrent tout de même dans une commune idée de rester un peu maître chez soi. La scission qui a eu lieu entre le général Nissel et l'Etat major polonais, son départ, son remplacement par le général Dupont, démontre assez clairement, que cette scission existe et, d'autre part, il est certain que le général Dupont dont la personnalité est loin d'égaliser celle de Nissel, ne saura s'opposer avec une force suffisante à ce courant nationaliste dans l'armée.

En employant ici le mot nationaliste, je suis forcé de faire une restriction, le courant dit du Belvedere qui est dirigé par les anciens compagnons d'armée de Pilsudski est considéré en Pologne, comme le courant presque prolétarien, car la plupart des membres de ce parti appartiennent au parti socialiste polonais. Ce groupe, nommé clique de Belveder, s'efforce d'occuper les places les plus lucratives et se trouve en lutte avec le parti militaire réactionnaire, où les premiers rôles sont joués par deux frères

Haller⁴⁴, Dobbor-Musnicki⁴⁵, Iwaszkiewicz⁴⁶ et les autres, ce groupe complot ouvertement contre Pilsudski, qu'ils appellent le parvenu.

Dans ce groupe la plupart des membres appartient au parti national-démocrate et trouvent actuellement un grand soutien dans la mission militaire française. L'âme de tous les complot est le frère du général Haller – un personnage d'allures assez louches et jouissant d'une réputation très mauvaise.

On prétendait il n'y pas longtemps encore, que Pilsudski aussi bien que les groups réactionnaires de l'armée se rencontraient dans un désir commun d'une intervention militaire contre la Russie. D'après les entretiens que j'ai pu avoir j'ai rencontré partout une tendance très différente: l'épuisement financier du pays me disait – on ne permet en aucun cas une grande action militaire et, d'autre part, les grands progrès que fait le communisme non seulement parmi les ouvriers, mais surtout dans les sphères universitaires et dans les hautes classes des écoles, ne semblent pas permettre une action de ce genre, d'autre part, me disait-on dans l'armée même, on ne veut nullement être la chair à canon qui donnera aux capitalistes français le paiement des coupons de leur rentes russe.

Je souligne le fait qui j'ai rencontré la même opinion dite de la même façon aussi bien parmi les adhérents de Pilsudski que parmi les militaires nationaux démocrates.

⁴⁴ *Галлер Юзеф* (Haller Józef, 1873–1960) – польський військовий діяч, генерал броні (1919). Командувач Південно-східного фронту під час польсько-української війни 1918–1919 рр. У міжвоєнний період – генеральний інспектор артилерії, член Військової ради. З 1926 р. – у відставці.

Галлер Станіслав (Haller Stanisław, 1872–1940) – офіцер австрійського війська, генерал Війська Польського. Під час польсько-більшовицької війни 1920 р. був начальником Генерального штабу, згодом – командувачем дивізії, операційної групи й армії; начальник Генштабу Війська Польського (1923–1925). Восени 1939 р. інтернований тоталітарним російським режимом у Старобельську, 1940 р. замордований у Харкові.

⁴⁵ *Довбор-Мусніцький Юзеф* (Dowbor-Muśnicki Józef, 1867–1937) – генерал російської армії й Війська Польського (з 1918). З 6 жовтня 1920 р. – у запасі, з 1921 р. – у відставці.

⁴⁶ *Івашкевич-Рудошанський Вацлав* (Iwaszkiewicz-Rudoszański Wacław, 1871–1922) – офіцер, генерал (з 1914) російської армії та Війська Польського (1918–1921); учасник польсько-української війни за Львів 1919 р.; у польсько-більшовицькій війні 1919–1920 рр. – командувач фронту та армії.

Pour ce qui concerne la situation politique intérieure de la Pologne, le fait, qui m'a surtout frappé, fait qui m'a été confirmé aussi bien par le bureau d'informations du ministère des affaires étrangères, qui par les chefs de la Défensive, c'est le progrès évident des tendances extrémistes de gauche qui se manifestent dans le pays et qui peut provoquer des véritables surprises lors des prochaines élections.

Dans le parti populaire socialiste, l'aile gauche semble s'allier plus ou moins ouvertement au parti communiste et on me disait qu'aux prochaines élections il est très probable que beaucoup de communistes passeront au parlement sous l'égide de l'aile gauche du parti socialiste polonais. Il paraît même que le club de Stapinski⁴⁷ manifeste également les mêmes tendances. Il n'en reste pas moins vrai que la force véritable du Parlement polonais reste toujours entre les mains du parti populaire (Ludowcy) et que leur chef Witos aujourd'hui dans l'opposition peut encore dans un avenir prochain revenir au pouvoir.

A l'heure actuelle, le rôle principal dans le Ministère du trésor Michalski⁴⁸, avec sa politique énergique et brusque, il a même réussi à mater les extravagances du parti militaire, auquel il a confisqué tous les atouts. Sa loi sur l'impôt unique (Danina) a passé au milieu des protestations et d'un vacarme indescriptible, mais j'ai eu l'impression pendant cette séance du Parlement polonais, que Michalski est le seul homme qui dominait le chaos du Parlement polonais.

Effectivement, le Parlement polonais ne présente à l'heure actuelle qu'un très bizarre ramassis des gens aux tendances les plus incohérentes et dont les incompétences politiques et les prétentions personnelles sont simplement ahurissantes. Sur ce chaos règne le Maréchal de la diète Tranpczynski⁴⁹, qui dirige le débats avec une emphase pathétique ridicule et un parti

⁴⁷ *Статінський Ян* (Stapiński Jan, 1867–1946) – польський політик, публіцист, діяч селянського руху. 1897–1900 й 1907–1918 рр. – посол до австрійського парламенту; 1901–1918 рр. – галицького Крайового сейму. 1919–1922 рр. – посол Законодавчого сейму, голова Парламентського клубу Польської селянської партії – лівіці.

⁴⁸ *Міхальський Єжи* (Michalski Jerzy, 1870–1956) – польський економіст, банкір, урядовець. 1911–1921 рр. – директор Крайового банку Королівства Галичини й Лодомерії; міністр фінансів II Речі Посполитої (26 вересня 1921 р. – 2 червня 1922 р.).

⁴⁹ *Трамписинський Войцех* (Tranpczyński Wojciech, 1860–1953) – польський політик, правознавець. 1919–1922 рр. – маршалок Законодавчого сейму; 1922–1927 рр. – маршалок Сенату II Речі Посполитої.

pris que je n'ai rencontré dans aucun Parlement car ce bizarre Président ne soigne et ne protège que les membres de son parti, c'est-à-dire les nationaux démocrates.

Cependant dans le public même à Varsovie, la haine contre le parti national démocratique grandit de jour [en jour], elle n'a d'égale que la haine que les Polonais de la Pologne du Congrès manifestent à l'égard des Galiciens qui remplissent dans les Ministères des postes très responsables, car ils sont seuls les porteurs d'une routine administrative ayant exercé des fonctions en Galicie sous le régime autrichien.

Ce bureaucratisme autrichien se manifeste surtout dans les dispositions ministérielles sans nombre qui se contredisent mutuellement et qui font que pour chaque disposition légale existe une cinquantaine de circulaires rédigées dans un langage tellement obscur et incompréhensible que les employés ne pouvant démêler la disposition réelle, font passer les dossiers d'un bureau à un autre sans aucune conclusions, ce qui fait que la plus simple affaire coure pendant des mois les bureaux des ministères. Pour terminer cet exposé très général, je tiens à dire quelques mots de la Défensive, c'est-à-dire de la police secrète politique polonaise.

Cette organisation qui est pour ainsi dire laissée sans fonds nécessaires, sans aucun outillage special, fonctionne cependant avec grande vigueur. La Défensive de Varsovie possède deux appareils photographiques en fort mauvais état et ses agents viennent de recevoir pendant mon séjour 55 révolvers. Le plus haut salaire atteint 40.000 marks par mois (c'est celui du chef Sfolken⁵⁰).

Je donnerais les details dans le Mémoire prochain.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 666. – Арк. 115–121. – Копія. Машинопис французькою мовою.

⁵⁰ *Сволкєнь Мар'ян, граф Пом'ян* (Swolkieñ Marian, 1883–1971) – уродженець м. Кракова, закінчив філософський факультет Ягеллонського університету. 1919 р. засновник і перший керівник Інспекторату Політичної Дефензиви Головної команди Державної поліції II Речі Посполитої; з листопада 1920 р. – Відділ IV-Д (дефензива) ГК ДП. З 1923 р., після формальної ліквідації політичної поліції, керівник Інформаційної служби МВС – з аналогічними завданнями; з квітня 1924 р., після чергової реорганізації, очолював V відділ (політична поліція) Державної поліції II Речі Посполитої. 1926 р. пішов у відставку.

№ 12

*Доповідь Консульського відділу
Посольства УСРР у Варшаві про роботу упродовж
16 жовтня – 31 грудня 1921 р.*

31 грудня 1921 р.

УКРАЇНСЬКЕ РАДЯНСЬКЕ
ПОСОЛЬСТВО В ПОЛЬЩІ
Консульський Відділ
«31» грудня 1921 р.
№ 246
м. Варшава

Повноважному представництву УСРР в Польщі
Копія: Наркомзаксправ УСРР⁵¹

Д О К Л А Д

1. Особистий склад Конзвідділу	Завідуючий Секретар Діловод	М. М. ПОПІВ. М. Ф. САФАНЮК. М. С. ГНАТЮК (він же виконує обов'язки машиніста і перекладчи- ка на українську мову).
--------------------------------------	-----------------------------------	--

2. Праця
Відділу.

До цього часу робота Відділу, яка почалась з 16 жовтня, виявлялась в слідуючому: Наведення ріжного роду справок через НКЗС УСРР, а також видача справок, тимчасових посвідчень для українських громадян, віз, засвідчення документів і підписів, приймання ріжного роду прохань від поситителів і ін.

Між іншим, прийом поситителів провадився кожного дня, окрім неділь, від 11-ої до 3-ої год. дня, праця ж в Відділі провадилась від 10-ої до 4[-ої] год., не виключая і неділь, а також і вечерами.

⁵¹ У верхньому правому куті документа реєстраційний штампель: «Наркоминдел України. Входящий № 587. Дата 20/1 1922 г.».

3. Кількість поситителів.

За час з 16-го жовтня по 31-е грудня кількість поситителів виявилась в 601 чоловік, з них: за дозволом виїхати на Україну – 78 чол., про дозвіл виїхати родині з України до Польщі – 14 чол., про засвідчення документів і підписів – 16 чол., про видачу тимчасових посвідчень – 7 чол., за допомогою – 6 чол., про оптацію – 9 чол., про наведення ріжного роду справок на Україні, пересилка і виписка ріжних документів на Україну і з України і видача ріжного роду справок і пояснень – 471 чол.

Поступило за цей час паперів – по Вхідному – 261, по Вихідному – 247.

4. Прихід і розхід Відділу.

За вищезазначений термін праці Конзвідділу прихід виразився в слідууючій сумі: за засвідчення документів і підписів – 45.000 мк., за письмові справки – 15.000 мк., за тимчасові посвідчення – 18.000 мк. – і поштових за пересилку ріжного роду заяв і телеграм – 46.800 мк. – всього 124.800 мк. Всі гроші здані на збереження до Фінвідділу Представництва УСРР в Польщі.

Розхід Конзвідділу виявляється в видачі матеріальної допомоги впавшим в нужду українським громадянам і то в виключних випадках, як-то: з 6-ти подавших заяви про допомогу видано: одному – 25.000 мк., другому – 4.000 мк. – і двом – по 400 мк.

Часто до Відділу звертаються за допомогою червоноармійці-полонені і сім'ї червоноармійців, котрі прохають про грошову допомогу або одягом.

Громадяни, підлягаючі репатріації, направляються до РУД, де і отримують належну допомогу, а не підлягаючим репатріації приходиться відказувати, за відсутністю належних сум в Конзвідділі, і тим самим не виконувати п. 21 Інструкції НКЗС УСРР до Представництва УСРР в Польщі.

[...] ⁵² вирішити в НКЗС і про наслідки повідомити Конзвідділ.

⁵² Втрачено частину тексту.

5. Діловодство. В Конзвідділі заведені слідуєчі книги: Вхідних, Вихідних, Книга для запису тимчасових посвідчень, Книга для запису посвідчених документів і підписів, Книга для запису віз, Квіткова книга для запису поступаючих грошей, Книга для запису оптантів і Алфавіт.

Зразки всіх анкет і тимчасових посвідчень поштою пересилаються до НКЗС УСРР для відома.

Завідуючий Конзульським Відділом

М. Попів

Секретар

М. Сафанюк

Діловод

М. Гнатюк

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 804. – Арк. 6–6 зв. – Оригінал українською мовою. Авторизований машинопис.

№ 13

*Тижневий звіт № 1
про роботу Консульського відділу Посольства УСРС у Польщі
упродовж 25 березня – 1 квітня 1922 р.*

1 квітня 1922 р.

УКРАЇНСЬКЕ
РАДЯНСЬКЕ ПОСОЛЬСТВО
в ПОЛЬЩІ
1 квітня 1922
№ 529
М. ВАРШАВА

Зав. Екправвідділу НКЗС тов. ПОВОЛОЦЬКОМУ
Копія т. КОНАРСЬКОМУ⁵³.

ТИЖНЕВИЙ ЗВІТ № 1 ПРО ПРАЦЮ
КОНЗВІДДІЛУ ПОСОЛЬСТВА УСРС В ПОЛЬЩІ
(25/ІІІ – 1/ІV ц. р.)

Згідно висловленому Екправвідділом НКЗС в відношенні від 15/ ІІІ ц. р. № 20867, в тій його частині, яка торкається необхідності найтіснішого зв'язку Конзвідділу Посольства з Екправвідділом НКЗС з боку Конзвідділу, я буду надсилати до Екправвідділу щотижневі звіти про роботу Конзвідділу, на чолі якого стою, як також інформацію про ті головніші питання, розрішення, чи підхід до розрішення яких було на порядку денному роботи Конзвідділу. З свого боку, прохаю, щоби в найближчому часі мені були прислані, як це запевняє кінцівка Вашого відношення, необхідні вказівки про форму та зміст звітів і постійної інформації, щоби мати змогу подавати і зупинятися лише на тих моментах роботи Конзвідділу, які переважно цікавлять Екправвідділ, і не поміщати в звітах питання менш для нього важливі.

⁵³ Згори документа позначка червоним олівцем: «Личная папка. СК[онарский]. 10/4 [1922 г.]».

I. СПРАВА З «ТИМЧАСОВИМИ ПОСВІДЧЕННЯМИ».

Майже одноразово з Вашою мені відповіддю на запитання в справі «Тимчасових посвідчень» Завконзвідділ Посольства РСФСР одержав з Москви телеграму такого змісту: «Предложите Польскому Правительству слова «на право проживания в Польше» на «Временных удостоверениях» будут зачеркиваться, взамен чего в случае выезда из Польши означенное лицо должно зарегистрироваться в Полпреде в Польше и в Полпреде в стране, куда выезжает. Одновременно сообщите Польскому Правительству, что в ближайшее время «Временные удостоверения» будут замененыграничными видами, образец которых препровожден вам в циркуляре 32-м».

З огляду на те, що, як сповістив мене завконзвідділом Посольства РСФСР т. Лігський, йому його НКЗС прислав відношення, в силу якого «Тимчасові посвідчення» повинні видаватись не ним, а НКЗС, він не знаходить потреби міняти текст посвідчень, позаяк це зробить Москва, яка їх буде видавати. З другого боку, він сподівається, що в недозві одержить зразок закордонного пашпорту, після чого сама потреба в «тимчасових посвідченнях» зникне. Тому я, не маючи подібних розпоряджень, а давно вже відчуваючи пекучу потребу видавання громадянам УСРР хоч яких-небудь документів, зробив поправку тексту в «тимчасових посвідченнях» сам, пристосовуючись до Ваших вказівок і беручи під увагу вказівки з Москви. Виправлений текст «тимчасових посвідчень» словесно вже узгоджений мною з керівником Департаменту Консулярного Поль[ського] Мін[істерства] Зак[ордонних] Справ і завтра-позавтрьому я посилаю їм офіційну ноту (яко відповідь на давно ними прислану у справі невидавання «Тимчас[ових] посвідчень» з старим текстом), до якої додам виправлений текст, після чого ці «Посвідчення» почну видавати. Вам при цьому надсилаю зразок виправленого «Тимч[асового] посвідчення» (див. додаток № 1 до звіту)⁵⁴.

II. ПРОЕКТ «ПОЛОЖЕНИЕ ОБ ИНОСТРАНЦАХ В УССР»

При розгляді присланого Вами мені цього проекту я звернув увагу на те, що від § 39 до кінця текст проекту взятий майже дослівно з «По-

⁵⁴ Не публікується.

становлення ВЦИК и СНК РСФСР» від 15/ХІІ 1921 р., але чомусь не включений абзац під літ. Д (ст. 1) російського закону. Невключення цього абзацу (може він помилково пропущений при переписці?) дає дивовижні і цілком непотрібні привілеї категоріям українських громадян, що вказані в п. 1 § 39 проекту в порівнянні з цією ж категорією російських громадян (в літ. А (ст. 1) російського закону). Бо коли білогвардієць-росіянин пробув всупереч літ. А російського проекту за кордоном менш 5 років, себто, коли сказано в цій літері закону до нього не відноситься, то він попадає під ділання літ. Д (ст. 1) закону, себто закордонний паспорт йому теж не видається. Наш же український білогвардієць, що пробув за кордоном 3–4 роки, уже тим самим уникає від ділання на нього п. 1 § 39 проекту і може претендувати на одержання закордонного паспорта.

Тому, мені здається, до нашого «проекту» треба внести неодмінно абзац Д (ст. 1) російського закону (див. додаток № 2 «Постанова ВЦИКа та СНК РСФСР від 15/ХІІ 1921 р., де цей абзац одкреслений»⁵⁵).

В Конзвідділі РСФСР мається інструкція до вищезгаданої «Постанови» ВЦИК та СНК від 15/ХІІ-21 р. Очевидно, Експраввідділ НКЗС УСРР також по прийняттю «Положення об иностранцах УССР» випрацює і надішле нам інструкцію як до всього закону, так і до тої його частини (§ 39), яка в РСФСР становить окремий закон. Як матеріал до інструкції, власне до цього § 39, я надсилаю копію інструкції, що мається в Конзвідділі РСФСР (див. додаток № 3)⁵⁶. Конзульський відділ Посольства РСФСР по цій інструкції працює вже біля двох місяців і має діловий досвід, щоб звернути увагу своєму НКЗС на цілий ряд моментів, які запутують і затягують живу роботу, роблять її нудною, безмежно довгою і бюрократичною. Так принаймні говорить доклад Завконзвідділом т. Лігського до НКЗС, копію якого я Вам надсилаю для того, щоб Ви при розробленні подібної ж інструкції і шляхів конкретної по ній роботи, мали змогу уникнути тих помилок і упущень, які, може, неуникненні були, коли складалась перша інструкція (НКЗС РСФСР), і які будуть нічим не оправдані, коли з тими ж помилками буде складена і друга інструкція (НКЗС УСРР). Тому з увагою прохаю

⁵⁵ Не публікується.

⁵⁶ Не публікується.

віднести до доповіді т. Лігського і знести з Москвою, щоб знати думку Російського НКЗС в справі, порушеній в цій доповіді, щоб в нашій інструкції не були повторені помилки, на які слушно вказує т. Лігський. (Див. додаток № 4 – доклад Лігського)⁵⁷.

Наш закон про згубу прав українського громадянства вийде на кілька (3–4, може, 5 навіть) місяців пізніше аналогічного закону РСФСР, між тим термін останньої реєстрації, вказаний в Вашому «Проекті», лише на місяць довший, ніж в законі РСФСР. Чи не слід би його у нас продовжити принаймні до 1/X 1922 р.?

III. СПРАВА З РЕГІСТРАЦІЄЮ ГРОМАДЯН УСРР.

Така реєстрація провадиться при Російським Посольстві на засадах «Постанови» від 15/XII-21 р. З причини відсутності у нас подібного закону така реєстрація, як Вам відомо, не провадилась і введеться, очевидно, з часу, коли «Проект» НКЗС стане законом. Але і до того часу відчувалась і відчувається потреба реєстрації українських громадян, хоча би тих, які отримують від Конзвідділу «Тимчасові посвідчення». Я думаю, коли буде на це Ваша згода, про що мене негайно повідомте, видавати «Тимчасові посвідчення», а значить і реєструвати, такі категорії громадян, які я вважаю за маючих незаперечне право вважатись громадянами УСРР, а саме:

1) українських громадян, що прибули на територію Польської Республіки після відповідного на це дозволу, по підписанню прелімінарних умов миру;

2) українських громадян, що прибули, хоч і раніше вказаного в вищому пакті терміну, але які мають, однак, документи від бувших урядів УСРР.

3) Громадян, які отримують оптаційні посвідчення від Конзвідділу.

Про спірні категорії громадян, як також про окремі подібні випадки, буду запитувати Вас. Мені прохаю вневдовзі надіслати взірець реєстраційного запису громадян УСРР. У «Тим[часових] посвідченнях», які мною цим громадянам будуть видаватись, буду вказувати на документи, на основі яких «Посвідчення» зістало виданим. Документів

⁵⁷ Не публікується.

про українське громадянство, виданих в різні часи Урядом УНР чи його закордонними представництвами, узнавати, звичайно, не буду.

IV. СПРАВА ВІЇЗДУ НА УКРАЇНУ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН.

Рахую можливим давати розрешення на виїзд тільки вказаним мною в розділі III цього звіту безспірним категоріям українських громадян. У відношенню до інших категорій громадян, з досвіду роботи в Конзвідділі і в цілі уникнення зайвої переписки й тяганини, рахую можливим і потрібним, щоб сам Конзвідділ давав їм одмовну відповідь по їхньому проханню в'їзду до УСРР, позаяк одсилка в кожному такому випадкові прохання до Експраввідділу з негативним заключенням Конзвідділу, з яким Експраввідділ не має підстав не згодитись і майже у всіх випадках, як показав досвід, згоджується, забирає часу протягом до 2-х місяців, підчас якого заінтересована особа оббиває пороги Конзвідділу, перешкоджаючи докучливим «наведенням справки» роботі, якої у нас більш ніж багато. Частково цей принцип самостійної одмови Конзвідділу мною вже введено в життя. Чекаю на Вашу санкцію.

V. ГРОМАДЯНЕ, ЩО НЕЛЕГАЛЬНО ПЕРЕЙШЛИ КОРДОН УСРР.

До Конзвідділу часто звертаються такі громадяне з проханням про дозвіл на в'їзд до України. Дуже часто вони мають всі папери, які стверджують їх право на громадянство УСРР. Незалежно від того, що дозвіл цей може бути їм даний чи не даний, після детального ознайомлення Конзвідділу і Експраввідділу про причини такого їхнього незаконного вчинку, я запитую Експраввідділ:

1) Чи з такими громадянами зовсім не говорити, як з громадянами УСРР, вияснивши їм, що їхній вчинок викреслив їх з числа підданих УСРР?

2) Чи вказувати їм, що лише одержавши пробачення від ВУЦВК за свій вчинок, після відповідного про це до нього прохання, вони можуть повернути собі згублене право громадянства, а з ним і вселякий захист і оборону закордонних представництв УСРР, як рівно неоспо-

рине право кожного громадянина повернути на територію своєї Держави?

3) Чи слід робити різницю і, коли так, то яку між громадянами, які перейшли українсько-польський кордон до миру з Польщею і після нього?

4) Чи слід в деяких випадках нелегального переходу кордону (напр., втікання від банд), документально або певними свідками доказаних, не рахувати цього за злочин і чи засвідчити це Конзвідділові самостійно чи за згодою НКЗС, чи за санкцією ВУЦВК?

З цими питаннями Конзвідділ в роботі своїй досить часто зтикається, і відповідь на них з боку Експраввідділу дуже потрібна.

VI. СПРАВА ПОВОРОТНОГО В'ЇЗДУ ДО УКРАЇНИ БІЖЕНЦІВ З ПОЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ.

Дуже часто до Конзвідділу (особливо за останній час) звертаються громадяни, які виїхали з України як польські біженці, з проханням дозволити їм знову вернутись на Україну. Своє бажання такі громадяни мотивують тим, що в Польщі страшне безробіття і що завдяки цьому вони з своїми родинами абсолютно голодують, не маючи змоги знайти роботу. Роз'яснення таким громадянам, що економічний стан Радянських Республік зараз теж є дуже важкий, що Уряд УСРР абсолютно не може відповідати, коли вони і на Україні опиняться в аналогічному стані – мало помагає: кажуть – я там сьак-так жив і надалі проживу, а тут пропадаю.

На мою думку, позаяк кількість таких громадян досить велика, економічний же стан УСРР грізний, їм все ж треба одмовляти у повороті, дозволяючи його, як виняток, лише кваліфікованим робітникам і ріжним потрібним УСРР спецам при умові, коли вони будуть подавати прохання про прийняття українського підданства, щоб, вернувшись на Україну, вони не підпали під орбіту ворожих нам здебільшого впливів польського чужопідданого оточення.

З приводу порушеного питання хочу знати Ваш погляд.

VII. ВИЇЗД З ПОЛЬЩІ ДО УКРАЇНИ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ОДЕРЖАЛИ ДОЗВІЛ НКЗС.

Не дивлячись на те, що кількість громадян, які одержують від нас дозвіл на виїзд до УСРР, надзвичайно мала в порівнянні з кількістю

прохань (не більше 5,8 %), і цим громадянам, майже в кожному випадкові, Польський уряд ставить перепони, а то і зовсім не дає дозволу на виїзд з Польщі. Таке поступовання ще зрозуміле, коли справа йде про виїзд до України підданця Польської Республіки – його уряд може йому цього не дозволити – але коли не дається віза на виїзд до України українському громадянину, то явище це не є нормальним. В оправдання поляки говорять, що вони поступають так, як поступає наш НКЗС, і тому згоджуються лише в кожному окремому випадкові на виміну – ми пустимо до вас такого-то, чи таких-то громадян, ви ж від себе одпустіть такого-то, чи таких-то громадян. Остання така історія була з родиною т. Баренбойма, яку поляки обіцяють пустити до України лише в тому випадкові, коли з України до Польщі буде відпущена і до прикордонної станції доставлена якась родина Войдат (в подробицях про це я вже писав в НКЗС). Беручи це під увагу, прохаю застосувати до поляків мірку їхнього відношення до таких справ тут, себто відпускати поляків завжди під умовою, що вони з Польщі відпустять когось з наших громадян – кандидатів у мене є досить.

VIII. СПРАВА ОПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА.

Про справу буду писати в подробицях у слідуючому докладі. Зараз обмежусь лише сухою інформацією. Подано прохань про оптацію до нас звиш 80, але щонайменш 50 % прохань без жадних документів, відсотков 25 мають деякі документи і лише 12–15 чол. прислало вже всі потрібні документи. Відносно цих останніх Конзвідділом уже зроблена постанова про те, що він вважає їх українськими громадянами, і цими днями постанови ці, згідно Рижському Договору, будуть надіслані до Польського Міністерства Закордонних Справ.

IX. ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД КОНЗВІДДІЛУ І РОБОТА ЙОГО КАНЦЕЛЯРІЇ.

Відділ до останнього часу працював у складі трьох осіб: мене, секретаря відділу т. Сафонюка і діловода т. Гнатьюка. Зараз т. Сафонюк командирований Повпредом (на 1 – 1 ½ [місяці]) з Варшави для роботи по підготовці повороту військовополонених, що знаходяться в польських таборах, і ми працюємо лише вдвох. Нічого й казати, що

штати Конзвідділу малі і канцелярія задихається від роботи, про це найяскравіше кажуть цифри:

По вхідному журналові	
записано паперів з 1/І ц/р. по 1/IV ц/р.	409
По вихідному « « «	525

Отже, на один день припадає (беручи 25 зайнятих днів у місяці) 5 ½ вхідних паперів і 7 вихідних паперів, які, треба мати це на увазі, у моїй же канцелярії і силами тільки її робітників друкуються на машинці.

За відчитні 7 день праця канцелярії представляється так:

Вхідних паперів з 25 по 31/III включно – 45

з них:

- 1/ виїзд на Україну – 14
- 2/ з України – 2
- 3/ наведення справок про родини – 9
- 4/ видача справок про звільнення з укр[аїнського] гром[адянств]ва – 4
- 5/ затребування документів з України – 7
- 6/ пересилка документів на Вкраїну – 2
- 7/ засвідчення документів – 1
- 8/ видача допомоги – 2
- 9/ про звільнення з польської в'язниці – 2
- 10/ різні – 2

Разом 45

Вихідних №№ з 25/ по 31/III включно:

- 1/ До НКЗС та різних радянських установ – 33
 - 2/ До приватних осіб – 28
 - 3/ До Польмінзаксправ – 2
- Разом 63

Конзульських зборів за тиждень 36300 польмарок.

За відчитний тиждень (5 день, бо в суботу ми прийому не робимо, готуючи пошту до Харкова) звертались до Конзвідділу посітители у таких справах:

- 1/ в справі виїзду на Україну 26 душ.
- 2/ з України 7
- 3/ оптації 6
- 4/ справі затребування різних паперів з України 8 душ.

5/	пересилки « документів на Україну		10
6/	засвідчення документів		2
7/	розшукування родини на Україні		9
8/	прийняття українського громадянства	3	
9/	допомоги		3
10/	арештованого в Польщі		1
11/	нелегального переходу кордону	7	
12/	одружіння		3
13/	за різними справами	14	
		Разом	99 душ

а на день пересічно (99 : 5) – 19 4/5 душі.

ЗАВКОНЗВІДДІЛОМ УКРПОСОЛЬСТВА В ПОЛЬЩІ

М. Лебединець

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 121–129. – Оригінал українською мовою. Авторизований машинопис.

№ 14

**Анкета польського опантанта Владислава Дзержинського
для отримання польського паспорту**

25 квітня 1922 р.

Опросный лист (анкета)

Для выезда на родину *Дзержинского Владислава Эдмундовича*.

Анкета заполняется в одном экземпляре всеми лицами обоего пола, начиная с 15 лет, путем личного опроса. Дети моложе 15 лет анкеты не заполняют сами, а их имена и возраст вносятся в анкету взрослыми, к[оторые] их сопровождают.

Примечание: Точные ответы на все вопросы в анкете являются обязательными.

	Вопросы:	Ответы:
1.	Фамилия, имя, отчество	<i>Дзержинский Владислав Эдмундович</i>
2.	Время и место рождения	<i>1881 г., 26.II. Люблин[ская] губ.</i>
3.	Семейное положение	<i>Женат</i>
4.	Ваше сословие	<i>Врач, без чина</i>
5.	Национальность	<i>Поляк</i>
6.	Вероисповедание	<i>Римско-Католическое</i>
7.	Ваша специальность	<i>Нервные болезни</i>
8.	Чем занимались до войны 1914 г.	<i>Врач.</i>
	Во время имперской войны	<i>Член постоянной Харьковской врачебной комиссии с 1914 по 1918 г.</i>
	» февральской революции	<i>То же.</i>
	» октябрьской революции	<i>То же.</i>
9.	К каким политич[еским] партиям принадлежали за последние 7 лет	<i>Не принадлежал</i>
10.	Чем добываете средства к существ[ованию] в наст[оящее] вр[емя]	<i>Жалование и частная практика врача</i>
11.	Ваше подданство	<i>Польское</i>

12.	Постоянное Ваше местожительство	<i>Город Екатеринослав</i>
13.	Имеете ли Вы сейчас движимое и недвижимое имущество	<i>Имею движимое в виде домашней обстановки</i>
14.	В каких местах быв[шей] Росс[ийской] Им[перии] были раньше, когда именно и почему	<i>С 1895 г. по 1900 г. Петроград; с 1900–1913 г. Москва, 1913–1914 г. Харьков, 1914 г. по сие время Екатеринослав</i>
15.	Когда Вы выехали с родины, по какой причине	<i>С 1895 [г.] за увольнением из гимназии по политич[еским] мотивам</i>
16.	Сколько времени проживаете на Украине	<i>7 лет</i>
17.	Место пребывания и службы на Украине	
	а) при немцах	<i>Ординатор Харьковской Губ[ернской] Зем[ской] Больницы</i>
	б) » гетмане	<i>То же</i>
	в) » Петлюре	<i>То же</i>
	г) » Деникине	<i>Ординатор Екатеринослав[ской] Губ[ернской] Зем[ской] Больницы</i>
	д) » советской власти	<i>То же</i>
18.	Какое получили образование	<i>Медиц[инский] факульт[ет] Москов[ского] Универс[итета]</i>
19.	Какие знаете языки	<i>Польский, русский</i>
20.	К какой политич[еской] партии принадлеж[ите]	<i>Не принадлежу</i>
21.	Состоите ли членом профсоюза	<i>Екатеринославское отделение Всемедсантруд с 1.III.20, № 6780</i>
22.	Подвергались ли Вы репрессиям	<i>Нет</i>
23.	Находились ли Вы под стражей при сов[етской] власти	<i>Нет</i>
24.	Вызывались ли Вы в качестве свидетеля	<i>Нет</i>

25.	В какую страну уезжаете	<i>В Польшу, в Варшаву</i>
26.	Кого Вы берете с собою из родственников	<i>Жену и падчерицу (18 лет)</i>
27.	Кто из Ваших родственников уехал на родину	<i>Никто</i>
28.	Местожительство родных на родине	–
29.	Кто из членов Вашей семьи остается в Росс[ии] или на Украине	<i>Брат Феликс в Москве</i>
30.	Точное перечисление и переименование документов, обеспечивающих право регистрации с указанием номеров и даты выдачи	<i>Метрическая запись за № 35 от 23/VII 1881 [г.], свидетельские показания</i>
31.	Примечание	

Город Екатеринослав, 25 апреля 1922 г.

Подпись регистратора⁵⁸

Подпись подателя анкеты

В. Дзержинский.

Точный адрес: Екатеринослав

Жуковская 7⁵⁹.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 134–134 зв. Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом.

⁵⁸ Підпис відсутній.

⁵⁹ На звороті відповідної анкети дружини В. Дзержинського – Катерини Інокентівни Дзержинської позначка чорнилом: «Выд[ана] виза № 185. 12/V-22 г.» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 135 зв.).

№ 15

**Скарга польського репатріанта Я. Шафрана на дії
«банди чекістів», які учинили обшук у його помешканні***До 24 червня 1922 р.⁶⁰*

Перевод с польского

ЗАЯВЛЕНИЕ

Сегодня, я прибыл из России с эшелоном № ...⁶¹ из г. Сумы Харьковской губ., семья из 5 душ: репатриант Ян ШАФРАН – 57 лет, жена Мария – 40 лет, сыновья – 19 лет, 18 л[ет], 6 л[ет].

В Сумах, Жандармский пер. № 3 ([дом] Руденко) отобрали были следующие вещи: 1) квитанция от 16 июля [19]20 г., протокол № 59, выдан[ный] 3-м Отд[елом] 12 Армии.

Отряд из вооруженных людей – 3 евреев, 4 русских – напали ночью, с каким-то ордером и в одну минуту под страхом смерти всех разбудили в 12 час. ночи. Сама же банда начала делать тщательные поиски, якобы каких-то писем и фотографий г[осподи]на Пилсудского, оружия и т. п. Все перетрясли в комодах, в печах и кладовках – словом, в каждом углу. Оказалось, что ничего не нашли, постановили меня арестовать, а также старшего сына Яна, 20 лет, который пару месяцев тому назад вернулся домой, а взят был на войну по летучей мобилизации деникинцами. Забрали и вывезли в Киев, и до сегодняшнего дня не имею о нем никаких сведений, так что либо убили, либо держат его по тюрьмам, как это у них практикуется. Меня через 10 дней освободили, а что касается сына, то над ним должен был быть военный суд в Киеве. 12-я Армия польскими войсками разбита, а на мои запросы о сыне молчали. При обыске в кармане нашли: 340 рублей 5-рублевыми ассигнациями. После ухода банды оказалось, что исчезли: 1) 20 тысяч рублей сотнями (в николаевской валюте), 2) одни золотые часы, глухие, хорошие, толстые, фирмы Павел Буре – стоимостью 1 800 000 советск[их рублей]; 3) 2 серебряные запонки из-

⁶⁰ Датується за суміжними документами.

⁶¹ Пропуск у тексті.

ящной работы – 200 000 рубл[ей], 4) булавка для галстука золотая – 100 000 [рублей]. Уходя из дома, потребовали расписки, что ничего не исчезло. Вынутые из кармана 340 рублей вернули под расписку. На 2-ой день никого не допустили в ЧК. Немного, т. е. раз в неделю, можно было кое-что передать съедобного и молчать обо всем.

Потери:

- 1) сын,
- 2) 20 000 рублей николаевскими сотнями,
- 3) 2 100 000 рублей советск[их].

[Ян Шафран]

Варшавская губерния, Гостинский уезд, волость Щавино.
Протокол обыска прилагаю, № 59⁶².

Верно:

*И. Теодор*⁶³

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 824. – Арк. 54. – Засвідчена копія. Машинопис. Переклад з польської.

⁶² У справі відсутній.

⁶³ Уповноважений на Україну, Крим і Кавказ Російсько-української делегації Російсько-українсько-польської змішаної комісії у справах репатріації 24 червня 1922 р. адресував скаргу польської сторони у справі Я. Шафрана на адресу економічно-правничого відділу НКЗС УССР та ГПУ УССР. 1 липня 1922 р. економічно-правничий відділ НКЗС УССР відповів РУД без зайвої «дипломатії»: «Из содержания заявления репатрианта Яна Шафрана не видно, о чем именно он просит. Если вещи и деньги были у него забраны «бандой», то гр. Шафран обратился не по адресу. Экономично-Правовой Отдел считает нужным обратить Ваше внимание на недопустимый тон самого заявления, препровожденного Польской Делегацией, о чем следовало бы Вам сообщить Польдегации. Никакого заключения по существу заявления гр. Шафрана Экономическо-Правовой Отдел дать не может и считает это совершенно излишним» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 824. – Арк. 53).

№ 16

*Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК»
«Шпигунська організація під егідою польських дипломатів»*

22 серпня 1922 р.

**«ШПИГУНСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
ПІД ЕГІДОЮ ПОЛЬСЬКИХ ДИПЛОМАТИВ»**

**Нота повіреного в справах Польської Республіки
п. Харвата до заступника Народнього комісара
закордонних справ т. Канарського**

Пане заступнику Народнього комісара!

Я двічі мав за честь особисто інтерв'ювати перед вами, пане заступнику Народнього комісара, в справі про масові арешти і обшуки, переведені за останні дні.

Згідно з нашою згодою, маю за честь цим повідомити вас, пане заступнику Народнього комісара, про низку точних фактів, що дійшли до мого відома і що доводять зловживання з боку установ ДПУ, щодо співробітників посольства, а так само репресії щодо польських громадян і, кінець кінцем, до інших осіб за підтримку зв'язку з співробітниками посольства.

Підкреслюю, що з цього сопоставлення я виключив тих осіб, відносно яких я одержав від вас, пане заступнику Народнього комісара, запевнення в тім, що їх вже звільнено і що вони перебувають поза дальшими підозріннями й репресіями, так само й ті факти, щодо їх точності я маю сумніви.

У ночі з 9 по 10 серпня, о 2 год. в ночі, представники ВУЧК з'явилися в помешкання співробітника консульського відділу польського посольства Іполита Заблоцького (Білгородська вул., № 8) і подали наказ ВУЧК про переведення трусу в помешканні п. Заблоцького. На протест, підтриманий особистими документами п. Заблоцького в цім, що він є польський громадянин і співробітник посольства, командирований перевести трус співробітник насмілився заявити п. Заблоцькому, що він прибув з відому й дозволу польського посольства. Справедливо не припускаючи можливості того, щоб заява цього

представника ВУЧК могла базуватися на істині, п. Заблоцький ще раз заявив протест проти переведення трусу і вимагав знехтисися з вищою владою. Тоді представник ВУЧК послав одного з своїх товаришів з документами п. Заблоцького до свого начальника, прохаючи інструкцій. Доки, однак, не чекаючи повороту свого товариша, він, не вважаючи на протест п. Заблоцького, взявся до трусу. Трус було припинено присланою офіційальною особою, яка заявила, що відповідна влада наказала припинити трус, пояснюючи весь інцидент непорозумінням щодо прізвища й адреси.

В Києві в ніч з 8 на 9 серпня було переведено трус і було заарештовано 3-х співробітників делегації в Справах Оптації, що посередньо так само входять до складу Польського Посольства в Харкові, а саме: Францишку Жураковську, Андрія Моляка і Адама Ендраса, а так само співробітницю репатріаційної делегації п. Янкевич. Докладніших відомостей про ті репресії в мене ще нема, але досить того красномовного факту, що співробітники експозитур Польського Уряду заарештовані без заздальгіднього про те повідомлення Керовника Посту і без подання даних, що зазначали б законну підставу до настільки значних репресій.

Із числа репресій до польських громадян або оптантів я наведу такі факти:

1) Софія Шумовська – Сумський пер., 5. Мотив до переведення трусу в п. Шумовської заслуговує на увагу, як зовсім незвичайний. Пані Шумовська проживає в однім помешканні з д-ром Лансбергом, лікарем, що лікував д-ра Бабуса, заарештованого в ніч з 8 на 9 серпня. Мені невідомі мотиви наказу про переведення трусу у д-ра Лансберга. Я тільки констатую, що коли його не застали дома, допитали п. Шумовську, що випадково одчинила двері, чи не відомо їй його місцеперебування, а коли п. Шумовська не могла дати з цього приводу ніяких указівок, в неї запитали прізвище і особисті документи. Зобачивши польський паспорт, було наказано перевести в неї обшук, хоч ніякого з цього боку розпорядження влади не було. Ця репресія межує з самоправством нижчих виконавчих органів.

2) У п. Василевської – Єпархіальна, 37 – було переведено трус, після чого її було заарештовано.

3) У пп. Козловських – Класична, 8, – було переведено трус, заарештовано сестру п. Козловської, п. Юлію Зусель. Під час трусу з боку

офіційної особи чулося лайку на адресу польського уряду, начальника держави і емблеми польської республіки – білого орла.

4) У пана Скальського, Єпархіяльна вул. ([нині] Гаршина) – потрушено й заарештовано п. Скальського.

5) У пані Надії Квятковської, Чернишевська, 77 (будинок Наркомзакорсправ) було потрушено, а її заарештовано.

6) У пп. Ратковських, що мешкають у Пасажі, було потрушено й заарештовано їх доньку Анелю Ратковську, зубну лікарку.

7) У пані Михалини Гиринової, Пушкінська, 27, – потрушено.

8) У пана Пьотровського, Клочківська, 105, – потрушено.

9) У пані Ганни Гурської, Басейна, 11, – потрушено.

10) Одночасно заарештовано в Києві польського громадянина Сквижевського й польських репатріанток Стемиковську й Рильську.

Крім вищезазначених поляків, мені відомі такі випадки репресій щодо українських громадян, які вчинено через те тільки, що вони приятельствували з співробітниками посольства. Це потверджували службові особи ДПУ під час трусу.

1) У пані Клари Халецької, Каразинська вул., 16, у ночі на сьогодні, 10 серпня, потрушено і потім заарештовано п-ні Халецьку, жінку й матір, одлучаючи її від родини тому тільки, що вона в гостинній своїй господі вітала старших співробітників посольства, що належать до складу дипломатичного корпусу.

2) Пан д-р Бабус, Скрипницька, 11. Було потрушено в пом[ешканні] п. Бабуса й його було заарештовано в ночі з 7 на 8 серпня. Д-ра Бабуса в'язала давня приязнь із одним з межі співробітників посольства, його товариша по Гейдельберзькому університету.

3) Пан Синицький, Єпархіяльна, 37. Його було заарештовано через те, що держить їдальню, де харчувалися кілька співробітників посольства.

4) Пані Катерина Поплавська, Московська вул. У неї було потрушено й її заарештовано через те, що в її господі бував один з вищих співробітників Консульського Відділу посольства, як приватно знайомий.

5) Проф. Ріттер, Чернишевська, 78. Було потрушено в проф. Ріттера, який викладає лекції італійської мови б[увшому] повноваженому в справах Беренсонові, – тепер мені викладав лекції з конверсації російської мови й тому шодня бував в посольстві. Під час трусу в нього

було конфісковано фотографічну карту п. Беренсона, що п. Ріттер дістав від цього на спомин.

б) Пані Юшкевич, Чернишевська, 29. У неї потрушено й на кілька годин було заарештовано. Пані Юшкевич є мати співробітника посольства пані Казимірі Юшкевичової, польської громадянки. Під час тругу службова особа, що трусилася, безпідставно й прикро закидала пані Казимірі Юшкевичової про її шпигунство.

Оце, пане заступнику Народнього Комісару, низка відомих мені фактів, зрозуміла річ, що це ще не вичерпує всіх репресій і, на жаль, раз-у-раз надходить повідомлення про нові факти.

На превеликий жаль, примушений ще раз завідомити про найурочистіший та найрідшеший протест проти нечуваного, з погляду міжнародних звичаїв, у зносінах між культурними державами безправства, що позначається в брутальній системі підозрівати й турбувати чужоземне представництво й переслідувати їхніх громадян на підставі зовсім необґрунтованих фантастичних доказів.

Звертаю, пане заступнику Народнього Комісара, Вашу увагу на всю поважність становища й на тую атмосферу, що виникає після таких учинків і мусить виникнути, підкреслюю рішуче, що при цій системі я не вважаю за можливе працювати вкупі – спокійно й у добрій злагоді, – цілком певно стверджую, що коли й надалі триватиме ситуація, яку витворила влада УСРР, то це може ускладнити відносини посольства до українського уряду й, наслідком цього, шкодливо відбитися на дальших приятельських зносінах між обома державами – Польщею й Україною.

Теперішнім часом я стримуюсь визначити остаточну позицію, особливо беручи на увагу зміст учорашнього Вашого, пане заступнику Народнього Комісара, листа й висловлений мені сьогодні усно жаль з приводу прикрого, як Ви, пане заступнику Народнього Комісара, висловилися, непорозуміння, а також беручи на увагу запевнення, що органи, які допустили зловживання, буде суворо покарано, що співробітників польських посад у Києві буде негайно звільнено, а також буде звільнено й решту безневинно затриманих осіб, і, наслідком, що факти в усякім разі більш не повторяться.

Я переконаний, що Ваші, пане заступнику Народнього Комісара, запевнення матимуть своїм наслідком негайну ліквідацію вище наведених репресій та що не відновляться такі факти, які, незважаючи на

Ваші розпорядження, виконавчі органи продовжатимуть свої вчинки, як це сталося після нашої розмови – 7 ц[ього] міс[яця].

І так, я сподіваюся од Вас, пане заступнику Народнього Комісара, дальших пояснень і підтвердження про покарання винуватців. Це я вважатиму першим кроком до поалагодження незвичайного, сумного інциденту.

Звичайно, що я сподіваюся од Вас, пане заступнику Народнього Комісара, повідомлення, яке задоволення заміряє дати український уряд з приводу вищезгаданого інциденту та які гарантії він дасть про те, що такі випадки не повторяться в майбутньому.

Уповноважений у справах *Харват*.

Відповідь члена Колегії Наркомзаксправ т. Канарського тво повіреного в справах Польської республіки п. Харватові

Пане Повірений у Справах.

Перше, ніж приступити до безпосередньої відповіді по суті питань, зачеплених нотою Вашою за № 2625/22, датованою 10 сього місяця, я вважаю конче потрібним дещо скорегувати в фактах, чомусь-то неправильно й неточно поданих у Вашій ноті, котрі тичуться Вашої дворазової інтервенції зі мною. Саме: я ніколи не тільки не обіцяв Вам, що арешти й труси польських громадян припиняться, але, навпаки, якнайвиразніше підкреслив Вам, що такі арешти й труси можуть мати місце й провадитимуться в разі потреби їх для роботи судово-слідчих органів влади по захистові республіки від злочинних елементів, які намагаються чинити шкоду її інтересам. І Ви на цьому виявили зі мною цілковиту солідарність. Я ж лише обіцяв Вам, Пане Повірений в Справах, що до зловживань і неправних вчинків, котрі, згідно Вашій заяві, мали місце по відношенню до деяких привілейованих дипломатичних співробітників дорученого Вам Посольства, що в разі доведення тих фактів слідством, буде вжито всіх заходів, аби Вас захистити від подібних випадків на майбутнє, винних покарати та негайно звільнити тих польських громадян, які, як покаже слідство, цілком непричетні до згаданої вже злочинної діяльності. Наприкінці я прохав Вас подати мені на письмі точні факти зловживань, допущених окремими агентами Державного Політичного Управління в час переведення трусів і арештів.

Замість надсилки сподіваної мною вербальної ноти зі згаданими отсе відомостями, Ви, Пане Повірений в Справах, чомусь-то знайшли потрібним після цілковитого вичерпання справи в інтервенціях зі мною надіслати широку ноту, причому доводиться з почуттям подиву констатувати нечуваний в міжнародних стосунках тон Вашої ноти, котра по суті трактує головне внутрішні справи Української Радянської Республіки, що підлягають компетенції її законних органів адміністрації та в жаден спосіб не можуть стати темою переговорів між Урядами України й Польщі.

Тим більше це здається чудним і незрозумілим, що всі Ваші факти, наведені Вами в розмові й підтверджені потім у Вашій ноті – не тільки не відповідають дійсності, але примушують дивуватися, що Ви, Пане Повірений в Справах, робите інтервенцію з приводу питань остільки необґрунтованих і підхоплених з першого-ліпшого джерела.

Перше, ніж дати таке чи інше пояснення, обґрунтоване точним і суворим дізнанням по суті кожного наведеного Вами факту, я повинен ознайомити Вас із точкою зору мого Уряду, згідно якій він бере на себе цілковиту відповідальність за вчинки своїх адміністративних органів, покликаних вартувати інтереси Української Держави, і наведені у Вашій ноті й інтервенціях зі мною факти трусів і арештів поміж українських і польських громадян, що переведені на території України, аж ніяк не має наміру вважати за випадковий і «сумний» інцидент, як Ви зволите їх кваліфікувати, не бачить ніяких підстав до того, щоби давати Вам якусь-то сатисфакцію з приводу переведених арештів і, тим більше, не має наміру давати які-будь гарантії, про котрі говорите Ви в останньому розділові Вашої ноти. Навпаки, Український Уряд з наведених нижче міркувань найрішучішим способом вимагає сатисфакції за ту злочинну роботу, що провадилася на території України на шкоду Українському Радянському Урядові під егідою Польського Дипломатичного Представництва.

Труси й арешти на території України, що на них Ви, Пане Повірений в Справах, посилаєтеся, були наслідком тої нелегальної діяльності, що її на території України провадили й намагаються провадити офіційні особи й представники Польського Уряду, діяльності, котра творить загрозу для ладу і спокою Української Держави та її трудово-го народу і являється незнаним досі зразком нелояльного трактування

Польським Урядом зобов'язань, прийнятих ним на себе по укладеному в Ризі договору, і зокрема по його 5-му артикулові.

Увагу Українського Уряду вже давно притяг до себе персональний склад Польських офіціальних Представництв на території України, що заповняється переважно особами, котрі мають фахом організацію потайної нелегальної роботи, урядовцями Польської Дефензиви й Офензиви і відомими Українському Урядові своєю активною шпигунською роботою на території України в часи стану війни з Польщею учасниками так званої «Польської Організації Військової» (ПОВ). Означені особи, прибуваючи на Україну часто під вигаданими іменами, що не відповідали дійсним, призначалися в склад, головним чином, Репатріаційних Місій, а то й посідали відповідні урядові посади в Польському Посольстві.

Такий, трохи дивний, склад Польського Дипломатичного Представництва на Україні змусив Український Уряд дуже обережно до нього ставитися. І, справді, його обґрунтовані підозріння щодо провадженної потайної шкідливої роботи декого з членів Польських офіціальних Представництв, остаточно підтвердилися через допит арештованих по підозрінню в шпигунській діяльності українських і польських громадян, доля яких Вас, Пане Повірений в Справах, так непокоїть.

На жаль, я не можу довести до Вашого відома в повности всього офіціального матеріалу, що я маю до розпорядимості, без шкоди для дальшого судового слідства в справі арештованих осіб та повного розкриття всієї злочинної організації, але вже ті дані, що їх я нижче подаю, не лишають місця сумнівам в тому, що переведені труси й арешти поміж українських і польських громадян, котрі Ви кваліфікуєте як неправні вчинки, справді були конче потрібними для захисту Української Радянської Держави.

Допит небагатьох арештованих за сі дні дав такі наслідки:

1) Давній член ПОВ, Станіслава Станіславівна Шульц, колишня вихователька з дитячого будинку, показала, що в червні місяці сього року в будинкові Посольства, в кабінеті Помічника Завідувача Консульського Відділу Польського Посольства пана Свірського, в присутності останнього і його дружини була рекомендована Маргариті Штюрмер, співробітниці Польської Делегації в справах Репатріаційних у Києві, яка, ознайомившись із минулою діяльністю згаданої Шульц у ПОВ, дала їй такі доручення: а) добути фотографічні картки Польбюро ЦК

Комуністичної партії – Вальденберга, Бергера, Бочковського й інших поляків – комуністів, б) в контакті з співробітницею Польського Посольства Вандою Лінзенбарт, до речі сказати, колись арештованої в Києві й увільненої лише після упертих домагань Польського Посольства і за Вашою особисто, Пане Повірений в Справах, порукою⁶⁴, розпочати нову працю серед молоді в Польському притулкові № 3 по відбудові бойових загонів, в) добути відомості про зразкову військову школу командного складу частин Державного Політ[ичного] Управління.

Ця сама Шульц потім одержала від п. Свірського безпосередньо такі доручення: а) налагодити зв'язок із д-ром Ландсбергом, що мешкає по Сумському пр.[ов.] № 5, встановивши прихильність його до Польського Уряду для використання його в цілях шпигунської роботи. Аналогічне доручення Шульц одержала від Штюрмер щодо д-ра Бабуса, б) щодо вияснення й політичної сторони виховання в польських школах на Україні, також як і фінансового стану Наркомосвіти та подання здобутих відомостей, в) щодо організації серед польської молоді Польського притулку № 3 Стрілецького загону та вивчення його агентурної діяльності по інструкціям ПОВ. Цією роботою в свій час керувала п. Ванда Лінзенбарт.

Ця сама Шульц мала доручення також від співробітника Польського Посольства п. *Мажецького*⁶⁵: а) детально схарактеризувати членів Російсько-Української Делегації по справах репатріаційних у Харкові й Києві, а також співробітників Польської Секції Наркомосвіти, що їх можна було би використати шляхом підкупу в цілях, ворожих Українському Урядові.

Далі, допит арештованого гр[омадяни]на *Ліберовича*, завідувача господарства Польського Дитячого Будинку, виявив, що *Ліберович* мав від п. *Свірського*, передане через п. *Мажецького*, доручення

⁶⁴ 19 травня 1922 р. chargé d'affaires II Речі Посполитої у Харкові Л. Беренсон висловлював подяку НКЗС УССР за звільнення В. Лінзенбарт: «En confirmant la réception de Votre lettre du 17 Mai, je m'empresse de Vous exprimer mes remerciements pour la remise en liberté de Mademoiselle Wanda Linsenbart» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 67).

Докладніше про обставини цієї справи див.: Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – S. 177.

⁶⁵ *Мажецький Т.* (Marzecki T.) – польський дипломат, у 1921–1923 рр. – консул у Харкові.

освітлювати внутрішню роботу Розвідчого Управління Штабу озброєних сил України й Криму. Це доручення, разом з низкою інших, було зазначеним гр. *Ліберовичем* виконане.

Потім, викази арештованого гр-на *Кулаковського* виявили, що цей останній є неофіціальним агентом Голови Польської Делегації в справах Репатріації в м. Харкові п. *Стржемецького*⁶⁶ і що останній доручив йому, шляхом підкупу співробітників Державного Політ[ичного] Управління України, добути списки ув'язнених українськими органами суду й укарань поляків і українських громадян, обвинувачених в шпигунській діяльності на користь Польської Держави, бо, як казав п. *Стржемецький*, він не йме віри офіціальним спискам, що їх одержує встановленим порядком від Народнього Комісаріату Справ Закордонних та його органів. Зазначене доручення, як і низку інших, громадянин *Кулаковський* виконав і за виконання від п. *Стржемецького* одержав 15 мільйонів руб. завдаткових.

Далі, особисті зізнання проф. *Риттера*, що вправляється за Вами, Пане Повірений в Справах, як Ви зазначасте у Вашій ноті, конверсацією в російській мові, показують, що різні особи з-поміж українських громадян мали можливість підтримувати зв'язки з особами, що перебувають на польській території, помимо встановлених поштових і інших правил, що мають чинність в Українській Республіці, та є порушенням міжнародних звичаїв і лояльності, використовуючи в сій цілі дипломатичну пошту Польського Посольства в Харкові, пересилану до Варшави.

Врешті, викази заарештованого лікаря зубів Анелі *Ратковської* свідчать про те, що у місцевого ксьондза *Льгіна*⁶⁷ під виглядом релігійних зібрань і хорових репетицій відбулися таємничого характеру

⁶⁶ Так у тексті тут і далі. Слід: *Стшемецький*.

⁶⁷ *Льгін Вікентій Адамович* (Ilgin Wincenty, 1886–1937), священик, у 1919–1926 рр. – настоятель римо-католицької парафії у Харкові, з 1926 р. – апостольський адміністратор південної частини Могильовської архієпархії РКЦ (Лівобережна Україна). Заарештований ГПУ УССР 25 жовтня 1926 р. За звинуваченням у порушенні совєтського законодавства про культу й антисовєтській агітації на три роки ув'язнений у Соловецькі концтабори, з жовтня 1929 р. до кінця травня 1933 р. перебував на засланні в Архангельській області. Після спроби замешкати в м. Калуга знову потрапив до в'язниці ГПУ. Завдяки обміну політичними в'язнями між СССР і Литвою у жовтні 1933 р. виїхав за кордон. Помер у Варшаві.

наради під головуванням Завідувача фінансової частини Польського Посольства в м. Харкові п. *Декажевського*.

Ці, далеко не повні відомості, що їх я вважатиму за свій обов'язок поповнити, як тільки буде закінчено попереднє слідство, на погляд Українського Уряду, дають досить підстав для виправдання зазначених трусів і арештів, котрі Ви кваліфікуєте в своїй ноті як порушення спокою закордонних представників та переслідування їх громадян на підставі нічим не обґрунтованих фантастичних виказів.

Українському Урядові цілком ясні нині дійсні причини того занепокоєння, що його проявляєте Ви, Пане Повірений в Справах, й інші члени Вашого Представництва, котрі неодноразово інтерпелювали в розмовах з співробітниками Народнього Комісаріату Справ Закордонних з приводу переведених арештів осіб, які здебільшого є українськими підданцями і тому ж ніяк не можуть цікавити Польське Представництво, чому і втручання у стосунки з якими законних органів Українського Уряду, перш за все, є нетактовністю, що компрометує саме Польське Представництво.

Приступаючи до розгляду Вашої ноти, датованої 10 с. м., по її суті, я мушу зазначити, що на найбільшу увагу заслуговує Ваша в ній вказівка на переведений нібито без участі представника Народнього Комісаріату Справ Закордонних і попередження про се Польського Посольства, трус співробітника останнього п. *Заблоцького*.

Переведене суворе слідство в сій справі показало проте, що труса п. *Заблоцького* в дійсності не робилося. Виключно через непорозуміння урядові особи з'явилися до його помешкання і, як тільки ним було показане посвідчення за Вашим, Пане Повірений в Справах, підписом в тому, що він є співробітником Польського Посольства, то справжність тих документів була перевірена в Держ[авному] Політ[ичному] Управлінні, – зазначені урядові особи залишили помешкання.

В цьому випадкові я мушу констатувати виключну лояльність органів адміністрації до Польського Посольства, що навіть порушувала точні приписи, бо п. *Заблоцький*, протестуючи проти труса у нього, не показав установленої легітимації Народнього Комісаріату Справ Закордонних, що лише вона надає йому привілейованість в порівнянні з іншими чужоземними громадянами стану щодо недоторканості особи й помешкання. Урядові особи не повинні й не можуть знати і вірити всім документам, що їх на території України видають представники

чужих держав, і тому Народній Комісаріят Справ Закордонних неодноразово зауважав Польському Посольству про потребу одержування відповідних легітимацій, що могли би попередити небажані випадки.

Далі, в Вашій ноті зазначено про переведення трусів і арештів низки осіб, що належать до польської національності й почасти оптували польське підданство.

Український Уряд, з огляду на наведене в першій частині сієї ноти, яка доводить кончу потребу для оборони Республіки вживання попередніх заходів, що вилилися в форму трусів і арештів, не має ніякого нахилу до того, щоби вбачати якісь незаконності чину чи порушення укладених з Польщею угод у трусах та арештах з метою судового слідства осіб польської національності, рівно ж як і осіб, що оптували польське підданство.

Не можете ж бо Ви, Пане Повірений в Справах, не погодитися з тим, що означені особи жадних прав екстериторіальності не мають і що жадного винятку з підлеглисті означених осіб українським судам та їх слідчим органам не може бути.

Що ж до останньої групи осіб, заарештованих та потрушених, що суть українськими підданцями, які, як Ви вказуєте у Вашій ноті, наразилися на труси й арешти нібито лише за випадкові й приватні знайомства з членами Польського Дипломатичного Представництва, то після доведення до Вашого відома лише частини матеріалів про злочини цих осіб, а також вияснення дійсних зв'язків цих осіб із Польським Посольством у Харкові, котрі аж ніяк не можна назвати випадковими й приватними знайомствами, а належить кваліфікувати лише як злочинну й ворожу Українському Радянському Урядові шпигунську організацію, я гадаю, Ви одмовитися від думки докоряти Український Уряд порушенням звичайної дипломатичної ввічливості і нелояльним поступуванням до Ваших друзів з-поміж українських громадян в тих випадках, коли утворюється загроза спокою й безпечності Української Держави й масам її трудового населення.

Я змушений ще звернути Вашу, Пане Повірений в Справах, увагу на ту частину Вашої ноти, в котрій Ви зазначаєте про поважність становища і ту атмосферу, яку утворюють, очевидно, в лоні дорученого Вам Посольства законні вчинки урядових органів України, й констатуєте, що Ви не вбачаєте можливості для спокійної і погодженої

спільної роботи з Українським Урядом. Український Уряд цієї Вашої заяви не вважає можливим прийняти за відповідний чин лише тому, що вказане Вами порушення спокійної і погодженої спільної роботи має джерелом порушення ворожих Українському Урядові плянів та нищення тої злочинної організації, що творилася на території України при найближчій участі й керуванні офіційних представників Польського Уряду.

Український Уряд категорично вимагає негайно усунути зі складу Польських офіційних Представництв усіх осіб, що брали участь в означеній ворожій до Українського Уряду діяльності й розсліду як згаданих в сій ноті випадків, так і тих матеріалів, що я їх додатково подам Вам по виявленні їх судовим слідством, з доведенням до відома Українського Уряду наслідків зазначеного розсліду.

Користуючися з нагоди, прошу прийняти, Пане Повірений в Справах, почуття мого щирого поважання.

Член колегії Народнього Комісаріяту Справ Закордонних

С. Конарський

№ 17

**Редакційна стаття газети «Вісті ВУЦВК»
«Шпигунство під крильцем дипломатії»**

22 серпня 1922 р.

«Шпигунство під крильцем дипломатії»

Факти, подані в відповіді представника уряду УСРС на ноту п. Харвата, повноважного представника Польщі на Україні, – говорять самі за себе й не потребують довгих пояснень. Вони піднімають краєчок завіси над тою «дипломатичною» діяльністю, яку провадять під виглядом захисту інтересів польських громадян деякі офіціальні представники польської республіки.

Ціла система шпигунства, яка є традиційною для «добросусідських» взаємин навіть капіталістичних держав між собою і яка являється якби другим боком медалі буржуазного міжнародного права – в наведених фактах показала в усій своїй красі. Найбільше характерним в цілій справі є не саме існування шпигунської організації воєвничої групи польської буржуазії. Існування такої організації – наперед очевидне при існуванні в Польщі авантюристичних, воєвничих політичних груп, які «миряться» з фактом існування радеспублік лише тому, що в даний момент не можуть кинутися на авантуру, загодя засуджену на крах. І бажання їх мати відомості про внутрішній стан радеспублік, про стан нашого війська, та мати на нашій території свої організації – остільки ж законне, з точки зору класової боротьби, як і незломна воля робітничо-селянського уряду – ті організації ворожі винищувати розпеченим залізом нещадних репресій.

Але трохи інакше справа виглядає, коли ті злочинні організації ховаються під крильце установ, що, по закону міжнародного права, мають недоторканість як представництва заприязнених чужоземних урядів.

Міжнародне право говорить, що порушення недоторканості тих установ – є порушенням суверенітету та образою честі представлених народів.

Факти, подані слідством про шпигунську організацію, говорять про зв'язок її з представниками на Україні уряду, що репрезентує польський нарід.

Нитки ведуть до окремих офіціальних осіб і показують, що сам клубок перебуває десь поза межами досягнення, де йдуть таємничі «вправи» польських дипломатів з особами, що так чи інакше причетні до шпигунської організації.

Але інтереси робітників і селян України, інтереси загального миру – вимагають, щоби злочинна організація, що сіє змову, провокацію – насіння нової війни – була вирвана з коренем. І польський уряд повинен уже сам подбати, щоби слідчим органам УСРР не довелося боронити добру честь і волю до миру польського народу, якого не можна ототожнювати з авантюрицькою військовщиною, найнятою французьким капіталом, і який нічого спільного не має з «ПОВ-ою» та шпигунством.

Вісті ВУЦВК. – 1922. – 22 серпня. – № 186. – С. 1.

№ 18

*Інтерв'ю з головою ГПУ та наркомом внутрішніх справ УСРР
В. Манцевим «Чим викликані арешти в Харкові»*

22 серпня 1922 р.

*«Чим викликані арешти в Харкові:
Розмова з Наркомвнусправ т. Манцевим»*

У зв'язку з арештами деяких громадян УСРР та деяких польських громадян, що відбулися в останніх днях у Харкові, співробітник РАТАУ звернувся в цій справі за поясненням до Народнього Комісара Внутрішніх Справ т. Манцева, який заявив з цього приводу отаке:

В останньому часі в Харкові та багатьох інших містах України значно розвинулася діяльність шпигунських та «інформаційних» польських організацій, що мають на території УСРР густу мережу агентур.

Діяльність зазначених вище організацій особливо розвинулася після перемоги Пілсудського в Варшаві й призначення нового міністра закордонних справ. Авантюриницька політика Бельведеру, без сумніву, виявилася в першу чергу на розвитку діяльності шпигунських організацій на Україні, що й довело до зазначених вище арештів.

На діяльність шпигунських організацій не могло, звичайно, не звернути уваги Держполітуправління, головним завданням якого є охорона безпеченства держави й боротьба з шпигунством.

Завдяки енергійним заходам, що їх вжило Держполітуправління, в його руки попав багатий матеріал, що викрив діяльність численних польських шпигів, які працювали в тісному контакті з офіційними польськими дипломатичними особами та які не раз прикривалися їхньою дипломатичною недоторканістю.

Цей матеріал дав можливість Держполітуправлінню перевести потрібні труси та арешти осіб, обвинувачених у шпигунстві або допомозі шпигунству.

Уряд УСРР, – сказав далі тов. Манцев, – дав чимало доказів своєї миролюбності й бажання жити в дружбі з сусідніми народами. Цього не міг заперечити навіть теперішній міністр закордонних справ

Нарутович, який публічно підтвердив мирну політику, що її придержується уряд УСРР.

Одначе бажання жити в мирі ані раз не значить, що уряд УСРР дозволить ворожим чужоземним організаціям, які прикриваються дипломатичною екстериторіяльністю, шкодити на своїй території Українській державі.

Тому й зрозуміло, що він вживе всіх потрібних заходів до швидкої й енергійної ліквідації злочинних організацій й осіб, що причетні в шпигунстві або інших виступах проти Радянської Республіки.

Вісті ВУЦВК. – 1922. – 22 серпня. – № 186. – С. 3.

№ 19

**Повідомлення варшавського часопису «Kurjer Polski»
«Антипольська акція уряду совєтської України»**

25 серпня 1922 р.

Акція протипольська рządu України Сowieckiej

Od przeszło dwóch tygodni sowiecki rząd Ukrainy rozpoczął niesłychaną w stosunkach międzynarodowych akcją przeciwko poselstwu polskiemu i Polakom zamieszkałym na Ukrainie. Rządowi ukraińskiemu widocznie potrzeba było do jakichś celów agitacyjnych dowodów o kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej działalności Polaków tutejszych i poselstwa polskiego. Dla zdobycia tych dowodów rząd ukraiński nie zawahał się przed wszczęciem niczem nieuzasadnionej akcji masowych rewizyj i aresztów. W nocy przeprowadzono szereg rewizyj i aresztowań u Polaków i obywateli ukraińskich, zarówno w Charkowie, jak i w Kijowie, Odessie, Chersoniu, Mikołajewie i innych miastach prowincjonalnych. Między innymi przeprowadzono rewizje u szeregu współpracowników poselstwa polskiego, względnie jego delegacyj na prowincji. Dokonano rewizyj i aresztowano cały szereg obywateli polskich i obywateli ukraińskich, poszukując u nich specjalnie dowodów utrzymywania stosunków z Polską lub poselstwem polskiem, przyczem w wielu wypadkach nie krępowano się zupełnie oświadczeniem, iż rewizja i areszt jest przeprowadzona za utrzymywanie stosunków z poselstwem. Aresztowano cały szereg osób, którym w istocie nic innego zarzucić nie można było, jak tylko znajomość czysto prywatną lub przyjmowanie u siebie w domu tego czy innego współpracownika poselstwa.

Opierając się na fakcie dokonania rewizji u współpracowników poselstwa i obywateli polskich, poselstwo złożyło w komisarjacie spraw zagranicznych notę, protestującą przeciwko bezzasadnym aresztom Polaków i przeciwko stwarzaniu wokół poselstwa atmosfery podejrzeń.

W odpowiedzi na to, rząd sowiecki wystosował notę, utrzymaną w tonie wysoce nieprzyzwoitym. Inwektywy przeciwko rządowi i poselstwu polskiemu, zarzucające kilku jego urzędnikom prowadzenie akcji szpiegowskiej kontrrewolucyjnej na Ukrainie, oparte są na gołosłownych zeznaniach kilku aresztowanych, z których w dodatku dwie osoby znane są

ze swej działalności prowokatorskiej wobec urzędników poselstwa, co spowodowało nawet zakaz wpuszczania ich do gmachu poselstwa. – Poselstwo posiada dowody, stwierdzające kłamliwość zarzutów, stawianych wymienionym w nocie sowieckiej urzędnikom, którzy zajęci jedynie wypełnianiem swoich obowiązków, w niektórych wypadkach nie znają wogóle i nie widzieli nigdy na oczy osób, z którymi rzekomo mieli być w kontakcie. Na podstawie takich błahych w samej swej treści i w dodatku na niczem nie opartych zarzutów, rząd ukraiński pozwala sobie w nocie swej wystąpić z żądaniem, aby poselstwo polskie odwołało szereg swych urzędników.

Kurjer Polski. – 1922. – 25 sierpnia. – № 232. – С. 3. Оригінал. Газетний примірник.

№ 20

**Інформація Київського губернського відділу
народної освіти щодо долі депозитів
Польського Товариства Охорони Пам'яток Старовини у Києві**

30 серпня 1922 р.

Копія

УСРСР
О т д е л
Народного Образования
при
Губревкоме
30/VIII 1922 г.
№ 3176

На требование Польской Делегации Смешанной Специальной Российско-Украинско-Польской Комиссии, предъявленное на основании §§ 9 и 10 ст. XI Рижского Договора, к Российско-Украинской Делегации означенной Смешанной Комиссии с предложением о выдаче Польскому Правительству депозитов Польского Общества Охраны Памятников Старины в Киеве (от 1 июля 1922 г. за № 3930/IV), Комитет по охране Памятников Старины и Искусства Музейно-Выставочной и Экскурсионной секции Киевского Губполитпросвета, в ведение которого перешли дела по охране памятников старины и искусства, ранее находившиеся в ведении Губкописа, имеет сообщить следующее:

Все время своего существования как Губкопис, так и Губполитпросвет стояли на страже сильной охраны памятников искусства и старины в столь тяжелое переходное время, как гражданская война, следили за сохранностью памятников, кому бы они не принадлежали, и оберегали все памятники, бывшие им известными.

В данном случае Губполитпросвет вынужден выразить свое сожаление тому обстоятельству, что склады, в которых хранились депозиты Польского Общества, в период неоднократной смены властей на

Украине не могли быть спасены от общей участи постигшего страну бедствия, сопровождавшего гражданскую войну. Они, насколько известно, подверглись общей участи: частью были разграблены толпою, частью разобраны различными военными организациями бывших на территории Киева властей.

Существовавшие в переходное время комитеты и комиссии по охране памятников старины, не имея возможности действовать именем власти, лишены были каких бы то ни было средств воздействия на толпу или грабительскую банду. Кроме того, не всегда названные учреждения имели сведения о местах хранения на складах и т. п. памятников старины и искусств. Часто сведения о таких складах поступали значительно позже факта самого разграбления их, и учреждениям, прилагающим все усилия для спасения вещей, приходилось лишь считаться с совершившимся фактом, а затем путем случайных встреч извлекать их из [тех] или иных рук какое-либо произведение искусства, совершенно не имея представления, из каких источников оно могло происходить. Так, многие предметы, находящиеся в распоряжении Музейного Фонда, поступили туда благодаря исключительной энергии членов Комитета Охраны Памятников из различных складов ЧК, из складов Жилотдела, из помещений ликвидированных клубов, некоторых организаций и пр. При таких условиях работы не может быть удивительным «обезличение» предметов. При условиях же, сопровождавших гражданскую войну, особенно в период после ухода Украинской Власти и польских войск, когда г. Киев оставался в течение некоторого времени без всякой власти, не было решительно никакой возможности следить даже за предметами, местонахождение которых было известно.

Что же касается, в частности, складов с депозитами Польского Общества, то сказать что-либо определенное по поводу вещей того или иного склада в настоящее время положительно нет возможности. Хотя и не исключена возможность, что в Музейном Фонде могут случайно храниться те или иные предметы, находившиеся когда-то на складах Общества и также случайно попавшие в него. Тем более трудно сказать в настоящее время что-либо определенное, кому из польских граждан могла бы принадлежать та или иная вещь.

В частности, по поводу требования предметов, принадлежащих:

1) Ф. Ясинському – у комітета не имеется о их судьбе никаких сведений.

2) Пржездецким – по-видимому, в Музейном Фонде могут встретиться предметы из этого собрания.

3) Голуховскому – ничего определенного сказать нельзя.

4) Каминскому – то же.

5) И. Мазараки – все собрание было разграблено в период смены властей.

6) Тизенгаузену – не имеется никаких сведений.

7) И. Прушинскому – возможно, что в Музейном Фонде могут оказаться какие-либо из вещей.

8) И. Славошевскому – никаких сведений не имеется.

9) Славинскому – сведений не имеется.

10) Бр[атьям] Собанским – некоторые предметы из тех, что не могли быть разграблены, по-видимому, находятся в Музейном Фонде.

11) Яновскому – нет решительно никаких сведений.

Относительно библиотеки, извлеченной из одного из складов Общества в 1920 г. по случаю наводнения, известно, что по вскрытии ящиков с книгами, последние оказались совершенно истлевшими и абсолютно негодными для каких бы то ни было целей. Часть из них со слипшимися листами, часть же рассыпавшихся в пепел, в чем возможно убедиться, осмотрев оставленный образец.

Предметы Музейного Фонда, возможно, имеют в своей среде долю из указанных среди вышеперечисленных собраний, но попавших туда не непосредственно из складов, а из различных учреждений и потому потерявших свое первоначальное происхождение.

Выявление этих предметов может быть произведено лишь лицом, знающим самые предметы, так как ни у Комитета, ни у бывшего Губкописа не имеется не только убедительных, но и вообще каких бы то ни было указаний.

Что же касается требования относительно устроенной Губкописом выставки предметов искусства и старины и продажи из нее предметов, Комитет вынужден сообщить, что 7-го января текущего года действительно в Киеве в здании б[ывшей] Биржи Губернским Комитетом Охраны Памятников Искусства и Старины («Губкопис») была открыта выставка предметов старинного искусства, собранных указанным Комитетом.

Целью этой выставки явилось, с одной стороны, желание Губкописа продемонстрировать ту громадную и ответственную работу по собиранию и охране предметов искусства и старины, полученных из различных учреждений: из складов ЧК, Жилотдела и иных, которую Комитет проделал в период гражданской войны, а с другой — переместить наиболее ценные и подверженные порче предметы, до сего времени находившиеся в совершенно несоответствующих помещениях, в сухое и более просторное здание, каким являлся дом быв[шей] Биржи. На выставке этой были размещены предметы, частично взятые из Музейного Фонда, куда в свое время поступили вещи киевских граждан, а также предметы, свозившиеся в это здание еще до устройства в нем выставки из квартир и складочных помещений, брошенных владельцами во время гражданской войны на произвол судьбы, и изъятые оттуда после долгих трудов и усилий со стороны сотрудников Губкописа.

Выставка эта была открыта для обозрения публики в течение 1 месяца и 1 дня и закрыта окончательно 8-го февраля текущего года.

Никаких продаж с выставки предметов искусства никогда не производилось и не было допущено со стороны Губкописа, так как такого рода распоряжение предметами искусства и старины, представляющими историческую и литературную ценность, противоречило бы основным целям, во имя которых и создан был в свое время Комитет по охране этих памятников.

Выставка эта, с момента ее закрытия и до настоящего времени, опечатана и передана Губкописом, после упразднения последнего — в ведение находящегося при Киевском Губполитпросвете Комитета Охраны Памятников Искусства и Старины, без разрешения коего ни одна вещь не взымается и не перевозится в другое помещение.

Принадлежность большинства экспонатов этой выставки тем или иным владельцам Губкопису известна не была, так как при изъятии вещей, по большей части переживших целый ряд владельцев в течение нескольких смен правительств, эта задача, естественно, не могла интересовать Комитет и входить в круг его обязанностей, ставившего своей задачей исключительно спасение культурных и исторических ценностей. Что же касается оснований для предположений о принадлежности этих вещей тем или иным лицам, то можно судить, что большинство экспонатов выставки принадлежит российским и укра-

инским гражданам, хотя не исключена возможность присутствия там и предметов польского происхождения.

По вопросу о передаче польских пушек, поскольку эти пушки были вывезены из Польши после указанного в Мирном Договоре 1772 г., а не были перевезены в период каких-либо событий до этого года, напр[имер], пушка 17 века (о чем необходимо произвести обследование), то имеющиеся в наличии из числа требуемых пушек могут быть переданы во всякое время. Имея же в виду наличие среди пушек дублетов и особое значение для истории литейного производства на Украине образцов польского происхождения, Комитет убедительно просит не отказать оставить в распоряжении местных Киевских музеев несколько экземпляров из названных дублетов. По поводу уступки указанных дублетов Украинским Музеем велся разговор в Комитете Охраны Памятников при Украинской Академии Наук, во время занятия Киева польскими войсками летом 1920 г., с представителем Польских Властей п. Швохом, выразившем принципиальное согласие на такую передачу.

П[одпись] п[ечать]

Заведующий Музейно-Выставочной секцией

[А. Винницкий]

Експерт

[проф. Макаренко]⁶⁸

С подлинным верно:

Врид Завэксправотделом

[Строев]

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 789. – Арк. 1–2. Машинописна копія російською мовою.

⁶⁸ Макаренко Микола Омелянович (1877–1938) – археолог, мистецтвознавець, музеєзнавець. Дослідницьку діяльність розпочав в Ермітажі у Санкт-Петербурзі. Взимку 1919 р. переїхав до Києва. 1920–1925 рр. – директор Музею мистецтв ВУАН. 1934 р. заарештований за відмову підписати акт про знесення Свято-Михайлівського Золотоверхого собору, засланий на 3 роки до Казані. 1936 р., після повторного арешту, засуджений до 3 років таборів. Втретє «засуджений» 1937 р. й убитий 4 січня 1938 р.

№ 21

**Висновок експертів УССР
щодо необґрунтованості вимоги польського уряду
від 31 січня 1922 р. про повернення Польщі бібліотеки,
нумізматичного кабінету та інших колекцій,
що зберігаються у Київському університеті
та інших сховищах УССР**

4 вересня 1922 р.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по вопросу об удовлетворении Украинским Правительством требования Правительства Польского от 31 января с. г. о выдаче последнему библиотеки, нумизматического кабинета и др[угих] коллекций, находящихся в Киевском Университете и других хранилищах

При решении означенного вопроса надлежит руководиться статьей XI Рижского Мирного Договора 18 марта 1921 г.

По § 1 названной статьи, Россия и Украина возвращают Польше те библиотеки и коллекции, которые были вывезены в Россию или Украину со времени 1 января 1772 г. с территории Польской Республики.

Такое обязательство возвращения, однако, в силу § 2, пункт «в» той же статьи, не распространяется на предметы, которые были вывезены на территорию России или Украины самим законным их владельцем.

На основании приведенных положений Договора, библиотеки и коллекции, названные в польском требовании от 31 января с. г., не подлежат возврату, если может быть установлено, что они были вывезены в Киев таким лицом физическим или юридическим, которое являлось законным владельцем их.

Исторические справки, данные в меморандуму, приложенном к польскому требованию, и в проектированном академиком [Н. П.] Василенко⁶⁹ и проф. [А. Э.] Кристером⁷⁰ ответе на него, показывают, что в киевских хранилищах имеются библиотеки и коллекции, некогда находившиеся в бывшем Кременецком лицее.

Для решения вопроса о том, подлежат ли эти предметы возврату Польше в силу приведенных положений Рижского Договора, необходимо установить, являлось ли лицо, по распоряжению коего состоялся вывоз их из Кременецкого лицея в Киев, законным владельцем их?

Из названных справок явствует, что предметы эти первоначально находились в основанной юридическим актом Русской Правительственной Властью на территории, состоявшей в то время в ее державном обладании, Кременецкой Мужской Гимназии, преобразованной за сим в Кременецкий Лицей, что на средства того же Правительства приобретались книги для библиотеки и вещи для коллекций, что, как видно из польского меморандума, принимало участие в пополнении их и польское общество, приносившее их в дар Лицею.

Таким образом, сомнению не подлежит, что библиотека и коллекции собирались в свое время в том Кременецком Лицею, который был основан Русской Правительственной Властью, основавшей лицей, производившею затраты из своих средств на приобретение для него книг и коллекций. Как основатель Лицея и в значительной мере создатель материального благосостояния его учебно-вспомогательных учреждений, Русское Правительство и должно быть рассматриваемо – и в частноправовом, и в публично-правовом смысле, как законный владелец учебного заведения, именовавшегося Кременецким Лицею. Направляя такие богатства в Лицей, обслуживавший широкие круги польского общества, Правительство Русское не теряло из-за этого своих прав владельца и распорядителя культурных благ, накопившихся в Лицею. Не изменялось юридическое положение «законного владельца»

⁶⁹ *Василенко Микола Прокопович* (1866–1935) – український правознавець та історик, академік ВУАН (УАН) з 1920 р.

⁷⁰ *Кристер Арнольд Едмундович* (1886–1937) – український правознавець німецького походження. Від червня 1917 р. – приват-доцент юридичного факультету Київського університету. Від другої половини 1919 р. жив на Кавказі та Дону. Після повернення у серпні 1921 р. до Києва працював у ВУАН заступником керівника, а з 1922 р. – керівником Комісії ВУАН для виучування звичаєвого права України. Репресований і загинув 1937 р. Реабілітований у лютому 1959 р.

Лицея с его накопившимися богатствами и тем обстоятельством, что популярность Лицея в современном для него польском обществе, как отмечает польский меморандум, побуждала представителей этого общества содействовать в значительной мере процветанию Лицея и своими дарственными приношениями. Дарение всегда было и есть отчуждение даримого в безвозвратное обладание другого лица. Щедрые взносы польского староства не могли отнять у Русской Власти юридического значения законного владельца Кременецкого учебного заведения со всеми накопившимися в нем культурными богатствами.

Когда в свое время Русская Правительственная Власть распорядилась о вывозе библиотеки и коллекций из Кременецкого Лицея в Киев, она действовала как законный владелец, властный в определении судьбы состоящего в его законном владении имущества.

Таким образом, в киевские хранилища вошли в свое время библиотеки и коллекции, некогда обслуживавшие в качестве учебно-вспомогательных пособий созданный Русской Властью Кременецкий Лицей. По распоряжению этого «законного владельца» Лицей был образован из Кременецкой гимназии, учрежденной тою же Русской Властью, которая позднее на правах самостоятельного хозяина распорядилась о переносе накопившихся в его законном владении за время функционирования Лицея книжных и иных богатств в созданный ею же Киевский Университет.

На основании изложенного, против предъявленного к Украине Польского требования, основанного на § 1, пункт «в», статьи XI Рижского Договора, юридически допустимо возражение, основанное на § 2, пункт «е», той же статьи этого же договора.

Иначе говоря, предметы, перечисленные в п. п. I, II, III IV и V Польского Меморандума, возврату Польше не подлежат.

Что касается, засим, требования, изложенного в пункте VI Польского Меморандума, – а именно: о возврате рукописей профессора Бессера⁷¹, то возвращение их Польше не может иметь места в силу

⁷¹ *Бессер Вільвальд* (Besser Wilibald; власне – Suibert Joseph, 1784–1842) – ботанік й флорист. Професор Кременецького ліцею (1808–1832) й директор його Ботанічного саду, 1834–1838 рр. – професор Університету св. Володимира у Києві. Один з чільних творців польської ботанічної термінології.

уже приведенного вище пункта «в» § 2 статті XI Рижського Договору. Коль скоро професор Бессер, состоявший первоначально профессором Кременецким, сделался засим профессором Киевского Университета, он, автор своих рукописей, не может не считаться тем самым неоспоримым законным владельцем их, который сам вывез свои рукописи к месту своего нового служения, в Киев, т. е. на территорию Украины. Его рукописи являются теми предметами, которые, будучи вывезены на территорию Украины самим их законным владельцем, возвращению не подлежат.

Наконец, предметы, указанные в п. п. VII и VIII Польского Меморандума, т. е. часть архива Эдукационной Комиссии и Частный Архив Чацкого, оказывается, как говорится в ответе, выработанном академиком Василенко и проф. Кристером, – были утеряны при эвакуации Киевского Университета в Саратов. Правда, по § 9 статьи XI Рижского Договора, эвакуация таких предметов не освобождает Украину от обязанности возвратить их Польше, произведя реэвакуацию. Но, наряду с этим, по § 12 той же статьи, возврату подлежат такие предметы лишь «поскольку фактически находятся или окажутся в ведении правительственных или общественных учреждений». Недостаточно, однако, заявления об отсутствии таких предметов в ведении таких учреждений. По § 12 той же статьи, Украинскому Правительству придется доказать, что предмет погиб или исчез. Доказывается же этот факт тем обстоятельством, что эвакуация производилась при действии непреодолимой силы в виде неприятельского наступления и связанных с этим осложнений жизни внутри страны.

Предметы, требуемые Польским Правительством, не подлежат возврату по отсутствию юридических оснований к тому.

Если же нет оснований для возврата их, то нельзя допустить и замены их «эквивалентом в виде предмета равного научного или художественного значения».

Конечно, легко допустить, что все предметы, полученные Киевским Университетом от Кременецкого Лицея, подверглись систематизации, научной обработке и отчасти исключены за негодностью;

поэтому к ним применяется § 7 статьи XI Рижского Договора, и пришлось бы Украине представить Польше «эквивалент».

Но для представления эквивалента нет оснований, раз предметы, о которых говорит Польский меморандум, оказываются такими, к возврату которых Польше Украина не является обязанною.

Подлинный с подписями⁷².

Эксперты:

Профессор – доктор гражданского права

[Владимир Гордон]⁷³

Профессор – доктор государственного права

[Николай Палиенко]⁷⁴

4/IX 1922 г. г. Харьков

С подлинным верно:

Вридзавэкправ

Ан. Строев

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 789. – Арк. 83–83 зв. Засвідчена копія російською мовою. Авторизований машинопис.

⁷² Від слів «Подлинный с подписями...» й до кінця тексту – дописано від руки чорнилом.

⁷³ *Гордон Володимир Михайлович* (1871–1926) – український правознавець, доктор цивільного права з 1906 р., професор з 1903 р., академік ВУАН з 1925 р. 1920–1925 рр. – завідувач кафедри цивільного права Харківського інституту народного господарства.

⁷⁴ *Палиєнко Микола Іванович* (1869–1937) – український правознавець, доктор державного права з 1908 р., академік ВУАН з 1930 р. 3 квітня 1921 р. – професор Харківського інституту народного господарства, вчений секретар Наукового комітету Наркомату освіти УССР.

№ 22

**Лист заступника наркома закордонних справ УССР
В. Яковлєва члену Колегії НКЗС УССР С. Канарському
з обговоренням стратегії «дипломатичного наступу»
на Польщу**

25 вересня 1922 р.

Москва, 25 сентября 1922 г.

Тов. С. М. Канарскому,

Харьков⁷⁵.

Копия тов. Лебедю⁷⁶.

Дорогой Сергей Михайлович.

Как мы с Вами говорили перед моим отъездом в Москву, мне здесь не пришлось урегулировать почти никаких вопросов, если не считать вопроса о Восточной Галиции, ибо Коллегия НКИД совершенно согласна даже в деталях с нашей постановкой вопроса о дипломатическом наступлении на поляков в защиту ликвидации петлюровщины.

Я сегодня вел весьма длительные разговоры и с Ганецким⁷⁷ и с Караханом⁷⁸. Они оба полностью согласны с нашей трактовкой внутреннего и внешнего положения Польши, а также и с тем, что наше требование у поляков ликвидации петлюровщины в период выборов

⁷⁵ Лист на бланку «Заступник народнього комисара справ закордонних».

⁷⁶ *Лебідь Дмитро Захарович* (1893–1937) – від листопада 1920 р. – 2-й секретар ЦК КП(б)У, член політбюро ЦК КП(б)У (1922–1924), один з авторів «теорії боротьби двох культур» – «розвинутої» російської міської з «відсталою» українською сільською культурою в Україні.

⁷⁷ *Ганецький (власне – Фірстенберг) Яків Станіславович* (1879–1937) – член Колегії НКЗС РСФСР та ССРСР (1921–1923), учасник мирних переговорів у Ризі; член Колегії Наркомату зовнішньої торгівлі ССРСР (1923–1929); у 1930-х рр. – член Колегії НКО РСФСР, керівник Державного об'єднання музики, естради і цирку.

⁷⁸ *Карахан Лев Михайлович* (власне: *Карханян Левон Михайлович*, 1889–1937) – член Колегії НКЗС РСФСР та ССРСР (1921–1923); з травня 1921 р. до жовтня 1922 о. – повпред РСФСР у Польщі; повпред ССРСР у Китаї (1923–1926); заступник наркома закордонних справ ССРСР (1926–1934).

будет полезно в двух направлениях: как определенный шум, который даст козырь в руки эндеков (они посмеялись лишь над наивностью мнения Шумского, что наше требование ликвидировать петлюровщину может объединить Бельведер и эндецию перед выборами в Сейм); с другой стороны – это требование, полностью поддержанное Российским правительством и проявленное во всей тактической линии РСФСР к Польше (а проявление это Ганецкий уже начал), это требование может иметь весьма осязательные практические результаты. В конце концов по вопросу о нашей дипкампании сговорились на следующем: мы заготавливаем ноту полякам с требованием ликвидировать военную организацию лагерей, ликвидировать Тарновское правительство и т. д., причем Карахан предлагает послать вторую ноту также об угнетении национальных меньшинств в украинских местностях Польши, указывая, что наши опасения в том, что это может вызвать шовинизм в Польше (мнение Шумского), совершенно неосновательны, а что, наоборот, такая нота вызовет к нам только симпатии этих меньшинств и поможет на выборах.

Затем вопрос в том, за чьими подписями пойдет эта нота. Карахан предлагает присоединить к нашей подписи также и подпись НКВД РСФСР. У Ганецкого же более правильная, по-моему, точка зрения: нота должна быть подписана только Украиной, НКВД РСФСР присоединяется к ней в устных заявлениях и во всей тактике своих отношений с Польшей (Ганецкий мне, например, сегодня сообщил, что у него должен быть Стефанский с прощальным визитом⁷⁹ и что он ему укажет на наличие наших политических требований и поставит в связь с выполнением их выполнение всех российских обязательств, вплоть до бриллиантовых и всяких других взносов).

Несмотря на эту благоприятную обстановку и полную солидарность нашей линии с линией московской (а Вы понимаете, как трудно было этой солидарности добиться), у меня создалось чрезвычайно стесненное положение, ибо я не могу ничего принять без дополнительного разрешения этого вопроса в Харькове, ибо демагогия и упрямство Шумского и вследствие этого путанное и неясное по-

⁷⁹ *Стефанський Сигізмунд* (Stefański Zygmunt, 1875 – 1937) – з серпня 1921 р. до 25 жовтня 1922 р. – радник посольства I класу, згодом chargé d' affaires Посольства II Речі Посполитої у Москві.

становлення нашого Політбюро затребувать директиви из Москвы⁸⁰ заставляють мене, до выяснения и согласования нашей линии с Москвой, ехать обратно в Харьков и там снова решать этот же вопрос, ибо Шумскому может быть удастся переубедить Раковского. Одним словом, получается галиматья, сложнее которой и быть не может. Вы ведь понимаете, что я не могу сказать откровенно в Москве, что выработанную линию нашей Коллегии сорвал Шумский и что Політбюро последнего послало к Раковскому, а меня – в Москву. Нам абсолютно невыгодно демонстрировать наши внутренние несогласия перед Москвой. Чтобы избежать этого, я просил и Ганецкого и Карахана поставить вопрос этот в Політбюро ЦК РКП, но они наотрез от этого отказались, ибо этот вопрос не представляет собою никакого политического новшества, а есть только развитие той тактики по отношению к Польше, которая всецело в компетенции Наркоминдела и не нуждается в апробации Політбюро. Я думаю выйти из этого положения, поставив этот вопрос в Коллегии НКВД РСФСР и получивши там апробацию нашей линии.

Несколько иначе (я бы сказал хуже) стоит вопрос о Восточной Галиции. За день до моего приезда этот вопрос был разрешен в Політбюро на основании известной телеграммы тов. Лебеда к тов. Сталину. Это решение, которое послано в Харьков, если Вам не прислали, возьмите его у тов. Лебеда, заключается в том, что дипломатическое выступление в вопросе о Восточной Галиции признано нецелесообразным⁸¹. Это решение было принято, как мне сегодня признался

⁸⁰ 18 вересня 1922 р. політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання «Про політику у Польщі» (доповіді О. Шумського та В. Яковлева), ухваливши: «Считать, что политика должна быть твердой, основанной на учете всей обстановки и фактов, но не вызывающей, что в настоящее время для нас неприемлемо.

Поручить т. Шумскому переговорить с т. Раковским.

Предложить т. Яковлеву затребувать от Москвы точных и ясных директив по отношению линии поведения к Польше.

Считать необходимым избегать воинственного тона в газетах по отношению к Польше.

Затребувать на следующем Політбюро объяснения у т. Балицкого по поводу сделанных им ранее заявлений перед посылкой ноты Польше о шпионаже» (ЦДА-ВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 76).

⁸¹ У телеграмі ЦК РКП(б) на адресу ЦК КП(б)У, витяг з якої 25 вересня 1922 р. був надісланий С. Канарському, йшлося: «Считать нецелесообразным какое-либо дипломатическое выступление со стороны НКВД Украины и РСФСР, особенно в данный момент, по вопросу о включении Галиции в состав Польской Республики.

Карахан, в его присутствии, но он не был подготовлен к этому вопросу, ибо докладчиком выступал не НКИД, а телеграмма тов. Лебеда, и вопрос был решен так потому, что Карахан заявил, что наше выступление в вопросе о судьбе Восточной Галиции явится нарушением Рижского договора, ст. 3-ей, где мы отказываемся от притязаний на местности по ту сторону Збруча. Между тем, мне сегодня целиком удалось доказать Карахану неправильность такой позиции, и он целиком со мной согласился. Дело в том, что статья 3-я Рижского трактата гласит буквально⁸²: «Россия и Украина отказываются от всяких прав и притязаний на земли, расположенные к западу от границы, описанной в ст. 2-ой настоящего договора». Карахану казалось, что эта статья гласит, что Россия и Украина заявляют свое «desinteressement»⁸³ (незаинтересованность) на земли по ту сторону Збруча. Наше дипломатическое выступление по поводу Восточной Галиции мы должны построить не в форме притязаний на нее, а в форме заинтересованности в решении ее судьбы, т. е. что для Украины безразлично, кто будет управлять Галицией и как будет управлять, хотя она не имеет никаких прав и не желает даже иметь Галицию в своих пределах. Это два совершенно различные дипломатические модусы и, таким образом, наша трактовка ничуть не является нарушением Рижского договора, ибо мы не заявляем никаких притязаний на Восточную Галицию, а лишь требуем нашего участия в разрешении ее судьбы (скажем, в смысле образования самостоятельного государства). С этим положением Карахан совершенно согласился, ибо он понимает, что это единственный исторический момент нашего вмешательства в судьбу Галиции и что, если мы сейчас не вмешаемся, то Галиция будет инкорпорирована в Польшу⁸⁴, вероятнее всего, путем объявления там пресловутой автономии. Однако из присущего ему чиновничьего духа он считает неудобным ставить этот вопрос снова в Политбюро (тем более, он сам присутствовал при его разрешении). Он предложил тогда следующий выход: чтобы Христиан Георгиевич, как член ЦК

Считать необходимой финансовую поддержку группе ИКС через дипломатические органы РСФСР или Украины» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 188). Під «групою ІКС» малася на увазі група колишнього диктатора Західно-Української Народної Республіки Є. Петрушевича.

⁸² «буквально» – дописано над рядком червоним чорнилом.

⁸³ «desinteressement» – вписано у текст від руки червоним чорнилом.

⁸⁴ Підкреслення у тексті – В. Яковлева.

РКП и как Наркоминдел Украины, поставил этот вопрос телеграфно снова в Политбюро ЦК РКП, и тогда Карахан также поддержит эту нашу точку зрения совершенной необходимости дипломатического выступления по поводу Восточной Галиции.

Я Вас очень прошу, Сергей Михайлович, сейчас же, как приедет тов. Раковский, показать ему это письмо, особенно относящееся в нем⁸⁵ к Восточной Галиции, чтобы он, в случае своего согласия на такой выход, сейчас же телеграфировал тов. Сталину. С этим надо очень спешить, а, кроме этого, я хотел бы, сидя здесь в Москве, добиться конца этой волюнки. Во всяком случае, срочно телеграфируйте. Я подожду еще Чичерина, который должен приехать в Москву этими днями, для того, чтобы уже в совершенно авторитетной Коллегии наметить нашу линию на будущее время.

О других вопросах говорил только мельком. Кстати, Москва хочет примазаться к нашему отряду Красного Креста в Турцию, т. е. чтобы назвать его российско-украинским. Я Карахану сказал, что не могу дать ему ответа, ибо это вне компетенции Наркоминдела. Поговорите, пожалуйста, с Червонным Крестом и с ЦК. Я думаю, что против этого возражать не следует, и телеграфируйте мне решение. Здесь вопрос только в вывеске, а не в существе.

Подробнее обо всем следующим курьером.

С коммунистическим приветом

Яковлев

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 189–191. – Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

⁸⁵ «в нем» – дописано від руки над рядком.

№ 23

*Лист заступника наркома закордонних справ УССР
В. Яковлєва члену Колегії НКЗС УССР С. Канарському
щодо вимог до Польщі та супровідні матеріали
у справі нейтралізації еміграції УНР у II Речі Посполитій
та з проблем Східної Галичини*

2—3 жовтня 1922 р.

УССР
ЗАСТУПНИК
НАРОДНОГО КОМІСАРА
СПРАВ ЗАКОРДОННИХ
№ 3101/лк

Москва, 3 октября 1922 г.
Тов. С. М. Канарскому,
Харьков

Дорогой Сергей Михайлович!

К большому моему неудовольствию, приходится так долго задерживаться в Москве, ибо необходимо ожидать приезда Чичерина и в его присутствии решить все вопросы, главным образом, вопрос о Восточной Галиции. И Ганецкий, и Карахан совершенно согласны с нашей постановкой вопроса, но, очевидно, не решаются без Чичерина принять окончательное решение, особенно по вопросу о Восточной Галиции, так как, как я Вам уже писал, по этому вопросу было постановление Политбюро ЦК РКП.

Чичерин приедет в четверг, и, вероятно, в субботу я смогу выехать обратно.

Сейчас мы провели предварительную работу в смысле формулировки наших требований полякам, а также выработали юридическую схему выступления по вопросу о Восточной Галиции. Эти материалы в копии Вам прилагаю.

До скорого свидання.

С коммунистическим приветом

Яковлев

* * *

Коллегия НКВД УССР предполагает провести следующие дипломатические мероприятия по отношению к Польше, должествующие заставить Польское Правительство наконец выполнить 5-ую статью Рижского договора в смысле полной ликвидации на польской территории петлюровщины и формирования и поддержки враждебных Советской Украине банд.

Для этой цели Украинское Правительство должно направить Польшу ноту, которая должна быть логически связана с нотой НКВД УССР от 18 августа по поводу польского шпионажа на Украине и должна заключать в себе следующие требования:

1) Немедленной и окончательной ликвидации правительства УНР, находящегося в гор. Тарнове (Галиция), с передачей всех его дел и печатей в распоряжение украинских судебных властей в качестве дополнительных вещественных доказательств его преступной деятельности;

2) Выдачи в руки украинских судебных властей Головного Атамана Симона Петлюры, как равно всех членов правительства УНР как неамнистированных и объявленных Украинским Советским Правительством вне закона;

3) Немедленного разоружения всех банд, производивших налеты на территорию Советской Украины и перешедших в Польшу при поддержке польских погранчастей, и выдачи этих банд советским властям (банда Гальчевского в 66 сабель);

4) Полного уничтожения военной организации в лагерях интернированных бывшей петлюровской армии, а также ликвидации так называемых культурно-просветительных организаций этих лагерей, оборудованных типографскими средствами и издающих периодиче-

ские издания, которые на самом деле являются очагами враждебной Правительству Советской Украины петлюровской агитации;

5) Предоставления действительной и полной возможности возвращения на Украину содержащимся в лагерях интернированным украинским гражданам, сделавшим соответствующее заявление в месячный срок (со дня вручения ноты Укрпра) представителям Укрсовправительства, которое должно заключаться в широком распубликовании объявленной ВУЦИКом амнистии, беспрепятственном допущении представителей РУДа к непосредственному общению с интернированными, безусловном прекращении практиковавшихся жестоких репрессий по отношению к выразившим желание вернуться на Украину интернированным, а также и предании суду всех лиц польской лагерной администрации, применяющих указанные репрессии;

6) Высылки после указанного месячного срока всех интернированных за пределы Польши, поскольку таковые не примут польского подданства;

7) Возмещения со стороны Польпра, являющегося ответственным за все злодеяния петлюровщины, всех убытков, причиненных УССР вследствие вывоза в Польшу после 18 марта 1921 г. награбленного петлюровскими бандами достояния украинского трудового народа, а также вследствие разрушений, произведенных налетами этих банд;

8) Передачи Правительству УССР всего движимого и недвижимого имущества, принадлежащего Правительству УНР, а также отдельным петлюровским организациям, а также имущества, захваченного на Украине и принадлежащего украинской кооперации, а также всего военного снаряжения, боевых припасов и прочих военных материалов, принадлежащих бывшей петлюровской армии, а также всех денежных сумм;

9) немедленного и решительного прекращения петлюровской антисоветской пропаганды на территории Польской Республики и конфискации всех изданных доньше петлюровских изданий.

Одновременно с предъявленными в этой ноте требованиями, НКВД РСФСР должен поддерживать целиком эти требования путем

всей дальнейшей тактики своей по отношению к Польше, совершая нажим для выполнения этих требований по всем вопросам, разрешение которых будет зависеть от НКВД РСФСР (продление срока польской оптации, материальные расчеты с поляками, Комиссии тов. Войкова и Оболенского).

В случае неблагоприятного ответа Польши на эту украинскую ноту НКВД РСФСР должен выступить с нотой, поддерживая означенные украинские требования.

Коллегия НКВД УСРС полагает необходимым дипломатическое выступление по вопросу о Восточной Галиции в смысле противодействия попыткам Польского Правительства легализовать захват Восточной Галиции путем введения там автономии и назначения в Восточной Галиции выборов в Польский Сейм. Таковое выступление признается своевременным ввиду вынесения этого вопроса для решения Лиги Наций. Из прилагаемого при сем схематического проекта ноты Укрпра Польскому Правительству явствует, что таковое выступление, с одной стороны, отнюдь не явится нарушением 3-й статьи Рижского договора, а с другой же стороны – даст возможность фиксировать протест Украинского Правительства против захватничества Польши, что в другое время, т. е. после принятия воеводской автономии в Галиции и проведения выборов от Галиции в Польский Сейм, и логически и психологически сделать будет трудно.

Москва, 2 октября 1922 г.

Приложение: Схематический проект ноты.

[Яковлев]

ЗАМНАРКОМИНДЕЛ УСРС

* * *

ПРОЕКТ НОТЫ УКРАИНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

Верховный Совет Лиги Наций предоставил право военной оккупации Восточной Галиции Польшей впредь до разрешения вопроса о государственном устройстве Восточной Галиции. Означенное решение состоялось без ведома и согласия Украинского Советского Правительства и это решение даже не было доведено до его сведения.

Однако, последующая история самой оккупации Восточной Галиции польскими войсками и польской гражданской администрацией свидетельствует о системе полного произвола и насилия над непольским населением Восточной Галиции, а также над распоряжением природными богатствами этой страны в таком виде, точно Восточная Галиция навсегда инкорпорирована в состав Польской Республики.

Вместе с тем, в последнее время Польское Правительство совершило целый ряд незаконных действий международного характера, стремящихся привести к инкорпорированию Восточной Галиции в состав Польского государства и как бы автоматически претворить положение временной оккупации Восточной Галиции в положение законного и неопределенного во времени обладания Польшей этой страной.

Этими действиями являются назначение выборов от Восточной Галиции в Польский сейм, имеющие быть произведенными 5 ноября тек[ущего] года. Этим насильственным действием Польское Правительство совершенно незаконно предвосхищает неустановленный еще внутренний государственный режим Восточной Галиции, вводя в ней основные законы Польского государства касательно выборов законодательного учреждения, каковой вопрос единственно и исключительно может быть решен конституцией Восточной Галиции на основе воли самого населения и заинтересованных в этом иностранных держав.

Наконец, еще более противоречащим основам международного права актом является дарование Польским Правительством воеводской автономии Восточной Галиции, каковой акт в такой же степени,

как и назначение выборов в Сейм, является совершенно незаконной попыткой Польского Правительства, не имеющего на Восточную Галицию никаких прав, кроме спорного права временной военной оккупации, с целью сохранения порядка и статус-кво до разрешения основного вопроса о государственном устройстве этой страны, – захватить не принадлежащее ему право утверждения конституции Восточной Галиции.

Украинское Правительство, так равно, как и Российское Правительство, Рижским договором, заключенным 18 марта 1921 г., в ст. 3-ей, заявило об отсутствии его прав и притязаний на земли, лежащие к западу от установленной этим договором границы, т. е., таким образом, и по отношению к Восточной Галиции. Украинское Правительство и в настоящем торжественно и категорически заявляет полный свой отказ от каких бы то ни было притязаний на территорию Восточной Галиции, всегда неуклонно руководясь им же провозглашенным лозунгом самоопределения народов и памятуя, что судьба Восточной Галиции в первую очередь должна быть разрешена свободным волеизъявлением ее трудовых масс.

Однако трудящиеся Советской Украины не могут оставаться совершенно спокойными к тому произволу и насилию, которое творится в соседней с ними стране с преобладающим родственным им украинским населением. В этом смысле Рабоче-Крестьянское Правительство, олицетворяющее эти трудовые массы, не может считать себя незаинтересованным в разрешении судьбы Восточной Галиции, а тем более не может равнодушно созерцать абсолютно противозаконный захват Польским Правительством не принадлежащей ему территории Восточной Галиции и не может равнодушно относиться к такой узурпации элементарнейших прав всего населения этой страны.

Украинское Советское Правительство, на основании всего вышеизложенного, заявляя свой категорический протест против захватнических попыток Польского Правительства, пытающегося захватить суверенные права на Восточную Галицию и, таким образом, поставить весь мир перед совершившимся фактом, и соблюдая совершенно лояльно принятое им Рижским договором обязательство, однако

должно заявить, что оно не будет считать законным и обязательным для него никакое решение, касающееся государственного устройства Восточной Галиции, которое состоится без его участия и свободного волеизъявления всего галицийского народа.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 194–197 зв. – Лист – оригінал російською мовою. Машинопис. Додатки – машинописні копії російською мовою.

№ 24

*Лист повіреного у справах УССР у Варшаві
Г. Бесєдовського⁸⁶ члену Колегії НКЗС УССР
С. Канарському щодо політичної ситуації у Польщі*

29 листопада 1922 р.

Уважаемый тов. Канарский!

Хотя в настоящую минуту политическая конъюнктура еще не совсем ясна (в Польше она выясняется обыкновенно в самый момент выяснения), тем не менее основные тенденции ближайших дней уже намечаются. Прежде всего о президенте. К[а]к вам уже, конечно, известно, Пилсудский имеет почти все шансы пройти в президенты⁸⁷. Но в последние дни эндеки повели очень сильную политическую ин-

⁸⁶ *Бесєдовський (Бесєдовський) Гіри Зелікович* (Грицько; Григорій Семенович, Григорій Зіновійович, 1896 – 1976/1977?) – політичний діяч, дипломат УССР та ССРР, перебіжчик. Народився у м. Полтаві у міщанській єврейській родині. Закінчив лісовий факультет Харківського сільськогосподарського інституту (1918). Належав до російських есерів, згодом – Української партії соціалістів-революціонерів (лівих). З 1920 – у КП(б)У. Член ВУЦВК. З початку 1920-х рр. на дипломатичній роботі: перший секретар Повноважного представництва УССР у Польщі (1922); повірений у справах УССР у Польщі (1923); радник Посольства ССРР у Польщі – представник інтересів УССР (1923–1925); радник, повірений у справах Посольства ССРР в Японії (1926–1927); радник Посольства ССРР у Франції – представник інтересів УССР (1927–1929). Почав розходитися з лінією московського керівництва й висловлювати опозиційні погляди. 2 жовтня 1929 р., займаючи становище повіреного у справах (за тимчасової відсутності посла В. С. Довгалевського), під загрозою арешту шойно прибулим емісаром ОГПУ й примусового вивезення до ССРР, утік з Посольства, звернувся до французької поліції, за допомогою якої звільнив дружину та сина, яких утримували як закладників. Демонстративно розірвав з більшовицьким режимом, дав численні інтерв'ю та опублікував у паризьких часописах серію викривальних статей про залаштуноків подробиці внутрішньої і зовнішньої політики ССРР, в тому числі в «українському питанні». В роки Другої світової війни учасник французького руху Опору. Був заарештований й утримувався у таборі для інтернованих. У повоєнний час переважно займався літературною працею. За деякими даними, «втемну» використовувався советськими спецслужбами для постачання на Захід дезінформації про ситуацію в ССРР. Помер у Франції (?).

⁸⁷ Президентом II Речі Посполитої 9 грудня 1922 р. був обраний Габріель Нарутович (1865–1922), 16 грудня 1922 р. убитий у Варшаві фанатиком-ендеком Елігіушем Невядомським.

тригу против Пилсудского среди пястовцев. У пястовцев есть ахиллесова пята в лице Витоса⁸⁸, несомненного карьериста, не особенно считающегося с мнением своих низов. И вот эндеки предлагают пястовцам комбинацию: Витос – президент и правительство из эндеков и пястовцев с преобладанием первых. Эндеки выдвигают доводы, что лишь такое правительство может быть устойчивым, имея за собой большинство в сейме, однородно польским и авторитетным в глазах Европы. При этом выдвигается обещание, данное якобы французскими финансовыми кругами в Париже графу Замойскому, тамошнему польскому послу⁸⁹, внешнего займа такому правительству в сумме одного миллиарда франков. Это обещание было якобы повторено Собаньскому, послу в Бельгии⁹⁰.

Конечно, пястовцам очень трудно сговориться с эндеками, т[а]к к[а]к такой сговор требует труднодостижимого политического компромисса при противоречии интересов групп, представляемых эндеками и пястовцами, но при определенном карьеризме Витоса, продажности пястовских верхов, ведущиеся теперь переговоры нельзя считать совершенно безнадежными. Между прочим, пястовцы требуют проведения аграрной реформы (с высоким аграрным максимумом), свободной торговли внутри страны и беспрепятственного вывоза с[ельско]хозяйственной продукции за границу.

В случае избрания Пилсудского эндеки предполагают устроить путч, причем выдвигаются проекты самых разнокалиберных путчей, начиная от попытки повторения истории 1919 г., когда Сапега намеревался арестовать Пилсудского. На это эндеки в 1922 г. не осмелятся, и «путч» превратится просто в уличную демонстрацию с обычными драками и битьем стекол в редакциях с добавлением, пожалуй, еврейского погрома, т[а]к к[а]к антисемитская травля с каждым днем усиливается. Вообще, вопрос национальных меньшинств является,

⁸⁸ *Witos Wincenty* (Witos Wincenty, 1874–1945) – польский политик, голова Президії Польської народної партії «Пяст» (ZG PSL «Piast», 1918–1931); двічі короткотерміново (1923; 1926) був прем'єр-міністром Польщі.

⁸⁹ *Zamoyski Maurycy* (Zamoyski Maurycy, 1871–1939) – упродовж 1 серпня 1919 р. – 19 січня 1924 р. – Надзвичайний Посол і Повноважний Міністр II Речі Посполитої у Парижі.

⁹⁰ *Sobański Władysław* (Sobański Władysław, 1877 – 1943) – упродовж 24 травня 1919 р. – 1 грудня 1924 р. – Надзвичайний Посол і Повноважний Міністр II Речі Посполитої у Бельгії й Люксембурзі.

по моему мнению, сейчас самым важным для нас при определении нашей линии. Польша уже имеет две сильных ирреденты – немецкую в Силезии, на Познани и в области [Данцигского] коридора⁹¹ и украинскую в восточной Галиции – и несколько послабее – литовскую в Виленщине. Если к этим прибавится еще белорусская ирредента и украинская на Волини, – внутреннее состояние Польши дойдет до такого состояния напряжения, которое в значительной степени будет нейтрализовывать силу Польши вовне. Наша задача – усиливать и углублять эти ирреденты. Вот почему я считаю вполне целесообразным и своевременным упоминание в наших последних нотах о восточной Галиции с хотя бы «беллетристической» постановкой этого вопроса. Одновременно надо усиливать украинизирование нашего правобережья, к[а]к соприкасающегося с областью украинской ирреденты в Польше, не упуская целый ряд даже⁹² бытовых мелочей, к[а]к названия станций по-украински и т. д., которые нам кажутся пустяками, но для усиления тяготения имеют иногда значение. При проезде Христиана Георгиевича [Раковского] через Варшаву мне пришлось иметь случай говорить с ним на эту тему. Хр[истиан] Георгиевич сообщил, напр[имер], что в Белоруссии почти все народное образование (низшее) уже переведено на белорусский язык. Одновременно он сообщил о решении руководящих кругов партии украинизировать КПУ. Очевидно, наши центры начинают чувствовать необходимость этой линии на ирреденту, и, мне думается, наша задача – развернуть ее возможно скорее.

Отношения Польши с Германией продолжают оставаться плохими. Дрезденские переговоры о заключении торгового договора пока⁹³ ни к чему не привели и чуть было не отозвались на нас, т[а]к к[а]к поляки запретили транзит германских товаров через Польшу и на этом основании задержали грузы Внешторга, шедшие из Германии. После моего протеста в мининделе грузы Внешторга были пропущены, и в мининделе мне дали заверения, что наши грузы будут допускаться к транзиту. Вчера я был в сейме на открытии. Послезавтра выборы маршалков. Наиболее вероятна пястовская кандидатура в сейме и эндековская в сенате.

⁹¹ «в Силезии, на Познани и в области коридора» – написано над рядком.

⁹² «даже» – написано над рядком.

⁹³ «пока» – написано над рядком.

Физиономия нового кабинета выяснится только после президентских выборов. Наиболее вероятным считается кабинет «деловой» – под председательством нейтральной по отношению к Бельведеру и эндекам⁹⁴ (в случае избрания Пилсудского) фигуры.

С товарищеским приветом,

Гр. Беседовский

29 XI [19]22

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 228–229 зв. – Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом.

⁹⁴ «и эндекам» – надписано над рядком.

№ 25

**Звіт № 17 про роботу Консульського відділу Посольства
УСРСР у Польщі упродовж 1 грудня 1922 р. – 1 січня 1923 р.**

3 січня 1923 р.

ЗВІТ № 17

КОНСУЛЬСЬКОГО ВІДДІЛУ

УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО ПОСОЛЬСТВА В ПОЛЬЩІ

від 1/XII-1922 по 1/I-1923 р.⁹⁵

В звіті за попередній місяць (№ 16) в розділі V Конзвідділ прохав дати вказівки: чи амністія 12 квітня 1922 р. вкладається в рамці § 38 «Положення» ВУЦВК від 28/III-1922 р. чи вона повинна застосовуватись і надалі. (Додаток: Виписка з звіту № 16)⁹⁶.

У відповідь Конзвідділ одержав від Експраввідділу відношення від 12/XII-1922 р. № 25648, де говориться, що вказаного в законі 28/III-[19]22 р. строку «необходимо строго придержуватись, но амнистия 12 апреля продолжает свое действие и после этого срока». (Додаток: виписка з відношення)⁹⁶.

Вважаючи після цієї відповіді питання принципово розв'язаним, Конзвідділ телеграмою своєю від 20/XII-[19]22 р. № 2150 прохав дати вказівки про техніку одправки амністрованих згідно останній інструкції до амністії від 22/XI-1922 р., пропонуючи свій плян цієї техніки. (Додаток: копія згаданої телеграми)⁹⁶. У відношенні своєму з 25/XII-1922 р. № 25862 Експраввідділ сповістив, що згоджується з проектом, висунутим в телеграмі, і дає згоду на його застосування. (Додаток: копія відношення № 25862)⁹⁶. Але 24/XII-[19]22 р. в Посольстві була одержана телеграма т. Конарського на ім'я т. Аболтина, в якій було сказано, що репатріації петлюрівців в 1923 р. не буде. Тоді т. Бесідовським і мною послані були т. Конарському подробні теле-

⁹⁵ Документ на бланку «Українське Радянське Посольство в Польщі. м. Варшава. 3 січня 1923 р. № 3».

⁹⁶ Не публікується.

грами (шифром) з проханням роз'яснень. З одержаної телеграфної відповіді від 28/XII ми довідались, що «вполне возможно, что вопрос будет пересмотрен», а коли ні – будуть прислані інструкції (Додаток: копії телеграм)⁹⁷.

Позаяк до 2/І-1923 [р.] інструкцій цих ще не було, мною був зроблений Повпередові т. Шумському доклад про всю цю заплутану справу, і т. Шумський згодився, що все ж таки більше вказівок за примінення амністії, ніж проти цього, і дав тому розпорядження – до одержання од НКЗС остаточних і ясних вказівок заяви про застосування амністії 12 квітня 1922 р. приймати і поступати з ними згідно інструкції до амністії.

Сповідуючи про вищевикладене, ще раз прохаю точних і ясних вказівок. Я, з свого боку, буду підтримувати і зараз свою думку, висловлену в звіті № 16: «виняток можна робити хіба для категорії в (§ 38 «Положення» від 28/ІІІ-1922 р.) і то тільки для козаків, а не для старшин, бо категорія ця перебуває тут по таборах під гнітом і терором петлюрівським і польським і тому слабші і боязливіші з них не могли в багатьох випадках здійснити своє бажання про зворіт до нас для від'їзду». Додаю, що іноді, до певної міри, це можна застосувати і до старшин.

ЗАВІДУЮЧИЙ КОНЗУЛЬСЬКИМ ВІДДІЛОМ

М. Лебединець

Секретар

М. Гнатюк

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 875. – Арк. 1–2. Оригінал українською мовою. Машинопис.

⁹⁷ Не публікується.

№ 26

*Витяг із зведення Управління
Повноваженого представника ГПУ на Правобережжі України
щодо «шпигунської» діяльності Польської делегації у Києві*

5 лютого 1923 р.

УПРАВЛЕНИЕ ПОЛНОМОЧНОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЯ ГПУ НА
ПРАВОБЕРЕЖЬИ УКРАИНЫ

Контрразведывательное отделение

№ 9.

С В О Д К А

Составлена: Февраля «5» дня с. г.

По состоянию на «1» февраля мес. 1923 г.

1. Ш П И О Н А Ж.

а) Польский:

За отчетный период времени в личном составе Польделегации произошли следующие изменения: с отъездом ЗВОЛИНСКОГО в Варшаву обязанности Секретаря Оптации возложены на ШТЮРМЕР; СОРОКА почти все время болеет и его заменял прибывший из Харькова ЧИЖИК, но с отъездом последнего обязанности Уполномоченного возложены на ВЕЛИОВЕЛЬСКОГО. Для приведения дел бухгалтерии в надлежащий вид в Польделегацию на службу принят бухгалтер СОКОЛОВСКИЙ.

Освобожденная в свое время из-под стражи в ООКВО по обвинению в шпионаже некая Регина КАМИНСКАЯ была принята на службу Польделегацией в качестве машинистки в репатриацию, но при запросе Миссией РУД о включении ее в число сотрудниц нами поступление КАМИНСКОЙ принципиально было отклонено.

Нужно отметить, что большинство сотрудников Делегации были причастны к существовавшим ранее и ликвидированным Польорганизациям: так, КАМИНСКАЯ имела связь с неким БАРДЕЦКИМ, агентом II Отдела, впоследствии арестованным нами. Интересен также сотрудник МОЛЯК. Перед приходом поляков в Киев он служил на ст. Тетерев; когда подошла польармия, МОЛЯК присоединился к ней,

давал указания, как пройти через болото, и вообще принимал активное участие в ее продвижении; в Киев вступил с передовым польским отрядом. Затем с поляками же отступил в Польшу, а в 1921 г. перешел нелегально границу. В Польдеlegation принят по рекомендации племянника СОРОКИ.

Работа Оптации в последнее время протекает усиленным темпом; ШТЮРМЕР неоднократно остается для ночных занятий, и это бывает всегда перед отправкой почты.

В последних числах декабря п/г. на ст. Киев был похищен пакет, привезенный курьером на имя Польдеlegation. При помощи с[ек]с[ота] нам удалось выяснить обстоятельства похищения:

Командированный на вокзал для получения пакета сотрудник Оптации ГРИННЕР получил пакет и положил его на скамейку; во время закуривания папироски пакет был похищен. Секретарь Репатриации РОСНОВСКИЙ предлагал нашему сексоту с помощью агентов Губрозыска разыскать этот пакет, но с[ек]с[от] отказался.

Убийством НАРУТОВИЧА Польдеlegation была сильно обеспокоена. Нашим сексотом добыта копия телеграммы в Польдеlegation. Приводим текст: «Художником НЕВЯДОМСКИМ убит Президент Польской Республики НАРУТОВИЧ».

В связи с этим событием Польдеlegation выразила опасение, что положение в Польше осложнится, но приехавшими из Варшавы к этому времени ЛИППОМАНом и дипкурьером АЛЬБРЕХТОМ было внесено некоторое успокоение, т. к. в Польше, по их докладу, ничего нежелательного в смысле революционного движения не наблюдается.

На одну из устраиваемых попоек в Польдеlegation, где присутствовали ЛИППОМАН, приехавший дипкурьер МАРКЕВИЧ, доктор ВЕРБСКИЙ, Маргарита ШТЮРМЕР, ЧИЖИК, а также все начальство Репатриации и Оптации, – был приглашен и наш сексот. Между прочим, разговор шел и о политике. МАРКЕВИЧ сообщил, что русские белогвардейские круги заняты организацией фашизма в России и на Украине; в Польше полагают, что фашизм в России разовьется в самом непродолжительном времени. Далее, в некоторых кругах, по его словам, не исключают возможности военных действий к весне. Тут же было замечено, что в Польше идет сильная антисемитская агитация; в широком масштабе объявлен еврейский экономический

бойкот. В разговорі з с[ек]с[отом] МАРКЕВИЧ заявив, що в Польщі в останнє час спостерігаються деякі ознаки підготовки військового характеру. Військове відомство отримує вантажі з озброєнням з-за кордону, прибуває багато автомобілів і літаків. Загалом, думка МАРКЕВИЧА така, що Польща к весні хоче бути на всякий випадок готовою.

В Делегації, в інших, теж існує думка, що весною можлива війна. По приводу зайняття французами Рурської області Делегація торжествувала, також виражає впевненість, що Польщі вдасться зайняти Мемель.

Встановлено також, що більшість дипломатичної пошти містить в собі відправку килимів, картин і др. цінностей в Польщу. Цінності закупуються тут дикпур'єрами МАРКЕВИЧЕМ, ВЕРБИЦЬКИМ і др.

Везучий в перших числах січня в Польщу ЛІППОМАН 22/1 повернувся в Київ разом з дикпур'єром ДОБЖИНСЬКИМ. Кур'єр ДОБЖИНСЬКИЙ і його брат, приїжджавший в Київ літом п[рошлого] р[і]ччя, служать в Офензиві; в теперішній час ДОБЖИНСЬКИЙ зупинився на Нестеровській ул. № 15 у якого-то єврея, маючого в цьому будинку лавочку; з цим євреєм ДОБЖИНСЬКИЙ має тісну зв'язь.

24 січня в разговорі з ЛІППОМАНОМ с[ек]с[от] пояснив, що в Варшаві одне час було майже все готово для початку військових дій; ПІЛСУДСЬКИЙ, по словам ЛІППОМАНА, виїхав в Рівно, ГАЛЛІЕР – в Познань; були видані деякі накази мобілізаційного характеру. К моменту ж від'їзду ЛІППОМАНА з Варшави настроєння стало більш миролюбивим, хоча все ж в офіцерських колах обговорюють про війну і стверджують, що польські війська ще будуть в Києві.

В той же день с[ек]с[от] пояснив, що дикпур'єр ДОБЖИНСЬКИЙ за допомогою Польської делегації відправив в Білу Церкву деякого РЫБИНСЬКОГО для розшуку цінностей сестри президента г. Варшави – СМУЛЬСЬКОГО, гр. ЧЕРНЕЦЬКОЇ, залишившої в Білій Церкві своє майно, срібло, золото і взагалі багато цінних речей.

Вечером того ж дня с[ек]с[от] зустрівся з МАРКЕВИЧЕМ, який повідомив йому, що якийсь МАЦЯНСЬКИЙ Карл, знайомий сексота, до [19]19 р. жив в Києві і був членом організації ПОВ; в теперішній час він служить в Офензиві, живе в прикордонному м. Мілянов,

имеет там для вида торговлю. Второй знакомый с[ек]с[ота] инженер ПЕЧКЕ, служивший в Управлении ЮЗЖД, в настоящее время занимает ответственный пост в Офензиве; из Киева бежал вместе с польским консулатом при Деникине.

Как видно из изложенного, работу по освещению Миссии в целом в отчетном периоде можно считать удовлетворительной. Путем долгой, упорной работы нам удалось выявить целую группу лиц, занимающихся шпионажем, и это дает нам возможность, не распыляя свое внимание на Миссию в целом, повести работу исключительно по линии разработки этих лиц, которые, кстати сказать, имеют большее отношение к Оптации, чем к Репатриации.

С несомненностью установлено, что сотрудники Миссии гораздо больше занимаются спекулятивными делами, чем прямой работой. В этом отношении мы также достаточно осведомлены, т. к. вся закупка ценностей и золота происходит, главным образом, через нашего сексота. Все закупленные ценности направляются в Польшу под видом дипбагажа.

Торговый представитель МАРКЕВИЧ, вероятно, благодаря сделке, заключенной с Делегацией, провозит из-за границы в адрес Делегации большое количество товаров, которые реализуются на киевском рынке.

Необходимо отметить еще то обстоятельство, что поляками посылаются для устройства своих личных дел дипкурьеры – прежние владельцы разных предприятий. Так, недавно приехал дипкурьер БРОНИКОВСКИЙ, ликвидировал свои дела и затем уехал в Варшаву.

По имеющимся у нас сведениям (доклад нашего сотрудника), в скором времени Репатриация закончит свою работу, а вместо нее в Киеве останется Консулат во главе с СОРОКОЙ.

В отношении добытых разработкой конкретных сведений нами принимаются соответствующие меры.

Наряду с этим, поведенной нами интенсивной агентурной разработкой ЧИКМАРЕВА, о котором в предыдущей сводке указывалось как о лице, предложившем нашему с[ек]с[оту] Польмиссии свои услуги в смысле передачи сведений военного характера для отправки в Польшу, – было установлено следующее:

ЧИКМАРЕВ Иван Андреевич, бывший офицер старой армии в чине капитана, в настоящее время состоит командиром роты

134 стр[елкового] полка в Києве. При встрече с нашим с[ек]с[отом] ЧИКМАРЕВ заявил, что он уже некоторые сведения приготовил и готов их передать, но дал понять, что это влечет за собой расходы и что он должен кое с кем поделиться. При вторичном посещении нашего с[ек]с[ота] ЧИКМАРЕВ взял у него в счет будущего вознаграждения 20 миллионов рублей, обещая через некоторое время вручить заготовленные сведения, а также и приказы по Войскам ГПУ. На днях ЧИКМАРЕВ уезжает в служебную командировку в г. Батум.

То обстоятельство, что ЧИКМАРЕВЫМ были обещаны для передачи приказы по Войскам ГПУ, дает основание предполагать об имеющейся у него связи в Штабе Войск ГПУ.

Дальнейшая агентурная разработка продолжается; выясняется цель поездки ЧИКМАРЕВА в Батум.

ОСНОВАНИЕ: Доклад Уполном[оченного] тов. ЕВГЕНЬЕВА.

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 162. – Т. 12. – Арк. 1–5. Оригінал російською мовою. Машинопис.

№ 27

**Звіт № 1 про роботу Консульського відділу Посольства
УССР у Польщі упродовж 1 січня – 25 лютого 1923 р.**

24 лютого 1923 р.

Зав. Експраввідділом тов. ПОВОЛОЦЬКОМУ
Копія тов. КАНАРСЬКОМУ

ЗВІТ № 1

Конзульського Відділу
Українського Радянського Посольства в Польщі
від І/І до 25/ІІ-[1]923 р.⁹⁸**ПОЛЬСЬКІ РОБІТНИКИ ПРУТЬ НА УКРАЇНУ.**

Конзвідділ вже дня 10/ІІ за № 233 сповіщав Експраввідділ, що хлинула хвиля польських громадян з проханням прийняти їх в укр. громадянство і дати дозвіл на в'їзд на Україну. Започаткував це явище один район (переважно робітничий в Варшаві) т. зв. «Налевки». Зпочатку ми принимали їх заяви індивідуально і з відповідним заключенням посилали на Ваше розпорядження. Но чим далі, число прохачів ставало щораз більше, з кожним днем наплив почав усилюватися – поперли в Конзвідділ вже не лише варшавські безробітні, але й з провінцій-нальних міст Польщі. Дійшло до того, що в днях 20 і 21/ІІ-ц. р. була формальна облога нашого посольського будинку. Біля 2000 чоловік устроїлося в ряди при допомозі поліції і довгим шнурком на вулиці перед нашим будинком ждали на чергове прийняття. Слід додати, що напроти нашого Посольства знаходиться Польське Міністерство Праці. Під ним майже щодня збираються більші групи безробітних і маніфестаційно домагаються роботи. Коли нічого не виходить з їх перебалачок з міністерськими представниками, вони як один від Міністерства Праці йдуть до нас, аби їх прийняти на Україну на роботу. Це, по-їхньому, має бути ніби протест проти польського уряду. Поль-

⁹⁸ Звіт попереджує супровідний лист на бланку «Українське Радянське Посольство в Польщі. Консульський відділ. 24 лютого 1923 р. № 300. м. Варшава». У правому верхньому куті супровідного листа поміта чорнилом: «Вх[одящий] № 904. 27 фев[раля] [19]23 г.».

влада знову, зі своєї сторони, сприяє всьому цьому і хотіла би чимско-ріше позбутися того елемента, або бодай зробити йому якусь надію на краще, аби трохи успокоївся. Тою надією є якраз подача прохання на виїзд на Україну. Чи з нашої сторони прохання узглядниться, чи ні, то все-таки на час той елемент заспокоюється і починає думати виключно вже о виїзді. З личних балачок з ними я переконався⁹⁹, що в них укріпилося таке переконання, що як лише ми приймемо від них заяву про прийняття укр громадянства, то це значить, що певно буде дозвіл на виїзд, там дамо йому хату і роботу. Про якусь можливість, що може бути відмовлено з нашої сторони, і думки не припускають. Раз прийнято заяву – значить дозволено і буде там праця. З цього може вийти для них велике розчарування.

Треба додати, що польовлада звернула свою увагу на це явище, а навіть не без того, що приложила своїх рук, аби викликати його. До нас надходять відомости, що по селах вештаються різні людиці, голосять чутки, що «Україна вимерла, цілі села стоять пустою і ждуть хазяїна – хто хоче, може їхати», а в околицях Рівного якийсь (фамілія незвісна) просто зробився представником від Радвледи і вербує безробітних на роботи в Україну. Дня 21/II-ц. р., якраз в момент облоги нашого Посольства безробітними, до Конзульського відділу з'явився представник від польміністерства праці і хотів переговорювати в справі висилки партіями безробітних на Україну. Ми йому розвіяли ілюзії щодо можливости успішности переговорів.

Стоючи, отже, перед таким явищем, Конзвідділ в порозумінні з Повіреним в Справах тов. Бесідовським рішили припинити аж до відкликання – поки це явище не стратить стихійного і часового характеру – прийом заяв від всіх неукраїнських громадян, котрі не мали і не мають ніякого відношення до України.

Просимо в цій справі Вашого роз'яснення, чи підтримуєте нашу думку.

ПРО РЕПАТРІАЦІЮ.

Згідно Вашого розпорядження по прямому проводу, що репатріяція продовжується до 15 марта, ми сповістили польське Міністерство

⁹⁹ «з ними я переконався, що в них» – дописано над рядком від руки чорнилом.

Справ Закордонних нотою дня 19/II за № [98], копію якої прикладаємо при цьому¹⁰⁰. На другий день я пішов до Польської Делегації по репатріації, де був я прийнятий секретарем тої ж гр. Рогальським. Я домагався, щоби польделегация принимала на поміщення в табір «Повонзки» наших репатріантів, післаних нами. Одначе польделегация на це не згодилася, заявляючи, що до нашого вияснення справи з Польмінзаксправ вона не може ніякої діяльності з нами розпочинати. Дня 21-го ц. м. в тій справі дзвонив я по телефону до Начальника Східного Відділу Шумляковського, но той нічого конкретного не сказав, крім заяви, що «завтра (себто 22-го/II ц. р.) ми дамо вичерпуючу відповідь», при чому, зазначив він, що вони не зовсім погоджуються з такою постановкою справи (з якою іменно постановкою – має бути в ноті). Таким чином, ми не маємо можливости посилати людей до табору. Зараз назбиралося біля сорока чоловік. Всі вони голі й босі. Від 19-го видаємо їм по 1 тисячі польмарок і кажемо ждати, поки можна буде помістити їх в табір.

Тимчасом поляки не квапляться з відповіддю – вже 24-го, а обіцяної ноти немає. Нам, звичайно, такий стан не вигідний, бо недалеко вже і 15-го марта, так що продовження нам не принесе майже ніякої користи. Ми думаємо так: коли поляки не згодяться на нашу пропозицію – то припинити від 1-го марта репатріацію зовсім, все одно не дуже багато зголошується таких. До тих, що є, примінити амністію, видати відповідні посвідчення і вислати індивідуальним порядком до Шепетівки, допомігти їм туди дістатись грошевою допомогою. До всіх прочих, котрі будуть зголошуватися по 1-му марті, приміняти ст. 38 Положення про чужоземців.

При цій нагоді слід додати, що недавно з Варшави виїхав ешелон українських репатріантів. Поляки їх затримали в Рівному. Посадили людей за дроти і напустили до них петлюрівських агентів, котрі ведуть антирадянську роботу. Виїзд з Рівного тих людей предбачається аж тоді, коли буде йти новий ешелон з Варшави, що стане[ть]ся аж певно тоді, коли буде цілковито вияснена справа дальнійшої роботи по репатріації¹⁰¹.

¹⁰⁰ Не публікується.

¹⁰¹ «по репатріації» – дописано над рядком від руки чорнилом.

Як отримаємо відповідь від польмінзаксправ, негайно сповістимо Екправвідділ.

РІЗНЕ.

Конзвідділ отримав від Екправвідділу: 1) Кодекс законів о труді, 2) Земельний кодекс і 3) Положення о судоустройстві. Мається також в Конзвідділі цілий комплект «Собраний Узаконений и Распоряженный» – крім № № 4, 24 і 43, о доповнення котрих просимо¹⁰².

Робота в нас йде нормально. Прийом останніми часами значно збільшився – головно зголошуються на виїзд, на прийяття укргомадянства і за засвідченням всякого роду документів. Внаслідок цього і грошовий прибуток в нас побільшився. Виїзд на Київську ярмарку дав немалий прибуток.

БІЖУЧА РОБОТА КАНЦЕЛЯРІЇ.

Біжучі справи:

За 1922 р.

Вхідних паперів від І/І-1922 по І/І-1923 р.:

1) Про виїзд на Україну	624
2) Про виїзд з України	41
3) Про прийяття і встановлення в правах укр[аїнського] громадянства	281
4) Вихід з укр[аїнського] громадянства	25
5) Про реєстрацію і видачу «ТП»	171
6) Затреб[ування] ріжн[их] документів з України	108
7) Пересилка ріжн[их] документ[ів] на Україну	175
8) Про розшукання родини	228
9) Засвідчення документів	199
10) Про видачу допомоги	7
11) Звільнення з-під арешту	9
12) Про реєстрацію шлюбів і розводів	12
13) Застосування амністії	33
14) Ріжні	161
Разом	2.074

¹⁰² «о доповнення котрих просимо» – дописано від руки чорнилом.

Вихідних з 1/І-[19]22 р. по 1/І-1923 р.:

1) До НКЗС і різних рад[янських] установ	899
2) «« Польмінзаксправ	63
3) «« Генерального Аргентинськ[ого] конз[ульства]	2
4) «« Приватних осіб	1.231
[Разом]	2.195

Видано віз на в'їзд в УСРР за 1922 р.	120
«« Тимчасових посвідчень	68
Засвідчено підписів і документів	190

Вхідних паперів з 1/І по 25/ІІ-[19]23 р.:

1) На виїзд на Україну	42
2) « « з України	2
3) Видача віз	35
4) Про прийняття укргомадянства	600
5) Вихід з укргомадянства	4
6) Видача Тимчасових посвідчень	14
7) Затребування документів з України	4
8) Пересилка документів на Україну	28
9) Засвідчення документів	42
10) Про застосування амністії	15
11) Про звільнення з в'язниці	1
12) Про реєстрацію актів	2
13) Ріжні	35
[Разом]	825

Вихідних:

До НКЗС і ріжн[их] рад[янських] установ	144
Польмінзаксправ	2
Приватних осіб	147
[Разом]	293

Видано віз з 1/І по 25/ІІ-[19]23 р.	78
« « Тимчасових посвідчень	22
Засвідчення документів	45

Грошей поступило з 1/І по 25/ІІ-[19]23 р.:

Конзульських зборів	7.791.880 п[ольських] м[арок], 21 до- ляр і 10 к[арб.]
Гербових податків	1.016.690 « «
Канцелярських зборів	3.469.905 « «
На голод[уючих] і Червон[ий] Хрест	3.134.250 « «
[Разом]	15.412.725 « « 21 доляр і 10 карб.

За ЗАВІДУЮЧОГО КОНЗУЛЬСЬКИМ ВІДДІЛОМ

Максимович

Секретар

М. Гнатюк

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 875. – Арк. 12–16. Оригінал українською мовою. Авторизований машинопис.

№ 28

**Повідомлення Іноземного відділення ГПУ УССР
про співробітників II відділу Генштабу Польщі
у польських місіях в Одесі та Києві**

17 березня 1923 р.

Копія
Сов[ершенно] секретно

**ИНОСТРАННОЕ ОТДЕЛЕНИЕ
ГПУ УКРАИНЫ**

Поручик II-го Отдела Польского Генштаба ГИНТОПФ Генрих¹⁰³ в скором времени уезжает в Одессу в качестве сотрудника Польской Миссии. Поручик ГИНТОПФ в действительности будет работать для II-го Отдела.

Также по поручению II-го Отдела вскоре должен уехать в Киев в качестве сотрудника Польского Консульства некто ПАВЛОВСКИЙ Станислав¹⁰⁴.

Нач[альник] ИНО

[Підпис]

Зам[еститель] Нач[альника] ИНО

[Підпис]

17/III-[19]23 г.

№ 255

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 877. – Арк. 145. Незасвідчена копія російською мовою. Машинопис.

¹⁰³ Йдеться про поручика Генрика Кінтопфа (Kintopf Henryk), який офіційно був секретарем, згодом – заступником керівника Польської делегації у справах оптації; водночас очолював розвідувальний осередок під криптонімом «D. 5» в Одесі. У березні 1924 р. НКЗС СРСР визнав його персоною нон грата й зажадав виїзду з СРСР (див.: Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – S. 124–126).

¹⁰⁴ Колишній член мережі «ПОВ» в Одесі, розвідник II відділу Генштабу Польщі у Кишиневі підпоручик Станіслав Ланевський (Stanisław Laniewski) офіційно виступав як контрактний співробітник Польської делегації у справах оптації у Києві Станіслав Павловський. Очолював розвідувальний осередок «А. 9» у Києві, згодом – Харкові. У жовтні 1924 р., у зв'язку з викриттям польської розвідувальної мережі ГПУ, відкликаний до Польщі (див.: Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik*. – S. 126–130).

№ 29

**Звіт № 2 про роботу Консульського відділу Посольства
УССР у Польщі упродовж 25 лютого – 15 квітня 1923 р.**

14 квітня 1923 р.

**ЗВІТ № 2
КОНСУЛЬСЬКОГО ВІДДІЛУ
УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО ПОСОЛЬСТВА В ПОЛЬЩІ
від 25/II-[1]923 до 15/IV-[19]23 р.¹⁰⁵****ПРО РЕПАТРІАЦІЮ.**

З хвилею ліквідації РУД від 13 лютого ц. р. справа репатріації по розпорядженню Експраввідділу від 17/II ц. р. перешла до Консульського Відділу. Було широко оповіщено в часописях, що репатріація продовжується до 15 марта і всі, що мають право на неї, можуть користатися з безплатного проїзду. На протязі того часу зголосилося біля 140 чоловік. Тим часом польвлада відмовилася розпочинати будь-яку діяльність по репатріації з Посольством аж до остаточного вирішення цюї справи між урядом Польщі і Урядами Радянських Республік. Така постановка справи з боку польвлади внесла чимало труднощів в роботі. Наші люди не мали і не мають донині, де поміститися – на етап «Повонзки» не приймають, бо, мовляв, немає РУД – немає і того, хто має право посилати людей на «Повонзки». Ми видали тим 140 чол. амністійні посвідчення з візами, аби таким чином прискорити їх від'їзд індивідуальним порядком, бо люди відірвалися від первісних своїх місць побуту і опинилися на варшавському бруку без даху над головою і куска хліба. Ми видавали їм денно по 1000 польмарок, що при варшавській дорожнечі не вистане навіть на фунт хліба; рішили навіть видати гроші на заплачення за польські візи, але Комісар жонду¹⁰⁶

¹⁰⁵ Звіт попереджує супровідний лист до Економічно-правового відділу НКЗС УССР на бланку «Українське Радянське Посольство в Польщі. Консульський відділ. 14 квітня 1923 р. № 764. м. Варшава». У правому верхньому куті супровідного листа поміта чорнилом: «Вх[одящий] № 1770. 17 апр[еля] [19]23 г.».

¹⁰⁶ «Komisarz rządu» (польс.) – йдеться про державну установу Урядовий комісар для міста Варшави.

посвідчення забрав і віз до сьогоднішнього дня не видає. Всі заходи з приводу цього остали без успіху, а на наші ноти Польміністерство Справ Закордонних навіть не відповідало. Наші громадяне опинилися просто в безправному становищі – щоднини приходять зі скаргами і просьбами до нас, но ми не в силі нічого допомогти.

Від 15-го марта ми репатріацію припинили. Зараз зголошується таких дуже мало і то переважно такі, що були на роботах. З таборів дуже рідко хтось покажеться, так що не відчувається гострої потреби в продовженню репатріації, тим більше, що і ті, котрі зголошуються ще, то публіка дуже непевна.

ПОЛЯКИ ДАЛЬШЕ НЕ ВІЗУЮТЬ «ТИМЧАСОВИХ ПОСВІДЧЕНЬ».

Раз враз пливають скарги наших громадян, що Польські власти не хотять візувати наших «Тим[часових] посвід[чень]». Комісар жонду відбирає «Тимчас[ові] посвідч[ення]», видає свої посвідки і посилає їх в прикордонну полосу, де звичайно їх або арештують, або примушені нелегально переходити кордон. Копії наших нот за №№ 388, 119, 125 з приводу цього післані Експраввідділу. Слід додати, що по установах, куди зголошуються власники «Тим[часових] посв[ідчень]» за візами, глузують собі з радянської влади і явно дають до пізнання, що документ, виданий тою властю, не заслугує на серйозне відношення до нього.

РІЖНЕ.

Праця Конзвідділу зараз заключається головно в біжучій роботі при полагоджуванні ріжних справ посітителів. Прийом денно виносить пересічно 50–60 чоловік. В справах про прийняття укргромадянства придержуємося Вашого останнього циркуляра за № 40.

БІЖУЧА РОБОТА КАНЦЕЛЯРІЇ КОНЗВІДДІЛА.Вхідних паперів від 25/II – I/IV-[19]23 р.:

1. Про виїзд на Україну 41
 2. «» видачу віз 24
 3. «» прийняття до укр. громадянства 171
 4. «» вихід з укр. громадянства 2
 5. «» видачу «Тимчас[ових] посвід[чень]» 18
 6. «» застосування амністії 33
 7. «» наведення справок про родину 4
 8. «» затребування документ[ів] з України 12
 9. «» пересилку різн[их] док[ументів] на Україну 11
 10. Засвідчення документів 45
 11. Регістрація актів 3
 12. Ріжні 10
- Всього 374

Вихідних від 25/II – I/IV-[19]23 р.:

1. До НКЗС і різних радянських установ 91
 2. «» Польмінзаксправ 4
 3. «» Приватних осіб 346
- Всього: 441

Грошей поступило від 25/II – I/IV-[19]23 р.:

1. Конзульських зборів 16.421.800 п[ольс.] м[арок], 113 д[олярів] і 30 к[арб.]
2. Гербових податків 589.640 «»»»
3. Канцелярських зборів 1.771.930 «»»»
4. На Укр[аїнський] Червоний Хрест 2.622.880 «»»»
[Всього] 21.406.250 п[ольс.] м[арок], 113 д[олярів] і 30 к[арб.]

За ЗАВДІЮЮЧОГО КОНЗУЛЬСЬКИМ ВІДДІЛОМ

Максимович

Секретар

Гнатюк

Додаток¹⁰⁷: нині 14-го/IV Комісар жонду видав візи для 104 чоловік із 140, за кожну візу ми платили 30.300 польмарок, бо заяву репатріантів, аби їх звільнено від оплати, було відкинуто і не узглядено. Тим людям ми купуємо квитки до Шепетівки і посилаємо з ними одного співробітника з Посольства.

14/IV Максимович

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 875. – Арк. 20–22. Оригінал українською мовою. Авторизований машинопис.

¹⁰⁷ Від слова «додаток» і далі увесь абзац дописаний від руки чорнилом К. Максимовичем.

№ 30

*Меморандум О. Шумського
«Тези нашої політики стосовно окупованих Польщею
та Румунією українських областей»*

17 травня 1923 р.

Тт. Раковському, Фрунзе, Квирингу
и НКІД, т. Поволоцкому.

Дорогие товарищи!

Отъезжая в отпуск, т. Яковлев на основании поручения т. Раковско-го просил меня написать тезисы нашей политики в отношении окку-пированных Польшей и Румынией украинских областей. Не будучи в курсе дела, в какой плоскости стоит вопрос, я приблизительно набро-сал основные мысли, чтобы дать более-менее оформленный материал для обсуждения этого вопроса в Политбюро. Некоторые пункты, как, например, пункт 7 о «Галицько-Волинській державі», требуют факти-ческой информации при обсуждении, которую я могу сделать устно в Политбюро, чтобы не писать объяснительной записки.

С коммунистическим приветом

О. Шумський

Харьков

17 – V – [19]23

*Тезисы нашей политики в отношении оккупированных
Польшей и Румынией украинских областей*

Для заметок

1. Замечающийся за последний период экономический подъем стран Антанты (Англия и Франция) и последовательное овладение ими (экономически и милитарно) государствами средней Европы создает, по крайней мере, на ближайший, а, возможно, и длительный, период, если не говорить о не исключенных военных катаклизмах, положение некоторого политического равновесия в Европе.

2. Наша борьба с имеющими тенденцию укрепления капитали-стическими государствами ведется двумя путями: укреплением ре-

волюционного рабочего движения внутри этих стран и поддержкой освободительного национального движения в колониях и многонациональных странах.

3. В частности, перед нами, как УССР, стоит серьезная и сложная задача использования украинского национального движения в Галиции, на Волыни, Холмщине и Подляшью (Польша), а также в Буковине и северной части Бессарабии (Румыния) в целях ослабления этих, граничащих с нами государств.

4. В виду окончательного закрепления Лигой Наций за Польшей и Румынией перечисленных областей, а также все обостряющегося в них национального движения мелкобуржуазных слоев, интеллигенции, крестьянства и отчасти отсталых элементов рабочего класса, не вовлеченных в коммунистическое движение, и все определеннее выражающегося тяготения этого движения к Советской Украине как единственному освободителю от шляхетско-боярского гнета после окончательного краха иллюзорных надежд на Лигу Наций, нам необходимо наметить в отношении этих областей и растущего в них национального движения ясную и определенную политическую линию и активно и последовательно ее проводить.

5. Исходным пунктом нашей политики в отношении перечисленных областей, а в особенности к Галиции является непризнание Советской Украиной и всем Союзом принадлежности этих областей к Польше и Румынии, как присоединенных силою оружия вопреки принципу права наций на самоопределение.

6. В целях овладения этим движением для ослабления Польши, необходима с нашей стороны активная поддержка национального движения в Восточной Галиции в его борьбе за создание галицийского государства и поддержка национального галицийского правительства при обязательном условии ясно выраженной ориентации в его внешней политике на Советскую Украину.

7. Поддержка с нашей стороны идеи создания «Галицько-Волинської держави», то есть признания нами присоединения украинского движения в отошедших к II Польше областях (Волынь, Холмщина и Подляшье) к более организованному галицийскому движению для совместной борьбы с нынешней Польшей.

8. Поддержка украинского движения в Буковине и северной части Бессарабии, не меняя нашей позиции в отношении Бессарабии

в целом, за создание автономной украинской области в Румынском Королевстве.

9. Предоставление украинской эмиграции из этих областей права убежища (азиль) на территории Советской Украины и организация с необходимой осторожностью у нас центра этой эмиграции.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 615. – Арк. 46–48. Оригінал російською мовою. Машинопис.

№ 31

*Інформаційне повідомлення Контррозвідального
відділення Київського губернського відділу ГПУ УССР
щодо Польської місії у Києві*

12 липня 1923 р.

Дополнение к сводке № 6/14.

ПОЛЬМИССИЯ В КИЕВЕ.

Как уже указывалось в предыдущей сводке, вместо убывшего в Варшаву Уполномоченного СОРОКО прибыл СВИРСКИЙ, 38 лет, небольшого роста, блондин, бритый, человек покладистый и вежливый. Образование получил в Бельгии; Украину и Киев, в частности, знает хорошо, женат на некоей КЛЕХОВИЧ, дочери бывшего управляющего имениями графини БРОНИЦКОЙ [власне: БРАНИЦКОЙ] в Белой Церкви. В Делегации его считают очень умным, способным и энергичным.

Назначенный Уполномоченным на место РОЖКОВСКОГО, М. КУЛИКОВСКИЙ отказался от предназначенной ему должности.

В первых числах июня, после двухмесячного пребывания в Киеве, выехали в Польшу сотрудники Делегации ДОРОЖИНСКИЙ, ШАНСУБСКИЙ, ВЫБРАНОВСКИЙ и ЗЕЛИНСКАЯ. На днях выезжает туда же сотрудница Делегации ЧАРНОЦКАЯ.

Дипкурьер ПОСТОЛКО, пробыв в Киеве два дня, выехал в Москву; тип весьма подозрительный; есть основание предполагать, что служит во II Отделе; имеет какую-то связь с Чечельницким сахарзаводом (в Подольской губ. близ Румграницы).

Из беседы нашего сексота с казначеем Делегации ЛИППОМАНом выяснилось, что последний также собирается выехать в Польшу, но ГПУ не дает ему визы, так как поездки его в Польшу слишком часты. Он намерен принять польское подданство и вернуться в Киев с дипломатическим паспортом.

Характерным является то обстоятельство, что в последнее время за почтой ездит исключительно ЛИППОМАН, в то время как раньше по определенной очереди ездили все сотрудники.

Прибывший из Польши чиновник Министерства Иностранных Дел ПАВЛОВСКИЙ остается в Киеве в должности личного секретаря СВирского (о ПАВЛОВСКОМ см[отри] сводку ИНО ГПУ СССР № 2032 и сводку ИНО ГПУ УСРС № 256)¹⁰⁸. В первых числах июня ПАВЛОВСКИЙ выезжал в Харьков. В Делегации носят слухи, что ПАВЛОВСКИЙ занял ту же должность, которую занимала раньше ШТЮРМЕР Маргарита.

На должность уполномоченного Польдеlegationи по делам репатриации прибыл вновь назначенный БУКОВСКИЙ, служивший ранее в Польдеlegationи в Москве. Ему лет 35, происходит из Подольской губ., образование получил за границей. РОСНОВСКИЙ приступил уже к сдаче дел БУКОВСКОМУ и через две недели выезжает в Варшаву.

15-го июня транзитом из Харькова прибыл польдипкурьер МИХАЛИВСКИЙ. Нашему сексоту удалось с ним познакомиться в Делегации. Во время беседы сексота с МИХАЛИВСКИМ вошел ПАВЛОВСКИЙ. МИХАЛИВСКИЙ тут же вручил ему какой-то пакет, и они вместе удалились в какую-то комнату, где долго о чем-то беседовали. Затем МИХАЛИВСКИЙ поручил сексоту купить советскую валюту. Общее впечатление о МИХАЛИВСКОМ таково, что он, безусловно, является сотрудником II Отдела. За время пребывания в Киеве МИХАЛИВСКИЙ встречался исключительно с ПАВЛОВСКИМ.

21-го июня через Киев проследовал в Харьков польский посол на Украине ШАРАТО (ХОРВАТ [власне: ХАРВАТ] уехал в Варшаву).

ШАРАТО родом из Галиции, еврей, начал дипломатическую карьеру в Галицийском Сейме еще до войны; ему 45 лет; в польской делегации недовольны назначением на пост польского консула на Украине – еврея. ШАРАТО принадлежит к правому блоку и считается способным человеком.

На днях ВЕЛИОВЕЛЬСКИЙ познакомил нашего сексота с неким ЛАЗАРЕВИЧЕМ Иваном (шведский подданный), часто посещающим Делегацию. Знакомя сексота с ним, ВЕЛИОВЕЛЬСКИЙ сказал, что ЛАЗАРЕВИЧ – человек способный, с ним можно иметь всякие дела, и поэтому не мешает сексоту быть с ним знакомым.

¹⁰⁸ Йшлося про приналежність «Павловського» (підпоручика С. Ланевського) до II відділу Генерального Штабу II Речі Посполитої. Див. також док. № 28 від 17 березня 1923 р.

Будучи вызван однажды к ЛИППОМАНУ на квартиру, сексот застал там некую ВОСКОБОЙНИКОВУ, которая в присутствии сексота сообщила ЛИППОМАНУ, что из Варшавы должен приехать кто-то (фамилия нами пока не выяснена), которого, по имеющимся у ВОСКОБОЙНИКОВОЙ сведениям, в Киеве намерены арестовать тотчас по приезде; ввиду этого, ВОСКОБОЙНИКОВА просила ЛИППОМАНА предупредить это лицо. Нами выясняется личность ВОСКОБОЙНИКОВОЙ.

Секретарем Делегации по делам репатриации вместо РОСНОВСКОГО назначен МАЛИШЕВСКИЙ, прибывший из Варшавы в прошлом году; до последнего назначения он заведывал продовольственным отделением и выдачей пособия бедным полякам. До поступления на службу в Делегацию в Киеве МАЛИШЕВСКИЙ был дикпурьером. Его родной брат служит в Польском Генеральном Штабе в Варшаве, где занимает видную должность (кажется, полковник). МАЛИШЕВСКИЙ в последнее время усиленно занимается скупкой николаевской валюты, которую переправляет в Варшаву.

В Польдеlegationи получены из Москвы два именных списка: в один внесены фамилии лиц, которых нежелательно пропускать в Польшу, а во второй – фамилии лиц, въезд которых в Польшу необходимо во все запретить. Всего в обоих списках фигурирует до 500 лиц (90 % из них – евреи). По отношению к евреям, желающим выехать в Польшу, Польдеlegationи в последнее время применяет все новые и новые ограничения.

По последним сведениям, на днях выезжает в Варшаву РОСНОВСКИЙ и д-р ВЕРБСКИЙ. ЛИППОМАН же намерен уехать в Москву и при содействии Московской Делегации выехать в Польшу.

ОСНОВАНИЕ: доклад Уполномоченного тов. ВОРОНЧУКА¹⁰⁹.

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 162. – Т. 2. – Арк. 91–93. Оригінал російською мовою. Машинопис.

¹⁰⁹ Ворончук Микола Родіонович (1898– ?) – чекіст, співробітник Київського губернського відділу ГПУ УССР. У 1930-х рр. – старший лейтенант держбезпеки. До 22 листопада 1934 р. – начальник 6-го відділка Особливого відділу УГБ НКВД УССР, згодом – начальник ОВ НКВД 256-ї авіаційної бригади.

№ 32

**Стаття Г. Політура у київському тижневику «Sierp»
«Секретна» кореспонденція й шовкові панчохи»
про «контрабандні справи»
членів польської репатріаційної комісії**

12 серпня 1923 р.¹¹⁰

«Sekretna» korespondencja a jedwabne pończochy

Powodem dla napisania niniejszego artykułu posłużyła korespondencja jednego ze współpracowników Kijowskiej Komory Celnej. Korespondencję tą – po uprzednim sprawdzeniu w komorze poruszonych przez nią faktów – podajemy do wiadomości naszych czytelników ze względu na jej wiele mówiącą treść:

«Co wożą ze sobą współpracownicy rozmaitych misji i misyjek burżuazyjnych w swoich olbrzymich i przepelnionych po brzegi walizkach?...

Tego rodzaju pytanie zadawał sobie każdy, kto widział te olbrzymie kufry, przywożone do Kijowa przez współpracownika Polskiej Delegacji do Spraw Repatrjacji – p. Bieńkowskiego.

– Na pewno korespondencję służbową, tycząca się spraw powrotu uciekinierów z Polski do domu, – odpowiadali naiwni ludzie, którzy nie mogli nawet wyobrazić sobie, aby «tacy» panowie, przyjeżdżający z zagranicy, zajmowali się jakimiś pobocznymi «interesami».

Na szczęście jednak nie z samych tylko naiwnych ludzi składa się ten świat. Kiedy więc Zarząd naszej Komory Celnej dowiedział się o tych kufkach, od razu zrozumiał, iż takiej masy listów nawet 10 maszynistek w ciągu roku całego nie zdążyłyby napisać. Postanowiono więc rzeczy tych nie wydawać nikomu bez sprawdzenia ich zawartości.

Po dłuższych ceregielach kufry te udało się nareszcie otworzyć w obecności przedstawiciela Kijowskiej Komory Celnej oraz dwóch obywateli polskich – Suszkiewiczza i Bomberga. I oto co ukazało się oczom obecnych przy tej operacji:

I. Walizka skórzana zawierała:

¹¹⁰ Дата публікації.

1.	Skarpetek dziecięcych	362 pary
2.	Pończoch damskich	125 „
3.	Rękawiczek wełnianych (damskich)	84 „
4.	Krawatów męskich wiązanych	185 sztuk.

II. Skórzany kufer zawierał:

1.	Rękawiczek wełnianych	30 par
2.	„ „ (damskich)	6 „
3.	Skarpetek męskich	150 „
4.	Jedwabnych damskich pończoch	216 „
5.	Zwyczajnych pończoch	126 „

Jak więc widzimy, panowie z Repatrjacji chcieli sobie magazyn w Kijowie otworzyć, gdyż inaczej nie można zrozumieć tej hurtownej kontrabandy. Najciekawszym jest jednak zawadjectwo i bezczelność panów Polskiej Delegacji, z jej prezesem p. Janem Bukowskim i sekretarzem jej – p. Lipomanen na czele. Panowie z Delegacji, miast siedzieć cicho i nie kompromitować się już więcej, wołają awanturować się bezczelnie, żądając zwrotu kontrabandy, z której samo cło wyniesie nie mniej, jak 1 ½ tryljona rubli».

Powyższą korespondencję podaliśmy prawie bez skrótów, w celu lepszego zapoznania czytelników ze stosunkami panującymi w Komisji Repatrjacyjnej Polskiej.

Kwestja repatrjacji, kwestja szybkiego powrotu do kraju – tych wciąż jeszcze tułających się uciekinierów polskich – jest nazbyt ważną sprawą, abyśmy nie mieli interesować się nią. Niestety musimy jednak przyznać, iż ta właśnie repatrjacja nietylko nie jest w stanie zadowolnić najbardziej nawet skromnych wymagań wygnańczych mas, lecz stała się wprost żerowiskiem dla najrozmaitszego typu aferzystów, występujących z oficjalnemi mandatami przedstawicieli państwa polskiego.

Kto nie pamięta tej radości, z jaką powitali naiwni uchodźcy pierwszych przedstawicieli Komisji do spraw repatrjacji ze strony Polski. Obalamuceni przez jaśniepańskich agentów, rozagitowani przez katolickie duchowieństwo, biedni ci ludzie głęboko wierzyli w szczerłość intencji przedstawicieli Polski do spraw repatrjacji.

Przedstawiciele ci jednak w krótkim czasie zrobili wszystko co mogli, ażeby zerwać nimb «burżuazyjnego raj» ze swojej ojczyzny.

Afera za aferą, skandal za skandalem – oto czym odpowiedzieli na nadzieje repatriantów przedstawiciele Delegacji Polskiej na Ukrainie i w Rosji.

Kto z nas nie pamięta słynnej afery z «repatriacją brylantów» w Moskwie? Kto nie pamięta szpiegowskiej afery w zeszłym roku w Charkowie? Kto nie pamięta brudnych praktyk pana Roszkowskiego w Kijowie (za które to kombinacje dostał się on podobno w Polsce do więzienia).

Repatriacja przeciąga się w nieskończoność. Delegacja Polska rozstrząsa sprawę każdego eszelonu, każdego uchodźcy jak można najdłużej, a tymczasem kurjerzy przywożą i wywożą kufry przepełnione t. zw. «sekretną korespondencją», która, po zapoznaniu się z nią bliżej, okazuje się zwyczajną kontrabandą.

Na szczęście próba przewiezienia kontrabandy, a przez to samo i okradzenia Republik Sowieckich na sumę w przybliżeniu równą 1 ½ trylionom rubli (1.500.000.000.000 rb.) nie udała się. Charakteryzuje ona jednak należycie moralną stronę p. Bieńkowskich i Spółki, którzy nie tylko nie wahają się dla osobistych zysków okradać państwo robotnicze (to ich, jako burżuazyjnych urzędników najmniej może obchodzić), ale przede wszystkim kompromitować własne państwo, dla którego afera kijowska nie jest bynajmniej miłą niespodzianką.

Rząd polski robił wszystko co mógł, aby jego przedstawiciele mogli u nas odgrywać rolę zbawców i opiekunów polskich mas pracujących na Ukrainie. Dzięki jednak szczęśliwemu zbiegowi okoliczności maska dobroczynności z obłudnego oblicza tych panów spadła i ukazały się nam typowe gęby bezczelnych aferzystów.

Towarzysze robotnicy i włościanie polscy na Ukrainie Sowieckiej! – przypatrzcie się należycie tym bezczelnym fizjonomjom kryminalistów. Przypatrzcie się im dobrze, bo to charakterystyczne twarze, bardzo charakterystyczne dla współczesnej burżuazyjnej Polski.

*H. Politur*¹¹¹

Газета «Sierp» (Київ). – 1923. – 12 серпня. – № 28-29 (52-53). – С. 2.

¹¹¹ *Політур-Радзейовський Генрик* (1899–1937) – польський комуніст в УССР. З 1922 р. – секретар редакції польськомовної комуністичної газети «Sierp», 1926–1927 рр. – її редактор; співорганізатор Інституту польської пролетарської культури при ВУАН, завідувач кафедри історії польської літератури у ньому. 8 вересня 1933 р. заарештований у «справі» так званої «ПОВ», засуджений до десяти років таборів. Вдруге засуджений і страчений восени 1937р.

№ 33

*Інформаційне повідомлення Контррозвідального
відділення Київського губернського відділу ГПУ УССР
щодо Польської місії у Києві*

15 вересня 1923 р.

№ 8/16

Сводка на 15 сентября 1923 г.

ДОПОЛНЕНИЕ К СВОДКЕ № 8/16.

ПОЛЬМИССИЯ В КИЕВЕ

Личный состав Польдеlegationи за отчетный период пополнился двумя вновь принятыми служащими – КУНДЕЛЕВИЧЕМ и ВЕСЛАВСКИМ. К ноябрю предполагается сократить личный состав Польдеlegationи на 50 %.

15-го августа, по распоряжению Киевского Губпрокурора, был арестован сотрудник Польдеlegationи ЛИППОМАН Ян по обвинению в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 10 и 90 Уг[оловного] Код[екса] УССР. Арест этот вызвал переполох в Delegationи, и Уполномоченный БУКОВСКИЙ принимал все меры к его скорейшему освобождению. Произведенным у ЛИППОМАНА в квартире обыском ничего компрометирующего его обнаружено не было, и через 5–6 дней ЛИППОМАН был освобожден. РУД отношением своим за № 1180 от 23 августа заявила отвод от занятий в Польдеlegationи ЛИППОМАНА, но Уполномоченный Польдеlegationи в Киеве не согласился с доводами РУД, и разрешение этого вопроса передано на Смешанную Комиссию в Москве. До получения оттуда ответа ЛИППОМАН оставлен для работы в Польдеlegationи.

Наш сексот, будучи в Губсуде, узнал от знакомой машинистки Губсуда, что она сегодня писала бумажку об освобождении ЛИППОМАНА. Сексот сообщил об этом Уполномоченному Польдеlegationи БУКОВСКОМУ, и тот, живо заинтересовавшись этим, просил сексота обязательно познакомить его с упомянутой машинисткой.

Находившиеся в Киеве польдипкурьеры БИСКУПСКИЙ и БИНЬКОВСКИЙ, приезжавшие сюда для покупки имения, находящихся¹¹² на территории Польши, уехали в Варшаву.

Выяснилось, что Уполномоченный БУКОВСКИЙ уезжал по поводу задержанной в Киеве контрабанды (см[отри] предыдущую сводку) в Москву и привез оттуда неприятные для Польдеlegation известия. Отныне почта будет отправляться не через Репатриацию, а через Оптацию, в чем БУКОВСКИЙ усматривает проявление к себе недоверия.

В беседе нашего сексота с БИНЬКОВСКИМ (участником задержанной контрабанды) последний выражал недовольство отношением Соввласти к польским представителям и заявил, что по приезде в Варшаву постарается отомстить тем же советским представителям, которые, как ему известно, возят в Польшу валюту. По сведениям, БИНЬКОВСКИЙ имеет отношение к полиции и пограничной жандармерии.

Уполномоченный СВИРСКИЙ порицает действия польпредставителей, занимающихся контрабандой и компрометирующих Польдеlegation.

Временно исполняющий обязанности секретаря Репатриации МАЛИШЕВСКИЙ получил на днях письмо от бывшего Уполномоченного Репатриации в Киеве РОЖКОВСКОГО, в котором последний просит приготовить ему комнату в здании делегации, так как, по некоторым соображениям, он не желает жить у себя в квартире на Львовской ул. Приедет ли он официально или как частное лицо – в письме не упоминается.

Наш сексот имел беседу с дипкурьером ПРЖЕСЛАВСКИМ, который сообщил, что Министерство Иностранных Дел в Польше решило принять все меры против возможности повторения инцидентов, имевших место на днях в Киеве в связи с провозом контрабанды дипкурьерами. Предполагается смещение БИНЬКОВСКОГО с должности.

Польдеlegation усиленно поговаривает о скором приезде в Киев РОЖКОВСКОГО. Целью его приезда является, якобы, реабилитация.

Замечается, что сотрудница Польдеlegation КАМИНСКАЯ собирает сведения относительно лиц, уезжающих в Польшу, и определяет их

¹¹² Так у тексті. Очевидно, має бути – «находящегося».

благонадежність. Бувший співробітник Делегачії ЕНІЧ, уволений в своє время за сокращением штатов, ныне снова принят на службу на должность агента по реэвакуации. На его обязанности лежит собираніє сведений о ценностях, вывезенных из Польши в Россию за период с 1797 по 1923 г., которые, согласно Рижского договора, должны быть возвращены в Польшу. Рекомендовал ЕНІЧА на эту должность член Реэвакуационной Комиссии ВЕРБИЦКИЙ.

Имея в виду настойчивое желание БУКОВСКОГО познакомиться с кем-либо из сотрудниц советских учреждений, нами принимаются меры к тому, чтобы связать БУКОВСКОГО с одной из наших осведомительниц.

ОСНОВАНИЕ: Доклад уполномоченного т. ВОРОНЧУКА.

По другим миссиям и иностранным представительствам особых изменений за отчетный период не произошло. Принимаются энергичные меры к завербованию осведомителя из среды сотрудников Чехословацкой Миссии и «ДЖОЙНТА» и лиц, близко к ним стоящих.

НАЧАЛЬНИК КРО КОГПУ

[Евгеньев]¹¹³

«__» сентября 1923 г.

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 162. – Т. 3. – Арк. 46–48. Машинописна копія російською мовою.

¹¹³ *Евгеньев (Шептицький) Євген Адольфович (1897–1939) – енкаведист, майор державної безпеки. Народився у Полтаві у родині шапкаря, єврей, освіта нижча. 1916–1917 рр. – член РСДРП-інтернаціоналістів, з 1917 р. член РКП(б), у ЧК з 1921 р. з 20 травня 1923 р. – начальник Контррозвідувального відділення Постійного представництва ГПУ Правобережної України. З 18 квітня 1924 р. – уповноважений Контррозвідувального відділу ГПУ УССР. З 13 серпня 1926 р. – заступник начальника КРВ ГПУ УССР, з 1927 р. – начальник КРВ ГПУ УССР. У жовтні 1938 р. звільнений з НКВД, 1939 р. розстріляний.*

№ 34

**Репорт Уповноваженому НКЗС ССРСР в УССР
О. Шліхтеру завідувача економічно-правовим відділом
УпНКЗС В. Броуна про інформування ним секретаря
Посольства II Речі Посполитої у Харкові С. Літауера,
що НКЗС ССРСР не розглядає Представництво Польщі
у Харкові як Посольство**

18 вересня 1923 р.

СОВ. СЕКРЕТНО

т. Уполномоченному НКІД ССРСР
в УССР

РАПОРТ¹¹⁴.

Сегодня в 2 ½ час. дня, согласно распоряжения тов. ВЕЛИЧКО, Заместителя УполНКІД, я вызвал к себе Секретаря б[ывшего] Польского посольства, гр. Литauer¹¹⁵, и объявил ему следующее:

Управлением Уполномоченного НКІД ССРСР в УССР получено распоряжение НКІД ССРСР объявить, в дополнение к полуофициальному заявлению, сделанному недавно гр. ВЕЛИЧКО господину Шаротте, следующее:

¹¹⁴ Документ на бланку «Народній Комісаріят Справ Закордонних».

¹¹⁵ *Стефан Літауер* (Litauer Stefan, 1892–1959) – журналіст, дипломат. 1922–1932 рр. – співробітник МЗС II Речі Посполитої. Спершу був пресовим референтом Посольства II Речі Посполитої у Харкові, але з осені 1923 р. почав виконувати обов'язки секретаря Посольства. Згодом кореспондент ПАТ (Польської Телеграфної Агенції) у Лондоні. Під час Другої світової війни працював у Міністерстві інформації польського еміграційного уряду, був прибічником співпраці з ССРСР. 1945–1949 рр. – у МЗС ПНР.

У вітчизняній мемуарній літературі й новітніх фахових публікаціях побутує думка, що вже з початку 1920-х рр. С. Літауер був агентом більшовицьких спецслужб (див., напр.: *Визвольні змагання очима контррозвідника: Документальна спадщина Миколи Чеботаріва* / Вступна ст. В. С. Сідака; упоряд.: Т. В. Вронська, А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К.: Темпора, 2003. – С. 185–187; *Materski W. Stefan Litauer – dyplomata, dziennikarz i...* // *Od Piłsudskiego do Wałęsy: Studia z dziejów Polski w XX w.* / Komitet red.: K. Persak i inni. – Warszawa, 2008. – S. 85–93; *Bruski J. J. Na Ukrainie Rakowskiego: Polski placówki dyplomatyczne i konsularne na terenie USSR 1921–1924* // *Polska dyplomacja na Wschodzie: Praca zbiorowa pod red. H. Stróńskiego i G. Seroczyńskiego.* – Olsztyn – Charków, 2010. – S. 131; та ін.).

НКІД не рассматривает находящееся в Харькове ПольПредставительство, как Польское Посольство, и настоящий факт влечет за собой все вытекающие из него последствия, в том числе и невозможность для УпНКІД визировать Дипломатические Польские Паспорта.

Для определения дальнейшей формы существования Польского Представительства в Харькове (напр[имер], Генерального Консульства) Польскому Правительству необходимо войти в переговоры с Союзным НКІД.

УполНКІД будет продолжать дальнейшие консульские сношения с Польским Консульским Отделом.

Ввиду того, что УполНКІД смог известить о настоящем ПольПредставительство лишь накануне отправки дипкурьеров и для того, чтобы дать возможность ему снестись со своим Правительством, УпНКІД соглашается сегодня в последний раз завизировать Дипкурьерский паспорт.

Г[осподи]н Литауэр задал мне следующие вопросы: 1) смогут ли получить визы Сотрудники Посольства при его расформировании?

Я ответил, что, хотя и не имею никакой официальной инструкции по этому поводу, однако не сомневаюсь, что визы на выезд все они получат беспрепятственно.

2-й вопрос: Так как консульские сношения продолжаются, и служебные паспорта обеих сторон являются главным образом относящимися к сфере консульских отношений, – не следует ли отсюда, что служебные паспорта будут визироваться по-прежнему?

Я ответил, что официально ничего не могу сообщить по этому поводу, т. к. порученное мне заявление касается лишь паспортов дипломатических и что, вероятно, позже смогу сообщить взгляд НКІД по данному вопросу.

ЗавЭкпратделом

Броун

№ 35

**Лист Консульського відділу Посольства II Речі Посполитої
у Харкові до економічно-правового відділу апарату
Уповноваженого НКЗС СРСР в УСРС щодо крадіжки зі складу
Посольства у ніч з 13 на 14 жовтня 1923 р. одягу й продуктів**

17 жовтня 1923 р.

Charków, dn. 17.X.1923 г.

WYDZIAŁ KONSULARNY

Poselstwa RP

w Charkowie

№ 06630/23

В Экономическо-Правовой Отдел
НКИД в Харькове¹¹⁶

Консульский Отдел Польского Посольства в Харькове настоящим доводит до сведения Экономическо-Правового Отдела, что из склада, помещающегося в нижнем этаже Посольства, в ночь с 13-го на 14-е сего октября произведена кража белья, одежды и продуктов; кража произведена злоумышленниками, пробравшимися через окно, выходящее из склада во двор.

Сообщая о вышеизложенном, Консульский Отдел просит Экономическо-Правовой Отдел сделать зависящее распоряжение о производстве расследования и розыске украденных вещей¹¹⁷.

За Начальника Консульского Отдела
Константин Чижик
Консульский Секретарь

¹¹⁶ На документі реєстраційний штампель: «Экономическо-Правовой Отдел НКИД. Вход. № 4847. Окт[ября] 18 дня 1923 г.».

¹¹⁷ 18 жовтня 1923 г. Економічно-правовий відділ апарату Уповноваженого НКЗС СРСР в УСРС звернувся з листом до начальника Кримінального розшуку Королькова: «Польский Консульский Отдел в Харькове обратился к нам с извещением, что из склада, помещающегося в нижнем этаже Консульства, в ночь с 13-е на 14-е сего октября произведена кража белья, одежды и продуктов; кража произведена злоумышленниками, пробравшимися через окно, выходящее из склада во двор.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 259. Оригінал польською мовою. Машинопис на бланку.

Сообщая о вышеизложенном, Управление Уполномоченного НКВД просит произвести немедленно строжайшее расследование и розыск похищенных вещей и о результатах поставить Управление в известность».

Того ж дня про вжиті заходи був поінформований й Консульський відділ Посольства Польщі: «Подтверждая настоящим получение отношения Польского Консульского Отдела от 17/X за № 06630, Экономическо-Правовой Отдел Уп-НКВД СССР в УССР имеет честь сообщить, что им сделаны соответствующие распоряжения о расследовании дела кражи в помещении Консульства и розыске похищенных вещей» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 261, 263).

№ 36

**Лист Уповноваженому НКЗС ССРС в УСРС О. Шліхтеру
повіреного у справах II Речі Посполитої у Харкові М. Шароти
щодо його відкликання з Харкова з 1 січня 1924 р.**

15 грудня 1923 р.

POSELSTWO POLSKIE
W CHARKOWIE
dn. 15.XII.1923 r.
№ 3554/23/P.Ch.

Do
Pana Aleksandra Schlichtera
Pełnomocznika Komisarjatu Ludowego do Spraw
Zagranicznych
Związku Socjalistycznych Republik Rad
przy Rządzie USSR
w Charkowie

Panie Pełnomocniku!

Niniejszem mam zaszczyt podać do wiadomości Pańskiej, że rozporządzeniem Ministerstwa Spraw Zagranicznych R. P. zostałem z dniem 1 stycznia 1924 r. odwołany ze stanowiska Chargé d'Affaires a. i.

Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych kierownictwo Przedstawicielstwa R. P. w Charkowie obejmie po moim wyjeździe Radca Handlowy p. Ignacy Różycki.

Korzystam ze sposobności, by wyrazić Panu, Panie Pełnomocniku, moje podziękowanie za względy i poparcie, okazywane mi podczas mego urzędowania i proszę Pana przyjąć zapewnienie mego głębokiego szacunku

Dr. M. Szarota
Chargé d'Affaires a. i.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 288. Оригінал польською мовою. Машинопис на бланку.

№ 37

**Звернення консульського секретаря
Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові
до економічно-правового відділення апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР
з проханням дати дозвіл на безперешкодне вивезення
до Польщі особистих речей повіреного у справах
II Речі Посполитої у Харкові М. Шароти**

17 грудня 1923 р.

Charków, dn. 17/XII 1923 r.

WYDZIAŁ KONSULARNY
Poselstwa R. P.
w Charkowie
№ 8352/23

Срочно.

В

Управление Уполномоченного
Народного Комиссариата
по Иностранным Делах ССРСР
в УССР

Экономическо-Правовое Отделение¹¹⁸

Консульский Отдел Польского Посольства в Харькове при сем имеет честь препроводить список вещей Поверенного в Делах Польской Республики г. Шароты, которые он, уезжая в Польшу, намерен вывезти с собой с разрешения надлежащих властей¹¹⁹.

За Начальника Консульского Отдела
Константин Чижик
Консульский Секретарь

¹¹⁸ Первісно у тексті адресат зазначався як «Экономическо-Правовой Отдел». Рукописна правка рукою К. Чижика.

На документі реєстраційний штампель «Экономическо-Правовой Отдел НКЖД. Вход. № 5850. Дек[абря] 17 дня 1923 г.» та рукописна позначка чорнилом «В НКПС».

¹¹⁹ Перелік речей, які М. Шарота вивозив до Польщі, складався з трьох кошків з такими речами:

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 290. Оригінал російською мовою. Машинопис на бланку.

-
- «1 ковер 5 х 3 (кавказский)
 - 1 « 4 х 2 ½ (восточный)
 - 6 « малых (кавк[азских])
 - 1 « 2 х 1 ½ (тавриз[ский])
 - 4 « (укр[аинские] паласы)
 - 1 дорожка (укр[аинская])
 - 3 иконы XVIII века, предположительно московского письма
 - 1 икона южнорусского письма
 - 1 картина Врженца
 - 1 картина Котарбинского
 - 1 эскиз Васнецова
 - 2 акварели неизвестных художников
 - 1 ящик со стеклом (несколько тарелок и блюдец, преимущественно украинских фабрик)
 - 1 саксонская статуэтка
 - 1 ящик советских книг и газет».

17 грудня 1923 р. апарат Уповноваженого НКЗС СССР в УССР звернувся до НКО УССР з листом з цього приводу: «Ввиду отозвания Поверенного в Делах Польской Республики [...] гр. Шарота в Польшу, Польское Представительство обратилось к нам с просьбой разрешить гр. Шарота вывезти с собой имущество, список коего при сем прилагается.

Управление Уполномоченного НКИД считает, по соображениям дипломатической куртуазии, что было бы удобно выдать разрешение без осмотра вещей и в самый кратчайший срок (т[а]к к[а]к гр. Шарота выезжает из Харькова 19[-го] сего месяца).

Вследствие вышеизложенного, Управление Уполномоченного НКИД просит Вас дать распоряжение Музейному Отделу о срочной выдаче такового разрешения» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 292–293 зв.).

№ 38

**Лист економічно-правового відділення апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР
референтурі Польщі НКЗС ССРСР
щодо залишення посади й від'їзду до Варшави
повіреного у справах II Речі Посполитої у Харкові
М. Шароти**

19 грудня 1923 р.

19/XII [1923 г.]

[№] 5874

НКІД ССРСР (Референтура Польши)

Экпратотделение сообщает для сведения, что 15[-го] сего декабря отношением за № 3554/23/ПХ, Поверенный в Делах Польской Республики в Харькове, гр. Шарота уведомил УпНКІД о том, что, по распоряжению Польского Министерства Иностранных Дел, он оставляет должность с 1/І 1924 г., с 19[-го] же сего декабря уезжает в отпуск из Харькова.

Руководство же Представительством П. Р. в Харькове по отъезде гр. Шарота принимает, в силу распоряжения Польского Министерства Иностранных Дел, Торговый Советник гр. Игнатий РУЖИЦКИЙ.

Завэкпратотделением

[Броун]

Секретарь

[Розентул]

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 889. – Арк. 291. Відпуск російською мовою. Машинопис.

№ 39

**Рапорт міліцейського наглядача Фоменка
начальнику 7-го району харківської міліції
щодо нетактовної поведінки референта
у справах оптації Консульства Польщі у Харкові
Л. Заблоцького**

24 грудня 1923 р.

У. С. С. Р.
Вр. Надзиратель
4 подрайона
7 района Х. Г. Г. М.
24/XII-23 года
№ 1

Копия.

Начальнику 7 Района Х. Г. Г. М.

23 декабря вместе со старшим милиционером в[веренного] /В[ам] района т. РАБИНОВИЧЕМ, исполняя служебные обязанности и на основании предложения Губгоруправления от 26/XI-с. г. за № 26144 о задержании гр. Заблоцкой¹²⁰ и препровождения ее в Губотуправ, прибыл в дом № 74 по Валковской ул. – для исполнения предложения, при чем зайдя в квартиру Заблоцкой, встретил неизвестного мне гр[аждани]н[а], по «нэпмански» одетый, назвавший себя сыном гр. Заблоцкой, и спросил у меня, что мне нужно. Я ему ответил, что на основании предложения Губгормилиции я обязан задержать гр[аждан]ку Заблоцкую и доставить ее в Отдел Управления Губисполкома, на что мне неизвестный ответил: «Моя мать в настоящее время уехала в деревню (названия которой не сказал) и придет только после праздников в г. Харьков, т. е. числа 20 Января 24 г.». Я его ответом не удовлетворился и попросил его, чтобы он дал мне показание о выезде в письменном виде или от себя справку за своей подписью, на что мне неизвестный сказал: «Если я Вам сказал, куда выбыла моя мать, так это только любезность с моей стороны, и никаких показаний или

¹²⁰ Тут і далі по тексту помилково. Має бути – Заблоцької, Заблоцька тощо.

справок я вам больше давать не намерен». При этом неизвестный добавил: «Снимите головные уборы, потому что вы находитесь не в кабаке и не в советской России, а в доме Секретаря Польской Миссии». Неизвестный, не дав мне сказать ни одного слова, спросил у меня: «Что вам еще угодно», и на мой ответ, что мне необходимо только знать местонахождение гр. Заблоцкой, он ответил: «Имею честь кланяться», чем дал ясный намек на то, что он со мной больше не желает говорить. Не сказав ему больше на это ни одного слова, я ушел из его квартиры. Излагая все вышеуказанное, прошу Вашего соответствующего распоряжения.

24/ХІІ-23 г.

Вр. Учн. Ур. 4 уч. [Фоменко]

Верно: деловод ИНО¹²¹

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 16. Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

¹²¹ Підпис нерозбірливий.

№ 40

**Довідка Генерального консульства Польщі у Харкові,
що гр. Леон Заблоцький дійсно є референтом
Консульства у справах оптації**

4 січня 1924 р.

4/I-[19]24

№ 5036

С п р а в к а.

Выдана в том, что гр. Леон ЗАБЛОЦКИЙ является РЕФЕРЕНТОМ
ПО ДЕЛАМ ОПТАЦИИ Польского Консульства в Харькове.

Секретарь

[Підпис відсутній]

*ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 12. Незасвідчена
копія російською мовою. Машинопис.*

№ 41

**Рапорт керівництва Харківської губернської
міліції й розшуку завідувачу відділом управління
Харківського губвиконкому
щодо «брутально-зневажливої вихватки»
референта у справах оптації
Генерального консульства II Речі Посполитої
у Харкові Л. Заблоцького**

12 січня 1924 р.

Копія

У. С. Р. Р.
Урядування
Губерніяльної і Міської
Рабоче-Селянск.
МІЛІЦІЇ ТА РОЗШУКУ
Харківщини
Января 12 1924 року
№ 099

ЗАВЕДЫВАЮЩЕМУ ОТДЕЛОМ УПРАВЛЕНИЯ
ГУБИСПОЛКОМА.

Р а п о р т.

При сем представляю переписку на Ваше распоряжение о Референте по делам Оптации Польского Консульства в городе Харькове гр. ЗАБЛОЦКОМ Леоне, позволившем себе грубо-непочтительную выходку по отношению к СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ в лице Райнадзирателя 7-го района Милиции города Харькова т. ФОМЕНКО при следующих обстоятельствах: Тов. ФОМЕНКО прибыл на Валковскую ул. в дом № 74 согласно Вашего предписания за № 11872 с целью розыска Польской Оптан[т]ки гр. ЗАБЛОЦКОЙ С. Я. и доставления таковой в ИНО при ГИК. При входе в означенную квартиру тов. ФОМЕНКО встретил неизвестный ему молодой человек, назвавший себя сыном гр. ЗАБЛОЦКОЙ С. Я., и заявил, что мать его, ЗАБЛОЦКАЯ, уехала в деревню, где пробудет числа до 20-го Января с. г. Тов. ФОМЕНКО,

желая оформить розыск ЗАБЛОЦКОЙ, попросил его дать справку или же разрешить протокольно зафиксировать его показание об отъезде матери. Сын гр. ЗАБЛОЦКОЙ на это возразил, что с его стороны было любезностью сказать, [что] матери его нет, и больше никаких показаний он давать не намерен, и к этому он добавил: «СНИМИТЕ ГОЛОВНОЙ УБОР, ИБО ВЫ НАХОДИТЕСЬ НЕ В КАБАКЕ И НЕ В СОВЕТСКОЙ РОССИИ, А В ДОМЕ СЕКРЕТАРЯ ПОЛЬСКОЙ МИССИИ». На просьбу т. ФОМЕНКО указать местонахождение матери его, ЗАБЛОЦКИЙ ответил: «ИМЕЮ ЧЕСТЬ КЛАНЯТЬСЯ», чем дал понять т. ФОМЕНКО, что он с ним больше разговаривать не желает.

В силу этих обстоятельств поручение Отдела Управления выполнено не было.

Всю переписку по этому вопросу представляю на Ваше распоряжение.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Переписка на 6 листах.

Начгубгормилиции и Розыска Харьковщины¹²²

Нач[альник] Отд[ела] Адм[инистративных] Орг[анов]¹²²

В Е Р Н О:

Деловод ИНО¹²³

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 14. Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

¹²² Підпис відсутній.

¹²³ Підпис нерозбірливий.

№ 42

**Лист Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР в УСРСР
до редакції газети «Коммунист»
щодо вміщення у газеті повідомлення
про продовження оптації польського громадянства**

До 15 січня 1924 р.¹²⁴

**С. С. Р. Р.
УПОВНОВАЖЕНИЙ
НАРОДНЬОГО КОМІСАРІЯТУ
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
В У. С. Р. Р.
1924
№ 5413**

В Редакцию газеты «Коммунист»¹²⁵

Управление Уполномоченного НКИД сообщает, что не встречает препятствий к помещению в газете прилагаемого при сем объявления:

Текст: «ОПТАЦИЯ ПОЛЬСКОГО ГРАЖДАНСТВА на территории Украины возобновлена на срок с 15 января до 15 февраля 1924 года. Заявления принимаются Уполномоченными Польской Республики по делам оптации в Харькове (Чернышевская, 85), Киеве и Одессе».

Завэкправотделением

Секретарь

[Броун]

[Розентул]

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 47. Відпуск. Машинопис російською мовою на бланці.

¹²⁴ Датується за змістом документа.

¹²⁵ На документі віза – автограф службовця польського Консульства: «*K. Dębiński*. 21. I. 24 r.».

№ 43

**Звернення Консульського відділу
Посольства II Речі Посполитої у Харкові
до економіко-правничого відділення апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР
щодо продовження терміну перебування в УССР
польській оптантіці А. Веріго – матері співробітниці
Консульського відділу Посольства Польщі у Харкові С. Веріго**

23 січня 1924 р.

Charków, dn. 23/I 1924 r.

WYDZIAŁ KONSULARNY

Poselstwa R. P.

w Charkowie

№ 477/24

Управление Уполномоченного Народного
Комиссариата Иностранных Дел СССР в УССР
Экономическо-Правовое Отделение
в Харькове¹²⁶

Консульський Отдел Польського Посольства в Харькове, препровождая при сем прошение Анны Игнатъевны Веріго, матери чиновника Консульского Отдела Польського Посольства Софии Виккентъевны Веріго, просит не отказать в любезности направить это прошение по назначению со своим благоприятным заключением, принимая во внимание исключительные обстоятельства, в которых находится просительница.

¹²⁶ На документі реєстраційний штампель: «Экономическо-Правовой Отдел НКИД. Вход. № 320. Янв. 24 дня 1924 г.»; позначки червоним чорнилом: «[Не-розбірливе слово] КРО ГПУ. Со стороны УпНКИД возражений нет. ВГ. 24/І»; синім чорнилом: «вх. № 420. 24/І». Унизу сторінки позначка олівцем: «(1) КРО ГПУ – переслать заявление с указанием, что к удовлетворению просьбы Веріго со стороны УпНКИД препятствий не встречается; 2) П[ольскому] К[онсульству] от[ветить] о мерах принятых».

Консульский Отдел заранее приносит Экономическо-Правовому Отделению благодарность за исполнение настоящей просьбы и любезный ответ.

3 приложения.

За Начальника Консульского отдела
Конст. Чижик
Консульский Секретарь¹²⁷

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 48–48 зв. Оригінал російською мовою. Машинопис на бланку.

¹²⁷ 29 січня 1924 р. Економіко-правниче відділення апарату Уповноваженого НКЗС СРСР в УССР з позначкою «терміново» адресувало листа до КРВ ГПУ УССР: «Препровождая при этом заявление Анны Игнатъевны Вериго, матери чиновника Консульского Отдела Польского Консульства С. В. Вериго, Эксправотделение указывает, что со стороны УпНКИД препятствий к удовлетворению просьбы гр. Вериго не встречается». Того ж дня про вжиті заходи щодо задоволення клопотання А. Вериго було поінформовано Консульський відділ Посольства Польщі (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 53–54).

№ 44

***Прохання співробітниці Консульського відділу
Посольства II Речі Посполитої у Харкові С. Веріго
до НКВД УССР скасувати розпорядження
щодо негайного виїзду до Польщі її матері –
польської оптантки А. Веріго***

23 січня 1924 р.

В Народный Комиссариат Внутренних Дел
Анны Игнатьевны
Веріго

Прошение.

Вследствие предъявления Харьк[овским] Губисполкомом требования от 28/ХІІ-23 [г.] за № 29263 о моем выезде в Польшу довожу до Вашего сведения, что выезд является для меня невыносимым ввиду моей тяжелой болезни, в удостоверение чего прилагаю свидетельства лечащих меня проф. Якушевича и доктора Быстрицкого.

Кроме того, в 68 лет с моей болезнью я не в силах одна не только куда-нибудь ехать, но даже выходить из дому. Средств никаких не имею и нахожусь исключительно на иждивении дочери моей Софии Викентьевны Веріго. Ввиду чего настоящим прошу отменить распоряжение о моем выезде.

За больную мать

Софья Викентьевна Веріго

23/І-24.

2 приложения¹²⁸.

При сем прилагаю гербового сбора
на 1 рубль зол[отом].

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 50. Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом.

¹²⁸ До заяви долучено дві медичні довідки. У першій з них від 16 січня 1924 р. стверджувалося: «Удостоверяю, что Анна Игнатьевна Вериго в настоящее время больна приступами грудной жабы и слабостью сердечной мышцы.

Больная в течение более или менее продолжительного времени должна находиться в полном покое. В дальнейшем, по окончании острых приступов, больная не сможет обходиться без посторонней помощи ввиду того, что ей запрещается всякая работа, продолжительная и быстрая ходьба, подъемы на горы, лестницы, поноски даже незначительных тяжестей и т. п. Кроме того, самая внезапность могущих повторяться в дальнейшем приступов требует постоянного присутствия около больной постороннего лица, дабы вовремя оказать соответствующую помощь, без каковой приступ грудной жабы может быть роковым. *Д-р А. А. Быстрицкий*».

В іншій довідці від 18 січня 1924 р. йшлося: «Анна Игнатьевна Вериго, 68 лет, в настоящее время тяжело больна склерозом венечных артерий сердца и приступами тяжелой грудной жабы с явлениями истощения запасных сил сердца, – так как малейшее физическое напряжение вызывает резкий мучительный приступ, угрожающий ее жизни, то больная уложена в постель, и бдительный уход за больной А. И. Вериго взяла на себя ее дочь Софья Викентьевна; поправку в здоровье Анны Игнатьевны Вериго можно ожидать не ранее 3–6 недель, а до тех пор она не должна покидать постели. *Профессор С. Г. Якушевич*» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 49, 51–51 зв.).

№ 45

**Звернення НКВД УСРС
до Уповноваженого НКЗС СРСР в УСРС О. Шліхтера
з приводу образи, завданої представникові
«робітничо-селянської міліції» референтом у справах оптації
Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові
Л. Заблоцьким**

24 січня 1924 р.

**У. С. Р. Р.
Народний Комісарьят
Внутришніх Справ
Відділ _____**

**У. С. С. Р.
Народный Комиссариат
Внутренних Дел
Отдел ЦАУ**

« 24 » января 1924 г.

№ 1252

г. Харьков

**УПОЛНОМОЧЕННОМУ НКВД СРСР
в УСРС тов. ШЛИХТЕРУ¹²⁹.
Копия НКВД СРСР¹³⁰.**

Препровождая при сем представленную Харьковским Губотделом Управления переписку на 4-х листах о недопустимом поведении гр. ЗАБЛОЦКОГО Леона, являющегося Секретарем Польского Консульства в Харькове, выразившемся в оскорблении представителей Рабоче-Крестьянской Милиции при выполнении ими законных заданий Соворганов, коим они подчинены, Народный Комиссариат Внутренних Дел, также как и Харьковский Губотдел Управления, полагает, что никакими положениями и статьями договора, заключенного УСРС с Польшей, не предусмотрено право лиц Дипломатического Корпуса на пренебрежение к Советской Республике и ее органов власти; право же экстерриториальности, предоставленное лицам Дипкорпуса, так-

¹²⁹ У верхньому правому куті позначка червоним чорнилом: «т. Броуну. Как обстоит это дело? Если нет ответа из Москвы, надо вторично запросить. Л. Величко. 25/1 [1924 г.]».

¹³⁰ Слова «Копия НКВД СРСР» закреслені.

же не дает последним основания произносить оскорбления по адресу Советской Украины, на территории которой они находятся.

Народный Комиссариат Внутренних Дел, усматривая в прилагаемой при сем переписке явное оскорбление Советской Республики в лице представителей Милиции со стороны Секретаря Польского Консульства, гр. ЗАБЛОЦКОГО, просит принять решительные меры к прекращению на территории Украины подобного, абсолютно недопустимого поведения лиц Дипкорпуса, и в частности Народный Комиссариат Внутренних Дел Украины полагает необходимым возбудить перед Польским Консульством вопрос об отстранении гр. ЗАБЛОЦКОГО от работы в Польском Консульстве¹³¹.

Народный Комиссар Внутренних Дел

Буздалин

Врид. Нач[альника] Центр[ального] Админ[истративного]
Управления

Якимович

Секретарь ЦАУ

Иделиович

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 17. Оригінал російською мовою. Машинопис на бланці.

¹³¹ 30 січня 1924 р. економічно-правове відділення апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР інформувало НКВД УССР: «На № 1252 от 24[-го] сего января Экправотделение сообщает, что дело гр. Заблоцкого переслано на распоряжение в НКВД СССР.

По получении ответа Экправотделение не замедлит уведомить Вас» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 26).

№ 46

Звернення КРВ ГПУ УСРС до Уповноваженого НКЗС ССРС в УСРС О. Шліхтера з вимогою вжити належних заходів щодо референта у справах оптації Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцького

25 січня 1924 р.

Сов[ершенно] Секретно.

УПОЛ. НКІД ССРС в УСРС
тов. ШЛИХТЕРУ¹³².

Препровождая при сем переписку о нанесении оскорбления чиновником польского Представительства в Харькове – ЗАБЛОЦКОГО¹³³ – Союзу Советских Республик – КРО ГПУ УСРС просит принять соответствующие меры, о чем поставит нас в известность.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое на 4 л.

№ 440 – 25 января 1924 г.¹³⁴

НАЧ КРО ГПУ УСРС

Иванов

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ 1-й гр. КРО

Косицкий

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 22. Відпуск. Авторизований машинопис російською мовою.

¹³² На документі позначки чорнилом: «т. Броуну. О. Шліхтер. 26/І [1924 г.]» та «вх. № 129/с. 26/І-24 г.».

¹³³ Так у тексті.

¹³⁴ Останній рядок дописаний від руки чорнилом.

№ 47

*Лист заступника Уповноваженого НКЗС СССР в УССР
Л. Величка до Генерального консульства
II Речі Посполитої у Харкові щодо образи,
завданої офіційному урядовцеві Українського Уряду
референтом Консульства у справах оптації Л. Заблоцьким*

8 лютого 1924 р.

Копія

8/II-24[г.]

[№] 5623

В Польск[ое] Ген[еральное] Конс[ульство]

Упр[авление] Уп[олномоченного] НКИД СССР в УССР настоящим имеет честь довести до сведения уважаемого Польск[ого] Генер[ального] Конс[ульства] о факте совершенно недопустимого поведения референта Поль[ского] Ген[ерального] Конс[ульства] по делам оптации г[осподи]на Леона Заблоцкого, выразившемся в оскорблении, нанесенном им официальному должностному лицу Украинского Правительства при исполнении им своих служебных обязанностей, в лице Районного Надзирателя 7 района милиции гор. Харькова гр. Фоменко, явившегося 23 декабря 1923 [г.] в квартиру матери г[осподи]на Заблоцкого, по делу о ея выезде из УССР.

Г[осподи]ном Заблоцьким было предложено гр. Фоменко снять головной убор в следующей оскорбительной форме: «Снимите головной убор, ибо Вы находитесь не в кабаке и не в Советской России, а в доме секретаря Польской Миссии».

Ввиду того, что таковое оскорбление официального Представителя Укр[аинского] Правит[ельства] со стороны служащего Иностранного Консульства является беспримерным нарушением всех международных прав и обычаев, Упр[авление] Упол[номоченного] НКИД по поручению Народ[ного] Комисс[ариата] Иност[ранных] Дел Союза Соц[иалистических] Сов[етских] Респуб[лик] имеет честь уведомить Польск[ое] Генер[альное] Консульство об отводе референта Пол[ьского] Ген[ерального] Конс[ульства] по делам оптации

г[осподи]на Заблоцкого Леона, каковой должен покинуть пределы СССР не позже 15 февр[аля] 1924 [г.].

Паспорт г[осподи]на Заблоцкого должен быть прислан для наложения визы не позже 11 февр[аля] 1924 г.

Зам. Уп[олномоченного]
НКВД СССР в УСРС

[Величко]¹³⁵

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 29. Копія російською мовою. Чорнетка червоним чорнилом.

¹³⁵ Величко Лев Ісайович (1879–1937) – советський журналіст і дипломат, член РКП(б) з 1920 р. На дипломатичній роботі з 1922 р., працював в апараті НКЗС РСФСР, посольстві СССР у Берліні, повпредстві СССР у Туреччині, торгпредстві СССР в Японії. Періодично виконував партійні завдання в Україні: брав участь в реорганізації НКЗС УСРС в Управління НКЗС СССР (1923), був заступником Уповноваженого НКЗС СССР в УСРС (1923–1925); очолював РАТАУ (з 1926), редакцію газети «Вісті ВУЦВК» й одночасно Всеукраїнське товариство культурних зв'язків з закордоном (з 1933). Репресований за звинуваченням у націоналістичній діяльності, розстріляний.

№ 48

*Лист керівника Посольства II Речі Посполитої у Харкові
Уповноваженому НКЗС ССРСР в УССР
щодо згадження інциденту з референтом
Консульства Польщі Л. Заблоцьким*

9 лютого 1924 р.

**POSELSTWO POLSKIE
W CHARKOWIE**

Dn. 9. II. 1924 r.

Nr. 162/24/P. Ch.

Do
Pana Pełnomocnika
Komisarjatu Ludowego
do Spraw Zagranicznych SSSR
w USSR
w Charkowie.

Na skutek pisma Pana Pełnomocnika do Spraw Zagranicznych z dn. 8. II. 24 r. Nr. 5623 komunikuję, że o zajściu pomiędzy urzędnikiem milicji 8-go rejonu a p. Leonem Zabłockim byłem w swoim czasie poinformowany przez tego ostatniego.

Z raportu p. Zabłockiego, który on na moje żądanie złożył, całe zajście przedstawia się w sposób następujący:

Do pokoju, zajmowanego przez matkę pana Zabłockiego, w którym wówczas oprócz niego znajdowała się też żona jego p. Anna Zabłocka, weszło dwóch ludzi, z których jeden był w uniformie urzędnika milicji, drugi po cywilnemu.

Pan Zabłocki uprzejmie zaprosił przybyłych usiąść, i po chwili rozmowy, w formie bezwzględnie grzecznej poprosił przybyłych o zdjęcie czapek. Na to jeden z nich zadeklarował, iż uważa to za zbędne wobec tego, że nie są ludźmi religijnymi; zrobił tu widocznie aluzję do obrazu wiszącego w pokoju. P. Zabłocki odparł, że stosunek ich do religii w danym wypadku nie ma znaczenia i ponownie prosił ich o zdjęcie czapek, wymaga tego bowiem elementarna przyzwoitość, zwłaszcza w stosunku do obecnej w pokoju kobiety. Na to znów jeden z przybyłych odpowiedział, że nie nada-

ją znaczenia formom grzeczności i obydwaj nadal pozostali w czapkach. Urażony takim zachowaniem się przybyłych, p. Zabłocki powiedział, co następuje: «mieszkanie moje nie jest szynkiem i aczkolwiek zwyczaj przebywania w czapkach być może jest przyjęty w Rosji, nie może być jednak zastosowany w mojem mieszkaniu, urzędnika Przedstawicielstwa Polskiego».

Na tem incydent się zakończył i obydwaj przybyli po otrzymaniu od p. Zabłockiego wyjaśnień w interesującej ich sprawie, odeszli. Nie można powiedzieć, żeby zachowanie się przedstawicieli władzy było bez zarzutu. P. Zabłocki dokładnie pamięta, że jakiegokolwiek aluzji do ustroju państwa nie uczynił. Zresztą w przeciwnym razie urzędnik milicji byłby bez wątpienia na to zareagował w formie sporządzenia protokołu, ale widocznie całe zajście uważał za drobny incydent natury wyłącznie osobistej.

Gdyby p. Zabłocki był się zachował w sposób, o jakim wspomina pismo Pana Pełnomocnika, byłby już uległ karze dyscyplinarnej przed otrzymaniem przeze mnie zawiadomienia Pana Pełnomocnika.

Nie mogę nie wyrazić przytem żalu, że Pan Pełnomocnik Komisarjatu Ludowego do Spraw Zagranicznych nie uznał za celowe przed napisaniem swego żądania o wydaleniu p. Zabłockiego po za granice Republiki Ukraińskiej, zwrócić się do tutejszego Przedstawicielstwa dla wyjaśnienia tej sprawy, która mogła być przedstawioną tendencyjnie przez stronę osobiście dotkniętą i dlatego nie bezstronną.

Przesyłam pismo Pana Pełnomocnika Komisarjatu Ludowego do Spraw Zagranicznych wraz z odpisem niniejszej odpowiedzi do Poselstwa w Moskwie celem ostatecznego załatwienia tej sprawy.

I. Różycki

Kierownik Przedstawicielstwa R. P. w Charkowie

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 32–32 зв. Оригінал польською мовою. Машинопис на бланку.

№ 49

**Лист заступника Уповноваженого НКЗС СССР в УССР
Л. Величка до Генерального консульства II Речі Посполитої
у Харкові з вимогою залишення теренів СССР
до 13 лютого 1924 р. референтом Консульства Л. Заблоцьким**

12 лютого 1924 р.

В[есьма] срочно

12/ II-24

[№] 5676¹³⁶

В Польское Генеральное Консульство
в Харькове

Управление Уполномоченного НКИД СССР при Правительстве УССР, свидетельствуя свое уважение Польскому Генеральному Консульству, имеет честь сообщить, что из письма г. Заведующего Польским Генеральным Консульством усматривается полное подтверждение приведенной в рапорте сотрудника Милиции 8 района фразы г. Заблоцкого. Не входя в обсуждение вопроса, было ли г. Заблоцкий сказано «Советской России» или «России», как он указывает, Управление имеет честь обратить Ваше внимание, что это обстоятельство сути дела не меняет, так как никакой другой России, кроме Союза Социалистических Советских Республик, при Правительстве которого аккредитовано Посольство Польской Республики, не существует.

В виду этого Управление Уполномоченного НКИД СССР в УССР вынуждено подтвердить заявленный им по поручению НКИД СССР отвод с вытекающим из него предложением г. Заблоцкому покинуть пределы СССР, буде не последует другой директивы, до указанного срока, т. е. 13 февраля сего года.

[Величко]

Зам. Уполномоченного НКИД СССР
в УССР

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 34. Відпуск. Машинопис російською мовою.

¹³⁶ Позначка «Весьма срочно», дата і номер листа дописані від руки чорнилом.

№ 50

Нота НКЗС ССРСР Польській дипломатичній місії у Москві з вимогою негайного залишення теренів ССРСР референтом Консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцьким

25 лютого 1924 р.

№ 310 / ЗП.

**В ПОЛЬСКУЮ
ДИПЛОМАТИЧЕСКУЮ МИССИЮ
Москва.**

Народный Комиссариат по Иностранным Дела́м имеет честь обратить внимание Польской Дипломатической Миссии на совершенно недопустимый факт отказа Секретаря Польского Консульства в Харькове г[осподи]на ЗАБЛОЦКОГО исполнить категорическое требование о выезде из пределов Союза.

Народный Комиссариат по Иностранным Дела́м позволяет себе вновь обратить внимание Польской Дипломатической Миссии на то обстоятельство, что г[осподи]н Заблоцкий виновен в оскорблении Государства, на территории которого он находится. Это оскорбление имело место в форме неотрицаемого г[осподи]ном Заблоцким выражения, в котором он позволил себе сравнить Советский Союз с кабаком.

Ввиду отказа г[осподи]на Заблоцкого выполнить требование Уполномоченного Народного Комиссариата по Иностранным Дела́м в Харькове о немедленном выезде, Народный Комиссариат по Иностранным Дела́м просит Польскую Дипломатическую Миссию предписать г[осподи]ну Заблоцкому это требование выполнить во избежание нежелательных для обеих сторон последствий, могущих наступить в силу уголовной квалификации поступка г[осподи]на Заблоцкого (ст. 176 УК о хулиганстве).

Москва, 25¹³⁷ февраля 1924 года¹³⁸.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 37. Відпуск. Машинопис російською мовою.

¹³⁷ Число вписано від руки чорнилом.

¹³⁸ 6 березня 1924 р. копія цієї ноти була адресована економічно-правовим відділенням УпНКЗС ССРСР в УССР Харківському губвиконкому (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 41).

№ 51

*Звернення Консульського відділу
Представництва II Речі Посполитої у Харкові
до економічно-правового відділення
Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР
з проханням видати дипломатичну візу
й оформити дозвіл на вивезення майна
комерційному раднику Представництва I. Ружицькому,
який виїздить до Польщі*

1 березня 1924 р.

Charków, dn. 1.III.1924 r.

WYDZIAŁ KONSULARNY

Poselstwa R. P.
w Charkowie
№ 01730/24

Срочно.

Экономическо-Правовое Отделение
в Управление Уполномоченного НКИД
СССР в УССР
в Харькове¹³⁹

Консульский Отдел Польского Посольства в Харькове ввиду предполагающегося 5[-го] с[его] марта отъезда Коммерческого Советника Посольства г. Игнатия Рожицкого в Варшаву при сем имеет честь препроводить его дипломатический паспорт от 19.IX.22 № 3203 и список вещей, принадлежащих г. Рожицкому, кои он намерен с собою вывезти, и просит не отказать в любезности наложить дипломатическую визу на прилагаемый паспорт, выдать на имя г. Рожицкого открытый лист

¹³⁹ На документі реєстраційний штампель «Экономическо-Правовой Отдел НКИД. Вход[ящий] № 820. 1/III дня 1924 г.» та резолюції синім чорнилом: «Пр[авовому отделению] принять меры к удовлетворению. [Підпис нерозбірливий]. 1/III [1924 г.]»; чорним чорнилом: «Т[ов]. Гуревич. В[есьма] срочно озайтесь своевременным взятием лицензии Музейного отдела НК.Пр[освещения] и таможни. П[одпись], п[ечать], завизировать и выдать laissez-passer. В. Броун. 1/III [1924 г.]».

и исключотать перед подлежащими властями разрешение на вывоз перечисленных в списке предметов.

2 приложения.

За Начальника Консульского Отдела
Константин Чижик
Консульский Секретарь

[Додаток]

Список вещей Коммерческого Советника Посольства в Харькове
г. Игнатия Рожицкого

Две корзины и ящик, в коих запакованы:

- 1) 8 (восемь) небольших кавказских ковров и паласов;
- 2) Серебряный кувшин для вина и шесть стаканов;
- 3) Два пейзажа, один Клодта, другой неизвестного художника;
- 4) В ящике книги и газеты;
- 5) Отдельно столик и большой персидский ковер 5 ½ на 7 арш[ин]¹⁴⁰.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 128–129. Оригінал російською мовою. Машинопис на бланку. Додаток – машинопис.

¹⁴⁰ 1 березня 1924 р. економічно-правове відділення апарату УпНКЗС звернулося з «дуже терміновим» листом до Музейного відділу НКО УСРСР: «*Эксправотделение просит в экстренном порядке выдать разрешение на вывоз вещей, перечисленных в прилагаемом при сем списке, гр. РОЖИЦКОМУ, Коммерческому Советнику Польского Консульства в Харькове*» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 130).

№ 52

**Повідомлення економічно-правового відділення
Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР в УСРСР НКЗС ССРСР,
що референт Консульства II Речі Посполитої у Харкові
Л. Заблоцький виїхав до Польщі 27 лютого 1924 р.**

1 березня 1924 р.

1/III [1924 г.]

№ 6040

ЭПО НКВД ССРСР

Настоящим Экправотделение сообщает, что референт Польского Консульства Леон Заблоцкий выехал в Польшу 27/2 сего года.

Зав. Эк[ономическо]-Прав[овым] Отделением

[В. Броун]

Секретарь

[Розентул]

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 38. Відпуск. Машинопис російською мовою.

№ 53

**Екзекватура Генерального консула II Речі Посполитої у Харкові
М. Свірського**

25 березня 1924 р.

Копія

С В И Д Е Т Е Л Ь С Т В О .

Народный Комиссариат по Иностранным Делах Союза Советских Социалистических Республик настоящим свидетельствует, что предъявитель сего, польский гражданин Михаил СВИРСКИЙ, является Генеральным Консулом Польской Республики в г. Харькове с консульским округом на всю территорию Украинской Социалистической Советской Республики.

В деятельности своей в качестве Консульского Представителя г. СВИРСКИЙ пользуется нижеследующими правами:

1. г. СВИРСКИЙ имеет право сношений по делам Генерального Консульства со всеми местными советскими учреждениями через посредство Уполномоченного Народного Комиссариата по Иностранным Делах в г. Харькове.

2. Переписка по делам Генерального Консульства, а равно консульские канцелярия и архив – неприкосновенны и не подлежат обыску или осмотру.

Независимо от вышеизложенного, г. СВИРСКИЙ пользуется всеми правами и преимуществами, предоставляемыми ему дипломатической карточкой.

Изложенное подписями и приложением печати Народного Комиссариата по Иностранным Делах удостоверяется.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАРОДНОГО КОМИССАРА
ПО ИНОСТРАННЫМ ДЕЛАМ

ЗАВЕДУЮЩИЙ ЭКОНОМИЧЕСКО-ПРАВОВЫМ
ОТДЕЛОМ

г. Москва
« 25 » марта 1924 года
№ 3220

№ 54

***Звернення Генерального консула II Речі Посполитої
у Харкові М. Свірського до Уповноваженого НКЗС ССРСР
в УССРСР щодо безпідставного ув'язнення
польського громадянина М. Вензлінського***

3 квітня 1924 р.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
№ 420/24/prez.

Charków, dn. 3.IV.1924 r.

Do
Pana Pełnomocnika
Komisarjatu Ludowego do Spraw Zagranicznych
ZSSR w USSR w Charkowie

Panie Pełnomocniku!

Mam zaszczyt zakomunikować Panu, że do wiadomości mojej doszedł fakt aresztowania w Kijowie w dniu 19 marca r. b. obywatela polskiego, p. Michała Węglińskiego, który obywatelstwo to nabył w myśl art. VI Traktatu Ryskiego w dniu 27.II.1924 r.

Powody aresztowania nie są mi znane, wobec tego jednak, iż niejednokrotnie już zdarzały się wypadki aresztowania osób, które czy to dla spraw oficjalnych, czy to dla czysto towarzyskich motywów miały jakąkolwiek styczność z Przedstawicielami polskimi, przypuszczam, że i obecna sprawa może należeć do rzędu tego rodzaju nieporozumień.

Dlatego też śpieszę stwierdzić, że p. Michał Węgliński jest obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej, który to fakt nie jest być może znanym władzom Kijowskim, gdyż zaświadczenie o wyjściu z obywatelstwa ukraińskiego nie zostało jeszcze p. Węglińskiemu doręczone.

Okoliczność ta może powodować zwłokę w wyjaśnieniu sprawy i wypuszczeniu go na wolność.

Nie wątpię, że Pan Pełnomocnik zechce niezwłocznie przedsięwziąć zarządzenia, zmierzające do przywrócenia wolności p. Michałowi Węglińskiemu i proszę uprzejmie o jak najrychlejszą odpowiedź w tej sprawie.

Zechce Pan przyjąć, Panie Pełnomocniku, zapewnienia mego prawdziwego poważania

Kierownik Konsulatu Generalnego

M. Świrski
Sekretarz Legacyjny

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 156–157. Оригінал польською мовою. Машинопис.

№ 55

***Звернення Генерального консульства II Речі Посполитої
у Харкові до Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР
в УССР щодо наполягання іноземного відділу
Харківського губвиконкому про терміновий виїзд
до Польщі А. Веріго – матері співробітниці
Генконсульства Польщі С. Веріго***

8 квітня 1924 р.

Charków, dn. 8/IV.1924 r.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
№ 441/24/през.

В Управление Уполномоченного
Народного Комиссариата Иностранных Дел
СССР в УССР
в Харькове¹⁴¹.

Со стороны Инотдела Харьковского Губисполкома возобновились требования о выезде в Польскую Республику Анны Игнатьевны Веріго, матери сотрудницы Генерального Консульства Софии Викентьевны Веріго; между тем, ни здоровье выселяемой, ни материальное положение ее не изменились к лучшему. Состояние здоровья г. Анны Веріго продолжает оставаться крайне тяжелым и не позволяет не только на дальнейшее путешествие, но даже на незначительное передвижение.

Кроме того, единственным лицом, ухаживающим за больной и дающим ей полное иждивение, является дочь ее, сотрудница Ген[ерального] Консульства, г. София Веріго. Никаких родственников, кроме дочери, г. Анна Веріго не имеет ни здесь, ни в Польской Республике.

Принимая во внимание вышеизложенные исключительные обстоятельства и основываясь на отношении Управления Уполномоченного Народного Комиссариата Иностранных Дел СССР в УССР

¹⁴¹ У верхньому лівому куті документа позначки: (червоним чорнилом) – «В КРО ГПУ. В. Б/[роун]»; синім чорнилом: «Вх. № 1565. 12/4-24 г.».

от 29/І.24 [г.] за № 5481, Польское Генеральное Консульство просит не отказать в содействии и принятии мер к приостановке требования Инотдела впредь до улучшения материальных условий и здоровья г. Анны Вериго.

Генеральное Консульство заранее приносит Управлению Уполномоченного Народного Комиссариата Иностранных Дел СССР в УССР свою благодарность за исполнение настоящей просьбы.

Управляющий Генеральным Консульством

М. Свирский

Секретарь Посольства¹⁴²

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 55–55 зв. Оригінал російською мовою. Машинопис на бланку.

¹⁴² 14 квітня 1924 р. завідувач Економічно-правничим відділенням Управління УпНКЗС СССР в УССР В. Броун звернувся до КРВ ГПУ УССР: «Препровождая при этом копию отношения Польского Генерального Консульства за № 441/24, Экправотделение просит Вас принять меры по существу отношения». 17 квітня 1924 р. він же інформував Генконсульство Польщі: «По выяснении вопроса в соответствующих учреждениях, Экправотделение имеет честь сообщить, что гр. Вериго надлежит обратиться в понедельник 21-го сего апреля в Губисполком» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 57–58).

Справжньою причиною бюрократичної тяганини з продовженням терміну перебування в УССР матері уряднички Генконсульства Польщі було намагання більшовицької таємної поліції (у її республіканській іпостасі) будь-якою ціною (в тому числі погрозами й шантажем) здобути собі інформаторів серед працівників польських місій. Залагоджуючи справи недужої матері, С. Вериго відбула дві розмови в іноземному відділі Харківському губвиконкомом, під час яких їй спершу заувальовано, а згодом й відверто пропонували стати агентом ГПУ й, зокрема, копіювати кореспонденцію, що надходила до Генконсульства. Після рішучої відмови, ГПУ почало відверто шантажувати жінку примусом негайного виїзду до Польщі її хворої матері. Обставини справи С. Вериго виклала у розлогій службовій записці на ім'я свого безпосереднього керівництва від 25 лютого 1924 р. Її меморандум керівництвом Генконсульства, у свою чергу, був спрямований до Східного відділу МЗС II Речі Посполитої (докладніше див.: Książek J. *Powstanie i działalność Poselstwa i Konsulatu Generalnego w Charkowie w okresie międzywojennym* // *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. – 2006. – Nr. 2 (30). – S. 17–18; Grajżul T. *Poselstwo i konsulát Rzeczpospolitej Polskiej w Charkowie w latach 1921–1937* // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku* / *Praca zbiorowa pod red. H. Strońskiego i G. Seroczyńskiego*. – S. 217–218; Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*. – S. 95).

№ 56

**Нота Генерального консульства II Речі Посполитої
у Харкові Уповноваженому НКЗС ССРСР
при Уряді УСРСР щодо спалення демонстрантами
поблизу диппредставництва польського прапора
й невтручання у ці дії міліції**

29 квітня 1924 р.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
№ 591/24/prez.

Charków, dn. 29 kwietnia 1924 r.

Do

Pana Pełnomocnika
Komisarjatu Ludowego
do Spraw Zagranicznych
SSSR w USSR
w Charkowie¹⁴³

Panie Pełnomocniku,

Dnia 27 b. m. o godz. 10 wieczorem zbiegowisko uliczne, złożone z paruset osób i dopuszczone przez milicję konną w bezpośrednie sąsiedztwo z gmachem Konsulatu Generalnego, spaliło wśród wrzasków i gwizdów chorągiew o barwach narodowych Rzeczypospolitej Polskiej. Oddział milicji konnej zachowywał się najzupełniej biernie, oczekując, aż tłum skończy niszczenie chorągwi.

Wyrażam niniejszem mój najżywszy protest i moje oburzenie przeciw zachowaniu się organów bezpieczeństwa publicznego, które spokojnie dopuściły do czynu, stanowiącego demonstracyjnie wrogi akt przeciw Rządowi Rzeczypospolitej.

¹⁴³ У лівому верхньому куті документа резолюція О. Г. Шліхтера червоним чорнилом: «т. Броуну. Срочно расследуйте дело на предмет извещения данных исследований Консульству. А. Шлихтер. 2/IV 24 г.».

Zechce Pan, Panie Pełnomocniku, przyjąć wyrazy prawdziwego poważania

Kierownik Konsulatu Generalnego
M. Świrski
Sekretarz Legacyjny¹⁴⁴

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 229. Оригінал польською мовою. Машинопис на бланку.

¹⁴⁴ 5 травня 1924 р. Економічно-правове відділення апарату УпНКЗС ССССР в УСРС інформувало Підвідділ Прибалтики й Польщі НКЗС ССССР: «Экправотделение, препровождая отношение Польского Генерального Консульства за № 591/24, сообщает, что Управление НКВД просило НКВД расследовать справедливость заявления Польского Генерального Консульства.

По получении материала дознания нами будет дан ответ Польскому Консульству, о содержании которого мы поставим Вас в известность».

Майже ідентична інформація була адресована того ж дня до Верховного Суду УСРС на ім'я його голови С. М. Канарського, колишнього заступника наркома закордонних справ УСРС: «Препровождая при этом копию отношения Польского Генерального Консульства, Экправотделение сообщает, что им ведется через НКВД дознание для ответа Польскому Консульству» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 230, 232, 237).

№ 57

*Стаття завідувача Іноземним відділенням НКВД УССР
В. Гуцалюка «ІНОВ НКВД у 1923 р.»*

10 травня 1924 р.¹⁴⁵

В. Гуцалюк

ІНО НКВД в 1923 году

Результатом мировой и гражданской войны явилось массовое переселение – эвакуация на территорию СССР большого количества гражданского населения из района военных действий, а также весьма значительного количества военнопленных различных национальностей.

Вследствие этого, на территории Украины оказались контингенты, подлежащие репатриации.

Конец всемирной войны и последовавшая затем Октябрьская революция дали возможность тысячам иностранных подданных, очутившихся стечением обстоятельств на территории УССР, вернуться на родину.

За период 1920–1923 гг. эвакуационный стол и Иностранное отделение НКВД проделали большую работу по репатриации (отправке) на родину многих тысяч иностранцев.

Краткий объем статьи не позволяет нам подробно остановиться на этих цифрах, поэтому здесь приводятся данные только за 1923 г.

Наличие иностранцев на территории УССР к концу декабря 1923 г. определяется нижеследующими цифрами: по 9-ти губерниям УССР проживало 8.110 иностранцев, зарегистрированных в губадминотделах и получивших виды на жительство для иностранцев. Помимо этого, на территории УССР проживает также некоторое количество иностранцев, не имеющих национальных документов. Свои права они смогут доказать лишь после прибытия в СССР дипломатических представительств их государств, почему они и не могут быть пока зарегистрированы в губадминотделах.

¹⁴⁵ Дата публікації.

Распределены иностранцы по губерниям крайне неравномерно, что можно видеть из следующих данных, иллюстрирующих наличие иностранцев по губерниям:

Одесская губерния –	3 220 иностранцев
Харьковская –	1 667 «
Киевская –	1 364 «
Донецкая –	576 «
Подольская –	480 «
Волынская –	422 «
Екатеринославская –	260 «
Полтавская –	93 «
Черниговская –	28 «

Самый большой процент иностранцев (71 % или 5 772), живущих в УССР, падает на крупнейшие города Украины: Киев (1 198), Харьков (1 644) и Одессу (2 930). На прочие города и местности УССР падает лишь 29 % (2 338 чел.).

Разложив вышеуказанные данные на группы, по государственной их принадлежности, мы получим следующую картину; на территории УССР проживает:

австрийцев –	1 616
турок –	1 448
греков –	1 251
немцев –	744
персов –	618
болгар –	565
чехо-словаков –	505
югославы (сербы, кроаты, славонцы и т. д.) –	248
поляков –	205
румын –	175
итальянцев –	169
французов –	123
китайцев –	102
швейцарцев –	100
шведов –	71
англичан –	58
бельгийцев –	37

литовцев –	31
американцев –	26
и 18 граждан прочих государств.	

Здесь необходима некоторая оговорка: дело в том, что сведения до некоторой степени неточны: так, например, цифра, показывающая количество австрийцев, находящихся на территории Украины, включает в себя не только уроженцев нынешней Австрии, но и уроженцев различных областей, принадлежавших к бывшей Австро-Венгрии (кроме Чехо-Словакии), так как с этими областями, частью теперь самостоятельными, частью отошедшими к другим государствам, мы еще не вошли ни в договорные, ни в дипломатические сношения.

Распределяются по Украине отдельные национальности почти равномерно, за исключением турок, греков, армян и румын, сосредоточенных, главным образом, на юге Украины.

Остановливаясь на данных выезда за границу во второй половине отчетного года, мы получим следующие цифры:

Заявлений граждан СССР на выезд за границу:

подано губадминотделам – 7 541;

удовлетворено губадминотделами – 6 489.

Заявлений иностранцев на выезд из пределов СССР:

подано губадминотделам – 563;

удовлетворено губадминотделами – 563.

Отказано в выдаче разрешений на выезд 202-м гражданам.

Оставшиеся 850 заявлений по обстоятельствам технического порядка перенесены для выполнения на 1924 г. Для характеристики этих выездов интересно отметить, что почти 90 % уезжающих граждан эмигрируют в Америку и лишь 10 % выезжают в другие страны.

Кроме вышеуказанного, за отчетный период, в порядке репатриации, отправлено 12 465 человек, из них:

в Польшу –	9 390 чел.
Латвию –	2 022 «
Литву –	222 «
военнопленных других государств –	831 «
меннонитов в Канаду –	3 493 «

Помимо всего вышеуказанного, проделана громадная работа по проведению оптации польского гражданства: рассмотрено вместе с УполНКИД 236 дел, в том числе пересмотрено из ранее отклоненных 29 дел. Заявлений о выходе из украинского гражданства удовлетворено – 226, отказано в разрешении выхода из такового – 10 гражданам.

Удостоверений об оптации польского гражданства выдано в количестве 273. Часть из них выдана по делам, рассмотренным еще в 1922 г.

Одновременно с этим, проходила кампания по оптации литовского гражданства; рассмотрено, совместно с УполНКИД, 49 заявлений, из них о выходе из украинского гражданства:

разрешено 43 гражданам;

отказано 3.

Удостоверений об оптации литовского гражданства выдано 35.

В обоих случаях оптации польского и литовского гражданства, при большинстве оптируемых граждан имелись семьи, т. е. жены и дети младше 18-ти лет.

Заканчивая настоящий обзор, необходимо отметить, что работа, проделанная Иностранным Отделением в 1923 г., является большим достижением в деле ликвидации одного из последствий мировой войны, путем репатриации и оптации иностранных граждан.

Бюллетень Народного комиссариата внутренних дел УССР. – 1924. – 10 мая. – № 5/6. – С. 5–7.

№ 58

**Лист КРВ ГПУ УССР до економіко-правничого відділу
апарату Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР
щодо обґрунтованості арешту польського громадянина
М. Венглінського та його зізнання у шпигунстві
на користь Польщі**

10 травня 1924 р.

І ГР[УППА] КРО СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО ЛИТЕР «А»
НКВД ЭКПРАВОТДЕЛ тов. БРОУНУ

Во исполнение Вашего запроса за № 6460 сообщаем, что запрашиваемый гр. ВЕНГЛИНСКИЙ Михаил действительно арестован Киевским ГО ГПУ по обвинению его в шпионаже в пользу Польши, т. е. в преступлении, предусмотренном ст. 66 Уголовного кодекса УССР¹⁴⁶.

Факт преступления последнего вполне доказан, и Вам для сведения сообщаем, что таковой уличен в своей шпионской деятельности на месте преступления, будучи захвачен с поличным, т. е. приказами секретного характера, каковыми последний снабжал польского резидента.

¹⁴⁶ Венглінський Михайло Степанович (Węgliński Michał, 1885– ?) – уродженець м. Любліна, мешканець м. Києва. 21 березня 1924 р. заарештований Київським відділом ГПУ УССР. 7 грудня 1924 р. за вироком Надзвичайної сесії Харківського губернського суду засуджений за ст. 66 КК УССР (шпигунство) до вищої міри покарання (розстрілу) з конфіскацією майна. 16 грудня 1924 р. постановою Президії ВУЦВК вища міра покарання замінена обміном на засудженого у Польщі громадянина (шпигуна) ССРСР. Не реабілітувався.

ВЕНГЛИНСКИЙ в своих преступлениях сознался и ныне, по нашему затребованию, для дальнейшего расследования дела он прибыл в Харьков¹⁴⁷.

ВРИД. НАЧ[АЛЬНИКА] СОЧ и НАЧ[АЛЬНИК] КРО ГПУ УССР

Добродицкий

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ

Шостак-Соколов

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 161. – Оригінал російською мовою. Машинопис.

¹⁴⁷ 15 травня 1924 р. економічно-правниче відділення апарату Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР інформувало Генеральне консульство Польщі у Харкові: «В ответ на отношение за № 420/24 Экправотделение имеет честь сообщить, что гр. Михаил ВЕНГЛИНСКИЙ привлечен к ответственности по 66 статье Уголовного кодекса УССР и потому освобожден быть не может» (ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 162).

№ 59

***Zвернення Генерального консульства II Речі Посполитої
у Харкові до Управління Уповноваженого НКЗС СССР
в УССР щодо позбавлення житла у Києві польського
оптанта С. Венгліньського***

3 липня 1924 р.

Charków, dn. 3-go lipca 1924 r.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
№ 6254/24

Do

URZĘDU PEŁNOMOCNIKA KOMISARJATU LUDOWEGO DO
SPRAW ZAGRANICZNYCH ZSRR w USRR
w Charkowie

Do Konsulatu Generalnego RP w Charkowie wniósł podanie obywatel polski (optant) p. Stefan WĘGLIŃSKI z prośbą o okazanie mu pomocy w sprawie następującej.

Pan Stefan Węgliński, starzec 60-letni, mieszka z rodziną swą w Kijowie w tym samym mieszkaniu przy ul. Lenina (dawniej Funduklejowska) pod nr. 19 przeszło 25 lat; dom ten obecnie dzierżawi «Trustpieczat'». Zarząd tego trust'u zażądał przez miejscowy organ mieszkaniowy opuszczenia przez p. Węglińskiego zajmowanego przezeń mieszkania w ciągu 2 tygodni, grożąc, że w razie niewypełnienia owego rozkazu będzie przymocą wydalony z mieszkania, rzeczy zaś jego będą wyrzucone na ulicę.

Pomijając kwestję, o ile Zarządowi «Trustpieczat'» na zasadzie Ustawy z dn. 5.IX.22 roku przysługuje prawo administracyjnego wysiedlenia, Konsulat nie może nie zwrócić uwagi na to, że człowiekowi w podeszłym wieku, familijnemu, zajmującemu mieszkanie w ciągu ćwierci wieku, daje się minimalny przewidziany w Ustawie termin na opuszczenie mieszkania z zupełnym przytem ignorowaniem p. «e» art. 1 tej że Ustawy, obowiązującej dostarczyć osobie przymusowo wysiedlanej mieszkania równowar-tego.

Wobec powyższego, Konsulat przychylając się do prośby p. Węglińskiego i uważając skargę jego za zupełnie słuszną i pod względem formalnym i moralnym, niniejszym zwraca się do Urzędu Pełnomocnika KLSZ z prośbą o interwencję w tej sprawie przed odnośnymi władzami celem odwołania skierowanego przeciwko p. Węglińskiemu zarządzenia Urzędu Mieszkaniowego w Kijowie, tem bardziej, że p. Węglińskiemu, jako optantowi 24-go listopada r. b. kończy się termin pobytu na Ukrainie, on zaś zamierza wyjechać znacznie wcześniej.

Konsulat z góry dziękuje Urzędowi Pełnomocnika KLSZ za przychylne potraktowanie niniejszego i rychłą odpowiedź.

Kierownik Konsulatu Generalnego
M. Świrski
Sekretarz Legacyjny

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 310. Оригінал польською мовою. Машинопис.

№ 60

Повідомлення Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Уповноваженому НКЗС ССРСР при Уряді УССР щодо грошової реформи у Польщі

12 липня 1924 р.

Charków, dn. 12 lipca 1924 r.

Rzeczpospolita Polska
Konsulat Generalny
w Charkowie
№ 896/24/prez.

Do
URZĘDU PANA PEŁNOMOCNIKA KOMISARJATU
LUDOWEGO DO SPRAW ZAGRANICZNYCH
ZSRR w USRR

w Charkowie

W załączeniu mam zaszczyt przesłać notatkę dotyczącą reformy monetarnej w Polsce, z prośbą o zakomunikowanie jej treści zainteresowanym Urzędom oraz o wykorzystanie jej w miejscowej prasie.

Spieszę zaznaczyć, że notatka ta redagowaną była w kwietniu r. b., tak że większość omawianych w niej zarządzeń została już wprowadzona w życie. W szczególności marka polska przestała już być legalnym środkiem płatniczym z dn. 1 lipca r. b.

1 załącznik.

Kierownik Konsulatu Generalnego
M. Świrski
Sekretarz Legacyjny¹⁴⁸

¹⁴⁸ На листі Консульства позначки: (червоним чорнилом) – «НКФ. УпНКВТ. В. Б[роун]. 12/VII»; (чорним чорнилом) – «Справка: УпНКВТ. НКФ. Сопроводить копию».

[Załącznik]

LA REFORME MONETAIRE EN POLOGNE

Les travaux préparatoires en vue de la réforme monétaire en Pologne ont pris fin. Une nouvelle banque d'émission a été fondée sous la raison social BANQUE DE POLOGNE. En même temps les bases de la réforme monétaire ont été déterminées par la loi.

Après la publication des Statuts de nouvelle banque, fondée sous forme de Société par actions, la souscription des actions a été ouvert fin janvier. Le capital social de 100 millions de zloty (francs-or) fut souscrit non seulement dans le courant de deux mois, mais l'excédant a atteint 12 %. Les actions ont été souscrites entièrement dans le pays par le capital privé, le Gouvernement ne s'étant réservé que la part infime de 10 %.

Les versements sur le capital social s'élevaient à ce jour à 68 millions de franc-or et ont été effectués en espèces-or et en monnaies étrangères à change apprécié. Conformément aux prescriptions de la souscription le restant devra être converti jusqu'à la fin du mois du juin 1924.

L'Assemblée Constituante des Actionnaires qui procéda à la nomination des membres du Conseil d'Administration de la Banque a eu lieu le 15 avril. La Banque commencera à fonctionner le 28 avril, date à laquelle la banque d'émission actuelle la Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (Caisse Polonaise de Prêts) entrera en liquidation. Les billets de la Banque de Pologne seront émis dans la nouvelle unité monétaire de zloty, qui deviant monnaie légale du pays. Le décret-loi du Président de la République publié dans le Journal des Décrets du 17 avril 1924 détermine les proscriptions concernant l'échange de la monnaie en cours, le mark polonaise, contre la nouvelle monnaie.

La relation du zloty au mark polonaise est fixée dans la proportion de 1 z – 1.800.000. marks polonaise. Jusqu'à la date du 30 juin ct. tous les paiements pourront être effectués aux choix du débiteur soit dans la nouvelle monnaie le zloty soit en marks polonaise conformément à la relation ci-dessus. À partir du 1 juin de l'année courante le mark polonaise cessera d'être mode légal du paiement. L'échange des billets de la Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa contre les billets émis en zloty pourra ensuite avoir lieu jusqu'au 31 mai 1925 aux guichets de la Banque de Pologne.

Il en résulte que déjà dans le courant des semaines prochaines les billets de la nouvelle banque seront mis en circulation et que simultanément commencera à avoir lieu le retrait de billets de la Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa.

Les billets que la Banque de Pologne mettra en circulation et don't une souscription détaillée a été publiée dans le Monitor Polski, ont été imprimés en l'année 1919, époque à laquelle l'ouverture de la Banque de Pologne était déjà projetée.

Malgré que les billets portent la date du 19 février 1919, la Banque de Pologne les considère comme billets de la nouvelle banque d'émission et en a fait la déclaration formelle. Outre les billets de la Banque de Pologne seront mis en circulation dans un proche délai la monnaie métallique en argent en pièces de 1, 2 et 5 zloty ainsi que le billon en bronze et en nickel.

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 892. – Арк. 269–270 зв. Лист – оригінал польською мовою. Додаток – машинописна копія французькою.

№ 61

*Стаття у газеті «Вісті ВУЦВК»
«Де дипломатія, а де шпигунство?»*29 жовтня 1924 р.¹⁴⁹**ДЕ ДИПЛОМАТІЯ, А ДЕ ШПИГУНСТВО?**

Нижче читачі знайдуть матеріал про викриття нової шпигунської білошляхетської організації на Україні¹⁵⁰. Таких організацій протягом останніх років, не дивлячись на Рижську угоду, згідно котрої уряд польської республіки брав на себе обов'язки не втручатися у внутрішні справи Радянських Республік, наші відповідні органи викривають регулярно по кілька на рік. Уряд польський з останніх сил намагається поширити сферу свого впливу, бо перед ним завше стоїть ідеал Ржечі Посполитої Польської «от можа до можа», і, з другого боку, уряд польський з останніх же сил бажає вислужитись перед західно-європейськими великими державами, – за словами Сікорського¹⁵¹ в Парижу, «забезпечити собі те становище між великими державами, що його вона мала до цього часу». Вся ж попередня історія існування польської шляхетської республіки зводилась до того, що вона (Білопольща) була (і є) жандармом і шпигуном на сході Європи проти Робітничо-Селянських Радянських Республік.

Щоби виконати ці свої вільні й невільні обов'язки, і змушено панство польське вживати всіх можливих і неможливих заходів.

Внутрішній стан Польщі нашим читачам відомий. Особливо відомо польська національна політика, її політика й стан на кресах, що криваво корчаться в боротьбі з панством й поміщицтвом польським. Та не тільки на кресах горить, горить і всередині шляхетської Польщі.

¹⁴⁹ Дата публікації.

¹⁵⁰ Див. док. № 62 «Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК» «Польське шпигунство на Україні: Розмова з тов. Балицьким», 29 жовтня 1924 р.

¹⁵¹ Сікорський Владислав (Sikoriski Władysław, 1881–1943) – польський військовий, генерал, політик. У грудні 1922 – травні 1923 рр. – прем'єр-міністр та одночасно міністр внутрішніх справ II Речі Посполитої; у листопаді 1923 – лютому 1924 рр. – Генеральний інспектор піхоти; з лютого 1924 р. до листопада 1925 р. – міністр оборони.

Брак ринків збуту для польської промисловості – тягне за собою колосальну її руйнацію. Безробіття росте з кожним днем. За відомостями ППСівського (вже ж на що «об’єктивного») «Робітника», у Верхньому Шлезьку зараз понад 12.000 звільнених безробітних гірняків. В Лодзі безробітних текстильщиків нараховується понад 30.000 чол. Вся остання текстильна промисловість працює три й найбільше п’ять днів на тиждень. У Варшаві величезне безробіття. До безробіття додається величезна дорожнеча й то особливо цього року. Поміщицтво польське, не дивлячись на великий неврожай і дорожнечу хліба всередині країни, все ж рахує для себе за краще експортувати хліб за кордон, що викликає колосальний зріст цін на харчі. Внаслідок ідуть без краю страйки й почасти еміграція з Польщі. Отже, бачимо, що в тій галімації – «меморандумі від імені польського населення України» до якогось «польського виконавчого комітету на Русі» – є смисл. Польській буржуазії, як повітря, необхідні ринки збуту й вона їх шукає в першу чергу на сході, в межах Радянських Республік. А для цього будує безкінця плани захоплення радянських земель, для цього розкидає широко мережі шпигунства, широко використовуючи для цієї потреби свої дипломатичні та торговельні органи в Радянських Республіках, прикриваючи мандатами дипломатичних осіб шпигунську, явно контрреволюційну «роботу» другого відділу польського штабу. Тут польська «дипломатія» координує економічну й політичну контрреволюцію (тут навіть вузьколоба польська буржуазія розуміється, що політика й економіка споріднені). Ми бачимо, як одноразово ведеться «дипломатична робота» польських представництв і на Кадієвських рудниках (справа інженера Гулякова) за найближчою участю голови польської місії на Україні п. Ружицького й в той же час в Києві ведеться військовий шпіонаж, що його викрито в останній час.

Мов божевільний, що, почуваючи неминучість своєї загибелі, й шукає гака, на котрому можна було б завіситись, так і білопольське шляхетське правительство, що весь час свого існування дихало киснем – кредитами від імперіялістичних великих держав, чекає своєї безславної загибелі, хапаючись то за дрібну спекуляцію, то за шпигунство.

Дарма, штучно утворений, безмірно роздутий організм має природній дефект, має глибоку й непобориму для буржуазних умов хворобу. Перед смертю не надишешся. Даремні й провокації й шпигун-

ства. Міць Радянських Республік з кожним днем стає більшою, й не білопольській державности з її водянкою в самому серці змагатися, хоч би й на чужі кредити, з могутнім Союзом Радянських Республік.

Газета «Вісті ВУЦВК». – 1924. – 29 жовтня. – № 247 (1240). – С. 1.

№ 62

*Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК»
«Польське шпигунство на Україні:
Розмова з тов. Балицьким»*

29 жовтня 1924 р.¹⁵²

**Польське шпигунство на Україні
(Розмова з тов. Балицьким)**

У зв'язку з повідомленням про викриття на Україні великої шпигунської організації, наш співробітник розмовляв з Народнім Комісаром внутрішніх справ та головою ДПУ тов. Балицьким.

Не вперше вже ДПУ доводиться наражатися на існування на Україні шпигунських організацій, – сказав нашому співробітникові тов. Балицький, – що переважно органічно зв'язані з польським урядом, користуючись його коштами та виконуючи його директиви. Не вперше доводиться констатувати, що злочинна робота шпигунських організацій ведеться при найближчій участі польських офіційальних представників на Україні, що використовують свою дипломатичну недоторканність.

Нагадаю хоча б справу інженерів Кадіївських копалень, що її нещодавно слухано в Найвищому суді, яких на шпигунство підмовив голова польської місії на Україні – п. Ружицький, або справу шпигунської організації Найденової¹⁵³ в Одесі, що нею керував секретар польської делегації Кінтопф та голова її п. Куницький.

¹⁵² Дата публікації. Аналогічний російськомовний текст – «Польский шпионаж на Украине: Беседа с тов. Балицким» – був надрукований у газ. «Коммунист» 29 жовтня (октября) 1924 р.

¹⁵³ *Найденова Єлена* (вона ж Яніна Зелінська /Janina Zielińska/) як нібито колишня співробітниця польської розвідувальної Експозитури № 5 у Львові у серпні 1923 р. вийшла на контакт з поручиком Г. Кінтопфом, працівником Польської делегації у справах оптації в Одесі, й запропонувала йому послуги створеної нею агентурної мережі з штабних червоних офіцерів. Через місяць поведінка Є. Найденової почала викликати підозри і контакт з нею був припинений. У жовтні 1923 р. очолювана нею мережа була ліквідована одеським ГПУ, кілька її учасників (на чолі з Є. Найденовою) були засуджені до вищої міри покарання й розстріляні у червні 1924 р. Подробіці «справи» й досі не з'ясовані. Принаймні

Викриту тепер шпигунську організацію, що існувала в Києві, організував один із керівників польської оптаційної делегації в Києві.

На чолі шпигунської організації стояв п. Павловський, що офіційно правив за секретаря делегації в Києві, а дійсно правив за резидента 2-го відділу польського генерального штабу. Нині Павловського переведено до польського генерального консульства у Харкові.

Технічним виконавцем завдань «керівничої організації» був український громадянин Венглінський, співробітник польської делегації в Києві. Венглінський, що з кінця 1922 р. лічився офіційно на посаді консультанта в комерційних справах, одержував від Павловського доручення політичного характеру – перевірку тих чи інших відомостей і чуток, а трохи пізніше йому запропоновано зібрати відомости про стан Червоної армії, оригінальні накази, документи та інші таємні матеріали. Венглінський знав, що п. Павловський, що запропонував йому це, є представником польської розвідки 2-го відділу генерального штабу.

Свідчення заарештованого Венглінського викривають усю картину діяльності шпигунської організації та участі в ній польських офіційних представників. Збираючи потрібні польським представникам шпигунські відомості в колишніх офіцерів, що служили в Червоній армії, Венглінський особисто або через присланого до нього кур'єра передавав їх на квартиру Павловського.

Перебуваючи в Павловського, Венглінський зустрічав там чимало осіб, що так само доставляли шпигунські відомости. Квартира Павловського справляла вражіння цілого штабу. Справу було поставлено широко саме тому, що, прикриваючись офіційними функціями уповноважених у справі оптації, відповідальні особи польської делегації вважали себе цілком безпечними та безкарними.

Цей шпигунський штаб розробив навіть спеціальну таксу за доставлення відомостей. Справу було поставлено на широку ногу, поєвропейському.

існує підозра, що «мережа Найдьоновой» з самого початку була створена ГПУ, аби заманити у пастку польську розвідку (див.: Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik*. – S. 125–126). Принаймні у матеріалах Повноважного Представництва ГПУ на Правобережжі України (березень 1923 р.) ця особа згадується як агент невисокого штибу: *«Найдёнова представляет собой весьма разложившийся и неуравновешенный тип и вряд ли может быть использована нами для самостоятельной работы по закордонной линии»*.

Ось деякі ставки цієї такси:

«За збірник наказів УВО або РВРР – 3 червінці за штуку».

«Доклади ПУР по 30 карб. за штуку».

«Збірники наказів про інспекції, наслідки маневрів та дислокації – по 40 карб. за штуку».

«Накази по спеціальному замовленню – по згоді».

У справі фігурує також другий секретар делегації в Києві п. Велювейський, що допомагав своєму начальству вербувати шпигунів та збирати відомости. Один із завербованих Велювейським шпигунів – Кржечковська – шифрувала зібрані відомости та доставляла їх до Харкова, за що одержувала винагороду особисто від Павловського. При арешті Кржечковської в потязі по дорозі до Харкова в неї знайдено зашифровані відомости про дислокацію Червоної армії.

Ці відомости нам пощастило розшифрувати, й Кржечковська призналася, що вона особисто зашифрувала їх. Павловський і Велювейський завербували також колишнього генерала Белавіна¹⁵⁴, що доставив їм силу відомостей та наказів. За свою злочинну роботу Белавін одержав із польського генерального консульства силу грошей¹⁵⁵.

¹⁵⁴ *Белавін Віктор Платонович* (1876–1925) – кадровий військовий. Закінчив Санкт-Петербурзьке піхотне юнкерське училище (1899); учасник російсько-японської та Першої світової воєн. З 1917 р. – полковник, командир 418-го піхотного Олександрівського полку. З грудня 1917 р. – виборний командир 105-ї піхотної української дивізії та 32-го Українського корпусу військ Центральної Ради; генерал для доручень при штабі Окремого корпусу кордонної охорони (Кам'янець-Подільський, 1919 р.). З лютого 1920 р. – у РСЧА, зокрема, з грудня 1921 р. – начальник Прикордонного відділення Оперативного відділу штабу КВО. 1 липня 1922 р. демобілізований за скороченням штатів. Після звільнення – безробітний та на тимчасових роботах. 21 червня 1924 р. заарештований за обвинуваченням «в активній участі в роботі контрреволюційної організації «кадрових російських офіцерів», очолюваній Врангелем» та «збиранні секретних військових відомостей про становище Червоної Армії, які передавав у центр організації через Польське консульство». 4 липня 1925 р. за вироком військового трибуналу 14-го стрілецького корпусу засуджений до розстрілу й страчений. Не реабілітований (докладніше див.: *Справа «Всесоюзної військово-офіцерської контрреволюційної організації» (справа «Весна», 1930–1931 рр.)*: За документами Державного архіву Служби безпеки України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2002. – № 1 (18): Спецвипуск, ч. 1. – С. 141–142; Тинченко Я. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)*. – К.: Темпора, 2007. – Кн. 1. – С. 38–39).

¹⁵⁵ Показовий процес членів «Організації «Б»» відбувся у червні 1925 р. За його результатами було розстріляно колишнього генерала В. Белавіна та кількох офіцерів-монархістів, що постачали йому секретні матеріали. Значно м'якший

Ми заарештували також кілька службовців з Червоної армії, колишніх офіцерів, за допомогою яких польські офіційні агенти та завербовані ними шпигуни збирали відомості для польського генерального штабу, а також німецького громадянина, якого використовували для зв'язку з особами польського генерального консульства. Вся ця компанія незабаром стане перед пролетарським судом і понесе заслужену кару.

Цікава подробиця. При арешті Венглінського, крім приготовлених ним для передачі польським представникам шпигунських відомостей, у нього знайдено текст меморандуму – відозви, нібито від імені польського населення України до якогось «польського виконавчого комітету на Русі». Венглінський свідчив, що цей документ він одержав із польської делегації, де його заготовлено у силі примірників для розповсюдження серед польського населення на Україні. Меморандум наївно, щодо змісту, говорить про права Польщі на Україну, чорноморське узбережжя, навіть на Крим та Кавказ.

Польща, говорить цей документ, що має в своїх промислових районах, а саме в колишній Конгресівці та Горішньому Шлезку фабричну промисловість, що намагається поширити свою продукцію із колишнього Королівства на всю Росію, а із Горішнього Шлезку на всю німецьку республіку, не маючи ні одної колонії, ні одної важливої перспективи для експорту продукції свого виробництва, а через те в теперішньому часі відчувається відсутність ринку збуту для задоволення потреб, зв'язаних з державним будівництвом, що стає хворобою, яка турбує нас.

Найприроднішим, найближчим через місцеве польське населення, найкращим ринком для польської промисловості, перш за все, є Наддніпрянська Русь зі своєю старою столицею – Києвом, а потім уже й сусіднє Лівобережжя та південні українські губернії разом із Кримом

вирок отримала Яніна Кжечковська, яка співпрацювала зі слідством. У січні 1928 р. разом з матір'ю Станіславою вона була обміняна у Польщу. Залишається запитанням, чи не була інспірована ГПУ з провокативною метою (за аналогією з відомою «операцією «Трест»») вищезгадана конспіративна організація В. Белавіна (див.: *Дело польских шпионов* // Коммунист. – 1925. – 3 июня; *Materski W. Pobocza dyplomacji: Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym.* – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2002. – S. 233; Bruski J.-J. *Między prometeizmem a Realpolitik.* – S. 127–132).

та Кавказом, куди через чорноморські порти проходить шлях, давно прокладений, і для Польщі найвигідніший.

Офіційні відповідальні представники держав, що виступають у всій шпигунській справі, вважають себе за великих політичних діячів, що займаються не більш, не менш, як вишукуванням для польської промисловости ринку збуту та підготовкою анексії величезних країв, що в декілька разів перевищують саму Польщу.

Наприкінці тов. Балицький торкнувся ролі польської дипломатії в усій справі.

Ми далекі від думки обвинувачувати польську дипломатію за те, що вони приходять до нас виключно для ведення шпигунської роботи, але факти говорять за себе. За весь час існування польського офіційного представництва на Україні ми зустрічаємо яскраві докази участі офіційних агентів польського уряду в контрреволюційній роботі.

Я вже згадував про справу Гулякова та інших та про справу Найденової. Ці процеси нещодавно пройшли перед пролетарським судом і ще свіжі в пам'яті трудящих. У нещодавньому минулому перед вищим судом пройшла низка шпигунських справ (Гольдевського та інших), участь у яких польських представників доведено на суді. Мені залишається тільки нагадати трохи давнішу роботу Тютюнника, петлюрівських повстанкомів, у яких польський уряд та другий відділ генштабу брали участь уже безпосередньо, щоб була яскрава картина безсоромного втручання в наші внутрішні справи.

Тов. Балицький повідомив, що всі матеріали в цій справі було передано пресі для широкого сповіщення трудящого населення України.

№ 63

Редакційна стаття
у харківському часописі «Коммунист»
«Слід покласти край цій безсоромності»

29 жовтня 1924 р.¹⁵⁶

ПОРА ПОЛОЖИТЬ КОНЕЦ ЭТОМУ БЕССТЫДСТВУ

Помещаемое в настоящем номере «Коммуниста» сообщение председателя Всеукраинского ГПУ тов. Балицкого о шпионской работе агентов польского правительства¹⁵⁷ должно привлечь к себе внимание всех рабочих и крестьян и всех честных граждан Украины.

Несколько лет тому назад советские правительства России и Украины заключили тяжелый невыгодный мир с белой Польшей. По этому миру белая Польша получила границы, отстоящие далеко к востоку от тех границ, которые ей давали правительства Антанты. По постановлению Совета союзных послов, состоявшемуся летом 1919 г., восточные границы Польши должны были идти по Западному Бугу и Сану, приблизительно совпадая с границами бывшего Царства Польского (конгрессовой Польши) и западной Галиции. По Рижскому же миру Польша получила, кроме того, восточную Галицию, западную Волынь и западную Белоруссию (мы оставляем в стороне вопрос о лежащих к западу от Буга областях: Холмщине и Подляшью с сотнями тысяч украинского населения).

Советские правительства в интересах установления мирных отношений с Польшей пошли на колоссальные жертвы. Правда, жертвы эти казались вначале не так велики, ибо, по Рижскому миру, Польша обязалась принять все меры к обеспечению национальных прав украинского и белорусского населения, насильственно включенного в ее пределы. Но мы великолепно знаем, как польское правительство после Рижского мира соблюдало взятые на себя обязательства. В конеч-

¹⁵⁶ Дата публікації.

¹⁵⁷ Див. док. № 62 «Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК» «Польське шпигунство на Україні: Розмова з тов. Балицьким», 29 жовтня 1924 р. Часопис «Коммунист» того ж дня вмістив інформацію ідентичного змісту – «Польський шпionaж на Україні: Беседа с тов. Балицьким».

ном счете его политика повела к массовому восстанию украинского и белорусского населения. И хотя в основе государственной мудрости польских правящих классов испокон веков лежала сочиненная ими самими пословица «Polska nierządem stoi» (Польша живет беспорядком), тем не менее эта политика в 18-м столетии уже привела один раз польское дворянское государство к катастрофе. Мы серьезно опасаемся, как бы аналогичная катастрофа не постигла польское буржуазное государство в 20-м столетии.

Но, очевидно, католический бог решил погубить государственных мужей Польши и по этому случаю лишил их тех небольших крупниц разума, которые у них еще оставались.

Польское правительство не довольствуется тем, что своей «национальной» политикой, прямо направленной на физическое истребление миллионов украинского и белорусского населения, оно довело до поголовного восстания на всех восточных «кресах». Польское правительство не довольствуется тем, что в течение четырех лет оно с усердием, достойным лучшей участи, посылает на нашу территорию банды самой разнообразной численности и всех родов оружия. Польское правительство решило превратить своих дипломатических агентов, пользуясь их личной неприкосновенностью, в организаторов заговорщических шаек и военного шпионажа. Как видно из сообщенных тов. Балицким сведений, нити целого ряда раскрытых за последние месяцы белогвардейских и шпионских организаций сходились в польском генеральном консульстве. Из тех же сведений видно, что работа шла не ради простого удовольствия. Предполагалось не более, не менее, как присоединить к Польше всю Украину, Крым и чуть ли не Кубань. Этот факт проливает исключительно яркий свет на то горячее сочувствие, с которым польские буржуазные партии и ППС встретили недавно грузинскую авантюру.

Мы думаем, что было бы весьма своевременно и уместно предостеречь польское правительство от той игры с огнем, которую оно ведет. *Союз Советских республик с 1920 г. проделал огромную работу по восстановлению своей экономической и политической мощи*¹⁵⁸. Точно также и *международная обстановка теперь совсем не та, что в 1920 г.* Тогда мы имели против себя всю буржуазную Европу.

¹⁵⁸ Тут і далі – виділення у тексті статті.

Теперь нас признает и ждет сближения с нами спасшая в 1920 г. белую Польшу *буржуазная Франция*.

Не слишком ли зарываются польские государственные мужи? Не пожнут ли они бурю, посеявши ветер? И не пора ли вообще положить конец этому бесстыдству?

Газета «Коммунист» (Харків). – 1924. – 29 октября. – № 249 (1440). – С. 1.

№ 64

*Фейлетон М. Любченка
у харківському часописі «Коммунист»
«Державна мудрість пана Павловського»*

1 листопада 1924 р.¹⁵⁹

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ МУДРОСТЬ
ПАНА ПАВЛОВСКОГО**

Некий польський журналіст, котрому редакція заказала научне дослідження о крокодиле (так розповідає старий анекдот), представив статтю под заглавиєм:

– Крокодил и независимая Польша в границах 1772 г. от моря до моря.

Пан Павловський напминає мне этого журналіста. Казалось бы, дело, порученное пану Павловському польським правительством, – маленькое и скромное:

– Организуй на Украине шпионаж, заведи кадр шпионов, добудь сведения по дислокации 114 дивизии и 47 корпуса – и только.

Дело привычное – и большого ума не требующее. Тем более, что дорожка протоптана – еще со времен пана Ружицкого. Только подливай масла в огонь, подсыпай денежек. И в этом отношении даже легче стало работать: уже проведена финансовая реформа, и вместо неудобных для размена долларов можно платить просто червонцами.

Но пану Павловському оказалось мало этих скромних функций начальника и вдохновителя банды шпионов. Пан Павловський – человек большого политического размаха. Ему государственную работу подавай!

И в пику польскому правительству, не умевшему должным образом оценить политические способности своего агента, пан Павловський затеял работу государственной важности – на собственный страх и риск, очевидно.

¹⁵⁹ Дата публікації.

У одного из арестованных шпионов найден текст меморандума, распространяемого паном Павловским среди польского населения Украины. Арестованный видел большое количество этих меморандумов в польской миссии в Киеве – как видно, польское население не особенно дружелюбно встретило попытку «плебисцита», и рассылку пришлось приостановить.

Этот меморандум, имевший две цели: доказать исторические права Польши на Украину и вред ликвидации польской миссии в Киеве, – весьма полезен для многих. Историк может узнать из него вздорность легенд об основании Киева, о призвании варягов и проч. Экономист, ломающий голову над мировой хозяйственной конъюнктурой, имеет возможность узнать, что именно Польша призвана восстановить хозяйство – не свое, ибо оно слишком уже убого, а украинское. Наконец, деятель просвещения с удовольствием убедится, что только благодаря содействию пана Павловского Украина имеет польскую книжку и польскую газету.

«Польский топор первый расчищал здешние пуци, польский плуг первый бороздил здешние стети, и с тех незапамятных времен до настоящего времени это явление повторялось неизменно. Сколько раз под натиском исторических катастроф польские элементы уходили из этого края, и край впадал в состояние запущения и дикости, прекращался продуктивный труд и всякое развитие культуры и цивилизации»...

Так начинается этот документ. Оставляя на совести автора экскурс в область времен доисторических (хотите, чтобы Рюрик и Синеус считались польскими шляхтичами? – сделайте одолжение!), не можем не согласиться с его выводами. Они относятся, очевидно, к временам не так далеким; именно, когда в 1920 г. «польские элементы» ушли из этого края, едва не прекратилось «развитие культуры и цивилизации». Ибо, уходя, польские элементы взорвали цепной мост в Киеве, сожгли гимназию, разрушили железнодорожные пути, вывезли телеграфные аппараты... Правильно, п. Павловский.

Но дальше. Оказывается, что

«после пережитой теперь катастрофы, этот край без поляков не шевельнется, не станет для Польши и Европы ни рынком сбыта, ни средством снабжения продуктами питания, продуктами земледе-

лия и скотоводства, которые были и будут основой экономического развития Украины».

Для кого? Очевидно, не для Украины, а для Польши. Дальше меморандум проговаривается. Не только Украина таким оригинальным образом «заинтересована» в Польше, но Польша еще более нуждается в Украине:

«Польша не имеет ни одной колонии, ни одной важной перспективы для экспорта своего производства, – и это становится опасной внутренней болезнью. Наиболее естественным, наиболее близким и, через местное польское население, наиболее приспособленным рынком для польской промышленности, прежде всего, является Надднепрянская Русь, потом уже и соседнее Левобережье, а также южные украинские губернии вместе с Крымом и Кавказом»...

Здесь речь идет, очевидно, о той лодзинской промышленности, которая в виде отрезков на жилет и 100 предметов за один рубль и 95 к. в недалеком прошлом распространялась в России при посредстве объявлений в желтых газетках... Бедная Украина. Она уже не имеет отрезков на жилет из гнилого сукна.

«Кроме очень важных польских владений на Руси, в настоящее время захваченных, но, наверно, со временем могущих подлежать возвращению в виде компенсации, Польша в первую очередь заинтересована в сохранении здесь многих сот тысяч своих соотечественников, которые со временем станут наиболее сильным средством связи между Польшей, Русью и Россией»...

Этим своим соотечественникам п. Павловский помогал всеми, хотя бы даже не совсем законными путями. Меморандум рассказывает, что через польскую делегацию на Украине распространялись польские газеты и другая литература.

И тут государственная мудрость пана Павловского неожиданно сворачивает с пути великолепных политических перспектив. Меморандум, утверждающий, что «будущая польская экономическая гегемония над Днепром, подготовленная работой столетий, даст Польше тот необходимый вес, те возможности развития, без которых ее организму грозит хроническая анемия», – этот меморандум приходит к весьма простым выводам: нужно добиться сохранения в Киеве польского представительства, ликвидированного в связи с превращением польского посольства на Украине в генеральное консульство. Вся эта

агитация за економіческою гегемонію над Україною, вся полонизация Кия, Олега и Рюрика, вся эта малограмотная мазня понадобились лишь потому, что пану Павловскому из Киева удобнее руководить шпионской работой:

– Только оставьте меня, мол, в Киеве, – будет вам и дислокация, и разведка, и приказы...

А так как польское правительство не может без нарушения договора с СССР добиться оставления пана Павловского с его шпионским представительством на Правобережьи, то затевается сложная провокация, с попыткой вовлечения в нее польского населения Украины, с историческими безграмотными доказательствами, с признанием собственного бессилия и нежизненности польского государственного строя, не имеющего под собой никакого экономического фундамента.

*М. Любченко*¹⁶⁰

Газета «Коммунист» (Харків). – 1924. – 1 ноябрь. – № 252 (1443). – С. 1.

¹⁶⁰ Любченко Микола Петрович (1896–1937; літературний псевдонім – Кость Котко) – український літератор, газетяр, дипломат. З 1918 р. член УКП (боротьбистів); з 1920 р. – член КП(б)У. Згодом – завідувач відділом інформації Управління Уповноваженого НКЗС УССР у м. Одесі (1921–1922); 1-й секретар Повпредства УССР у Варшаві (1922); завідувач прес-бюро Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР при РНК УССР (м. Харків; квітень 1923 р. – квітень 1924 р.); тво заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР при РНК УССР (липень – вересень 1929 р.); радник Повпредства ССРСР у Празі (1929–1931); редактор газ. «Киевский пролетарий», член редколегії газ. «Комуніст». Ув'язнений 4 грудня 1934 р. у «справі» «контрреволюційної боротьбистської організації». 28 березня 1935 р. Віізною сесією Військової колегії Верховного суду ССРСР засуджений до 7 років таборів. 25 листопада 1937 р. вдруге засуджений і убитий. Реабілітований 4 серпня 1956 р.

№ 65

*Меморандум ГПУ УССР
Генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. Казановичу
«Про надання допомоги перебіжчикам»*

26 червня 1925 р.

Сов[ершенно] Секретно

Секретарю ЦК КП(б)У
тов. КАГАНОВИЧУ
г. Харьков¹⁶¹

Об оказании помощи перебежчикам

За последнее время усилился переход нашей границы со стороны Польши целыми группами, в большинстве случаев членами коммунистической партии Западной Украины, а также членами повстанческих организаций и др[угими] политическими эмигрантами. Почти все переходящие границы не имеют при себе документов, удостоверяющих их принадлежность к указанным организациям, и вследствие этого, до выяснения их политической физиономии, задерживаются нашими погранотрядами на одинаковых основаниях с другими нарушителями границы.

Мера эта, помимо всяких положений, существующих на этот счет, диктуется еще той необходимостью, что за последний период времени мы установили целый ряд случаев, когда под видом членов разных повстанческих организаций и членов КПЗУ к нам переправляются Польшей шпионы и разведчики 2-го Отдела Польгенштаба.

Скудность ресурсов, имеющихся у нас для содержания этих контингентов арестованных, вызывают среди них недовольство Соввластью, в результате чего они при первой легальной или нелегальной

¹⁶¹ Лист на бланку ГПУ УССР за № 902/ сс («совершенно секретно») – «цілком таємно») від 26 червня 1925 р. У верхньому правому куті позначка: «1 група КРО. Разн[ая] пер[еписка]». На листі поміта олівцем: «Мат[ериалы] ПБ. На ПБ. Решено опросом секрет[ариата] ЦК 1/ VII о том, чтобы т. Балицкий поставил [вопрос] в соотв[етствующих] органах Москвы. 2/ VII. И. Клименко[?]».

возможности снова возвращаются в Польшу, где создают в своих кругах не совсем благоприятное мнение о нас.

По техническим причинам наведение справок от закордонных и местных источников о принадлежности означенных эмигрантов к закордонным организациям связано с продолжительностью срока пребывания последних под стражей, что вызывает необходимость ассигнования спецсумм на их содержание, поскольку загруженность подобными перебежчиками достигает в одной только Волинской губернии 200 – 250 человек.

По вышеуказанным соображениям, вытекает необходимость подыскать надлежащую сумму на их содержание, в силу чего настоящим ГПУ УССР ходатайствует перед Вами о принятии срочных мер в даче надлежащих указаний соответствующим учреждениям об оказании материальной помощи означенным заключенным.

Наше мнение, как и секретаря КПЗУ тов. Максимовича, что известную долю в оказании этой поддержки должен взять на себя МОПР.

О Ваших указаниях по существу ходатайства просим нас информировать.

ПРЕД[СЕДАТЕЛЬ] ГПУ УССР

В. Балицкий

Вр. НАЧ. СОЧ ГПУ УССР

В. Иванов

НАЧ КРО ГПУ УССР

Добродицкий

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2019. – Арк. 262–263. Оригінал російською мовою. Машинопис.

№ 66

**Меморандум заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР
при Уряді УСРСР К. Максимовича
генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу
щодо необхідності поліпшення становища інтернованих
в УСРСР учасників комуністичних військових організацій
на західноукраїнських теренах II Речі Посполитої**

1 липня 1925 р.

Цілком таємно.

Лише особисто.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП(б)У
тов. КАГАНОВИЧУ¹⁶²

№ 453/т
1/VII-25 р.¹⁶³

Докладна записка

Відповідними нашими органами велася на Західній Україні масова військова активна робота. Поскільки ця праця була закроєна широко і мала на меті піднесення загального повстання, керовники тою роботою втягали в організацію широку масу невдоволеного і охочого драться елементу. Річ природня, що в організацію втиснулося чимало провокаторів, котрі провалювали не лише саму організацію, але й розкрили також і руководящий центр. Одним із саме більших провалів був недавно останній, що потягнув за собою масові арешти селян. В зв'язку з цим велика маса учасників військових організацій хлинула на Україну. На нашій стороні їх задержують на пограничних пунктах, аж до вияснення, хто вони такі. Умовини, в яких приходиться їм сидіти по наших пунктах, надзвичайно тяжкі, і під зглядом харчовим, і квартирним. Такий прийом на нашій боці цілковито убиває їх морально, тим більше, що переважно це підпольники, котрі по рокові, по два

¹⁶² У верхньому лівому куті документа резолюція: «Т[ов]. Ордынскому. Срочно перевести [на русский язык] д[ля]/т[ов]. Кагановича. [Підпис нерозбірливий]. 2/VII-925». Російський переклад (авторизований машинопис з підписом В. Ординського) – арк. 266–267.

¹⁶³ Номер і дата вписані від руки чорнилом.

жили і боролися в нужді. Багато з них вже з розшатаними нервами і больних легеньми. Оставлювання їх на ласку і неласку судьби розчаровує їх. Подають масами заяви про поворот в Польщу, заявляючи, що «краще вже там в тюрмі згинути, то бодай не буде жалю, як тут пропадати між своїми». З такими настр'ями повертати їх назад не можна, бо немає гарантії, що, розчаровавшись, не підуть на службу до дефензиви, а при тих зв'язках, які в них маються, можуть багато пошкодити.

В виду цього, я гадаю, що треба прийняти слідуєчі міри:

1) В Харкові, або Києві при МОПРі устроїти центральний пункт, куди направлялись би такі перебіжчики по попередньому провіренні нашими пограничними пунктами.

2) МОПР повинен дати їм матеріальне забезпечення, поки кожного не устроїться десь на роботу.

3) Кожного, про кого в'ясниться, що мав відношення до військової роботи, визнати політемігрантом, коли вже не формально, то бодай фактично – дати йому допомогу, бо дотепер визнавано політемігрантом тільки того, хто був висланий партією чи другою компетентною установою.

4) На пограничних пунктах треба за рахунок МОПРа поліпшити їм харчові і квартирні умови.

5) Полекшити режим ГПУ на пограничних пунктах перевірки, дати можливість бодай відносної свободи рухів – рахувати їх інтернованими, а не арештованими.

З ком[уністичним] привітанням

Заст[упник] Упов[новаженого] НКЗС ССРР в УСРР

*К. Максимович*¹⁶⁴

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2019. – Арк. 264–265. Оригінал. Авторизований машинопис.

¹⁶⁴ На звороті поміта олівцем: «Недели через 1 ½ может быть заслушать на ПБ. [Підпис нерозбірливий]».

№ 67

**Звернення завідувача прес-бюро
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УСРСР Г. Петренка
до варшавської фірми «Промінь»
щодо ретельнішого виконання замовлень на польські
та українські видання у II Речі Посполитій**

26 серпня 1925 р.

Копия с копии

26.VIII-25 г.

В БЮРО «ПРОМЭНЬ»

Настоящим обращаю Ваше внимание на невыполнение дополнительных заказов для А-5. Отношением за № 3247 от 20/V с[его] г[ода] были выписаны следующие издания:

1) Пшеглонд Кавалерийский	2 экз.
2) Сапер и Инженер Войсковый	1 «
3) Польска Збройна	1 «
4) Жолнеш Польский	1 «
5) Милитер Вохенблат	1 «
6) Архив Русской Рев[олюции]	1 « с досылкой прежде
вышедших книг.

В отношении за № 4062 от 8/VII с[его] г[ода] был сделан заказ на следующие издания:

1) Беллона	2 экз.
2) Польска Збройна	2 «
3) Пшеглонд Кавалер[ийский]	1 «
4) Жолнеш Польский	1 «

Оба эти заказа до сих пор Вами не выполнены. Кроме того, этот же заказчик неоднократно жалуется на крайне неаккуратную и небрежную выписку газет, так, например, он очень нерегулярно получает «Слово Польске», «Социалистический Вестник», «За Свободу», «Руль» и совсем не получает выписанное им «Діло», и получает газе-

ту «Курьер Львовский», выписку которого он давно уже просил прекратить.

Я подробно остановился для примера на случае А-5, но целый ряд заказчиков, в том числе и пресс-бюро Уп[олномоченного] НКВД, могут указать на те же явления.

Ввиду этого, прошу Вас еще раз точно выполнять наши заказы, проверять высылаемые издания по спискам, имеющимся у Вас, и, главное, поторопиться с высылкой дополнительных заказов для А-5.

Прошу Вас также прислать копию заказа для А-2, как несохранившуюся у нас, с указанием, от какого числа и за каким № был выслан Вам этот заказ, а также по возможности высылать прессу через день, а не раз в неделю, как было Вами обещано.

Должен еще добавить, что заказчики А-1, А-5, А-11 совершенно не получают «Діло», несмотря на наши неоднократные просьбы о выписке этой газеты, а для А-11 – всех остальных украинских газет, издающихся в Галиции.

ЗАВ. ПРЕСС-БЮРО [подпись] [Петренко]

Верно: С. Межлаук

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 877. – Арк. 135. Засвідчена копія з копії російською мовою. Машинопис.

№ 68

**Скарга розвідувального відділу штабу КВО
апарату Уповноваженого НКЗС ССРСР в УСРСР щодо неналежного
надходження фахової військової літератури з Польщі**

17 листопада 1925 р.

Копия

ШТАБ
УКРАИНСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА
РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЙ ОТДЕЛ

Ноября 17 дня 1925 г.

№ 110021

В УПРАВЛЕНИЕ УПОЛНАРКОМИНДЕЛА НА УКРАИНЕ

Довожу до В[ашего] сведения, что из заказанных Разведотделом иностранных журналов мы не получили некоторых совсем, а некоторые получают с большими перерывами, чем уничтожается почти совсем и смысл подписки. Так, мы не получили ни одного № за 1925 г. «Пшеглонда Артиллерийского» и «Пшеглонда Кавалерийского». Журнал «Сапер и Инженер Войсковый» пришел за апрель, а после этого лишь за август, хотя достоверно известно, что никаких перерывов в его издании не было. «Слово Польске» мы не имеем с 4.10, и ранее в доставке его был перерыв по непонятной причине в течение целого месяца. Точно так же мы не могли получить ни одной украинской газеты из Галиции, кроме еженедельной газеты «Воля Народа». Кроме того, журналы, выходящие своевременно, очень задерживаются пересылкой. Напр[имер], №№ «Беллоны» за сентябрь пришли почти через 2 месяца по выходе в свет. Точно так же газет из Германии мы уже не имеем с 18/Х.

Ввиду возобновления подписки на 1926 г. было бы желательно, чтобы заказанные нами издания были бы доставлены без пробелов и своевременно.

ВРНАЧРАЗВЕДОТДЕЛОМ

[Захаров]

ПОМНАЧРАЗВЕДОТДЕЛА

[Оглоблин]

Верно:

С. Межлаук

№ 69

**Рапорт завідувача прес-бюро апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Г. Петренка
Уповноваженому НКЗС ССРСР в УССР О. Шліхтеру
з проханням дозволити службове відрядження до Польщі
для налагодження постачання фахової літератури
до бібліотеки відомства**

4 грудня 1925 р.

ДО УПОВНОВАЖЕНОГО НКЗС СРСР В УСРР
ТОВ. ШЛІХТЕРА¹⁶⁵

Р а п о р т

Бібліотека Упов[новаженого] НКЗС є самотнім апаратом на Україні, що має своїм завданням постачати закордонну літературу для центральних і місцевих радянських та партійних установ УСРР.

З огляду на те, що Упов[новажений] НКЗС не має за кордоном технічного апарату, я намагався весь час шляхом зв'язку з приватною фірмою в Варшаві налагодити як слід висилку літератури. Як видно з доданих до цього виписок з переписками бібліотеки з різними установами і з фірмою «Промень», література надходить дуже зле, а зокрема література українська, що є як раз нам найбільш потрібною.

З огляду на це, прошу Вашого дозволу на поїздку мені за кордон – до Варшави, Львова, Праги й Берліну – з метою налагодження постійного й акуратного постачання бібліотеки всією потрібною для українських установ бібліотеки¹⁶⁶.

Д о д а т о к – Згадане¹⁶⁷.

ЗАВ. ПРЕС-БЮРО

Петренко

4/XII 25 [р.].

ЦДАВО України. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 877. – Арк. 128. Оригінал українською мовою. Машинопис.

¹⁶⁵ У лівому верхньому куті документа резолюція О. Шліхтера: «Згоден. Шліхтер».

¹⁶⁶ У тексті помилково. Слід – «літературою».

¹⁶⁷ Див. док. №№ 67–68.

№ 70

**Таємний лист керівника ОГПУ Ф. Дзержинського
заступнику голови ОГПУ Г. Ягоді
з вказівками щодо оперативно-чекістської роботи
по «польській лінії» у зв'язку з травневим переворотом
Ю. Пілсудського 1926 р.**

25 червня 1926 р.

Сов[ершенно] секретно

Тов. ЯГОДА

Переворот Пілсудського, як це очевидно для мене сейчас, являється вираженням націоналістических сил в Польше, направлених против «России», т. е. нас, – целиком поддержанных Англией. Поэтому безусловно мы должны все свои силы направить на подготовку к обороне. Объектом захвата поляков будет Белоруссия и Украина – Минск и Киев, как столицы их. В связи с этим перед ОГПУ стоит ряд задач:

1. Информация о намерениях врагов о делах в Зап[адной] Белоруссии и Зап[адной] Украине. (*Балицкий*)¹⁶⁸
2. Изучение и постоянное наблюдение за белорусскими и украинскими настроениями, партиями и лицами и крестьянских масс. Как враждебных нам, так и дружественных. Для этого у нас в КРО надо иметь специальные ячейки по белоруссам и по украинцам с очень политически грамотными работниками во главе.
3. Изыскивать меры для поднятия в Зап[адной] Белоруссии и Зап[адной] Украине симпатий к нам.
4. Усилить разведку в пограничных местностях по ту и по сю сторону.
5. Изыскивать меры и постоянно наблюдать за их проведением по улучшению настроения и отношению к нам (к СССР) населения Белоруссии и Правобережной Украины.

¹⁶⁸ «Балицкий» – дописано червоним олівцем. Цей матеріал надіслано керівнику ГПУ – НКВД УССР В. Балицькому 26 червня 1926 р. 7 липня того ж року у Москві мала відбутися з цього приводу нарада «зацікавлених осіб».

6. Энергичная борьба с польской агентурой, с петлюровцами, белогвардейск[ими] бандами, с влиянием ксендзов, с перебежчиками, как в приграничной полосе, так и по всему СССР.

7. Усиление ячейки по польским делам.

8. Усиление наблюдения за состоянием нашей Красной армии – ее настроением, боеспособностью, снаряжением, целесообразным использованием средств.

9. Наблюдение постановки плана эвакуации погранич[ной] местности на случай нападения на нас.

10. Установка всей работы ОГПУ по линии поднятия нашей обороноспособности и искоренения шпионов и банд (враги – Англия, Польша, Румыния, Эстония, Латвия, Финляндия). Объекты – западная граница и Кавказ.

11. Усиление наблюдения за военной промышленностью и авиацией.

12. Усиление наших пограничных организаций.

Прошу Вас разработать план и систему мероприятий для выполнения этих директив и созвать совещание наших органов, которые должны будут проводить в жизнь эти директивы (Украина, Белоруссия, Ленинград, Закавказье, Сев[ерный] Кавказ), и дать указание всем нашим центральным и местным органам взяться за дело, подтянуться, усилить бдительность без вредной шумихи и суетни.

Еще два пункта: 1) враги, безусловно, пойдут и по линии террора – надо на это указать и иметь в виду и 2) обратить снова внимание на положение на транспорте, на поднятие бдительности, на изгон с транспорта враждебных и подозрительных – без массовых увольнений. Точный учет этих элементов на случай необходимости изоляции их при нападении на нас.

[Ф. ДЗЕРЖИНСКИЙ]

25/VI-26 г.

С подлинным верно:
[Підпис нерозбірливий]

№ 71

**«Короткі відомості про стан польського населення в УССР»,
підготовлені ЦКНМ при ВУЦВК на замовлення апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР**

2 липня 1926 р.¹⁶⁹Секретно.

**КРАТКИЕ СВЕДЕНИЯ О СОСТОЯНИИ
ПОЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В УССР**

Количество польского населения в УССР и его социальный состав.

Всего польского населения на Украине, по данным ЦСУ за 1923 и 1924 год, 222.877 или 0,8% ко всему населению УССР. Эта цифра значительно преуменьшает действительное число поляков, т. к. получена из материалов того еще недавнего времени, когда польское население, особенно в селах, скрывало свою национальную принадлеж-

¹⁶⁹ Датується за супровідним листом.

19 березня 1926 р. на бланку Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР й за підписом тво заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Г. Петренка та з грифом «Негайно. Цілком таємно» (вихідний № 188/т) до Центральної комісії нацменшин при ВУЦВК було адресовано наступного листа: «Для можливості точної інформації нашого представника в Польщі про стан польської меншости на Україні та для припинення різних провокаційних чуток, які розповсюджуються у Польщі нашими ворогами, прохасемо, якомога скоріш, надіслати нам матеріяли про утворення польських районів та окремих адміністративних одиниць на території УСРР.

Також просимо сповістити, які заходи передбачаються на майбутнє для забезпечення розвитку польської меншости» (ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 16). На документі позначка: «Дати відповідь по одержанні та розробці всіх матеріялів. 22/ІІІ. Я. С. [аулевич]».

2 липня 1926 р. до Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР було адресовано відповідь ЦКНМ за підписами тво заступника Голови ЦКНМ С. Ялі й завідувача таємної частини секретаріату Президії ВУЦВК Покусаєва (гриф «цілком таємно», вихідний № 871/т, літ. «А»): «При цьому надсилаємо Вам короткі відомості про стан польського населення в УСРР.

Запізнення з виконанням В[ашого] відношення з 19/ІІІ-ц. р. пояснюється тим, що деякі відомості (про шкільництво й т. і.) були пізно одержані в ЦКНМ та своєчасно не були розроблені за недостатністю апарату ЦКНМ.

ДОДАТОК: – Зазначене» (ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 15).

ность, либо когда большую его часть причисляли к так называемым украинцам-католикам. По сведениям (не вполне точным) окружных бюро нацменьшинств при ОИКах, поляков насчитывается 410.368. О размещении этого населения на территории УССР можно судить из того, что в шести западных ее округах (Коростенский, Волинский, Шепетовский, Проскуровский, Каменецкий и Бердичевский) проживает 287.667 поляков, или 70,9% ко всему польскому населению УССР. Наибольший % поляков ко всему населению округа имеется в Волинском округе – 10,0% (94.434), затем в Коростенском – 9,4% (45.939). В среднем в перечисленных выше шести округах поляки составляют 8,3% ко всему их населению.

Во всех округах Правобережья польское население в подавляющем своем большинстве является крестьянским; в степных округах УССР (Мелитопольский, Херсонский, Николаевский) имеются отдельные либо смешанные с украинским населением польские села, население которых составляют переселенцы-поляки из Волыни и Киевщины. Крестьян-поляков ко всему польскому населению УССР – 80%. Классовая дифференциация крестьян поляков приблизительно такова, как украинцев, с той разницей, что в некоторых местностях культурный и экономический уровень у поляков немного больший.

По городской переписи 1923 года, в городах Украины проживает 74.134 поляков (2% ко всем жителям городов), или 18,0% ко всему польскому населению в УССР (по данным ЦСУ – 32,2%). Наибольшее количество поляков имеется в следующих городах: Киев – 4.963 (7,3%), Бердичев – 3.242 (7,4%), Проскуров – 3.192 (12,9%). Большую часть польского населения в больших городах составляют рабочие и ремесленники.

В сельских местностях есть также рабочие в силикатной промышленности, большею частью связанные с сельским хозяйством. Выходцы из правобережных стекольных и фарфоро-фаянсовых заводов составляют крупные колонии поляков-рабочих на соответствующих заводах Левобережья (Екатеринослав, Константиновка, Мерефа). Значительное число поляков-рабочих имеется на металлургических и металлообрабатывающих заводах (Каменское, Николаев, Харьков), это в своей массе выходцы из коренной Польши. В составе польского пролетариата в УССР много железнодорожников, главным образом, на Правобережье.

Большое количество польской интеллигенции в годы революции выехало в Польшу. Однако в городах и местечках осталась известная часть поляков, работников умственного труда, занятых в советских учреждениях, и лиц свободных профессий. Значительную часть технической интеллигенции составляют также поляки на сахарных заводах и в лесничествах Правобережья.

Торговцев и вообще «нэповцев»-поляков немного, хотя число их возрастает и особенно в городах Правобережья (Киев, Житомир).

Национальные отношения среди польского населения.

Польское население в УССР в своем большинстве происходит от переселенных в XVIII столетии на Украину польскими магнатами крестьян из Мазовша и из мелкой шляхты, которая колонизировала тогда опустошенные войнами «кресы». Некоторая часть теперешней т[ак] н[азываемой] мелкой шляхты происхождения украинского, колонизировавшаяся вместе со своими панами. Почти что все сельское польское население считает себя шляхетским, за исключением мазуров (выходцев из Мазовша), противопоставляя себя «хлопам», т. е. украинцам и полякам-мазурам. Несмотря на «шляхетское» и особенно религиозное отличие, враждебных отношений к украинцам (и наоборот, украинцев к полякам) почти не наблюдается. Более чем полуторавечное сожителство крестьянской части этих народов при общности классовых условий не приводило к созданию острых национальных антагонизмов, и наоборот, связь этих национальностей укреплялась через смешанные браки, особенно в бедняцкой части населения, и через украинский язык, к более или менее полному употреблению которого в быту значительная часть поляков-крестьян перешла (особенно в смешанных селах) вследствие своего проживания с украинцами, а затем в результате языковых гонений царского правительства. Некоторое ухудшение взаимоотношений среди этой части населения имело место в период войны с белополяками, когда польское население стало еще более скрывать свою национальность, а в своей кулаческой части оказалось под шовинистическим влиянием польских белогвардейцев. Национальная политика Советской власти постепенно сводила на нет национальное недоверие у этой в прошлом угнетенной национальности и сейчас на протяжении уже продолжительного времени идет массовое требование обслуживания на польском языке даже со стороны той части польского населения, которая в быту упо-

требляет два языка: польский и украинский или только украинский. Это «национальное возрождение» или дезассимиляция является непосредственной реакцией на национальный гнет в прошлом со стороны тех, которые якобы лишились уже своего родного языка в быту, сохранив однако вполне определенное национальное самосознание, как поляков; колонизационная роль р[имско]-католического костела в сохранении национальной принадлежности этой части польского населения имела определенное место, но отнюдь не решающее, о чем свидетельствует наличие целой группы (особенно характерна в этом отношении Подолия) населения католического по вероисповеданию, но национально себя не осознававшего, а также католиков, называющих себя определенно украинцами в национальном смысле, но не в смысле государственной принадлежности к Украине. Сложность национальных и языковых отношений среди всего католического населения на Правобережье вызвала неправильную тенденцию (еще с 1922 года) у части советских работников считать всех католиков украинцами и реже поляками, что вызывало столкновения с населением и недоразумения среди местных работников. Принципиальная линия по этому вопросу в соответствующем органе принята и должна обеспечивать, как правильные национальные отношения, так и обеспечение национальных прав украинского и польского населения. По переписи 1897 года, на Подолии было 262.738 католиков, из которых к полякам было отнесено лишь 69.156 (26,2%). Исходя из обычного прироста населения, в настоящее время на Подолии должно быть около 380.000 католиков, между тем как работа на польском языке на территории той же б[ывшей] губернии ведется лишь в отношении 106.185 душ населения, относимых к «беспорным» полякам (по данным окружных бюро нацменьшинств). ЦСУ приводит другую цифру поляков на Подолии – 49.697 (этно[ическая] карта НКВД) и 71.670. (По данным описания районов, в 1924 году на Подолии имеется 171.319 поляков). Следовательно, если взять цифру ОБНМ, то около 270.000 католиков Подолии являются либо национально себя не осознавшими («мы – католики»), либо украинцами. Как те, так и другие по своему прошлому являются либо ассимилированными в более полной мере поляками, либо украинцами, окатоличенными еще в местах своего прежнего проживания (над Саном) и католицизовавшими Подолию в начале XVIII столетия (униатов к моменту указа Николая I на Подо-

лии было очень немного); некоторую и довольно значительную часть т[ак] н[азываемого] национально себя неосознавшего населения и украинцев-католиков составляет население, насильно оправославленное в результате смешанных браков католиков с православными (на основании действующего указа, изданного Николаем I) и принявшее католическое вероисповедание после 1905 года, по оглашении «свободы совести».

Экономическое положение польского населения.

Наши сведения об экономическом положении касаются лишь сельской части польского населения, поскольку польское население городов в этом отношении не имеет особо отличных черт. Крестьяне-поляки проживают в Полесьи, лесостепной полосе и степной. Большая половина их в Полесьи, где главное занятие большинства составляет сельское хозяйство, подсобными промыслами является работа при лесоразработках, а также работа в стекло-фарфоро-фаянсовой промышленности; для многих, несмотря на разрушение во время войны «гут», работа в этой промышленности становится постепенно главным занятием. Характерно для польских крестьян их почвенное размещение в Полесьи, а именно: наиболее плохие земли (песчаные, подзолистые) заняты поляками (то же украинцами, хотя в меньшей степени), лучшие у немцев и у чехов. Исторически это можно объяснить тем, что поляки колонизировали леса, как раз тех пород, что занимают тощие земли, следуя удовлетворению возможности вести особые лесные промыслы (г[лавным] о[бразом], смолокурение, лесопильное дело), а также и тем, что лучшие земли были заняты магнатами, продававшими их затем новым пришельцам; приобретение же земель в руки поляков-крестьян, как известно, при царском режиме было сопровождается большими препятствиями. В силу этого, сейчас сельское хозяйство очень отстало и не дает возможности удержаться крестьянам только лишь из доходов земли; этим объясняется устремление поляков-крестьян в разного рода заработки и, как следствие, отсюда слабое введение интенсивных культур в полеводстве. Так, напр[имер], участие поляков в хмелеводстве, по данным текущего года, в 3 раза относительно меньше, нежели украинцев. Точно также в польских селах Полесья весьма слабо развита молочная, кредитная и т. п. кооперация. В силу лесного характера большинства крупных частных владений революция крестьянам и полякам Полесья не дала

почти никакого увеличения землепользования, если не считать передачу некоторых лесных участков, произведенную уже в 1925 году. Раскулачивание в польских селах не было произведено (влияние духовенства). Т[аким] о[бразом] положение бедноты было бы весьма тяжелым, если бы не развитие местных промыслов. Сейчас кончилось довольно успешное укрепление положения крестьянских хозяйств и особенно середняцких.

В южной части Шепетовского округа, во всей бывшей Подолии и Бердывчевщине, несмотря на прирезку помещичьих земель, в большом количестве польских земельных обществ чувствуется большая земельная теснота, граничащая с абсолютной перенаселенностью. Развитие крестьянского свеклосеяния в ряде этих районов уже не может обеспечить нормального развития сельского хозяйства этих местностей. Отсутствие местных промыслов и раньше еще толкала крестьян-поляков к переселению, в частности, к эмиграции в Америку.

За последние годы революции небольшая часть крестьян отсюда переселилась на степи Украины. Вопрос о разрешении заселения в этих местах, дальнейшей интенсификации сельского хозяйства, развития местной промышленности и вовлечения этого населения в крупную промышленность стоит сейчас во всю широту.

В степной полосе имеется немного польских поселений, удовлетворительно развивающих свое хозяйство и вводящих механизацию сельского хозяйства. Нужно лишь отметить, что в результате нерегулирования переселения поляки поселились в последнее время отдельными весьма мелкими вкрапинами, что затрудняет обслуживание их школой и администрацией на родном языке, хотя требование этого обслуживания весьма настойчивое.

Политическое состояние польского населения.

В первые годы укрепления советской власти на Правобережьи польское население относилось весьма сдержанно к советской власти. Об этом свидетельствовало весьма слабое участие поляков в советах, невхождение в КНС, полное отсутствие комсомола в сельщайках и даже в городах. Если рабочие-поляки принимали с самого начала деятельное участие в строительстве советской власти, то крестьянская часть лишь в последнее время, в связи с осуществлением ряда мероприятий (школы, советы на польском языке) стали вовлекаться в советское строительство, несмотря на всяческое противодействие со

стороны шовинистического кулачества и, главным образом, польского духовенства. Хорошим испытанием настроений польского населения явилось выделение польских советов, польского района и последние выборы в советы. Особенно большой была активность поляков-крестьян всех слоев на выборах в польские советы в текущем году, по участию избирателей и женщин занявших первое место по сравнению с другими советами. В общем и целом выборы прошли под лозунгом бедняцко-средняцкого блока при сильном напоре со стороны кулачества. Средняк был активнее бедняка и вопрос об упрочении этого блока в противовес кулачеству является большой политической задачей в польском селе, ввиду постоянного примешивания национальных и религиозных моментов. Сейчас, в связи с созданием условий полного национального равноправия и процессом советизации польского населения, в польском селе началась борьба советского актива с местной контрреволюцией. Процесс же советизации развивается довольно успешно, если судить из следующих цифр: комсомольцев-поляков на Украине насчитывается 3.200 (3,6% ко всей польмолодежи), однако в пограничных округах комсомольцев относительно менее; пионеров-поляков (в городах и райцентрах) 2.100; членов КНС – поляков до реорганизации 22.892, членов сельсоветов – поляков в Киевской, Волынской и Подольской губерниях в 1923-[19]24 г. было 1902, а в 1924-[19]25 г. – 2736.

Характерно, что ушедшие добровольно с белопольской армией в 1920 г. сейчас усиленно добиваются возврата «на родину», за исключением кулацких сынов, большею частью офицеров польской армии.

Враждебные советской власти элементы в связи с усилением обслуживания польского населения усиливают свой напор на все организации села, стараясь подчинить своему влиянию. Интеллигенция польская в значительной части искренно сотрудничает в деле советизации польского населения, остальные либо занимают выжидательную позицию, либо враждебно настроены против советской власти. Наибольшая организация противосоветских сил идет по линии р[имско]-католического костела.

Р[имско]-католическое духовенство и его работа.

Католическая церковь с богослужением на польском языке обнимает примерно более 600.000 верующего населения, в своей массе на-

ходящогося на Правобережжі. По данным за 1924 г., в трех губерниях Правобережья была следующая католическая сеть:

	<u>Костелов</u>	<u>Каплиц</u>	<u>Ксендзов</u>
Волынская губ.	60	—	33
Подольская	104	—	46
Киевская	<u>55</u>	<u>5</u>	<u>25</u>
	219	5	104

Влияние католической церкви, ввиду особых ее исторических условий и организации, за годы революции почти не пошатнулось, о силе этого влияния можно судить из того, что до настоящего времени производится постройка новых костелов, сборы больших сумм на «благолепие» храмов, а также рост религиозных организаций в польских селах. Сила католицизма в крестьянских массах настолько велика, что сдвиги в сторону советизации, неизбежно протекающие в крестьянстве в результате укрепления советской власти, развития крестьянского хозяйства и создания условий национального равноправия, все же идут якобы под лозунгом «отдай божие богу, а кесарево кесарю». Еще весьма сильную религиозную приверженность польских крестьянских масс польское духовенство старается использовать во враждебных советской власти целях. После явного уличения ряда представителей духовенства в 1924 г. в шпионаже и контрреволюционной деятельности лишь немногие единицы из них заявили о лояльности советской власти. Работа клера сейчас идет по линии замаскированной противосоветской пропаганды с амвонов, а также по линии организации масс в религиозные кружки и братства. Есть села, где подавляющая часть молодежи и взрослых втянута в «ружановцы» кружки, имеются специальные кружки для девушек. В ряде сел, особенно на Подолии, весьма широкое распространение получил закон (братство) св. Франциска («терциары»), являющийся вполне оформленной клерикальной организацией. Во всей этой работе клер имеет значительный испытанный актив в лице кулаков и зажиточных крестьян. В связи с ростом советизации польского населения сейчас клер изменяет свою тактику в отношении советов, КНС, обществ взаимопомощи и кооперации, а именно: вместо линии против вхождения в эти организации сейчас клер призывает входить в них, стараясь овладеть и подчинить их своему влиянию. Принимая во внимание осо-

бую подготовку и умение приспособливаться (клер занимается также выдачей агрономических, медицинских, юридических советов), клер вместе с зажиточной частью польского села является весьма серьезной противосоветской силой.

Наша работа в отношении польского населения.

Наша работа в отношении польского населения идет по линии обеспечения национальных прав, устранения пережитков прошлого, угнетения и вовлечения трудящихся поляков в советское строительство.

Первой работой Советской власти в отношении польского населения явилось обеспечение школой на польском языке. Эту работу пришлось строить чуть ли не на пустом месте, т. к. до войны 1914 года вообще польские школы в т[ак] н[азываемом] Западном крае не разрешались, с 1916 года национально-клерикальное общество «Мацеж Польшка» стало организовывать польские школы г[лавным] о[бразом] в городах и местечках. Как с пережитком преследования в прошлом польской школы, советской власти пришлось встретиться с массовым нелегальным обучением детей, находящихся под руководством духовенства, с обеспечением этого обучения из националистически-клерикальных букварей и учебников (вследствие недостатка советских букварей и учебников), старые учебники и новые из Польши встречаются и до сего времени в польских селах и даже в школах. Такого рода нелегальное обучение практикуется и донныне в тех местах, где по каким-либо соображениям не могли быть организованы польские школы. Помимо отсутствия советских учебников на польском языке, большим препятствием явилось отсутствие должного кадра польских учителей, старые же учителя (из «Мацежи») были всецело под влиянием ксендзов. Это отсутствие учителей восполнялось привлечением новых учителей, правда, недостаточно подготовленных, но в процессе работы затем и переподготавливаемых на курсах. Создан также специальный польский педтехникум в Киеве (105 слушателей). Необходимость большего расширения сети польских школ не давала возможности надлежащим образом обеспечить их внутреннюю работу, и состояние школ в смысле помещений и оборудования очень плохое. Польское учительство в значительной своей части представляет советский актив, хотя некоторая часть относится формально к своим обязанностям.

Сеть школ Соцвосо на польском языке растет с каждым годом.

Годы	Колич. польск. школ	В них		% охвата пол. детей дошк. возр.	
		учителей	детей	в польшколах	в укршколах
1923-4	245	332	11378	17,6	27,0
1924-5	255	429	14606	22,6	35,8
1925-6	337	534	20460	31,7	?

Как видно отсюда, несмотря на большой рост польских школ, охват ими польских детей еще низок. Подавляющее большинство школ – это школы с двумя или тремя группами при одном учителе. Школ-четырёхлеток всего 61; семилеток – 17. Из общего числа 337 школ в сельских местностях – 283, городах – 19, в местечках – 35. Детских домов – 9 с 461 детьми.

В текущем бюджетном году открыты три профшколы на польском языке: две – с[ельско]хозяйственные (в Махаринцах и Н[овом] Заводе – польский район) и одна – механическая (Киев).

Интересно отметить, что в первое время деятельности советских школ родители либо воздерживались посылать туда своих детей, либо настойчиво требовали введения закона божьего; сейчас таких требований почти что нет, равно как и отказа посылать детей в школы. Характерно, что вследствие давно практиковавшегося нелегального обучения, среди взрослого польского населения меньше неграмотных, нежели среди украинцев.

Сеть поллитпросвета на польском языке вырастает также с каждым годом:

	24/25 г.	25/26 г.
Клубов и польуголков при общих клубах	13	24
Избы-читальни	42	80
Польуголки при избах-читальнях	27	36
Сельбудов	–	2
Польуголков при сельбудах	–	18
Ликпунктов	150	189
В них учащихся	3000	6232

На Украине имеется специальное польское издательство «Трибуна на Украине». Большую часть польской литературы предположено

издавать через организующееся при Президиуме ВУЦИКа всеукраинское отделение Центриздата народов СССР. Имеется специальная крестьянская газета (орган ЦК КП(б)У) на польском языке «Серп», эта газета выходит с 1922 года и имеет 4.000 подписчиков при 130 селькорах; в месяц получает около 500 крестьянских писем. Еженедельник «Глос млодзежи» имеет 1500 подписчиков и 100 корреспондентов. Детский журнал «Бондзь готув», выходящий в Москве, имеет на Украине более 1000 подписчиков.

По развертывании культурной работы среди польского населения было приступлено к углубленной работе по проведению конкретных мероприятий по обеспечиванию национальных прав польнаселения. Главной работой в этом направлении явилось выделение польских советов и польского района в Волынском округе. Эта работа начата с конца 1924 года и сейчас в основном почти закончена в следующих размерах (на 1/IV-1926 г.):

Наименование округов	Колич. польск. с/сов.	В них польнаселения	% охвата польс/с. польнасел. в округе	Примечан.
1.Бердичевский	14(+1)	9.725	25,4	Сель-советы, указанные в скобках, утверждены, но не организованы
2.Волынский	43(+4)	44.944	47,6	
3.Винницкий	1	1.100	4,5	
4.Коростенский	17(+4)	14.206	43,3	
5.Каменецкий	8	5.757	21,2	
6.Киевский	5	3.169	9,6	
7.Мелитопольский	3	3.446	76,8	
8.Проскуровский	11(+1)	16.803	38,1	
9.Шепетовский	14	11.470	28,3	
10.Тульчинский	1	953	12,2	
11.Херсонский	1	1.480	59,6	
12.АМССР	1	456	14,6	
По всей УССР	119(+10)	116.509	28,4	

Таким образом, вследствие распыленности польского населения охват его польскими админ[истративно]-тер[риториальными] единицами невысок (всего лишь 35% поляков ко всему польскому сельскому населению). Остальные 65% находятся в большем или меньшем

количество в украинских советах, где их национальное право обеспечивается возможностью употребления польского языка на собраниях, организацией польшкол и т. п.

Большинство выделенных польсельсоветов имеют печати, штампы, вывески на польском и украинском языках. Собрания и заседания советов ведутся на польском языке, а равно как протоколы и внутреннее делопроизводство, при чем некоторые советы ведут переписку с районами на польском языке в том случае, если последние уже приспособили свой аппарат к обслуживанию польнаселения на родном языке (соответствующая работа по обслуживанию населения на родном языке в учреждениях также начата). Для поднятия квалификации секретарей польских советов организуются для них соответствующие курсы. Заказаны книги и формы делопроизводства с польским и украинским (параллельно) текстом. Несмотря на все попытки со стороны ксендзов и кулаков захватить в свои руки сельсоветы, опыт их выделения целиком оправдал себя и польсоветы являются наилучшей формой обеспечения национальных прав населения, оздоровления национальных отношений и пробуждения повышенной советской активности трудящегося польнаселения.

Из указанного числа польсельсоветов 29 входят в состав Довбышанского (Мархлевского) польского района в Житомирском окр[уге]. Этот район (33 сельсовета, из коих 2 – украинских и 2 – немецких, в 42.161 д[ушу] населения) приступил к своей работе 1 сентября 1925 года и выделен на основании воли населения, заявленной на совещании представителей заинтересованных сельсоветов и населенных пунктов. Несмотря на культурную и экономическую отсталость, дальность расстояний от железных дорог, отсутствие зданий для районных учреждений, этот район весьма успешно повел свою работу. По докладу оргкомиссии района (3/XII-1925 г.) на заседании Совнаркома (доклад был сделан на польском языке) был принят ряд решений, направленных на культурное и экономическое развитие района. На постройку районных зданий Совнаркомом отпущено 131.000 руб.

29 марта с. г. состоялся 1-й съезд советов этого района, прошедший с большим подъемом. Организация района сказалась на повышенной активности польского населения, сильном росте партийной и комсомольской организаций.

В остальных местах Правобережья по условиям размещения польского населения выделить другие польские районы не представилось возможным.

С начала 1925 года приступлено к организации органов Наркомюста на польском языке. Сейчас имеется 6 судебных камер: Довбыш, Полонное, Проскуров, Бердичев, Эмильчин, Звягель, – работающих на польском языке, из коих 5 параллельны к украинским судам в смешанных районах. В польском районе имеются камеры следователя и судисполнителя, работающие на польском языке. Для обеспечения ведения суда на польском языке при пяти окружных судах Правобережья имеется штат судебного переводчика на польском языке.

В центре приступлено к печатанию главнейших законов на польском языке. Некоторые окрисполкомы печатают свои главнейшие распоряжения также на польском языке. В настоящую кампанию выборов в советы избирателям-полякам вручались избирательные карточки на польском языке, равно как и вся избирательная кампания в местах проживания польского населения была обслужена на польском языке.

В целях вовлечения польского крестьянства в кооперацию при двух окрсоюзах кооперации введены инструктора, могущие обслуживать население на родном языке. Поставлен вопрос о развитии местной промышленности в местах проживания польского населения, а также о содействии к переселению в перенаселенных польских селах.

Все перечисленные мероприятия содействовали советскому сдвигу у польского крестьянства и очищают путь от национальной солидарности всех слоев крестьянства к классовой борьбе внутри польского села. Проведенные в прошлом году районные конференции польского крестьянства, а также выборы в советы, съезды советов и их исполкомы дали возможность установить появление значительного советского актива среди бедняков и середняков-поляков. Значительное число этого актива втянуто в состав районных и окружных исполнительных комитетов и выдвинуто на советские должности. В составе ВУЦИКа имеется трое крестьян-поляков (из них одна женщина и один рабочий).

Для подготовки работников в местах проживания польского населения имеется польсектор при Киевской совпартшколе (53 курсанта), такой же сектор организуется при Житомирской совпартшколе.

Все эти мероприятия проводятся по линии нацменработы. При ВУЦИКе, в Центральной комиссии нацменьшинств, а также при тех ОИКах, где имеется польнаселение, имеются специальные работники, задачей которых является содействие правовому, культурному и материальному развитию польского населения. Для руководства работой культурно-просв[етительных] учреждений, работающих на польском языке, имеется штат польинспектуры при Наркомпросе и соответствующих ОНО.

Очередные главнейшие задачи в области работы в отношении польнаселения заключаются в:

1) организации советского актива против антисоветской работы клера и кулачества, в дальнейшем втягивании этого актива в советское строительство;

2) укреплении работы польских советов, а также в обеспечивании национальных прав польского населения в смешанных советах;

3) более полном обслуживании населения школами по линии соввоса и профобра, а также обеспечения сетью политпросветучреждений. Подготовить соответствующие кадры учителей (ведутся работы по организации в УССР польского ИНО) и снабдить население в достаточной степени учебной, политической, правовой, с[ельско]хозяйственной и художественной литературой;

4) содействию экономическому развитию польского крестьянства путем втягивания его в кооперацию, развития местной промышленности, переселения и землеустройства.

Зам. Председателя ЦКНМ

[Я. Саулевич]¹⁷⁰

¹⁷⁰ Саулевич Ян Домінікович (1897–1937) – нар. 20 березня 1897 р. у садибі Огородники, Двінського повіту, Вітебської губ., у родині дрібного шляхтича, який 1908 р. придбав фільварок Гаспарі у Курляндській губ. (Латвія). Закінчив Двінське реальне училище (1914), навчався у Харківському сільськогосподарському інституті (1914–1922 рр. – з перервою). 3 травня 1917 р. – член «Польського соціалістичного об'єднання» у Харкові, з серпня – член ППС-лівизи. Наприкінці 1917 р. повернувся до Курляндії, брав участь у насаджуваних там органах советської влади. У 1919–1920 рр. – у РСЧА. Після демобілізації у листопаді 1920 р. відновився в інституті, який закінчив 1922 р. Наступного року став аспірантом цього ж вузу. Член КП(б)У з 1924 р.

Один із зачинателів і керівників роботи з національними меншинами (насамперед поляками) України: з 1923 р. – співробітник відділу національних меншин

ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 17–25. Копія російською мовою. Машинопис.

НКВД УССР, у 1924–1930 рр. – член, заступник голови ЦКНМ при ВУЦВК. Згодом – працівник Наркомзему УССР (1930–1934). На момент арешту – начальник відділу Крайового земельного управління у м. Саратові (залишив Харків після того, як 10 жовтня 1934 р. його виключили з партії «за втрату класової пильності й змикання із шкідницькими елементами» в апараті Наркомзему УССР). 8 червня 1935 р. Спецколегією Київського обласного суду засуджений до десяти років таборів. Вдруге засуджений 22 вересня 1937 р. й убитий 25 вересня 1937 р. Реабілітований 26 квітня 1990 р. Судовою колегією з кримінальних справ Верховного Суду УССР (докладніше див.: Рубльов О. *Ян Саулевич (1897–1937): від заступника голови Центральної комісії нацменшин при ВУЦВК до «польського штигуна»* // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2008. – № 1/2 (30/31). – С. 348–414).

№ 72

**Меморандум Контррозвідального відділу ГПУ УСРС
щодо «підозрілої поведінки» співробітників апарату
Уповноваженого НКЗС СРСР при Уряді УСРС
Г. Петренка та Н. Суровцової та їхніх контактів
з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Харкові
К. Зарембою-Скишинським**

29 вересня 1926 р.

Поведение некоторых сотрудников Упол[номоченного] НКВД за последнее время обратило на себя внимание ГПУ, в силу чего мы вынуждены были за [не]которыми из них понаблюдать.

Приступив к проверке некоторых фактов в отношении тов. ПЕТРЕНКО, нами было установлено, путем допроса гр. ЗИНОВА, следующее:

«В начале [19]18-года я попал в плен к немцам и как украинец был направлен в Раштатский лагерь, где находились все украинские солдаты. В лагере находилось больше 30.000 человек, и управление состояло из немецкой комендатуры и украинского секретариата, во главе последнего находился председатель лагеря ПЕТРЕНКО. ПЕТРЕНКО являлся посредником между лагерем и немецкой комендатурой, фактически он ведал всей политической жизнью лагеря. В то время в Берлине существовал «Союз Освобождения Украины», объединявший 3 лагеря. С этим союзом непосредственную связь имел ПЕТРЕНКО, который при помощи профессоров НИКОЛАЕВИЧА-КУРЯКА, СМАЛЬ-СТОЦКОГО, СИМОВИЧА и др. проводил среди пленных работу по политическому воспитанию их в плоскости отделения Украины от Великороссии, а также поддержки морально и людьми петлюровских и гетманских частей, формировавшихся в Германии для вступления на Украину. Благодаря этой работе, был отправлен на Украину целый полк для поддержки Петлюры, и при помощи этого полка в Киеве захватил власть Гетман СКОРОПАДСКИЙ.

Деятельность ПЕТРЕНКО в лагере мне хорошо известна, т. к. не раз слышал его выступления на собраниях военнопленных, в которых он рассказывал об ужасах, какие, якобы, творятся в Советском Союзе.

Главной же целью ПЕТРЕНКО было сделать из нас «ширих украинцев», решительных врагов России, готовых на вооруженную борьбу с ней.

ПЕТРЕНКО жил в лагере не как пленный, он имел «Аусвайс» – пропуск, по которому свободно выходил и выезжал из лагеря; ходил в вольной и довольно хорошей одежде, но больше всего в гайдамацкой форме. ПЕТРЕНКО был ставленником немецкого империализма в лагере и ничего общего с жизнью военнопленных не имел, а привлекал пленных интеллигентов [к] своей идее и работе путем освобождения их от тяжелой работы.

Когда в Германии возникла революция, военнопленные начали волноваться, что вызвало необходимость созвания митинга, на котором выступал ПЕТРЕНКО и профессор СИМОВИЧ. Они уговаривали военнопленных помочь немцам успокоить свою страну. ПЕТРЕНКО главным мотивом выставлял то, что на Украину не следует возвращаться, ибо там неспокойно, наступают советские войска и т. д. После этих выступлений пленные возволновались и ПЕТРЕНКО попало бы, если бы он при помощи немецких властей не исчез из лагеря (для общего представления жизни лагеря ЗИНОВ прилагает несколько фотографических карточек, свидетельствующих о том, что в лагере проводилась работа явно антисоветского характера).

В [19]25 году, идя по Сумской улице, я встретил знакомого по лицу человека, в котором опознал того ПЕТРЕНКО, который был председателем Раштатского лагеря».

Отношения ПЕТРЕНКО с представителями Польского Консульства также обращают на себя внимание. На всех устраиваемых банкетах в Польском Консульстве всегда можно встретить ПЕТРЕНКО, весьма любезно беседующим с Консулом СКШИНСКИМ и иногда удаляющимся с ним в отдельный кабинет для бесед, продолжающихся по 20–30 минут. Бывали случаи, когда ПЕТРЕНКО приглашался в Консульство и обедал только вдвоем с консулом СКШИНСКИМ. Консул СКШИНСКИЙ все время старается подпаивать ПЕТРЕНКО, имея в виду, что ПЕТРЕНКО, как представитель Упол[номоченного] НКВД, во многом будет идти навстречу Консульству, и особенно СКШИНСКИЙ хотел, при посредстве ПЕТРЕНКО, купить в Киеве дом для Консульства.

В результате таких отношений, ПЕТРЕНКО всегда очень близко принимает к сердцу всякие незаконные ходатайства граждан через Польское Консульство.

Скоро официальные отношения ПЕТРЕНКО с представителями Польского Консульства стали носить характер дружественных, что можно заключить из следующих фактов: неоднократно приходилось видеть тов. ПЕТРЕНКО выходящим из Консульства здорово выпившим не после банкетов; сотрудники консульства передают через забор ПЕТРЕНКО газеты, и по вечерам слышно, как ПЕТРЕНКО переговаривается из своего окна с сотрудниками Консульства.

В средних числах июля с. г. ПЕТРЕНКО, выйдя на веранду, выходящую в сад Польского Консульства, начал диктовать сотруднице СУРОВЦЕВОЙ, писавшей на машинке, так, что было слышно не только во дворе Консульства, но [и] в соседнем. Из диктовки доносились отдельные фразы: «о фракциях и группировках в коммунистической партии».

Систематически по субботам у ПЕТРЕНКО на квартире устраиваются вечеринки, на которых присутствуют «свои товарищи по закордону», как говорит СУРОВЦЕВА, являющаяся правой рукой у ПЕТРЕНКО.

Не менее дружественны отношения ПЕТРЕНКО с Германским Консульством. Месяц тому назад к ПЕТРЕНКО в кабинет был занесен сверток с запиской на иностранном языке. ПЕТРЕНКО, заметив, что сотрудник ГПУ внимательно посмотрел на записку, сказал: «Немцы очень аккуратны в своих обещаниях и прислали словарь, о котором я только намекнул во время беседы» (а с кем, не сказал).

Целый ряд фактов свидетельствует, что ПЕТРЕНКО сильно побаивается сотрудников ГПУ и, не в пример многим партийцам, хочет быть с ГПУ в хороших отношениях. При встрече со знакомыми сотрудниками ГПУ ПЕТРЕНКО приходит в сильное беспокойство, почти испуг, и по мере того, как узнает суть прихода к нему сотрудника ГПУ, заметно успокаивается и приходит в себя. Поведение ПЕТРЕНКО явно свидетельствует о том, что этот вежливый и сдержанный человек чего-то сильно боится. Эта боязнь накладывает отпечаток на все его поведение.

Недавно за обедом, ПЕТРЕНКО, придя «в блаженное» состояние, после пары рюмок, принялся рассказывать, как он был в плену в Раш-

татском лагере. В это время вмешалась СУРОВЦЕВА, внимательно следившая за ПЕТРЕНКО, и оборвала его излияния резким замечанием.

Не менее подозрительна и сотрудница Упол[номоченного] НКВД [Суровцева]¹⁷¹, находящаяся в интимных отношениях с ПЕТРЕНКО. СУРОВЦЕВА имеет высшее образование, владеет несколькими иностранными языками и в прошлом занимала видный пост при правительстве УНР, эвакуировавшись с таковым за кордон. После нескольких лет пребывания за кордоном и являясь среди членов быв[шего] Правительства УНР, СУРОВЦЕВА каким-то образом вернулась на Украину, имея билет члена австрийской компартии. Неизвестно по каким причинам, СУРОВЦЕВА в КП(б)У не была принята. Вращаясь исключительно среди ответственных работников Наркомата, СУРОВЦЕВА называет себя членом Компартии.

Не так давно нашему сотруднику удалось слышать разговор в темной аллее Технологического парка между двумя неизвестными украинцами. Один из них говорил: «Почему мы перестали использовать СУРОВЦЕВУ, ведь она работает в НКВД и могла бы дать очень много полезного и ценного».

Имея отношение к работе КПЗУ, т. МАКСИМОВИЧ, по всей видимости, не соблюдает основных принципов конспирации, что, безусловно, наносит непоправимый вред работе КПЗУ и ее отдельным членам. Об этом говорит ряд следующих проверенных фактов. Конспиративная квартира КПЗУ на Сумской улице известна не только всем политэмигрантам, но и некоторым перебежчикам, о чем знает и сам тов. МАКСИМОВИЧ. Был случай, когда один из работников МАКСИМОВИЧА привел на конспиративную квартиру проститутку и последняя устроила там скандал. В результате как квартира, так и ее жильцы были расконспирированы перед всеми жильцами Жилкооператива.

Кто-то из политэмигрантов (никакого отношения не имеющий к школе) рассказывал нашему сотруднику о том, что в Харькове имеется какая-то секретная школа для политэмигрантов.

¹⁷¹ «Суровцева» – надписано від руки чорнилом над рядком.

Из показаний арестованной ШЕВЧИШИНОЙ, агентки Ровенского Постерунка, видно, что одним из своих заданий ей было поручено узнать, кто из Артемовцев уйдет за кордон для работы и когда.

По словам члена КП(б)У, политэмигранта тов. ЯНКО, известно, что большинство Артемовцев, ушедших за кордон, сейчас же по переходе границы были арестованы.

В переписке с закордоном тов. МАКСИМОВИЧ очень невыдержан в письмах и зачастую им пишутся такие вещи, которые легко расшифровывают проводимые им закордонные работы. Один из адресов в Данциге, по которому пишет тов. МАКСИМОВИЧ, известен 2-ому Отделу Польгенштаба и последний его разрабатывает как адрес Украинской разведывательной организации.

В целом провалы КПЗУ надо приписать ей же работникам, которые не только не соблюдают известной конспирации, но, наоборот, трубят о себе всем и везде.

На днях была вынесена высшая мера социальной защиты надксендзом ЖИЛИНСКИМ¹⁷². Получив из ОГПУ указания привести приговор в исполнение, за подписью Зам. Пред. ГПУ УССР и Прокурора НКЮ была послана телеграмма в Коростень о приведении приговора в исполнение. В этот момент, в Польское консульство поступила телеграмма от отца ЖИЛИНСКОГО, и Консул СКШИНСКИЙ отправился к тов. МАКСИМОВИЧУ с ходатайством о приостановлении приговора. Последний, минуя ГПУ, обратился к Зам[естителю] Пред[седателя] Совнаркома и, очевидно, доложил, что по делу ЖИЛИНСКОГО ведутся переговоры в Москве и что приговор нужно приостановить. В результате приговор над ЖИЛИНСКИМ не был приведен в исполнение.

¹⁷² Ксьондза *Болеслава Жилінського* (1894–1939?), адміністратора римокатолицьких парафій Овруч, Олевськ, Лабунь, Веледники, було арештовано органами ГПУ у лютому 1926 р. за звинуваченням в організації нелегального перетинання советсько-польського кордону й шпигунстві на користь Польщі. У серпні того самого року його було засуджено до смертної кари. Завдяки втручанню західних дипломатів вирок було замінено на ув'язнення в концентраційних таборах на Півночі СРСР. У липні 1930 р. о. Жилінський утік з Архангельського пересильного табору й за шість тижнів пішки дістався до Польщі. Працював у парафіях Волині, де його застав початок II Світової війни. 18 вересня 1939 р. був арештований червоноармійцями, зник безвісти (з великою вірогідністю – тоді ж був убитий).

В заключение следует отметить, что лично тов. МАКСИМОВИЧ был очень заинтересован, чтобы приговор над ЖИЛИНСКИМ был приостановлен, т. к., по его заявлению, приведение приговора в исполнение может отразиться очень плачевно на хорошие взаимоотношения с Польшей и, кроме того, у него есть возможность получить за ЖИЛИНСКОГО двух ответственных товарищей по линии его работы.

Разрабатываемый КРО ГПУ УССР французский кюрэ НЕВЭ по подозрению в эконом-шпионаже и имеющий связь с Французским посольством в Москве и Польским Консульством в Харькове, рассказывал нашему с/с, что у них имеются свои люди, работающие в НКВД в Харькове или Москве, точно не указал. Ссылаясь на один факт в подтверждении сказанного, НЕВЭ говорил, что в [19]25-ом году, когда Сталинский Админотдел тормозил ему выдачу заграничного паспорта, то им было написано соответствующее письмо, и из НКВД поступила бумажка с выговором Администрации о невозможности в дальнейшем допускать такие задержки.

29/IX-26 г.

[Врид НАЧ КРО ГПУ УССР] Дамберг

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 195. – Т. 2. – Арк. 16–18. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

№ 73

**Постанова Прокурівського окривідділу ГПУ УССР
про проведення обшуку й арешту настоятеля
римо-католицької парафії м. Проскурова о. С. Квасневського,
обвинувачуваного в стриянні польським шпигунам**

11 квітня 1927 р.

Постановление

(о производстве обыска и ареста)

1927 года, апреля 11-го дня, я, Уполномоченный СОО Проскуровского окротдела ГПУ Янко, рассмотрев дело за № 30 на гр-на Квасневского Сигизмунда Карловича¹⁷³, 1877 г. рожден[ия], урож[енца] г. Киева, прож[ивающего] в г. Проскурове на Ст[аром] Базаре, № 1, по обвинению его в оказании содействия польшпионам на совтер[ритории], что предусмотрено ст. 68 УК УССР,

Постановил:

На основании ст. 104, 105, 178 УПК УССР произвести обыск и арест гр. Квасневского С. К., прожив[ающего] [по адресу] г. Проскуров, Ст[арый] Базар, дом № 1, для чего выписать ордер на право обыска и ареста.

Уполномоченный СОО

Янко

Согласен: Нач. СОО

Карпейский

Утверждаю: Нач. окротдела ГПУ

Каминский

ГДА СБ України, м. Хмельницький. – Ф.6. – Спр. П-14017. – Арк. 16.
Оригінал російською мовою. Машинопис на бланку.

¹⁷³ Зигмунт Квасневський, о. (Zygmunt Kwaśniewski, 1877–1937) потрапляв до в'язниць ГПУ в 1920, 1923, 1924, 1926, 1927, 1930, 1937 рр. Згідно з вироком Верховного суду УССР у груповій «Справі ксьондзів», впродовж 1930–1936 рр. перебував на засланні в Росії (Ростов-на-Дону). З дозволу влади 31 грудня 1936 р. повернувся до Києва, служив у місцевих костьолах. За звинуваченням в організації польського націоналістичного підпілля й шпигунській діяльності на користь Ватикану і консульства Польщі був ув'язнений 3 червня 1937 р., 25 вересня того ж року страчений. Захоронений у Биківні.

№ 74

**Витяг з протоколу закритого засідання політбюро ЦК КП(б)У –
«Про польські справи»**

9 травня 1927 р.

ПРОТОКОЛ № 76*Закритого засідання Політбюро ЦК КП(б)У от 9 мая 1927 г.*

СЛУШАЛИ: 3. О польских делах.

ПОСТАНОВИЛИ:

3. а) Категорически запретить руководителям государственных и общественных учреждений принимать иностранных и дипломатических представителей и вести с ними какие бы то ни было личные переговоры. Дать инструкцию о том, чтоб работники гос[ударственных] и общественных учреждений избегали устанавливать личные знакомства и связи с иностранными представителями.

б) Поручить ГПУ срочно собрать материалы, компрометирующие польского генконсула Зарембу-Скшинского.

в) Издать коммюнике УполНКИД, свидетельствующее о том, что приезду Патека¹⁷⁴ в Харьков Правительство УССР не придавало значения важного политического фактора, что Патеку был оказан формально-вежливый прием, отнюдь не свидетельствующий о наших каких бы то ни было симпатиях к государственному строю Польши или о нашем отказе от старых претензий к Польше (в частности, относительно невыполнения поляками 7ой ст. Рижского договора). Это коммюнике согласовать с коллегией НКВД. Проект извещения выработать УполНКИД и провести через П[олит]/Б[юро].

г) Выпустить и широко распространить за границей интервью Предсовнаркома, разъясняющее причины и политический смысл недавних перемен в составе Правительства УССР; *[подчеркнуть, что кампания, поднятая нашими врагами по этому поводу, оказывает иногда влияние и на друзей УССР, которые вследствие своей неосве-*

¹⁷⁴ *Патек Станіслав* (1866–1944; Patek Stanislaw) – адвокат, дипломат. У грудні 1919 р. – червні 1920 р. – міністр закордонних справ Польщі в уряді Л. Скульсько-го. У грудні 1926 р. – лютому 1932 р. – посол II Речі Посполитої у Москві.

домленности, усиливают своей оппозицией к переменам в УССР ан-тисоветский фронт]¹⁷⁵.

[Примітка до:] К пункту г): Поручить УполНКИД составить про-ект и согласовать с НКИД].

д) Не возражать против участия УССР в польских научных съездах (поскольку такое постановление принято П[олит]/Б[юро] ЦК ВКП).

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 123. – Арк. 76–78. Оригінал російською мовою. Рукопис з правками.

¹⁷⁵ Текст у квадратних дужках викреслено з протоколу.

№ 75

*Меморандум КРО ГПУ УССР
«Про співробітницю УповНКЗС Н. Суровцову»*

До 29 листопада 1927 р.¹⁷⁶

М Е М О Р А Н Д У М .

О сотруднице УполНКИД Н. СУРОВЦОВОЙ.

В феврале месяце [19]26 года была принята в НКИД по рекомендации Г. ПЕТРЕНКО и АУССЕМ Надія СУРОВЦОВА. СУРОВЦОВА с высшим образованием – доктор философии Венского университета. С первых же дней поведение СУРОВЦОВОЙ обратило на себя внимание ГПУ. Заинтересовавшись личностью СУРОВЦОВОЙ, нами было установлено: при Правительстве УНР в Киеве СУРОВЦОВА занимала видные должности и активно вела борьбу с Советской властью. С представителями Правительства УНР СУРОВЦОВА уехала на Версальскую Конференцию, но в Швейцарии она почему-то застряла и, таким образом, в течении нескольких лет находилась в Западной Европе, являясь исключительно среди членов быв[шего] Правительства УНР. Неизвестно по каким причинам, СУРОВЦОВА в [19]25-м году возвращается на Украину, причем в момент отъезда она вступила в Австрийскую Компартию. По прибытии на Украину усиленно добивается вступления в члены КП(б)У. Вращаясь исключительно среди сотрудников различных Наркоматов, СУРОВЦОВА называет себя членом Компартии. С первых дней стало заметным весьма дружная связь СУРОВЦОВОЙ с ПЕТРЕНКО, вылившаяся впоследствии в интимную. Как видно, СУРОВЦОВА и ПЕТРЕНКО были знакомы в момент их нахождения за кордоном.

Весьма интересным является разговор между двумя неизвестными – украинцами – в темной ал[л]ее технологического сада о СУРОВЦОВОЙ.

1-й: Тут потрібно максимально використувати СУРОВЦОВУ.

¹⁷⁶ Датується за змістом документа. Крайньою датою слугує момент арешту Н. Суровцової.

2-й: Мені здається, що ми її взагалі цілком не використовуємо.

1-й: Її треба просунути на вищу посаду, тоді вона більш зможе робити.

2-й: Так. Проробити це треба через Грицька.

1-й: Жаль, що вона не в Ек Праві.

2-й: Дуже жаль, але Грицько допоможе. А що ти вже з Відень одержав?

1-й: Він не приїхав.

Упоминаемый в этом разговоре «Грицько», безусловно, является ПЕТРЕНКО.

Не менее тесная дружба существовала у СУРОВЦОВОЙ между (!) МАКСИМОВИЧЕМ. За несколько дней до снятия МАКСИМОВИЧА с работы в НКВД СУРОВЦОВУ можно было видеть в весьма рас[с]трепанных чувствах. Она рассказывала, что в НКВД большие неприятности – снимают МАКСИМОВИЧА, неизвестно куда назначают и что вместо него едет из Канады КУЛИК – ее старый и хороший знакомый. СУРОВЦОВА сожалела, что ПЕТРЕНКО уехал и не знает, что на днях ПолитБюро ЦК постановило снять МАКСИМОВИЧА. Об этом постановлении никто в НКВД не знал, и СУРОВЦОВА узнала, очевидно, из каких-то других источников. О причинах снятия МАКСИМОВИЧА она терялась в догадках, высказывалась, что, по ее мнению, таких причин может быть три, а именно: 1) то, что МАКСИМОВИЧ ведет подпольную работу за границей, 2) то, что на каком-то заседании ПолитБюро выступал в защиту ХВЫЛЬОВОГО и, наконец, 3) тов. ШЛИХТЕР, боясь конкуренции, настоял на снятии МАКСИМОВИЧА. Когда СУРОВЦОВОЙ было указано, что МАКСИМОВИЧ – представитель НКВД и Сов[етской] власти – не может иметь отношения к работе за границей, то она в ответ только махнула рукой и сказала: «Что самая постановка работы требует того, чтобы ее вел НКВД, т. к. здесь, мол, все настолько переплетено, что разъединить эти две стороны невозможно».

Поведение СУРОВЦОВОЙ невольно наводит на мысль, что эта женщина если не шпионка, то, во всяком случае, линия ее поведения присуща хорошему иностранному агенту. СУРОВЦОВА лихорадочно расширяет свои знакомства. Хотя в ее речах очень часто проскальзывают шовинистические нотки, она интересуется приобретением знакомств в среде ответственных людей, коммунистов, занимающих

в Сов[етском] аппарате какое-либо выдающееся положение. Этой категорией людей она явно интересуется больше, чем той публикой, которая ближе ей по духу, но зато не влиятельной и не могущей представлять из себя источника серьезной политической информации.

Как она весьма прямолинейна в использовании своих знакомств, можно судить по тем довольно частым рас[с]просам, которым она подвергает одного из наших работников. СУРОВЦОВА спрашивала о ЛЫСЕНКО, напоминая, что будто бы он едет от КООПТАХА в Париж. Спрашивала также о ДИДУШКЕ. Очевидно, обоих СУРОВЦОВА подозревает в сотрудничестве в ГПУ.

СУРОВЦОВА знакома с БУЗЬКО и говорит, что он осведомитель ГПУ (так и сказала – *осведомитель*).

Осведомлялась также и о ТЮТЮННИКЕ: почему говорят, что он работает в ГПУ и последнее не позволяет ему переехать в Киев с ВУФКУ.

Задаёт вопросы СУРОВЦОВА очень нахально, как будто считает это самой простой вещью, чувствуется, что у нея в этом отношении большой опыт.

За последнее время и особенно после отъезда в отпуск тов. ШЛИХТЕРА, СУРОВЦОВА усиленно начала посещать вместе с ПЕТРЕНКО вечеринки, устраиваемые Польским и Германским Консульствами, а также ответные вечеринки Упол[номоченного] НКВД. На всех вечеринках СУРОВЦОВА проводит время только с двумя лицами, Германским консулом ГРАППОМ и Польским – СКРЖИНСКИМ. В одной из бесед СКРЖИНСКОГО с СУРОВЦОВОЙ и ПЕТРЕНКО коснулся разговор о злых собаках в Консульстве. СКРЖИНСКИЙ обещал дать распоряжение шоферу забить ворота. В этот момент вмешалась СУРОВЦОВА, заявив, что шофер разлагается. СКРЖИНСКИЙ начал настаивать перед СУРОВЦОВОЙ сказать [ему]¹⁷⁷, как надо понимать «разлагается». ПЕТРЕНКО, видя настойчивость СКРЖИНСКОГО, замял разговор, сказал, что это не шофер и не Ваш. Все же в результате СКРЖИНСКИЙ дал обещание отправить шофера в Польшу.

На вечеринки в Германском Консульстве СУРОВЦОВА приглашается даже и тогда, когда никто не бывает из сотрудииков НКВД.

¹⁷⁷ «ему» – написано над рядком чернилом.

Неизвестно, из каких средств СУРОВЦОВА устраивает дорогостоящие ответные вечеринки для немцев на квартире у ПЕТРЕНКО, с которым живет по соседству. Не так давно СУРОВЦОВА вместе с ПЕТРЕНКО устраивали обед, на котором присутствовал только консул ГРАПП и пианист СИРОТА.

Расширяя свои связи и обеспечивая себя от возможных когда-либо последовать неприятностей, СУРОВЦОВА устраивает вечеринки, приглашая весьма ответственных сотрудников Наркоматов, не забывая при этом работников ГПУ и Прокуратуры. Для этой вечеринки ПЕТРЕНКО одалживал в Польском Консульстве ликер.

Особенно благосклонно к СУРОВЦОВОЙ относится Германский консул ГРАПП, предоставляя СУРОВЦОВОЙ иногда в ее личное распоряжение свой автомобиль. По этому поводу СУРОВЦОВА однажды сожалела, говоря, что «вот, мол, ГПУ будет иметь материал для разговоров».

Не только сотрудники Упол[номоченного] НКВД, но и др[угие] партийные товарищи из Наркоматов удивляются тому, что такая женщина как СУРОВЦОВА сумела всецело подчинить своему влиянию Зам. Упол[номоченного] НКВД тов. ПЕТРЕНКО.

В связи с арестом члена ЦК КПЗУ тов. БУКШОВАННОГО поляками, у нас возникает подозрение, что в этом деле могла сыграть немалую роль СУРОВЦОВА, которой, благодаря связи с МАКСИМОВИЧЕМ и ПЕТРЕНКО, ничего не составляло узнать о деталях отъезда тов. БУКШОВАННОГО.

Нач[альник] КРО ГПУ УССР

Добродицький¹⁷⁸

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 195. – Т. 2. – Арк. 7–10. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

¹⁷⁸ Підпис і посада Добродицького – червоним чорнилом.

№ 76

*Лист консула ССРСР у Львові С. Кириченка
секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу
й голові ЦКК КП(б)У В. Затонському
щодо несприятливих умов роботи консульства*

*Не раніше листопада 1927 р.*¹⁷⁹

Сов. Секретно.

Лично.

В ЦК КП(б)У т. КАГАНОВИЧУ.
ЦКК КП(б) У т. ЗАТОНСКОМУ.

Положение Львовского Консульства, в силу того обстоятельства, что оно находится на территории Западной Украины, во многих отношениях неблагоприятно.

Отношение к нему со стороны органов НКВД можно сравнить с отношением к ребенку от неравного брака.

Вообще, вся его история, подобно истории мидян и персов, темна и непонятна.

Проявления саботажа, волокиты, бюрократизма и издевательства со стороны органов НКВД как будто бы не случайны.

Они образуют в конце концов известную систему.

По Львовскому Консульству судят об УССР.

Между тем, в качестве вице-консула и секретаря во Львов посланы люди, не только не понимающие, но и злостно не желающие понимать Ленинской национальной политики.

Первоначально в штатах консульства должности вице-консула совсем не было.

Учреждена ж она была отнюдь не из деловых соображений, ибо в противном случае целесообразно было бы дать должность делопроизводителя.

Учреждение поста вице-консула было оценено, как проявление со стороны НКВД недоверия ко мне.

Впрочем, сам вице-консул т. Григорьев в первый же день по приезде заявил, что он послан НКВД в противовес мне.

¹⁷⁹ Датується за змістом документа.

Вице-консул с секретарем начали свою деятельность во Львове с игнорирования украинского языка (вывеска, бланки, переписка, разговоры).

На мои указания по этому поводу получались ответы, что в НКВД нет договоренности в отношении Львовского консульства, что им делались указания не обнаруживать украинского характера консульства, что украинский язык – это язык нацменьшинства в Польше, что за 2 месяца в консульстве было всего 2 украинца, да и те лучше понимают русский язык, нежели украинский, что Войков говорил: «Мне Львовское консульство не нужно. Оно у меня делать политики не будет».

Началась против меня кампания вражды, клеветы, сплетен.

В отношении финансирования консульства поведение НКВД безобразное.

Неоднократно делались попытки свалить на УССР если не покупку дома, то мебелирование.

Оборудование консульства и до настоящего времени не закончено.

Вот что писал по этому поводу т. Стомоняков к т. Богомолу от 29/X с. г.: «Прошу Вас начать поездку со Львова, чтобы дать нам заключение о тех мерах, которые надлежит принять в срочном порядке, чтобы наконец организовать это несчастное (подчеркивание мое – С. К.) консульство, которое все еще, кажется, существует больше на бумаге, чем в действительности».

В условиях, когда нет несгораемого шкафа, шифра, перерасходов по ремонту и оборудованию и т. д. и т. п., действительно, трудно работать.

Кто же в этом виноват?

Как будто те, кто сидит в здании на Кузнецком мосту¹⁸⁰.

Руководящих указаний от органов НКВД почти совершенно не было.

Вообще о некоторых настроениях в НКВД может хорошо свидетельствовать следующая выдержка из письма т. Ротштейна к т. Ульянову¹⁸¹:

¹⁸⁰ Місцезнаходження НКЗС СССР у Москві.

¹⁸¹ Ульянов А. Ф. (1989–1937?) – советський дипломат, 1925–1928 рр. – радник Повпредства СССР у Польщі; 1928–1931 рр. – Уповноважений НКЗС СССР при уряді БССР.

«Украинские дела находятся в совершенном развале, и это может оказать пагубное действие в будущем. Я пишу об этом в Харькове, но я должен признаться, что мало полагаюсь на наших украинских товарищей, которые очень обижаются, когда им не дают будто бы простора для работы, а когда доходит до дела, не умеют сами справиться с ним и не в состоянии даже выдвинуть достойного числа и соответствующего качества работников».

К этому нужно еще присоединить кампанию сторонников Шумского.

Еще в Харькове и в Москве они начали против меня атаку, дескать, zaangażировался, едешь бороться с влиянием Шумского в Западной Украине и т. д. и т. п.

На Западной Украине эти атаки продолжили Лебединец с Максимовичем при некоторой поддержке впоследствии со стороны т. Коцюбинского¹⁸².

[С. Кириченко]

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2484. – Арк. 79–80. Машинописна копія російською мовою.

¹⁸² На цьому документ уривається.

№ 77

*Свідчення колишнього співробітника апарату
Уповноваженого НКЗС СРСР при Уряді УСРС
Г. Петренка щодо обставин його знайомства
з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Харкові
К. Зарембою-Скшинським*

30 листопада 1927 р.

ДОПРОС ПЕТРЕНКО Григорія Григорьевича

30-го ноября 1927 г.,
член партии с 1920 г. Заведующий
Иностранным отделом
газеты «Вести» в Харькове,
бывший заведующий Пресс-Бюро
Уполн. НКВД в Харькове. –

С польским консулом СКШИНСКИМ я познакомился в момент его приезда в Харьков, осенью 1924 г. По службе мне приходилось с ним встречаться не особенно часто. Я видел его только тогда, когда замещал свое начальство. Позже, после 1925 г., когда я был Заведующим Бюро Бин'ом, мне приходилось с ним встречаться чаще по делам Бюробин'а. Кроме того, мы встречались на официальных приемах, как в НКВД, так и в других иностранных консульствах. После того, как я перешел в редакцию, я виделся с СКШИНСКИМ при следующих обстоятельствах: однажды, в начале сентября, около 8-ми час. вечера, я вышел из своего дома, который находится рядом с консульством, с намерением идти в редакцию; около консульства стоял автомобиль, а в то время, когда я проходил, из дома вышел СКШИНСКИЙ, – мы поздоровались, спрося, куда я отправляюсь, он предложил довести меня до редакции – сам он ехал в театр. Подъехав к редакции, он вышел вместе со мною из машины и отпустил ее. Когда мы остановились у дверей, я предложил ему зайти в редакцию, он сказал, что идет в театр и просил разрешения зайти после театра, и действительно часов в 12-ть ночи он зашел ко мне в кабинет. Мы в редакции поговорили минут 10–15, он говорил о том, что как старый газетный работник любит бывать в редакциях, там по вечерам обычно собираются все сведения и весь беспорядок жизни редакции обычно располагает к беседам. По-

том предложил поужинать, и мы отправились в сад-ресторан «Аркадия», где ужинали и пили. За ужин платил СКШИНСКИЙ. Ушли оттуда примерно $\frac{1}{2}$ 2-го и отправились пешком домой, около дома ходили с полчаса. Разговор шел о хулиганстве, еврейской колонизации, о чем интересовался СКШИНСКИЙ, о литературной дискуссии в украинской партии, при чем СКШИНСКИЙ определенно выражал свои симпатии оппозиционной группе, он говорил, что националистические настроения существуют в стране и будут подниматься. Между прочим, я считаю, что, ставя эти вопросы, СКШИНСКИЙ хотел, видимо, меня сбить, поставить в невозможность ему возразить на его достаточно обоснованную, с его точки зрения, аргументацию. Возможно, что этим пытался разбудить во мне национальные чувства украинца, может быть, он еврейский вопрос в связи с этим и поднимал. Попутно мы разговаривали о внешней политике Польши, он доказывал ее мирный характер, упрекая нашу прессу в том, что она своим резким тоном будоражит общественное мнение в Польше. Когда мы прощались, он просил разрешения зайти ко мне домой. Еще раньше он об этом мне говорил. На другой же день он был у меня вечером. Я в это время был у СУРОВЦЕВОЙ, живущей в том же доме наверху. Увидя из окна, что СКШИНСКИЙ направляется ко мне, я сошел его встретить, а СУРОВЦЕВУ попросил приготовить нам кофе.

Просидел он у меня часа $2\frac{1}{2}$ – 3. Разговор шел сначала о литературе, которой он интересовался, прося дать ему указания, как он может узнавать об украинской литературной продукции, здесь опять он поднял вопрос о литературной дискуссии с ШУМСКИМ (к этому времени постановление ЦК КП(б)У о национал-большевистском уклоне группы ШУМСКОГО было уже опубликовано, но о нем мы не говорили). СКШИНСКИЙ подчеркивал, в связи с литературной дискуссией, что националистические настроения на Украине значительно сильнее, чем это могло бы казаться и чем об этом говорится. Я отвечал СКШИНСКОМУ, что его представления о националистических настроениях на Украине неверны, что у нас нет сепаратистических тенденций. Когда мы перешли снова к обсуждению международного положения, то СКШИНСКИЙ спросил меня, верю ли я в то, что Польша готовится к войне, я ответил, что верю, на что он возразил, что как можно сравнивать поддержку Польским Правительством Украинского Нац[ионального] Прав[ительства] («УНР»), если здесь был случай, неслыханный в дипломатических отношениях, когда министр (Зам.

Нарком[а] И[ностранных] Д[ел] МАКСИМОВИЧ является в одно и то же время членом ЦК партии, стремящейся к свержению Польского Правительства, я ответил, что это совершенно невероятная вещь, что МАКСИМОВИЧ во время пребывания в НКВД ни в коем случае не мог быть членом ЦК. Он мне не поверил и сказал, что он знает, что он этим занимался, и что они знают обо всех его поездках в Данциг и то, что он там делал. Откуда они это узнали, он мне не сказал. СКШИНСКИЙ знал о моих хороших отношениях с МАКСИМОВИЧЕМ и, вероятно, знал о том, что мы с ним на ты. В этом же разговоре он упомянул о своем секретаре ЧИЖИКЕ, жалуюсь, что ЧИЖИКА обвиняет ГПУ в доставлении секретных военных документов, и говоря, что ЧИЖИК спокойный человек и зачем ему заниматься добыванием документов, если этим занимаются их другие органы, я точно не помню, говорил ли он, что этим занимается их военная разведка. У меня было впечатление, что в данном случае он имеет в виду военную разведку. Этот случай он привел к разговору на тему о том, как легко опорочить в наших глазах человека. Этот разговор меня чрезвычайно сильно смутил именно потому, что он касался тех предметов, о которых я с ним не могу разговаривать. При этом он сказал, что хотел бы время от времени устраивать такие встречи и не только со мной, но и с другими. Он конкретно говорил, что хочет на вечеринку к себе пригласить меня, ТАРАНА (редактора «Коммуниста») и ВЕЛИЧКО (Управ[ляющего] РАТАУ), с первым он познакомился при поездке на Днепрострой, а ВЕЛИЧКО бывал у него и раньше. На меня этот разговор произвел удручающее впечатление, потому что я понял, что СКШИНСКИЙ хотел использовать меня для того получения каких-нибудь сведений или подтверждения имеющихся у него сведений. Не так давно я обнаружил совершенно неожиданно у себя в столе серебряный портсигар (без монограммы), который я видел раньше у СКШИНСКОГО, как он ко мне попал, я не знаю, но думаю, что он забыл его у меня в 1926 г., когда был у меня на квартире, после Октябрьского банкета в НКВД. Он был у меня вместе с вице-консулом. —

[Петренко]

ДОПРАШИВАЛ:

[Стырне]

№ 78

*Додаткові свідчення колишнього співробітника апарату
Уповноваженого НКЗС СРСР при Уряді УРСР
Г. Петренка щодо його контактів з Генконсулом
II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським*

8 грудня 1927 р.

8-го декабря 1927 г.

ПОКАЗАНИЯ ПЕТРЕНКО Г. Г.

Я вспомнил еще несколько фактов.

В конце прошлого года, вскоре после одной из поездок СКШИНСКОГО в Варшаву, он с улыбкой мне сказал, что мои земляки передают мне привет. Я спросил, кто именно они такие, он ответил, что «там разные Ливицкие», я имею в виду, что он думал об Андрее ЛИВИЦКОМ. Я с ЛИВИЦКИМ не был знаком и полагаю, что это он мне сказал с целью уязвить меня.

Другой факт – это во время последней моей встречи с СКШИНСКИМ я упомянул, что собираюсь ехать в отпуск за границу (я думал ехать в Германию или Австрию). Он мне сказал, что было бы очень хорошо, чтобы он был в Варшаве в то время, когда я буду через нее проезжать, «я бы Вас», сказал он, «познакомил с представителями нашего общественного мнения». Он говорил, что из разговоров с ними я бы смог на деле убедиться в миролюбии общественного мнения Польши.

Он меня несколько раз приглашал вместе с ним съездить в Полтаву на его машине. СКШИНСКИЙ говорил, что никогда не бывал в Полтаве и хотел бы ее посмотреть.

После моего ухода из НКВД, я не звонил никогда СКШИНСКОМУ. Однажды был даже такой случай – 13 ноября в воскресенье мой знакомый т. БОРИСЕНКО (сотрудник О[бщест]ва «Электрика») позвонил мне по телефону и просил меня – не смогу ли я позвонить в Польское консульство и попросить продлить срок выездной визы (он ехал в Вену и его из Шепетовки вернули, т. к. он выехал слишком поздно и срок визы кончился). Он знал, что я не работаю уже в НКВД,

но знав також, я знав со СКШИНСКИМ, поэтому и обратился ко мне. Я ответил, что мне звонить неудобно, т. к. я не состою в НКВД.

Адрес в Вене, который был у меня найден, – это адрес Сов[етского] Торгпредства, он был мною получен от СУРОВЦОВОЙ и записан для передачи жене БОРИСЕНКО. –

[Петренко]

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 34. Копія російською мовою. Машинопис.

№ 79

**Свідчення колишньої співробітниці апарату Уповноваженого
НКЗС ССРСР в УССРСР Н. Суровцевої щодо її знайомства
та розмов з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові
К. Зарембою-Скшинським**

8 грудня 1927 р.

**ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
Суровцевої Надии Витальєвны**

[от 8 декабря 1927 г.]¹⁸³

**СУРОВЦЕВА Надия Витальєвна,
рожд. 1896 г., аспирант при ИНО,
Каф[едра] истории украинск[ой]
культуры. Литератор.**

В Харьков я приехала 19 апреля 1925 г. Занималась вначале – месяц или два – литературной работой, затем поступила редактором в ВУФКУ. В ВУФКУ проработала до конца 1925 г. и затем снова занялась литературной работой. В феврале 1926 г. я поступила на работу в НКИД редактором пресс-бюро. В мои обязанности входило составлять доклады из украинской зарубежной прессы для наркома, ведение газетного архива, подготовка материалов из прессы по специальным заданиям, затем составление бюллетеней НКИД.

7-го ноября 1926 г. я присутствовала на банкете НКИД. Там познакомилась со СКШИНСКИМ, с ГРАППОМ и с чехами. Фамилий остальных поляков и чехов не помню сейчас. Возможно, что тогда был и ЛЕХНЕР. После ужина я разговаривала со СКШИНСКИМ – спрашивала его, откуда он знает украинский язык. Он говорил, что учился в Киеве. Больше мы с ним не разговаривали. Во время танцев СКШИНСКИЙ серьезных разговоров со мною не вел. Остальной вечер я провела с ГРАППОМ. С ГРАППОМ мы беседовали о музыке – серьезных тем не затрагивали.

¹⁸³ Штамп: КРО ОГПУ. 17 дек. 1927. Вх. № 37108. Резолюція: «т. Бертинскому. Підпис нрзб.».

Затем я была на втором банкете «двухнедельном» – в конце ноября или начале декабря 1926 г. Встретилась тогда со СКШИНСКИМ, кажется, ОРАЧЕВСКИМ, ЛЕХНЕРОМ, ГРАППОМ, БРЕЙТИГАМ. Чехов тогда уже не было. За столом, где я сидела, сидели также: жена т. БРОУНА, жена т. ВЕЛИЧКО. БРОУН и т. ПЕТРЕНКО приходили и уходили. За столом СКШИНСКИЙ говорил о своем путешествии по Испании, сыпал шутками, о политике не говорили. Во время ужина я сидела со СКШИНСКИМ, т. ВЕЛИЧКО и его женой. СКШИНСКИЙ рассказывал, как он в начале революции ехал с каким-то поручением, переодетый «под солдата», и в каком-то селе присутствовал при расправе крестьян со знакомым ему помещиком. Затем рассказывал о ряде поляков, которые вращались вокруг Центральной Рады. Не помню, говорила ли я СКШИНСКОМУ о своей работе в Центральной Раде, – может быть, говорила. Я его спросила, о каком КНОЛЛЕ пишут в польских газетах, не о том ли, который работал в секретариате ВИННИЧЕНКО у МИЦКЕВИЧА. Он ответил, что о том же, и упомянул при этом ряд фамилий поляков-адвокатов, работавших в Киевском округе. У меня сохранилось впечатление, что СКШИНСКИЙ говорил о некоторых людях, которых он не знал. Затем мы говорили о трех книжках польских помещиц из Украины, написанных на фоне революции. В этих книжках проводилась мысль, что вся культура на Украине была создана поляками и это революция и украинство уничтожили культуру. СКШИНСКИЙ якобы не соглашался с этой мыслью, но потом привел рассказ о своем путешествии, долженствовавший доказать, что такие факты имели место. Как я реагировала на слова СКШИНСКОГО, не помню, но он сейчас же перешел к другой теме.

Затем СКШИНСКИЙ говорил с т. ВЕЛИЧКО о том, что Советское Правительство не хочет верить мирным намерениям Польши. На эту тему говорилось сравнительно много. В этом разговоре я непосредственного участия не принимала.

Затем СКШИНСКИЙ говорил о враждебном тоне советской прессы по отношению к Польше. Приводил примеры каких-то статей.

После ужина шел разговор о взаимоотношениях между Польшей и СССР, о мирных намерениях Польши и т. п.

Тогда же за ужином, если не ошибаюсь, СКШИНСКИЙ показывал мне свой портсигар, который недавно с большим изумлением показывал мне у себя ПЕТРЕНКО. Это было в ноябре 1927 г.

Затем зашла речь о старине, я говорила СКШИНСКОМУ о своей работе по декабристам и польским революционерам. СКШИНСКИЙ сказал мне, что ОЛИЗАР его предок и предложил достать сохраняющиеся у него в семье материалы о масонских реликвиях. Обещания своего СКШИНСКИЙ не выполнил. Затем он рассказывал, что у него в Харькове был, не то есть, какой-то старый слуга, которого он якобы сам побаивается, потому что старик его когда-то вынуждал.

Потом СКШИНСКИЙ уходил, кажется, играть в бильярд с БРОУНОМ. Затем мы разошлись домой – ВЕЛИЧКО с женой ушел раньше, а мы – СКШИНСКИЙ, ПЕТРЕНКО, БРОУН с женой – пошли вместе.

Я не замечала со стороны СКШИНСКОГО никакого особенного отношения к ПЕТРЕНКО, за исключением тем о прессе. СКШИНСКИЙ в этот вечер особенно искал общества ВЕЛИЧКО.

По дороге БРОУН с женой распрощались, а я с ПЕТРЕНКО и СКШИНСКИМ дошли до дома.

О чем говорили по дороге, – не помню.

На одном из банкетов – не помню, на первом или втором, – СКШИНСКИЙ говорил, что ШЛИХТЕР великолепно владеет украинским языком.

Н. Суровцова

« 8 » Декабря 1927 года

Допрашивал:

[Бертинский]

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 84–86. Оригінал російською мовою. Машинопис.

№ 80

**Лист члена Колегії НКЗС СРСР Б. Стомонякова
генеральному секретареві ЦК ВКП(б) Й. Сталіну
щодо нагальних потреб «української роботи»
у II Речі Посполитій**

13 грудня 1927 р.

Сов[ершенно] секретно.

Лично

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП(б)

тов. СТАЛИНУ.

Копии: т.т. Бухарину, Молотову, Рыкову, Кагановичу.

Уважаемый товарищ,

11-го мая с. г. НКВД обратился к Вам с письмом, в котором обращает внимание на то тяжелое и опасное положение, которое создано для нас в области нашей украинской работы в Польше. Сейчас, спустя полгода, положение значительно ухудшилось и стало весьма серьезным.

Прежде всего следует указать, что правительство Пилсудского добилось значительных успехов в своей политике по отношению к украинцам. Украинские группировки, объединяющие кулацкие элементы галицийской деревни, мелкую и среднюю городскую буржуазию и интеллигенцию, постепенно меняют свою ориентацию. Самой крупной и влиятельной из этих группировок является Украинское национально-демократическое объединение (УНДО).

Все эти националистические группировки в прошлом были настроены резко антипольски. Будучи враждебны нам социально, они, однако, придерживались советофильской ориентации, видя в советской Украине Пьемонт украинского национального движения. Сейчас все эти группировки постепенно смягчают свое отрицательное отношение к польскому правительству и проявляют вполне ясно выраженные тенденции идти с ним на соглашение. Пилсудский, который держит установку на отторжение от нас в будущем Украины и Бело-

руссии, идет им навстречу, предоставляя целый ряд уступок и льгот (введение украинского языка в школах, назначения ряда чиновников из украинцев, материальная поддержка «благонамеренной» украинской кооперации, мероприятия по восстановлению хозяйства восточных окраин, замена названия «русин» названием «украинец» и т. д.).

В то же время все эти группировки занимают все более и более резко антисоветскую позицию, приближаясь идеологически и организационно к петлюровцам. Такое положение вещей, весьма опасное для нас, требует принятия целого ряда мер для воздействия на эти группировки (установления связи нашей советско-украинской кооперации и хозорганов с галицийскими и волынскими кооперативными и хозяйственными организациями, расширение культурной связи и т. д.). Но, прежде всего, на это следовало бы ответить сплочением и укреплением левого фланга украинской общественности, близкого к нам и ориентирующегося на нас. В этой области мы наблюдаем самую печальную картину. Вместо укрепления мы видим разброд, ослабление, взаимную вражду близких к нам группировок. Анализируя причины всего этого, нельзя не придти к выводу, что центр тяжести лежит здесь в тех ошибках, которые совершены в последнее время КПЗУ. Нашей установкой было создание широкой крестьянской организации, находящейся под руководством компартии. Такой организацией должен был быть «Сельроб», составленный из «Сельского Союза» и группы «Воли Народа», причем компартия, для руководства этой организацией, дала своих представителей в ЦК «Сельроба». Однако КПЗУ, которая на своем апрельском пленуме [19]27-го года вынесла резолюцию недоверия национальной политике, проводимой КПУ, конечно не могла оказаться надлежащим руководителем «Сельроба». И мы видим, что при участии, а часто и по инициативе представителей компартии, «Сельроб» все больше и больше склоняется направо. К этому надо прибавить политику польского правительства, которое, с одной стороны, применяет репрессии в отношении левых организаций, а с другой – старается их разложить и взорвать изнутри. Не перечисляя всех фактов, доказывающих совершенно неправильную линию «Сельроба», следует лишь указать на наиболее яркие: недостаточное и неполное отмежевание «Сельроба» от выступления своего видно-

го члена Павла Васынчука¹⁸⁴ в польском сейме (Васынчук произнес антисоветскую речь, причем «Сельроб» долго не хотел исключать его из партии и сделал это только под большим нажимом из Харькова), отказ целого ряда организаций «Сельроба» от участия в праздновании 1-го Мая, участие ряда видных сельробовцев в украинском церковном съезде, циркуляр ЦК «Сельроба» о запрещении принимать в партию членов разгромленных польским правительством «Белорусской Громады», независимой крестьянской партии и коммунистов, замалчивание в прессе «Сельроба» успехов национальной и хозяйственной политики в УСРС, участие видных представителей «Сельроба» в соещании правых социалистических партий и т. д.

Кроме того, компартия совершенно неудачно маневрировала между двумя партиями, вошедшими в состав «Сельроба» («Сельсоюз» и «Воля Народа»), что в конце концов привело к его расколу.

В дальнейшем зап[адно]украинская компартия не делает ничего, чтобы объединить расколовшиеся группы. Исправление линии КПЗУ затруднялось внутривпартийной борьбой в КПП. Все меры, которые принимались ИККИ и КПП, оказались недостаточными, и КПЗУ по-прежнему не может играть роли руководителя и организатора левого крыла украинской общественности. Создавшееся положение, в связи с нашими взаимоотношениями с Польшей и общей международной обстановкой, является весьма серьезной угрозой не только с точки зрения Коминтерна, но и с точки зрения СССР, как государства. Дело идет к тому, что украинская ирредента, которая была на нашей стороне, повернется против нас, что особенно опасно в случае войны между нами и Польшей.

¹⁸⁴ *Васынчук Павло* (1896–1944) – громадський і політичний діяч на Холмщині, правник і економіст; 1922–1930 рр. – посол до польського Сейму від Холмщини; засновник партії «Селянський Союз».

Пользуясь присутствием на партсъезде¹⁸⁵ целого ряда работников, я предлагаю созвать для обсуждения этого вопроса и для принятия необходимых мер совещание из представителей ЦК ВКП(б), ИККИ, КПП, КП(б)У, а также и, с совещательным голосом, представителей НКВД.

Член Коллегии НКВД:

[Б. Стомоняков]¹⁸⁶

[Отпечатано] 9 экз.

- № 1–2 – адр[ес].
- № 3 – в дело.
- № 4 – Ч[ичерину].
- № 5 – Л[итвинову].
- № 6 – т. Бухарину.
- № 7 – т. Молотову.
- № 8 – т. Рыкову.
- № 9 – т. Кагановичу.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2484. – Арк. 88–90. Копія російською мовою. Машинопис.

¹⁸⁵ Йдеться про XV з'їзд ВКП(б), який відбувся у Москві 2–9 грудня 1927 р.

¹⁸⁶ *Стомоняков Борис Спиридонович* (1882–1940) – російський революціонер болгарського походження, дипломат ССРСР. 1926–1934 рр. – член Колегії НКЗС ССРСР; з 1934 р. – заступник наркома іноземних справ ССРСР. 17 грудня 1938 р. ув'язнений, страчений 16 жовтня 1940 р. Реабілітований 1988 р.

№ 81

Додаткові свідчення
колишньої співробітниці апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Н. Суровцової
щодо її розмов з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові
К. Зарембою-Скшинським

14 грудня 1927 р.

ДОПРОС СУРОВЦОВОЙ Н. В.

Третий раз я [виделась]¹⁸⁷ встретилаcь со СКШИНСКИМ в театре, на открытии оперы (в октябре с/г.).

Во время антракта СКШИНСКИЙ подошел ко мне в проходе, когда я шла в фойе. Мы несколько раз прошли по фойе. Разговор шел сначала об опере, а затем мы перешли на землетрясение в Крыму. Затем СКШИНСКИЙ говорил, что он слышал, что, когда ночью во время землетрясения стали стучать к ШЛИХТЕРУ, тот не открыл, думая, что это бандиты или контрреволюционеры. На это я ответила, что этого не могло быть и что ШЛИХТЕР не мог думать, что в Крыму на него напали контрреволюционеры. СКШИНСКИЙ перевел разговор на еврейскую колонизацию в Крыму в ее прошлом. СКШИНСКИЙ говорил исключительно о древней колонизации, актуального вопроса, насколько помню, – не затрагивал.

СКШИНСКИЙ также рассказывал, что ПАТЕК собирается на Кавказ и что он будет его сопровождать. Затем говорили о том, что стоит посмотреть на Кавказе. В разговоре СКШИНСКИЙ запнулся на украинском слове – не мог вспомнить, как будет по-украински *byle co*. Я ему подсказала и пошутила, что СКШИНСКИЙ забыл говорить по-украински. СКШИНСКИЙ на это ответил, что ему сейчас в НКИД не приходится говорить по-украински, ибо говорят только по-русски. Я ему назвала ряд сотрудников НКИД, прекрасно владеющих украинским языком. Разговор происходил после снятия с работы МАКСИМОВИЧА и ПЕТРЕНКО. СКШИНСКИЙ не знал или делал вид, что не знает, что я уже не работаю в НКИД.

¹⁸⁷ «виделась» – закреслено.

Затем СКШИНСКИЙ сказал, что ВЕЛИЧКО женился. Я спросила СКШИНСКОГО, был ли у него ВЕЛИЧКО с визитом с новой женой. СКШИНСКИЙ ответил, что ВЕЛИЧКО не был, но что он о женитьбе ВЕЛИЧКО слышал. Я ответила, что об этом ничего не знаю и спросила его, в свою очередь, не слышал ли он о женитьбе германского консула ГРАППА. Затем разговор перешел на новую книжку КУЛИКА, которая произвела хорошее впечатление на СКШИНСКОГО. Больше ничего я из разговора со СКШИНСКИМ не припоминаю себе.

Сидел ли СКШИНСКИЙ до конца оперы – не знаю, думаю, что сидел, так [как] не замечала его выхода. В нашем разговоре ничего не могло быть такого, чтобы склонило СКШИНСКОГО уйти из театра раньше конца спектакля.

Больше я со СКШИНСКИМ нигде не разговаривала.

Приблизительно год тому назад меня вызвали в ГПУ к тов. ВОРОНЧУКУ. ВОРОНЧУК спросил мое имя и отчество и стал утверждать, что мое отчество Васильевна, а не Витальевна, чем меня обидел. Затем спрашивал подробно про мою биографию, про заграничные мои знакомства. Тов. ВОРОНЧУК продержал меня восемь часов. Во время беседы тов. ВОРОНЧУК предлагал мне работать в ГПУ. Я ответила, что, пока мои партийные дела не оформлены и у меня нет ответственной директивы от ЦК, я работать в ГПУ не могу.

В КП Австрии я вступила зимою 1924 г. в украинскую секцию, а партбилет КП Австрии взяла перед выездом в УССР.

Националистические и шовинистические настроения я изжила еще задолго до возвращения в УССР – поэтому я и вернулась на родину. Считаю, что с националистическими и шовинистическими настроениями необходимо вести решительную борьбу.

Взглядов группы ШУМСКОГО – МАКСИМОВИЧА в национальном вопросе я не разделяю – насколько я с их взглядами знакома.

Меня за границей пугали, что в СССР меня ожидают преследования, что никто там не поверит в мое желание работать для социализма. Я была убеждена, что осознание мною прошлых ошибок и желание работать даст мне полное право на работу. По сей день в это верю.

Что было поводом моего ареста, не могу себе представить. Думала, что возможна провокация поляков, которые хотят меня почему-то скомпрометировать или, что надо уловить как-нибудь связи поляков и

я здесь временный козел отпущения. О действительной причине моего ареста и заключения не могу себе составить представления.

[Н. Суровцова]

14/XII 1927 г.

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 89–91. Машинописна копія російською мовою.

№ 82

*Лист заступника Уповноваженого
НКЗС СССР при Уряді УССР І. Кулика
заступнику голови ГПУ УССР К. Карлсону
з оцінкою свідчень ув'язненого колишнього співробітника
УпНКЗС СССР в УССР Г. Петренка
та його взаємин з Генконсулом II Речі Посполитої
у Харкові К. Зарембою-Скшинським*

16 грудня 1927 р.

*С. Р. С. Р.
ЗАСТУПНИК
УПОВНОВАЖЕНОГО
НАРОДНЬОГО КОМІСАРІЯТУ
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
в У. С. Р. Р.
І. Ю. КУЛИК
« 16 » дек. 1927 г.*

*Сов. секретно.
Лично.
Зампред ГПУ
тов. Карлсону.*

Ознакомившись с частью материалов допроса Г. Г. Петренко в ОГПУ СССР, считаю необходимым сделать следующие свои замечания:

1. Петренко сообщил мне только об одной своей встрече с Зарембой-Скшинским, происшедшей после перехода Петренко на работу в «Вісти». При чем он обещал дать мне запись беседы, но обещания не выполнил. Не помню точно, как излагал мне свою беседу Петренко, но в этом изложении не было ничего такого, что останавливало бы на себе мое внимание. Если не ошибаюсь, Петренко утверждал, что Скшинский беседовал с ним о еврейской колонизации и жаловался на враждебное отношение украинской прессы к Польше. Поскольку при допросе Петренко упоминал о целом ряде других тем и обстоятельств данной беседы, как и о нескольких других встречах, о которых он мне ничего не сообщал, – возникает предположение, что Петренко считал

нужным скрывать истинный характер своих отношений с польским генконсульством. Те же мысли напрашиваются и относительно Суровцовой, которая сообщила мне только об одной своей встрече с тем же Скшинским (в театре, причем, он сам подошел к ней, и это ее, якобы, очень смутило). Возможно, что Петренко и Суровцова считали нужным сообщать нашему Управлению только о тех своих встречах с иностранцами, которые происходили на виду у посторонних. Хотя, с другой стороны, никаких сведений о намеренно вредящих нам встречах [Петренко и Суровцовой]¹⁸⁸ с иностранцами – у нас не было.

2. По просьбе т. [Толстова]¹⁸⁹ [Евгеньева]¹⁹⁰ сообщаю Вам о факте, имевшем место вскоре после обнаружения шовинистического уклона в ЦК КПЗУ. В диппочте нам был через Варшаву переслан пакет, адресованный лично т. Максимовичу. В пакете (который не был переслан Максимовичу и хранится у нас) оказался чехословацкий заграничный паспорт с визами. Это обстоятельство показалось мне тем более странным, что Максимович к тому времени уже приехал из Данцига в Харьков по другому паспорту. Об этом факте я сообщил Полит-Бюро ЦК КП(б)У, которое имело об этом свое суждение.

И. Кулик

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 37–39. Оригінал російською мовою. Автограф зеленим чорнилом на бланці.

¹⁸⁸ «Петренко и Суровцовой» – дописано над рядком.

¹⁸⁹ «Толстова» – закреслено.

¹⁹⁰ «Евгеньева» – дописано над рядком.

№ 83

*Додаткові свідчення
колишнього співробітника апарату Уповноваженого
НКЗС СССР при Уряді УСРСР Г. Петренка
щодо його контактів з Генконсулом II Речі Посполитої
у Харкові К. Зарембою-Скшинським*

23 грудня 1927 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА ПЕТРЕНКО Г. Г.

Я говорив т. Кулику о всех своих встречах со Скшинским, говорил ему также о двух встречах после моего ухода из НКВД. Подробно содержания бесед я т. Кулику не передавал, т. к. т. Кулик просил дать ему запись. Записи беседы я т. Кулику дать не успел, так как на следующий день, после разговора с ним, я уехал в Одессу. Из Одессы я вернулся 2-го октября, арестован был 29-го ноября. За этот промежуток времени я т. Кулику записи своих бесед со Скшинским не давал, ибо считал эти беседы неважными.

Я предупредил т. Кулика, что Скшинский ведет себя по отношению ко мне агрессивно. При случайной встрече я говорил об этом и т. Шлихтеру.

Я не давал Скшинскому повода делать мне какие-либо предложения по разведывательной работе. Скшинский мне никаких конкретных предложений не делал, хотя, возможно, имел план использования меня для своих целей. Подозрение, что Скшинский хочет меня вербовать, у меня возникло после последней с ним встречи.

Моей ошибкой было то, что я сразу же не заявил о своих подозрениях в ГПУ. Я признаю, что вел себя недостойно партийца, совершил, как партиец, ряд поступков против партийной этики, но я никогда не сходил с классового пути, рабочему классу и Советскому государству не изменял. —

23 декабря 1927 г.

Петренко

№ 84

*Запис бесіди заступника Уповноваженого НКЗС СРСР
при Уряді УСРС І. Кулика
з Генеральним консулом Польщі у Харкові К. Скшинським*

27 грудня 1927 р.

Сов. Секретно.

ЗАПИСЬ БЕСЕДЫ С ПОЛЬСКИМ ГЕНЕРАЛЬНЫМ
КОНСУЛОМ СКШИНСКИМ

27-го декабря 1927 г.

Беседа с Польским Генконсулом произошла во время ужина, устроенного им по случаю именин его жены. Сначала Скшинский весьма пространно рассказывал о своем путешествии, совместно с Патеком, по Кавказу и Крыму. Очень высоко отзываясь о гостеприимстве, оказанном ему и Патеку (особенно на Кавказе), Скшинский, по обыкновению, не удержался от нескольких колкостей по поводу того, что председатель правительства одной из автономных областей (или Республик – не помню) Кавказа – человек малограмотный, а также, что еврейские колонисты в Крыму получили очень скверные земли, без воды и т. п. Я, как мог, парировал эти и прочие колкости Скшинского.

Когда мы после ужина остались наедине со Скшинским и т. Броуном, Скшинский заговорил о «неприятном для него» частом обращении к нему местных контрреволюционных организаций. Очевидно, он чувствовал, что, в связи с арестом Суровцовой и Г. Петренко, нам кое-что известно о сношениях Генконсульства с антисоветскими группировками и спешил поэтому заранее оправдаться (о самом факте ареста не было сказано ни слова). Скшинский сообщил, что получил письмо от какого-то русского национального центра с приложением номера «Последних Новостей». В письме говорилось о том, что эта организация существует, развивает определенную деятельность и распространяет «Последние Новости». Скшинский сам вызвался прислать это письмо нам. Сообщил он и о другом письме, полученном от украинской нелегальной националистической организации с вложением воззвания, текст которого совпадает с документом, цитирован-

ным тов. Чубарем на Харьковской Окрпартконференции. Таких писем Скшинский получил даже несколько. В них выражалась просьба, чтоб он исходатайствовал от Английского Правительства средства для работы упомянутой организации. Причем, авторы письма просили Скшинского, в случае удачи этого предприятия, поместить соответствующее условное объявление в газете «Комуніст». Характерно, что Скшинский отнюдь не выражал желания переслать нам также и эти письма украинской организации. По мнению Скшинского, тов. Чубарь напрасно придал такое значение цитированному им документу, так как, очевидно, никакой массовой организации нет, и это просто какие-то мальчишки занимаются озорством. Это, дескать, явствует из легкомысленного тона и стиля полученных Скшинским писем. Когда я высказал предположение, что тов. Чубарь мог иметь в виду не ту организацию, которая обращалась к Скшинскому (признавая, что, понятно, ни о каких массовых контрреволюционных организациях у нас теперь не может быть и речи), Скшинский стал горячо уверять меня, что это, несомненно, та же организация. Было совершенно явственно, что к судьбам этой организации он далеко небезразличен. Больше ничего существенного в беседе со Скшинским не было.

Несколько слов об обстановке празднества. Поляки пригласили множество врачей, адвокатов, каких-то неизвестных мне советских дам и кое-кого из артистов. Я, кажется, допустил маленькую оплошность, не взяв первым слово для тоста. С другой стороны, поскольку это был не официальный прием, а семейное торжество, то, может быть, и естественно, что первым провозгласил тост Немецкий генконсул Граап, на правах друга семьи Скшинских. Возмутительный тост произнес правозаступник Ковский. Он говорил о том, что «в этом грязном, пыльном, душном Харькове единственный остров, где нам оказывается такое гостеприимство – это дом Скшинских». За этот «остров» Ковский и провозгласил свой тост. Я попросил слова после Ковского и сказал, что провозглашаю тост не за остров и не за то, чтоб Скшинские чувствовали себя изолированными; наоборот, мне хотелось бы, чтобы они чувствовали себя в дружественной атмосфере. Характерно, что артист оперы Голинский, недавно приехавший

из Галиции¹⁹¹, увидев меня, стал вдруг оправдываться, что не мог не принять приглашения Скшинского, так как он, Голинский, до сих пор еще остается польским подданным. Затем он заговорил об угнетениях украинцев в Галиции настолько резко, что мне пришлось переменить тему беседы. Голинского пригласили, понятно, для того, чтобы он пел, и он готовился к этому. Однако, увидев нас, Голинский отказался петь, ссылаясь на то, что пианино настроено слишком низко для его голоса и репертуара. Следует также отметить, что Скшинский, произносивший отдельные тосты за отсутствовавших товарищей Шлихтера и Берзина и присутствовавшую жену тов. Шлихтера, не упомянул нас и ограничился общим тостом за гостей.

В общем, вечер прошел очень скучно, несмотря на обилие алкоголя, фокстроты и чарльстоны, разыгравшиеся оркестром Красной гостиницы, и затянувшуюся до утра игру в карты (ни в одном из этих развлечений я с женой, тов. Е. С. Шлихтер, а также т. Броун, не принимали участия и в 2 ч. 30 м. утра мы оставили «гостеприимный остров» Скшинских).

Обещанного письма Скшинский еще не прислал.

И. Кулик

[Отпечатано:] 5 экз.

29/ХІІ-27 г.

1 – т. Коцюбинскому

1 – т. Кагановичу

1 – т. Чубарю

1 – Отдел Прибалтики и Польши НКВД СССР.

1 – в дело СШД № 25/7.

Экз. № 1.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2484. – Арк. 96–98. Оригінал російською мовою. Машинопис.

¹⁹¹ *Голинський Михайло Теодорович* (1890–1973) – оперний і концертний співак (драматичний тенор). Від 1925 р. – на оперній сцені Торуня, Бидгоща, Варшави, 1926–1927 рр. – у Києві та Одесі, кілька місяців – у Львові та гастрольні виступи у Берліні (1927), два сезони (1928–1930) – у Харкові. Виступав також у Москві, Тифлісі, Познані та ін. З 1938 р. – у США, згодом у Канаді, де виступав як концертний співак. Автор «Спогадів» (К., 1993).

№ 85

*Свідчення колишнього співробітника апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УСРСР Г. Петренка
щодо обізнаності Генконсула ІІ Речі Посполитої у Харкові
К. Заремби-Скшинського з нелегальною роботою
у КПЗУ К. Максимовича та обставин відтермінування
виroku над о. Жилінським*

27 грудня 1927 р.

ДОПРОС ПЕТРЕНКО Г. Г.

Я полагаю, что Скшинскому было известно о работе Максимовича в КПЗУ до опубликования резолюций ЦК КП(б)У. Скшинский мне говорил, что ему известно о поездках т. Максимовича в Данциг, потом, что т. Максимович там делал. Чем объяснить то, что Скшинский ни разу об участии Максимовича в руководстве КПЗУ в НКВД не говорил и этого аргумента против нас не выдвигал – не знаю. Я не могу найти объяснения тому, что Скшинский, затронув вопрос о Максимовиче в частной беседе со мной, не использовал этого козыря официально.

Известно ли полякам о существовании ЗБД, не знаю. Когда ЗБД находилось на Сумской улице, туда ходило много разных людей, и работа велась чрезвычайно неконспиративно.

По делу приостановления исполнения приговора над кс. Жилинским помню следующее: как-то раз вечером Скшинский позвонил ко мне на квартиру и сказал, что ему не удалось созвониться с Шлихтером и с Максимовичем и что им получена телеграмма из Москвы о том, что Посольство ведет переговоры об обмене Жилинского. В связи с этим Скшинский спрашивал, нельзя ли приостановить исполнение приговора. Я тогда созвонился с т. Максимовичем и передал ему свой разговор со Скшинским. Не помню, кто потом звонил в ГПУ и в Прокуратуру – сам Максимович или я, по его распоряжению. Тов. Максимович писал после этого в Москву, что он заинтересован в обмене Жилинского, так [как] в это время на Зап[адной] Украине провалился Букшованный.

Я сознаю всю преступность своего поведения, но утверждаю, что ни разу не сделал сознательно ни одного шага, который содействовал бы Скшинскому в его работе.

27/XII-27 г.

Петренко

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 46–46 зв. Оригінал російською мовою. Рукопис чорнилом.

№ 86

*Интерв'ю консула СССР у Львові С. Кириченка
львівському часописові «Słowo Polskie» –
«П[ан] Консул Кириченко про польсько-радянські відносини»*

7 січня 1928 р.

**P[an] Konsul Kiryzenko o sprawach polsko-sowieckich.
Żeromski i Przybyszewski w sowietach. –
Polscy inżynierowie potrzebni. –
«Undo» a Ukraina sowiecka.
Specjalny wywiad «Słowa Polskiego»**

Od sierpnia b. r. reprezentuje we Lwowie interesy ZSSR p. konsul Semion Kiryzenko, do którego zwróciliśmy się z kilku zapytaniem o najaktualniejsze sprawy polsko-sowieckie.

– Jaka była myśl w tworzeniu konsularnej placówki sowieckiej we Lwowie i jaki w związku z tem jest plan pracy p. Konsula?

– Nie powierzono mi żadnej specjalnej misji, ani też handlowej; mam wyłącznie za zadanie pracować nad czysto kulturalnym kontaktem polsko-sowieckim. Jest to zadanie dla mnie osobiście jako pedagoga z zawodu i zamiłowania bardzo wdzięczne. Życiowe warunki będą mi na pewno sprzyjały. ZSSR tak bardzo potrzebuje polskiego dorobku naukowego, polskich dzieł fachowych z dziedziny techniki i chemji. Ponadto i w literackiej twórczości polskiej znalazłem wiele dla Rosji.

Wydanie kompletu dzieł Żeromskiego po rosyjsku i dla najszerszych mas dzisiejszej Rosji, do którego przystąpiliśmy jest następnym krokiem w przyswojeniu sowieckim czytelnikom ogromnie wśród nich popularnego Przybyszewskiego. Ci dwaj polscy pisarze staną obok amerykańskiego Sinclaira, niemieckiego Kelermana i francuskiego Barbussa, wydawanych z powodzeniem w Rosji w kilkudziesięciotysięcznych nakładach.

Polskiej publiczności przyswojono w ostatnich latach najlepsze rosyjskie dzieła, ale wśród nich niepotrzebnie znalazł się Ilja Erenburg.

Ten szumnie reklamowany poza Rosją pisarz, jest w samej Rosji uważany za błyskotliwego twórcę lektury do wagonu kolejowego w czasie nudnej podróży.

Mamy przecież tylu naprawdę doskonałych pisarzy: Gorki, który już powraca z Sycylii do Leningradu, Leonow, Lebiedziński, Utkin, Żarów, Holowko, Felowij [Chwyłowij], Tyczyna itd.

– Jak pan Konsul przedstawia sobie naszą współpracę na polu gospodarzem?

– Potrzeba nam, i to bardzo potrzeba, waszych fachowców: chemików, metalowców, elektrotechników, górników i cukrowników. Gotowi jesteśmy nawiązać do przedwojennych tradycji, kiedy to tylu polskich inżynierów pracowało na Uralu, Ukrainie i Rosji południowej. Przy nadmiarze rąk do pracy brak nam dotkliwie fachowców. Sprowadzamy dotychczas Niemców i Amerykanów, ale mamy też wiele miejsca dla polskiej przedsiębiorczości.

Każdemu młodemu inżynierowi fachowcowi z Polski (cukrownik, metalowiec, górnik, elektrotechnik lub chemik) mogą prawie zagwarantować pracę w sowieckich przedsiębiorstwach. Zarobi dobrze, więcej niż sam Kalinin. Kalinin pobiera 225 rubli pensji miesięcznie, a fachowiec z łatwością zarobi 200 dolarów. A dobre warunki egzystencji kup dziś w Rosji za około 150 rubli miesięcznie. Nasze przedstawicielstwo załatwia takie sprawy w ciągu półtora miesiąca.

Może z początku trudno będzie polskiemu fachowcowi przyzwyczaić się do wspólnego zasiadania w zarządzie fabryki z robotnikami, ale z ich strony już dziś nie będzie powodu do żadnych konfliktów.

– Pan Konsul interesuje się niewątpliwie naszą ruską ludnością?

– Nie jest ona wprawdzie przedmiotem mojego specjalnego (!) zainteresowania, ale nie mogłem nie spostrzec usiłowań małopolskich «Undystów» nawiązania żywego kontaktu z naszą Ukrainą sowiecką. «Undo» ma w stosunku do nas swoją specjalną koncepcję. Chciałoby związać się choćby moralnie z Ukraińcami sowieckimi, ale z wyrachowaniem na koniec sowieckiego «regimu», a na jakiś nowy twór, w którym by granice nie rozdzielały Lwowa i Charkowa.

Tendencje «Unda» mają nawet u nas garstkę zwolenników, wśród inteligencji i najzamożniejszego włościanstwa, którzy razem stanowią parę procentów ludności Ukrainy. Ale najszerze masy ludności albo nic o «Undo» nie wiedzą, albo słuchają o niem bardzo niechętnie.

– Czy powstawanie wśród Ukraińców w Polsce tylu sekt religijnych w ostatnich latach ma coś wspólnego z podziałem cerkwi na Ukrainie sowieckiej?

– Ukraińcy sowieccy uznają cerkiew autokefalną, cerkiew staroprawosławną i cerkiew żywą, do czego zresztą rząd sowiecki nie miesza się. Jeżeli wprowadzą się na Wołyniu i w Małopolsce wschodniej formy wyznania cerkiewnego z terenu Ukrainy Sowieckiej, to robi to ktoś tu w Polsce z własnej inicjatywy.

Słowo Polskie. – 1928. – 7 stycznia. – № 6. – С. 5. Оригінал польською мовою. Газетний примірник.

№ 87

**Редакційна замітка львівського часопису «Słowo Polskie»
«П[ан] Консул Кириченко не хоче з'ясувати»**

11 січня 1928 р.

P[an] Konsul Kiryczenko nie chce wyjaśnić

Wobec tego, że p. Semion Kiryczenko, konsul ZSSR we Lwowie, zarzucił nam «tendycyjne oświecenie» rozmowy, jaką miał z nim nasz współpracownik, a którą ogłosiliśmy w «Słowie Polskiem» z dn. 6 b. m., zwróciliśmy się do p. Konsula Kiryczenki z prośbą o wyjaśnienie na czym mogło polegać «mało odpowiadające rzeczywistości», jak pisał p. Kiryczenko w komunikatach do niektórych pism lwowskich, opracowanie tego wywiadu.

Niestety p. Kiryczenko odmówił nam nrazie wyjaśnień, tłumacząc się wyjazdem do Warszawy. Nie mogliśmy nawet upewnić się, czy prawdziwe są wersje z kół ukraińskich, jakoby jedyną przyczyną sprostowania p. Kiryczenki był nacisk ze strony ukraińskich komunistów, niezadowolonych bardzo po przeczytaniu jego oświadczeń w «Słowie Polskiem».

Słowo Polskie. – 1928. – 11 stycznia. – № 10. – С. 7. Оригінал. Газетний примірник.

№ 88

*Стаття кореспондента львівського часопису
«Słowo Polskie» М. Вествалевича
«Як я брав інтерв'ю у пана советського консула»*

*11 січня 1928 р.***Jak robiłem wywiad z p[anem] konsulem sowieckim**

Czytelnik dziennika nie domyśla się nawet ile zabiegów, wysiłków, ostrożnej rozważki i wielokrotnej kontroli odprowadza każdą wiadomość, artykuł lub wywiad w drodze z pod pióra na szpalty. A trzeba mu czasem zwrócić na to uwagę, niekoniecznie bez racji, no przy sposobności następstw naszego przedwczorajszego wywiadu z p. Semionem Kiryczenko, konsulem sowieckim we Lwowie.

O Rosji dzisiejszej wiemy tak mało, że należy pomijać żadnych źródeł, u których możnaby zaczerpnąć wiadomości o tem, co się dzieje u naszego wschodniego sąsiada. Z takim właśnie zadaniem znalazłem się dnia 5 b. m. przedpołudniem, w eleganckim pałacyku sowieckiego konsulatu, w gabinecie konsula.

Pan Konsul jest człowiekiem bardzo uprzejmym i dystyngowanym, trochę mało rozmowny, a widać od razu, że to dlatego, bo każde «tak» lub «nie» waży bardzo długo, zanim je wypowie, zapewne w przekonaniu o doniosłości każdego swego słowa.

Pytałem o jego plany, o przemysł i rynek sowiecki, o bezrobocie, literaturę sowiecką, Rusinów i «Undo».

Wszystko co usłyszałem, zapisywałem jak najskrupulatniej, a na odchodnem prosiłem p. Konsula o możliwość przedłożenia mu za parę godzin odbitki drukarskiej tych jego słów, które czytać ma na drugi dzień cały Lwów: mogłem nie uchwycić jakiejś finezji określenia, mogą przecież być jakieś niedokładnie zrozumiane «niuanse», jakieś «tonkostji», jak mówi Rosjanin. Dobrze jest być ostrożnym z wywiadami, czasem się ktoś namyśli, rozmyśli, wieczorem będzie rozumieć swoje słowa inaczej niż rano.

Toteż w parę godzin później byłem znów u p. Konsula z zecerską odbitką wywiadu. Zabraliśmy się razem do czytania w jego pięknym gabinecie

z olejnymi portretami wielkości sowieckich, które są na wszystkich ścianach pałacu w hallu, w poczekalni i gabinetach.

Pan Konsul namyślił się przy czytaniu, że lepiej mu nie odrzekać się od politycznej misji. «Nie powierzano mi żadnej misji, ani politycznej, ani handlowej» zmieniliśmy na: «nie powierzono mi misji specjalnej, ani handlowej».

Konsul chciał dalej, by wydrukowano, że mówił o «ZSSR», a nie o Rosji. Dziwił się też trochę z racji wykrzyknika w nawiasie w ustępie o prawach ruskich.

Za 3 minuty, jeszcze z gmachu konsulatu rozmawiałem telefonicznie z mistrzem-metrapaźem «Słowa Polskiego». «Misja polityczna» wyleciała z gotowej już całkiem kolumny ołowiu, «Rosję» zmieniono na «ZSSR».

Późnym wieczorem wyszedłem z pałacyku przedstawicielstwa Rosji sowieckiej, t. j. według p. Kiryczenki z przedstawicielstwa «Zet – es – es – er» z uczuciem dokładnie i sumiennie wypełnionego dzieła.

Tymczasem w niedzielę wybucha bomba. W prasie lwowskiej oświadczenie p. Konsula: «Wywiad «Słowa Polskiego» mało odpowiada rzeczywistości i oświetlano go tendencyjnie». P[an] Konsul prostował i zaprzeczał, a redaktor-szef wezwał mnie do wyjaśnienia. Zasłoniłem się zbawczą odbitką próbną, zaopatrzoną w dopiski własną ręką p. Konsula zrobione.

Redaktor naczelny porównywa. Tytuł? «Zgadza się wszystko w numerze «Słowa Polskiego» i odbitce przejranej przez p. Konsula. «Wcięcie» od redakcji? Zgadza się.

– «Mam pracować nad czysto kulturalnym kontaktem...» W odbitce jota w jotę tak samo jak w dzienniku. «Zadanie dla mnie bardzo wdzięczne» – pedagog z zawodu.

«Rosja dzisiejsza» – wydrukowano w odbitce próbnej, «zet – es – es – er» – poprawił p. Konsul, «zet – es – es – er» – uwzględniano poprawkę w numerze; «potrzebuje dorobku naukowego, dzieł fachowych» – «potrzebuje fachowców».

«Każdemu młodemu fachowcowi z Polski zagwarantować prawie mogą prace w sowieckich przedsiębiorstwach». P[an] Konsul wykreślił nawet to nasze ostrożne – «prawie» i gwarantuje napewno polskiemu fachowcowi, że zarobi «więcej, niż sam Kalinin. Kalinin ma 225 rubli, fachowiec 200 dolarów».

Wszystko, z wyjątkiem tego małego prawie, pedantycznie zgodne z własnoręcznymi poprawkami p. Konsula.

A dalej: «Pan Konsul interesuje się niewątpliwie naszą ruską ludnością?»

– «Nie jest ona wprawdzie przedmiotem mego specjalnego (!) zainteresowania» – czyta redaktor naczelny w numerze. «Nie jest ona wprawdzie przedmiotem mego specjalnego zainteresowania» – chciał, aby było p. Konsul.

A więc jest nareszcie istotna przyczyna sprostowania. Jak to? Nie rozumiecie, o co tu idzie? O ten wykrzyknik w nawiasie. Pan Konsul mówi o sprawie ruskiej bez wykrzyknika i nawiasu. Pan Konsul nie mógłby w ogóle mówić o sprawie ruskiej z wykrzyknikiem i nawiasem.

A ponieważ ten nieszczęsny wykrzyknik i ten nawias, dodał od siebie mój szef, bo miał tam jakąś swoją rację w tem, że podając ważne oświadczenie polityczne, może przecież zwrócić uwagę czytelnika na ciekawy jego «passus», więc uznałem się za wytłumaczonego.

«Przecież widać jasno, że o ten wykrzyknik tylko idzie» – oświadczyłem w ostatnim słowie. «Wszystkich można o tem dowodnie przekonać. Każdy czytelnik może jutro lub pojutrze zobaczyć kliszę odbitki i własnoręcznych poprawek p. Konsula.

Ale redaktor naczelny nie poprzestał na tem.

– Wszystko bardzo pięknie, – powiedział mi – ale p. Kiryccence o coś przecież chodzi, nie wiemy, jednak o co. Aby się dowiedzieć proszę starać się o przyjęcie u niego i wyjaśnienie w czem widzi «niezgodność z rzeczywistością i tendencyjne oświecenie».

Zabrałem się więc do uzyskania tego wywiadu na temat wywiadu.

Marjan Westwalewicz

Słowo Polskie. – 1928. – 11 stycznia. – № 10. – C. 9. Оригінал. Газетний примірник.

№ 89

**Запис розмов заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР
в УССР І. Кулика з Генеральним консулом
II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським
від 11, 13, 18 та 21 лютого 1928 р.**

22 лютого 1928 р.

Сов. Секретно.

Екз. № 3¹⁹²**ЗАПИСЬ**

**беседы с Генеральным Консулом Польши СКШИНСКИМ
от 11, 13, 18 и 21 февраля 1928 г.**

В субботу, 11-го февраля, я, по предписанию тов. Берзина, отправился с женой, Зав. Отделом Прессы т. Мотузко и Секретарем Управления т. Кацем, на очередной журфикс, устроенный Польским Консульством. На журфиксе присутствовала куча адвокатов, врачей и прочей публики, вплоть до студенток Института Народного Хозяйства, и чувствовали мы себя там прескверно. Характерная деталь: Скшинского вдруг позвали к телефону, вернувшись, он имел очень смущенный вид и рассказал, что его вызвало по телефону какое-то неизвестное ему лицо, и лишь в конце разговора он выяснил, что звонил профессор Кухаренко, которого Скшинский знал в Киеве; когда затем проф. Кухаренко пришел, Скшинский принял его совершенно не так, как принимают людей, с которыми долго не видятся. Очевидно, у Скшинского были основания скрывать от нас свою близость с проф. Кухаренко.

Во время обычной в таких случаях беседы, я упомянул о болезни тов. Берзина. Скшинский сказал: «Надеюсь, что это не моя переписка виновна в болезни Яна Антоновича». Я в таком же полушутливом тоне ответил, что утверждать это с моей стороны было бы слишком жестоко, но что переписка эта вряд ли могла значительно содействовать улучшению состояния тов. Берзина. Очевидно, Скшинскому нужен

¹⁹² 22 лютого 1928 р. завідувачка секретно-шифрувальними справами Управління Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР А. Чумало з доручення І. Кулика відправила цей запис до ЦК КП(б)У на ім'я Генерального секретаря ЦК Л. М. Кагановича.

был повод для разговора о переписке в связи с нашим ходатайством о выдаче визы корреспонденту РАТАУ тов. Мазуру. Скшинский начал уверять меня, что т. Величко заверил его, будто бы вопрос улажен с нами и что мы не будем возражать против допущения в Харьков постоянного польского корреспондента. Я, в свою очередь, ссылаясь на заверения Величко, что Скшинский обещал ему без всяких условий дать визу Мазуру. Скшинский попросил меня принять его в ближайшие дни для того, чтобы условиться о дальнейшем тоне переписки, так как ему, дескать, хочется избежать обострений этого тона. Я дал согласие, не определяя, однако, дня.

В понедельник 13-го февраля Скшинский пришел в Управление и опять стал ссылаться на то, что заранее согласовал вопрос о применении в данном случае взаимности с Директором РАТАУ тов. Величко. Подискуссировав некоторое время, мы согласились на том, что оба, очевидно, не вполне точно поняли тов. Величко. Скшинский жаловался на то, что в нашей ноте от 8/ II-28 г. заключается укор ему лично, которого он не заслужил. Я подчеркнул противоречия в его двух нотах и сказал, что мы считали себя вправе эти противоречия отметить. Затем зашел спор о применимости в данном случае принципа взаимности. Я настаивал на том, что, поскольку раньше этот принцип не применялся ни с одной, ни с другой стороны (приезд польского корреспондента в свое время в Харьков и назначение Братина в Варшаву), то нет оснований у поляков настаивать на нем теперь, тем более, что с нашей стороны речь идет не об учреждении нового корреспондентского пункта и даже не о назначении представителя нового телеграфного агентства: в Варшаве был уже корреспондент РАТАУ – Братин, но теперь, поскольку он перешел на работу в Полпредство, то замена его другим корреспондентом, Мазуром, вполне естественна. Когда Скшинский стал настаивать на фактическом применении принципа взаимности без упоминания его в дальнейшей переписке, я ответил, что раньше взаимная услуга, не связанная хронологической последовательностью, могла сама собою подразумеваться, но теперь, когда Скшинский поставил вопрос ультимативно, то для нас главную роль играет принципиальный момент и я не могу рассчитывать, чтобы наши правительственные органы отказались от своей принципиальной постановки вопроса. Вообще, я проявлял неуступчивость, имея ввиду мнение представителя Инстанции, что в случае, если поляки

не намерены дать визу т. Мазуру, то у нас нет оснований помогать Скшинскому ослаблять резкость переписки, внесенную им самим. Скшинский ссылаясь на категорическую директиву своего министерства от 12 января и даже процитировал эту директиву. Когда Скшинский спросил, как мы посмотрим, если он в своем ответе на нашу ноту сошлется на свои беседы с т. Величко, то я заявил ему, что, поскольку эти беседы нигде не зафиксированы и поскольку он сам признал, что неправильно понял т. Величко, то всякие ссылки на эти беседы надо из официальной переписки устранить. Скшинский тогда предложил еще раз запросить свое министерство, сославшись на новые данные, выявившиеся в нашей беседе, и в таком духе составить ответ на нашу ноту. Против этого я не возражал. После этого Скшинский обратился ко мне с кучей всяких мелких жалоб на то, что у него никак не соберутся переместить телефон, что издательство «Комуніст» не возвращает своего долга польскому газетному бюро «Пломень» и т. п. Всем этим я обещал заняться. К концу Скшинский сообщил, что на днях придет второй Секретарь Польской Миссии Заневский, долго живший в Канаде и женатый на канадке, и что он надеется видеть меня с женой на семейной вечеринке, которую Скшинский устраивает для Заневского. Кроме того, он, Скшинский, просит принять его с женой у себя на квартире. Я ответил уклончиво, ссылаясь на занятость, и обещал дополнительно созвониться по телефону.

В среду 15-го Скшинский пригласил меня с женой на обед с Заневскими на 16-е. Мы отказались, сославшись на то, что четверг у нас вообще занятой день, и на съезд журналистов, на котором мы оба должны присутствовать. Что же касается визита Скшинского с женой к нам, то я сказал, что рады будем видеть их у себя в субботу 18-го. Я старался как можно более холодно сформулировать это приглашение, но Скшинский все-таки принял его (вернее, навязал нам свой визит).

В субботу, около 5-ти часов вечера, Скшинский с женой приехал к нам. Принимали их я с женой и вернувшийся из Москвы тов. Берзин. Пробыли они у нас больше часу. Пили чай и занимались самыми общими разговорами. В частности, Скшинский очень невысоко отзывался об эрудиции Оссендовского.

Во вторник 21-го Скшинский попросил меня по телефону принять его. Я назначил свидание на 12 ч. 30 м. Скшинский опять начал раз-

говор о визе для Мазура, известил меня о том, что через Заневского вновь написал в министерство и надеется на благоприятный исход. По его мнению, помешать этому может только упоминание в его письме о том, что Братин перешел на работу в Бюро Печати при Полпредстве. Теперь, дескать, в Министерстве несколько настороженное отношение к нашему Бюро Печати. Об этом он узнал из примечания газеты «Эпоха» к опровержению Бюро Печати слухов о предстоящем приезде в Варшаву нашей делегации. В примечании говорилось о том, что Мининделу ничего не было известно о существовании при нашем Полпредстве такого органа, как Бюро Печати, знали только лишь о референте прессы, польском подданном, работающем в Полпредстве. Я ответил, что, во-первых, разделение наших Полпредств на отделы это вопрос их внутреннего распорядка, и мы никогда и нигде не конспирировали наших отделов печати; во-вторых, это не имеет никакого отношения к Мазуру, едущему для корреспондирования РАТАУ, а не для обслуживания Бюро Печати. На вопрос, что я думаю относительно сообщения о приезде нашей делегации, я ответил, что мое личное мнение таково: слухи не соответствуют действительности, так как внезапный отъезд Голувко и Соколовского из Москвы вряд ли создаст для этого благоприятную психологическую обстановку. Сообщения в «Эпохе» я не читал, но меня удивила появившаяся в «Экспрессе Вечернем» заметка о свидании Голувко с Коцюбинским в каком-то кафе¹⁹³. Скиншинский: «Наша делегация приехала в Москву с твердым намерением подписать прелиминарное торговое соглашение с тем, чтобы на СССР не распространялось, вступавшее в силу с 1-го февраля, 100%-е повышение тарифа. Если это не было осуществлено, то вследствие некоторой несогласованности между нашим Посольством и Наркоминделом».

Я: «Не думаете ли Вы, что здесь имела место некоторая несогласованность Вашего Посольства с Мининделом?»».

¹⁹³ Докладніше про цю зустріч див.: *Запись бесіди радника Повномочного представництва СРСР в Варшаві Ю. М. Коцюбинського з начальником восточного відділу МІД Польщі Т. Голувко по питанню про відновлення переговорів стосовно укладання торгового договору, 1928 г., лютого 7, Варшава* // Документи і матеріали по історії радянсько-польських відносин / Редкол.: І. А. Хренов (отв. ред.), Т. Цесляк (отв. ред.) і др. – М.: Наука, 1967. – Т. V: Май 1926 г. – декабрь 1932 г. – С. 257–259.

Скшинский: «Нет, что Вы! Голушко – ученик и воспитанник Патека. Патека с ним даже на ты, никаких разногласий между ними не могло быть. Все испортил процесс Скальского. Патека беседовал с Карским и у него создалась уверенность, что процесс откладывается до конца переговоров. После этого Патека встретился с Стомоняковым где-то на вечеринке у Эстонского или Латвийского Посла и поблагодарил Стомонякова за снятие процесса. Когда же Стомоняков ответил, что процесс не снят, а лишь будет слушаться при закрытых дверях¹⁹⁴, то между ними начался такой резкий разговор, что кто-то вбежал, кажется, жена Стомонякова, и начала их успокаивать, ссылаясь на то, что гости, напуганные разгоревшимся спором, могут разбежаться. Интересно, что в «Берлинер Тагеблатт» появились две статьи, также, очевидно, преследовавшие цель повредить переговорам. Их посла...¹⁹⁵

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2674. – Арк. 18–21. Машинописна копія російською мовою.

¹⁹⁴ Мається на увазі інспірований сталінською спецслужбою процес настоятеля київського костюлу св. Олександра о. Т. Скальського, який відбувався у Москві й у перебігу якого лунали обвинувачення священнослужителя у «шпигунській діяльності» на користь Польщі, що спричинило протест з боку польської дипломатії й зірвало укладення польсько-советської торговельної угоди (докладніше див.: Документи и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. V. – С. 251–254, 256–259, 261–264, 272–273, 282–283).

¹⁹⁵ На цьому текст уривається.

№ 90

*Свідчення ув'язненого Г. Петренка
щодо обставин його поїздки на Донбас та Дніпрельстан
як супроводжувача польських дипломатів
у березні – липні 1927 р.*

21 квітня 1928 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА ПЕТРЕНКО Г. Г.

Максимович был снят с работы в НКВД в конце 1926 г. (ноябрь или декабрь), я же продолжал работать в НКВД до августа 1927 г. С ноября или декабря [1926 г.] я до приезда т. Кулика замещал неофициально т. Шлихтера, который был болен. Т[ов]. Кулик приехал в конце февраля [1927 г.].

В начале марта я сопровождал Патека и Скшинского в Донбасс, в Рутченково. С нами ездили два инженера из Донугля: Крипелько – партиец, фамилии другого я не помню, кроме того, нас сопровождал представитель ГПУ, фамилии его я не помню. До Сталино с нами ехал т. Шлихтер. В дороге я разговаривал с Скшинским. Разговор касался переговоров о заключении договора о ненападении между Польшей и СССР, затем перешел на экономические темы. Скшинский говорил, что в экономических отношениях с СССР Польша не заинтересована, так как не надеется получить концессий от СССР. Скшинский говорил об искренности мирной политики польского правительства. Когда я затронул вопрос о поддержке Польшей украинских контрреволюционных организаций, Скшинский ответил, что контрреволюционные организации поддерживает не Польша, а могущественная английская контрразведка.

С вокзала в Рутченково мы направились в экипажах в дом для приезжих, где нас встретил главный инженер (фамилии не помню), затем явился директор (фамилию также не помню). За завтраком шел разговор о состоянии рудников, количестве рабочих и т. д. Информировали гостей директор и главный инженер. Информация носила общий характер – о положении рабочих, жилстроительстве, добыче, новом шахтстроительстве и т. п. Поляки задавали тоже общие вопросы, особенного интереса не проявляли.

После завтрака мы осматривали рудники, сначала новые коксовые печи. Объяснения давал директор и инженер-немец, строивший

печи. Осматривали мы все общей группой. Фамилий инженеров, сопровождавших нас, я не помню. Затем смотрели новую и старую электрические станции. Говорили ли поляки с кем-нибудь из сопровождающих отдельно, я не замечал. Все время шел общий разговор. После осмотра электростанции мы направились осматривать шахту. Затем спускались в шахту № 3 или 7. Там к нам присоединился заведующий шахтой – фамилии не знаю. Беседа носила исключительно пояснительный характер. В шахте мы разбились на две группы: я, Скшинский и директор ходили смотреть врубовую машину, а Патек и остальные остались у прохода.

После осмотра шахты обедали. На обеде был представитель профорганизаций, кроме него, больше никого из новых не помню. Разговор касался тех же общих тем, полякам никто никаких материалов не давал, и они сами ничего не записывали. Осматривали рабочие общежития, ночной санаторий, с рабочими в разговор поляки не вступали.

После осмотра поехали обратно в Харьков. Крипелько остался в Рутченкове. На обратном пути ехали вместе. Инженер из Донугля рассказывал о новых методах добычи угля, об электрификации рудников. Ехали мы ночью – разговор вели с вечера и затем под утро, подъезжая к Харькову.

В Харькове мы разъехались по квартирам. В конце июля 1927 г. я ездил на Днепрострой с германским консулом и со Скшинским. С нами ездил т. Кулик и т. Таран (редактор «Коммуниста»). На другой день приехал Кац и германский вице-консул Бройтигам.

Скшинский оттуда уехал в Севастополь. Все время шел общий разговор. Из инженеров были пом[ощник] глав[ного] инженера Ритгерт и Веденеев. Приходили еще два каких-то инженера, но я их не знаю. Ходили все время общей группой.

21/IV-1928 г. –

Г. Петренко

Допрашивал:

Бертинский

№ 91

**Обвинувальний висновок III відділення КРВ ОГПУ
у «справі» колишніх працівників апарату
Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР
Г. Петренка та Н. Суrowцовой, яким інкримінувалося
шпигунство на користь Польщі**

22 травня 1928 р.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Я, Уполномоченный III Отделения КРО ОГПУ ОСМОЛОВСКИЙ, рассмотрев следственное дело за № 53726 по обвинению гр. гр. ПЕТРЕНКО Григория Григорьевича, арестованного 6 декабря 1927 года, содержащегося в Бутырской тюрьме, и СУРОВЦОВОЙ Надии Витальевны, арестованной 6 декабря 1927 года, содержащейся во Внутренней тюрьме, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 58/4 и 58/6 УК,

НАШЕЛ:

Имевшимися в распоряжении КРО ОГПУ данными было установлено, что Зав. Пресс-бюро Уполномоч[енного] НКИД в Харькове ПЕТРЕНКО Г. Г. и редактор этого бюро СУРОВЦОВА Н. В., используя свое служебное положение, связались с польским консулом в Харькове СКШИНСКИМ, были им завербованы и, имея отношение по службе к различного рода секретным материалам, снабжали СКШИНСКОГО информацией разведывательного характера. Впоследствии, по уходе из НКИД, уже работая, ПЕТРЕНКО – в редакции газеты «Вісти», а СУРОВЦОВА – в РАТАУ, они не порывали связи со СКШИНСКИМ, а лишь конспирируя ее, продолжали передавать ему различного рода шпионские сведения, касающиеся дипломатической и партийной работы. Как ПЕТРЕНКО, так и СУРОВЦОВА, в прошлом активные деятели «самостийных» правительств Украины (Центральная Рада, Гетман и УНР), находились продолжительное время за границей и имели там связь с к.-р. организациями. По имеющимся данным, СУРОВЦОВА во время ее пребывания в Вене была связана с петлюровской разведкой, а ПЕТРЕНКО, находясь в Германии, – с немецкой.

На основани и изложенного ПЕТРЕНКО и СУРОВЦОВА были арестованы, и при обыске в столе ПЕТРЕНКО были обнаружены секретные материалы, в частности материалы ИНО ОГПУ (см. вещ[ественные] док[азательства]), которые по роду его службы находиться у него не могли.

После их ареста в заграничной белой прессе появились извещения о расстреле в Харькове ПЕТРЕНКО и СУРОВЦОВОЙ – «борцов за самостийну, незалежну Україну», а в органе УНР «Українська Нива», издающемся в Варшаве, 6 апреля был помещен некролог, посвященный деятельности Надии СУРОВЦОВОЙ, в котором она характеризовалась, как активный деятель борьбы с большевиками за «самостийну Україну». Об ее переезде из эмиграции в УСРС говорится:

«... «Сменовеховство» Надии Суровцовой, уже доктора философии, было мне известно. Я понимал это как желание стать на родной почве для той же ответственной работы, которая началась около 1910 г. и прервалась в 1918. Выехала она в Харьков. Теперь ее уже нет. Как сообщают газеты, она расстреляна за расширение¹⁹⁶ идеи самостоятельности Украины. Так, несмотря ни на что, осталась она верна самой себе и любимой земле украинской. Редкая, трогательная верность».

Будучи привлеченными к следствию в качестве обвиняемых в совершении изложенных выше преступлений, ПЕТРЕНКО и СУРОВЦОВА показали:

ПЕТРЕНКО – что в 1914 г. он попал в плен в Германию, где находился в украинском лагере в Раштате. Политической и культурной работой в этом лагере руководил «Союз Визволення України», ориентировавшийся на Германию, и ПЕТРЕНКО принимал в этом участие, будучи Председателем лагеря и работая в редакции лагерной газеты. После революции в России и заключения мира между Германией и «Центральной Украинской Радой» ПЕТРЕНКО принимал участие в формировании из военнопленных лагеря полков для пополнения «украинской армии», борющейся с большевиками. Затем последовательно работал в дипломатических представительствах правительств гетмана СКОРОПАДСКОГО и УНР, будучи последнее время Зав. Кон-

¹⁹⁶ Так у текстi. Очевидно, йдеться про «поширення» ідеї самостійності України, тобто – «*распространение*» (рос.).

сульской частью посольства УНР. В 1920 г. от УНР отошел и вступил в Компартию Германии, а в 1921 г. поступил на работу в Полпредство СССР. В 1923 г. выехал на Украину, где перевелся в КП(б)У и начал работать в Сов[етских] учреждениях. Виновным себя в шпионаже ПЕТРЕНКО не признает. Сообщает, что он довольно часто встречался со СКШИНСКИМ и выпивал с ним. Чувствовал, что СКШИНСКИЙ хочет его вербовать, но никому об этом не сообщил и считает это своей ошибкой.

СУРОВЦОВА – что еще с начала империалистической войны она имела связи с украинскими кружками и содействовала в подпольной работе. При правительствах Центральной Рады и гетмана СКОРОПАДСКОГО на Украине служила в Министерстве Иностранных Дел Начальником Пресс-бюро. После петлюровского переворота, Директория УНР послала в Версаль миссию, в состав которой вошла и СУРОВЦОВА секретарем Инф[ормационного]-Пресс-бюро. С миссией она осталась в эмиграции и, находясь в Вене, имела обширные связи среди эмигрантов-украинцев. Свою причастность к петлюровской разведке отрицает. Вела культурную работу среди украинцев и совершила турне по Европе и Америке, где читала лекции. Познакомилась с некоторыми деятелями-коммунистами и вступила в Компартию Австрии, а затем выехала в УССР, где работала в Сов[етских] учреждениях. Вопрос о переводе ее в ряды КП(б)У находится еще в стадии оформления. Виновной себя в шпионаже не признает и заявляет, что с СКШИНСКИМ познакомилась, работая в НКВД, и несколько раз с ним встречалась.

На основании изложенного,

ПО Л А Г А Л Б Ы:

дело в отношении гр. гр. ПЕТРЕНКО Григория Григорьевича, 38 лет, украинца, с незаконченным высшим образованием, по профессии журналиста, холостого, члена КП(б)У с 1920 г. (вступил через КП Германии), не судимого, гражданина СССР, и СУРОВЦОВОЙ Надеи Витальевны, 31 года, украинки, с высшим образованием, аспирантки ИНО в Харькове, по профессии литератора, незамужней, члена КП Австрии с 1924 г. (переход в ряды КП(б)У находится в стадии

оформлення), не судимой, гражданки СССР – ПОСТАВИТЬ НА РАССМОТРЕНИЕ ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ ПРИ КОЛЛЕГИИ ОГПУ¹⁹⁷.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ III ОТДЕЛЕНИЯ КРО

В. Осмоловский

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛЕНИЯ КРО ОГПУ

Науокайтис¹⁹⁸

« 22 » мая 1928 года

г. Москва

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 36584-ФП. – Арк. 116–118. Оригінал російською мовою. Машинопис.

¹⁹⁷ Рішенням Колегії ОГПУ від 28 травня 1928 р. Г. Г. Петренко був засуджений до десяти, Н. В. Суровцова – п'яти років таборів. Докладніше див.: Синицький П. Е. «Справа Суровцової – Петренка» 1927–1928 рр.: опрацювання моделей масових репресій проти вітчизняної інтелігенції кінця 1920-х – початку 1930-х рр. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей / Ін-т історії України НАН України; редкол.: П. Т. Тронько (голов. ред.) та ін. – К., 2006. – Вип. 33. – С. 166–185.

¹⁹⁸ Підпис червоним олівцем.

№ 92

*Стаття у львівському щоденнику «Діло»
«Консульські завдання: Промова новопризначеного
консуля СРСР п. Лапчинського перед журналістами»*

4 червня 1928 р.

Консульські завдання.

**Промова новопризначеного консуля СРСР
п. Лапчинського перед журналістами.**

Новопризначений консуль СРСР п. Лапчинський запросив до себе в суботу 2 ц[ього] м[ісяця] представників львівської преси, перед якими ось так з'ясував свої завдання й обов'язки:

Обов'язком консула кожної держави в тій місцевості, куди його призначає його уряд, полягає в тому, щоб боронити правові, економічні та політичні інтереси своєї батьківщини і поодиноких її громадян та репрезентувати державну владу своєї країни. Але не менш важливим його завданням є всебічно вивчати ціле життя своєї консульської округи та цілої держави, котрої частиною та округа є, а рівно найповніше та найточніше інформувати й офіційних представників місцевої влади й місцеву громадську опінію про життя, культуру та економіку тієї країни та народу, що він їх має честь заступати. Добре налагодивши таку обобічну інформацію, дуже багато можна зробити, щоб реально наблизити два народи, дві держави одну до одної, встановити взаємне розуміння між ними, нав'язати та зміцнити навіть персональні зв'язки між їхніми державними та громадськими діячами та діловими людьми в інтересі обох сторін.

І це особливо торкається кожного представника СРСР за кордоном. Бо ні одна країна в світі не викликає такої цікавості в своїх сусідів, як Радянський Союз, і в той же час ні про одну не поширюється такої сили всяких помилкових, фантастичних, інколи просто потворних чуток, вигадок, нісенітниць. Отже, систематично боротися проти цього є одним з найактуальніших завдань радянського консуля – і сприяти тому, щоб місцева людність мала справедливу уяву про нашу державу. З другого боку, і уряд, і народні маси СРСР є надзвичайно заінтересовані мати найповніші, найточніші відомості про все, що діється за

межами Радянського Союзу. Намагаючись за всяку ціну налагодити мирне співжиття зі всіма сусідніми державами, ми щиро співчуваємо усякому позитивному явищу, що виникає в житті наших сусідів. Позбавлені національної пихи, самозакохання, ми завжди є готові учитися у них усього, що є корисне для народу та поступове щодо культури, науки, техніки. Отже, радянський консуль повинен слідкувати за всім, що має таку вагу, і всіляко сприяти, щоб воно могло знайти шлях і до його батьківщини. Нарешті, і персональне зближення між радянськими та закордонними діячами: культурними, економічними та громадськими – є одним із завдань радянського представника в певній місцевості.

Так розумію я завдання радянського представника в кожній країні та з таких принципів буду виходити, проводячи свою діяльність, як консуль СРСР у Львові. І можу підкреслити, що все сказане ще багато краще, ніж для інших випадків, стосується саме до консульської роботи СРСР у Львові.

Моя округа ще за старих часів була одною з найближчих до тих земель, що нині є в складі Радянського Союзу, точніше Радянської України. Багато інтересів зв'язують обидва терени і то інтересів ділових, особистих, родинних. Є чимало сімей, котрих одні члени мешкають у нас, у Радянському Союзі, а другі тут, на цих землях. Полекшити їм зліквідувати таке ненормальне становище є моїм консульським обов'язком. Є багато селян, навіть цілих сільських громад, котрих права на землю можна юридично встановити, лише діставши офіційні відомості з тих архівів, що нині є в розпорядженні місцевих органів радянської влади.

Є й приватні особи, що мають різнманітні майнові інтереси в Радянському Союзі, а мешкають тут – і навпаки – і такі інтереси можна забезпечити лише за допомогою консульства, що має нотаріальні функції. Цілком природно, що зі всього цього походить щодалі частіша потреба для громадян обох країв переїзжати кордон, або і зовсім переноситися з одного краю до другого, а тому справи про уділення віз та про зміну громадянства мають тенденцію хуткого зросту.

Далі, в зв'язку з тим, що господарче життя на обох теренах, зруйноване світовою війною, починає знову нормалізуватися, повстає найпекучіша потреба поновити ті зв'язки, що колись були такі жваві між обома країнами, поширити та поглибити їх. Отже, і в цій галузі для

діяльності радянського консульства у Львові відкривається велике поле.

Як відомо, моя округа складається з земель Волинської, Тернопільської, Станіславівської, Львівської, Люблинської та Краківської, де мешкає понад шість мільйонів українців. Цілком зрозуміло, як цікавиться уся ця людність, всі її верстви тим, що діється у Радянському Союзі, де українська нація має свою державу. Отже, надзвичайно є важливим, щоб про Радянський Союз тут була справедлива уява, і що найактуальнішим моїм завданням буде спростовувати всю неправду, що свідомо або несвідомо про нього тут, на жаль, частенько поширюється. Я тішу себе надією, що в цьому місцева преса в першу чергу широ стане мені на допомогу.

А я, зі свого боку, буду робити все від мене залежне, щоб поширювалися і на моїй батьківщині якнайповніші відомости про тутешні культурні, економічні та політичні досягнення. Маючи від свого уряду доручення детально вивчити політичне, економічне та культурне життя своєї консульської округи, я сподіваюся, що з боку всіх місцевих урядових осіб та громадських діячів я дістану цілковиту підтримку, щоб здійснити оце своє завдання.

Надаючи першорядне значіння особистим зв'язкам між тутешніми діячами та діячами Радянського Союзу, особливо Радянської України, я вживатиму всіх залежних від мене заходів, щоб полекшати такий зв'язок, зокрема, щоби дати можливість ученим, мистцям, економістам, кооператорам обох країн безпосередньо знайомитись з тими галузями життя, що їх цікавлять. І мені буде надзвичайно приємно безпосередньо зв'язатися з місцевими урядовими, громадськими та культурними діячами.

Газета «Діло» (Львів). – 1928. – 4 червня. – Ч. 123. – С. 1–2.

№ 93

*Редакційна стаття у львівському щоденнику «Діло»
«Інавгураційний виступ» – з нагоди вступу на посаду
консула СРСР у Львові Ю. Лапчинського*

7 червня 1928 р.

Інавгураційний виступ

Новопризначений другий з черги конзуль СРСР п. Юрій Лапчинський, який фактично є представником УСРС, в суботу (2 ц[ього] м[ісяця]) перед запрошеними представниками львівської преси з'ясував свої завдання й обов'язки на території своєї конзульської округи.

Конзульська округа радянського представника у Львові обіймає шість земель, шість адміністративних одиниць польського зразка, тзв. воевідств, а саме: львівське, станиславівське, тернопільське, волинське, краківське й люблінське, себто всю територію під Польщею, на якій живуть українці компактною масою (Сх[ідня] Галичина і Волинь), чи більшими етнографічними просторами «врізуються» в польську територію (Лемківщина, Холмщина і Підляша) – за винятком Полісся, яке теж у половині є українське. Територія радянської конзульської округи обіймає понад 140 тис. км. кв. і понад 11 мільонів населення, а з доданням природного приросту за останніх сім літ – понад 13 мільонів населення. В загальному радянська конзульська округа – як щодо території, так і щодо кількості населення відповідає просторові і населенню Чехословацької Республіки. Зовсім природно, що з огляду на такий великий простір конзульської округи, також обсяг діяльності конзуляту мусить бути відповідно поширений. Отже, радянський конзулят у Львові це не звичайний конзулят з обмеженими функціями, але по суті генеральний конзулят, якого завдання переступають межі пересічного конзульського представництва. Обов'язки й завдання радянського конзуляту у Львові відповідають обов'язкам і завданням польського ген[ерального] конзуляту в Харкові, хоч перший з них іше не піднесений на ступінь ген[ерального] конзуляту.

Інавгураційний виступ п. конзуля Лапчинського саме доказує, що його завдання й обов'язки переступають скупий обсяг діяльності

пересічного конзульського представництва. Вже перші кроки нового конзуля на новій станиці свідчать, що п. Лапчинський корисно відривняється від свого попередника п. Кіриченка, який проводив свою діяльність під стягом «splendid isolation», заховавшись в закамарках конзульського будинку.

Які ж завдання стоять перед радянським конзулем у Львові в його власній інтерпретації?

Першим завданням радянського конзуля є репрезентативні функції на призначеній конзульській території, далі – оборонні завдання в користь заступленої ним держави та її громадян, а опісля інформаційно-дослідні завдання. Зовсім природно, що Радянський Союз викликає в світі незвичайне зацікавлення. Зовсім природно, що цілий світ з великим напруженням стежить за подіями в Рад[янському] Союзі, за його політичними й національними здвигами та соціально-економічними перипетіями. Ясно, що тим більше зацікавлення викликають події в Рад[янському] Союзі взагалі, а на Рад[янській] Україні зокрема у нас, західних українців, які знають дуже добре, що доля і майбутнє соборної української нації залежить від політичних здобутків й соціально-економічного підсилення та культурного розвитку українських мас там, на широких просторах Великої України.

П[ан] конзуль жаліється, що про Рад[янський] Союз поширюється в світі багацько «помилкових фантастичних чуток, вигадок, нісенітниць». Не можна цього твердження зовсім заперечити. Особливо польська преса скоро вивертати фактичний стан справи горі дном. Але коли п. конзуль відносив би ті свої загальні твердження і до української преси, а в першу чергу до нашого органу, то це не відповідало б дійсності. Не перечимо, що і в нас могли з'явитись деколи не зовсім вірні інформації – просто тому, що ми не розпоряджаємо ширшим власним інформаційним апаратом. В більшості ми здані на ласку чужих інформацій й односторонньої монопольної радянської преси. Та, знаючи терен Рад[янської] України і обставини її життя в минулому й сучасному, ми все-таки стараємось з тих чужинних і радянських пресових інформацій виловити зерна правди. Чи це вдається нам в повному об'ємі, не можемо твердити, але це торкається чисто політичних відносин, з яких докладно здаємо собі справу й освітлюємо з точки погляду цілої української нації. Зате інформації про події і процеси на західноукраїнській території в радянській пресі рідко коли наближу-

ються до примітивної об'єктивності, а їх освітлення заєдно є наскрізь невірне, однобічне, ексклюзивно-партійне і тенденційне. Тому заповідь новопризначеного п. конзуля про обопільні і всесторонні інформації та про підтримку в нав'язанні безпосередніх взаємин між громадськими й культурними діячами двох полос розділеної української території ми приймаємо до відома зі зрозумілим вдовolenням. Це тим більше бажане, що дотеперішня культурна, господарська і всяка інша відокремленість в створених умовах може мати дуже погані наслідки, бо в своєму розвитку може довести до повного відчуження двох віток одного народу, а тим самим до заістнування психічного підложка «двох українських народів», які можуть затратити спільну мову в основних життєвих питаннях. Зайвим було би доказувати, які це може мати від'ємно-важенні наслідки. Творені розколини між двома вітками одного народу можуть бути тільки тоді засипані, коли покликані в сучасному періоді нашої історії діячі Рад[янської] України підходять до актуальних з'явищ українського життя як до цілоти, виходячи зі становища нації, як цілоти, а не з вузького становища класи чи обмеженої партії.

Не маємо на меті аналізувати промови п. конзуля. Не скриваємо того, що вона, не вважаючи на свою загальність і дипломатичну стриманість, зробила на нас позитивне вражіння. Бо інавгураційний виступ п. конзуля Лапчинського не мав в собі тих признак сектантсько-партійної ексклюзивності, які є такими прикметними для більших і менших радянських дипломатів. Очевидно, промова п. конзуля аж тоді буде повноважна, коли вона перейде на шлях заповідженої реалізації.

Діло. – 1928. – 7 червня. – Ч. 124. – С. 1.

№ 94

***Заключна постанова Проскурівського окрвідділу
ГПУ УССР в справі по звинуваченню настоятеля
римо-католицького костьолу містечка Деражня
о. С. Ганського в антирадянській агітації
й діяльності на користь Польщі***

11 червня 1928 р.

К следственно-неарестантскому делу № 3.

Заключительное постановление

Гор. Проскуров, 1928 года, 11 июня. Уполномоченный СОО Проскуровского окротдела ГПУ Янко рассмотрел следственно-неарестантское дело № 3 по обвинению настоятеля римо-католического костела в м. Деражне, того же района, Проскуровского округа ксендза Ганьского Станислава Григорьевича¹⁹⁹ по ст.ст. 56-21 и ч.2 54-10 УК УССР.

Из имеющегося в сем деле материала установил, что настоящее дело следствием возникло в мае м-це 1927 года в Проскуровском окротделе ГПУ в связи с тем, что в распоряжении такового из разных источников стали поступать сведения о том, что вышеупомянутый ксендз Ганьский С. Г. на протяжении ряда лет, начиная с 1920 г., по последнее время, в своих костельных приходах Деражнянском, Михалпольском и Новоселковском, используя религиозные предрассудки католической части населения, занимается агитацией против советской власти, резко критикует ее мероприятия и предсказывает ей полнейший крах в ближайшее время.

В периоде польской оккупации Украины Ганьский в Михалпольском приходе усиленно проявлял себя против советской власти, вы-

¹⁹⁹ Впродовж 1920-х років органи ГПУ неодноразово притягували о. Станіслава Ганського (Hański Stanisław, 1880–1937) до карної відповідальності за інкриміновані йому антисоветські злочини, зокрема, опір виселенню з церковної садиби і протест проти втручання влади в духовне життя віруючих. Зрештою, після чергового арешту священника судова трійка при колегії ГПУ УССР 17 травня 1930 р. призначила йому вісім років ув'язнення у виправно-трудовах таборах. Покарання відбував на Соловках. 25 листопада 1937 р. особлива трійка УНКВД Ленінградської області прийняла рішення про розстріл цього в'язня. 8 грудня 1937 р. С. Ганського було страчено.

ступал по цьому поводу с проповідями и доказывал, что Украина, некогда принадлежавшая Польше, должна и в настоящее время ей принадлежать, подкрепляя это мнением о непобедимости польской армии.

В том же приходе в периоде 1923 г., уже при советской власти, будучи окружен рядом антисоветских лиц, занимался с ними противосоветской агитацией, указывая о ближайшем приходе на Украину польских властей, о готовящемся, благодаря этому, восстанию конного корпуса Красной армии, который в то время был расположен в Виннице, и что это приведет к полному физическому уничтожению всех работников советской власти. При этом Ганьский призывал своих единомышленников к неуплате аренды за владения.

Продолжая углублять свое антисоветское влияние в среде польнаселения, Ганьский в феврале месяце 1924 г. в своем приходе в с. Маниковцы, Михалпольского р-на организовал при костеле хоровой кружок, участникам коего запретил посещать селянский будынок и этим самым в значительной мере подорвал культпросветработу.

В том же селении Маниковцы Ганьский 19 марта 1924 г. среди верующих католиков вел антисоветскую агитацию, призывая таковых к отрыву детей от советской школы под тем предлогом, что в таковых не преподают закон божий.

В начале сентября месяца 1925 г. один из ксендзов Винницкого округа Келюс (впоследствии умерший)²⁰⁰, боясь преследования со стороны соввласти за свои преступления против таковой, приехал в Проскуров, где, встретившись с ксендзом Ганьским, советовался с ним о своем намерении нелегально уйти за границу в Польшу, прося у него содействия. Ганьский тогда ему не советовал идти за кордон и отложить это на один месяц позже, так как в то время, по его словам, была усиленная охрана госграницы.

В 1926 г. ксендз Ганьский, будучи на приходе в м. Деражня, в своих проповідях неоднократно порицал советскую власть за ее отношение к католической религии и к духовенству вообще, создавая при этом впечатление насилия со стороны соввласти над религией.

²⁰⁰ Постійні переслідування з боку влади призвели до невиліковного захворювання о. Антонія Келюса-Доленго (Kelus-Dolega Antoni, 1872–1927). У січні 1927 р. він помер у Вінницькій психіатричній лікарні.

В конечном результате антисоветская деятельность Ганьского начинает приобретать весьма активную и нежелательную форму, вылившуюся в том, что в периоде 1926 г., когда, согласно закона советского правительства, проводилась обязательная регистрация в отделе культур окрадинотдела всех существующих при католических костелах религиозных объединений–кружков, Ганьский, будучи реакционно настроен, настолько углубил свое антисоветское влияние в массе, что принял самое горячее участие в оказании противодействий проводимой властями кампании по регистрации этих кружков, создавая среди других ксендзов мнение и тенденцию отказаться от этой регистрации под тем предлогом, что это не официальные кружки, а отдельные личности с определенными убеждениями, которых власти, согласно закона об отделении церкви от государства, не касаются, и в подтверждение этого Ганьский 25 июня 1926 г. обратился к местным районным властям с обширной декларацией явно антисоветского и противопартийного характера с критикой законов и мероприятий соввласти с созданием впечатления насилия над религией и духовенством со стороны советской власти, причем указанную декларацию Ганьский цитировал среди ряда ксендзов на квартире кс. Левинского²⁰¹ в г. Виннице, которые просили его оставить копию с тем, чтобы так же поступить, как сделал он (см. лл. 1, 2, 3, 4, 5 и 6).

В последнее время Ганьский в Деражне окружил себя группой антисоветски настроенных лиц, с коими, собираясь по вечерам у себя на дому, ведет беседу противосоветского характера.

Привлеченный по данному делу в качестве обвиняемого, вышеуказанный ксендз Ганьский Станислав Григорьевич в инкриминируемом ему обвинении по вышеуказанным пунктам виновным себя не признал, за исключением момента подачи им вышеуказанной декларации, в коей Ганьский, по его словам, ничего антисоветского не усматривает, а видит лишь отдельные «нетактичные» фразы по адресу представителей советской власти района, в коем проживает. Не отрицает того

²⁰¹ Вінницький декан о. Ян Іполитович Левінський (Lewiński Jan, 1871–1952) потрапляв до в'язниці ЧК в 1922, 1924, 1926 і 1929 рр. Перебуваючи на волі, постійно перебував під таємним наглядом радянських спеціальних служб. У 1930 р. на процесі у «Справі ксьондзів» був засуджений Верховним судом УРСР до «найвищої міри соціального захисту» – розстрілу, із заміною на 10 років позбавлення волі. Завдяки польсько-радянському обміну політичними в'язнями 18 січня 1931 р. прибув до Польщі.

обстоятельства, что указанную декларацию он цитировал в обществе ряда ксендзов в доме кс. Левинского в г. Виннице и, наконец, что этим своим действием он, Ганьский, не имел, якобы, намерения противодействовать мероприятиям соввласти по вопросу обязательной регистрации религиозных объединений–кружков (см. лл. 3, 4, 5, 6, 20, 21, 24, 25, 26, 30 и 31).

Принимая во внимание все вышеизложенное, где достаточных данных для предания кс. Ганьского суду не имеется, но, учитывая то обстоятельство, что имеющиеся в распоряжении Проскуровского окротдела ГПУ и в настоящем следственном производстве материалы, достаточно характеризующие Ганьского, как, безусловно, антисоветскую личность, настроение и деятельность которого направлена в пользу польской государственности, в силу чего дальнейшее нахождение его, Ганьского, в пограничных местностях нежелательно и является небезопасным, вследствие чего и руководствуясь постановлением ЦИКа СССР от 8 мая 1926 г. «Об админвысылке»,

постановил:

в отношении настоятеля римско-католического костела в м. Деражня, того же района, Проскуровского округа, ксендза Ганьского Станислава Григорьевича, 1880 г. рождения, происходящего из мешан г. Бердичева, неимущего, подданного УСРС, поляка, католика, с средним образованием, холостого, по профессии ксендза, беспартийного, не члена союза, в армиях не служившего, проживающего в вышеуказанном м. Деражня, бывшего под судом в 1924 г. по 227-й ст. и в 1926 г. по 120-й ст. УК УСРС (ст. ред.), обвиняемого по ст. ст. 56-21 и ч.2 54-10 УК УСРС, перед Особым совещанием при Коллегии ГПУ УСРС возбудить ходатайство о применении к нему административной высылки в одну из отдаленных северных местностей СССР сроком на три года.

Дело за №3 о Ганьском направить в Особсовещание при Коллегии ГПУ УСРС, на предмет утверждения настоящего постановления.

Копию настоящего постановления направить Проскуровскому окрпрокурору, на предмет утверждения ходатайства.

Справка: Обвиняемый Ганьский С. Г. находится на свободе под подпиской о невыезде из места своего жительства – м. Деражни. Вещественные доказательства – подлинник декларации – находится при деле в конверте на 6 страницах.

Уполномоченный СОО

Янко

Согласен: Нач[альник] СОО

Борисов

Утверждаю: Нач[альник] окротдела ГПУ

Каминский

*ГДА СБ України, м. Хмельницький. – Ф. 6. – Спр. П-3358. – Арк. 51–52.
Оригінал російською мовою. Машинопис.*

№ 95

**Інформація Контррозвідувального відділення
Київського окрвїдділу ГПУ УСРС
щодо Консульства II Речі Посполитої у Києві**

6 липня 1929 р.

**ПОЛЬСКАЯ РАБОТА:
КОНСУЛЬСТВО:**

Польское консульство в Киеве существует с октября 1926 г. Консул БАБИНСКИЙ бессменно находится в Киеве со дня основания консульства. Он бывш[ий] журналист; молодой дипломат, ограниченного ума человек; никаким авторитетом среди сотрудников консульства не пользуется. В Посольстве также на плохом счету, вследствие чего неоднократно поднимался вопрос о снятии его с работы.

Остальной штат консульства с 1926 г. несколько раз менялся. Так, например, вице-консулов было два; секретарей – три.

В настоящее время вице-консулом является КРАЕВСКИЙ. Он работает в дипкорпусе лет 6. До приезда в Киев работал в Торгпредстве в Англии. По отзывам многих, он – малоспособный человек; почти никакой работы в консульстве не ведет. Остальной штат консульства состоит из 2-х секретарей, юрисконсульта, 3-х конторских работниц, курьера и шофера. За исключением юрисконсульта, дворника и одной домашней работницы, весь штат консульства привезен из Польши.

К августу п[рошлого] г[ода], к периоду больших маневров в районе Киева, консульство было усилено 2-мя работниками, один из коих, НЕЗБРЖИЦКИЙ, является прямым работником 2-го отдела.

К этому времени относится начало усиления деятельности консульства вообще и, в частности, по чисто разведывательной линии. Для этой цели консульство, не имевшее все время своего существования никаких средств передвижения, получило машину. Прибывший из Варшавы шофер являлся старым киевлянином и, судя по выявленным впоследствии данным, был также связан со 2-м отделом.

Самым влиятельным лицом в консульстве является НЕЗБРЖИЦКИЙ. Официально он состоит в должности секретаря, а фактически, как уже указано выше, является работником 2-го отдела. Это молодой (лет 29), очень развитой и толковый человек. Старается завязывать

знакомства в різних кругах і умеє розполюжити к себе. Прекрасно знає містню житиь, т. к. жил, в своє время, на Україні в районі Подолии. Жена его также из тех мест. Оба они в Польше служили по военному ведомству и имеют ордена и награды²⁰².

РАЗВЕД[ЫВАТЕЛЬНАЯ] РАБОТА КОН[СУЛЬ]СТВА:

Еще в прошлом году, во время маневров, НЕЗБРЖИЦКИЙ старался использовать все легальные виды шпионажа. На привезенной им машине он ежедневно выезжал в район маневров для обследования. В парикмахерской гостиницы, где помещался штаб главруководства, НЕЗБРЖИЦКИЙ завербовал мастера-поляка ПЛОХАРСКОГО. Им же был завербован владелец цветочного магазина, расположенного против гостиницы, – некий ПОДУШНЫЙ.

Впоследствии нам удалось подставить НЕЗБРЖИЦКОМУ нашу агентуру. Конкретные результаты мы имеем следующие:

После окончания маневров НЕЗБРЖИЦКИЙ начал интересоваться днепровским пароходством и стратегическими сооружениями на Днестре, используя для этой цели все возможности. Нашему секретному сотруднику «ДОБРОВОЛЬЦУ» он дал задание собрать сведения о количестве пароходов на Днестре. Задание это было дано в замаскированном виде, якобы, в связи с расширением торговых отношений между Польшей и СССР.

Работавшему в консульстве шоферу БЖОСТЕКУ НЕЗБРЖИЦКИЙ поручил составить план строящегося на Днестре стратегического

²⁰² *Незбжницький Антоні Єжи* (Niezbrzycki Antoni Jerzy, 1902–1968) – уродженець Варшави, капітан піхоти. Походив з родини, яка постійно мешкала у Проскурові на Поділлі. Диверсійно-розвідницьку діяльність розпочав у грудні 1917 р. (вересні 1918 р. – за різними джерелами) у рамках Головної команди III (реальної) «Польської військової організації» в Україні, закінчив розвідувальну школу «ПОВ». 3 липня 1919 р. здійснивав диверсійні акції у тилах Червоної армії. Неодноразово перетинав польсько-більшовицький фронт. З 1922 р. навчався на правничому факультеті Варшавського університету (не закінчив), закінчив Школу політичних наук у Варшаві. По завершенні курсу у Центральній школі підофіцерів піхоти одержав звання підпоручика (1922). 1927 р. остаточно перейшов на службу у розвідку – II відділ Генерального штабу Польщі. З квітня 1928 р. до лютого (грудня) 1930 р. працював секретарем у Консульстві II Речі Посполитої у Києві під псевдонімом «Віктор Орський» (Wiktor Orski). Був одружений (з 1923 р.) з Галиною з Дибчинських, нагородженою орденом *Virtuti Militari* за розвідувальну діяльність у «ПОВ» (докладніше див., напр.: Dubicki T., Suchcitz A. *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939–1945: Słownik biograficzny*. – Warszawa: Wyd-wo LTW, 2009. – Т. I. – С. 188–199).

моста. Составленный БЖОСТЕКОМ эскиз моста не отвечал действительности, и позже НЕЗБРЖИЦКИЙ дал такое же поручение курьеру консульства – МОЗГАЙСКОМУ, который привлек для этой работы нашего с/с «НЕО» – железнодорожника, коему обещал приличное денежное вознаграждение за выполнение этой работы. Так как сведений по мосту мы дать не могли, то пришлось от выполнения задания, под благовидным предлогом, отказаться.

Этот же агент «НЕО», по поручению НЕЗБРЖИЦКОГО, получил от МОЗГАЙСКОГО второе задание – собрать подробные сведения о всех узловых станциях ЮЗЖД.

НЕЗБРЖИЦКИЙ все время обрабатывает и старается привлечь к работе нашего агента «ПОМЕЩИКА» – антиквара, посещающего консульство. Недавно НЕЗБРЖИЦКИЙ познакомил «ПОМЕЩИКА» с приехавшим в Киев генеральным польским консулом в Харькове – СТЕБЛОВСКИМ, который обещал устроить «ПОМЕЩИКА» представителем Совпольторга²⁰³ в Киеве, имея в виду, очевидно, в дальнейшем привлечь его к разведработе.

В последнее время НЕЗБРЖИЦКИЙ лично проявляет большой интерес к производимым в районе Киева укрепительным работам. Он стал очень часто выезжать сам на машине в районы работ и пытается и со стороны получить сведения об этих работах.

Недавно НЕЗБРЖИЦКИЙ ездил на несколько дней в Одессу. По всем признакам, поездка в Одессу была связана с прибытием в Одесский порт итальянской гидроэскадрильи и в связи с происходившей в то время в Одессе ж[елезно]д[орожной] конференцией.

В консульстве НЕЗБРЖИЦКИЙ пользуется большим авторитетом, и все более или менее серьезные вопросы разрешаются им.

В настоящее время, в связи с нахождением в отпуске консула, официальным заместителем является вице-консул КРАЕВСКИЙ, но разрешает все серьезные вопросы НЕЗБРЖИЦКИЙ.

²⁰³ «Совпольторг» – советсько-польське акціонерне торговельне товариство, що його мета полягала у посередництві під час укладання торговельних угод поміж Польщею та СССР. Засноване 27 січня 1926 р. у Москві. Див., напр.: *Протокол учредительного собрания советско-польского акционерного общества «Совпольторг», 27 января 1926 г.* // Документи и материалы по истории советско-польских отношений / Редкол.: И. А. Хренов (отв. ред.), Т. Цесляк (отв. ред.) и др. – М.: Наука, 1966. – Т. IV: Апрель 1921 г. – май 1926 г. – С. 439–441.

В связи с последним происшествием с сотрудником консульства – МОЗГАЙСКИМ, в консульстве заметно было большое замешательство. В первые дни происшествия был закрыт прием посетителей на несколько дней. Впоследствии и до настоящего времени НЕЗБРЖИЦКИЙ запретил всем своим связям посещение консульства. Два человека служащих (шофер и дом[ашняя] работница) были срочно отправлены в Варшаву. Предвидятся еще замены работников из низшего состава.

Вместо откомандированного в Польшу старого шофера прибыл новый шофер ВАЛЬЧАК. Настоящая фамилия его ПШИБЫШЕВСКИЙ и он является офицером 2-го отдела.

Заслуживает внимания то обстоятельство, что задержанной поль-разведчице «ЯНКА» 5-я экспозитура дала связь на ВАЛЬЧАКА. Связь с ним должна была поддерживаться только в исключительных случаях.

Пытавшегося покончить самоубийством сотрудника МОЗГАЙСКОГО консульство на днях отправляет в Варшаву. Расследование закончено, и полностью установлена попытка самоубийства на почве служебных неприятностей и растраты. С этим заключением консульство согласилось. Были попытки со стороны консульства повести дело в том направлении, что это было не самоубийство, а нападение.

Консул БАБИНСКИЙ из Киева уходит. Он получает новое назначение в Силезию. Отъезд его задерживается в связи с отсутствием подходящего кандидата на должность консула в Киеве. По последним данным, консулом в Киеве будет назначен офицер, очевидно, по линии II отдела.

Внутренней агентуры в консульстве у нас нет. Все попытки приобрести внутренников в консульстве не увенчались успехом. В течение последнего времени, путем целого ряда агентурных мероприятий, были обработаны и проведены вербовки шофера консульства и швейцара. Первый дал согласие работать. Второй склонялся к этому, но требовал еще окончательной обработки.

Как впоследствии оказалось, оба довели об этом до сведения консула. Этому обстоятельству во многом содействовало самоубийство МОЗГАЙСКОГО и возникшее, в связи с этим, напряженное настроение среди служащих консульства. Вследствие этого мы с ними связь прекратили.

Основная агентура, непосредственно обслуживающая консульство, состоит из 4-х человек:

1. «ДОБРОВОЛЕЦ» – местный врач, урож[енец] Польши, состоящий в близких отношениях со всем штатом консульства. Является постоянным посетителем консульства и всегда в курсе всех внутренних событий.
2. «ПОМЕЩИК» – антиквар. Знаком со всем штатом консульства. Особенно близок с НЕЗБРЖИЦКИМ, который привлекает его к работе.
3. «НЕО» – поляк, железнодорожник. Был близко связан с курьером к[онсульст]ва МОЗГАЙСКИМ, который, по поручению НЕЗБРЖИЦКОГО, привлек «НЕО» к разведработе. Известен лично НЕЗБРЖИЦКОМУ, и полагаем, что свяжется с ним непосредственно.
4. «ЛЫСЕНКО» – связан с сотрудницей к[онсульст]ва КАРХАНЫЦ, выполняющей поручения НЕЗБРЖИЦКОГО.

Из числа связей консульства, разрабатываемых нами, наиболее заслуживают внимания:

1. ТУРКЕВИЧ – антиквар, поляк. Является осведомителем консульства. Последнее время выезжал в погранполосу на Подолию. Безусловно, используется консульством для поручений.
2. ЗЛОЧЕВСКАЯ – полька, служащ[ая] управления ЮЗЖД. Связана с к[онсульст]вом. Премьер ЛЕВИЦКИЙ²⁰⁴ из Польши пересылает в к[онсульст]во через нее деньги и посылки для своего тестя ТКАЧЕНКО, живущего в Казатине.

²⁰⁴ *Лівицький (Левицький) Андрій Миколайович* (1879–1954) – громадський, політичний і державний діяч, правознавець. Від жовтня 1920 р. – голова Ради народних міністрів УНР. Очоловав уряд УНР в еміграції до 1926 р. (з перервою 1921–1922 рр.). Після вбивства Головного Отамана С. Петлюри з 1 червня 1926 р. став заступником голови Директорії і Головним Отаманом військ УНР, очолив Державний центр УНР на еміграції.

3. ПИОТРОВСКАЯ – полька. Связана с сотрудницей к[онсульст]ва КАРХАНЯНЦ и используется ею для различных поручений.
4. НЕФЕДОВЫ – муж служит начальником участка Днепровского госпароходства. Жена – полька, урожденная ЗАРЕМБСКАЯ. Мать и брат проживают в Польше. Брат является офицером польской погранстражи в районе Минска. НЕФЕДОВЫ с ними поддерживают связь через польское консульство, посещая таковое. Поскольку нам известно, что поляки интересуются Днепровским пароходством, не исключена возможность использования НЕФЕДОВЫХ в этом направлении.

В течение [первой] половины 1929 г. нами, из числа разрабатывавшихся связей по польскому консульству, было арестовано 11 человек:

Из них:

1. Направлено на Кол[легию] ОГПУ – 2.
2. Выслано в Концлагерь – 7.
3. Ведется следствие на – 2.

Наиболее интересными из числа арестованных связей являются:

1. ЕНИЧ – быв[ший] крупный помещик, который был связан с 1922 г. с польск[ой] делегацией, а позже с консульством и все время выполнял различные поручения к[онсульст]ва по разведработе.
2. САГАТОВСКАЯ – полька. Тоже с 1923 г. была связана с польской делегацией и консульством. По заданиям делегации и к[онсульст]ва поддерживала связь с заключенными польскими шпионами, находившимися в Добре; снабжала их деньгами и, по поручению консульства, давала им различные указания о линии поведения на следствии. Через нее консульство поддерживало связь с местным духовенством. При обыске у нее обнаружены 2 фальшивых червонца заграничного происхождения.

3. ПЛОХАРСКИЙ – поляк, парикмахер. Двойник. Являлся нашим с[ек]с[отом] и одновременно был завербован секретарем к[онсульст]ва – резидентом 2-го отдела НЕЗБРЖИЦКИМ и выполнял различные поручения.
4. ЛАЗОРИНА – русская, дочь генерала. Еще в 1923–24 гг. была связана с сотрудником польской делегации – резидентом 2-[го] отдела ПАВЛОВСКИМ, по заданию коего собирала секретные военные сведения.

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 162. – Т. 4. – Арк. 1–6. Машинописна копія російською мовою.

№ 96

**Редакційна стаття варшавського часопису «Gazeta Polska»
«Національна демократія і Росія»**

28 травня 1930 р.

Narodowa Demokracja a Rosja

Narodowa Demokracja, wierna swoim tradycjom moskalofilskim, przeżywa okres wzmózonej troski o «jedność i niepodzielność Rosji». Zwłaszcza napawa obawą Narodową Demokrację ruch separatystyczny na Ukrainie, czemu daje wyraz głośno oświadczając, że niepodległe suwerenne państwo ukraińskie uważa za klęskę dla Polski. «Mężowie stanu z obozu narodowo-demokratycznego twierdzą bowiem, że niepodległa Ukraina będzie sojuszniczką Niemiec, zaś wielka Rosja, zajęta sprawami azjatyckimi, wyrzekła się wszelkich tendencji zaborczych na Zachodzie, a więc będzie sojuszniczką Polski przeciwko Niemcom. Poza tem niepodległa Ukraina zgłosi pretensje do ziem polskich, zamieszkałych przez ludność ukraińską, czego rzekomo nie będzie robić Rosja.

Rozumowanie dość dziwne i zrozumiałe jedynie w obozie ludzi, którzy jeszcze dwadzieścia lat temu hasło niepodległości Polski uważali także za wymysł niemiecki.

Życie, zdawałoby się, zadaje całkowity kłam podobnemu rozumowaniu. Pozostaje przecież fakt, że z wielkiej wojny zwyciężonymi wyszły dwa państwa: Rosja i Niemcy – pomimo, że były w dwu przeciwległych obozach. Stąd widzimy w Niemczech na całej linii powrót do przykazań Bismarka, wymagającego aby Niemcy byli w sojuszu z Rosją. Traktat w Rapallo stał się wyrazem tej nowej orientacji.

Dziesiątek rządów zmienił się w Niemczech, ale żaden nie próbował nawet poddać rewizji ten traktat. Zarówno socjalista niemiecki, jak i nacjonalista, widzą w sojuszu z Rosją podstawę polityki zagranicznej Niemiec. Jak dalece ten sojusz uważają za cenny, świadczy fakt, że nie powstrzymał opinii niemieckiej od traktatu w Rapallo fakt że w Moskwie rządzą bolszewicy – t. z. kierunek najmniej każdemu z Niemców sympatyczny. I można z całą pewnością twierdzić, że każdy nowy rząd rosyjski, zaczynając od rządu monarchistycznego, a kończąc na rządzie demokratycznym, a na-

wet socjalistycznym, wszystko obaliłby z tego, co dostałby w spadku po rządzie sowieckim, oprócz traktatu w Rapallo. Każdy nowy rząd rosyjski będzie również szukał sojuszu z Niemcami.

Sojusz niemiecko-rosyjski bowiem jest koniecznością dla obu państw.

Niemcy pragną rewizji granic z Polską – a najkrótszą drogą do tego – sojusz z Rosją. Żaden rząd rosyjski zapewne nie będzie prowadził tak intensywnej polityki azjatyckiej, jak rząd sowiecki, który tyle uwagi i środków poświęca stosunkom w Persji, Afganistanie, Turcji, Indjach, Chinach – a pomimo to, wbrew teozom narodowo-demokratycznym, troskliwie zabiega o sojusz z Niemcami.

Będzie to samo czynił każdy inny rząd rosyjski – bo, aby móc prowadzić aktywną politykę azjatycką, musi mieć zabezpieczone tyły, a to daje sojusz z Niemcami.

Co to właściwie znaczy: aktywna polityka zagraniczna Rosji?

A więc przede wszystkim mocne usadowienie się na brzegach Oceanu Spokojnego, do czego konieczna jest wielka flota. Następnie Rosja musi utwalić swoje panowanie w Turkiestanie i na Kaukazie, a do tego niezbędne są silne przedpola w Persji i Afganistanie – co oznacza rywalizację z Anglią. Zaś aby móc skutecznie rywalizować z Anglią, będącą przedewszystkiem potęgą morską, należy posiadać silne floty na morzach Bałtyckim i Czarnem. Aby tak się stało, Rosja musi dążyć, jeśli nie do zlikwidowania, to do podporządkowania sobie państw bałtyckich z ich wspaniałymi portami i z fatalną koniecznością musi znowu powrócić do kwestji cieśnin Bosforu.

Któż może Rosji w tem wszystkim dopomóc? Jeśli nawet Polska, kierowana rządem narodowo-demokratycznym, ofiarowałaby swoje usługi – to cóż mogłaby dać? Najwyżej pomoc w likwidacji państw Bałtyckich. Nie chcemy nawet na tem miejscu omawiać sprawy, czy byłoby to w interesie Polski – tak dla nas ta kwestja jest jasna. Chcielibyśmy tylko, aby prasa narodowo-demokratyczna, zechciała na ten temat wypowiedzieć się. Natomiast jest jedno państwo, które Rosji w tej jej azjatyckiej polityce może bardzo skutecznie dopomóc – to Niemcy. Niemcy chcą znowu posiadać swoją wielką flotę. Niemcy znowu chcą wysunąć się na czoło światowej marynarki handlowej. Niemcy znowu chcą mieć własne kolonie. Kto im będzie w tem przeszkadzać? Anglja – to samo państwo, które na innych odcinkach będzie przeszkadzać Rosji w jej ekspansji azjatyckiej. Oto wielka płaszczyzna wspólnych interesów Rosji i Niemiec.

Ale jest i druga, mniej rozległa, ale niemniej ważna dla interesów obu państw.

Tą płaszczyzną jest Polska. Narodowa Demokracja twierdzi, że Rosja nie będzie zgłaszać żadnych pretensyj do ziem polskich. Dotychczas było inaczej. Jeszcze przed wojną Rosja nie tylko wypierała nas z granic dawnego Księstwa Litewskiego, ale zgłaszała swoje *narodowe*²⁰⁵ pretensje do Chełmszczyzny, Podlasia i Wschodniej Galicji. Narodowa Demokracja pamięta bardzo dobrze odezwę Mikołaja Mikołajewicza do Polaków, ale nie pamięta odezwy tegoż wielkiego księcia do ogółu ludności Wschodniej Galicji.

Jakie były istotne cele wojenne Rosji w stosunku do Austrii najlepsze wyjaśnienia, może dać właśnie Narodowa Demokracja i tak miarodajny jej członek jak prof. Stanisław Grabski, prawa ręka generała-gubernatora lwowskiego hr. Bobrzyńskiego.

Tymczasem w granicach obecnej Polski znalazły się nietylko Podlasie, Chełmszczyzna i Wschodnia Galicja, ale i Wołyń, Polesie, Nowogródzkie i Wilenszczyzna.

Rząd sowiecki uznał obecne nasze granice, ponieważ Sowiety poniosły klęskę wojenną w 1920 roku. Ale o ile można zorientować się, N[arodowa] Demokracja nie uważa władzy sowieckiej za wieczną w Rosji i swoje nadzieje polityczne buduje na przyszłej «trzeciej» Rosji.

Tymczasem, o ile nam wiadomo, wśród wszystkich kierunków rosyjskiej myśli politycznej, będącej w opozycji do władzy sowieckiej, istnieje wyraźnie negatywny stosunek do traktatu ryskiego i nieukrywane przekonanie, że przyszła Rosja będzie musiała poddać rewizji sprawę granic polsko-rosyjskich.

Innemi słowy, zarówno dla monarchistów rosyjskich, jak i dla demokratów z pod znaku Milukowa i Kiereńskiego, jest rzeczą niesprawiedliwą z punktu widzenia interesów rosyjskich, że Wilno, Nowogródek, Wołyń, Wsch[odnia] Małopolska, należą do Polski. Zapewne w ciągu kilkunastu lat Rosja pobolszewicka byłaby za słaba, aby wszczynać wojnę z nami, ale tendencja w Rosji do odebrania tych ziem od Polski byłaby pomimo to bardzo silna.

²⁰⁵ Виділено у газетному тексті.

Któż lepiej niż Niemcy mógłby dopomóc do realizacji tych pragnień, tem bardziej, że Niemcy same mają również pretensje terytorjalne w stosunku do nas?!

Narodowa Demokracja twierdzi, że takim sojusznikiem Niemiec mogła by być niepodległa Ukraina. Otóż pomijając ten fakt, że Ukraina byłaby znacznie słabszą aniżeli Rosja, musiałaby ona ugruntować swoją niepodległość w walce z Rosją, a więc tym samym przez dłuższy okres czasu musiałaby być w defensywie w stosunku do Polski, co więcej, szukać w niej oparcia w swych zmaganiach się z Rosją. Wykluczałoby to w ciągu długiego okresu czasu z jej strony możliwość podniesienia spraw terytorjalnych w stosunku do Polski.

Nie oznacza to wcale, że niepodległa Ukraina nie miałaby tych tendencji – ale nie ulega wątpliwości, że te tendencje byłyby znacznie słabsze, nie mówiąc już o tem, że i możliwości ich realizacji byłyby niewspółmierne słabsze.

I dlatego niepodległa Ukraina nie leży w interesie Niemiec – przeciwnie, bardziej im zależy na wielkiej i silnej Rosji. Z drugiej strony jest rzeczą pewną, że każda wielka Rosja u siebie tępiąc ruchy narodowościowe, potrafi je wykorzystywać dla siebie na terenie polskim.

Dawna Rosja, gnębiąc Polaków, jednocześnie tworzyła ruch panstwistyczny i na terenie Galicji Wschodniej popierała moskalofilów.

Obecnie widzimy to samo zjawisko, posługujące się jedynie innymi hasłami.

Narodowa Demokracja oskarża nas, że podniecamy separatyzm ukraiński, tak groźny nie tylko dla «jedynoj i niedielimoj», a tak miłej jej sercu Rosji, lecz jednocześnie i dla Polski.

Tymczasem to nie my, lecz właśnie oficjalni przedstawiciele Sowietów podniecają w Polsce ten separatyzm.

Jak wiadomo, w ZSRR polityka zagraniczna Sowietów centralizuje się w Moskwie i wszyscy urzędnicy sowieckiej służby dyplomatycznej i konsularnej są mianowani przez Narkomindiel, który trudno posądzać o pragnienie rozpadnięcia się Rosji i specjalnie tolerancje dla separatyzmu ukraińskiego.

Tymczasem konsul sowiecki we Lwowie, p. Łapczyński, uprawia systematyczną propagandę ukraińską. Tak, niedawno w związku z procesem «Związku Wyzwolenia Ukrainy», który miał miejsce w Charkowie, konsul Łapczyński rozesłał do działaczy ukraińskich w Polsce list, w którym, jak

pisze, pragnie «zachodnio-ukraińską opinię» należycie poinformować o tym procesie.

«Niestety,²⁰⁶ – pisze dalej konsul Łapczyński – *ludność ukraińska, żyjąca poza granicami swego państwa, nie tylko nie jest dostatecznie poinformowana, lecz nawet umyślnie w złośliwej intencji bywa zdeзорjentowana przez różne grupy i różnych działaczy, wrogich współczesnemu państwu ukraińskiemu, którzy za wszelką cenę usiłują pogłębić przepaść między dwiema częściami narodu ukraińskiego z tego i drugiego brzegu Zbrucza».*

Tak pisze konsul sowiecki we Lwowie do obywateli polskich. Wówczas, gdy Narodowa Demokracja tak obawia się separatyzmu ukraińskiego i na gnębieniu ruchu niepodległościowego ukraińskiego chce budować przyjaźń polsko-rosyjską – rosyjski konsul we Lwowie występuje w roli agitatora ukraińskiego, który zachęca ludność ukraińską w Polsce, aby łączyła się z «państwem ukraińskim po drugiej stronie Zbrucza». A więc hasłem państwa ukraińskiego wojują już wśród ludności ukraińskiej w Polsce, szerząc wśród niej separatyzm – ale wojują tym hasłem urzędnicy rosyjscy z Moskwy, otrzymujący środki na swą działalność i propagandę.

Jakże to się stało? Tak jak zawsze było. Ta sama moskiewska propaganda, tylko posługująca się innymi hasłami.

Żadnego państwa ukraińskiego nie ma, bo nie jest państwem sowiecka Ukraina, nie posiadająca ani własnego wojska, ani skarbu, ani polityki zagranicznej, a jest ona tylko prowincją, obdarzoną skromną kulturalno-narodową autonomią w granicach ideologii bolszewickiej.

Ale to nie przeszkadza, aby urzędnicy moskiewskiego Narkomindiełu prowadzili moskiewską propagandę pod hasłami narodowościowymi poza granicami ZSRR.

Na Ukrainie kwiat inteligencji ukraińskiej siedzi w więzieniach, ale we Lwowie konsul rosyjski mówi o jedności «zachodniej Ukrainy» z Wielką Ukrainą. Inne hasła, ale te same cele, którym służyli ajenci caratu we Wschodniej Galicji – złączenia tej prowincji z państwem rosyjskiem.

Konsul Łapczyński robi dziś tę samą robotę, jaką robili dawniej w tym samym Lwowie konsulowie rządu carskiego. I każdy konsul rosyjski, każdego rządu moskiewskiego, urzędujący we Lwowie, Łucku, Wilnie – bę-

²⁰⁶ Тут і далі виділено курсивом у газетному тексті.

dzie robił tę samą robotę, jedynie zależnie od sytuacji zmieniając hasła i metody swej pracy.

I tylko Narodowa Demokracja, w obawie i nienawiści do Niemiec rzucająca się bez zastrzeżeń w objęcia Rosji, nie chce widzieć i rozumieć tych wszystkich niebezpieczeństw, które zawsze będą grozić Polsce od sąsiadującej z nią Rosji.

«Gazeta Polska». – 1930. – 28 maja. – № 144. – С. 1. Оригінал. Газетний примірник.

№ 97

*Протокол допиту колишньої завідувачки
11-ї польської школи у Києві Я. Шумович
щодо її контактів 1921–1922 рр. з керівником Польської
репатріаційної делегації у Києві А. Рошковським*

16 січня 1931 р.

Копия

ПОКАЗАНИЯ ШУМОВИЧ ЯДВИГИ СИГИЗМУНДОВНЫ
от 16-го января 1931 года.

С момента оставления Киева поляками в 1920 г. я приступила к организации советской школы.

С 1920 г. по сентябрь 1929 г. я заведывала 11-й польской школой в Киеве, когда была от этой должности, а в ноябре 1929 г. и от польской педагогической работы снята.

По существу поставленного мне вопроса о моей связи с буржуазными польскими организациями после 1920 г. даю следующие объяснения:

В 1921 или 1922 г. я посетила польское представительство (делегацию), помещавшееся по Житомирской ул. Пришла я в делегацию выяснить, каким образом переслать в Польшу учительнице МАЙКОВСКОЙ Марии книги, оставленные ею у меня до ее отъезда в Польшу, куда она выехала еще до занятия Киева поляками.

Беседовала я с пред[седателем] польделегации РОЖКОВСКИМ²⁰⁷, с которым в этот первый свой приход лишь познакомилась.

РОЖКОВСКИЙ обещал оказать содействие и при случае книги переслать.

РОЖКОВСКИЙ принял меня весьма любезно. Я представилась как заведующая 11-й польской школой. РОЖКОВСКИЙ интересовался общими сведениями о количестве учеников, учителей, положением учителей, в каком состоянии находится помещение и т. д.

Я дала РОЖКОВСКОМУ устно информацию о положении школы.

²⁰⁷ Так у документі. Слід – Рошковським (Roszkowski Adam).

РОЖКОВСКИЙ особо любезно подчеркнул, что он в любое время к моим услугам и что если он будет нужен мне, что я всегда могу навестить его и буду принята.

В то время в польдеlegationи были очень большие очереди, и РОЖКОВСКИЙ на клочке бумаги написал свою фамилию, что должно было служить основанием для пропуска вне очереди.

Вспоминаю, что в первый раз я посетила делегацию совместно с ПАВЛИКОВСКИМ Владиславом Казимировичем. В это время он работал в 11-й школе, как представитель польсекции Губпаркома. Был он к моменту посещения делегации уже беспартийным, но продолжал работать в школе. ПАВЛИКОВСКИЙ исключен был из партии, по его словам, как б[ывший] дворянин.

ПАВЛИКОВСКИЙ говорил мне, что в польдеlegationию он должен пойти по личному делу. Содержание этого дела мне неизвестно. Кажется, это касалось семьи. В Польше у него жили родственники.

РОЖКОВСКИЙ вначале принял меня, а затем ПАВЛИКОВСКОГО.

В разговоре с РОЖКОВСКИМ всплыл вопрос о ПАВЛИКОВСКОМ. Я не помню, по РОЖКОВСКОГО или моей инициативе, возник вопрос о ПАВЛИКОВСКОМ.

Несомненно, что РОЖКОВСКИЙ интересовался ПАВЛИКОВСКИМ, но делал он это весьма тонко, к примеру, в порядке вопросов: хорош ли он педагог; помогает ли в школьной работе; родственник ли он ПАВЛИКОВСКИХ, живущих в Польше, которых РОЖКОВСКИЙ знал, и вообще интересовался индивидуальными чертами ПАВЛИКОВСКОГО.

Я подчеркиваю, что РОЖКОВСКИЙ в эту первую встречу со мной вел довольно тонкую игру. Отлично помню, что политики и вопроса влияния на школу РОЖКОВСКИЙ не затрагивал.

Припоминаю одну только характерную фразу, сказанную, кажется, при прощании и касающуюся школы: «У нас общие с Вами интересы», поскольку он помогает выезду детей.

Я говорила с ПАВЛИКОВСКИМ после посещения делегации, и он тоже подчеркивал особую любезность и тактичность РОЖКОВСКОГО и что его вопросы о школе были вполне естественны и выдержаны. Говорил ПАВЛИКОВСКОМУ, что давно слышал обо мне,

как о хорошем педагоге и рад, что имел возможность познакомиться со мной.

В период 1921–[19]22 гг. моя знакомая, с которой я сталкивалась по работе – СТЕМПКОВСКАЯ, заведовала польским интернатом детей польских беженцев.

СТЕМПКОВСКАЯ, будучи заведующей советским детским домом, теснейшим образом была связана с польской делегацией и проводила официальную отправку детей польских беженцев в Польшу. Одновременно за деньги отправлялись в Польшу и дети не польских беженцев.

Спустя некоторое время после первого посещения мною делегации СТЕМПКОВСКАЯ передала мне просьбу РОЖКОВСКОГО явиться в делегацию и, между прочим, говорила, что я произвела на РОЖКОВСКОГО очень хорошее впечатление. В общем, льстила мне.

Во второе посещение делегации принял меня РОЖКОВСКИЙ. Предлогом вызова меня был ответ на мою просьбу о книгах. Он продолжал обещать оказать содействие в пересылке книг курьером.

Его линией продолжала быть особая любезность. В процессе беседы РОЖКОВСКИЙ высказал желание, учитывая тяжелое материальное положение учительства, помочь польскому учительству выдачей продовольственного пайка. Мы договорились о том, что я дам цифру польучительства и он санкционирует выдачу соответствующего количества пайков.

Тут же РОЖКОВСКИЙ попросил меня написать о количестве учителей, коим нужно выдать пайки, и одновременно просил изложить количество учителей, учеников, какое количество из них коренных и пришлых, а также просил сообщить (изложить) ему цифровые сведения о других школах. Сведения, просимые РОЖКОВСКИМ, я в делегации написала и ему вручила.

Разговор окончился заявлением РОЖКОВСКОГО, что он через СТЕМПКОВСКУЮ сообщит, когда можно будет получить пайки.

Через СТЕМПКОВСКУЮ меня поставили в известность, и я явилась в делегацию, где обсудила с РОЖКОВСКИМ порядок получения продуктов.

В это третье посещение РОЖКОВСКИЙ предложил мне взять некоторую сумму денег для раздачи польскому учительству.

Сумма была незначительной. Я не соглашалась брать деньги, но РОЖКОВСКИЙ настаивал, мотивируя тем, что он роздал все деньги, и больших сумм у него нет, и что в дальнейшем он постарается вновь помочь.

Я получила, не помню сейчас какую сумму в польских марках. В получении от РОЖКОВСКОГО денег я дала ему расписку. Он объяснил, что деньги он выведет в расход, как выданные беднейшему населению, а что расписка конфиденциальная нужна ему, как оправдательный документ.

Польское учительство поставлено было в известность и получило из делегации посылки. Деньги я лично раздала польскому учительству. Я не говорила об источнике получения денег, отвечая на вопрос, что это значения не имеет.

Полагаю, что учительство подозревало об источнике этих денег.

Кроме выехавших в Польшу, из лиц, живущих сейчас в Киеве, посылки и деньги получили ЧАРНЕЦКАЯ, РИМИНСКАЯ.

Кроме указанных трех раз, я больше с РОЖКОВСКИМ не виделась. Он выехал в Польшу.

Из учительниц, посещавших в этот период времени польдеlegation, знаю учительницу РИМИНСКУЮ Марию. Посещала по личным делам. До занятия Киева советскими войсками она занимала должность начальницы польской школы «мацеж польской»²⁰⁸.

В период, когда пред[седателем] польдеlegation был РОЖКОВСКИЙ, уже после получения при моем посредстве посылок и денег

²⁰⁸ «*Macierz Szkolna*», «*Polska Macierz Szkolna*», «*Macierz Polska*» – назва польських освітніх інституцій, покликаних оберігати поляків від денационалізації й утверджувати польськість шляхом поширення національної освіти і культури, утвердження патріотичних засад, які функціонували від кінця XIX ст. на окупованих польських землях й в еміграційних польських осередках. На території Російської імперії «*Polska Macierz Szkolna*» вперше постала у Варшаві 1905 р. як конспіративна організація, згодом набула поширення, зокрема у правобережних українських губерніях. Наступного року легалізувалася, але 1907 р. була заборонена й напівлегально діяла до Лютневої революції 1917 р., коли знову легалізувалася й досягла піку власної діяльності. З більшовицькою окупацією України 1920 р. організація була заборонена, мережа її освітніх закладів ліквідована, майно розграбоване. Педагогічний персонал у більшості виїхав до Польщі, ті, хто залишився, назагал стали жертвами репресій (див., напр.: Świdarska W. *Polska Macierz Szkolna na Podolu* // *Pamiętnik Kijowski*. – Londyn: ORBIS; Nakładem Koła Kijowian, 1966. – Т. III / Red. W. Wielhorski. – S. 139–148).

польгучительством, ко мне пришла РИМИНСКАЯ и вручила мне полученные в польделегаации деньги, кои я раздала учительству, не говоря об источнике получения денег.

Ко мне как-то приходил из делегации чиновник, который предлагал вновь получить для польгучительства пайки. Всего, если память мне не изменяет, польгучительство получило из делегации пайки два раза.

В третий раз от получения посылок польгучительство отказалось.

После получения посылок и денег в делегации имело место следующее:

1. Ко мне пришла неизвестная дама в трауре, средних лет, которая, не представляясь, заявила мне, что пришла предупредить меня о той опасности, которая угрожает мне и школе со стороны ПАВЛИКОВСКОГО, который, работая в Чрезвычайке, погубил много людей. Мне советовалось употребить все усилия для того, чтобы избавить школу и себя от подобной личности (ПАВЛИКОВСКОГО).

Я ответила, что ПАВЛИКОВСКОГО знаю и в советах не нуждаюсь. Я рассказала об этом ПАВЛИКОВСКОМУ, и мы пришли к такому выводу, что эта линия кс. СКАЛЬСКОГО²⁰⁹, стремящегося отгородить школу от советского влияния.

Мы понимали, что линия СКАЛЬСКОГО имела своим началом польскую делегацию.

2. Вторично через некоторое время ко мне пришла другая неизвестная женщина, тоже полька. Она представилась сотрудницей делегации. Было это, приблизительно, в 1923 г.

С исчерпывающей ясностью представительница делегации поставила вопрос о том, что ей нужны подробные статистические данные о школе, о советских и вообще методах преподавания и т. д. Требовался доклад о состоянии школы и планах. Я ответила отказом и никаких сведений не дала. О приходе ко мне этой женщины я поставила в из-

²⁰⁹ *Скальський Теофіл-Олександр Готфрідович* (Skalski Teofil, 1877–1958) – священнослужитель РКЦ, прелат. З 1913 р. – настоятель костюлу св. Олександра у Києві. З 31 березня 1926 р. – Апостольський адміністратор Житомирської єпархії РКЦ. 9 червня 1926 р. заарештований. У січні 1928 р. у Москві засуджений до 10 років позбавлення волі. Утримувався у Ярославському політизоляторі та Бутирський в'язниці. У вересні 1932 р. обміняний у Польщу. Автор спогадів «Тетор і cierpienie: Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932: Wspomnienia» (Люблін – Рим – Львів, 1995; 2-ге вид., випр. і доп. – Краків, 2008).

вестность ПАВЛИКОВСКОГО, который одобрил мой отказ в даче сведений.

3. В третий раз и последний ко мне пришел неизвестный молодой человек. Представился ОРЛИКОВСКИМ, и я вспомнила, что в первый раз приходившая ко мне дама называла фамилию ОРЛИКОВСКОГО, которого ПАВЛИКОВСКИЙ выдал ЧК.

ОРЛИКОВСКИЙ заявил, что он б[ывший] офицер, поляк и содержится в ДОПре, поскольку он выдан был ЧК. ОРЛИКОВСКИЙ бывал на дому у ПАВЛИКОВСКОГО, последний обещал ОРЛИКОВСКОМУ оказать содействие в переходе в Польшу, но выдал его.

ОРЛИКОВСКИЙ отзывался о ПАВЛИКОВСКОМ как о негодяе и, узнав о роли ПАВЛИКОВСКОГО в школе, решил предупредить меня и тем самым польскую школу, что он считает себя обязанным это сделать, как поляк.

Я просила ОРЛИКОВСКОГО оставить квартиру и об этом посещении рассказала ПАВЛИКОВСКОМУ, который знал ОРЛИКОВСКОГО.

Мы пришли к выводу, что это все продолжающаяся линия польского буржуазного влияния на школу.

ОРЛИКОВСКИЙ, удивляясь, возмущался, как я могу допустить создавшееся в школе положение.

Поскольку поляки не сумели через меня осуществить реализацию линии польского государственного влияния, я понимала, что делегация приняла меры к проведению своего влияния через других учителей.

Мне известно было, что ряд учителей связаны были с польской делегацией. В частности, мне известны: МАРКЕВИЧ, КНОЛЬ, ГАЕВСКАЯ, РУЖИЦКАЯ, ГУТМАН.

Это учительство и особенно КУРИЛОВИЧ, поддерживавшие связь с кс. СКАЛЬСКИМ и проводившие линию клира, срывало советизацию школы. Все указанные выехали в Польшу. КУРИЛОВИЧ удержалась в школе до 1925 г., когда после небольшого перерыва вновь стала работать в клубе и польском детдоме.

В 1928 г. КУРИЛОВИЧ легально выехала в Польшу. В бытность инспектора польшкол СНАДСКОГО²¹⁰ КУРИЛОВИЧ выданы были справки о том, что инспектура не возражает, чтобы КУРИЛОВИЧ выехала в Польшу. СНАДСКИЙ с моих слов знал, что КУРИЛОВИЧ нессоветский тип.

На поставленный вопрос отвечаю, что название «польский обывательский комитет» мне известно, но содержание его работы вспомнить не могу. Членом «польского обывательского комитета» я не состояла. Утверждаю это категорически.

Что же касается выдачи мною удостоверений лицам, выезжающим в Польшу, об их политической благонадежности, то могу сказать следующее:

В 1922 г. ко мне обратилась воспитательница детского польского сада СОБОТКОВСКАЯ с просьбой удостоверить, что она не принадлежит к коммунистической партии, что ей было необходимо для получения польской визы.

На ходатайстве СОБОТКОВСКОЙ в польдеlegation о выезде я удостоверила, что она к компартии не принадлежит. Я удивилась, почему СОБОТКОВСКАЯ обратилась именно ко мне. Она объяснила, что ей нужны три подписи лиц, кои известны были бы польдеlegation. Поскольку этот вопрос всплыл в польской прессе статьей ПОЛИТУРА, я узнала, что СОБОТКОВСКОЙ дали свою подпись кс. ЗМИГРОДСКИЙ²¹¹ и врач школы КОТОВИЧ (поляк). СОБОТКОВСКАЯ выехала в Польшу.

Я мотивировала тогда, что удостоверила внепартийность СОБОТКОВСКОЙ потому, что считала ее партийной и думала, что таким образом оказываю содействие партийному товарищу.

Это объяснения я даю и сейчас, несмотря на то, что понимаю всю наивность такого моего предположения.

²¹⁰ *Снадзький Чеслав* (Snadzki Czesław, 1905–?) – функціонер політики «коренізації» серед польського населення УССР; інспектор польських шкіл м. Києва; згодом заступник директора Польського педагогічного інституту у Києві. Арештований 7 липня 1933 р. у Києві. Засуджений у сфабрикованій «справі» так званої «ПОВ». Реабілітований 1956 р. Сприяв з'ясуванню механізму фабрикавання «справи ПОВ».

²¹¹ *Жмігродський Юзеф, о.* (Żmigrodzki Józef, 1880–1935) – настоятель костюлу св. Миколая у Києві. Заарештований у січні 1930 р., засуджений до 7 років таборів; помер у тюремному лазареті на Соловках.

Я понимаю, что если моя подпись имела в польской делегации цену и вес, то, естественно, что польделегация видела в моем лице своего ставленника – человека, проводящего не советизацию школы, а линию польского государственного влияния в воспитании польской молодежи.

К этому я пришла очень быстро после того, как мой поступок стал достоянием гласности.

На поставленный вопрос о том, кому еще, кроме СОБОТКОВСКОЙ, я выдала справки о политической благонадежности для представления в польделегацию – отвечаю: я не помню, кому еще я выдала справки о политблагонадежности для польделегации.

Я лично в советской школе и вообще польского буржуазного воспитания молодежи в духе преданности Польши и религии не проводила.

Записано с моих слов верно и мне прочитано, в чем и расписываюсь.

[ШУМОВИЧ]

Допросил: Уполномоченный ОО

[ШМАЛЬЦ]

Верно: Шмальц

ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 57003. – Арк. 56–63. Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

У перекладі польською мовою опубліковано у виданні: Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Cz. 1: Lata 1917–1939 / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. – Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 2005. – T. V / Pod redakcją S. Stępnia i O. Rublowa. – S. 63–67.

№ 98

*Заключна постанова
Київського обласного сектору ГПУ УССР
у справі по обвинуваченню колишньої завідувачки
11-ї польської школи у Києві Я. Шумович*

14 липня 1931 р.

К след[ственному] делу № 243

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ ПОСТАНОВЛЕНИЕ

По обвинению гр. ШУМОВИЧ
Ядвига Сигизмундовны в прес-
туплении, предусмотренном
ст. 7-54/7 УК УССР.

Органами ГПУ за последние годы раскрыты были ряд дел по обвинению учителей польских школ в проведении под руководством, исходящим из Польши, воспитания польской молодежи в национально-патриотическом духе, воспитания в советских школах преданных сынов польского буржуазного государства.

В числе остатков этой линии 2-го Отдела Польгенштаба известны были бывш[ая] заведующая 11[-й] польской трудшколы – ШУМОВИЧ Ядвига и друг[ие] учителя.

На основании этих данных были арестованы ШУМОВИЧ и друг[ие] учителя, которые в процессе следствия были освобождены²¹².

Проведенным по делу следствием установлено следующее:

ШУМОВИЧ Ядвига – дочь бывшей содержательницы пансиона в Житомире, по профессии педагог, с 1907 г. по февральскую революцию 1917 г. преподавала в Киеве в польской гимназии ПЕРЕТЯТЬКОВИЧ.

²¹² Див., напр.: Ващенко І. М. «Справа» польських педагогів Києва 1930–1931 рр. – маловідома сторінка антипольських репресій 1930-х рр. // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер.: Історія: 36. наук. праць / За ред. П. С. Григорчука. – Вінниця: ДП «ДФФ», 2004. – Вип. 8. – С. 299–303.

Начиная с 1920 г. и по 1929 г. заведовала в Киеве 11[-й] польской трудовой школой. С работы была снята и от польской работы отстранена в 1929 г. (см. л. д. 56–77).

Из тех же показаний ШУМОВИЧ видно:

В 1920 г., после отступления польских войск из Киева, ШУМОВИЧ сгруппировала вокруг себя польское учительство и принялась за организацию советской польской школы.

В состав инициативной группы вошли: ГУТМАН, РУДНИЦКАЯ, ОСТРОВСКАЯ (выехали в дальнейшем в Польшу), РЕМИНСКАЯ и ШУМОВИЧ (см. л. д. 131).

Об этом периоде ШУМОВИЧ показала:

«Польское правительство решило не выпускать Киева из центра своего внимания, уделяя большое внимание вопросу воспитания подрастающего поколения. Действовало оно, главным образом, через духовенство в лице ксендза СКАЛЬСКОГО, а также непосредственно через педагогов в школе»... (см. л. д. 132).

Касаясь своей связи и работы под руководством председателя Польского Исполнительного Комитета АНДРЖИЕВСКОГО²¹³ Иосифа, ШУМОВИЧ показывает:

«...Кроме СКАЛЬСКОГО, активно действовал скрывавшийся в то время в Киеве бывш[ий] председатель Исполнительного комитета АНДРЖИЕВСКИЙ, которого я лично не знала. Он то и посетил меня однажды, долго расспрашивал об организуемой тогда школе, много говорил о необходимости школы для детей беженцев,

²¹³ *Анджейовський Йосафат* (Andrzejowski Józefat, 1849–1939) – польський промисловець й освітній діяч, власник керамічних підприємств у Києві. 1881 р. заснував нелегальну польську школу. 1899 р. обраний головою Towarzystwa Oświaty Narodowej у Києві. 1913 р. заарештований й засланий до Астрахані. Після повернення, у квітні 1917 р., став керівником відділу освіти Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi, який очолював Йоахим Бартошевич (Bartoszewicz Joachim). Працював одночасно в освітній раді Генерального секретарства польських справ Української Центральної Ради. 1917–1921 рр. – голова «Macierzy Polskiej» у Києві. Під загрозою арешту більшовицькою поліцією перейшов на нелегальне становище, працював робітником. Наприкінці 1921 р. перебрався до Варшави, був секретарем Червоного Хреста (докладніше див.: Białokur M. *Józefat Andrzejowski (1849–1939). Szkic do portretu nestora polskiej pracy oświatowej na Ukrainie* // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 2003. – Nr. 1-2. – S. 103–109).

которые не успели еще выехать в Польшу, и, уходя, благословил меня НА ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ БОРЬБЫ С БОЛЬШЕВИКАМИ, ЗА СОХРАНЕНИЕ НАЧАЛ ПРЕЖНЕЙ ПОЛЬСКОЙ ШКОЛЫ.

Свои директивы он обещал давать через ГУТМАНА, который помогал ему скрываться и который был в то время инструктором польских школ при НАРОБРАЗЕ и завед[ующим] польской мужской школы. Я тогда заведовала там же женской польской школой.

...ГУТМАН официально занял положение инструктора польских школ при НАРОБРАЗЕ и одновременно, будучи связан с АНДРЖИЕВСКИМ, занял руководящее положение. Он был связующим звеном между АНДРЖИЕВСКИМ и нашей группой» (см. л. д. 132, 140).

Остановливаясь на вопросе идейной установки и практической контрреволюционной работы в период 1920–[19]22 гг. польского учительства в советской польской трудовой школе, ШУМОВИЧ говорит:

«...Естественно сложившаяся руководящая пятерка из ГУТМАНА, РЕМИНСКОЙ, РУДНИЦКОЙ, ОСТРОВСКОЙ и меня представляла из себя к.-р. группу учительства, заинтересованную в воспитании детей в религиозном и патриотическом духе.

Все указания ГУТМАН делал от имени АНДРЖИЕВСКОГО.

...Указания, полученные от АНДРЖИЕВСКОГО, ГУТМАН общал нашей пятерке на частных наших заседаниях.

...Полученные от АНДРЖИЕВСКОГО через ГУТМАНА указания реализовывались в практической работе каждым из нашей группы» (см. л. д. 140, 141).

«...В частности, АНДРЖИЕВСКИЙ одобрил подбор мною к.-р. учительства, что обеспечивало реализацию плана АНДРЖИЕВСКОГО.

Добавляю, что учительство подбиралось пятеркой, в том числе и мною, и, естественно, что я несу за эту работу контрреволюционную такую же ответственность, как и остальные члены пятерки» (см. л. д. 93).

«Я утверждаю, что с 1920 по 1923 г. КУРИЛОВИЧ (учительница 11-й школы) вела в школе патриотическое воспитание детей, о чем мне было известно и что мною сознательно покрывалось.

...Будучи агентурою СКАЛЬСКОГО, КУРИЛОВИЧ срывала ту а[н]тирелигиозную работу, которая все же проводилась в школе» (см. л. д. 93, 96, 97).

Преподавательский состав 11-й польской трудшколы, работавший под руководством заведывающей ШУМОВИЧ, по ее же показаниям, мог проводить только одну линию «шовинистического и патриотического воспитания молодежи, реализуя это в советской по форме и к.-р. по существу школе» (см. л. д. 141, 142).

В 1922 г., незадолго до отъезда в Польшу ГУТМАНА и АНДРЖИЕВСКОГО, делами школы начала активно интересоваться польская делегация, которая, по показаниям ШУМОВИЧ, была в курсе работы, проводимой АНДРЖИЕВСКИМ через к.-р. группу учительства.

О периоде связи с польской делегацией ШУМОВИЧ показывает, что в 1921 г. она посетила Киевскую польскую делегацию и принята была председателем делегации РОЖКОВСКИМ (см. л. д. 56):

«...РОЖКОВСКИЙ принял меня весьма любезно. Я представилась как заведывающая 11-й польской школы. РОЖКОВСКИЙ интересовался общими сведениями о количестве учеников, учителей, положением учителей, в каком состоянии находится помещение и т. д. Я дала РОЖКОВСКОМУ устно информацию о положении в школе.

РОЖКОВСКИЙ особо любезно подчеркнул, что он в любое время к моим услугам и что, если он нужен мне, то я всегда могу его навестить и буду принята. В то время в делегации были большие очереди, и РОЖКОВСКИЙ на клочке бумаги написал свою фамилию, что должно было служить основанием для пропуска вне очереди» (см. л. д. 56).

Вторично ШУМОВИЧ посетила польделегацию по приглашению РОЖКОВСКОГО, переданному через СТЕМПКОВСКУЮ.

СТЕМПКОВСКАЯ, по показаниям ШУМОВИЧ, заведовала советским польским детским домом, теснейшим образом была связана с польделегацией и проводила отправку детей в Польшу (см. л. д. 58).

Совершенно естественно, что СТЕМПКОВСКАЯ была в делегации доверенным лицом и поручение ей пригласить в делегацию ШУМОВИЧ может быть понято только, как поручение серьезного делового характера.

Во второе посещение делегации ШУМОВИЧ вновь была принята РОЖКОВСКИМ. РОЖКОВСКИЙ, продолжает свои показания ШУМОВИЧ, был особенно любезен:

«...В процессе беседы РОЖКОВСКИЙ высказал желание помочь польучительству выдачей продовольственного пайка, учитывая тяжелое материальное положение учительства. Мы договорились о том, что я дам цифру польучительства и он санкционирует выдачу соответствующего количества пайков.

Тут же РОЖКОВСКИЙ попросил меня написать о количестве учителей, коим нужно выдать пайки, и одновременно просил изложить количество учителей, учеников, какое количество из них коренных и пришлых, а также просил изложить ему цифровые сведения о друг[их] школах. Сведения, просимые РОЖКОВСКИМ, я в делегации написала и ему вручила» (см. л. д. 58).

Для связи с ШУМОВИЧ делегация продолжала использовать указанную выше СТЕМПКОВСКУЮ.

Пайки для польучительства были получены и розданы.

В процессе дальнейшей связи с делегацией ШУМОВИЧ, по предложению РОЖКОВСКОГО, взяла у последнего и по его указаниям раздала польскому учительству некоторую сумму денег:

«В получении от РОЖКОВСКОГО денег я дала ему расписку. Он объяснил, что деньги он выведет в расход, как выданные беднейшему населению, а что расписка конфиденциальная нужна ему, как оправдательный документ.

...Деньги я лично раздала польскому учительству. Я не говорила об источнике получения денег, отвечая на вопрос, что это значения не имеет. Полагаю, что учительство подозревало об источнике этих денег» (см. л. д. 59).

Деньги из польской делегации получены были ШУМОВИЧ для вручения польучительству также через бывш[ую] начальницу школы «МАЦЯЖ ПОЛЬСКОЙ» [«Macierz Polska»] РЕМИНСКУЮ Марию, которая посещала польскую делегацию и преподавала в польской трудшколе № 11, которой заведовала ШУМОВИЧ. Эти деньги также были розданы польучительству.

ШУМОВИЧ посетил также сотрудник делегации, предлагавший получить для польучительства пайки. Всего пайки получены были два раза (см. л. д. 59, 60).

После получения в делегации посылок и денег для польучительства и дачи делегации информации о положении польской школы, к ШУМОВИЧ, как видно из ее показаний, явилась неизвестная дама, которая представилась сотрудницей делегации. Было это в 1923 г. Она рассказала, что прибыла из Польши по вопросу обследования советских польских школ и подробно интересовалась состоянием школы, планами учебы и т. д.:

«С исчерпывающей ясностью представительница делегации поставила вопрос о том, что ей нужны подробные статистические данные о школе, о советских и вообще методах преподавания и т. д. Требовался доклад о состоянии школы и планах. Я ответила отказом и никаких сведений не дала» (см. л. д. 60, 61).

В последующих показаниях по этому вопросу ШУМОВИЧ говорит:

«...Я отказалась дать ей эти планы, т. к. боялась, но проинформировала ее о положении школы. Интересующие ее заметки она делала.

Я утверждаю, что указанная ясных и конкретных директив не дала, но ясно, что основной целью ее прихода было выяснить состояние школы, о чем я ее информировала, поставив в известность, что в школе ПРОВОДИТСЯ РАБОТА ПО ВОСПИТАНИЮ МОЛОДЕЖИ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ДУХЕ.

С РЕМИНСКОЙ я беседовала о посещении меня приехавшей из Варшавы женщиной, пришедшей ко мне от имени польдеlegationии» (см. л. д. 142).

Признаваясь в связи с АНДРЖИЕВСКИМ и работе по его указаниям в школе; связи с польдеlegationией в лице РОЖКОВСКОГО, даче информации, получении посылок и денег для польучительства и проведении в школе линии воспитания молодежи в патриотическом духе в период 1920–1922 гг., ШУМОВИЧ настаивает на том, что в дальнейшем и вплоть до 1925 г. имели место отдельные к.-р. ошибки, вроде того, что ею покрывалась религиозная и патриотическая работа, проводимая в школе учительницами КУРИЛОВИЧ и РЕМИНСКОЙ, но

что организованного вредительства не было. ШУМОВИЧ настаивает на том, что после 1925 г. и вплоть до момента изъятия из школы и отстранения от польской работы в 1929 г. она работы по замедлению советизации школы не проводила (см. л. д. 89, 90).

Эти показания ШУМОВИЧ находят в прямом противоречии с фактом снятия и отстранения ее от работы в 1929 г. и с добытыми следствием показаниями.

Бывшая арестованная по настоящему делу ШТУРЦ показала:

ШУМОВИЧ проживала со своей матерью, старухой ЕЗЕРСКОЙ, посещавшей костел, антисоветски настроенной, которая и вела беседы антисоветского характера с приходившими к ШУМОВИЧ ее учениками:

«... Там устанавливались такие отношения, что учащиеся сообщали все антисоветские новости и настроения, провокационные слухи об интервенции и т. д.» (см. л. д. 3).

«... ЕЗЕРСКАЯ говорила мне об аресте кс. СКАЛЬСКОГО, о его болезни, что ему предлагали в порядке обмена выехать в Польшу, но он отказался от обмена, а хотел быть мучеником за свою веру.

ЕЗЕРСКОЙ было известно о происходящих в городе арестах и о сборе денег для помощи кс. СКАЛЬСКОМУ» (см. л. [д.] 5).

В числе учениц, посещавших ШУМОВИЧ, ШТУРЦ называет ВАСИЛЕВСКУЮ Ванду.

Из имеющихся в КОС ГПУ данных, известно, что отец ВАСИЛЕВСКОЙ Ванды – бывш[ий] белый офицер, в прошлом расстрелян.

Брат ВАСИЛЕВСКОЙ Ванды в 1930 г. сослан в Соловки как участник к.-р. группы польской молодежи.

Касаясь работы в школе ШУМОВИЧ и близких ей учителей, имея в то же время ввиду и себя, ШТУРЦ показывает, что ШУМОВИЧ окружила себя учителями, настроенными скрытно враждебно к Советской власти, и что в школе проводилась работа по патриотическому воспитанию детей.

В числе учителей, близко стоявших к ШУМОВИЧ и бывавших у нее, ШТУРЦ называет также ВЕРЖАНСКОГО Казимира Антоновича, арестованного по настоящему делу. Тесно связанная с ШУМО-

ВИЧ групука учителів, в том числі і ШТУРЦ, бывали на квартирі у ШУМОВИЧ.

Учителя, близкіе ШУМОВИЧ, бывая і собираясь у неї на квартирі, вели розговори:

«...Обсуждали, кого из учеников, как не поддающихся их влиянию, следует опасаться, как обольшевиченных. Сама ШУМОВИЧ указывала учителям, кого из учеников следовало бы опасаться. Правда, таких детей было мало, в большинстве кто-либо из детей рабочих...» (см. л. д. 2).

«...ШУМОВИЧ ставила вопрос таким образом, что некоторые ученики, как-то: дети коммунистов и живущие в советски настроенной среде, не поддаются антисоветскому влиянию и что с ними нужно быть особо осторожными, т. к. они могут понять проводимую нами линию антисоветского воспитания или, не понимая, высказать дома полученное в школе антисоветское, и что это может вызвать неприятности» (см. л. д. 13).

Остановившаяся на реагировании учительства, близкого ШУМОВИЧ, на нездоровые политические настроения, имевшиеся среди учеников, ШТУРЦ показывает:

«...Во время наших бесед, в связи с этим давалась такая оценка, что положение в стране тяжелое, что недовольство имеет место среди родителей и, естественно, переносится на детей. Мы при обсуждении договаривались о том, что во время антисов[етских] разговоров учеников будем их прекращать, но никаких объяснений как в пользу советской власти, так и против, давать не будем.

Наибольшую активность во время этих бесед принимали МОШИНСКАЯ и ШУМОВИЧ» (см. л. д. 7).

Показания ШТУРЦ по целому ряду²¹⁴ других²¹⁵ вопросов, составляющих²¹⁶ основу²¹⁷ воспитания в школе, и указанное выше, дает картину положения, при котором под руководством ШУМОВИЧ в школе

²¹⁴ Далі закреслено – «мелких».

²¹⁵ «других» – додруковано.

²¹⁶ Далі закреслено – «базу».

²¹⁷ «основу» – додруковано.

проводилась до последних дней ее работы²¹⁸ линия замедления советизации школы²¹⁹.

«...ШУМОВИЧ я посещала в 1928–1929 гг., в моем присутствии, а также МОШИНСКОЙ, ДЕМЧЕНКО и ЛЕОНТОВИЧ, несколько раз имели место разговоры об отдельных событиях в школе, давалась им оценка и определялась линия поведения.

...Между собой договорились от пионерской работы отмежеваться. Это объясняется тем, что проведение пионерской работы – это один из элементов советизации школы, в чем учительство заинтересовано не было» (см. л. д. 6 и 7).

«Мы беседовали у ШУМОВИЧ по вопросу об антирелигиозной пропаганде в школе. ШУМОВИЧ говорила, что она не может внедрять детям то, во что она сама не верит.

Та небольшая антирелигиозная пропаганда, которая проводилась в школе, носила исключительно формальный характер.

...ШУМОВИЧ говорила, что она, преподнося детям научные установки, не доводила этой работы до конца, оставляя неясными вопросы религиозного характера.

Обсуждалось также, что если кто-либо из учеников не явится на занятия из-за религиозного праздника, то его формальные объяснения должны считаться уважительными и вопроса неприхода из-за религиозного праздника не подымать.

ЧАРНЕЦКАЯ и РУДНИЦКАЯ преподают польский язык. Они все время говорили, что современной польской литературы для школьников нет, и поэтому пользовались старой литературой, в частности МИЦКЕВИЧЕМ.

Знаю, что запрещенную литературу убрали из школы только в 1930 г., и т. д.» (см. л. д. 7, 8, 9, 10).

Из имеющихся в деле свидетельских показаний бывш[его] директора польского педагогического техникума в Киева, члена партии ШМИДТА²²⁰, видно, что ШУМОВИЧ, будучи связанной с антисовет-

²¹⁸ Далі закреслено – «в школе».

²¹⁹ Далі закреслено – «и явное вредительство».

²²⁰ Шмідт Василь (Szmidt Bazyli, 1894– ?) – народився у Сибіру у родині польського заслання. Здобув університетську освіту, працював учителем історії. Член КРПП з 1919 р. Перебував в ув'язненні у Польщі 1921–1922 рр., 1923–1924 рр. мешкав у Празі й Відні, згодом виїхав як політемігрант до СРСР. З 1924 р.

скої групою учителів, вела в школі лінію замедлення советизації її. (см. л. д. 121–124).

На основанні изложеного, обвиняється: ШУМОВИЧ Ядвига Сигизмундовна, из дворян, 1882 г. рождения, полька, подданная УССР, с высшим образованием, по профессии педагог, служащая, член союза Работпрос, беспартийная, –

– в том, что, будучи заведующей польской трудовой школой № 11, поддерживала связь с председателем Польского Исполнительного Комитета АНДРЖИЕВСКИМ Юзефом, под руководством которого проводила в советской школе подбор к.-р. учительства и осуществляла линию польского государственного влияния в школе, воспитывая детей в национально-патриотическом духе. Связана была с польским дипломатическим представительством, которого информировала письменно и устно о положении польской школы, учительстве и т. д., а также получала неоднократно посылки и деньги, передававшиеся ею польскому учительству. Работу по воспитанию польской молодежи в патриотическом духе и по замедлению советизации польской школы проводила вплоть до 1929 г., т. е. момента снятия с польской работы, что предусмотрено ст. 7/54-7 УК УССР.

Исходя из вышеизложенного:

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело № 243 по обвинению ШУМОВИЧ Ядвиги Сигизмундовны в преступлении, предусмотренном ст. 7/54-7 УК УССР, направить в Особое Совецание при Коллегии ГПУ УССР с ходатайством о применении к ШУМОВИЧ меры социальной защиты – **ВЫСЫЛКУ**²²¹ **СРОКОМ НА ПЯТЬ (5) ЛЕТ** – *минус Киев, Харьков, Мо-*

упродовж двох років був заступником директора, згодом до 15 лютого 1930 р. – директором Польського педагогічного технікуму ім. Ф. Кона у Києві. Потрапив у конфлікт (власне, спричинивши його) зі значною частиною польських педагогів м. Києва, друкував у пресі (навіть московській польськомовній) під псевдонімами «Aleksander», «Swiadomy», «Stary Pracownik» статті з брутальною критикою польського учительського середовища УССР, обвинувачуючи його у «антисоветчині», «польському націоналізмі», потуранні «ворожим елементам» тощо. Вийхав до Москви, працював у польськомовній комуністичній пресі. З великою долею ймовірності репресований і страчений 1937–1938 рр.

²²¹ Далі рукою Ю. Кривця закреслено – «В СИБИРЬ».

*сква, Ленинград, пограничные области и Украина. З-під варти звільнити*²²².

СПРАВКА: 1) Вещественных доказательств по делу нет.
2) Арестованная ШУМОВИЧ Я. С. содержится под стражей в Киевском Допре № 2/ц.

УПОЛНОМОЧЕННИЙ ОО

Шмальц

СОГЛАСЕН: ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА ОО

Южный

УТВЕРЖДАЮ: ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА КОС ГПУ УССР

*Кривец*²²³

С предлагаемой мерой социальной защиты

СОГЛАСЕН:

ПРОКУРОР СЕКТОРА ГПУ

[БАТРАК]

²²² «минус Киев, Харьков, Москва, Ленинград, пограничные области и Украина. З-під варти звільнити» – дописано червоним олівцем Ю. Кривцем.

²²³ *Кривець Юхим Хомич* (1897–1940) – один з керівників органів ГПУ-НКВД УССР 1920–1930-х рр. Зокрема, від березня 1931 р. – помічник начальника Київського оперативного сектору ГПУ УССР; від вересня 1931 р. – начальник секретно-політичного відділу ГПУ УССР. Майор державної безпеки (1935), старший майор державної безпеки (1936). 28 січня 1939 р. звільнений з посади начальника Управління НКВД РСФСР по Орджонікідзевському краю й невдовзі заарештований. 25 січня 1940 р. Військовою колегією Верховного Суду ССРС засуджений до вищої міри покарання, наступного дня страчений. Не реабілітовувався.

*Звинувальний висновок не зовсім відповідає обставинам справи, злочини Шумович відносяться до 1921–1922 та 1923 року. Кваліфікувати за арт. 7-54-7 КК не можна, погоджуюсь мінус Київ, Москва, Ленінград, Харків, з-під варту звільнити*²²⁴.

Прокурор Київського Оперативного
Сектору ДПУ²²⁵

Батрак²²⁶

14/VII [1931 р.]

ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 57003. – Арк. 193–199 зв. – Оригінал. Авторизований машинопис російською мовою. ПРАВКА – українською мовою.

У перекладі польською мовою опубліковано у виданні: Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Cz. 1: Lata 1917–1939 / Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu. – Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu, 2005. – T. V / Pod redakcją S. Stępnia i O. Rublowa. – S. 95–102.

²²⁴ Від слів «Звинувальний висновок..» й до кінця абзаца – дописано червоним олівцем прокурором М. Батраком.

²²⁵ «Прокурор Київського Оперативного Сектору ДПУ» – набірний штампель.

²²⁶ 20 серпня 1931 р. позасудовий орган – Судова трійка при Колегії ГПУ УССР ухвалила: «ШУМОВИЧ Ядвигу Сигизмундовну – из-под стражи ОСВОБОДИТЬ, воспретив ей проживание в погранполосе, на Украине, Московской, Ленинградской областях, СКК, Дагестане и всех центральных округах областей, краев и автономных республик сроком на ПЯТЬ лет, считая срок с 15/IV-31 г.» (ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 57003. – Арк. 201).

13 жовтня 1931 р. Київський оперативний сектор ГПУ УССР звертався до начальника оперативного сектору ОГПУ м. Курська: «В г. Курск из г. Киева выбыла на жительство гр-ка ШУМОВИЧ Ядвига Сигизмундовна, 49 лет, коей, согласно постановления Судтройки ГПУ УССР от 20/VIII-31 г., запрещено проживание на Украине, Московской, Ленинградской областях, СКК, Дагестане и всех центральных округах областей, краев и автономных республик сроком на ПЯТЬ лет.

Просьба установить таковую на жительство на предмет высылки уч[етного] материала» (Там само. – Арк. 203).

Подальша доля Я. Шумович на сьогодні не з'ясована. Ймовірно, що вона була вдруге ув'язнена й страчена під час «польської операції» 1937–1938 рр.

№ 99

**Інформаційне повідомлення консула ССРСР
у Львові Г. Радченка щодо поточної ситуації
на західноукраїнських теренах II Речі Посполитої**

15 квітня 1932 р.

Секретно
15. IV. 32 г.

Уважаемый товарищ!²²⁷

Кампанія проти ССРСР продовжується все в тих же високих інтервенціоністських тонах. Ось, вокруг которой вращается обработка общественного мнения, – это «ужасы» на Днестре, «кровавые события на границах Азербайджана», «военные приготовления ССРСР на Дальнем Востоке». «Діло» брызжет слюной в статьях ген[ерал]-хорунжего Петрова²²⁸ «об агрессивности красного империализма на Востоке», «Москва хочет прорваться к незамерзающим портам Патифика» и что Япония ведет оборонительную политику²²⁹. За этот период во Львове была проведена кампания докладов «лиц, побывавших в ССРСР». Поляки пригласили для этого дела редактора «Слова Виленского» монархиста Мацкевича, украинцы же организовали доклады: «Нашего га-

²²⁷ 10 травня 1932 р. завідувач таємного відділу ЦК КП(б)У В. Канов за дорученням Генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора надіслав гектографовані примірники меморандуму Г. Радченка на ознайомлення членам і кандидатам у члени політбюро ЦК КП(б)У М. Алексєєву, М. Демченку, Ф. Зайцеву, В. Затонському, П. Любченку, М. Майорову, Г. Петровському, С. Реденсу, М. Скрипнику, В. Строганову, К. Сухомлину, О. Сербиченку, Р. Терехову, В. Чернявському, В. Чубарю, М. Чувірину, О. Шліхтеру та Й. Якіру (ЩДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 9. – Арк. 147).

²²⁸ *Петрів Всеволод Миколайович* (1883–1948) – генерал-хорунжий Армії УНР. Учасник Першої світової війни. З березня 1917 р. – полковник. 1917 р. брав активну участь в українському русі на Західному фронті. З 19 серпня 1921 р. – начальник Генерального штабу УНР. У червні 1922 р. за власним бажанням звільнився у запас. На еміграції замешкав у м. Хуст, де був професором місцевої Української державної гімназії. Читав лекції в Українському високому педагогічному університеті у Празі.

²²⁹ Див.: *Петрів В. Шангаї: Його стратегічно-політичне значіння: Думки військового* // Діло. – 1932. – 13 березня. – Ч. 56. – С. 1; 15 березня. – Ч. 57. – С. 1–2; *Петрів В. Гордійський вузол світових конфліктів* // Діло. – 1932. – 3 квітня. – Ч. 73. – С. 1–2; 5 квітня. – Ч. 74. – С. 1–2.

личанина, недавно вернувшегося из СССР». Мацкевич повторил свои «впечатления», опубликованные им в книжке «Мысль в клещах»²³⁰. «Наш галичанин» не в состоянии был подняться до «принципиальных» высот Мацкевича, но в клевете на Советский Союз даже превзошел его²³¹. Украинская пресса все время подает сведения о срыве посевной кампании у нас, о недостатке семян, о гибели конского состава. В общем, вопросам посевной кампании западная украинская пресса уделяет чрезвычайно большое внимание. Усиленно подаются сведения о мобилизации на Украине нескольких годов для отправки на Дальний Восток.

Общее экономическое положение в Польше значительно ухудшилось. В частности, на Западной Украине. Кризис доходит до своих крайних пределов – до голода. Голод, о котором долго не разрешалось писать, стал фактом таких размеров, что замолчать его, скрыть стало невозможным. Голодом охвачена почти вся Западная Украина, особенно же Станиславское воеводство, в частности, Гуцульщина, уезды: Косовский, Надвернянский, Коломейский. Голод – это не результат неурожая или какого-нибудь другого стихийного бедствия природы, – но крайнее проявление общего экономического кризиса. Западная Украина, как известно, имеет большой процент безземельного крестьянства – халупников – и малоземельного. Это крестьянство, для того, чтобы существовать, должно было раньше или подрабатывать где-нибудь на месте, или же эмигрировать. Сейчас оно не имеет абсолютно заработка на месте и не может выехать, плюс огромные налоги, зверские лицитации окончательно подорвали даже и середняцкие крестьянские хозяйства, в результате довели крестьянство до массового

²³⁰ Див.: Mackiewicz S. *Myśl w obcęgach* / S. Mackiewicz. – Warszawa, 1931; wyd. 2, Poznań, 1932.

²³¹ Львівське «Діло», вмішуючи реферат С. Мацкевича, попереджало його такою редакційною заміткою: «В останніх двох днях відбулися у Львові, зовсім від себе незалежно, два надзвичайно цікаві відчити про Радянський Союз. З ініціативи львівських польських консерватистів («Стронніцтво Правіци Народовой») оповідав у суботу свої вражіння з минулорічної подорожі по Рад[янському] Союзі відомий посол ББ [Безпартійного блоку співпраці з урядом] Станислав Мацкевіч (гол[овний] редактор виленського «Слова»). Знову ж у неділю, у салі «Бесіди», прелегентом був п. Іван Джулинський, український громадянин-галичанин, який від часів воєнного полону залишився на Наддніпрянській Україні та вернув з неї шойно при кінці 1931 р. [...]» (Див.: *Загибель цивілізації і смертельна загроза... Вражіння з подорожі по Радянському Союзі* // Діло. – 1932. – 6 квітня. – Ч. 75. – С. 4).

голода и голодных тифов. (Материалы о голоде прилагаю)²³². Собрать точные сведения о размерах голода, конечно, дело невозможное. Эти сведения не имеют даже и сами поляки. Но те наблюдения и сведения, которые имеются у нас, говорят о большом размере как по территории, так и о тяжести положения голодающих. Безработица, несмотря на весну, не уменьшается. Признаков строительного сезона не видно. Апрель не принес никакого оживления. Во Львове последняя неделя ознаменовалась беспрерывными рабочими демонстрациями и голодными беспорядками. В Косове был поход голодных крестьян с требованием хлеба и работы.

В предыдущих письмах мы уже писали, что поляки собираются активизировать Хомышинскую партию, так званную УКНП. Сейчас УКНП проявляет большую активность, проводит свои собрания, декларирует свою политическую линию. Ставка этой партии, главным образом, на организацию т[ак] н[азываемых] «хруней», т. е. угодных элементов, готовятся к своему партийному съезду. Пока еще как партия они не соорганизовались, но активно работают над оформлением себя как партии. Увисты пытались срывать их собрания, устраивали скандалы на собраниях, но не добились нужного эффекта. УНДО очень встревожено активностью УКНП и выпустило на сцену митрополита Шептицкого с его пасторским письмом (опубликованным в «Меті» и «Ділі» от 10.IV), направлен против Хомышина и УКНП²³³.

Организовалась в последнее время новая партия под названием «Украинская Селянская Партия», со своей газеткой «Нове село». Во главе партии стоит инж[енер] Воробец и вся группа инженеров (агрономов) из бывш[ей] «Спілки Агрономов». Раньше, до этого, они пытались создать помещицко-кулацкую партию, установили контакт с украинско-помещичьими кругами, втянули их было в «Спілку Агрономов», но из этого ничего не вышло. Украинские помещики не пошли со «Спілкою Агрономов» на создание собственной партии. Вышли из «Спілки» и политические руководители «Спілки Агрономов». Сейчас приступили к организации уже настоящей политической партии, проявляют чрезвычайную активность. Политической характеристики партии не даю, прилагаю ее декларации, из которых увидите характер этой новой партии.

²³² Не публікуються.

²³³ Див.: *Митрополит Шептицький проти «католицьких партій»* // Діло. – 1932. – 10 квітня. – Ч. 78. – С. 3.

УНДО и радикалы открыли большую кампанию против этой новой партии за посягательство на их социальную базу. Думаю, что основная ее ставка – парализовать работу «Пребудивки» и организовать недовольные элементы УНДО и радикалов. Есть сведения, что руководство УСП связано с дефензивой. Сведения эти еще нами не проверены, но очень правдоподобны.

24–25 марта, после трехлетнего перерыва, состоялся съезд УНДО. Этот съезд, вне всякого сомнения, показал, что УНДО переживает глубокий кризис, что влияние УНДО на массы значительно уменьшилось и сузилось, что массы перестают верить УНДО и уходят из него. На прошлом съезде было 306 делегатов от 82 повитовых организаций УНДО. На этом же съезде было, по данным самого УНДО, только 120 делегатов от 46 уездных организаций. Эти данные УНДО преувеличивает. Делегатов действительно было только 95, остальное число идет за счет послов и быв[ших] членов ЦК. УНДО потеряло почти половину повитовых организаций. Совершенно потеряло влияние на Волыни и Полесье. Холмщина была «репрезентована» только одним послом Хруцким²³⁴, который уже несколько лет живет во Львове. С Волыни (Кременец) был тоже только один делегат, и тоже уже давно проживающий во Львове. Центральными вопросами съезда был вопрос о «новой тактике» УНДО, как они скромно «тактикой» назвали программу открытого угодовства, т. е. программу автономии, и отношение к Советскому Союзу. По пункту автономии были и основные расхождения на съезде. Принципиальной оппозиции угодовству на съезде, собственно, не было. Группа Палиева²³⁵, М. Рудницкой²³⁶ кри-

²³⁴ *Хруцький Сергій* (1887–1954) – громадсько-церковний й політичний діяч, народний учитель за фахом. Посол до Сейму від Волині (1922–1927); член ЦК УНДО (з 1925) й посол до Сейму від УНДО (1928–1935).

²³⁵ *Паліїв Дмитро* (1896–1944) – політичний і військовий діяч, журналіст. Один із засновників й член начальної команди «Української Військової Організації», співзасновник її легальної прибудови – Української партії національної роботи, редактор її органу «Заграва». 1925 р. один з засновників УНДО, член ЦК УНДО. У 1923–1926 рр. редактор газети «Новий Час». Посол до Сейму від УНДО (1928–1930). Відійшов від УНДО, не погоджуючись з його політикою, створивши легальну націоналістичну організацію «Фронт Національної Єдності». Один з організаторів дивізії «Галичина», загинув у бою під Бродами.

²³⁶ *Рудницька Мілена* (1892–1976) – політична й громадська діячка, журналістка. Одна з ідеологів та провідних діячок українського жіночого руху у Західній Україні 1920–1930-х рр. Голова центральної управи Союзу Українок у Львові, Світового Союзу Українок; учасниця й репрезентантка українського жіноцтва на між-

тиковала руководство и «новую тактику» с точки зрения, что такую тактику можно выдвинуть только на Женевской арене, т. е. для заграницы, а в краю, – в Польше – надо остаться при старой платформе соборности, что принятие автономистической платформы отшатнет от УНДО массы, что массы не подготовлены «проводом» к такому повороту партийной линии. Для «принципиальности» этой группы характерно, что на последнем, перед съездом, пленуме ЦК УНДО Палиев выступал с поддержкой автономистической платформы в краю. На самом же съезде, сориентировавшись не в настроении делегатов съезда, а в настроениях УНДОВской периферии, занял «непримиримую» позицию к «новой тактике». Группа Маритчака²³⁷ – Струтинского²³⁸ стояла за «старую программу» УНДО. Мотивы обеих оппозиций были не в принципиальной «неприемлемости» «новой тактики», а в том, что «массы» не подготовлены и не поймут «новой тактики» УНДО, что УНДО потеряет свое влияние. Решение съезда, как Вам известно, по сути приняло автономистическую платформу. ЦК УНДО, которое проводило в своей практике в сейме и в краю автономистическую платформу, получило полную «абсолюторию» – доверие, чем была одобрена и его угодковская линия. Но формально решили вопрос разрешить на специальном съезде. После съезда Палиев, М. Рудницкая и их группа, войдя в состав нового ЦК, подали заявление, что они, хотя и вошли в²³⁹ ЦК, но будут вести борьбу за свои тактические взгляды. Это дало повод некоторой польской прессе заявить, что УНДО стоит перед расколом. Думаю, что такого рода выводы на сегодня преждевременны, что принципиальных расхождений между Палиевым и официальным «проводом» партии, по сути, нет, все будет зависеть от того, как будут реагировать ундовские низы на автономию. Если

народних жіночих з'їздах. Активна діячка УНДО, посол до Сейму (1928–1935). Як делегатка Української Парламентської Репрезентації представляла, подавала у Лізі Націй українські петиції, зокрема у справі пацифікації й голоду у підсоветській Україні.

²³⁷ *Маритчак Олександр* (1887–1981) – адвокат, захисник у політичних процесах, член ЦК УНДО, в якому до 1930 р. репрезентував советофільську групу часопису «Рада». У повоєнний час в еміграції у США.

²³⁸ *Струтинський Михайло* (1888–1941) – журналіст і громадсько-політичний діяч. З 1925 р. – в УНДО; 1928–1930 рр. – посол Сейму від УНДО. Редактор й співредактор львівських часописів «Діло» (1923), «Наш прапор» (1924), «Новий час» (1930–1939), «Український голос» у Перемишлі (1927). 23 березня 1940 р. у Львові заарештований НКВД й убитий там же 26 червня 1941 р.

²³⁹ Далі закреслено – «нове».

низы резко восстанут против линии «провода» и съезда, Палиев, конечно, может докатиться и до раскола. Сейчас же о расколе говорит абсолютно преждевременно. Показателен первый пленум УНДО, где стоял вопрос о дисциплине и единстве партии, и что за предложенную «проводом» резолюцию голосовала и группа Палиева. По вопросу об отношении к коммунизму, Советам и радянофильству «провод» не встретил никакой оппозиции. Радянофилы из группы Маритчака и Струтинского даже не решились голосовать против предложенной антисоветской резолюции. Борьба с коммунизмом, с Советами и радянофильством признана основной задачей партии. По отношению к Советской Украине съезд показал, что УНДО стоит в авангарде антисоветской борьбы.

Состоялся «санациный» съезд «Просвиты». Этот съезд прошел под дружным руководством УНДО и радикалов, выбрали новое руководство «Просвиты», поделивши между собой по-братски места. УНДОВская и радикальная пресса приходит в восторг от деловитости съезда, что на съезде не было «политической демагогии», что съезд был сугубо деловым, и, действительно, на съезде не было слышно голоса масс. Сельробовские «Просвиты» были просто не допущены на съезд. Здание съезда охранял сильный наряд полиции. Около двухсот делегатов сельробовских «Просвит» было просто не пущены на съезд. Когда они, ссылаясь на свои мандаты, все-таки хотели пробраться на съезд, они были жестоко избиты полицией и часть арестована. Сельробовские делегаты, не имея возможности проникнуть на съезд, пытались открыть параллельный съезд в одном из кино, но явившаяся и туда полиция разогнала съезд и дополнительно арестовала около десятка людей, так что УНДО-радикалы, переарестовавши при помощи полиции и избивши сельских делегатов, могут придти в восторг и петь дифирамбы «деловитости» съезда «Просвиты».

Во всех воеводствах Западной Украины идут большие заготовки хлеба и в особенности фуража для армии. Военное ведомство производит массовые закупки. Везде шныряют его заготовители и фуражиры. Проведена т. н. немая мобилизация, т. е. проверено состояние здоровья военнообязанных до 50 лет. Даны им назначения, т. е. указаны части, в которые они должны явиться в первый день объявления мобилизации, и выданы литеры, так что в случае объявления мобилизации не будет никаких комиссий, никаких освидетельствований,

а люди просто по літерам едуть в свої часті. Во Львові, між людьми, зараз йде вербовка людей в Варшаву для роботи в воєнно-автомобільних майстерських, говорять, що для монтажу прибулих 5 000 «фіатов».

У нас існують свідчення, що УВО на червень – липень готує саботаж. Перевіряємо ці свідчення.

Будучи в Харкові, я ставив питання про те, щоб наші редакції припинили надіслати свої газети в обмін на західноукраїнську буржуазну пресу. Тепер прошу ще раз про це вказати редакціям. Ліва українська преса давно вже не отримує наших газет, завдяки поліції; буржуазна ж преса отримує регулярно наші газети. На дні поліція перестала пропускати і буржуазним редакціям нашу пресу. Тоді редакції цих газет, на чолі з «Ділом», звернулися до поліції з проханням скасувати своє рішення про заборону радянської преси, причому «Діло» мотивувало, що поліція позбавляє його можливості «боротися з Радянським Союзом і комунізмом».

Ще раз ставлю питання про академіків. Ми маємо справу зі скандалом. Уже 19 місяців їм не виплачують зарплати²⁴⁰.

Для кооперації не отримали нічого, хоча написали, кому слід вказати. Відповіли, що від Вас немає вказань. Прошу про це вказати. Поки видає з своєї наличності п'ятьсот.

Прошу надіслати лист географа Рудницького про справу його арешту, про яку кричала західноукраїнська буржуазна преса²⁴¹. Думаю, що це цілком можливо.

²⁴⁰ Йдеться про платню львівським членам ВУАН – М. Возняку, Ф. Колесі, К. Студинському та В. Щурату. За домовленістю ВУАН з НКО УРСР, дві третини їхнього академічного утримання виплачувалися у валюті, третина – рублями. Втім, гроші галицьким членам Академії надсилалися вкрай нерегулярно, з багатомісячним запізненням. Питання було «остаточно вирішене» у жовтні 1933 р., коли партійно-державне керівництво УРСР виключило львівських академіків зі складу ВУАН через фальшиві обвинувачення (див. докладніше: Рубльов О. *Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)*. – К., 2004. – С. 178–180, 537–540).

²⁴¹ Йдеться про географа Степана Львовича Рудницького (1877–1937), 1921–1926 рр. – професора географії Українського вільного університету у Празі. У жовтні 1926 р., на запрошення НКО УРСР, він приїхав до Харкова, де невдовзі очолював новостворений Український науково-дослідний інститут географії та картографії; 1929 р. обраний дійсним членом ВУАН.

3 квітня 1932 р. «Діло» вмістило таке повідомлення: «Довідуємося із зовсім певного джерела, що більшовицька влада вивезла в останньому часі на Сибір ві-

Какие есть сведения о В. Юрченко? Если что-нибудь есть, просим нам сообщить²⁴².

Прошу выслать стенограмму процесса СВУ²⁴³. Для нас она имеет значение для процесса Студинского. Процесс пока отложен по просьбе «Діло» на місяць²⁴⁴.

Подготавливаем делегацию на открытие Днепростроя. Кто выедет и когда, телеграфирует Варшава.

Украинскую прессу получаем с недельными перерывами, в особенности «Коммуниста». Прошу пресс-бюро Уполн[омоченного] НКВД прислать, что нам высылается.

Радченко²⁴⁵

домого ученого-географа, б[увшого] доцента Львівського університету перед війною і професора Українського університету у Празі, д-ра Степана Рудницького, який виїхав перед кількома роками із Праги до Харкова, де обняв був становище директора Картографічного інституту [...]» (див.: *Вивезення проф. Ст. Рудницького на Сибір: Нове насильство більшовиків // Діло*. – 1932. – 3 квітня. – Ч. 73. – С. 3).

Відомості у західноукраїнській пресі на початку 1932 р. про його арешт були неправдиві – львівські українські газетярі не могли верифікувати невизначні інформації про арешти своїх земляків, враховуючи ізоляцію від навколишнього світу тоталітарного режиму СРСР, а відтак брак власної кореспондентської мережі в УСРС. Відомого ученого було арештовано «лише» через рік – 21 березня 1933 р. – за вигадану належність до «УВО».

²⁴² Віталій Юрченко – псевдонім утікача з гулагівської мережі СРСР Юрія (Георгія) Карася-Голінського (1899–?). 1931 р. львівське видавництво «Червона Калина» опублікувало його мемуарний тритомник: Юрченко В. *Шляхами на Соловки: Із записок заслання*. – Львів, 1931. – 231 с.; Його ж. *Пекло на землі: В Усевлоді ОГПУ та втеча звідтіть*. – Львів, 1931. – 211 с.; Його ж. *Зі соловецького пекла на волю: Записки втікача*. – Львів, 1931. – 287 с.

²⁴³ Див.: *«Спілка Визволення України»: Стенографічний звіт судового процесу / Передмова П. Любченка*. – Харків: «Пролетар», 1931. – Т. 1. – 712 с.

²⁴⁴ Відомий советофіл, академік ВУАН й тогочасний голова Наукового товариства імені Шевченка у Львові К. Студинський, очевидно, на прохання Консульства СРСР у Львові, вилунався у з'ясування особи «Віталія Юрченка». Справа стала відомою й оприлюдненою у «Ділі». Голова НТШ порушив справу «за наклеп» проти Видавничої спілки «Діло», яка стала черговою поразкою «української советської роботи» у Польщі (див. докладніше: Рубльов О. *Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)*. – С. 527–532).

²⁴⁵ Підпис олівцем.

[Отпечатано:]

5 экз.

1 « Бродовському.

1 « Любченко.

1 « Райвиду НКВД.

1 « т. Подольському.

1 « т. Антонову-Овсенко.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 9. – Арк. 139–144. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

№ 100

**Стаття І. Кедрина у львівській газеті «Діло»
«Фатальна східна границя»: Чому у Польщі найшлося
так «мало» українських земель?**

22 липня 1932 р.

**«Фатальна східна границя»: Чому у Польщі найшлося
так «мало» українських земель?**

Здавалось би, що саме нині, при нинішніх міжнародніх і внутрішніх клопотах Польщі, з нинішніми вислідами польської внутрішньої національної політики та при нинішній небувало загостреній ситуації на Заході, – здавалось би, що серед цих усіх обставин є якнайменше місця для жалю з приводу того, що границі Польщі є такі **вузькі**²⁴⁶ і що зокрема у Польщі найшлося так «мало» українських етнографічних земель! А проте саме тепер ми є свідками такої найбільш дивоглядної – взагалі, та спеціально в нинішніх часах – дискусії й полеміки поміж нібито поважними польськими політичними таборами, дискусії, якої основу творять взаємні претенсії, чому державні керманічі Польщі в переломових воєнних роках і рішаючих дипломатичних післявоєнних моментах не вбивали кордонних стовпів багато **дальше на схід**. Незбагненною тайною залишається, що таке в дійсності дало товчок до тої дискусії і який то момент із актуальної внутрішньої чи міжнародньої ситуації викликав тугу за побільшенням населення Польщі ще на кілька мільонів українців і білорусинів. Коли ж цю анахронічну дискусію підняли тепер **ендеки** – то здивування мусить бути ще більше: бо існують лише дві льогічні підстави такого кроку: 1) або польська ендеція дійшла до пересвідчення, що дійсно абсурдом була теза «паньства народового», теза, яка у свому заложенні має асиміляцію чужонаціонального населення, і що в такому разі треба перебудовувати Польщу на державу національностей, а для цієї перебудови було б краще мати ще вищий відсоток неполяків у Польщі та ще більші простори для якогось нового адміністраційно-устроєвого поділу; 2) або теж польська ендеція є така дуже вдоволена вислідами асиміляційного процесу т. зв. національних меншин у Польщі, що почуває себе на силах скермувати денационалізаційний процедер ще на дальші східні землі, заселені непольським народом.

²⁴⁶ Виділення жирним шрифтом тут і далі – у тексті газети.

Tertium non datur.

Хоча справді ідея «панства народового» (однаціональної держави) у світлі фактів збанкрутувала, і хоча на ці факти складається не лише навіть офіційльний вислід останнього перепису населення, виказуючий 31% людности, що в 13-ім році перебування у польській державі подала непольську мову, як свою рідну (самі ж ендецькі публіцисти й статистики не повинні сумніватися, що цей відсоток є вищий, а на цю тему появляться швидко, мабуть, не лише українські наукові розвідки), але передусім натуга боротьби непольських народів у Польщі за свої права, – хоча все це безспірна й об'єктивна правда, а проте знаємо, що польський ендецький політичний табор таки від тієї своєї ідеї не відмовився, своєї концепції пристосовувати державний устрій і всі закони, з першим конституційним законом включно («Ми, Нарід Польський...» – перші слова конституції з 17.III.1921, залишені у коректурі з 2.VIII.1926), не покинув і далі у теорії і практиці цю свою засадничу ідею боронить. Знаємо прецінь, що в ім'я тої ідеї і концепції ендеки найзавзятіше поборюють не лише всякі «протидержавні сепаратизми», але й таку невинну річ, як проєкт урядової «Комісії для покращання державної адміністрації» – про злуку трьох східногалицьких воєвідств, бо в тому проєкті добачують автономістичні, адміністраційно відосередкові тенденції, себто «замах на національно-державну єдність» польської республіки. Це – у внутрішній політиці, не згадуючи вже про цілу ділянку національної політики. Знову ж у зовнішній, закордонній політиці ендецький табор руками й ногами борониться проти всіх яких-небудь дійсних чи уросених плянів походу на схід; з цих самих мотивів ендеція була в 1920 році проти т. зв. київського походу і по нинішній день страшенне його критикує; пропагувала і пропагує згоду з Росією (у кожному її виді) на ґрунті поділу впливів на українських і білоруських землях та «вільної руки» у політиці на тих землях (проголошення української і білоруської проблеми внутрішніми питаннями Росії і Польщі) і голосить єдиний протинімецький фронт, як оборону перед найбільшою небезпекою...

Таким робом, оба повищі льогічні здогади не є правдиві: брак політичного реалізму у польських націоналістів (офіційльних і неофіційних ендеків, безпартійної інтелігентсько-міщанської маси та й членів ріжних інших польських партій) каже їм конвульсійно далі триматися концепції однаціональної держави в її нинішньому тери-

торіальному й етнічному складі, – з другого боку, та дрібка політичного реалізму, яку вони свідомо чи підсвідомо мають, каже їм бути обмеженим з експанзією на схід. Тому треба погодитися із санаційними опонентами ендеції, що «граничні» претенсії цієї останньої виринули лише тому, що вона не мала під рукою іншої теми для полемічного випадку.

У чому ж річ? Оце у відомому ідеологічному тижневику польської націонал-демократії «Мисль Народова» появилася стаття п. н. «Як це було зі східними кордонами?», в якому анонімовий автор гостро критикує авторів ризького миру, обвинувачуючи за той мир «тодішнього начального вождя і кола від нього залежні», в яких нуртували «каламутні і підозрілі концепції т. зв. федералістичної політики» та комбінації «єдності колишнього Великого Литовського Князівства». Для цих цілей, «або для київської хімери, для реалізації мрії про пірвання зв'язків поміж Київом і Москвою» марш[алек] Пілсудський, – читаємо там, – готовий був «перекреслити або наразити на небезпеку цілі загальнопольської політики не лише на заході, але й на сході».

Дальше автор впевняє, що «Комітет Народовий» у Парижі мав плян, згідно з яким південна польсько-радянська границя мала йти не здовж Збруча, але здовж Ушиці, наслідком чого Кам'янець-Подільський, Проскурів і Староконстантинів найшлись би у границях Польщі. «Завдяки цьому не було б загашене таке інтенсивне огнище польського життя, яким був Кам'янець разом з дооколичною подільською землею, і не була б видана на екстермінацію дуже численна тамошня польська людність, – в околицях Проскурова, – яка є продовженням польського етнографічного тернопільсько-теребовельсько-скалатського острова, що творить більшість (?! – Ред.) загалу населення».

Дальше на північ границя мала йти здовж ріки Березини, так, щоб у Польщі найшовся Мінськ, Слуцьк а навіть Бобруйськ. Ендецький публіцист впевняє, що з такої лінії вийшли б для Польщі величезні національно-політичні і стратегічні блага...

Опонують йому санаційні консерватисти з «Часу», але – цікава річ! – вони цілковито погоджуються з суттю справи, називаючи виводи «Мислі Народової» «цілком правильною і влучною аргументацією»; нинішні східні кордони «Час» називає «фатальною східною границею, яка не є згідна з географією, історією і державним інтересом Польщі!!» «Час» протестує лише, щоби перекидати відповідальність за ту «фатальну» границю на тих діячів і ті кола, які творять нині

корінь т. зв. післятравневого табору, та переповідає історію ризьких переговорів, які з польського боку вели делегати володіючого тоді у Польщі ендецько-п'ястівсько-людового табору пп. Ст. Грабський, Кернік і Домбський.

«Отже, до тих панів треба би передусім звернути всі критичні «чому?», які кидає публіцист «Мислі Народової». Справді, ясної відповіді на всі сумніви, які викликав ризький договір, польський загаль ніколи не дістав. Ті інформації, які дійшли до нас, кажуть, що пп. Грабський, Кернік і Домбський саме таку границю хотіли мати: перший тому, що думав, що пересунення границі далше на схід введе до держави надто багато непольських елементів, а два інші тому, щоби занадто не скріплювати «кресового» поміщицького елементу, тих нещасних «жубрів», які саме на сході творили найсильнішу підвалину польської культури і мови. Отже, п. Грабський для тісної націоналістичної доктрини і пп. Кернік і Домбський з партійно-клясових мотивів запропастили величезний простір Річі Посполитої (!) і кілька мільйонів чисто польського населення (!?) віддали на поталу більшовикам...»

Щодо ризьких переговорів – то «Час» каже правду: **Йоффе і Мануїльський виразно пропонували польській делегації Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Старо-Константинівський, а навіть сумежні східні повіти**, і на цю тему йшли палкі дебати у польській делегації, яка вкінці рішила не брати такого приманливого подарунку, лякаючися, чи зможе Польща засимілювати аж такий простір. У споминах Яна Домбського, голови польської делегації, п[ід] н[азвою] «Покуй рискі» [Pokoј gyski] виразно того не кається, згадується лише про тайні політичні засідання. Однак є надія, що можна буде невдовзі оголосити до цієї справи деякі дані, які виключать усякі сумніви щодо історії тих ризьких подарунків. Однак не має теж рації автор статті з «Мислі Народової», коли говорить про «київську хімеру» з 1920 р., яка мала «реалізувати мрії про пірвання зв'язків між Києвом і Москвою». За виїмком одного маніфесту Юзефа Пілсудського п[ід] н[азвою] «Народе Український», в якому, зрештою, сказано більше фраз, ніж конкретних і обов'язуючих заяв, **нема ніде ні одного документу, який стверджував би, що польський похід на Київ у 1920 році був ведений з виразно скристалізованим політичним пляном** і що варшавська умова з 20.V.1920 р. мала ширше значіння, як лише **тактично-стратегічного маневру, як засобу використання**

імени Симона Петлюри, фірми УНР та військових частин УНР для своїх військових цілей. Не можна говорити про замір розбити Росію на окремі національні держави, коли прецінь тодішній начальник держави й вожд **побідної** польської армії не висунув у Ризі навіть про людське око, навіть лише для історичної демонстрації чи як тактичний дипломатичний прецеденс, домагання відокремити Україну, а польська делегація трималася у цій справі **супроти більшовиків діаметрально протилежної тактики, ніж Чернін і Кільман у Бересті...**

Вся ця історично-теоретична дискусія має все-таки деякі цікаві моменти: як-то навіть серед ендеції і серед консервативної санації вічно ще покутують якісь незаспокоєні апетити і як-то серед них вічно «географія і історія» та апокаліптичні «державні інтереси» є фетишами, що закривають справжні історичні науки, і як-то у 30 рр. 20-го віку таке кумедне гасло як національне самовизначення є найпустішим згуком. Ендецькому публіцистові, який ревелюціонує про пляни париського Комітету Народового щодо східних границь – віримо на слово. Адже Роман Дмовський домагався у Парижі також цілих Східних Прус з Данцігом. Чи виходить з того, що треба нині жаліти, що тих земель Польща не дістала і чи справді нинішній стан справ на Поморі і Гор[ному] Шлеську та в широкому світі оправдує такий жаль?!

Коли ж ендеки і санатори доглупались до того, що східна границя Польщі є лиховісною («фатальною»), то поважна дискусія на цю тему повинна би йти на цілком іншій площині.

Шукаючи винуватців нинішньої невеселої ситуації, польські мрійники і фантасти взаємно себе поштовхують і безпомічно тупцяють у завороженому колі одного великого непорозуміння...²⁴⁷.

Діло. – 1932. – 22 липня. – Ч. 159 (13.107). – С. 1–2. Оригінал. Газетний примірник.

²⁴⁷ Стаття підписана ініціалами (ік), якими звично користувався у своїй газетярській практиці І. Кедрин-Рудницький.

Кедрин-Рудницький Іван (справжнє прізвище – Рудницький, 1896–1995) – журналіст, історик, політичний діяч. Учасник Першої світової війни, потрапив до рос. полону, звідки звільнився після Лютневої революції 1917 р. Учасник революційних подій в Україні 1917–1920 рр. 1922–1939 рр. (з перервою 1925 р.) працював у редакції часопису «Діло» у Львові (з 1935 р. – політичний редактор). Восени 1939 р. виїхав до Кракова; з 1944 р. – в Австрії; від 1949 р. – у США. Автор мемуарів «Життя – події – люди: Спомини і коментарі» (Нью-Йорк, 1976), «У межах зацікавлення» (Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1986) та ін.

№ 101

*Лист Л. Василевського до редакції часопису «Діло» про
переговори стосовно лінії польсько-советського кордону
на мирній конференції у Ризі 1921 р.*

2 серпня 1932 р.

Л. Васілевський про Ризький мир

Високоповажаний Добродію редакторе²⁴⁸!

У ч.159 «Діла» прочитав я такий уступ: «Йоффе і Мануїльський виразно пропонували польській делегації Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Староконстантинівський а навіть сумежні східні повіти, і на цю тему йшли палкі дебати у польській делегації, яка вкінці рішила не брати такого приманчивого подарунку...».

Порушена тут справа має деяке історичне значіння, і я, як член польської делегації у Ризі й голова територіяльної комісії цієї делегації, якнайдокладніше поінформований щодо розвитку територіяльних справ на ризькій мировій конференції, дозволяю собі заявити в інтересі історичної правди ось що:

1. На першому пленарному засіданні мирової конференції у Ризі радянська делегація, виступаюча в імені двох «суверенних держав» – Російської СФРР та Української СРР – запропонувала границю більш обмежену ніж та, яку Польща вважала т. зв. лінією Керзона. Цю пропозицію ми відкинули **a limine**, а польська делегація ще й застере-

²⁴⁸ Публікації листа Л. Василевського передував коментар редактора газети «Діло» такого змісту: «В зв'язку з порушеною на сторінках «Діла» справою мирових переговорів на польсько-радянській конференції у Ризі, отримали ми листа від відомого польського діяча, б[увшого] міністра закордонних справ і тодішнього члена мирової Ризької конференції, п. Леона Васілевського, в якому він подає авторитетно деякі цікаві подробиці з-за куліс тої історичної події. Свого листа прислав щ[ановний] автор в українській мові, і ми друкуємо його майже без ніяких – в усякому разі без ніяких суттєвих – змін.

Поки що теж по суті нічого до того вяснення не додаємо, дарма, що заява п. Васілевського спонукує до різних рефлексій. Напр[иклад]: щодо аргументу польської мирової делегації, що Сх[ідня] Галичина не належала ніколи до Росії – то це правда: але зате акт з 22.I.1919 р. об'єднував Сх[ідню] Галичину (ЗУНР) з Наддніпрянською Україною (УНР), і цей факт не міг бути невідомий польській делегації. Особливо цікавою є теж увага п. Васілевського про представників «самостійної» УСРР у Ризі! – *Прим[ітка] Ред[акції]*».

глась, що справа Східної Галичини не може бути предметом дискусії у Ризі через те, що Галичина ніколи до Росії не належала.

2. Справи граничні були дебатовані на внутрішніх засіданнях польської делегації, яка давала своєму голові відповідні інструкції. На підставі тих інструкцій п. Домбський звертався з цілком конкретними пропозиціями до п. Йоффе. Загальна лінія границі, устійнена на конференції п. Домбського з п. Йоффе, була комунікована мішаній територіальній комісії, яка її переносила в усіх подробицях на карту генерального штабу.

3. П[ан] Мануїльський ніякої ролі у справах границі не відіграв. Він був тільки фігурантом, який мав маркувати на мирових переговорах «суверенність» УСРС.

4. Всі територіальні пропозиції виходили виключно з польського боку, й ані п. Мануїльський, ані п. Йоффе ніяких пропозицій щодо границі нікому не робили й ніяких українських повітів не пропонували. Тому теж на цю тему у польській делегації ніяких дебат не було.

5. Польська делегація стояла принципово на лінії галицької границі Збруча, а що торкається на Волині, то домагалася лінії, яку установлено у варшавській умові з урядом УНР – з дрібними змінами здебільшого стратегічного характеру.

6. Коли у Ризі велись переговори, можна було відчути, що більшовики були б схильні до ширших територіальних концесій, але виключно коштом Білої Руси. Коли б цю справу польська сторона поставила руба, Польща могла б одержати Мінськ, тощо. Більшовики, мабуть, зажадали би тільки якоїсь декларації «автономічного» змісту (на зразок «суверенної» Білої Руси з кількох повітів Мінщини, яка тоді вже існувала на Радянщині). Але більшість польської делегації з п. С. Грабським на чолі рішуче тому спротивилась, і саме на цю тему у польській делегації «йшли палкі дебати».

Але, коли справа торкалась української території, більшовики рідко йшли на уступки від загальної лінії навіть там, де чисто практичні, життєві інтереси домагалися дрібних коректур границі. Це уявилося також потім, коли треба було устійнити границю в терені.

Таким робом, усі поголоски про якісь пропозиції більшовицької делегації у Ризі, котрі відносились би до вищезгаданих українських повітів, треба вважати легендою.

Сподіваюсь, що не відмовите видрукувати цього мого листа на сторінках «Діла».

З глибоким поважанням

Leon Wasilewski

Діло. – 1932. – 2 серпня. – Ч. 168 (13.116). – С. 3. Оригінал. Газетний примірник.

№ 102

**Додатковий протокол допиту ув'язненого
у «справі» «УВО» колишнього завідувача прес-бюро
Посольства УСРС у Варшаві Т. Репи**

10 червня 1933 р.

Додатковий протокол допиту

обжаловано[го] Репи Тиміша Іванови-
ча, начальника Харківського облліту, від
10.VI.33 р.²⁴⁹

Запитання: Скажіть, які були спільні нарад[и] центру УВО і блоку в [19]33 р. і конкретно з ким з закордонних представників?

Відповідь: Важливіші спільні наради за участю представників зацікавлених сусідніх держав було дві. Перша нарада інтимного характеру, що носила вигляд звичайного чаю, – відбулася в Кліми Ланіної²⁵⁰ в половині першій лютого (точно не пригадую – здається, 8 або 9 лютого). Присутні були: Приходько²⁵¹, Тур, Васильків, Репа, Ланіна і конзул польський Каршов-Седлевські²⁵².

Каршов-Седлевські був занепокоєний починами німецьких фашистів, зокрема, дуже відкритими кроками Розенберга, і вбачав в них певні загрози для інтересів спільного виступу проти Рад[янського] Союзу, а зокрема вбачав можливість переорієнтації всього блоку на чисто німецьку орієнтацію, що могло принести великі втрати інтересам Польщі. З боку Приходька, а також Тура і Василькова, було забезпечено захист і спільна дальша співпраця над виступом проти Радсоюзу і забезпеченням повним польінтересів.

²⁴⁹ Протокол написаний власноручно Т. Репою фіолетовим чорнилом. Під першою сторінкою його підпис.

²⁵⁰ Ланіна-Максимович Клементина Антонівна (1901–1937) – дружина К. Максимовича. У «справі» «УВО» 10 жовтня 1933 р. засуджена до 10 років таборів. Вдруге засуджена у листопаді 1937 р. й убита в урочищі Сандармох у Карелії.

²⁵¹ Приходько Антін Терентійович (1891–1938) – дипломат та урядовець УСРС. До 1926 р. – радник Повпредства СССР у Празі; згодом (1926–1929) – перший заступник наркома освіти УСРС. Репресований.

²⁵² Так у тексті. Слід – Каршо-Седлевський.

Друга нарада відбулася після приїзду Букшованого до Харкова. Відбулося побачення на помешканні Тура за участю таких учасників: Тур, Приходько, Букшований, Васильків, Репа і від польконзульства заступник конзуля Павловські²⁵³, в половині квітня.

Павловські запевнив нараду, що участь Польщі в виступі, передбаченім блоком, треба уважати як за договорений факт, але висказав свої побоювання щодо політики Німеччини і міркування блоку з того приводу.

І на цій нараді запевнив так Букшований від закордонного центру, як і краєвого, як і Приходько від імені блоку, що вони не видять жодних причин до змін своїх стосунків і відношень до братньої держави Польщі, що їм залежить так само на дальнійшій співпраці України з Польщею, як і Польщі з Україною, та що з обох боків, тобто закорд[онного] і краєвого центрів, як і з боку блоку захист інтересів Польщі зовсім забезпечено, та що жодної потайної думки блоку щодо Польщі під впливом політики Розенберга немає.

На повнім заспокоєнні Павловського і договореності підтримки Польщі в майбутнім виступі нарада розійшлася, що тривала між 8³⁰ і 10³⁰ хвилин.

Це були основні наради УВО-блоку з представниками Польконзульства.

Тиміш Іванович Репа

Допитав:

Уповн[оважений] СПВ ДПУ УСРР

*Проскуряков*²⁵⁴

ГДА СБ України, м. Харків. – Спр. 0-22162. – Т. 1. – Арк. 32–32 зв. Оригінал українською мовою. Рукопис чорнилом.

²⁵³ Павловський Тадеуш (Pawłowski Tadeusz) – упродовж 1932–1933 рр. консул Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові, співробітник II відділу польського Генштабу.

²⁵⁴ Проскуряков Михайло Іванович (1902–?) – уповноважений Секретно-політичного відділу ГПУ УССР. Вхорив до складу «ударно-слідчої групи» на чолі з начальником СПВ ГПУ УССР М. К. Александровським, що її було сформовано навесні 1933 р. для «проведення слідства» (тобто фабрикування матеріалів) у «справі» так званої «УВО». З липня 1939 р. до листопада 1941 р. – в.о. заступника начальника та (з травня 1941 р.) заступник начальника 5 відділу УГБ НКВД УССР у м. Києві. В листопаді 1941 р. відряджений до Особливого відділу НКВД Південного фронту, м. Кам'янськ.

№ 103

**Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego»
«Represje na Ukrainie Sowieckiej.
Masowe aresztowania ukraińców z Małopolski»**

19 липня 1933 р.

**Represje na Ukrainie Sowieckiej.
Masowe aresztowania ukraińców z Małopolski
(Telefonem od naszego korespondenta)**

Warszawa, 17 lipca. (Sz). Według doniesień z pogranicza sowiecko-rumuńskiego, GPU dokonało w Odessie licznych aresztowań wśród emigrantów ukraińskich, pochodzących z Małopolski Wschodniej.

W Kijowie aresztowano między innymi trzech oficerów sowieckich narodowości ukraińskiej, którzy w swoim czasie należeli do Strzelców Siczyw. W Charkowie rozwiązano Stowarzyszenie «Ukraina Zachodnia», do którego należeli przebywający w Charkowie emigranci z Małopolski.

Słowo Polskie. – 1933. – 19 lipca. – № 196. – S. 3.

№ 104

Листування ДТВ ОГПУ Південно-Західної залізниці
з УСВ ГПУ УССР про заведення агентурної справи
«Патріоти» на залізничників – парафіян
римо-католицького костюлу у м. Фастові

2 серпня 1933 р.

Начальнику УСВ ДПУ УССР
м. Харків

У справі Андрушевича²⁵⁵ та ін.

Із відомостей агентурного характеру, що надходять у ДТВ ОДПУ ПЗЗ, бачиться, що фігуранти у справі к-р. польської шпигунсько-диверсійної організації по Фастову (справа ксьондза Андрушевича – 1931 р.), які залишилися неліквідованими, в подальший час, до теперішнього моменту проявляють тенденцію до згуртування між собою і групуються навколо знову призначеного замість Андрушевича ксьондза Аргушевського²⁵⁶.

Активність у цьому напрямку проявляють і звільнені з-під вірти ДТВ ОДПУ ПЗЗ в процесі слідства.

²⁵⁵ Настоятель Фастівської римо-католицької парафії *о. Ф. Андрушевич* (о. Andrzejewicz F., 1880–1938), якому ГПУ УССР інкримінувало шпигунську діяльність на користь Польщі, перебував за ґратами з листопада 1929 р. У червні 1930 р. його було засуджено у груповій «Справі польської контрреволюційної і шпигунської організації на Правобережній Україні» до найвищої міри покарання – розстрілу – із заміною на десятирічний термін ув'язнення, яке він відбував у Ярославському політизоляторі. Невдовзі священник, опинившись у центрі нової «шпигунської» справи, заведеної ГПУ стосовно фастівських римо-католиків, був доправлений до Києва, де у в'язниці впродовж дев'яти місяців піддавався виснажливим допитам. Слідство завершилося восени 1931 р. застосуванням жорстких репресивних заходів щодо багатьох «фігурантів» справи і поверненням о. Андрушевича до концтабору. 15 вересня 1932 р. священник завдяки обміну політичними в'язнями між ССР і II Річчю Посполитою прибув до Польщі.

²⁵⁶ Помилка. Справжнє ім'я і прізвище згаданого священника – *Альбін Маркушевський* (Markuszewski Albin, 1877–1938). Повернувшись у 1933 р. із Соловків, він намагався надавати пастирські послуги для фастівських римо-католиків. У січні 1936 р. був заарештований і засланий до Красноярського краю. Страчений у Єнісейській в'язниці 5 лютого 1938 р.

На цій підставі нами заведено агентурну справу під кличкою «Патріоти» і в цей час провадиться розробка осіб з числа колишніх фігурантів, які залишилися понині на залізничному транспорті, а саме:

1. Чехович Іван Генріхович – оглядач вагонів,
2. Закусило Йосип Якович – те саме,
3. Кобилянський Казимир Іванович – те саме,
4. Грабовський Владислав Матвійович – пом. машиніста,
5. Чехович Олексій – слюсар депо,
6. Куровський Конон Миколайович – оглядач вагонів,
7. Ковальський Владислав Климентійович – підвізник,
8. Тисячна Лідія Євгенівна – конторник ДКХ і
9. Шевчук Павло Данилович – доглядач будівель.

Через те, що в наявних у нас копії обвинувального висновку та одному збірнику показань у справі Андрушевича і Пількевича відсутні відомості про к-р діяльність названих вище осіб, просимо перевірити архівні матеріали справи Андрушевича і виділені із слідчого провадження матеріали стосовно цих осіб, виславши нам витяги з показань основних фігурантів про причетність [до] даної організації і к-р діяльність їх, для орієнтування і наступної розробки²⁵⁷.

Начальник ДТВ ПЗЗ

*Тимофеев*²⁵⁸

Начальник ОБ і пом[ічник]

нач[альника] ДТВ ОДПУ ПЗЗ

Кайзер

ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 62582-ФП. – Т. 1. – Арк. 147, 151. Оригінал українською мовою. Машинопис на бланку.

²⁵⁷ У відповідь на наведений вище запит УСВ ГПУ УСРС надіслав 11 серпня 1933 р. до ДТВ ГПУ УСРС архівно-слідчі справи, які провадилися у 1931 р. стосовно ксьондза Ф. А. Андрушевича та кількох парафіян фастівського костюлу – В. Ковальського, Й. Закусила, В. Грабовського.

²⁵⁸ *Тимофеев Михайло Михайлович* (1896–1977) – чекіст, генерал-майор, освіта нижча. У ЧК з 1920 р. З 13 березня 1933 р. – начальник ДТВ ОГПУ Південно-Західної залізниці. З 28 серпня 1937 р. – начальник Біломорсько-Балтійського комбінату НКВД СРСР.

№ 105

**Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego»
«Samobójstwo woźnego sowieckiego konsulatu»
(М. Стронського)**

6 серпня 1933 р.

Samobójstwo woźnego sowieckiego konsulatu

D[nia] 3 b. m. we wczesnych godzinach porannych w lasku na Pa-siekach Łyczakowskich znaleźli przechodnie zwłoki, jak się okazało na-stępnie, Mikołaja Strońskiego, woźnego konsulatu sowieckiego we Lwo-wie²⁵⁹.

Lekarz miejski dr. Kasperek, stwierdziwszy śmierć denata wskutek strzału w skroń, polecił odstawić zwłoki do zakładu medycyny sądowej.

Przy zwłokach znalazły organa PP pistolet automatyczny nabity, legity-mację oraz list zawierający dyspozycie co do pozostawionych ruchomości. W toku dotychczasowych dochodzeń nie ustalono przyczyny samobój-stwa.

Słowo Polskie. – 1933. – 6 sierpnia. – № 214. – S. 4.

²⁵⁹ Стронський Микола Максимович (1888–1933) – народився у с. Ясениця-Сільна на Львівщині. Закінчив Дрогобицьку гімназію. Старшина Легіону УСС та УГА (1914–1918). Один з організаторів комуністичного руху у Західній Україні. Учасник Дрогобицького збройного повстання 1919 р. Як делегат 1-ї конференції КПСГ заарештований у Львові 1921 р. На святоюрському процесі виправданий. Обирався членом ЦК КПСГ, 1925 р. став секретарем Дрогобицького окружного КПЗУ. Секретар Консульства СРСР у Львові 1928–1933 рр.

№ 106

**Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego»
«Pogrzeb urzędnika sowieckiego» (М. Стронського)**

7 серпня 1933 р.

Pogrzeb urzędnika sowieckiego

Wczoraj w południe z Kaplicy Anatomii odbył się pogrzeb urzędnika konsulatu sowieckiego, Mikołaja Stronńskiego, o którego tajemniczej śmierci samobójczej donosiliśmy w ubiegłych dniach. Pogrzeb odbył się bez żadnego obrzędu i zupełnie prosto. O oznaczonej godzinie 4 robotników wzięło na ramiona trumnę i złożyło ją na karawanie, pozbawionym krzyża. Na trumnie złożono dwa wieńce, jeden z czerwonymi szarfami z napisem: «N. M. Stronskomu – Konsulstwo SSSR»; na czarnych szarfach drugiego wieńca czerwonymi literami podpisane były: «Doczki». W kondukcje pogrzebowym wśród rodziny zmarłego postępowała jego córka (inżynier), przybyła na pogrzeb z Gdańska. Nie miała ona na sobie żałoby, ale była ubrana w jasny beret i szary sportowy płaszcz. Dalej postępowali urzędnicy konsulami sowieccy z sekretarzem poselstwa Pawłowiczem i konsulem lwowskim Aleksandrowem²⁶⁰ na czele. Na cmentarzu złożono odrazu zwłoki Stronńskiego do grobu i usypano nad niemi mogiłę. Przemówień żadnych nie wygłaszano. Pogrzeb odbył się w największym porządku. Wśród jego uczestników znajdowali się przedstawiciele ukraińskich ugrupowań lewicowych oraz b[yli] koledzy zmarłego ze strzelców siczych.

Słowo Polskie. – 1933. – 7 sierpnia. – № 215. – S. 8.

²⁶⁰ *Александров Григорій* (1903–?) – з 1921 р. співробітник НКЗС РСФСР/СССР, 1928–1932 рр. – референт відділу Прибалтики й Польщі (з 1929 р. – І Західного відділу) НКЗС, 1932–1937 рр. – другий секретар Повпредства ССРСР у Польщі.

№ 107

*Життєпис ув'язненого у «справі» «УВО»
колишнього завідувача прес-бюро Посольства УСРСР
у Варшаві Т. Репи*

28 серпня 1933 р.

28.8.1933 г.

Автобіографія

Репи Тимофея Івановича

Родився 1895 г. 31 октября в деревне Цишки, уезд Золочев, Галиция. Сын крестьянина. Отец Иван Репи – середняк (имел 5 моргов земли). Детей нас в отца шесть. Четыре сестры старше меня и младший брат Олекса. Под влиянием учительницы и попа деревни Дуткевича (известного деятеля украинского, основателя с[ельско]-г[осподарского] общества «Сельский Господар»)²⁶¹, отец отдал меня, как способного мальчику, в школу, в гимназию в Бродах (12 верст от моей деревни). Гимназию кончил [в] 1914 г. (сед[ь]мой клас[с]), во время войны сдал т[ак] н[а]з[ываемую] Кригсматуру (Kriegsmature) в городе Билиц-Бяла²⁶² в 1916 г. С четвертого года в гимназии был учас[т]ником подпольного кружка т[ак] н[а]з[ываемой] Драгомановки.

1914–1916 [гг.] сидел вдома в отца и работал в сельск[ом] хозяйстве отца. 1916 [г.] мобилизован в австрийскую армию, попал в 55 полк пехоты и с ним [в] 1916 г. уехал на фронт в Италию, как вольноопределяющийся (Einjchrijfyeitoillijergefreiter)²⁶³, после окончания военной полевой школы²⁶⁴ (4-х месячные курсы в Моравски Острове) – в Чехо-Словакии.

1918 г. в чине лейтенанта попал в плен в Италию, где был до конца 1919 г. [В] 1919-том году возвратился с плена в Вену, где проживал в

²⁶¹ Дуткевич Юліан (1857–1925) – греко-католицький священник, ініціатор й засновник 1898 р. першого українського хліборобського товариства «Сільський Господар»; автор популярних статей і розвідок з ділянки сільського господарства, зокрема пасічництва.

²⁶² Йдеться про Бельско-Бяла (Bielsko-Biała).

²⁶³ Так у тексті. Очевидно, неправильне написання.

²⁶⁴ Так у тексті – суміш російської мови та окремих українських слів і зворотів.

бараках военных реэмигрантов – галичан. Пробыл там один місяць. В Вене познакомився с Крильком-Васильковим и Демчуком. Выехал с транспортом в ноябре 1919 [г.] (кажется, ноябр[ь] или октябр[ь]) на Украину через Венгрию – но транспорт был задержан на румынской гр[ани]це и направлен до Польши через Чехо-Словакию. В Чехо-Словакии транспорт был задержан, и меня направлено в лагер[ь] интернован[н]ых в Нем[ецкое] Яблонне (Deutschgabel) в северной Чехо-Словакии.

В лагере Deutschgabel меня арестовано за ком[м]унистическую деятельность. При помощи товарищей удрал до Германии нелегально и обратился к Коп[п]у, представителю СССР в Берлине²⁶⁵, и за помощью его приехал [в] 1920 г. в УСРР через Финляндию, Ленинград, Москву. В Хар[ь]кове [в] 1920 г. не имел ни живой души знакомых и по рекомендации Галбюра направился в Выще-партшколу.

Закончив [в] 1921 г. школу, по рекомендации Правления школы (Яворский, Левін, Рохкин) и на требование ЦК – меня отправлено в НКВД УСРР, на работу в качестве дипкур[ь]ера. [В] 1921 г. выехал как дипкур[ь]ер с посольством УСРР (Шумским) в Варшаву, оттуда – в Прагу и Вену. Сделав три или четыре тура как дипкур[ь]ер²⁶⁶ – на пропозицию Шумского был оставлен в марте 1922 г. на работе в Посольстве в Варшаве в Прес[с]-бюро. [В] 1922–1927 [гг.] робил в Посольстве, сперва в украинском, а с 1924 [г.] – в союзном. В союзном посольстве работал в качестве секретаря консульства.

[В] 1927 [г.], в марте месяце, приехал в СССР обратно и поступил на работу в ДВУ (секретар[ь] торговделения ДВУ). На работе, по собственной инициативе, создал Закордбюро для экспорта литературы и заведывал ним до 1929 г. [В] 1929 г. был назначен редактором нацмен-

²⁶⁵ Копп Віктор Леонтійович (1880–1930) – советський дипломат. У соціал-демократичному русі з 1898 р., з 1917 р. – член РКП(б). Учасник Першої світової війни, 1915–1918 рр. – у полоні у Німеччині. Упродовж 1919–1930 рр. відповідальний працівник НКЗС РСФСР/СССР: Уповноважений НКЗС й Наркомату зовнішньої торгівлі РСФСР у Німеччині (1919–1921); Торговельний представник РСФСР у Німеччині (1921–1923); Уповноважений НКЗС СССР при РНК РСФСР й одночасно член Колегії НКЗС СССР (1923–1925); Повноважний представник СССР у Японії (1925–1927); Повноважний представник СССР у Швеції (1927–1930). Помер у Ялті.

²⁶⁶ Далі закреслено – «был».

литотдела, [в] 1930 [г.] – редактором художественной литературы, [в] 1931 г. – членом правления издательства «ЛіМ»²⁶⁷.

[В] 1932 г. по директиве Культпропа облпаркома тов. Ермолова обнял посаду начальника Обллит (вновь организован[н]ая работа). Организовал Обллит.

На этой работе был до мая 1932 г.²⁶⁸ На этой работе был и арестован²⁶⁹.

По линии партийной:

В марте 1920 г. в Чехо-Словакии был членом Укр[аинской] ком[мунистической] партии за кордоном (секретар[ь] бюро в лагере интернован[н]ых) (после меня стал Притыка).

В октябре 1920 [г.] подал заявление о принятии меня в КП(б)У в Петинский РПК. В декабре 1920 г. был принят кандидатом на срок 6 месяцев.

[В] 1921 г. проходил чистку как кандидат перед отъездом в Варшаву.

[В] 1922, 1923, 1924 гг. подавал заявления из Варшавы о переводе меня в действительные члены партии. [В] 1925 г. ездил в Москву на чистку в Москву²⁷⁰, в ЦК ВКП(б) (чистил тов. Кон²⁷¹) и был переведен в действительные члены с 1925 г.

²⁶⁷ «ЛіМ» – видавництво «Література і мистецтво» (ЛіМ). Засноване 1930 р. у Харкові у складі Державного видавничого об'єднання України (ДВООУ). З 1932 р. – Видавництво художньої літератури; з 1934 р. – «Художня література» при НКО УСРСР; з 1935 р. – Держлітвидав України; з 1964 р. – видавництво «Дніпро».

²⁶⁸ Помилково, слід – «1933 г.».

²⁶⁹ Т. Репа був ув'язнений 29 квітня 1933 р. 1 жовтня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ГПУ УСРСР засуджений до 10 років таборів. Утримувався на Соловках. 9 жовтня 1937 р. Особливою трійкою УНКВД ССРСР по Ленінградській обл. засуджений до страти. Убитий 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох у Карелії. Реабілітований Військовим трибуналом КВО 27 березня 1959 р.

²⁷⁰ Так у тексті.

²⁷¹ Кон Фелікс Якович (1864–1941) – компартійний діяч, уродженець Варшави. З 1904 р. член ППС. 1918 р. разом з харківською групою ППС (лівицею) вступив до РКП(б). 1920 р. – голова Галицького організаційного комітету КП(б)У, один з організаторів Закордонного відділу ЦК КП(б)У. У березні – грудні 1921 р. – 1-й секретар ЦК КП(б)У. 1922–1923 рр. – секретар Виконкому Комінтерну. 1925–1930 рр. – редактор часописів «Красная звезда», «Рабочая газета», «Каторга и ссылка» у Москві.

С этого времени был на разных выборных²⁷² низовых работах и партийных.

В ДВУ был три года подряд член бюро, позже – секретар[ь] парткол[л]ектива ДВУ (150 человек) и член Дзержинск[ого] РПК.

[В] 1929 г. во время чистки имел замечание (поставить на вид) за нечеткое отношение в вопросе розламу.

Тиміш Іванович Рєпа

Принял: Уп[олномоченный] СПО ГПУ УСРС

Проскураков

*ГДА СБ України, м. Харків. – Спр. 0-22162. – Т. 1. – Арк. 124–125.
Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом.*

²⁷² Далі закреслено – «раб[отах]».

№ 108

*Темна доповідь А. Крушельницького**«Погляд на західноукраїнське політичне життя в 1933 р.»**17 березня 1934 р.*ПОГЛЯД НА ЗАХІДНЬОУКРАЇНСЬКЕ ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ
В 1933 р.²⁷³

I.

ПОДІЇ НАПРИКІНЦІ 1932 Р.

Рік 1932 на Західній Україні – це доба остаточного зцементування всього життя західноукраїнської буржуазії під крилами войовничого католицизму. Після довгої й основної підготовки в культурній і господарській ділянці, після підпорядкування «Рідної Школи» й «Прогресів» та Кооперації під католицькі впливи, прийшла пора підпорядкувати й політичне життя, зорганізоване в УНДО, під впливи Українського Католицького Союзу й його керівника Митрополита Шептицького й усього гр[еко]-кат[олицького] Єпископату, знов же ж через Укр[аїнський] Кат[олицький] Союз – загальнопольській католицькій акції й через неї польським урядовим впливам та зрезигнування з усіх високопарних націоналістичних ідеалів і гасел.

Підготовку до того зроблено в другій половині 1932 р. Поїздка міністра внутр[ішніх] справ Перацького до Львова, його зустріч із митр[ополитом] Шептицьким і Дмитром Левицьким довела при кінці вересня 1932 [р.] до зліквідування організації Сельроб, усієї лівої преси й ув'язнення на пів-четверта місяців усіх видавців і редакторів тієї преси. Прочищено таким способом ґрунт для поширення впливів капітуляційного УНДО та його преси. Цілий місяць жовтень 1932 р. – місяць поширювання буржуазної преси – були всі редактори буржуазно-

²⁷³ Доповідь надіслана з Варшави 13 квітня 1934 р. (вихідний № 143) радником Повпредства ССРСР у Польщі Б. Г. Подольським (1897–1937?) на адресу секретаря ЦК КП(б)У М. М. Попова з супровідним листом (вхідний № 180 від 25 квітня 1934 р.) такого змісту: «Уважаемый товарищ! При сем препровождаю доклад, написанный Крушельницким, о политическом положении в Зап[адной] Украине в 1933 г. С товарищеским приветом, Советник Пол[предств]а [Подольский]» (ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6435. – Арк. 10).

націоналістичної преси й агітатори УНДО-радикалів на роз'їздах на провінції, однак, як згодом призналися, із зовсім негативним вислідом. Позбавлені своєї організації (Сельробу) й преси, ліві кола зовсім не дали себе опанувати буржуазно-національним зазіханням. Найкращий доказ того, що перший радянський часопис «Нове Слово»²⁷⁴ мало місячних впливів пренумерати на 1.000 зол.

Ідилію польсько-українського братання, започатковану ліквідацією лівої преси, закаламутив наприкінці 1932 р. напад ОУН на пошту в Городку, що позначився трупами поліціантів і націоналістичних бойовиків і довів до доразового суду й екзекуції двох бойовиків Біласа й Данилишина.

«Діло», послідовне акції ундівського проводу, під першим враженням городецького нападу, що був сильним ударом у переводжену в чин ідею капітуляції перед польським урядом, надрукувало статтю, що в ній у різкій формі осудило цей акт підпільної націоналістичної організації й тим наставило против себе не тільки ОУН, але й орган Дмитра Палієва – «Новий Час» – і дало почин до деякого розладдя в рядах ЦК УНДО.

Рівночасно з тим переводжено наприкінці 1932 р. шкільний плебісцит, що до нього по день 31 грудня на всій Західній Україні за українською школою підписали батьки декларації за 400.000 дітей.

Масова участь зах[ідньо]українських низів в акції за українською школою виявила активність зах[ідньо]української трудової маси. Розуміється, капітуляція ундівської верхівки (проводу) перед польським урядом та її угодовецько-капітуляційне наставлення звільнила польський уряд від потреби числитися з волею українських низів. Цілу плебісцитову акцію програно, бо контракцією польських урядових і громадянських чинників – уневажнюванням плебісцитових декларацій за українською школою й фабрикуванням декларацій за польською школою, що до них українці не мають вгляду, – попереминювано ще й ті, що досі були, – українські школи на утраквістичні або й польські.

Відгомін програної плебісцитової акції бачимо в половині 1933 р., коли то рідношкільні ундівсько-католицькі кола кидають гасло: «Організуймо навчання вдома!» («Діло», ч. 202), а молодь переводить масово шкільні саботажі (стріляє до вчителів, демолує шкільні будинки,

²⁷⁴ У тексті помилково, слід – «Нове Село».

нищить портрети й державні знаки по школах, переводить шкільний страйк у 7-клясовій школі в Синевідську). ЦК УНДО на засіданні 30.IX. «осуджує шкільні саботажі й перестерігає українське громадянство перед недоцільними й шкідливими для української справи взагалі й для боротьби за школу засобами боротьби» («Діло», ч. 267).

В інших ділянках не має ундівська верхівка теж жадних успіхів. «Сільський Господар», що розгорнув у минулих роках ширшу роботу, втягаючи до праці цілий гурт агрономів (у більшості петлюрівських емігрантів) – на рахунок продажу кам'яниці й сподіваних державних субвенцій, – одержав за 1932 р. першу субвенцію з міністерства рільництва у висоті 10.000 зол. (з промови О. Луцького на бюджетовій комісії сойму – «Діло», ч. 13). Багата фундація «Народнього Дому» – остається надалі в руках посла з «ББ», – Бачинського, що задовжив цю фундацію на 109.000 ам[ериканських] долярів і 246.000 зол. Уряд не звертає уваги на прохання верхівки УНДО й не хоче передати їй адміністрації тієї фундації. Наукове тов[ариство] ім. Шевченка, яке пішло зовсім на ундівсько-католицько-петлюрівську лінію, тільки в дальших місяцях 1933 [р.] дістає по 1.000 зол. субвенції місячно (з промови фінансового референта інж[енера] Мудрака на надзвичайних зборах в лютому 1934 р.), «Просвіта» й «Рідна Школа» сподіваних субвенцій не дістають. «Просвіта» розписала в 1932 р. внутрішню позичку на 600.000 зол. По кінець 1932 р. (під свіжим палом) члени декларували 97.390 зол. і 128 ам[ериканських] дол. (вплатили половину тієї суми). «Рідна Школа» мусіла теж розписати при кінці 1933 р. внутрішню позичку у висоті 250.000 зол. (її доля буде не краща, хоч і сіма менша й ціль більш популярна в ундівських колах).

II.

СПРАВА ДАШКЕВИЧІВСЬКИХ «ЛУГІВ»

Та раз пущене в рух капітуляційне наставлення ундівсько-католицької верхівки не спиняється, хоч як проти доцільности того угодовецько-капітуляційного наставлення, навіть з точки погляду інтересів західньоукраїнської буржуазії, промовляють життєві факти. В перших днях січня 1933 [р.] доходить до відома ширших кол західньоукраїнської буржуазії справа підпорядкування «Лугів» «Пшиспосебе-

ню військовою»²⁷⁵ – й в одних («Новий Час») викликає здивування, чому цю справу підготовлювано потайки, без порозуміння з ними, іншим («Діло» й УНДО) дає нагоду стати вже ясно на капітуляційну платформу.

Коли в 1925 р. уряд розв'язував усі «Січі» (пожарно-руханкові товариства сільської й міської молоді), повстали на їх місце «Луги», що були, як і «Січі», в більшості під впливом радикальної партії. В 1926 р. прийшло до непорозуміння між львівським «Лугом», що стояв під керуванням Дашкевича, а й радикальною партією. Дашкевич їде в 1927 р. до Варшави й переговорює з польським урядом про підпорядкування «Лугів» «Пшиспособеню військовою». Уряд, маючи таким способом на своєму припоні вже одну із сторін, що спорять за «Луги», забороняє лугові відзнаки й однострої, розв'язує «Луги» до остаточного числа 400 «Лугів» у всьому краї й доводить у травні 1931 р. до того, що Дашкевич, внаслідок переговорів з міністерством внутрішніх справ, підпорядковує «Луги» урядові фізичного виховання й військової підготовки. Коли затверджено нові статuti й Дашкевич почав організувати нові «Луги», доходить до пресової конференції націоналістичної й католицької преси, що на ній «Новий Час» і зв'язані з ним ідеологічно інші органи преси Тиктора були проти тих нових «Лугів», «Діло», «Червона Калина», «Нова Зоря» і зв'язані з ними інші ундівсько-католицькі пресові органи одобрювали лугову роботу Дашкевича.

Кампанія члена ЦК УНДО Дмитра Палієва проти дашкевичівських «Лугів» переносить лугову справу на засідання ЦК УНДО. Засідання ЦК УНДО з 8 січня 1933 р. ухвалює в першу чергу постанову про «потребу національної єдності, суцільності партійної організації, скріплення авторитету виконавчої влади Проводу». Далі ухвалює, що «критика членами партії заряджень партійних верхових установ допускається тільки на терені покликаних до цього партійних установ». (Це все звернене проти Дмитра Палієва). На обговорення справи «Лугів» не стало часу, й це питання задля спізненої пори відложено.

²⁷⁵ *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego* (PUWFIPW) – інституція, створена 24 березня 1927 р. за ініціативою Ю. Пілсудського, з метою керівництва загальним фізичним вихованням й військовою підготовкою у II Речі Посполитій. Підпорядковувалася Міністерству оборони.

Паліїв починає дальшу кампанію проти «Лугів». Його становище в справі нападу на пошту в Городку й у справі «Лугів» відмінне від більшості ЦК УНДО, висловлюване на сторінках «Нового Часу», доводить до того, що ЦК УНДО постановляє його виключити з партії за непідпорядкування партійній дисципліні, але відкладає ще справу до найближчого засідання. Між тим Палієва ув'язнюють до відсидження решти (4 місяців) судового присуду.

ЦК УНДО дістає вільну руку на засіданні 18 лютого ухвалити, що «згода лугової організації на контроль уряду фізичного виховання була похибкою керманічів тієї організації. Одначе, ЦК, признаючи велику вагу фізичного виховання, стоїть на становищі, що в теперішню хвилину, при витвореній луговим проводом ситуації, не можна тієї організації заздальгідь нищити, не знаючи ще ні додатніх, ні від'ємних сторінок її праці». («Діло», ч. 43, з 22.ІІ.1933).

Тепер уже «Діло» (ч. 43) в передовиці «Луги» пише одверто: «Можна із чистою совістю вважати менше на форму організації того виховання. Можна собі бодай раз дарувати приємність підходити з виключення т. зв. засадничого становища до самої форми організації, натомість брати ближче до серця її зміст... У випадку Лугів треба менше лякатися форми, більш боротися за зміст».

Після капітулянтських статей Івана Кедриня осінню 1930 р. п[ід] з[аголовком] «Засадничі речі»²⁷⁶, яких під натиском опінії провінції

²⁷⁶ Див.: [Кедрин І.] Небувало важке положення: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 21 листопада. – Ч. 260. – С. 1; [Кедрин І.] Один чи два парляментарні клуби? Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 25 листопада. – Ч. 262. – С. 1; [Кедрин І.] Плутанина понять: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 26 листопада. – Ч. 263. – С. 1; [Кедрин І.] Доцільні і зайві виступи: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 27 листопада. – Ч. 264. – С. 1; [Кедрин І.] Засадничі речі: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 28 листопада. – Ч. 265. – С. 1; [Кедрин І.] Свобода думки: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 29 листопада. – Ч. 266. – С. 1; [Кедрин І.] Політична неграмотність: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 30 листопада. – Ч. 267. – С. 1; [Кедрин І.] Право компетенції: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 2 грудня. – Ч. 268. – С. 1; [Кедрин І.] Підсумки: Українська Парляментарна Репрезентація на порозі нових завдань // Діло. – 1930. – 3 грудня. – Ч. 269. – С. 1; та ін.

відпекався редактор «Діла» Мудрий, – вийшовши з тюрми²⁷⁷, – не важилося УНДО ні на своїх зібраннях, ні в пресі говорити так одверто про капітуляцію. Оце після промови Дмитра Левицького в соймі про автономію в грудні 1932 р. – це перший пробний бальон переводження в практику співжиття у вигляді підпорядкування.

III.

ВПЛИВ ЗАКОРДОННИХ ПОДІЙ НА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ З[АХІДНЬО]У[КРАЇНСЬКИХ] БУРЖУАЗНИХ ПАРТІЙ.

Характеристичне для західноукраїнської буржуазії те, що вона ніколи не йде простолінійно, тільки в найменш жданому моменті заломлюється в зигзаг.

Оце й бачимо зараз після приходу Гітлера до влади. Тільки ЦК УНДО проголосив своєму громадянству необхідність співпрацювати на терені Лувів з польським «Пшиспособенем військовим» і тим самим іти з польським фашизмом на угоду без угоди, як з хвилиєю, коли до влади в Німеччині приходить Гітлер і з ним Розенберг, уся

²⁷⁷ 18 грудня 1930 р. на шпальтах «Діла» було надруковане спростування його головного редактора Василя Мудрого: «Після відомих сумних подій у краю і після виборів до польських законодавчих установ, коли відповідальний за національну політику провід найбільшої української національно-політичної організації, а саме провід Українського Національно-Демократичного Об'єднання, перебував у тюрмі, появилася на сторінках «Діла» в часі між 21 листопада і 3 грудня ц. р. десять передових статей на тему політичної тактики нашої попередньої і теперішньої, нововибраної Парляментарної Репрезентації».

Не входячи тепер ні в оцінку, ні в аналіз цих статей з уваги на цілком невідповідний до цього час та обіймаючи нині, після шеститижневого побуту в тюрмі, провід у Редакції, вважаю своїм обов'язком заявити, що висловлені в цих статтях погляди на тему програми й тактики нашої Парляментарної Репрезентації є тільки індивідуальними міркуваннями автора статей. Тому то не може за них нести відповідальність ні Редакція «Діла», ні, як я це провірив, Парляментарна Репрезентація, ні теперішній тимчасовий провід Українського Національно-Демократичного Об'єднання.

Прикро, що ці статті в такому виімково важкому та важному часі появилися ще й до всього того на сторінках «Діла» як редакційні.

Львів, 16 грудня 1930» (Мудрий В., головний редактор «Діла». Про один цикл статей у «Ділі» // Діло. – 1930. – 18 грудня. – Ч. 281. – С. 1).

З'ясування обставин й мотивації появи вищезгаданого циклу редакційних статей та спростування В. Мудрого див. у спогадах І. Кедрина-Рудницького: Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: «Червона Калина», 1976. – С. 195–200.

з[ахідню]у[країнська] буржуазна преса, не виключаючи й католицької, що вже давно скапітулювала перед Польщею, вітає Гітлера й снує німецько-українські мрії про відвоювання спільними силами від СРСР – України. Перед веде «Новий Час», але і «Діло» не слабше підтягає. Напр[иклад], у статті «Хто такий Розенберг» – П. Кален пише: «Розенберг дивиться на Україну, як на повновартісний суб'єкт, рівний з Англією й Італією. Німеччина... дає Україні – промисловість і прикриття від західньої сторони» («Діло», ч. 163 з 28.6.1933). (Це навіть уже тоді, як і «Діло» передрукувало звістку, що Розенбергові не сниться будувати України, він тільки бажає створити базу для відбудування з України царської чи фашистівської Росії.

Коли після того твориться «пакт чотирьох», – зах[ідню]українська буржуазія бачить у ньому заграву нової інтервенції проти СРСР, тим більш, що між Англією й СРСР дійшло до зірвання торговельного договору. В статті «Польща й протисовітський фронт великодержав» І. Кедрин пише про назрівання протирадянського бльоку внаслідок пакту чотирьох («Діло», ч. 79 з 30.3. [1933]).

Пакт про неагресію, що заіснував між СРСР і Польщею ще в 1932 р., не давав довший час для Польщі видніших наслідків і він не схвильовував зах[ідню]української буржуазії, – тим більш, що після підписання того пакту Польща ліквідує у вересні 1932 р. організацію Сельроб і всю прорадянську пресу. Очевидне поминення Польщі при пакту чотирьох – вказувало зах[ідню]українській буржуазії на те, що при інтервенції Польща заплатить західньою територією в користь Німеччині, східньою – в користь «самостійної» України.

Тож тим більшою несподіванкою й сильнішим ударом для зах[ідню]української буржуазії були пакти СРСР з усіма сусідніми державами й, нарешті, з Францією.

Голова УНДО – Дмитро Левицький заявляє в соймі в зв'язку з пактом Польщі з СРСР, що «про долю та границі Східної Європи повинні рішати три народи – український (цебто УНДО й петлюрівська еміграція), російський і польський. Пакт між Польщею й СРСР є продовженням давніх пактів».

Вислів зденервуванню зах[ідню]української буржуазії й петлюрівської еміграції дає І. Кедрин у циклю статей у «Ділі»: «Ніколи ще у Варшаві не було таких радянофільських настроїв, як тепер. Посту

роння людина відносить вражіння, що це якась самогубна манія». («Діло», ч. 78).

«Не знайдете в польській пресі не то ніяких протибільшовицьких статей, але й найменших хронікарських звісток із совітського життя, неприємних для більшовиків! Не чуємо про економічну розруху в СРСР, про тамошній голод, про терор, про внутрішньо-терористичні тертя! Ніякої теж полеміки із совітською пресою, ніякого «ображення» російсько-комуністичних почувань. Замість того «об'єктивно-інформаційні статті».

«Не можна зрозуміти шляхів польської закордонної політики, яка в моменті творення великого протисовітського фронту західних держав змінює реклямоване дотеперішнє ідеологічне заложення польської державної екзистенції й надає їй характер оборонця сходу перед заходом.

«Нелегко зрозуміти змісл тої пресової (польської) політики, що позбавляє боротьбу з внутрішнім польським комунізмом найважнішої зброї, якою є СИСТЕМАТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТРАХІТТЯ НА ТЕРЕНІ СРСР. Чи в моменті економічної розрухи й безробіття вистачають механічні поліційні засоби для нищення комунізму в Польщі, коли не стане тої єдиної моральної зброї?». («Діло», ч. 80).

Так само й М. Данько²⁷⁸ в статті «Пакт чотирьох і змова трьох» каже, що «пакт чотирьох має дані стати рішаючим чинником, змова

²⁷⁸ «М. Данько» – псевдонім українського соціал-демократа зі стажем приналежності до РУП та УСДРП *Миколи Троцького* (1883–1971). Упродовж 1914–1918 рр. він входив до складу «Союзу визволення України» насамперед як активний автор і редактор його друкованих органів – «Вістника СВУ» та «Ukrainische Nachrichten». З 9 липня 1916 р. прізвище М. Троцького стояло у «Вістнику СВУ» як відповідального редактора. Ці ж обов'язки він виконував й пізніше, коли 1918 р. часопис було перейменовано на «Вістник політики, літератури і життя». Це давало йому можливість широко висвітлювати національні та політичні справи на Батьківщині. 1917 р. накладом СВУ у Відні вийшла друком німецькомовна праця М. Троцького «Українська національна політика в Європі». У 1918–1922 рр. М. Троцький обіймав посаду секретаря посольства УНР у Відні. У 1930-х рр. замешкав у Женеві, видавав антисовітський місячник «Die Völkerbrücke» (1931), з 1932 р. провадив Українським інформаційним бюро у Женеві (Докладніше див.: *Trotsky, Mykola* // Encyclopedia of Ukraine / Ed. by D. Struk. – Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press Inc., 1993. – Т. V. – P. 290–291; Сидоренко Н. *Троцький Микола* // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / НАН України: Львівська наук. 6-ка ім. В. Стефаніка, Науково-досл.

трьох (Польщі, Франції й СРСР) буде зловісною примарою» («Діло», ч. 152).

Остається ще надія на Америку, Англію та Японію. ПАСШ ще не визнали СРСР, і українці в ПАСШ ведуть завзяту кампанію проти визнання СРСР (стаття Демидчука в «Ділі», ч. 59), англійські парламентаристи (Ноель БАКСТОН і Бен РАЙЛІ) приїзять 4 квітня до Львова в гостину до унівських політиків («Діло», ч. 90). Японія ж, що ще в статті «Діла» з 26 лютого являлася після майбутнього порозуміння з Китаєм для унівців – «жовтою небезпекою» – внаслідок розгортання конфлікту між Японією й СРСР, являється найбільш надійним інтервенційним огнищем.

IV.

ВПЛИВ ЗАКОРДОННИХ ПОДІЙ НА ВНУТРІШНІ ПЕРЕМІНИ СЕРЕД ЗАХІДНЬОУКРАЇНСЬКОЇ БУРЖУАЗІЇ

Закордонні події заскакують зах[ідньо]українську буржуазію, наставлену на інтервенцію Польщі проти СРСР, – великою несподіванкою. Адже ж усе капітулянтське наставлення УНДО відбувається під натиском верхівки (Дм. Левицький, О. Луцький), зв'язаної тісно з петлюрівським центром придніпрянської еміграції, що посередниками-маклерами поміж ними є Роман Стоцький і І. Кедрин, – та клерикальних кол св. Юра, зв'язаних із гетьманськими групами (характеристичне, що майже в тому самому часі УНДО підтримує дашкевичівські «Луги», єпископ Хомишин друкує свою ординарно-капітулянтську «Українську проблему», що в ній обезчещує всю українську культуру із Шевченком і Франком, католики купують головного агітатора євангеліків Червінського, що переходить на їх бік і поборює тепер євангеліцький рух («Діло», ч. 23) й П. Скоропадський оповіщує лист до митрополита Шептицького із заявою, що він не є масоном («Діло», ч. 85).

Взагалі від хвилі оснування «Українського Католицького Союзу» – з січня 1931 р. все життя зах[ідньо]української буржуазії переходить під крила митр[ополита] Шептицького – в тому переконанні, що

в хвилину інтервенції Шептицький зможе зв'язати верхівку УНДО з польськими інтервенційними колами й забезпечити за нею всі користи інтервенції.

Й ось, на все те – пакт про неагресію, ще сильніше затіснення взаємин між Польщею й СРСР, яке може довести до перемін у польській внутрішній політиці, загрозливий для католицизму (напр[иклад], проєкт подружнього закону, що проти нього протестував увесь католицький світ Польщі й головно УКС²⁷⁹).

Це сполохує клерикалів до тієї міри, що вони після двох років організаційної підготовки лагодяться до офензивного виступу. Коли позірно розвіялися примари інтервенції, католицизм має стати тим цементам, що споїть в один протирадянський мур усю зах[ідньо]українську молодь і не дозволить їй добачувати розвитку життя в УСРС при повному занепаді життя на Зах[ідній] Україні.

Український відділ Католицької Акції – «Український Католицький Союз» – використовує зручно ювілейний у католицькій церкві 1933 р. для політичної пропаганди на католицьких основах. Увесь український греко-католицький єпископат приготує на дні 6–7 травня красе католицьке свято у Львові: «УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ ХРИСТОВІ». На це свято з'їдяться до Львова десятки тисяч отуманеної або обдуреної молоді й старшого громадянства. На площі «Сокола» за містом збирається багатотисячна маса, й єпископ Бучко виголошує до неї політичну промову:

«Нині в імені цілого нашого народу протестуємо против зорганізованого царства антихриста за Збручем, протестуємо проти знущання над християнськими почуваннями українського народу по той бік Збруча».

«Віримо, що запевнення тих прав вимагатиме боротьби. Підіймаємо її! Стаємо в ряди лицарів Христових, які мають привернути права Христові у світі, які мають закріпити царство Боже на землі! Молодь нашу віддаємо Христові на власність!» («Діло», ч. 116).

«Антихрист організує армію на знищення Христового святого імені. Намісник Христовий (папа) накликає до оборони й ПРОТИНАСТУПУ. Хто вірить у Бога, хай стає в ряди!» («Мета», ч. 19).

²⁷⁹ УКС – «Український Католицький Союз».

Після тієї інтервенціоністичної проповіді переводять попи присягу з усіма привяними на вірність проповідуваним ідеалам.

Привяні десятки тисяч уформовують похід вздовж вулиць Львова й заходять до Юра, де приймають дефіладу митрополит Шептицький і голова УНДО Дмитро Левицький.

На цьому святі припечатано повне підпорядкування УНДО впливам Католицької Акції. Вислів тому дає «Діло» в статті «Під крилами гр[еко-]кат[олицької] церкви»: «Недільне свято «УМХ», – це був наглядний і проречистий вияв невмирущого духа українського народу на галицькій землі, що ПІД ОПІКУНЧИМИ КРИЛАМИ ГР[ЕКО-]КАТ[ОЛИЦЬКОЇ] ЦЕРКВИ, Ї ІЄРАРХІЇ Й ДУХОВЕНСТВА зірвався до леги й прямує нестримно до своєї завітної мети» («Діло», ч. 118).

В цьому святі, крім комуністів, не брали участі радикали і еседеки, але здержалася від участі в святі УМХ і молодь з-під стягу ОУН. Ця остання осудила становище УНДО в справі «Лугів» й відмовилася від участі в святі УМХ, уважаючи його, зовсім слушно, за політичну демонстрацію войовничого католицизму, – опортуністичного на Західній Україні.

Роззухвалені вислідом свята УМХ – УНДО – католики йдуть уже на нахабну провокацію на святі відслонення надгробника І. Франкові дня 28.V.1933 [р.].

«Просвіта» починає те свято для пошанування пам'яті І. Франка – поминальним богослужінням «за душу І. Франка». На саме свято спроваджує дашкевичівські «Луги», що їх молодь ОУН обкидає біля могили Франка камінням.

З'їзд «Рідної Школи», що на ньому проводить канонік з Юра Базюк, починають відспівуванням пісні «Христос воскрес!» Перший раз, відколи існує «Рідна Школа»!

(Треба зазначити, що хоч відозву в справі свята УМХ підписали всі єпископи з митрополитом, на святі УМХ не явилися задля ненависти до Шептицького й страху за зріст його впливів ні Хомишин, ні Коциловський. А вже в святі І. Франка брав тільки львівський святий Юр участь (каноніки з Юра). Хомишин і Коциловський і їх пресові органи поборювали те свято. Вив'язалася навіть з того приводу, чи можна правити за Франка богослуження, дуже гостра полеміка між «Новою Зорею» (Хомишина) й «Метою» (Шептицького).

Таким способом, під впливом відсунення інтервенції на деякий час і з погляду на можливість поширення й закріплення прорадянських настроїв серед зах[ідньо]українських трудових мас і навіть серед з[ахідньо]у[країнської] трудової інтелігенції, – стають до спільного наступу проти СРСР два чинники – й войовничий католицизм і зв'язане з петлюрівцями УНДО.

Войовничий католицизм (гр[еко]-кат[олицизм]) бачить у поширенні прорадянських настроїв і більшовизму на Зах[ідній] Україні загрозу своїм економічним інтересам і взагалі відвойованому протягом останніх років впливові на громадянське життя Зах[ідньої] України. Ба, що більше, бачить навіть загрозу для свого існування. Тому-то він ставить усе на одну карту й веде нещадну кампанію за підпорядкування собі всього життя Західньої України.

Ундівська буржуазія бачить, що вона йде в Польщі до щораз глибшого економічного занепаду. Єдиний для неї рятунок – здобути нові терени поширення й експлуатації. З погляду на чітко інтервенціоністичне наставлення польського імперіялізму від 1920 р., вона схиляє голову перед польським фашизмом Пілсудського. Коли ж Польща затісняє взаємини з СРСР, західньоукраїнська буржуазія звертається в сторону гітлерівського фашизму й японського імперіялізму. А у внутрішніх відносинах знаходить вона сильного союзника у войовничому греко-католицизмі й підпорядковується йому всеціло!

В допомогу тому об'єднаному УНДО-католицькому фронтові зах[ідньо]української буржуазії приходять деякі зовнішні й внутрішні спонуки.

Викриття націоналістичної зрадницької роботи деяких галичан і організацій в УСРР доводить до ув'язнення цілого ряду галицьких контрреволюціонерів на Радянській Україні. Рівночасно із цим наступують одно за одним три самогубства: Хвильового, Скрипника й Стронського. Це все стає ласою поживою для націоналістично-католицької зграї, яка підносить на пієдесталь «національних мучеників» Хвильового, Скрипника й усіх ув'язнених галичан, – усіх, що їх ще вчора зрадниками називала! Своєрідне, просто брехливе, наświetлення подій в УСРР, що «довели до самогубства українських більшовиків», вносить в ряди частини трудової інтелігенції, зорієнтованої досі в більшості прорадянськи, – чималий розгардіяш.

У додаток зрадницька робота шумськістів, перемальованих в останньому часі на лад генеральної комуністичної лінії Леніна – Сталіна, доводить до непочитальних вчинків на терені західньоукраїнської прорадянської преси. Осудження «Нового Слова»²⁸⁰ як «органу провокаторів», схвильовує прорадянські низи, що читали й передплачували «Нове Село» (воно ж збирало по 1.000 зол. передплати у місяць!). Після провокатора Козака в КПЗУ (і Барановського в ОУН) – «нові провокатори» в «Новому Слові»²⁸¹! Кому ж тоді вірити?

Шумськіст Волинець, що його й його шурина Танчаковського, видавця «Української Думки», піддержували перемальовані на генеральну лінію замасковані шумськісти, – видає одвертий протирадянський лист²⁸², а за ним Танчаковський припиняє «для протесту» «Українську Думку» з відповідною заявою в унівській пресі. Перестає виходити «Критика», поборювана, як і «Нові Шляхи», завзято й нещадно замаскованими шумськістами!

Західньоукраїнські прорадянські низи й трудова інтелігенція залишаються зовсім без своєї легальної преси. У моменті найбільш критичному, в хвилину, коли йшов нахабний наступ Ундо-петлюрівщини й католицизму й коли, з другого боку, розгромлено націоналістичну контрреволюцію на Радянській Україні й на Західню Україну доходили тільки фальшиві звістки про те з націоналістичної західньоукраїнської преси, – й коли ще в додаток наступає одно по однім скілька самогубств видних комуністичних діячів-українців, – західньоукраїнські трудові низи не мають зовсім жадної вірної інформації про хід подій в УСПП²⁸³ і насвітлення інтервенціоністичного наступу на Західній Україні. Тим більш, що «Гарт» і інші органи, опановані маскованими шумськістами, вірного освітлення подій не дають.

Витворюється в УНДО-петлюрівсько-католицькому обозі ілюзія, що не тільки комунізм, але й усяке радянофільство на Західній Україні зліквідоване. Чути вже поклики невдоволення, чому й останні про-

²⁸⁰ У тексті помилково, слід – «Нового Села».

²⁸¹ У тексті помилково, слід – «Новому Селі».

²⁸² Див.: *Голос сумління...: «Відкритий лист» чи краще акт обвинувачення б[у]вшого] посла Україн[ського] Сель-Роб[ітничого] Соціал[істичного] Об'єднання Степана Волинця проти московських комуністичних насильників на Україні // Діло. – 1933. – 26 липня. – Ч. 193. – С. 1–3.*

²⁸³ У тексті помилково, слід – «УСРР».

радянські діячі не пишуть покаяння одвертих листів. На руку Ундокатолицькій контрреволюції йде ще й те, що масковані шумськісти встигли відсунути на всіх полях від праці гурт випробованих діячів (колишніх «народовольців»²⁸⁴ і тих, що їм не підпорядкувалися).

Чим далі розгортаються події й чим виднішою вже стає для всякого хвилево спантеличеного боротьба з контрреволюцією на Радянській Україні й ріст життя та закріплення міжнародного становища СРСР, – чути з низів крик за пресою, що даватиме вірну інформацію.

V.

ДОМАШНІ СВАРКИ.

УНДО-клерикали відчували, що свято УМХ – це тільки початок організованої масової роботи. Коли припиниться дальша акція, – то масова католицька маніфестація 5–6 травня заkostenіє, й життя робитиме своє далі не по лінії їх пропаганди. Отож вони рішили, що треба організувати систематичну й постійну протирадянську акцію.

Тим часом у внутрішньому житті націоналістичного обозу зайшло скільки подій, що треба було від них відбиватися, щоб не було розбиття фронту. Вийшов з тюрми Дмитро Паліїв і підписався під усією акцією «Нового Часу» проти «Діла». Його викидають із членів УНДО. Він організує ідеологічну групу «Фронт національної єдності» й засновує згодом свій суспільно-політичний двотижневик «Перемогу» та веде далі кампанію проти ЦК УНДО в «Новому Часі», поки йому врешті видавець «Нового Часу» Тиктор, під натиском клерикалів з Юра, не виповідає місця.

Націоналістична молодь з-під стягу ОУН дізнає морального розгрому на процесі проти Романа Барановського, де виявляється, що Барановський, до хвилини ув'язнення член ОУН, що його ще кілька місяців після ув'язнення провід ОУН бере в оборону, – цілі роки вже є платним конфідентом поліції й провокатором і як провокатор керує роботою УВО й ОУН (Східні Торги, напад на пошту під Бібркою, напад на пошту в Трускавці, вбивство Голуфка й убивство Чеховського)

²⁸⁴ Від назви тижневика москвофільської орієнтації «Воля Народу» у Львові (1921–1923), з 1924 р. (з доручення Комінтерну) друкувався українською мовою. У 1926–1928 рр. – орган Сельрбу-лівиці (редактори К. Пелехатий, К. Вальницький).

під командуванням верхівки поліції (Чеховський – Івахів). Щоб реабілітуватися, ОУН пристає до революційної акції т[ак] зв[аних] шкільних саботажів, чим чимало прикростей приносить верхівці УНДО.

Внаслідок католицького наступу на святи УМХ – дотеперішні союзники УНДО – радикали й есдеки – настрашилися впливів Ундо-католиків на селянські й робітничі маси й відриваються до тієї міри від УНДО, що посол з УСРП Матчак не хоче в соймі підписувати ундівських інтерпеляцій – у справі навчання релігії, мотивуючи це... що «радикали в справі релігії нічого не підписують», і в справі плєбісцитових зловживань, бо «УНДО веде боротьбу проти радикалів». («Діло», ч. 72). А УСДП творить одноцілий соціалістичний фронт с ППС.

Крім того, на терені «Союзу Українок» виринула боротьба між членами УНДО та УСРП в Рогатині. Рогатинський повіт – це, за малими винятками, майже єдиний повіт, де членами «Союзу Українок» є масово селянки. Коли ця радикальна філія «С[оюзу] У[країнок]» не хотіла підпорядкуватися ундівській політичній лінії, голова «С[оюзу] У[країнок]» Мілена Рудницька спричинила викинення голови рогатинської філії «С[оюзу] У[країнок]» Дарії Бабюкової з членів «С[оюзу] У[країнок]». Це ще більш розрізнило УНДО с УСРП. Найгостріший конфлікт між ними виринає згодом унаслідок боротьби за приділення посольського мандату з Рогатина – Золочева – УНДО[б'єдна]нню чи УСРП, – що й доводить до зовсім ординарної часописної полеміки й лайки в «Ділі» й «Громадському Голосі».

Скріпляє впливи УНДО-католиків стихійне нещастя – катастрофальна повінь на Прикарпатті й майже у всій Східній Галичині. Зав'язується краєвий Комітет допомоги жертвам повені під проводом єпископа Бучка, що, хоч майже нічого не допомагає поводянам, але згодом штовхає ундо-католиків на організацію «допомоги Голодуючій Радянській Україні».

VI.

«ГОЛОД НА УКРАЇНІ»

Оце в ундівсько-католицькій та іншій націоналістичній пресі починають появлятися листи з України. Якого походження ці листи, – найкраще засвідчує лист, надрукований у «Ділі» з дня 30 травня, ч. 167.

Дата листа: Київ, 25.V. Лист прислано до редакції «Діла» у Львові з провінції. У Львові надруковано його 29[-го]. Віддано до друку дня 28[-го], з провінції до Львова вислано 27[-го], а, щонайменше, один день цей лист був у рідні, що його дістала з Києва, отож цей лист прийшов до Галичини 26 травня, тобто того самого дня, коли його вислано з Києва. Тим часом лист з Києва до Львова йде 5–10 днів найменше!

Згадані листи приготувляли ґрунт до ширше закроєної акції. Оце греко-кат[олицький] єпископат Гал[ицької] церковної провінції друкує в «Ділі» й інших часописах послання в справі подій на Великій Україні до людей доброї волі. В цьому посланні під заг[оловком] «Україна в передсмертних судорогах», підписаному митрополитом Шептицьким, єпископами Хомишиним, Коциловським і чотирма єпископами-помічниками²⁸⁵, читаємо:

«Населення України вимирає голодовою смертю... Безсилі подати яку-небудь матеріяльну допомогу конаючим братам, взиваємо наших вірних, щоб молитвами, постами, всенародньою жалобою, жертвами й усіма можливими добрими ділами християнського життя випрошували з неба помочі, коли на землі нема ніякої надії на людську поміч» («Діло», ч. 194 з 27.VII).

Як бачимо, це послання написане в самі жнива або й по жнивах у 1933 р. – в році найкращого урожаю. Єпископатові йде про молитви й про нагоду використання проповідниці до безконтрольної агітації проти СРСР і комунізму в УСРР й на Зах[ідній] Україні.

Практичніше від клерикалів поставилося до цієї справи УНДО. Клерикали переводитимуть агітацію в краї, УНДО збере фонди на агітацію за кордоном. Твориться рівночасно внаслідок послання єпископату «Український Комітет Допомоги Страждальній Україні» з головою Дмитром Левицьким і діловим комітетом, що в ньому: В. Мудрий – голова, Зенон Пеленський, д-р Іван Гижа – секретарі, Мілена Рудницька, Кузьмович (секр[етар] УКС), Блзовський (з Фронту Нац[іональної] Єдності – Палієва), Целевич – члени. «Інформації посилали до посла Зенона Пеленського». («Діло», 28.V., ч. 195).

²⁸⁵ Див.: *Україна в передсмертних судорогах: Український Греко-Католицький Єпископат Галицької Церковної Провінції в справі подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі* // Діло. – 1933. – 27 липня. – Ч. 194. – С. 1.

Порівняння обох дат вказує, що УНДО й католики постановили цілу справу на спільній нараді. Дальша акція «Комітету Допомоги Україні» виказує, що послідовно переводиться все, чого жадав у своєму посланні єпископат.

Отож, уже 28.VII. появляється в 193 числі [«Діла»] стаття Генер[ального] Секретаря Конгресу національностей у Відні д-ра Евальда Амменде п[ід] заг[оловком] «Голод на Україні»²⁸⁶.

Коли вже заговорив про «голод на Україні» чужинець, появляється в «Ділі», ч. 212 з 14.VIII поклик «Українського Громадянського Комітету Рятунку України»: «Биймо у великий дзвін на тривогу! Українській народ!» і т. д. Цей маніфест підписують унівський клуб і 34 центральних освітніх, економічних, професійних і громадянських установ. Зараз після того «Діло» робить настрої у статті: «Весь нарід проти гнобителів» (ч. 214 з 16.VIII).

Рівночасно появляються аналогічні статті в пресових органах в Зах[ідній] Європі, й «Діло» передруковує їх: «Страшне лихоліття на Україні» – стаття «Матена» («Діло», ч. 233); «Україна – невральгічна точка» – стаття в швайцарському журналі «Журналь де Женев» («Діло», ч. 234); «Політика безприкладного хижацтва» – стаття в «Журналь де Женев» («Діло», ч. 237). А щоб зродити ще сильніший вітер, М. Данько друкує в «Ділі» (ч. 235) статтю «Українська пропаганда в Європі – перегляд часописів, що пишуть про голод на Україні».

Добрий агент зробив би вітер за кордоном і мовчав би. М. Данько мусить похвалитися, який то сильний вітер він родить!

Куліси фабрикування цих статей у закордонній пресі розкриває мимохіттю націоналістичний «Наш Прапор» в ч. 19 з 11.3.1934[р.] в статті «Чи є голод на Сов[ітській] Україні?: Полеміка в бельгійській пресі». Він пише: «В бельгійським тижневику «Вер ле Вре» («До правди») (Брюссель), з 14 лютого ц[ього] р[оку], описує Люї Жерен свою подорож по Совітах. У своїй статті «Що я бачив і чув у Совітах» між іншим пише про Україну:

«Ах! Вічні дурниці безхребетної преси, що продається тому, хто більше дасть. Пригадую собі новинки, що їх помістили на чільному місці всі бельгійські часописи, крім «Ле Пипль». Вони звалися «Голод

²⁸⁶ Див.: *Голод на Україні*: Написав для «Діла» д-р Е. Амменде, генеральний секретар Конгресу Національностей (Відень) // Діло. – 1933. – 28 липня. – Ч. 195. – С. 2.

на Україні» і там говорилося про мільйони померлих, картини людодіства, будь-то би матері їли свої діти, будь-то би викопували трупів, щоб ними поживитися... Тепер, як я звидів Україну, кажу, що це все видумки!»... Та стаття викликала велике обурення. В слідуючому числі (з 21 лютого ц. р.) той самий тижневик помістив одвертий лист Григора Яковлева, голови «Комітету Голодуючим України й Кубані» до Жерена. Автор прокидає твердження Жерена, будь-то би на Україні не було голоду. На це появилася рівночасно відповідь Жерена, що його не переконає ніхто про голод на Україні, бо – як пише: «Я хотів би вас спитати, як же ті мільйони (бо ви кажете, що це мільйони голодують) голодних селян не роблять ніякого повстання й чому одинокі інформації, що їх маємо про голод на Україні, одержуємо завжди від емігрантів, саме від тих, що їм не треба вірити?»

Рівночасно в тім самім числі редакція «Вер ле Вре» помістила велике письмо француза Радома (зі Жамо-Намір), де він наводить факти голоду на Україні; як доказ голоду подає ще інтерв'ю репортера «Матену» (Париж) з головою українського уряду на вигнанні А. Лівницьким, далі статтю М. Прокоповича в паризькій «Тан», заклик до Союзу Народів від «Союзу Народів Гноблених Москвою», заклик греко-католицьких єпископів, відозву українських соціялістів, статті американського журналіста Лянга в «Меседжер Совшеліст», американського журналіста Гвайтінга в «Нейшінс Бізнес».

Знову в слідуючім числі «Вер ле Вре» (з 28 лютого ц. р.) появилася велика стаття Гр. Яковлева у відповідь на відповідь Жерена.

Далі він каже, що вісті про голод на Україні передають не тільки виключно емігранти, але й чужинці, що перебували на Україні довший час. На доказ автор наводить статті кореспондентів «Манчестер Гардіен», «Дейлі Експрес», «Нью-Йорк Трібюн», «Нью-Йорк Таймз», «Матен», «Журналь де Женев», «Тан», «Фортнайкли Ревю», «Дейлі Ньюз», «Меседжер Совшеліст», «Нейшінз Бізнес».

Та ціла полеміка зайняла майже повних три величезних сторінки (по 6 шпальт) переважно дрібним друком.

Та коли, з одного боку, емігранти-уєнерівці фабрикують усякі вісті з України й потім або вони самі, або й інші на них покликаються, УНДО-петлюрівсько-католицька верхівка робить далі своє.

О. І. Бочковський з Праги висилає одвертого листа до Едварда Ерріо й оповіщує того листа в швейцарській і французькій (та українській) пресі («Діло», ч. 236).

«Український громадянський комітет рятунку України» видає комунікати. Комунікат ч. 3 «На рятунок України» дає: 1) звітлення президії ділового комітету із заходів у справі співділення церковної влади греко-католицької і православної церкви з акцією комітету, у справі правного положення комітету, у справі зв'язку львівського комітету з українськими комітетами рятунку України в інших краях та з міжнародними гуманітарними організаціями, як Червоний Хрест і т. п., 2) жадає основувати комітети на провінції, 3) наказує збирати й надсилати листи з Великої України з описами про ТЯЖКЕ положення тамошнього населення, голод тощо. Ці листи потрібні комітетові в його заходах у справі голоду на Україні перед міжнародними гуманітарними організаціями, 4) жадає, щоб збігці давали письменні описи сучасного положення на Україні, 5) жадає, щоб видати «поклик до культурного світу про положення на Великій Україні» («Діло», ч. 236 з 9.9.1933). (Отож, коли на Україні вже вимолочено збіжжя!).

В зв'язку з останньою точкою цього комунікату починають сипатися «поклики до культурного світу».

Об'єднані: закордонна група УСДРП (Мазепа, Феденко), УСДП (Ганкевич, Квасниця), УСРП (Макух, Стахів) оповіщують відозву до соціалістичних організацій усіх країв у справі «лихоліття на Україні» («Діло», ч. 240 з 13.9.).

«Український громадянський комітет рятунку України» у Львові оповіщує поклик «до культурного світу» («Діло», ч. 241 з 14.9.).

«Союз Українок» у Львові оповіщує поклик до міжнародного жіноцтва, що в ньому між іншим подає такі «правдиві факти», як те, що М. Грушевський осліп та що Лапчинський розстріляний («Діло», ч. 242 з 15.9.).

Та щоб уже щодня було щось нового, «Діло» в ч. 243 з 16.9. друкує «автентичні» листи з України, як також радісну для колишніх «габсбурзьких русинів» звістку, що в міжнародньому комітеті допомоги «Голодуючій Україні» в Парижі приймає дуже активну участь полковник УГА Василь Вишиваний (архикнязь Вільгельм Габсбург).

Тепер уже йдуть напереміну щодня то «Листи з України», то статті з «закордонної преси», що їх друкують закордонні пресові бюро петлюрівської еміграції. До якого засліплення доходить уже читач націоналістично-католицької преси, засвідчує стаття М. Данька в 248 ч. «Діла»: «Цьогорічні жнива на Україні», де дослівно надруковано ось що: «Сучасні жнива, які п. Шервуд Едді називає «мабуть, найкращими в історії країни», показують яскраво, що голод на Україні панує й пануватиме, як довго триматиметься на Україні московська окупація». Справді, вигуки божевільної людини!

Кожного дня у всій буржуазній пресі звістки про страхіття на Україні – то на основі листів, то на основі пресових матеріалів. Петлюрівські бюро не дармують!

Справа «голоду на Україні» з'являється на IX конгресі організованих національностей, де висувають її Мілена Рудницька, Зенон Пеленський і генеральний секретар д-р Амменде. Далі, на міжнародній соціалістичній конференції в Парижі, [П.] Феденко промовляє проти спільного фронту соціалістів з комуністами, рівнож у справі «голоду на Україні». Екзекутива ухвалила звернутися до всіх соціалістичних партій, що працюють на Україні, в справі фактичного матеріалу про голод на Україні.

Нарешті, Мілена Рудницька й Зенон Пеленський добилися того, що справа «голоду на Україні» прийшла перед форум Союзу Народів. У своєму меморіалі до президента Ради Союзу Народів Мовінкля покликається Мілена Рудницька на авторитет імен кардинала Інніцера у Відні й українських єпископів з митрополитом Шептицьким на чолі. (Звідки вийшла справа «голоду», на тому й основується вона в меморіалі до «Союзу Народів»). Читаємо там:

«Українці західних земель, що живуть поза межами Сов[ітської] України, а також канадійці й американці українського походження поділяться із загибаючими від голоду братами своїми скромними запасами поживи, якщо Союз Народів уможливить нам перетранспортувати їх на Радянську Україну та роздачу тих засобів під міжнароднім контролем». («Діло», ч. 259 з 3.10).

На цю нахабну демонстрацію проти СРСР і УСРР дозволяє собі комівояжерка Мілена Рудницька дня 25.9., після найбагатіших жнив на Україні й то тоді, коли людність Гуцульщини й великої частини

Галичини й Полісся, внаслідок повені, голодує. Й ніхто з тих, що товчуться зі справою «голоду» в УСРР, не приходять ні Гуцульщині, ні українському Поліссю – в Польщі – з грошовою допомогою, ніхто не ділиться з ними «своїми скромними запасами поживи», хоч ні для транспорту, ні для розподілу жадних труднощів немає.

Справу «голоду» використовують спекулянти з Об'єднання Українських Організацій в Америці (Ревюк, Мурашко, Мишуга, Кедровський) у своїх покликах проти визнання СРСР – ПАСШ («Діло», ч. 260 з 4.10).

Українська Секція Жінок Міжнародної Ліги Мира й Свободи оповіщує жіночий протест до жінок усього світу («Діло», ч. 273).

Для популяризування справи голоду й протесту проти об'єднання УСРР з СРСР засновується навіть окремий часопис «За Україну», що в ньому беруть ганебну участь колишні діячі від учорашніх «комуністів» (В. Левинський), представники всяких протирадянських течій до монархістів включно. Цей часопис замовк на 3-ьому числі.

Нарешті, віденський кардинал Інніцер творить окремий міжконфесійний і понаднаціональний комітет рятунку голодуючих у Радянській Україні.

Коли вже оброблено листами й поїздками з краю й при допомозі петлюрівських пресових бюро закордонну опінію, й голосами закордонної опінії, передрукованими у всіх буржуазних часописах, свильовано публічну опінію в краї, що тим легше було зробити, бо цілі місяці не було зовсім прорадянської преси, що могла б паралізувати ті нахабні брехні, а як і була, то вона саботувала ту акцію, – «Український громадянський комітет рятунку України» назначає на день 28 жовтня «День національної жалоби й протесту», що в ньому мали бути богослужіння, проповіді, віча, реферати по містах і селах про положення на Радянській Україні, резолюції, грошові збірки й звідомлення про день жалоби («Діло», ч. 271 з 15.10).

Покажчиком гарячкової температури націоналістичного громадянства, витвореною тією злочинною акцією, стає атентат у консульстві СРСР у Львові, коли то студент Лемик застрілив Олександра Майлова й зранив Джугая. Цей атентат доводить до того, що влада на протест радянського представництва забороняє віча й збори в дні 29.10. Та їх і не треба вже було. В тому дні попи в церквах на проповідях ро-

блять своє. Внаслідок тієї заборони гр[еко-]кат[олицький] єпископат (6 єпископів) друкує в пресі пастирський лист, у якому каже, що вже «від травня відбуваються торжества, при яких українська молодь прирікає Христові-цареві досмертну вірність» («Діло», ч. 284 з 28.10).

Напередодні дня жалоби в статті «Одним фронтом» повідомляє А. Жук про спільну працю «Українського громадянського комітету допомоги голодній Україні» в Празі, Української Емігрантської Ради в Парижі, «Об'єднання українських емігрантів на чужині» в Брюсселі, «Комітету Рятунку України» на Буковині в Чернівцях, української еміграції в Америці й Канаді. Він тільки жалується при тому, що бракуватиме в спільному фронті в дні 29.10. радикалів і соціальних демократів та скрайних націоналістів (Радикали й с[оціал-]д[емократи] визначили на протест день 5.XI., націоналісти з ОУН негативно ставляться до протестаційної акції й поборюють її) («Діло», ч. 285 з 29.10).

Але хоч 29.10. соціальних демократів не було в спільному фронті, вони знаходяться вкупі з УНДО-клерикалами на процесі Лемика перед доразовим судом, коли-то на лаву оборонців зголошуються Кость Левицький, Степан Федак, Олекса Марітчак, Степан Шухевич, Степан Біляк, Володимир Старосольський, Осип Назарук і Лев Ганкевич (радикали й тут не пішли в одному фронті). Суд допускає тільки двох адвокатів. Боронять Лемика, виголошуючи ганебні промови, д-р Шухевич і д-р Старосольський. Шістьох інших демонстрантів відходить без можності протестувати. Але вбивство Майлова своєю демонстративною приявою – вони таки похвалили!

Це й було завершення католицької акції в справі «голоду» на Україні. Чимдалі, самі її актори почали відчувати, що стають смішні, коли їхня ж преса мусіла за польською пресою друкувати звістки про небувалий урожай і про прекрасні жнива на Україні. Чи зібрали вони які гроші, – комітети про те мовчать. Та й не про грошові збірки їм ходило! Їм ходило про те, щоб на протирадянській плятформі сцементувати все західньоукраїнське громадянство й наставити на протирадянський курс європейську й американську опінію.

Не досягли ні одного, ні другого. Листи з України, правдиві листи від колгоспників і робітників – галичан і волиняків – до рідні на Західній Україні про дійсний хід життя в УСРС, паралізують усю акцію ундо-католицької зграї. Чужинці ж, стривожені такою шаленою ак-

цією на міжнародньому терені, їдуть до УСРР і переконуються про брехливість емігрантських – петлюрівських інформацій і протестують проти обрїхування європейської опінії.

На завершення опису тієї ганебної ундо-католицької акції згадаю про дві промови голови УНДО – Дмитра Левицького в польському Сеймі при бюджетовій дискусії. В промові дня 3.XI він, обговорюючи «трагічне положення в УСРР, голод і терор», жалується, що «польська влада забороняє їм висловлювати голосно свій протест, забороняє святкувати прилюдно день жалоби 29.10, ДО ЯКОГО ДАВ ПОЧИН ВВЕСЬ УКРАЇНСЬКИЙ ЄПИСКОПАТ. На доразовому суді над Лемиком предсідник суду не дозволяє адвокатам наводити фактів про сучасний стан на Радянській Україні».

А при кінці бюджетової дебати, вже після підписання пакту про неагресію між Польщею й Німеччиною, цей хамелеон падає ниць перед польським урядом:

«Ми свідомі того, що нинішня Польща є тепер сильною державою, зі сильною внутрішньою владою, що в останніх часах має поважні здобутки в закордонній політиці. Й саме той момент, у яким находиться Польща, дає їй відповідні можливості поставитися й до справи українського народу в дусі, що відповідав би гідності й значінню обох народів».

Але й тепер він не залишає обговорення справи «голоду на Україні». «Хоча помалу, а все ж прокидається людська совість в обличчі цієї небувалої трагедії. Кардинал д-р Інніцер, норвезький премієр д-р Мовінкель, комітети допомоги голодуючим, що оснуються в численних країнах Європи, кличуть про потребу протизасобів цій страшній катастрофі, якій слід покласти край! Ждемо, поки прокинеться совість польського народу! Поки що нам – українцям – ЗАБОРОНЕНО ЗБИРАТИ ТУТ СКЛАДКИ для несення помочі умираючим з голоду нашим братам на Совітській Україні...»

Забув сердега голова УНДО, що голодну Гуцульщину годують поляки (уряд і пластуни) теж із складок, не менш і Полісся! А про складки ундо-католиків для голодних гуцулів і поліщуків – не чуємо, хоч складок на Гуцульщину й Полісся ніхто не забороняє!

Комічна могла б бути роля окатоличеного УНДО, коли б не була така злочинна робота УНДО-католиків. Своєю нагінкою на СРСР, на-

хабними протестами тощо, що вони їх почали в 1929 р., вони показали Польщі, що не мають і не можуть мати ніколи нічого спільного з СРСР. Що Радянська Україна, як союзна держава в СРСР, для них не існує. І видали себе тим самим на ласку й неласку польського фашистівського уряду. Наслідки? Пацифікація й винищення всього культурного й господарського дорібку – кооператив, читалень, бібліотек, катування цілих тисяч найактивніших громадян – робітників, селян, трудової інтелігенції. Повне зліквідування українського державного шкільництва, винищення приватного шкільництва, словом, як наймитів, як рабів трактує фашистівський польський уряд своїх невільників, і голова тієї зграї, що засудила себе сама на невільництво, лиже патинок заявою про могутність Польщі, якої твердий уряд від 1930 [р.] по нинішній день дає їм відчувати свої сильні удари. І, звичкою всякого раба, ще сильніше вдарає в того, хто міг би взяти його в захист. Виступає з усією силою проти СРСР.

Ганебними промовама голови УНДО завершується поки що перший етап УНДО-католицької масово організованої боротьби проти СРСР.

Він має за собою невинно пролиту кров Майлова. Це не тільки Лемик – молодий студент – пролив її, кров Майлова пролили УНДО-католики, розпалюючи пристрасті юрби проти СРСР. Кров Майлова забagriла в першу чергу руки галицького гр[еко]-католицького єпископату, що для своїх егоїстичних цілей і з наказу папи, веденого мільйонами Детердінга, цькують одних на одних – дві розрізнені Збручем вітки української нації й доводять до злочинних вчинків.

VI.

«ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНГРЕС»

Другим етапом тієї боротьби має стати «Всеукраїнський національний конгрес».

Придніпрянським емігрантам, поділеним на сотні груп, десятки політичних центрів і орієнтацій, надокучило вже перекидатися від орієнтації до орієнтації, від проводу до проводу, залежно від того, котрий з тих проводів потрібний якійсь державі як страшак при переговорах з СРСР і дістає за свою роботу гроші.

Й тому-то М. Данько вже в ч. 17 «Діла» з 26 січня 1933 [р.] пише про потребу національного проводу.

Інший знов галицький емігрант С. Демидчук, що від 1913 [р.] сидить в ПАСШ, куди поїхав збирати гроші на «Рідну Школу», – відчуває потребу кинути нове гасло, щоб добути свіжі гроші з кишень українських американських й канадійських фермерів і робітників. Кидає гасло «Всеукраїнського національного конгресу». («Діло», ч. 182 з 15.VII).

Захоплений цим гаслом, відгукається на нього перший петлюрівський агент у Букарешті Геродот²⁸⁷, статтею в «Ділі» ч. 189 «Від слів до діла».

Заохочений цим, друкує Демидчук у «Ділі» листа, висланого до професора Н. у Празі. Він пише: «В зв'язку з пактом 4-ох, що забезпечує мир на 10 літ, треба перевести організацію». Він пропонує виготовити 25 університетських викладів – «Лекцій майбутності української нації (за Фіхте)» – та порушити в них усі наболілі питання нашої теперішності й способи їх розв'язки, користуючися практикою й засадами наших теоретиків (хоч би Липинського), чеських (Масарик), італійського фашизму, німецького гітлеризму, католицької дисципліни. Демидчук підготовляє скликання в Америці українського конгресу, як підготовки панукраїнського конгресу. В Америці, – як пише, – **ГРОШІ Є. В АМЕРИЦІ ПОПЛАЧУЄ НОВІСТЬ.**

Стільки Демидчук. Він знає дві речі: що в Америці гроші є, але що для американців треба нового гасла, ще й філософічно, на лад Фіхте, обгрунтованого.

Не розуміють тієї «наукової» спекуляції Демидчука європейські емігранти. Їм треба негайно американських грошей. М. Данько, що віддав такі великі прислуги організуванню шуму біля «голоду на Україні», – хоче забезпечитися на майбутнє здобутками конгресу. Він щиріший за Демидчука. В «Ділі», ч. 216 з 18.8 він пише:

«В тім часі, як за почином «Діла» в українській пресі розвинулася дискусія в справі Всеукраїнського Національного Конгресу, гр[еко-]кат[олицька] церква та нац[іональні] політичні краєві чинники поробили енергичні заходи в напрямі мобілізації українських національних

²⁸⁷ «Дмитро Геродот» – псевдонім Д. Івашина (1882– ?), громадського діяча української еміграції у Румунії 1920–1930-х рр., журналіста.

сил для оборони zagrożеного існування української нації на Великій Україні. Утворено Загальний Громадянський Комітет та Діловий Комітет. Діяльність комітету була потрійна: протестаційна, збіркова й політична на міжнародньому терені. Протестаційна змобілізувала маси Зах[ідньої] України. ЗІБРАНІ ГРОШІ на допомогу (З.А.К.) й ДЛЯ ВЕДЕННЯ ДАЛЬШОЇ БОРОТЬБИ ПРОТИ МОСКОВЩИНИ! Третім етапом розвитку протимосковської акції є її поширення на міжнародньому терені. Всеукраїнський національний конгрес може зробити в цьому багато».

Чи треба додавати хоч би слово до цієї щирої сповіді емігрантського агента, що «старається» і боїться, щоб не сталися невідміченими його заслуги?

До нього доскакує другий емігрантський агент, на цей раз галичанин, В. П. (Василь Панейко?), який розроблює практично ідею всеукраїнського національного конгресу.

Він приготовляє спільну мову всіх партій. Докоряє галичанам, що вони не мають програми відносно Великої України. Докоряє націоналістам, що святкують акт соборности, недоцінюючи самостійности.

Іншими словами, він приготовляє галичан на петлюрівську орієнтацію – «Україна від Збруча – по Дніпро, щоб тільки самостійна!»

Далі він пише: «Всеукраїнський нац[іональний] конгрес видасть закон про: всеукраїнський надтериторіяльний національний парламент – Центральну Раду й малий конгрес – Малу Раду, про Всеукраїнський Надтериторіяльний Національний Провід, постійно діючий (12–15 осіб, з усіх територій, земель, колоній і держав). («Діло», ч. 230 з 3.9).

В. П. не тільки теоретик, він і практик. Всеукр[аїнський] Нац[іональний] Конгрес має, на його думку, встановити всенаціональний податок по одному дол[яру] від 2 мільйонів людей («Діло», ч. 231).

Цей всенаціональний податок (2 мільйони дол.) піде на виконання національного бюджету («Рідна Школа», «Просвіта» і т. п., високі школи в Чехословаччині і т. п.). («Діло», ч. 234).

Щоб могли стягнути податок, треба знати, скільки нас є й що ми можемо. Всеукр[аїнський] Нац[іональний] Конгрес мусить мати точну статистику земляків, їхніх професій і засобів. («Діло», ч. 236).

Але найголовніше приходиться на кінці в «Ділі» ч. 237 в статті «ТРЕБА ПІДГОТОВИТИСЯ ДО РІШУЧИХ ПОДІЙ (основна справа, над якою Всеукр[аїнський] Нац[іональний] Конгрес повинен задуматися)»: «Всеукр[аїнський] Нац[іональний] Конгрес повинен з'ясувати, чи нормальне те, що світові політичні чинники не мають з ким поговорити про українську справу. Чи не можна б ЗНАЙТИ МІЖ НАМИ ДЕСЯТЬ ЛЮДЕЙ, яким ми могли б доручити представництво в окремих державах і чи знайшли б у себе коштів для них. Конгрес має відповісти: Чи ми повинні готуватися до «світлого дня» з усіма моральними, матеріальними і організаційними наслідками?»

В. П. договорився до кінця. Найважливіше зібрати гроші, щоб яких десять людей, або й хоч би він сам міг готувати Україну до «світлого дня».

Зрозумів його, як слід, якийсь киянин, близький центрові УНР. Він полемізує з В. П. проти проєктованої ним «Просвітньої Комісії», він пригадує, що є вже міжнародньо визнаний «Український Академічний Комітет у Празі». Проти представництва десяти людей він згадує про «Головну Еміграційну Раду», зорганізовану 1929 р., яка має свої бюро в Лондоні й Женеві, в Парижі й Бельгії (Г. Яковлів), далі про емігрантські установи в Польщі, в Румунії, Франції, що ведуть активну роботу: Геродот у Букарешті, Мурський у Царгороді, Паращук у Софії. Словом: те все, чого жадає від конгресу В. П., вже створила пдніпряньська еміграція.

Іншими словами, конгрес потрібний, щоб підтвердив авторитет петлюрівських організацій і ДАВ ЇМ ГРОШІ!

На цьому кінчається дискусія про Всеукраїнський Національний Конгрес у 1933 р. Тепер уже починається підготовка до скликання конгресу. Маклери Остап Луцький серед галицької верхівки УНДО-католиків, його шурин, Роман Стоцький серед уенерівців ведуть далі переговори й доводять до того, що в лютому їдуть галицькі ундівські делегати Мудрий і Макарушка до Праги й там зцементовують спільну конгресову акцію УНДО-католиків з уенерівським центром на петлюрівській платформі.

Рік 1934 – це буде новий етап боротьби УНДО-петлюрівщини проти СРСР за інтервенційне наставлення західноукраїнських мас і

європейської буржуазної опінії. Й, головню – за здобуття грошей для петлюрівщини і посад для верхівки УНДО-католиків у Польщі.

Масам Зах[ідньої] України вони вже відповіли 1933 р. громадськими виборами по містах, що їх прозивали провідники УНДО-католиків за акцією в справі «голоду на Україні». Осінню при виборах до громадських рад по містах дістали мандатів:

Українці –	166
Старорусини –	15
Разом –	181
ББ –	1469
Інші польські партії –	147
Євреї –	239
Разом –	1855

Навіть не цілих 10 % українських мандатів в міських радах, – оце позитивний вислід першого етапу боротьби проти СРСР – для Галичини! На Волині і Поліссі – ще гірше!

В другому етапі цієї божевільної кампанії будуть такі самі досягнення в сільських громадських радах, і з тим повний занепад кооперації, шкільництва, читалень «Просвіти», дальша редуція українців-урядовців, дальші арешти й процеси, – словом, усі благодаті твердої руки польського уряду, що перед ним упав ниць у Соймі голова УНДО – Дмитро Левицький.

Але враз із тим починається отверезіння трудових мас не тільки з розгромленого «Сельробу», але й інших політичних партій. І воно змете всю УНДО-петлюрівську-католицьку зграю.

Галицький гр[еко-]кат[олицький] єпископат, що брехливими посланнями, ще більше брехливими агітаційними проповідями копає прірву між двома вітками української нації, викопає могилу й собі й усій західньоукраїнській буржуазії й тим трудовим елементам, що дали себе захопити у вир брехень західньоукраїнської католицької буржуазії й петлюрівської еміграції.

У Львові, 17 березня 1934 [р.].

[А. Крушельницький]²⁸⁸

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6435. – Арк. 11–36. Незасвідчена копія. Машинопис.

²⁸⁸ Крушельницький Антін Владиславович (1878–1937) – письменник, критик, редактор, видавець, перекладач, громадський і політичний діяч. 15 січня 1929 р. заснував видавничу спілку «Нові шляхи» й однойменний советофільський журнал «Нові шляхи», фінансований Харковом через Консульство СРСР у Львові. Восени 1932 р. часопис закрила польська влада, ув'язнивши редактора. Після звільнення А. Крушельницький заснував 1933 р. аналогічного спрямування журнал «Критика», також заборонений після 4-го числа.

Советофільство батька, А. В. Крушельницького, спричинило голосну трагедію численної родини. Крушельницькі приїхали зі Львова в УССР, до Харкова (на урядове запрошення), у 1931–1934 рр. 3 2 листопада 1931 р. навчалася в аспірантурі Венерологічного інституту Володимира, лікар-дерматолог за фахом (згодом – асистент цього ж інституту). У вересні 1932 р. разом з сестрою, яка провела відпустку у Львові, приїхав до Харкова Іван Крушельницький, котрий працював співробітником Всеукраїнської картинної галереї. 11 травня 1934 р. до УССР прибули Антін Владиславович з дружиною, Богдан (з дружиною) і Остап Крушельницькі, а також донька Івана – Лариса. Нарешті, у липні 1934 р. до Харкова приїхав Тарас Крушельницький з дружиною. А. В. Крушельницький поєднував письменництво з роботою у видавництві «Українська радянська енциклопедія», Богдан був науковим співробітником у Науково-дослідному інституті тваринництва, Остап викладав німецьку мову в одному з харківських вузів.

Мотиви, що спонукали цю відому родину галицьких інтелігентів до переїзду в УССР, вочевидь полягали в їхньому політичному советофільстві та прагненні дістати роботу за фахом (що для українців з вищою освітою у II Речі Посполитій було практично неможливо). Виїзд родини Крушельницьких до УССР мав стати верифікацією їхніх советофільських переконань. Бодай частково зцілення від власного советофільства коштувало цим галицьким інтелектуалам, вочевидь, надто дорого – їхнього життя...

Крушельницьких «брали» у два прийоми: у ніч на 6 листопада (Антон Владиславовича, Івана й Тараса) й у грудні 1934 р. (Богдана, Остапа й Володимира).

13–15 грудня 1934 р. у Києві відбулася виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням В. В. Ульянова. 17 грудня на підставі її вироку у першій «кіровській хвилі» було розстріляно 28 представників української інтелігенції, в тому числі західноукраїнських літераторів Івана (1905–1934) та Тараса (1909–1934) Крушельницьких. «Справу» Антона Владиславовича спрямували на додаткове «розслідування». 28 березня 1935 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду УССР присудила йому десять років позбавлення волі, а двоє його інших синів – Богдан (1906–1937) і Остап (1913–1937) – й дочка Володимира (1903–1937) – у березні – квітні 1935 р. Особливою нарадою при НКВД СРСР були засуджені до п'яти років таборів кожний. Восени 1937 р. позасудовим рішенням ув'язнені були засуджені до страти й убиті у листопаді 1937 р. в урочищі Сандормох у Карелії (чоловіча частина родини) та у передмісті Ленінграда (Володимира).

№ 109

**Стаття спеціального кореспондента
варшавської «Gazety Polskiej» у Москві Отмара (Я. Берсона)
«Київ – столицєю України»**

21 березня 1934 р.²⁸⁹Отмар²⁹⁰

Kijów stolicą Ukrainy
(Korespondencja własna «Gazety Polskiej»)

Moskwa, w marcu.

Styczniowa decyzja wszechukraińskiego centralnego komitetu wykonawczego, przenosząca stolicę Ukrainy Sowieckiej z Charkowa do Kijowa była dla większości zagranicznych obserwatorów spraw sowieckich niespodzianką. Nikt nie przewidywał, aby tak wymowny gest w stronę częściowego choćby zaspokojenia ukraińskich aspiracji narodowych mógł nastąpić tak dalece bezpośrednio po fali surowych represji antynacjonalistycznych, która przeszła przez Ukrainę ubiegłej jesieni.

Z sowieckiego punktu widzenia – należy decyzję z przeniesieniu stolicy do Kijowa zakwalifikować jako akt głęboko przemyślany i bynajmniej «ukraińskiego niebezpieczeństwa» nie zwiększający. Odwrotnie – winno to przyspieszyć proces finalizowania sowietyzacji Ukrainy w drodze

²⁸⁹ Дата публікації.

²⁹⁰ Ян Станіслав Берсон (Jan Stanisław Berson, 1903–1946; псевдонім Отмар) – польський газетяр, публіцист «Gazety Polskiej» і «Głosu Prawdy», автор публікацій, присвячених советській Росії та СРСР. Учасник польсько-більшовицької війни 1920 р. Упродовж 1932–1935 рр. був кореспондентом Polskiej Agencji Telegraficznej і «Gazety Polskiej» у Москві, звідки був видалений 1935 р. після кореспонденції про засідання Виконкому Комінтерну, яка не сподобалася російському тоталітарному диктатору Й. Сталіну. Набутий під час побуту в СРСР досвід й відповідні авторські публікації у польській пресі використані у книжках «Nowa Rosja: Na przełomie dwóch piatiletiek» (1933–1934), «Minus Moskwa (Wołga – Kaukaz – Krum)» (1935), «Kreml na biało» (1936), «Sowieckie zbrojenia moralne» (1937). Його описи советської дійсності користувалися великою популярністю, хоча не бракувало й критиків (серед них й Є. Незбжицький, псевдонім Ришард Врага), які закидали цим описам спрощення й наївність. З початком Другої світової війни Я. Берсон через Литву дістався Скандинавії. Був кореспондентом під час фінсько-советської війни.

wzmocnienia elementu prosowieckiego na prawym brzegu Dniepru, które to okolice, w ciągu kilku lat ostatnich puszczono nieco samopas.

Rozważając omawiane sprawy, należy nieustannie pamiętać o zmianach, jakie wśród najszerzych mas ukraińskich dokonały się w okresie pierwszej «piatiletki».

Poza potężnym uprzemysłowieniem okręgu charkowskiego, poza gruntowną rekonstrukcją techniczną przynależnego formalnie do republiki ukraińskiej Zagłębia Donieckiego – w okolicach Dnieprostroju powstała wielka baza metalurgiczna, będąca niemal jednym wielkim pasmem fabryk i kopalń rud metalowych, ciągnącym się od Krzywego Rogu do Dniepropietrowska (dawniej Jekaterynosław).

Powyższy proces spowodował wielki przyrost elementu robotniczego, nietylko napływowego. Proletaryzacja dotychczas niemal wyłącznie chłopskich mas ukraińskich poczyniła bardzo poważne postępy. Wszystko to – na Ukrainie lewobrzeżnej.

Jeśli chodzi o prawy brzeg Dniepru – to oblicze tamtejszych okolic pozostało niemal bez zmiany. Są one całkowicie rolnicze, jeśli nie liczyć istniejących jeszcze przed rewolucją cukrowni i hut szklanych. Ludność rolnicza – oczywiście jest choćby ze względów czysto technicznych o wiele trudniejsza do «obróbki» w tygłu propagandowym i, co za tem idzie, znacznie mniej «entuzjastycznie» usposobiona od żywiołu miejskiego.

Toteż władze centralne doszły do wniosku, że zaludniony proletarjackim elementem ośrodek lewobrzeżnej Ukrainy – Charków daje zupełnie wystarczające gwarancje bezpieczeństwa – należy natomiast wzmocnić element prosowiecki na Kijowszczyźnie, zwłaszcza, że stosunki na wsi ukraińskiej są pomimo zeszłorocznego urodzaju i «kolektywnej zamożności» dość dalekie od sielanki.

W tem miejscu należy zaznaczyć, że tamtejsze nastroje chłopskie nic nie mają wspólnego z ruchem nacjonalistycznym. Wszystko dalej opiera się na zagadnieniu walki o dysponowanie urodzajem. Otóż – wedle urzędowych doniesień sowieckich w lutym r. b. (a zatem w dobre dwa miesiące po wykonaniu dostaw zbożowych i zebraniu funduszy siewnych) – większości kolektywów ukraińskich nie dokonano podziału reszty urodzaju – stanowiącej, wedle ostatnich rozporządzeń osobistą własność członków kolektywu. Wedle doniesień prasy – podziału dokonano jedynie w kolektywach posiadających duże nadwyżki. Okazało się, że stanowią one 30–40 procent ogólnej ilości ukraińskich «kołchozów». Pomiędzy wierszami można było

bez trudu wyczytać prawdę: w 60 procentach kolektywów nie było co dzielić²⁹¹ – po wykonaniu dostaw państwowych.

Dlatego to czynniki decydujące postanowiły mieć prawy brzeg Dniepru pod czujną obserwacją, by w jak najkrótszym czasie zrealizować drugą część stalinowskiego hasła o «kolektywnej zamożności» która brzmi: «uczynimy wszystkie kolchozy bolszewickimi».

Pozatem – mimo, iż niebezpieczeństwo to po pogromie nacjonalistów – jest już nieaktualne – władze bynajmniej nie zapominają, że Kijów był do niedawna «wewnętrznym Piemontem» – jeśli chodzi o sprawy kulturalno oświatowe.

Słownik rosyjsko-ukraiński opracowany przez uczonych galicyjskich emigrantów, który osobiście miałem w ręku przed «czystką» we Wszzechukraińskiej Akademji Nauk w Kijowie, – istotnie zawiera większość wyrazów, brzmiących w uchu przeciętnego chłopca ukraińskiego, posługującego się przeważnie mieszaną ukraińsko-rosyjską gwarą «chachłacką» – jak słynne «urguje się o przefasowanie umrzyka» – w uszach warszawianina.

Praktycznie biorąc – tego rodzaju «kontrewolucja kulturalna» nie mogła dać żadnych wyników. Jeśli nawet miała na celu «separację językową» od Moskwy – nie zbliżała w niczem elementów nacjonalistycznych do ukraińskiej masy ludowej – dla której stanowczo (fonetycznie) bardziej zrozumiałą jest dość kiepska ukraińszczyzna, którą przemawiają charkowscy wodzowie.

Jednak obawy przed realnie dziś nieistniejącym «niebezpieczeństwem separatystycznym» nieraz każą owym wodzom dmuchać na zimne.

Rozumując ich kategorjami, nakazującemi im stosowanie represji w stosunku do autora lada wzmianki o jakiegokolwiek łączności kultury ukraińskiej z Zachodem – powinniśmy w Polsce zamykać każdego ukraińca, który by na przykład wspomniał, że «ukraińcy należą do w s c h o d n i o»²⁹²-słowiańskiej grupy etnicznej».

Z drugiej strony – powodem przeniesienia stolicy do Kijowa, poza zaludnieniem go przez dobre kilkadziesiąt tysięcy sowieckich urzędników – są zmiany w podziale administracyjnym. Wedle zatwierdzonych przez XVII kongres partyjny reorganizacyjnych projektów Kaganowicza – rejo-

²⁹¹ Виділення у газетному тексті.

²⁹² Виділення у газетному тексті.

ny przemysłowe o ogólnozwiązkowym znaczeniu mają zależeć wprost od centrum.

Dotyczyłyby to w omawianym wypadku okręgu charkowskiego, donieckiego i południowej bazy metalurgicznej.

Jeśli chodzi o wzgląd na «niebezpieczeństwo ukraińskie» – to nie należy zapominać, że jednym z zasadniczych argumentów wśród czynników separatystycznych była «samowystarczalność gospodarcza Ukrainy» – osiągnięta w rezultacie uprzemysłowienia wyłącznie niemal rolniczego dotychczas kraju.

Wątpić należy, by wspomniane okręgi formalnie wydzielono z Ukrainy – co równałoby się rozbiorowi tej republiki. Przypuszczalnie wystarczy, jeśli władze centralne będą kierowały nimi bezpośrednio pod względem dyrektyw gospodarczych – z pozostawieniem ukraińskich napisów, które naprzykład w r. 1932 w Charkowie osobiście musiałem niejednemu przechodniowi tłumaczyć ... na rosyjski...

Natomiast wszelkie pogłoski o zamierzonej rusyfikacji czy «dezukrainizacji» – są przez moich sowieckich rozmówców z wielkim oburzeniem dementowane, jako «całkowicie sprzeczne z zasadami leninowskiej polityki narodowościowej».

Wedle nich – chodzi jedynie o t. zw. «bolszewicką ukrainizację».

Twierdzenie to znajduje częściowe potwierdzenie w fakcie, że w r. b. przyjęto do szkół partyjnych na Ukrainie, kształcących przyszłych agitatorów i kierowników organizacji partyjnych wyłącznie niemal samych kandydatów narodowości ukraińskiej – oczywiście wyprobowanych komunistów. Pozatem – uchwalone przez grudniowe plenum ukraińskiej partii komunistycznej «uznanie lokalnego nacjonalizmu za główne niebezpieczeństwo» nie zostało, jak słyhać, zaaprobowane przez Stalina, który na XVII kongresie oświadczył, że «nie uznaje podziału niebezpieczeństw na «główne» i «niegłówne». Podkreślić pozatem należy nadzwyczaj uroczysty obchód 120-lecia zgonu Tarasa Szewczenki, o którego «spadek ideowy» prasa sowiecka obecnie bardzo ostro polemizuje z «nacjonalistami».

Z objawów «dezukrainizacyjnych» należy wspomnieć o zaprzestaniu uczęszczania dzieci z mniejszości rosyjskiej do szkół ukraińskich oraz o daniu swobodnego wyboru szkoły bardzo licznym na Ukrainie elementom «tutejszym», posługującym się mieszaną gwarą «chachłacką», które dotychczas przymusowo kierowano do szkół ukraińskich.

Jeśli chodzi o zwalczanie «kontrewolucji kulturalnej» – to zewnętrznym jego objawem są napisy «ne kuryty» na dworcach kolejowych, wiszące zresztą w przykładowej zgodzie (z przeważnie nieusuniętymi) dawnymi napisami: «ne pałyty».

Słowem – parę tysięcy nacjonalistów z Małopolski przeważnie rodem – usunięto z powierzchni życia politycznego Ukrainy Sowieckiej – co z naszego punktu widzenia nie może być traktowane jako objaw ujemny – ponieważ «towarzysze» ci «robili karierę» przede wszystkim na drodze prowadzenia zaciekłej agitacji antypolskiej²⁹³. Chłopskie masy ukraińskie – w przytłaczającej większości nadal są «tutejsze» – przy znacznie bardziej niechętnym stosunku nawet do złagodzonej kolektywizacji, aniżeli w Wielkorosji – zaś element robotniczy należy uważać za całkowicie przygotowany, a nawet pozytywnie odnoszący się do «bolszewickiej ukrainizacji». Oto dzisiejszy stan faktyczny na Ukrainie Sowieckiej.

W Kijowie odbywają się energiczne przygotowania do przeprowadzki. Buduje się w «szturmowym tempie» wiele domów, mających pomieścić urzędników i biura... Ludności miejscowej grozi oczywiście masowe «upłotnienie» (zgęszczenie), a nawet wysiedlenie, jeśli chodzi o «elementy obce klasowo». Nowy rozkład jazdy przewiduje jaknajlepszą komunikację kolejową pomiędzy Kijowem a Moskwą.

Na zakończenie pragnę dodać, że moi sowieccy informatorzy wszyscy bez wyjątku podkreślali, że przeniesienie stolicy do Kijowa zostało umożliwione jedynie dzięki poprawie stosunków z Polską i że stanowi, ze strony ZSRR «wotum zaufania dla polskiej polityki pokojowej».

«Gazeta Polska». – 1934. – 21 marca. – № 80. – С. 1. Оригінал. Газетний примірник.

Передрук у кн.: *Berson J. O. Kreml na biało*. – Warszawa: Towarzystwo wydawnicze «Rój», 1936. – S. 203–207.

²⁹³ Окремі місця цієї статті Отмара-Берсона, зокрема, щодо «хохлацького» українсько-російського суржика й незначущості, мовляв, зникнення «з поверхні політичного життя совєтської України» кількох тисяч «націоналістів з Мало-польщі», викликали гостру реакцію як з боку української політичної еміграції у ІІ Речі Посполитій (М. Ковалевський), так і деяких польських політичних аналітиків (напр., Я. Ліповецького). Див., напр.: Kowalewski M. «*Chochlackie*» popisy p. Otmaro w «*Gazecie Polskiej*» // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – 31 marca. – Nr. 13 (48). – S. 3–4; Lipowiecki J. «*Wymowne gesty*» p. Otmaro: *Jeszcze kilka uwag do artykułu* – «*Kijów – stolica Ukrainy*» // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – 8 kwietnia. – Nr. 14 (49). – S. 4–5.

№ 110

**Інформація Уповноваженого НКЗС ССРСР при Уряді УСРСР
І. Каліни члену Колегії НКЗС ССРСР Б. Статомонякову
щодо скарг Генерального консула ІІ Речі Посполитої у Харкові
Я. Каршо-Седлевського на несприятливі умови праці**

23 березня 1934 р.

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

23 марта 1934 г. № 87/с

ЧЛЕНУ КОЛЛЕГИИ НКВД тов. СТОМОНЯКОВУ²⁹⁴

Уважаемый товарищ,

Польский советник Каршо-Седлевский при всех встречах с нами беспрестанно жалуется на то, что в то время, как в Москве польско-советские отношения приняли характер добрососедских дружественных отношений, здесь, в Харькове, не чувствуется перемены к лучшему в этих отношениях. Он по-прежнему заявляет, что он изолирован, не имеет доступа к правительственным кругам и что нет ему життя от преследований со стороны органов ГПУ.

По его словам, и в печати и на разных конференциях имеют место антипольские выступления. Так, например, Коссиор на ноябрьском пленуме ЦК и ЦКК КП(б)У резко выступил против Польши. То же имело место в выступлениях Н. Н. Попова и Якира на XII-м съезде КП(б)У. Балицкий на том же съезде, говоря о контрреволюционной организации УВО, упомянул о ПВО, как о контрреволюционной польской организации, работающей против Сов[етской] Украины. По его, Каршо-Седлевского, мнению, еще простительно выступление Якира – он, мол, военный, не политик, но Попов, Коссиор и Балицкий должны ведь понимать всю политическую ответственность з подоб-

²⁹⁴ Текст на бланку «СССР. Народный комиссариат по иностранным делам. Уполномоченный при Правительстве УСРСР. Гор. Харьков». № 87/с.

ные антипольские выступления в момент, когда советско-польские отношения стали добрососедскими и дружественными.

Особенно Каршо-Седлевский жаловался на свою стесненную жизнь в Харькове. По его словам, целый день напротив его дома за ним наблюдают; когда к нему приходит электромонтер, то его вызывает ГПУ и после этого он уже в консульстве не появляется; инструктор по теннису перестал ходить потому, что ГПУ взяло его под подозрение; одна женщина, с которой он имел связь (К[аршо]-С[едлевский] не постеснялся и такой факт привести), перестала бывать у него и на его вопрос о причине такого ее поведения ответила: «Вы уедете, а я останусь здесь, не хочу сидеть в ГПУ». Ответственные люди в Харькове тоже не ходят к нему, боясь ГПУ. По той же причине и руководители советских учреждений, к которым он обращается по тем или другим вопросам, не хотят иметь с ним дела, отсылая его к Уполномоченному НКВД. При этом К[аршо]-С[едлевский] постоянно заявляет, что он приехал в Харьков с тем, чтобы улучшить польско-советские отношения на украинском участке, он-де вместе с Патеком много поработал над пактом о ненападении. Но вот он сидит здесь скоро два года и ему ничего не удалось сделать.

Я отклонил претензии Каршо-Седлевского, заявив ему, что выступления, на которые он ссылается и которые он называет антипольскими, были вполне обоснованными, что сообщавшиеся там факты были вполне проверены, что ему, К[аршо]-С[едлевско]му, должно быть так же хорошо известно, как и нам. Еще резче я отклонил его претензии к Балицкому (К[аршо]-С[едлевский] имел, очевидно, в виду сообщение Балицкого на последней сессии ВУЦИК о раскрытии в 1933 г. на Украине контрреволюционных организаций), задав ему прямой вопрос, может ли он, К[аршо]-С[едлевский], оспаривать сообщенные Балицким факты. Я заявил К[аршо]-С[едлевскому], что, поскольку факты, сообщенные Балицким, неоспоримы, то вполне естественно, что Украина до последнего времени имела все основания быть сугубо настороженной и, следовательно, если он, К[аршо]-С[едлевский], хочет способствовать установлению взаимного доверия и понимания на Украине, было бы лучше, если бы он подобных вопросов не поднимал.

После этих разговоров К[аршо]-С[едлевский] стал постепенно менять свое поведение, он перестал приставать к нам со своими вечны-

ми жалобами и претензиями. Затем, спустя некоторое время, К[аршо]-С[едлевский] заявил, что он подвел черту под все прошлое, хотел бы поговорить с Балицким и был бы рад, если бы Чубарь не отказался прийти к нему на прием. Я ответил К[аршо]-С[едлевскому], что выясню это, предупредив его, что Чубарь в связи с переводом столицы в Киев часто бывает в разъездах. В дальнейшем попытка К[аршо]-С[едлевско]го включиться в шевченковские торжества, которая выразилась в том, что он изъявил желание возложить венок от имени Полпра при закладке памятника Шевченко, его присутствие на 5-ти часовом торжественном заседании, а также его присутствие на официальном открытии выставки художественных произведений Шевченко – все это имело целью продемонстрировать наличие перелома в сторону улучшения отношений между Польшей и Сов[етской] Украиной.

Он также много хлопотал об использовании концертов Фительберга в Харькове и Киеве якобы для укрепления культурных связей между Польшей и Украиной. Наконец, на днях К[аршо]-С[едлевский], говоря о последнем выступлении Н. Н. Попова на съезде МОПР в Харькове (речь идет об указании Попова на известное выступление Сапеги и Радзивилла в виленском «Слове»), заявил, что против этого выступления он, К[аршо]-С[едлевски]й, конечно, возражать не может, здесь Попов на все 100 % прав, так как подобные тенденции в известных кругах Польши действительно имеются, что, может быть, в этом именно смысле и надо понимать Сталина, когда он говорил, что в Польше возможны всякие зигзаги.

Вместе с тем, чтобы поддержать эту перемену настроений Каршо-Седлевского и изменить хотя бы по видимости плохое отношение к нему со стороны правительственных и общественных кругов Харькова, я имел беседы по этому поводу с т. Балицким и рядом ответственных украинских товарищей, в частности с П. П. Любченко (т. Чубарь лежит больной в Москве).

Тов. Балицкий обещал повлиять на свой аппарат с тем, чтобы открытые формы наблюдения по отношению к К[аршо]-С[едлевскому] не повторялись, и установит такой режим, при котором К[аршо]-С[едлевск]ий не чувствовал бы себя стесненным. А тов. Любченко согласился быть на приеме у К[аршо]-С[едлевско]го. Прием этот состоится 26 марта.

С товарищеским приветом

*И. Калина*²⁹⁵

[Отпечатано:] 6 экз.

- 1 – Стомонякову.
- 1 – Литвинову.
- 1 – Западный.
- 1 – Балицкому.
- 1 – Попову.
- 1 – дело. АГ.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6435. – Арк. 8–9. – Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

²⁹⁵ *Калина Ігнатій Петрович* (власне – Айзенбух Ісаак, 1884–1937 ?) – советський дипломат; 1926–1933 рр. – генеральний консул СРСР у Данцигу; 1933 – листопад 1934 рр. – Уповноважений НКЗС СРСР при Уряді УССР; 1935–1937 рр. – Уповноважений НКЗС СРСР у Білоруській ССР.

№ 111

**Протокол допиту оскаржуваного у справі «ПОВ» Й. Теодора
щодо його роботи у складі польсько-советської
репатріаційної комісії 1921–1923 рр.**

17 травня 1934 р.

**ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
арестованного ТЕОДОРА Йосифа Борисовича²⁹⁶**

от 17 мая 1934 г.

Вопрос: Расскажите подробно все известное Вам о работе советско-польской репатриационной комиссии и о Вашей лично работе в этой комиссии?

Ответ: В репатриационной советско-польской комиссии в Харькове я работал с 1921 г. (июня или июля месяца) по середину 1923 г., в качестве секретаря советской делегации.

²⁹⁶ Теодор Йосип Борисович (Teodor Józef, 1900–1937) – нар. 7 вересня 1900 р. у Варшаві, єврей. За фахом журналіст. Служив у РСЧА (1920–1921), зокрема, був співробітником польської воєнної секції Політуправління командування військ України та Криму; працював секретарем українсько-російської делегації у змішаній Українсько-російсько-польській комісії у справах репатріації у Харкові (1921–1923). Член КП(б)У з 1923 р. Закінчив Харківський інститут народно-го господарства. У 1924–1926 рр. – зав. Центральним польбюро НКО УССР; у 1926–1929 рр. – інструктор, заст. зав. Польбюро АПВ ЦК КП(б)У; у 1929–1933 рр. – відп. редактор газети «Сієр»; з травня по листопад 1933 р. – інструктор з нацменроботи Культпропу ЦК КП(б)У. Із листопада 1933 р. до січня 1934 р. – головний редактор Державного видавництва дитячої літератури у Харкові. У лютому 1934 р. за «замовчування зв'язку з викритими пеов'язками» виключений з КП(б)У. Під час слідства визнав себе активним учасником ПОВ з 1924 р., свідчив, що спотворював політику партії у питанні про колективізацію у Мархлевському районі і цим штучно підбурював польське населення проти влади, на видавничій роботі – гальмував публікацію й поширення советської літератури й підручників польською мовою, натомість просував стару націоналістичну літературу. 21 травня 1934 р. Судовою трійкою при Колегії ГПУ УССР засуджений до п'яти років таборів. Рішенням Трійки при НКВД УССР від 29 березня 1936 р. засланий до Казахстану на решту терміну відбуття покарання. Працював на малярній станції в Алма-Аті. 7 серпня 1937 р. заарештований вдруге УГБ НКВД УССР й етапований до Києва, де «визнав», що під час слідства 1934 р. приховав свою шпигунську роботу на користь Польщі. Постановою НКВД та Прокурора ССРСР від 1 жовтня 1937 р. засуджений до вищої міри покарання, страчений 4 жовтня. Реабілітований 16 травня 1958 р. Військовим трибуналом КВОб.

Обе делегации – советская и польская – помещались вначале в одном доме (на Максимилиановской улице), занимая отдельные помещения²⁹⁷: советская делегация – первый этаж, польская – второй этаж. В 1922 г. советская делегация переехала в помещение Укрглавэвака (по Рыбной улице).

В состав советской делегации, насколько помню, входили вначале: ГЛИНСКИЙ, МИКЛАШЕВСКИЙ, ТАРАСЕНКОВ и, кажется, ДУКЕЛЬСКИЙ. Потом в состав делегации вошли ОСТРОВСКИЙ (вместо ДУКЕЛЬСКОГО), СКАРБЕК²⁹⁸ (кажется тогда, когда он был комиссаром Укрглавэвака), РОЗНЕР, ЗУЕВ.

Председателем делегации был вначале ГЛИНСКИЙ, затем одно время (кажется, во время болезни Глинского его заменял) СКАРБЕК, потом был Островский и, наконец, Зуев. В 1921 г. к советской делегации был прикомандирован сотрудник ГПУ БЕРГЕР (официально он,

²⁹⁷ Слово «помещения» вписано замість викресленого «квартиры».

²⁹⁸ *Скарбек (Шацький) Болеслав Владиславович* (В. Skarbak/Szacki/) (1888–1934) – польський комуністичний діяч в УСРСР. Уродженець м. Кузнецька Саратовської губ. З родини лісного шляхетського походження, предків якого вислали з Польщі за участь у повстанні Т. Косцюшка 1794 р. Закінчив Немирівську класичну гімназію, навчався у Київському політехнічному інституті (не закінчив). У 1906–1910 р.р. – член ППС-фракції, згодом належав до ППС-лівиці. Був ув'язнений (1914–1916). Один з організаторів Польського соціалістичного об'єднання у Харкові (1917). З 1917 р. член РКП(б). 1917–1918 рр. – член Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів, завідувач культурно-освітнім відділом губернського Комісаріату в польських справах у Харкові (з січня 1918 р. мав повноваження «Крайового комісаріату в польських справах»). 1919 р. член редколегії газет «Komunista Polski», «Głos Komunisty», керівник польської секції Федерації іноземних комуністичних груп в Україні, редактор її газети «Sztandar Komunizmu», один з засновників київської групи Комуністичної робітничої партії Польщі. У вересні 1919 р. – січні 1921 р. – голова Закордонного бюро ЦК КП(б)У та керівник польського відділу Реввійськради Західного фронту. Згодом: завідувач Польського бюро Агітпропвідділу ЦК КП(б)У, завідувач польбюро Київського окружного КП(б)У, редактор газети «Пролетарська правда» (Київ), заступник редактора газет «Siegr» (Харків, 1926–1927) та «Tribuna radziecka» (Москва). З 1929 р. знову у Києві: редактор газети «Киевский пролетарий», завідувач відділу Київського окружного КП(б)У, директор Інституту польської пролетарської культури при ВУАН. З жовтня 1932 р. – завідувач культпропвідділом Чернігівського обкому КП(б)У. Заарештований 15 серпня 1933 р. за приналежність до «Польської Організації Військової»; 19 серпня 1933 р. визнав свою «приналежність» до «ПОВ». Як «керівник», «комендант», українських «пеовяків» 9 березня 1934 р. Колегією ОГПУ засуджений до розстрілу. Страчений 3 червня 1934 р. у Харкові. Реабілітований 27 лютого 1958 р. Військовою колегією Верховного Суду СРСР.

кажется, числился как инструктор или агент по поручениям советской делегации).

Польская делегация состояла вначале из СТРЖЕМЕЦКОГО (председателя) и РОШКОВСКОГО. РОШКОВСКИЙ вскоре переехал в Киев председателем польской делегации в Киеве. Секретарем польской делегации была вначале ХОТИНОВСКАЯ, затем ЧИЖИК.

Советская делегация занималась фактически таким кругом вопросов: переговорами и перепиской с польской делегацией по всем вопросам репатриации; установлением и согласованием с польской делегацией плана отправки эшелонов; разрешением отдельных конфликтов, возникавших с польской делегацией в процессе репатриации, а в первую очередь – переговорами о включении в эшелоны интернированных (или политических заключенных); представлением в польскую делегацию для наложения визы списков лиц, включенных в эшелоны, переговорами с польской делегацией по поводу отдельных их требований о включении тех или других лиц в эшелон.

Вся оперативная работа по регистрации репатриантов, проверке их документов и определению права на репатриацию, по составлению и отправке эшелонов проводилась самостоятельно Укрэваком. Этой работой в Укрэваке занималось специальное бюро по регистрации репатриантов, оно же устанавливало очередность отправки репатриантов, комплектовало эшелоны и т. п. Заведывал этим бюро все время БУДАНОВ (член партии), кроме того, в 1921–1922 гг. в бюро работал, кажется, комиссаром КУПЕРМАН (член партии, раньше работал в ГПУ, затем в Польбюро ЦК КП(б)У).

Лично я выполнял в репатриационной комиссии следующую работу: руководил всем деломпроизводством, вел технически всю переписку, принимал посетителей; во время совещаний советской и польской делегации вел протокол совещания, когда председательствовала советская делегация. Эти протоколы велись поочередно советской и польской стороной, затем передавались для согласования другой стороне. При отсутствии возражений, они подписывались председателями обеих делегаций или утверждались на очередном совещании. При наличии возражений вопрос согласовывался между председателями делегаций.

Непосредственной связи и личных сношений с польской делегацией (или отдельными ее работниками) я не имел, за исключением со-

гласования двух протоколов. С польской делегацией я встречался или на совещаниях обеих делегаций (таких совещаний за все время было, кажется, 3 – 4) или на банкетах, устраиваемых одной из делегаций, на которых участвовала вся советская делегация. Таких банкетов было за все время, кажется, 4 – 5.

Отправка репатриантов производилась следующим образом:

Готовые списки, снабженные всеми необходимыми визами советских органов, поступали к нам в делегацию от Укрэвака и механически пересылались нами для наложения визы в польскую делегацию. Иногородние списки присылались совместно со всеми личными документами включенных в список лиц, доказывающими их право на репатриацию; списки из Харькова присылались без документов, которые представлялись репатриантами непосредственно в польскую делегацию.

В связи с вопросами о составе эшелонов, невключении тех или других лиц, на которых настаивала польская делегация, возникали часто конфликты, приводившие к задержке эшелонов.

Конфликты наиболее часто возникали в связи с вопросом о невключении в эшелон политзаключенных, на отправке которых настаивала польская делегация.

Из числа политзаключенных поляков, подлежащих репатриации, в каждый эшелон, по согласованию с ГПУ, включалось несколько человек, взамен чего из Польши отправлялись наши политзаключенные. Список политзаключенных согласовывался председателями делегаций. Польская делегация добивалась всегда отправки с очередным эшелоном наиболее крупных политзаключенных. Против этого, как правило, возражала советская делегация. На этой почве возникали крупные конфликты. Так, помню²⁹⁹, на протяжении почти 1 ½ лет шла упорная борьба при отправке каждого эшелона из Харькова по вопросу о включении в эшелон политзаключенных **ВЫБРАНСКОЙ** или **ВАБРИНСКОЙ** и **РОГОЗСКОЙ** (фамилии, вполне возможно, привожу не точно, но их легко восстановить, ибо переписка о них велась при отправке каждого эшелона).

Помимо этого, конфликты наиболее часто возникали на следующей почве:

²⁹⁹ Далі закреслено слово «почти».

Перед составлением списков очередного эшелона, польская делегация присылала нам списки лиц, на отправке которых с очередным эшелонам она настаивает на основании договора о репатриации (в договоре было предусмотрено право первоочередной отправки больных, материально необеспеченных, лиц, часто семьи которых находились в Польше, и т. п.). Списки эти переотправлялись нами для проверки в Укрэвак, который обыкновенно включал в эшелон небольшую часть требуемых польской делегацией лиц, ибо списки польской делегации состояли, главным образом, из зажиточных, нетрудовых элементов. Это вызывало протесты польской делегации, отказ от наложения визы до представления дополнительных списков. Эти конфликты разрешались обычно путем компромисса в порядке переговоров между председателями делегаций (или часть требуемых лиц вносилась в дополнительный список или же достигалось соглашение о включении их в последующие эшелоны и т. п.).

Вскоре после начала работ репатриационной комиссии, польская делегация начала в массовом количестве присылать отношения о том, что, по ее сведениям, такой-то и такой-то является беженцем, и она просит его включить в списки репатриантов. Никаких документов к этим отношениям не прикладывалось.

Делалось это, по нашему мнению, для того, чтоб спровоцировать массовый отказ советской стороны от регистрации этих лиц как репатриантов и, таким образом, завоевать себе авторитет, одновременно восстанавливая эти группы населения против советской власти. Советская делегация тогда резко протестовала против действий польской делегации. Когда же впоследствии многие из лиц, о которых польская делегация присылала упомянутые отношения, получили из Польши дополнительные документы (метрики, справки, завизированные в нашем полпредстве), доказывающие их право на репатриацию, и включались в общем порядке в эшелоны, – то польская делегация массово, почти поголовно вычеркивала из списков евреев, понятно, в первую очередь бедноту, и не давала им визы. На этой почве был ряд конфликтов с польской делегацией.

Вопрос: Изложите все, что Вам известно о РОЗНЕРЕ?

Ответ: Лично РОЗНЕРА знаю с 1921 г. В 1921 г. РОЗНЕР работал в польсекции УкрПУРа по линии работы среди военнопленных-поляков. В конце 1921 г. или в 1922 г. РОЗНЕР был направлен СКАР-

БЕКОН в репатриационную комиссию. Одновременно он работал в НКВД.

В 1923 г., со слов ОСТРОВСКОГО, мне стало известно, что РОЗ-
НЕР подозревался в связи с польской делегацией, что отношения у
него со СТРЖЕМЕЦКИМ (из польской делегации) очень близкие, что
во время работы РОЗНЕРА в НКВД – в том же году – во время его
дежурства пропали секретные документы и что в связи с этими обви-
нениями РОЗНЕР снимается с работы. РОЗНЕР тогда был откоман-
дирован в Москву, откуда был командирован в Ленинград, где был,
кажется, зампредоблгосплана.

В работе репатриационной комиссии РОЗНЕР принимал незна-
чительное участие, работая на другой основной работе; по вопросам
репатриационной комиссии он личных сношений с польской делега-
цией не должен был иметь. Между тем, в личном разговоре со мной
в 1923 г. РОЗНЕР проговорился, что им получено на дом поздравле-
ние (кажется, визитная карточка с поздравительной припиской) от
СТРЖЕМЕЦКОГО по случаю, если не ошибаюсь, Нового года. На
мой удивленный вопрос, РОЗНЕР сказал, что в дипломатическом
мире это вполне нормальное явление, тем паче, что они (РОЗНЕР и
СТРЖЕМЕЦКИЙ) ближе познакомились во время, кажется, совмест-
ной поездки на Правобережье для ознакомления с ходом репатриа-
ции в начале 1922 г. Затем РОЗНЕР перевел разговор на другую тему.
Больше к этому вопросу он не возвращался.

Других подробностей работы РОЗНЕРА я не знаю.

Вопрос: Известно ли Вам было, что через репатриационную комис-
сию переправлялись в Польшу члены партии на подпольную работу?

Ответ: Во время моей работы в репатриационной комиссии я об
этом абсолютно ничего не знал.

В 1929 или 1930 г. в разговоре с ГЛИНСКИМ, когда вопрос кос-
нулся прошлой работы в репатриационной комиссии, я узнал, что в
составе эшелонов выезжали в Польшу ряд коммунистов. Подробно-
стей отправки и порядок прохождения вопроса об отправке коммуни-
стов в порядке репатриации – я не знаю.

Вопрос: Имел ли отношение ВИШНЕВСКИЙ к репатриационной
комиссии?

Ответ: ВИШНЕВСКИЙ непосредственного отношения к репа-
триационной комиссии не имел.

Будучи членом Польбюро ЦК КП(б)У, он имел связь с КУПЕРМАНОМ, работавшим в регистрационном бюро Укрэвака.

Вопрос: Какие поручения Вы получали, когда работали в репатриационной комиссии, от СКАРБЕКА?

Ответ: Когда я работал в репатриационной комиссии, поручений от СКАРБЕКА я никаких не получал.

И. Теодор

*ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 60830-ФП. – Т. 61. – Арк. 216–221.
Оригінал російською мовою. Рукопис чорнилом.*

№ 112

**Звіт голови Всеукраїнського товариства культурного зв'язку
з закордоном Л. Величка про розмову з Генеральним консулом
II Речі Посполитої у Києві Я. Каршо-Седлевським**

3 вересня 1934 р.

Совершенно секретно.

Отчет

о беседе с польским генеральным консулом
Каршо-Седлевским 3 сентября 1934 г.³⁰⁰

На днях польский генконсул позвонил мне в редакцию газеты «Вісті» и просил сообщить, когда и где я мог бы принять его, т. к. он теперь уже переехал в Киев и считает своим «приятным долгом» сделать мне, как председателю ВУОКС, визит. Не имея возможности принять его в отсутствующем помещении ВУОКС и не желая принимать его в моей редакционной комнате, я ответил ему, что пока ВУОКС еще не устроился окончательно в Киеве и я поэтому считаю его «любезный звонок» за визит. Отсюда вытекла необходимость сделать ответный визит, как полагается по правилам. Сегодня я это исполнил.

Когда я пришел, Каршо-Седлевский произнес целую речь, длившуюся, по меньшей мере, полчаса. Речь эта распадалась на три части. Первая касалась взаимоотношений между польским представительством в УССР и ВУОКС, вторая – позиции украинской печати, в частности, моей, как «видного сотрудника правительственной газе-

³⁰⁰ Копію звітної записки голови ВУТОКС Л. Величка про розмову з польським генеральним консулом заступник завідувача відділу культури і пропаганди лєнінізму ЦК КП(б)У М. Орлов 5 вересня 1934 р. адресував секретарям ЦК КП(б)У – С. Косіору, П. Постишеву та М. Попову (ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6437. – Арк. 6).

Польський звіт про цю бесіду див.: *Донесение руководителя генерального консульства Польши в Киеве Я. Каршо-Седлевского посольству Польши в Москве о беседе с председателем ВУТОКС проф. Величко об укреплении польско-украинских отношений в области культуры, 1934 г., сентября 8, Киев* // Документы и материалы по истории советско-польских отношений / АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики; ПАН. Ин-т истории польско-советских отношений; редкол.: И. А. Хренов, Т. Цесляк (отв. редакторы) и др. – М.: Наука, 1969. – Т. VI: 1933–1938 гг. – С. 222–224.

ты», по отношению к Польше, и третья – персонального положения Каршо-Седлевского у нас. Целый ряд жалоб, высказанных Каршо-Седлевским, отличающимся, как давно известно, сочетанием наглости с уверенностью (далеко не обоснованной) в собственных дипломатических талантах, таковы, что я считаю своей обязанностью немедленно довести их до вашего сведения, равно как и мой ответ на речь генконсула, не потому, что жалобы эти представляют что-либо новое, а потому, что они симптоматичны в настоящий момент и выражают не столько личные настроения самого Каршо-Седлевского, сколько определенную линию поведения.

Начал он с того, что сообщил мне о своей предстоящей поездке в Москву для свидания с польским послом, намеченной на 11 сентября. В этой беседе с послом он намерен поставить вопрос о своей дальнейшей работе в УССР, в частности, по линии развития польско-советских культурных связей. «Я хотел бы знать, существует ли для этого действительная возможность?». Далее он объяснил, ссылаясь на известную прошлогоднюю историю с польской выставкой, что у него создалось впечатление разницы между линией, проводимой в этой области в Москве и у нас. Он, к сожалению, вынужден констатировать, что в то время, как союзный центр активно действует в направлении развития культурных связей между СССР и Польшей, украинское «О[бщест]во культсвязи с заграницей», следуя, очевидно, определенным директивам, заняло по этому вопросу противоположную позицию. Со свойственной ему вежливой по форме, но наглой по существу определенностью, он сказал далее, что он, мол, понимает, что я не могу дать ему сейчас определенного ответа на поставленный так прямо и открыто вопрос. «Но я еду в Москву только через неделю и я буду вам очень благодарен, если вы, посоветовавшись, дадите мне ответ, существует ли конкретная возможность развивать работу по установлению и расширению культурных связей между Польшей и Советской Украиной».

Я передаю первую часть его речи вкратце, т. к. не стоит повторять уже известных lamentаций его по поводу того, в какое тяжелое положение он был поставлен в прошлом году нашим отказом принять в Харькове выставку польской графики «под внешне безупречным предлогом отсутствия помещения», как он несколько раз повторил.

Вторая часть его речи сводилась к следующему. Он заявил, что в противоположность тому, что ему приходится констатировать «относительно отличия украинской линии в вопросе о польско-советских культурных связях от союзной», он констатирует полное единство позиции, занимаемой украинской печатью, в частности, «проф. Величко», по вопросу о тех «временных трудностях, которые возникли в советско-польских отношениях». Оговорившись, что в данном случае он говорит «не как генеральный консул, не в силу каких-либо инструкций, а как частный гражданин, беседующий со своим знакомым», «видным иностранным журналистом», он позволяет себе выразить мнение, что позиция, занятая нашей печатью на Украине во главе с «Вістями», как органом правительства, по вопросу о советско-польских отношениях, «не способствует их улучшению, в смысле скорейшего устранения возникших трудностей».

То обстоятельство, что Польша не пошла сразу навстречу советско-французскому проекту Восточного пакта, не значит, что Польша против этого пакта, а значит только, что, помимо литовского вопроса, для Польши, соседки Германии, это дело сопряжено со специфическими трудностями, которых не имеют перед собою Франция и Советский Союз. В СССР не могут не понимать, что развитие польско-германских отношений возможно только до известного и очень лимитированного предела, и поэтому не следует «делать вид, что в СССР со стороны правительственных кругов могут встречать доверие противоположные слухи, распускаемые интриганами». Польша подписала пакт о ненападении и останется ему верна. Между тем, советская печать во главе с правительственной, зная, что по вопросу о Восточном пакте идут переговоры, мобилизует общественное мнение так, чтобы «произвести на Польшу своеобразный моральный нажим». Это нецелесообразно и успеха переговоров, который он хотел бы считать несомненным, не обеспечивает.

Точно так же обстоит вопрос об отношении Польши ко вступлению СССР в Лигу Наций (надо сказать, что тут польский генконсул забежал вперед, так как по этому вопросу, как известно, наша печать еще не высказывалась). И далее он очень характерно проболтался. Не в том смысле, что он сказал что-либо совершенно для меня новое, так как в иностранной печати позиция Польши в этом вопросе освещалась, а тем более, в польской печати. Но в устах «частного лица»,

состоящего польским легационным советником, такое сообщение, сделанное «иностранному журналисту», было для меня неожиданностью. Он сказал, что и по этому вопросу для Польши возникают специфические трудности. «Например, вопрос о нацменьшинствах. Вопрос этот, по самому уставу Лиги Наций, всегда стоит в порядке ее работ. А по этому вопросу у вас одна точка зрения, а у нас совершенно иное положение». Нет надобности подчеркивать, насколько такое заявление в устах Каршо-Седлевского, польского генконсула в УССР, характерно. Дальше он в путанной фразе упомянул и о том, что «СССР, конечно, будет иметь место в Совете Лиги», не договоривши, впрочем, в чем заключается давно известная «специфическая трудность», вытекающая отсюда для варшавских политиков.

Подытоживая эту часть своей речи, он заявил, что наша печать создает недоверие к Польше, создает в общественном мнении подозрительность по отношению к Польше, и это его приводит к печальному предположению, что, раз мы не верим в серьезность и искренность польского правительства в деле соблюдения пакта о ненападении, то это значит, что мы сами не относимся к этому пакту с непоколебимой серьезностью. Впрочем, добавил он, приходится говорить не только о печати. «Какое [впечатление], по вашему мнению, при той обстановке, какую рисует сейчас советская печать, должно в Польше произвестить то, что на советско-польской границе происходят обширные военные маневры». И, наконец, противореча сам себе, он сказал, что мы должны понимать, что Польша вынуждена смотреть вперед, что гарантийное соглашение с Германией обеспечивает Польшу только на десять лет, а дальше «можно ждать разных сюрпризов», что «поляки в Германии находятся в крайне тяжелом положении» и что «в торговых отношениях никак не удастся наладить нормальный ход дел между Польшей и Германией».

Третья часть его речи не заслуживает внимания. Это его обычные lamentации о том, что он чувствует себя совершенно изолированным, что приходится добиваться того, чтобы «вспомнили о международном обычае, обязывающем приглашать консульский корпус на различные интернациональные встречи, не только спортивные» и т. п. В частности, он жаловался, что ВУОКС для консульского корпуса закрыт, что это чрезвычайно странно, так как в данном случае дело идет о

культурних зв'язях, обов'язність содействія розвитку которых лежить в данном случае и на нем, как польском генеральном консуле.

Терпеливо выслушав его до конца, я ответил, что о вопросах политических я говорить с ним по существу не могу, так как это не входит в компетенцию «О[бщест]ва культурных связей», а о работе «Всеукраинского о[бщест]ва культурной связи с заграницей» в деле развития советско-польских культурных связей говорить могу и буду, и он весьма ошибается, думая, что для такого разговора мне нужно иметь какие-либо специальные инструкции. Я совершенно не понимаю, из каких фактов генеральный консул сделал вывод, что позиция в вопросе о развитии украинско-польских культурных связей чем-либо отличается, во-первых, от позиции Всесоюзного о[бщест]ва и, во-вторых, от позиции нашей по отношению к развитию культурных связей УССР с какими-либо другими государствами. Я ему заявляю категорически и прямо, что он глубоко ошибается, что делать такой вывод из случайного факта отсутствия в прошлом году в Харькове пригодного помещения для польской выставки никак нельзя.

И затем я счел правильным перейти в контрастопуление. Я указал по пунктам, в каких областях мы вообще развиваем культурную связь с заграницей, и доказал, что известное отставание развития культурных связей с Польшей в нашей работе является результатом обстоятельств, зависящих не от нас, несмотря на то, что мы обеспечиваем для польской стороны равные со всеми другими государствами условия и, со своей стороны, проявляем немалую инициативу. Я начал с нашей работы с приезжающими в УССР иностранцами, которым ВУОКС призван оказывать содействие в ознакомлении их с нашей страной и в установлении личного контакта их с нашими видными деятелями в той или иной специальности. Я указал, что, в полную противоположность не только гражданам государств, находящихся с нами в дипломатических отношениях, но и вообще всем гостям Украины, польские деятели, посещающие УССР, правда, в очень ограниченном количестве, по крайней мере, за последние месяцы ни разу не обращались в ВУОКС за содействием.

Каршо-Седлевский вынужден был это признать, причем привел в оправдание весьма любопытное и заслуживающее быть очень отмеченным соображение. «Вы знаете, – сказал он, – что в Харьков и в Киев приезжает не так мало поляков. Но они не обращаются за содей-

ствием не только в ВУОКС, но и ко мне. По большей части эти люди не только хорошо знающие Россию, но и подолгу жившие на Украине и имеющие здесь много знакомых. И если им хочется что-нибудь выяснить, то они имеют для этого личные возможности. Так, например, на днях я узнал, что в Киеве пробыл несколько дней видный сотрудник «Курьера Польского». Только тогда, когда он зашел ко мне, чтобы отметить свой паспорт».

Я ему сказал на это, что его слова только подтверждают, что положение ВУОКС в этой области его работы по отношению к польским гражданам, которым он готов оказывать такое же всестороннее содействие, как и нашим гостям из других государств, затрудняется вот именно таким отсутствием со стороны польских деятелей понимания, что, обращаясь к нам, они могут быть, со своей стороны, активно участвовать в организованном культурном сближении. И я буду очень благодарен г[осподи]ну консулу, если он окажет в этой области содействие именно такому организованному культурному сближению.

Далее я указал, что с нашей стороны проявляется активная инициатива в развитии культурных связей с Польшей. Об этом свидетельствуют такие факты, как прошлогодняя гастроль Бандровской в Харькове, концерты Фительберга, постоянное участие наших пианистов в шопеновских конкурсах, приглашение Фительберга на постоянную работу в украинском Радиоцентре в течение сезона 1934—[1935] г. и т.д. Но я не могу молчать, раз генконсул так поставил вопрос, что с польской стороны наша инициатива, может быть, и по случайным обстоятельствам, далеко не всегда встречает активную поддержку. Так, например, польские ученые, приглашаемые на наши научные съезды и конференции, не всегда используют эти приглашения. Так было, например, в этом году с конференцией по теоретической физике. Наконец, прилагаемые нами усилия к развитию научного книгообмена с Польшей, хотя и привели к некоторым результатам, но могли бы быть значительно шире. И здесь открывается большое поле для работы. Что касается выставок, то ВУОКС, развивая в этом отношении большую работу, участвует в выставочных выступлениях всегда совместно с другими братскими республиками СССР, и поэтому и иностранные выставки, прибывающие к нам, как общее правило, направляются в те или иные части Союза по предварительному соглашению со Всесоюзным о[бщест]вом культсвязи. Прошлогодний случай никак не может

быть истолкован, как прецедент или как указание на какое-либо отличие программы нашей работы в этой области от работы Всесоюзного о[бщест]ва. Для будущего подобные вопросы должны ставиться и решаться в таком же порядке, в каком их ставят и решают все общества «Друзей Советского Союза» и другие иностранные организации, устраивающие у нас выставки или содействующие их устройству.

На поставленный затем Каршо-Седлевским вопрос о том, в каком порядке организуются у нас интернациональные спортивные состязания (очевидно, у него бродит мысль о привозе польской команды к нам), я ответил, что эти вопросы вне компетенции ВУОКС, что, насколько мне известно, этими вопросами занимается Высший совет физкультуры при ЦИК СССР.

Каршо-Седлевский ответил на такое мое «экспозе» заявлением, что он вполне удовлетворен и что теперь он видит перспективу для развития работы по укреплению польско-украинских культурных связей.

Затем я хотел было подняться, но он меня остановил, спросив моего мнения и по второму поднятому им вопросу. Я ответил ему очень кратко. Я сказал, что я никак не могу говорить с ним о политических вопросах, как с частным лицом, так как не умею отделить в его высказываниях его мнения, как г[осподи]на Каршо-Седлевского, от его мнений, как польского генерального консула. Тем более, что я позволю себе высказать предположение, что эти мнения вообще неотделимы. А потому я воздержусь от какой-либо дискуссии по этим вопросам. Могу заявить лишь одно в моем качестве советского журналиста, что, занимая вполне определенную и ясную позицию по вопросу о Восточном пакте, наша печать, бесспорно, выражает самое серьезное желание советской общественности, чтобы Польша вместе с СССР сотрудничала в деле укрепления мира в Восточной Европе и чтобы советско-польские отношения развивались и укреплялись, как отношения добрососедские и дружественные. Что такова общая линия нашей печати, ясно каждому. И спорить против этого нельзя. А раз это так, то вполне естественно, что наша печать реагирует на то, что нам представляется противодействующим нашему серьезному и искреннему желанию развивать и укреплять советско-польские отношения.

На этом беседа закончилась. Я ее изложил так подробно потому, что из «декларации» Каршо-Седлевского явствует для меня необходи-

мость получить по вопросу о работе ВУОКС по линии развития культурной связи с Польшей детализированные директивы.

Председатель ВУОКС

[Л. Величко]

3.IX.[19]34 г.

Верно: [підпис нерозбірливий]

ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр. 6437. – Арк. 7–15. Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

№ 113

**Меморандум консула ССРСР у Львові П. Світнєва
секретареві ЦК КП(б)У М. Попову
щодо загальних потреб «української роботи»
у Речі Посполитій
й настроїв місцевої української інтелігенції**

26 жовтня 1935 р.

Копія: Тов. ПОПОВУ Н. Н. – Киев.
Тов. ДАВТЯНУ³⁰¹ – Варшава.
Тов. СТОМОНЯКОВУ – Москва.
Тов. ПОСТЫШЕВУ – Киев.
Тов. ПЕТРОВСКОМУ – Киев, Упол. НКВД.

Уважаемый Николай Николаевич.

Несмотря на короткий период пребывания во Львове, после поездки в отпуск, я все же считаю необходимым дать хотя бы небольшую информацию о положении нашего округа и поставить перед Вами некоторые принципиальные вопросы.

1. Положение на селе сейчас несколько отличается от прошлого года тем, что собран урожай, намного превосходящий прошлогодний. В подавляющем большинстве сел, особенно на Подолии, хлеб и картофель есть. Озимые посеяны. Если учесть, что цена на пшеницу поднялась почти на 50 % (прошлый год 10 злотых пуд, сейчас 15–17 зл[отых]), что также поднялись цены на скот, особенно на свиней (прошлый год свинья среднего веса стоила 60 зл[отых], сейчас 140 зл[отых]), объясняется это усилившимся экспортом в Германию, в результате последних соглашений, то можно твердо утверждать, что Галицийское и Волыньское село живет и чувствует себя в материальном отношении в этом году³⁰² лучше прошлого года. Если прошлый год различные собрания, сходки, устраиваемые политорганизациями,

³⁰¹ Давтян Яків Христофорович (1888–1937?) – повпред ССРСР у Польщі (1934–1937).

³⁰² Далі закреслено – «несравненно».

почти не посещались, и селянин был занят одной мыслью: как прожить день, где взять хлеб, то сейчас он охотно на эти собрания идет, читает газеты, обсуждает итало-абиссинскую войну, принимает участие в выборных кампаниях.

2. Как известно из опубликованных данных, процент принимавших участие в выборах в сейм на кресах выше, чем во всей остальной Польше. Главную роль здесь, конечно, играли террор, репрессии, хождение полиции по избам и т. д., но было бы неправильным недоучитывать в этом деле значения такого факта, как улучшение экономического положения на селе в связи с неплохим урожаем.

3. Генеральная линия УНДО состоит сейчас в том, чтобы не «подкачать» и «оправдать доверие» в проведении угодовской политики. Скрыть это уже перед массами нельзя, и сейчас в выступлениях публичных и в прессе теперешнего «вождя» УНДО – Мудрого, сквозит только одно желание – оправдать этот шаг. Дело это весьма трудное. И не только потому, что в массе галицийского населения за все время господства поляков накопилась масса ненависти, но и результаты угоды пока что носят слишком явно однобокий характер. Если УНДО продало себя целиком «душой и телом» («Пъемонт»), то поляки не выполнили ни одного своего обещания, кроме того, что дали 14 польских и 5 сенаторских мест. Ни о какой автономии, конечно, речь не шла и сейчас не идет. Мудрый и его клика был бы доволен получить небольшие крохи с «барского стола», например, в виде предоставления государственных «посад» верхушке укр[аинской] интеллигенции, слияния 3-х воеводств в одно, минимального увеличения количества украинских школ, чтобы раздуть эти «победы» в прессе и пустить массам и своим «противникам» пыль в глаза. Это, однако, не значит, что поляки не окажут той или иной «внешне эффектной» помощи своим друзьям, чем окончательно закрепят их верную службу. Эту неприкрыто предательскую политику не могли перенести даже такие элементы, как член ЦК УНДО и председатель Союза Украинок Милена Рудницкая, которая недавно решением ЦК УНДО исключена из партии.

Центральной персоной «ортодоксального националиста» является сейчас Палиев со своими двумя газетами «Батьківщина» и «Перемога». По нашим сведениям, в ближайшие дни должна состояться «опозиционная конференция» в составе: Палиева, Гладиловича, Дмитра

Левицького и Милены Рудницькой. Что даст эта конференция, трудно сейчас предсказать, но не исключена возможность, что они договорятся об общих точках «оппозиции» против УНДО и выпустят совместную газету. В ответ на это Мудрый и К^о добиваются у поляков ликвидации существующих палиевских газет. И, может быть, этого добьются.

4. Линия поведения ОУН – остается прежней: не мешать УНДО проводить угодовскую политику и прекратить теракты на территории Польши. Внимание ОУН обращено сейчас к предстоящему процессу в Варшаве. Почти у всех руководителей полная уверенность в том, что если и будут судом вынесены «демонстративные» смертные приговоры, то реализовано это не будет, т. е. будут отменены актом президента. Между прочим, нашумевший по обвинительному акту Бандера никогда руководителем ОУН в Польше не был, а занимал только одну из видных ролей в руководстве.

Отмечается продолжающийся рост ОУН, особенно на Волини. Сейчас эта организация насчитывает уже больше 10.000 человек.

Коновалец окончательно переехал в Швейцарию. Розенберг (Германия) ведет против него интриги, желая его удаления с поста «вождя ОУН» и замены другим, более подходящим лицом. Происходит это, очевидно, не без участия со стороны Польши.

Украинская офицерская школа в Берлине не начала функционировать, часть галичан уже выехала, но этому делу много навредило то, что гитлеровцы требуют от поступающих «обещания» подчиняться только немецкому командованию.

5. Петлюровцев во Львов понаехало больше, чем когда-либо. Развивают они под руководством известного Доценко лихорадочную деятельность. В частности, по нашим сведениям, Доценко предлагал Юрченко (автор книги о «Соловках») стать во главе организуемого «отряда» в 200 человек, который намереваются разбросать по территории Советской Украины.

У всех настроение предвоенное.

6. Волинская группа Певного³⁰³, как известно, получила в сейме 5 мест и одно в сенате. Сейчас идет вопрос о создании объединенного

³⁰³ Певний Петро (1888–1957) – громадсько-політичний діяч і журналіст родом з Полтави. З 1929 р. мешкав на Волині. Редактор тижневика «Українська Нива» (1926–1935), голова Волинського Українського Об'єднання (до 1935 р.), посол до

українського клубу в сеймі. Но это едва ли состоится, т. к. Певный требует себе руководящей роли, основываясь на том (и вполне, конечно, справедливо), что Волинское Объединение давно уже проводит угодковскую политику и имеет в этом деле куда больший опыт, чем Галичина. Мудрый рассчитывает расколоть группу Певного, опираясь на петлюровца, члена сейма – Тимошенко³⁰⁴. В частности, Волинь до сих пор еще составляет яблоко раздора между УНДО и Косцялковским³⁰⁵: УНДО претендует прибрать Волинь организационно к своим рукам.

7. Развивает свою деятельность «Луг» – Дашкевича. Занятия целиком перешли на военные темы. Петлюровцы шупают почву в Варшаве, нельзя ли во главе «Лугов» поставить вместо Дашкевича их человека. Но это вряд ли выйдет, т. к. свою «преданность» Дашкевич успел доказать за эти годы на 100 %.

8. В связи с указанным выше начинает замечаться радянофильское настроение среди украинской интеллигенции, в частности среди писателей и работников прессы.

Необходимость в организации минимум 2-х радянофильских газет начинает являться сейчас жизненной потребностью.

Положение с легальной прессой КПЗУ можно считать тяжелым. Единственная газета, издающаяся в Коломые – «Голос Покуття» (под видом органа левого крыла радикалов), во-первых, не является ежедневной, во-вторых, подвергается частой конфискации и, в-третьих, чувствуется недостаток квалифицированных сил и, в-четвертых (а это самое главное), имеет слишком ограниченный круг читателей. Даже в Станиславове эту газету не найдешь, не говоря уже о более отдаленных местах.

польського Сейму (1930–1935), прибічник угової політики з польською адміністрацією.

³⁰⁴ *Тимошенко Сергій (1881–1950)* – архітектор та суспільно-політичний діяч, родом з Чернігівщини. З початком революції 1917 р. губернський комісар Харківщини, член УЦР; міністр шляхів УНР 1919–1920 рр. У 1930-х рр. діяч Волинського Українського Об'єднання (з 1935 р. його голова і посол до Сейму, 1938–1939 рр. – до Сенату).

³⁰⁵ *Косцялковський-Зиндрем Мар'ян* (Kościałkowski-Zyndram Marian, 1892–1946) – польський політик, підполковник. Посол Сейму (1922–1939); у червні 1934 р. – жовтні 1935 р. міністр внутрішніх справ; у жовтні 1935 р. – травні 1936 р. прем'єр-міністр. Влітку 1935 р. був одним з співтворців порозуміння з парламентським клубом УНДО (так звана польсько-українська нормалізація).

Угодовская политика УНДО, националистическая пресса, с каждым днем многократно увеличивающая антисоветские измышления, с одной стороны, тяжелое положение с прессой КПЗУ, отсутствие радянофильских газет, посредством которых можно бы было противопоставить действительное положение СССР клевете националистов, с другой стороны, не может не отдавать значительные широкие массы украинского населения Западной Украины почти под монопольное политическое влияние националистов.

Учитывая грозную ситуацию и лихорадочную подготовку к войне, было бы прямо преступным с нашей стороны недооценивать удельного веса 6-миллионного украинского населения в Польше в предстоящих событиях и занимать пассивно-наблюдательную позицию, предоставляя все стихийному ходу вещей.

Мы это с достаточной ясностью сообщили недавно в Киеве и Вам и тов. Постышеву. Если год назад мы еще могли согласиться, исходя из тогдашних условий, на свертывание всех радянофильских газет и временную полосу затишья, то сейчас положение таково, что каждый потерянный день скажется впоследствии тяжелым минусом.

Сейчас выдвигать мотивы, что могут быть провокаторы – вещь несерьезная. Без провокаторов не обойдешься. Надо только суметь так руководить, чтобы дело шло нам на пользу. Сделать это можно и нужно. Кадры найти можно. Те из радянофильской интеллигенции, которые ни за что не хотят пойти работать в прессе КПЗУ, по разным соображениям, примут охотно участие в радянофильских органах. Потребность у масс велика. Нужна инициатива и организация.

Поэтому мы настоятельно просим пересмотреть прошлое решение соответствующих инстанций и решить вопрос об организации 2–3-х радянофильских газет на Западной Украине в положительном смысле. Чем скорее это будет, тем лучше для нашего дела.

Из более мелких фактов могу Вам сообщить: 1) Дочь покончившего самоубийством бывшего курьера охраны нашего Консульства – Стронского, которая была раньше членом КПЗУ, сейчас разъезжает по провинции с умопомрачительными клеветническими, антисоветскими докладами.

2) Мать жены расстрелянного Тараса Крушельницкого заявляет, что дочь ее скоро вернется во Львов (надо думать нелегально?). Грозит придти в Консульство и сжечь глаза «представителям тиранов».

3) Член ОУН – Слоноский, как интурист (очевидно, с московской визой) объезжал 5 недель территорию Украины. Сейчас вернулся во Львов.

С искренним приветом

П. Свитнев

[№] 61/с³⁰⁶

26/X 35 [г.]

6 – экз.

5 – адресов

1 – дело.

Львов, 25/X-1935 г.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6630. – Арк. 1–5. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

³⁰⁶ Номер і дата дописані від руки чорнилом.

№ 114

**Лист консула СССР у Львові П. Світнесва
голови Спільки советських письменників України А. Сенченку
з пропозицією налагодити співробітництво ССПУ
з прокомуністичними західноукраїнськими літераторами**

26 жовтня 1935 р.

Секретно

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ УКР[АИНСКОГО] СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
Тов. СЕНЧЕНКО³⁰⁷

Копия: Тов. ПОПОВУ Н. Н. – Киев
Тов. ДАВТЯНУ – Варшава
Тов. ПЕТРОВСКОМУ, Уполнаркоминдела при
Прав[ительстве] УСРСР – Киев.

Уважаемый тов. СЕНЧЕНКО!

На Западной Украине, в частности в Галиции, существует несколько человек, так называемых «левых» писателей – это: Галан³⁰⁸, Козлянюк П.³⁰⁹ Они принимают участие в коммунистических газетах, пишут статьи в коммунистические американские газеты и думают даже днями выпустить один номер литературного журнала во Львове.

Мне очень трудно проверить точно их политфизиономию, но, насколько я знаю, она известна соответствующим органам в Киеве.

³⁰⁷ Сенченко Антін Григорович (1898–1937) – у першій половині 1930-х рр. представник КПЗУ у Виконкомі Комінтерну, голова ССПУ, член ЦВК УСРСР. Арештований у Києві 28 грудня 1936 р. як один з «керівників троцькістсько-націоналістичної терористичної організації». Страчений у Москві 28 березня 1937 р. Реабілітований 18 серпня 1956 р. Військовою колегією Верховного суду СССР.

³⁰⁸ Галан Ярослав Олександрович (1902–1949) – західноукраїнський літератор комуністичної й советофільської орієнтації.

³⁰⁹ Козлянюк Петро Степанович (1904–1965) – західноукраїнський літератор комуністичної й советофільської орієнтації, один з засновників літературної групи «Горно» й журналу «Вікна» у Львові.

Во всяком случае, я знаю, что Галану и Козланюку П. отказали в советском гражданстве в 1935 г., несмотря на то, что жена первого проживает в Харькове³¹⁰. Очевидно, с ними дело не совсем чисто.

Между тем, они, и в частности Галан, усиленно добиваются связи с Вами, заявляя, что культурная жизнь, и в частности в области литературы, Галиции совершенно оторвана от Советской Украины, что необходимо установить письменную связь с Вами, что они уже писали раньше Кулику, но тот молчит, что они хотят наладить вопрос обмена и взаимного знакомства с литературой, словом, поставить это дело на широкую ногу.

Для меня ясно одно: это несомненная польза и немалая как культурного, так и политического порядка от реализации подобных мероприятий. Может быть, указанные лица для этого неподходящи[е]? Необходимо это проверить и, может быть, подумать в таком случае о подыскании других. Во всяком случае, я ожидаю от Вас ответа по всем трем пунктам:

³¹⁰ Дружина Ярослава Галана – Ганна Іванівна Галан (Геник) – через аппарат Консульства СССР у Львові 5 липня 1932 р. отримала громадянство СССР (втративши рівночасно громадянство II Речі Посполитої) й дозвіл на виїзд до УССР. Вивчала медицину у Харкові, листувалася зі своїм чоловіком у Львові. 7 червня 1935 р. апарат НКЗС СССР сповіщав її: «В ответ на Ваше письмо Консульский отдел НКВД сообщает, что ходатайство о приеме в Советское гражданство гр. Галан Ярослава Александровича постановлением ЦИК СССР от 22/V-35 г. отклонено».

Студентку Харківського медінституту Г. Галан було заарештовано Харківським обласним управлінням НКВД УССР 30 серпня 1937 р. 23 вересня 1937 р. її стратили. У матеріалах її «справи», зокрема, зазначалося: «Галан – убежденная украинская националистка-фашистка. В СССР прибыла из Галиции по визе, незаконно выданной быв[шим] советским консулом в Львове Радченко (осужден как к[онтр]р[еволюционер]-националист».

Муж Галан – Ярослав – является членом контрреволюционной фашистской организации «УВО – ОУН» и агентом польской дефензивы в Львове... О результатах своей контрреволюционной работы на Украине информировала Галана Ярослава условными письмами... Кроме того, сообщила ему таким же путем ряд шпионских сведений. В 1933 г. посетила польское консульство в Харькове, где была принята лично консулом, которому сообщила ряд сведений по медицинскому институту» (докладніше див.: Рубльов О. С., Черченко Ю. А. *Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.)*. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 175, 245–246, 313–315, 321, 338–339). Реабілітована Г. Галан 8 січня 1960 р. ухвалою Військового трибуналу КВО.

1) Ваша точка зрення [о] реализации связи и сотрудничества наших писателей с отдельными представителями литературного мира в Галиции?

2) Подходят ли указанные лица для этой цели?

3) Какие вы могли бы дать мне практические советы в этой области?

С искренним приветом,

П. Свитнев

P. S. Просьба высылать нам регулярно Вашу литературную газету, так как, кроме нас самих, есть много желающих ее читать и, если возможно, новые литературные журналы и отдельные новые произведения.

Пересылать можно через т. Петровского (Уполнаркоминдела), газету же простой почтой на Консульство.

[Свитнев]

№ 53/с

26/X 35 [г.]³¹¹

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6630. – Арк. 6–6 зв. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

³¹¹ Номер і дата дописані від руки чорнилом.

№ 115

*Інформаційне повідомлення консула ССРСР у Львові П. Світнева
щодо поточної ситуації в українському політичному житті
II Речі Посполитої*

30 листопада 1935 р.

Секретно.

ПОЛПРЕДУ ССРСР В ПОЛЬШЕ тов. ДАВТЯНУ
ЗАМНАРКОМИНДЕЛА тов. СТОМОНЯКОВУ
УПОЛНАРКОМИНДЕЛА в КИЕВЕ тов. ПЕТРОВСКОМУ³¹²

Считаю необходимым остановить Ваше внимание на следующих вопросах:

1. УНДО продолжает как в прессе, так и на собраниях обосновывать тактику своей капитуляции перед поляками. И Мудрый, и Целевич выступали недавно во Львове с рефератами на различных собраниях активистов Унда³¹³ и так называемых симпатиков. В этих речах, особенно в речи Целевича (генсек Унда), были поставлены точки над і. Они заявили, что сейчас весь мир делится на врагов и друзей ССРСР. Ундо ориентируется на врагов. Германия и Польша проводят наиболее последовательную враждебную политику к ССРСР, поэтому нужно поддержать Польшу, прекратив с ней всякую борьбу. Кто, мол, не согласен с такой политикой, тот обречен на политическое небытие.

Милена Рудницкая выступила с заявлением в прессе, что она не могла оставаться в УНДО, так как не могла примириться с нарушением³¹⁴ основных программных решений. В ответ руководители Ундо заявили, что дело не в «ломке программы», а в том, что М. Рудницкая не получила посольского мандата, т. к. этому противились поляки. По нашим сведениям, правы в этом деле руководители Ундо. В самом Ундо создалось до некоторой степени оригинальное положение.

Дмитро Левицкий, как известно, получил безнадежную отставку. Находится он сейчас в состоянии «скрытой обиженной оппозиции».

³¹² У верхньому лівому куті документа позначка чорним чорнилом: «[№]64/с – 30/ХІ-35 [г.]».

³¹³ Так у тексті.

³¹⁴ «Нарушением» надписано від руки чорнилом замість закресленого – «ломом».

Надеется на лучшие для себя времена. Имеет он и видных сторонников в Ундо – депутатов сейма: Биляка, Тершаковец³¹⁵ и сенатора Кузьмовича, последний, хотя и числится официально в УКС (Украинский Кат[олический] Союз), но имеет определенное влияние и в Ундо.

Нужно учесть, что центральный орган Ундо «Діло» в материальном отношении на 75 % находится в руках Д. Левицкого. Этим довольно крепко связываются руки Мудрому. Этим же объясняется, например, то, что полемика против известного Тиктора (издатель «Нового Часу» и «Наш Прапор») происходила на страницах ежемесячного журнала «Шлях Нации», издаваемого Мудрым и Пеленским (перебежал в Ундо от Палиева), [но] не была опубликована в «Діло», ввиду нежелания Д. Левицкого, сохраняющего с Тиктором дружеские отношения. Мудрый и К^о жаждут сейчас от поляков хоть какого-либо мероприятия, например: закрытие Березы Картузской, школьной³¹⁶ украинизации, Ундо хочется большого Народного³¹⁷ дома, находящегося формально в ведении москвофилов, а фактически в руках поляков, разрешения организации молодежи «Пласт», которая насчитывала до закрытия 32 т[ыс]. членов, и т. д.

Я уже писал в прошлом письме и сейчас подчеркиваю, что возможность проведения Косцялковским некоторых мелких мероприятий не только возможна, а даже вероятна, иначе он «утопит» и дискредитирует своих союзников – Мудрого и К^о.

2. Палиеву, как известно, закрыли две его газеты – «Перемога» и «Батьківщина». Он получил во временное пользование гетманскую перемышльскую газету «Хліборобський Шлях». Отношения у них сердечные. Сейчас с 15/XI Палиев выпускает свою ежедневную газету «Українські Вісти». Нужно сказать, что ни одна ежедневная украинская газета в данное время без солидной дотации выдержать не может. По нашим сведениям, такую дотацию сейчас Палиев получил из английских источников через своих друзей – гетманцев. Продолжает он вести себя оппозиционно, против политики Ундо, в крайне националистическом духе. Надо сказать, что в определенных кругах,

³¹⁵ «Тершаковец» – вписано від руки чорнилом.

³¹⁶ «школьной» – вписано від руки чорнилом замість закресленого – «очередной».

³¹⁷ «Народного» – вписано від руки чорнилом замість закресленого – «академического».

в связи с открыто предательской политикой Ундо, он зарабатывает политический капитал. По нашим сведениям, Милена Рудницкая окончательно перешла работать к Палиеву, заведует у него иностранным пропагандистским сектором, а в Ужгороде для связи посадила близкого себе человека – Невизку Ирину. Милена Рудницкая потянула за собой к Палиеву и «Союз Украинок», в составе правления которого почти половина сторонников Ундо. К Палиеву пошли работать в газету два видных члена ОУН – Кульчицкий и Кравцов, бывшие редактора газеты ОУН «Вісти».

3. Открыто предательская, капитулянтская политика УНДО не могла не найти отражения в более радикальных кругах украинской националистической интеллигенции. И это, пожалуй, самое главное в данный момент, на что следует обратить внимание. В ответ на политику Ундо, в этих кругах – писателей, журналистов – появились вновь после 2–3 лет затишья радянофильские настроения. Чтобы не быть голословным, я могу сослаться на следующие факты. Такие люди, к которым еще две недели назад опасно было подступить с радянофильскими разговорами, как, например: Петр Карманский, учитель гимназии в Дрогобычи, бывший сотрудник «Нових Шляхів», сейчас сотрудник «Діло», Волошук – видный украинский культурный деятель, профессор, Калинович – бывший член УСДП, Сабат и другие, не только сейчас поддерживают радянофильские разговоры, но собираются издавать радянофильскую газету. Дело только за средствами. В Коломые думают издавать литературный журнал, объединяющий селянских украинских писателей, определенно радянофильского направления. Дело тоже за деньгами.

Украинские, польские и еврейские писатели и некоторые культурные деятели подготавливают сейчас конгресс защиты культуры, наподобие Парижского – против фашизма и опасности войны. Инициативная группа думает созвать конгресс в начале декабря во Львове.

Правда, некоторые члены инициативного комитета, особенно шовинистически настроенные из среды поляков и евреев, вычеркнули из декларации упоминание о Советском Союзе, который ведет мирную политику и культурное строительство. Правда и то, что лидеры УСДП (Старосольский) не хотели подписать этой декларации, исходя из того, что нельзя, мол, не упоминать о репрессии против украинцев на Советской Украине. Здесь они ссылаются на Ю. Бачинского, бывшего

члена их партии. Старосольский и Буняк (лидеры УСДП) заявили, что они не понимают, почему не опубликован обвинительный материал по делу Ю. Бачинского и А. Крушельницкого, что если бы, мол, это было сделано и всем было бы видно, что они преступники, у значительной части украинской интеллигенции настроения изменились бы. Настроения возможности публикации в том или ином виде материалов обвинения А. Крушельницкого и Ю. Бачинского существуют также среди членов КПЗУ, коими этому делу придается большое значение, в духе трактовки Старосольского.

На предполагаемом конгрессе не исключены также возможности использования его трибуны украинскими националистическими фашистскими элементами.

Однако, при наличии всех теневых сторон, мы все же подчеркиваем этот факт, свидетельствующий об определенном переломе и прогрессе среди украинской интеллигенции.

Или, например, прошедшее собрание 17/XI по поводу амнистии, на котором присутствовало до 1 500 человек, где выступали с довольно левыми речами представители различных партий. Речи эти встречались бурными аплодисментами присутствующих и особенно те места, где подчеркивались симпатии к СССР. Собрание приняло единодушно резолюцию с требованиями:

- 1) Закрытия Березы Каргузской,
- 2) Всеобщая амнистия политзаключенным,
- 3) Амнистия политэмигрантам.

Можно бы в этом духе привести ряд более мелких фактов. Я останавливаюсь только на основных. Из указанного Вы видите, что я в предыдущем письме имел полные основания сделать указанные в нем выводы.

4. Нельзя не коснуться в нескольких словах об ОУН.

Я уже сообщал о недавнем приезде во Львов инструктора штаба ОУН из Берлина, некоего Плахтины. Сам он бывший студент Львовского университета по циклу философии. Бывший член краевой экзекутивы во Львове с 1925 г. В 1929 г. уехал в Чехию, где работал вместе с видным руководителем ОУН в Чехии Ярославом Батиновским³¹⁸ и с 1930 г. работает в Берлине в должности инструктора Главного штаба.

³¹⁸ У тексті помилково. Слід – «Ярославом Барановским».

Этим лицом и была заново реконструирована Краевая экзекутива. Состав ее выглядит в настоящее время следующим образом:

1. Дзись (псевдоним) – новый комендант, работает в одной из местных редакций. Подробных сведений о нем собрать еще не удалось.

2. Петрик (настоящая фамилия) – член краевой экзекутивы, работает рядовым сотрудником в «Просвіті». Окончил университет во Львове, выглядит на 28–30 лет, происходит из Станиславовщины, в ОУН состоит более 5-ти лет. В 1922 г. сидел в тюрьме по делу УВО.

3. Лесько (псевдоним) – член краевой экзекутивы, работает в одном из издательств во Львове. Раньше жил в Болехове. По непроверенным сведениям, бывший студент. Более подробные сведения собрать пока не удалось.

4. Кривунь (псевдоним) – руководитель боевого реферата. Лицо не выясненное.

5. Тахтомыр Ярослав (настоящая фамилия), в прошлом составе был в боевой референтуре, сейчас в пропагандистской. Студент последнего курса Львовской политехники. Член ОУН с 1932 г.; отец его священник, был в прошлом составе сената сенатором по списку УНДО из Самбора – с. Дольный Лужок. Два брата проживают во Франции – члены ОУН.

Из старого состава Каргут, Бандеревский, Зиненко, Карчевский³¹⁹ пошли на периферию, причем, так как Бандеревский учится во Львовской политехнике в машинном отделе, он вскоре вернется. Он, кроме всего, считается специалистом по изготовлению бомб. Недавно также приезжал из Чехии с чешским паспортом один из руководителей ОУН в Чехии некто ОСАЛАТЕНКО. 12/XI. уехал обратно.

В ближайшее время надеемся раскрыть псевдонимы остальных членов экзекутивы и главного коменданта.

Нужно учитывать, что новый состав фактически работает только с 15/XI. Краевая экзекутива в связи с большими расходами на оборону по процессу Перацкого (около 5 000 злотых) на адвокатов, чувствует финансовые затруднения, однако ожидает ассигнования из Берлина, где сейчас находятся члены штаба: Сушко и Сеник. Коновалец живет в Швейцарии. Сушко недавно приехал из Америки, где участвовал на

³¹⁹ Так у тексті. Йдеться про *Карчевського Осипа* (1905–1944).

конгрессе. Есть сведения, что он привез некоторое количество денег и оттуда.

5. Приходили Заяц, Пелехатый и Голинатый. Рассказали следующее: Когда уезжали ВОЗНЫЕ, Василий и Иван, в Киев (летом 1934 г.), то они (Возные) просили написать им рекомендательное письмо, к кому-либо из видных лиц на Сувукраине, чтобы получить скорее работу. Голенатый и Пелехатый написали письмо на имя Коцюбинского, который, мол, их знает с того времени, как работал советником в Варшаве. Кроме того, они передали письмо с Возными на имя жены Вальницкого, бывшего их лидера по Сельробу, вместе с их фотографическими карточками, которые она просила прислать.

Так как, мол, они (Заяц, Пелехатый и Голинатый) ждали решения своей судьбы о совгражданстве (мы им решения ЦИК – отрицательного, в то время еще не объявляли), то просили Вальницкого поддержать их ходатайства. Учитывая также возможность случайного обыска Возных еще на польской границе, они писали письма не совсем нормальным образом, а с некоторыми условными значениями, например, Львовское Консульство называли дядько. (Дядькой – называют наше Консульство, между прочим, многие местные члены КПЗУ). А так как, мол, т. Голуб (вице-консул) был в то время в СССР и обещал выяснить наше дело, то мы, мол, и писали, что дядька поехал в СССР и, может быть, оттуда привезет благословение. Писем от Возных, говорят, они не получали до сих пор. С декабря месяца 1934 г. не получают от них и жены. В добавление – приехала во Львов одна особа (имени они не назвали), которая рассказала местному адвокату Сосюкало (бывший сельробовец), что Вальницкий арестован, Возные также и что виной всему письма Голинатого и Пелехатого, которых подозревают как членов ОУН.

Заявляют, что они пришли ко мне, во-первых, для того, чтобы информировать меня о происшедшем, во-вторых, т. к. я вернулся из отпуска, сообщить им, как обстоит дело о их гражданстве и какова судьба Возных и Вальницкого, в третьих, правильно ли, что их подозревают в ОУН и как им быть дальше в отношении инстанции, где они выполняют сейчас ответственные поручения. Я им ответил, что в данный момент им вторично подавать о гражданстве не стоит, т. к., по вполне понятным причинам, Москва воздерживается от принятия в гражданство с территории Польши. Что отказ они все [же] не должны

принимать только на свой счет (сослался на других, которым было отказано), что дело с письмом я считаю фантазией этой особы, что никто и не думает подозревать их в ОУН, о судьбе Вальницкого я вообще ничего не знаю, о Возных тоже, а если бы знал, то они должны понимать, что все равно сказать ничего не мог. Инстанции об этом случае советовал все рассказать, а ее дело на это реагировать тем или иным образом.

Ушли они в подавленном состоянии. На прощание заявили, что их можно было бы подозревать в великодержавии, наконец, в деникинщине, в монархизме, а не в ОУН и что, если их действительно подозревают в ОУН, то надо, мол, сказать, что Ваши органы помешались на ОУН. Мы, говорят, согласны хотя завтра на любых условиях, вплоть до Соловков, ехать в СССР.

Я этот разговор отвел, переведя его в шутку. На этом и расстались.

Имя особы, передавшей такую информацию, они не сказали, заявляя, что сами не знают. Я же подозреваю некую Федорцеву С. В.³²⁰, артистку театра им. Шевченко в Харькове, которая примерно во время, указываемое ими, приезжала во Львов, по польскому паспорту за своей дочерью Владимирой 13 лет. Она имела какие-то дела с адвокатом и, кроме того, кажется, знакома с Вальницкой. Все это, конечно, требует проверки.

Относительно жен Возных мы написали свое решение в Консотдел, такое, чтобы взять их отсюда (решение ЦИК о приеме их в совгражданство у нас есть), т. к. они близки к ненормальным действиям и поляки их уже лишили гражданства еще при выезде их мужей, вследствие чего все дело как с поляками, так и с «украинской общественностью» будет иметь неприятные последствия.

Консул СССР во Львове

Свитнев

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6630. – Арк. 7–12. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

³²⁰ Федорцева Софія Володимирівна (1900–1988) – українська актриса, народна артистка УРСР з 1946 р. Грала у Львові, з 1927 р. – у Харкові у театрі «Березіль» під керівництвом Л. Курбаса (з 1935 р. – Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка).

№ 116

*Лист консула СРСР у Львові П. Світнєва
секретареві ЦК КП(б)У М. Попову*

10 січня 1936 р.

Секретно.

С.С.С.Р.

Консульство в г. Львові

Уважаемый Николай Николаевич!

1. Посылаю вам отчет за 1935 год и информационное письмо³²¹.
2. Очень прошу не забыть распорядиться и дать указание Подольскому о выдаче нам 200–250 злот. ежемесячно на оплату информаторов. О чем я писал в предыдущем письме.
3. Никак не могу связаться с тов. Сенченко. Писал ему несколько раз. Дело в том, что здесь ряд литераторов левого направления – хотел бы посылать им свои произведения – это, во-первых. А, во-вторых, здесь, в Галиции, совершенно почти отсутствуют издания наших украинских писателей, а потребность в них колоссальная. Как бы организовать пересылку? Все это надобно Комитету писателей – продумать и сообщить мне свои соображения. Большая просьба к Вам нажать в этом деле на тов. Сенченко. Пусть через УполНКИД диппочтой напишет нам.
4. Как решился у Вас вопрос с организацией здесь газет? Прямо преступление ждаты. Потребность в них колоссальная. У КПЗУ в этом деле ничего не клеится. Очевидно, не имеют ни сил, ни возможности.

С искр[енним] приветом

П. Світнєв

10/І 36 г.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6830. – Арк. 1–1 зв. Оригінал російською мовою. Автограф чорнилом на бланку.

³²¹ Див. док. № 117.

№ 117

**Інформаційний лист консула ССРСР у Львові П. Світнєва
щодо поточної ситуації в українському політичному житті
II Речі Посполитої**

10 січня 1936 р.

Секретно

ПОЛПРЕДУ ССРСР В ПОЛЬШЕ тов. ДАВТЯНУ
Копия: ЗАВ. I-м ЗО НАРКОМИНДЕЛА тов. БЕРЕЗОВУ³²²
УПОЛНАРКОМИНДЕЛА ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ УССР
т[ов]. ПЕТРОВСКОМУ³²³

Уважаемый Яков Христофорович!

1. В связи с происходящим в Варшаве процессом в рядах ОУН наблюдается ряд достойных внимания моментов:

Из Чехословакии в течение ноября – декабря приезжало три представителя центра – Осоуленко, Лом и Ирена Нежанковская. В центре всполошены захватом архива Сеника. Случилось это таким образом: Сеник был [на] конгрессе в Америке весной 1935 г., в его отсутствие чешская полиция произвела у него обыск и захватила архив, включающий переписку и больше 2000 фотокарточек членов организации. Выкрали поляки у чехов этот архив, или чехи сами передали его, никто ничего по этому поводу сказать не может. Во всяком случае, для организации это большой удар, и указанные выше лица приезжали специально из Чехии, чтобы на совещании с Краевой исполнительной наметить ряд мероприятий к предотвращению возможных предстоящих арестов ряда активных работников на территории Польши, по материалам архива. Намечен путь переброски в Чехию около 50 человек.

³²² *Березов Лазарь Емануїлович* (1903–1948) – відповідальний працівник НКЗС ССРСР: 1930–1931 рр. – співробітник договірно-правового відділу НКЗС; 1931–1933 рр. – завідувач економічною частиною правового відділу; 1933–1936 рр. – завідувач I Західного відділу НКЗС ССРСР.

³²³ У лівому верхньому куті першої сторінки документа позначки чорним чорнилом: «[№]66/с. 10/I-1936 [г.]» та «т. Попову».

Чехи соглашаються прийняти цю групу, але ставлять умовою, що зазначені особи не будуть вести активної роботи проти СРСР.

В зв'язі з тим, що Швейцарське урядові відмовило в дальнішому перебуванні Коновальцю (немаляу роль тут зіграв питання можливості покушення на тов. Литвінова, про що Коновальцю було заявлено), тепер Сенік і Сушко виїхали в Італію і ведуть переговори з вищими властями про переведення місця перебування штабу ОУН в Італію. Результати поки ще невідомі, але керівники ОУН, в зв'язі з посиленням антирадянського курсу в Італії, розраховують на доброзичливе ставлення і навіть на фінансову підтримку. Відомо, що італійська демонстрація перед нашим Консульством в Милані викидала лозунги про «вільну Україну». В тому випадку якщо це реалізується, заплановано мати резидентів в Австрії, Чехії, Литві.

Що стосується самого процесу, то справа обстоїть наступним чином: Мигалю дозволено було виступати в суді по-польськи в певних межах, т. к. на ньому висять важкі звинувачення (крім участі в вбивстві Перацького, вбивство директора гімназії Бабія). Малюца – явний провокатор, він власне «загрозило» решту головних осіб: Бандеру, Лебедя. Сам Мацейко довгий час підозрювався в провокації.

Головним захисником вважається Ганкевич (Горбовий скомпрометований архівними матеріалами). Ганкевича звинувачують в тому, що йому були дані гроші і право організації захисту для всіх підсудимих. Він же, очевидно, бажає більшу частину виділених коштів взяти собі, організував слабку захисту навіть не для всіх обвинувачених.

Що стосується лінії захисту, то вона була запланована з самого початку таким чином, щоб взяти під сумнів факт вбивства Перацького Мацейкою. На основі великої путаниці в показаннях свідків, це їм до певної міри вдалося. Тоді поляки пустили в ход Малюца, роз'яснювати якого раніше часу не хотіли. Малюца, як відомо, займався «широкими роз'ясненнями».

В колах ОУН задоволені демонстрацією свідка Веры Свенціцької (дочка директора Українського музею). По приводу її виступу в суді з словами «слава Україні!» і вимоги прокурора про покарання її за це говорять, що вона цим фактично опрокинула

утверждение прокуратуры и суда о том, что речи, произнесенные по-украински, судом приниматься во внимание не будут.

В отношении предстоящих приговоров руководители ОУН убеждены, что если даже суд и вынесет смертные приговоры 3-м: Бандера, Лебедь, Гнатковская³²⁴, то президент или помилует, или подведет под амнистию, сведя это дело к акту демонстрации «изменения курса к украинскому народу». Митрополит Шептицкий в этом духе написал письмо президенту.

Впечатление процесса на рядовых членов ОУН огромное. Жалкое поведение бывших руководителей, особенно на следствии (Пидгайный, Спольский) и на суде (Мигаль), наличие в верхушке настоящих провокаторов (Малюца) произвело на рядовых членов угнетающее впечатление.

Говорят, что вот, мол, рядовые члены, простые сельяне, убивающие отдельных полицейских в селах или других мелких представителей власти, безропотно идут на виселицу. А что делают руководители? Гниль, убожество, трусость – только этими словами и оценивают их поведение. Создалась по поводу этого даже специальная поговорка: «Крестьяне, мол, умирают за Украину, а интеллигенты-вожди живут для Украины». Захват архива сейчас нагоняет страх на оставшихся. Наблюдается упадок духа у многих рядовых членов. Ставят вопросы: Что делать? Куда идти? Крайне горячие головы настаивают на проведении массового террора. Другая часть настроена оппозиционно, не знает куда идти.

Некоторые активисты считают момент подходящим для отхода от ОУН значительного оппозиционного крыла, которое бы заняло «нейтралитет» по отношению к СССР, а проводило идейную (конечно, с национальным душком) борьбу против поляков, отказываясь вообще от индивидуального террора, создав свой орган. Дело, однако, во многой степени зависит от материальных средств.

Вот то, что происходит в рядах ОУН. Считаю необходимым добавить:

³²⁴ *Гнатківська Дарія* (1912–1989) – діячка ОУН; співорганізаторка замаху на польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького 1934 р. У варшавському процесі засуджена до 15 років тюрми. В ув'язненні одружилася з Миколою Лебедем.

а) Указанная в предыдущем письме фамилия теперешнего коменданта «Дзись» является подменением псевдонима его – С. Яскульский. Сам он работает в Центросоюзе и сотрудничает в газетах Палиева.

б) Владимир Ольховой работает у нас на Украине, приезжал сюда – член ОУН.

в) Мрак Александр, работает сейчас в Ижорске (раньше в Киеве) – член ОУН.

г) Михалиныч Василий – магистр права – собирается ехать в СССР (прибыл недавно из Чехии).

д) За Консульством усилилось наблюдение и изучение состава со стороны ОУН.

2. В отношении «угоды» Мудрый и К^о продолжают ожидать «жеста» со стороны поляков, по крайней мере, по трем пунктам:

а) Назначение 3-х вице-воевод–украинцев, б) отдачу Нардома во Львове украинцам, в) облегчение для украинцев в отношении школы.

«Чистыми угодовцами» являются Мудрый, Целевич, Луцкий; Тершаковец, Биляк, Макарушка, Козик по разным поводам находятся в некоторой молчаливой «оппозиции».

Левицкий за угоду, но только, как он выражается, не с такими «батьрами» как Косцялковский и К^о. Очевидно, не может простить Косцялковскому выступление в старом сейме.

Провинциальные вожди УНДО продолжают углублять курс «угоды», идя по стопам своих вождей. Так, например, в Бережаны недавно приезжал Тарнопольский воевода, и местный лидер УНДА – адвокат Бемко организовал в честь его приезда раут, и был доволен³²⁵, что воевода уделил ему час для беседы. Крестьяне местные по поводу этого раута говорят: ругаются ли польские паны с украинскими или организуют рауты, крестьянину говорят – «Держи варту» (в связи с массовым перерезыванием телефонов, крестьян заставляют по очереди охранять определенные участки). Один крестьянин на собрании в Бережанах заявил некоему Лубошу (бывший радянофил, сейчас ундовец): «Элита – не те, кто имеет мишуру (диплом), а те, кто имеет натуру (характер)»³²⁶.

³²⁵ «и был доволен» – надписано над рядом від руки чорнилом.

³²⁶ У тексті, очевидно, помилково. Йшлося про протиставлення «натури/природи» й «matury» (польс. – атестату зрілості – диплому про освіту).

Крестьяне отдают себе отчет, что если в результате угоды и даст что-либо Косцялковский, то это пойдет только на пользу верхушке – интеллигентам (например, должности), расценивают «угоду» как сделку лидеров для своей пользы.

3. Палиев продолжает наживать политкапитал на «угоде» УНДА – проводя «оппозиционную» политику. Около него группируются много и националистических элементов и прямых членов ОУН. Деньги, как известно, на издание газет он получает из Лондона: Скоропадский, Макогон (украин[ское] бюро – Лондон). Дружба у него с гетманцами крепкая. Говорят, что Косцялковский подумывает над вопросом: не следует ли к угодке привлечь и Палиева. У теперешнего сотрудника Палиева – Кравцова, известного члена ОУН, имеется уже написанная на 8 листах статья о Крушельницком, освещающая две стороны: Крушельницкого как националиста и как коммуниста. Но Палиев считает пока несвоевременным пускать эту вещь в печать. Говорят, что материалы архива Сеника сильно скомпрометировали Палиева и Рудницкую перед 2-м отделом.

4. Что касается петлюровцев, то можно сообщить, что приехал во Львов полковник Воронов, как представитель генерала Павленко. В петлюровских оппозиционных кругах смотрят на Павленко, как на кандидатуру, которая в ближайшем будущем может заменить А. Левицкого. В этом случае основная база была бы установлена в Польше. Воронов часто встречается с Палиевым.

5. В Дашкеевских [Дашкевичевских] «Лугах» имеется новый преподаватель майор Клайн.

Консул
СССР во Львове

П. Свитнев

Львов, 10/Л-1936 г.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6830. – Арк. 2–4 зв. Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.

№ 118

**Щоденник заступника Уповноваженого НКЗС СРСР
при Уряді УСРСР М. Юшкевича –
про поведінку представників Генерального консульства
II Речі Посполитої у Києві під час III сесії ЦВК УСРСР**

7–14 лютого 1936 р.

СОВ. СЕКРЕТНОЦК КП(б)У – тов. Попову Н. Н.³²⁷

**ДНЕВНИК ЗАМЕСТИТЕЛЯ УПОЛНОМОЧЕННОГО
НКВД М. В. ЮШКЕВИЧА
за время с 7 по 12 февраля 1936 года
на III Сессии ЦИК УССР**

Исх. № 51/сс

14/II-36 г.

Дипломатическая ложа

В качестве общего замечания к дневнику следует предпослать, что, кроме первого заседания открытия Сессии, на котором присутствовали представители всех иностранных консульств, заседания Сессии от начала до конца регулярно посещались поляками, которые фактически установили дежурство по очереди.

7 февраля.

На открытии Сессии присутствуют: Польский Генконсул – Советник Каршо-Седлевский, Вице-Консул – Курницкий, Секретарь – Миткевич, новый Германский Консул – Гросскопф, Секретари – Гагемейер и Браун, Секретарь Итальянского Консульства – Балович, московский корреспондент газеты «Дэйли Телеграф» – Чолертон с секретарем.

³²⁷ Надписано чорнилом від руки, як і вихідний номер та дату.

Не дождавшись конца речи тов. Любченко, Балович извинился и ушел, так как к ним кто-то приехал из Одессы. Балович передал, что Генеральный Консул – Серпи, к сожалению, не мог присутствовать на открытии, так как он только что вернулся из Москвы и простужен.

Каршо-Седлевский во время речи тов. Любченко сидел со скучающим видом, временами брал и рассматривал газету и раза два вздремнул; он заметно оживился лишь тогда, когда тов. Любченко перешел к внешнеполитическим моментам своего выступления о Польше. На Каршо-Седлевского с некоторым беспокойством поглядывал Курницкий. Активно следил за речью тов. Любченко Курницкий, отмечая в блокноте разные моменты, в частности, 1) то место, где тов. Любченко говорил, что в ряде случаев советские органы расходуют не по назначению и урезают фонды, отпускаемые Правительством на народное образование, 2) что работник и деятель искусства не должен зарабатывать столько, сколько получает гончар и 3) что мы должны использовать культурную «спадщину». Когда Панас Петрович касался Польши, Курницкий все время неодобрительно покачивал головой и ерзал в кресле, чувствуя себя явно неприятно.

Немцы сидели с деревянным видом, никак не проявляя своего отношения к происходящему на Сессии, за исключением Брауна, который глупо улыбался в ряде мест, когда говорилось о немецком фашизме, так что со стороны можно было подумать, что это ему доставляет удовольствие.

Прощаясь, Каршо-Седлевский просил дать Консульству материалы, которые будут раздаваться на Сессии. При этом он отметил, что он специально затронул этот вопрос потому, что в прошлом были какие-то затруднения и Консульство получило их с

большим трудом. Курницкий, прощаясь, сказал, что он, по всей вероятности, со мной увидится завтра на Сессии. «Здесь так приятно», что он будет на завтрашнем заседании. «Теперь польских газет можно и не читать», – добавил Курницкий.

Чолerton был очень благодарен за то, что мы предоставили ему возможность быть на Сессии, и заявил, что он уловил общую идею выступления тов. Любченко и хорошо понял цифры, которые приводились в докладе.

8 февраля.

Присутствуют Курницкий, Миткевич и Лагода, сотрудник Польского Посольства в Москве, прибывший сюда с диппочтой в Польское Консульство. Лагода рекомендует себя в качестве экономиста. Поляки усиленно записывают доклад тов. Сухомлина. В перерыве Лагода вступает со мной в спор, в довольно нахальной форме. Он начинает с того, что надо удивляться таким широким и смелым планам в сельском хозяйстве. Одно дело промышленность, в которой имеются все элементы для планирования, другое дело – сельское хозяйство, где многое зависит от стихии, климатических условий и т. п. Ведь сейчас положение в СССР с посевами такое, что они уже гниют, как, впрочем, это уже наблюдается и в Польше. Машинизация сельского хозяйства не дает высокого урожая. Это видно хотя бы на примере Канады и США. Достаточно посмотреть часть 2 изданного в Москве справочника по мировому хозяйству, чтобы это установить. Мы еще не достигли довоенного уровня.

Я несколько раз осаживал Лагodu, указывая на неверность его рассуждений и, в конце концов, задал вопрос, что он, собственно, хочет сказать всеми своими замечаниями, которые расходятся с фактами, доказанными жизнью и известными всему миру. Мы превзошли довоенную цифру урожая, все

наши планы выполняются и перевыполняются. Неверно, что у нас гниют посевы. Я видел многих людей, побывавших в районах и весьма компетентных и ответственных людей, которые ничего подобного не сообщают. Лагода ответил, что он лишь констатирует факты, и продолжал оспаривать, и весьма злобно, очевидные истины, в частности, указывать на положение животноводства в СССР сейчас и в 1928 году. Я опять-таки указывал на выполнение плана и успехи за последние годы и в этой области, равно как и перспективы дальнейшего развития.

На вечернем заседании поляки записали то место, в котором бригадир колхоза Ямпольского района, Лицкий, говорил, что в селе Цекиновке поставлен мотор для электрического освещения, «чтобы румыны на той стороне жмурились». Но особое оживление у поляков вызвало следующее заявление Лицкого: «ми тісно зв'язані з червоноармійцями – прикордонниками. Вони допомагають нам у нашій роботі, а ми допомагаємо їм у справі охорони кордону, щоб ніяка свора не заважала нам».

9 февраля –
воскресенье.

На утреннем заседании поляков не было. На вечернем присутствуют Курницкий и Миткевич, но к 8 часам они уходят, и, таким образом, на докладе тов. Якира никого из иностранцев не было.

10 февраля.

Утром присутствует Курницкий. Отмечает в блокноте то место доклада тов. Киселева, в котором он говорит о снятии судимости с многих колхозников, возвращении их домой и о том, что сейчас они активно работают. Между прочим, Курницкий обращает внимание, что «Постышев плохо выглядит последнее время», что у него «плохо с сердцем». «Оставляя в стороне вопросы политики, я должен сказать, – говорит Курницкий, – что мы искренно, по-человечески хорошо относимся к Постышеву».

Такие отзывы Курницкий неоднократно слышал в различных польских кругах. «Таким образом, к Постышеву хорошо относятся не только здесь, но и в капиталистическом государстве. Моя жена с большой симпатией относится к Г[осподи]ну Постышеву за то, что его заботливая рука весьма сказывается на улучшении городского хозяйства Киева, устройстве парков, сооружений для детей и т. д. Я не думаю, что Г[осподи]н Постышев делает это с целью снискать себе популярность среди населения своей работой по благоустройству и для детей». Курницкий рассказал случай со своей женой, когда ее, гуляющую в парке около ЦИК'а, «работницы парка приняли за жену Постышева и обратились с просьбой о содействии в выдаче им профодежды». Курницкая поспешила разъяснить работницам их ошибку.

Я сказал Курницкому, что я не знаю, в каком состоянии здоровье Павла Петровича, но что, как бы он ни выглядел, он принадлежит к числу весьма крепких физически людей и много и энергично работает.

Вечером, во время выступления представителя польского колхоза «Красное Знамя», присутствовал Миткевич. (Думаю, что Миткевич не мог не обратить внимания на плохой польский язык выступавшего).

11 февраля.

Присутствует Курницкий с женой.

Я, задержавшись по служебным делам, пришел с опозданием на утреннее заседание.

Курницкий встретил меня словами: «Жалко, что Вы не были на выступлении Криворучко, комкора из Житомира. Не входя в содержание выступления, я должен сказать, что это интересное и оригинальное выступление. Правда, оно было на смешанном языке – не то русском, не то украинском. Криворучко очень хорошо встречали в зале».

Я заметил Курницкому: «Вы бы видели, как встречали Якира».

«Мы не были, – ответил Курницкий, – но мы знаем, что Якир пользуется у Вас большой популярностью».

«С Певзнером мы будем ругаться, – продолжал Курницкий. – Нельзя делать на Сессии демагогические заявления: 1) Г[осподи]н Певзнер сравнивал капиталовложения Польского Государства с капиталовложениями СССР, где все основано на другой базе, где хозяйство обобществлено, и 2) нельзя также сравнивать бюджет, пересчитывая по Торгсиновскому курсу, существовавшему ранее, ибо сейчас уже совершенно другое соотношение».

В виде своего частного мнения, Курницкий выражал удивление стилю выступления ораторов на Сессии. «Каждый оратор заканчивает свое выступление упоминанием Сталина. Между тем, эта форма выступления более подходяща для выступления на массовых собраниях и агитации, а не для такого учреждения – парламента, каким является ЦИК и где вопросы требуют иного характера выступления».

Я возразил Курницкому, что тут дело не в форме, а в существе. Все наши победы неразрывно связаны с именем Сталина, и каждый делегат не может не высказать тех чувств, которые имеются у каждого из нас по отношению к своему вождю.

Вечером при выступлении Председательницы Могилянского Сельсовета, Чигиринского района Киевщины тов. Головченко присутствовал Миткевич. Речь ее выслушивается им с большим вниманием.

12 февраля.

Курницкий и Миткевич разочарованы, что снят доклад тов. Хвыли, которого они очень ожидали.

Во время речи тов. Петровского, подводящего итоги Сессии, Курницкий читал статью Ашрафяна «Найближчі завдання партійної пропаганди» в № 1 «Більшовик України», который он принес с собой. Когда тов. Петровский кончил свою речь и объявил заседание закрытым, Курницкий и Миткевич, по видимому, ожидая, что начнут петь Интернационал, чтобы избежать вставания, выскочили из ложи, со мной не попрощавшись, но так как Интернационал не пели, то они вернулись в ложу одетыми и со мной попрощались. Курницкий при этом просил передать благодарность Секретариату ЦИК за предоставленную им возможность быть на Сессии.

В этот же день все иностранные консульства в Киеве в полном составе вместе с женами были на открытии 1-й Украинской Выставки Народного Искусства. Выставка произвела на всех большое впечатление, что явствует как из устных, так и письменных заявлений.

В книге впечатлений Музея консула оставили следующие записи:

1. Немцы.

Чудесная игра красок в соединении с интересными и остроумными мотивами. Веселое и жизнерадостное искусство.

Киев, 12 февраля 1936 г.

Гросскопф. Германское Консульство.

Лида Гросскопф.

2. Итальянцы.

Эта выставка, синтез талантливости украинского народа, достойна того, чтобы ее посетили все жители Киева. Особая и вполне заслуженная похвала организаторам.

Киев 12. II. 1936 – XIV

Г. Серпи

Королевский Генеральный Консул Италии.

3. Поляки.

Я с большим интересом осматривал прекрасные экспонаты, свидетельствующие о трудолюбии, сильно развитом чувстве художественности и о талантливости украинского народа.

Ян Каршо-Седлевский. Генеральный Консул Польской Республики.

4. 12.II.1936 г. на открытии выставки украинского народного искусства мы еще раз имели случай констатировать великолепную гармонию красок и богатство фантазии в рисунках, столь характерные для всякого народного искусства, в особенности ярко выступающие среди народов СССР.

Мы благодарим организаторов за предоставление возможности осмотра.

П. Курницкий.

Вечером после открытия выставки все консульства, почти в том же составе, за исключением Каршо-Седлевского и Серпи, присутствовали на опере «Запорожец за Дунаем», устроенной для членов Сессии.

Опера в новой постановке, которую они видели впервые, всем очень понравилась. Иностранцы неоднократно аплодировали, а Курницкий и Браун даже подпевали. По окончании представления все благодарили за приглашение.

М. Юшкевич

Киев

14 февраля 1936 г.

№ 119

*Протокол допиту обвинувачуваного П. Світнєва
в УГБ НКВД УСРС*

20 листопада 1936 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого СВИТНЕВА Петра Тимофеевича³²⁸,
1897 г. рождения, уроженец г. Сталинграда,
с низшим образованием,
консул СССР во Львове в Польше,
член КП(б)У с 1917 г., проживает г. Львов,
Советское консульство

от 20-го ноября 1936 г.

ВОПРОС: – Вы к троцкизму примыкали?

ОТВЕТ: – Да, в 1923 г. в Новороссийске я выступил с защитой троцкистской линии, до XIII-й парт[ийной] конференции.

ВОПРОС: – Когда Вы вновь примкнули к троцкизму?

ОТВЕТ: – После 1923 г. никогда к троцкизму я не примыкал.

ВОПРОС: – С кем из троцкистов Вы поддерживали связь в последние годы?

ОТВЕТ: – Ни с кем.

ВОПРОС: – Кто из лиц, близких Вам, привлекался к ответственности как троцкист?

ОТВЕТ: – Из моих бывших товарищей, привлеченных к ответственности за троцкизм, могу назвать КИЛЛЕРОГА и ОРЛОВА, с которыми я вместе работал в Культпропе ЦК КП(б)У в 1933 и половине 1934 г.

ВОПРОС: – Откуда Вам известно, что КИЛЛЕРОГ и ОРЛОВ привлечены к ответственности, как троцкисты?

ОТВЕТ: – Я в Харькове в ноябре 1936 г. слышал от ряда лиц, что КИЛЛЕРОГ и ОРЛОВ арестованы как троцкисты.

ВОПРОС: – Что Вам известно о к[онтр]р[еволюционной] троцкистской деятельности КИЛЛЕРОГА и ОРЛОВА?

ОТВЕТ: – Мне об этом ничего не известно.

ВОПРОС: – Когда Вы виделись последний раз с КИЛЛЕРОГОМ и ОРЛОВЫМ?

³²⁸ У тексті помилково. Слід – «Трофимовича».

ОТВЕТ: – В августе 1935 г. я приезжал в отпуск в СССР, был в Киеве и встретил КИЛЛЕРОГА в ЦК КП(б)У, он пригласил меня зайти к нему в гостиницу «КОНТИНЕНТАЛЬ». Я был у него, затем зашел на квартиру к ОРЛОВУ.

ВОПРОС: – Расскажите о содержании Ваших бесед с КИЛЛЕРОГОМ и ОРЛОВЫМ в 1935 г.

ОТВЕТ: – Я интересовался причинами снятия их обоих с работы в ЦК КП(б)У. Виделся я с каждым порознь. КИЛЛЕРОГ рассказал, что причиной его снятия с работы в ЦК КП(б)У явилось то обстоятельство, что он не выполнил директивы ЦК об очищении вузов от контрреволюционной литературы, полагаясь в этом, как он заявил, на своих работников.

ОРЛОВ рассказал, что он написал директиву ряду издательств о том, что мало переводится на украинский язык русской литературы, и в качестве примера, наряду с другими книгами, рекомендовал к переводу книгу Зиновьева «Гражданская война в Австрии».

КИЛЛЕРОГ считал неправильным его снятие, ссылаясь на то, что его работники по существу виноваты. ОРЛОВ также был недоволен снятием его с работы в ЦК КП(б)У и процессом его снятия, объясняя указание им книги Зиновьева – случайностью.

ВОПРОС: – Следствие располагает данными о том, что Вы были связаны с КИЛЛЕРОГОМ и ОРЛОВЫМ как троцкист и были осведомлены об их контрреволюционной деятельности.

Признаете Вы это?

ОТВЕТ: – Нет, не признаю.

Записано правильно, мною прочитано

[Свитнев]

ДОПРОСИЛ:

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ СПО УГБ НКВД УССР
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

[Казакевич]

Верно: п[омощник]/оперуполн[омоченного] СПО УГБ НКВД
УССР

Фрайман

ГДА СБ України, м. Харків. – Ф. 6. – Спр. 0-21592. – Т. 1. – Арк. 10–12.
Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

№ 120

**Повідомлення УГБ НКВД УССР
Консульському відділу НКЗС ССРСР
про відправлення на його адресу
дипломатичних документів,
вилучених у заарештованого за «контрреволюційну
троцькістську діяльність» П. Т. Світнева**

29 грудня 1936 р.

Совершенно секретно

ЗАВ КОНСУЛЬСКИМ ОТДЕЛОМ НКВД ССРСР

г. Москвас документами СВИТНЕВА.

Направляю при этом следующие документы, изъятые нами при обыске у арестованного за контрреволюционную троцкистскую деятельность СВИТНЕВА Петра Трофимовича:

1. – Дипломатический паспорт на имя СВИТНЕВА П.Т., выданный НКВД;
2. – дипломатический паспорт на имя жены СВИТНЕВА – СВИТНЕВОЙ М. Г., выданный НКВД;
3. – удостоверение на имя СВИТНЕВА П. Т., выданное Польским министерством иностранных дел;
4. – удостоверение на имя СВИТНЕВА П. Т., выданное Чехословацким консульством в Москве на проезд через Чехословакию.

ПРИЛОЖЕНИЕ: – документи, перерахисленне в тексте.

НАЧ СПО УГБ НКВД УССР
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

[Рахлис]

[№] 53430

Верно: Оперуполном[оченный] 4 отд[ела] УГБ³²⁹

«29» декабря 1936 года

г. Киев

*ГДА СБ України, м. Харків. – Ф. 6. – Спр. 0-21592. – Т. 1. – Арк. 7а.
Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.*

³²⁹ Номер, засвідчувальний запис й число – від руки чорнилом. Підпис нерозбірливий.

№ 121

**Рапорт заступника коменданта НКВД УССР І. Нагорного
коменданту НКВД старшому лейтенанту госбезопасности
О. Шашкову про смерть ув'язненого П. Світнєва**

26 лютого 1937 р.

КОМЕНДАНТУ НКВД УССР
СТАРШЕМУ ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ШАШКОВУ

РАПОРТ

Доношу, что 26 февраля 1937 г. в 5 часов 15 минут в тюремной больнице умер от кардиосклероза сердечной ас[т]мы и аневризма аорты арестованный СВИТНЕВ Петр Тимофеевич, числящийся за IV Отделом УГБ НКВД УССР, персонально за тов. КАЗАКЕВИЧЕМ.

О случившемся мною сообщено пом[ощнику] нач[альника] IV Отдела УГБ НКВД УССР – Капитану Госбезопасности тов. БРУКУ.

23.ІІ с[его] г[ода] в 24 часа у арестованного СВИТНЕВА был сердечный припадок, на месте была оказана медицинская помощь врачом Санотдела, сердечный припадок повторился 25.ІІ. в 11 час. дня, опять был вызван врач Санотдела и дал заключение о немедленной отправке в больницу Киевской тюрьмы.

ПРИЛОЖЕНИЕ: – акт.

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] КОМЕНДАНТА НКВД УССР
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Нагорный

26 февраля 1937 г.

№ 122

*Акт про смерть
колишнього консула ССРСР у Львові П. Світнєва,
складений у в'язниці НКВД УСРСР у Києві*

26 лютого 1937 р.

Копия

А К Т

26 февраля 1937 г. Мы, нижеподписавшиеся, дежурный Пом[ощник] Нач[альника] Тюремь – АНДРЕЕВ – и дежурный врач – КУЗЬМИНЧИК, составили настоящий акт в том, что 26/II-37 г. в 5 час. 15 мин. в терапевтическом отделении больницы умер СВЕТНЕВ³³⁰ Петр Трофимович, 39 лет, от кардиосклероза, сердечной астмы и аневризма аорты.

ДЕЖУРНЫЙ ПОМ[ОЩНИК] НАЧ[АЛЬНИКА] ТЮРЬМЫ

[Андреев]

ДЕЖУРНЫЙ ВРАЧ

[Кузьминчик]

Верно:

*Ясинский*³³¹

*ГДА СБ України, м. Харків. – Ф. 6. – Спр. 0-21592. – Т. 1. – Арк. 86.
Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.*

³³⁰ Так у тексті.

³³¹ Документ засвідчено також печаткою в'язниці НКВД УСРСР.

№ 123

***Постанова 4 відділу УГБ НКВД УСРС
щодо припинення слідства у справі
колишнього консула СРСР у Львові П. Світнєва
з огляду на його смерть***

20 квітня 1937 р.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Киев, 1937 года, апреля 20 дня. Оперуполномоченный 4 Отдела УГБ НКВД УСРС – ГРЕЧИХИН, рассмотрев следственное дело № 123 по обвинению СВИТНЕВА Петра Трофимовича в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-8 и 54-11 УК УСРС,

Н А Ш Е Л:

СВИТНЕВ Петр Трофимович, 1897 г. рождения, уроженец г. Сталинграда, по национальности русский, бывш[ий] член ВКП(б) с 1917 г., до ареста консул СРСР во Львове, изобличен материалами следствия в активном участии в троцкистской террористической организации, существовавшей на Украине, 26 февраля 1937 г. умер в Киевской тюрьме от кардиосклероза, сердечной ас[т]мы и аневризма аорты.

На основании рапорта зам. Коменданта НКВД УССР, мл[адшего] Лейтенанта Госбезопасности тов. НАГОРНОГО о смерти СВИТНЕВА и руководствуясь ст. 4 п. а УПК УССР –

ПОСТАНОВИЛ:

Следствие по делу СВИТНЕВА Петра Трофимовича прекратить. Следдело сдать в архив³³².

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 4 ОТДЕЛА
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Гречихин

УТВЕРЖДАЮ: ПОМ[ОЩНИК] НАЧ[АЛЬНИКА
IV ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

*Брук*³³³

*ГДА СБ України, м. Харків. – Ф. 6. – Спр. 0-21592. – Т. 1. – Арк. 79.
Оригінал російською мовою. Машинопис.*

³³² На документі резолюція: «Согласен. Зам. Военного Прокурора КВО Бригвоен-юрист [Підпис нерозбірливий]. 21.IV.1937 г.».

³³³ П. Т. Світнев посмертно реабілітований рішенням заступника Військового прокурора КВО полковника юстиції Савенка від 13 лютого 1957 р., а його «справу» припинено не з огляду на смерть обвинувачуваного, а «за відсутністю у його діях складу злочину».

№ 124

**Протокол допиту Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР
А. М. Петровського щодо обставин його «перекидання» до СССР
й «підривної роботи» у дипломатичному відомстві**

25 серпня 1937 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Петровского Адольфа Марковича, 1887 г. рождения, урож[енца] г. Варшавы, по национальности поляк, с средним образованием, с 1904 г. член СДКПиЛ, с 1918 г. член Коммунистической партии Польши, б[ывший] член ВКП(б) с 1904 г.

До ареста Уполномоченный НКВД при правительстве УССР, от 25 августа 1937 г.

Вопрос: Когда и в связи с чем вы прибыли в Советский Союз?

Ответ: В Советский Союз я прибыл из Польши во второй половине 1921 г. в порядке обмена, как политический заключенный, отбывавший в тюрьме наказание за антиправительственную деятельность в Польше³³⁴.

Вопрос: Когда и за что вы арестовывались в Польше?

Ответ: В 1919 г. я был арестован Лодзинской полицией, которая обнаружила, что я проживаю по нелегальному паспорту, и в 1920 г. я был арестован в Варшаве за принадлежность к коммунистической партии и был осужден на шесть лет. В 1921 г., как я уже показал, я был обменен в СССР.

Вопрос: Где вы находились во время обмена?

Ответ: Проживал у своей жены в Варшаве.

Вопрос: Как практически Ваш обмен произошел?

Ответ: Список предназначенных для обмена был составлен руководством КПП, которое находилось в то время в руках правых, то есть

³³⁴ Підписи А. Петровського після кожної відповіді й унизу кожної сторінки протоколу.

членов бывшей ППС-левицы. При составлении списков на обмен они отдали предпочтение своим людям, зачастую имевшим меньшие приговоры. Заключение коммунисты подняли протест и потребовали изменения списка и включения ряда лиц. Это требование было удовлетворено. В списке числились и были обменены Адамский, находящийся в настоящее время в Париже на должности Замторгпреда, Язурек, работавший до моего ареста в Киевском облисполкоме, Вацек и Виолек, работающие где-то в Белоруссии.

Практически этот обмен произошел так: в тюрьму явились представители советской репатриационной комиссии в лице Сосновского и Вноровского, они объявили нам о предстоящем обмене и, поговорив с нами, ушли. После этого подлежащие обмену были освобождены на несколько дней для урегулирования своих личных дел и оформления отъезда в СССР, а уже затем через ту же репатриационную комиссию мы были направлены в СССР.

Вопрос: Вы показываете об официальной стороне Вашего приезда в СССР и ничего не говорите о Вашей принадлежности к «Польской организации войсковой» и Вашей связи с польскими разведывательными органами и их влиянии на Ваше внедрение в Советский Союз. Требуем откровенных показаний!

Ответ: Я признаю, что начиная с 1920 г. по день ареста я являлся³³⁵ агентом второго отдела польгенштаба и проводил шпионскую работу в пользу Польши.

Вопрос: Кем Вы были привлечены для шпионской работы?

Ответ: Для шпионской работы в пользу Польши я был завербован шефом политического отделения 2-го отдела польгенштаба Бирнбаумом Мечиславом. Бирнбаум является братом моей жены, выхрест, б[ывший] офицер польской армии, служил в царской армии, во время империалистической войны застрял в России и, став тут пилсудчиком, присоединился к польскому отряду Желиговского, кажется, в 1919 г. вернулся в Польшу и поступил на работу во второй отдел польского генерального штаба³³⁶. С Бирнбаумом я был очень дружен до его ухода в армию, но там потерял его из виду, так как в 1920 г. я был арестован.

³³⁵ Далі закреслено – «членом».

³³⁶ Бирнбаум Мечислав (Mieczysław Birnbaum, 1889–1940) – офіцер Війська Польського, польський публіцист і перекладач російської літератури єврейського походження. 1918–1921 рр. – поручик піхоти, керівник політичного відділення

Когда я находился в польской тюрьме, в так называемом девятом павильоне, там свирепствовал сильный террор. С целью облегчить свое и положение других, я, посоветовавшись с заключенными, решил вызвать через свою жену, приходившую ко мне на свидание, Бирнбаума, работавшего тогда шефом политического отделения польгенштаба, чтобы через него поставить в известность соответствующие власти о положении в тюрьме. Вскоре Бирнбаум явился ко мне в тюрьму, где мы разговаривали с глазу на глаз в предоставленном ему кабинете начальника тюрьмы. Он обещал сообщить кому нужно мое заявление. Пользуясь его приходом, я поставил перед ним еще вопрос о судьбе моей жены (его сестры), которая должна была родить и находилась в трудном материальном положении. Я спросил, нельзя ли было бы мне выйти под небольшой залог. Бирнбаум ответил, что он этот вопрос поставит, но сомневается в успехе и в сочувствии властей ко мне, как к коммунисту. Он поставил передо мной вопрос, не согласился бы я отказаться от своих коммунистических взглядов. Тогда он легко добился бы моего освобождения. Я категорически отверг это предложение, и этим наш разговор закончился. Уходя, Бирнбаум обещал жене моей помочь.

Вскоре после этого я и другие заключенные в связи с начавшимся наступлением Красной армии были переведены в обособленный форт под Краков, оттуда лишь в конце года нас вернули в Варшаву. Я судился, получил 6 лет тюрьмы и был выделен для обмена в СССР. Перед отъездом в Советский Союз Бирнбаум явился ко мне на квартиру и повел со мной беседу. Он сказал, что, явившись ко мне в тюрьму год тому назад, он рисковал своим положением, чтобы избежать этого, он, несмотря на мой отказ выйти из коммунистической партии, сообщил своему начальству, что я на это пошел и фактически перешел в лагерь Пилсудского и что если я этого не сделаю, польское правительство твердо решило не выпускать в СССР моей семьи. По Рижскому договору, обмениваемые сохраняют свое польское гражданство, и польские власти вправе под любым благовидным предлогом арестовать мою жену, и тут же он стал излагать, чего от меня требуют пилсудчики, чтобы я мог уехать с семьей и чтобы родня моя могла

остаться жить спокойно в Польше. Требование сводилось к тому, чтобы я стал на услуги пилсудчиков в СССР и по их заданиям проводил контрреволюционную разведывательную работу в пользу Польши. И я дал согласие на его предложение. Мы договорились с Бирнбаумом, что я буду передавать через него во 2-й отдел польгенштаба сведения об СССР, что круг лиц, с которыми я буду встречаться для передачи сведений, будет очень ограничен и на первых порах сведется к одному человеку и притом хорошо законспирированному. Если же понадобится, чтобы со мной встречался еще кто-нибудь, то это во всяком случае будет серьезный человек, на которого можно положиться. Человек этот назван не был. Но Бирнбаум сказал, что он знаком мне и явится ко мне сам в Москве и поговорит со мной также о моей работе в Москве. Этим человеком оказался Уншлихт. По совету Уншлихта и его рекомендации я поступил на работу в НКВД, где с конца 1921 г. по январь 1925 г. работал секретарем Коллегии. С 1925 по 1930 г. работал в Ревеле Полпредом СССР. В 1930 г. – Полпредом в Литве, с 1931 г. до половины 1933 г. – Полпредом в Персии. С половины 1933 [г.] до конца 1934 г. – Полпредом в Австрии, с конца 1934 г. и до ареста – Уполномоченным НКВД на Украине.

Вопрос: Каким образом Вы установили связь с Уншлихтом?

Ответ: Когда я приехал в СССР, первым явившимся ко мне человеком был Уншлихт, с которым я лично был знаком с 1905 г., и он то именно заговорил со мной о будущей работе, рекомендуя пойти в НКВД. Уншлихт прямо заявил мне, что ему известно о моей связи по линии разведывательной работы с Бирнбаумом и предложил мне вступить в связь с ним, Уншлихтом, через которого смогу выполнять полученные от 2-го отдела польгенштаба задания. Я не вступал с Уншлихтом в подробные суждения – для меня было ясно, что Уншлихт является видным работником ПОВ в СССР, связан со вторым отделом польгенштаба и что он будет тем посредником, о котором мне говорил Бирнбаум.

Вопрос: В чем заключалась Ваше деятельность как³³⁷ агента 2-го отдела польгенштаба³³⁸? Как Вы использовали для этого Ваше положение в НКВД?

³³⁷ Далі закреслено – «члена ПОВ».

³³⁸ «Агента 2-го отдела польгенштаба» – надписано над рядком.

Ответ: Как³³⁹ агент 2-го отдела польгенштаба³⁴⁰, я по заданию последнего вел в СССР разведывательную работу в пользу Польши. По личным указаниям Бирнбаума я за период с конца 1921 [г.] по начало 1925 [г.] в шпионских целях собирал и передавал Уншлихту сведения о всех делах НКВД. Таких вопросов было очень много, я не могу сегодня вспомнить их конкретно.

Вопрос: В годы 1921–1925 Уншлихт занимал видное положение, зачем ему для получения столь незначительных сведений, которые он мог иметь в силу этого положения, нужно было пользоваться Вашими услугами?

Ответ: Именно поэтому Уншлихта интересовали те сведения, которые к нему другими путями не попадали. Это был, например, вопрос о взаимоотношениях Чичерина с Литвиновым, о роли в НКВД отдельных членов Коллегии, о намечаемых только назначениях за границу, о подготовке Генуэзской конференции, характеристики отдельных полпредов, о взаимоотношениях НКВД с Наркомвнешторгом и другими Наркоматами и другие вопросы, которые я не помню.

Вопрос: Продолжайте показания о Вашей шпионской деятельности.

Ответ: В 1923 г. я поехал в Варшаву, чтобы провести там отпуск у родных. Будучи в Варшаве, я связался с Бирнбаумом, которого подробно информировал о жизни в СССР и моей работе в НКВД. В связи с этой информацией, Бирнбаум повел со мной довольно большой разговор. Он расспрашивал меня о разных делах из международной и советской жизни и, в первую очередь, о советско-германских взаимоотношениях и отношениях Советского Союза с германскими военными кругами. Тогда в Европе очень много говорили, что СССР сотрудничает с Германией по военным делам. Польшу этот вопрос очень интересовал, так как ее отношения с СССР и Германией не были дружественными. Поэтому Бирнбаум особенно интересовался этими делами. Затем Бирнбаум перешел к вопросу о моей работе, он сказал, что она малозаметна, и выразил мысль, что мне следовало бы поехать на работу за границу. Но не все заграничные места его одинаково интересуют. Лучше всего было бы, если бы я мог поехать в

³³⁹ Далі викреслено – «член «Польської Організації Військової»».

³⁴⁰ «Агент 2-го отдела польгенштаба» – надписано над рядком.

Берлин. Во всяком случае, в Берлине или в другом месте со мной поговору встретился бы один только человек. Человек этот передаст мне привет от Бирнбаума, и это будет нам условным знаком. Я ответил ему, что назначение за границу зависит не от меня, но если меня назначат, я поеду. В этот же разговор Бирнбаум спросил меня, кто является резидентом ГПУ в Варшаве, он указал, что хорошо это знает, но хотел бы проверить. Я на этот вопрос ответить не мог, так как не заезжал даже в Полпредство, а остановился частным образом у своей матери. Бирнбаум и не настаивал на ответе.

В 1924 г. я был назначен Полпредом в Ревель. Назначение произошло в мое отсутствие из Москвы, и я, приехав, застал уже решение. Чичерин всячески задерживал мой отъезд. Однако в конце декабря я был вызван в НКВД, где собравшиеся члены коллегии заявили мне, что я должен срочно выехать в Ревель. Декабрьский путч создал, во-первых, исключительное озлобление против Советского Союза в эстонском правительстве и буржуазии, которое следовало во что бы то ни стало устранить. Во-вторых, необходимо было срочно ликвидировать некоторые опасности, хвосты и остатки путча. Польским посланником там был Харват. Я встречался с ним очень часто на многочисленных приемах в дипломатическом корпусе. Очень скоро он передал мне привет от Бирнбаума, то есть условленный с ним знак. И стал просить у меня сведения о моей деятельности. Речь шла обычно о самой Эстонии, где Польша, пользуясь настроениями, враждебными Советскому Союзу после путча, всеми силами стремилась усилить свое влияние. Я информировал Харвата о политике Советского Союза по отношению к Эстонии, сводящейся к усилению дружественных отношений с ней.

Наряду со сведениями, которые Харват получал у меня по Эстонии, он постепенно стал интересоваться и другими сведениями, в частности о политике Советской власти по отношению к Германии и Литве. О Германии я не располагал достаточными материалами. В Литве польского представительства нет. Поэтому Харвата интересовало все относящееся к Литве. Я же имел возможность, на основании получаемых из Москвы сводок Полпредства в Литве, информировать Харвата о внутреннем положении Литвы, о борьбе партий там, об ее экономике, о ее внешней политике и ее отношении к Польше, а также давал ему сведения по СССР.

В 1930 г. я был назначен полпредом в Персию. В Тегеране польским посланником был старый пеовяк Гемпель³⁴¹. Я часто встречался с ним на приемах в советском полпредстве, у него и у других членов дипкорпуса, и часто с ним разговаривал. Гемпеля интересовали, главным образом, интересы Советского Союза в Персии. Главную часть моего пребывания в Тегеране заняли переговоры о заключении торгового договора. Этими переговорами интересовались усиленно все иностранные представители, в том числе и Гемпель. По всем этим вопросам я его подробно информировал. Один раз, получив задание из Варшавы, он явился ко мне с просьбой проинформировать его о Литве, о ее взаимоотношениях с Германией и о состоянии конфликта по поводу Мемеля. Я дал ему исчерпывающую информацию, которую он отмечал в своем блокноте.

В половине 1933 г. я, вследствие постоянных болезней в Тегеране, вынужден был покинуть Персию и был назначен полпредом в Австрию. При проезде через Варшаву я встретил Бирнбаума. На этом свидании Бирнбаум выразил недовольство моей информацией и, выслушав мои объяснения, просил продолжить ее в Вене, выразив надежду, что я попаду в будущем на такой пост, где моя разведывательная работа сможет быть более интересной для них. Он назвал при этом Берлин, Париж, Прагу. Тогда же он интересовался, какие будут наши отношения с гитлеровской Германией.

В Вене с польскими посланниками я имел связь недолгое время, потому что за полтора года моего пребывания там их было два. Первый – сын польского президента Мисьницкого³⁴² – был мне знаком только по официальным взаимным визитам. Приехавший затем

³⁴¹ Гемпель Станіслав (Hempel Stanisław, 1891–1968) – учасник Першої світової війни у складі I бригади Польських легіонів, член Головного командування «Польської військової організації»; певний час – ад'ютант Ю. Пілсудського. З 1919 р. – у МЗС II Речі Посполитої. З 11 жовтня 1928 р. й до грудня 1938 р. – Надзвичайний Посол й Повноважний Міністр у Персії (Ірані) й одночасно посол II Речі Посполитої в Іраку (див.: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej.* – S. 97).

³⁴² Йдеться про Міхала Мосціцького (Mościcki Michał, 1894–1961) – сина Президента Польщі (1926–1939) І. Мосціцького (1867–1946). З 1920 р. – у МЗС II Речі Посполитої. З 16 березня 1933 р. упродовж трьох місяців – радник Посольства Польщі у Відні, згодом (1933–1937) – керівник польського Посольства у Токіо у ранзі Надзвичайного Посла і Повноважного Міністра (див.: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej.* – S. 106).

Гавронский³⁴³ стал больше общаться со мной. В Австрии тогда происходили большие события – убийство Дольфуса, смена правительства, февральская вооруженная борьба шуцбундовцев. По всем этим вопросам я информировал Гавронского.

В конце 1934 г. я приехал на новое место работы – Уполномоченным НКВД при правительстве УССР в Киев. Польским генконсульством здесь заведывал и заведует до сих пор советник посольства Каршо-Седлевский. При первой встрече, когда Каршо-Седлевский был у меня с визитом, он, обращаясь к моей жене, сказал, что знает ее брата Бирнбаума. В соответствии с указаниями Бирнбаума, это означало условный знак моей связи с Каршо по разведывательной работе. За время пребывания в Киеве с 1934 г. я информировал Каршо-Седлевского об урожаях в УССР, о ходе сельскохозяйственных работ (сведения, которые я имел из разговоров и заседаний Совнаркома, где я часто присутствовал), о движении пятисотниц, о стахановском движении. Кроме того, Каршо-Седлевский интересовался новыми назначениями, биографиями советских деятелей. В этом отношении я не мог удовлетворить его запросов, так как был мало в курсе этих дел.

Протокол записан верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь –
А. Петровский

Допросил:

Пом[ощник] нач[альника] отд[еления] 3-го от[дела] [УГБ НКВД УССР] ст[арший] лейт[енант] госуд[арственной] без[опасности]

Литман

*ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 43398. – Т. 1. – Арк. 26–35.
Оригінал російською мовою. Рукопис чорнилом.*

³⁴³ *Гавронський Ян* (Gawroński Jan, 1892–1983) – на дипломатичній службі з 1919 р. З 1 жовтня 1933 р. – повірений у справах Посольства II Речі Посполитої у Відні, з 24 жовтня 1934 р. – керівник Посольства у ранзі Надзвичайного Посла й Повноважного Міністра (див.: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej.* – S. 95).

№ 125

*Протокол допиту
колишнього Уповноваженого НКЗС ССРСР при Уряді УССР
А. М. Петровського щодо його контактів
з іноземними консулами у Києві
й «шпигунських зв'язків» з Генеральним консулом
II Речі Посполитої Я. Каршо-Седлевським*

1 вересня 1937 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв[иняемого] ПЕТРОВСКОГО Адольфа
Марковича, 1887 г. рождения, уроженца
г. Варшавы, по национальности поляк, с
средним образованием, с 1904 г. член
СДКПиЛ, с 1918 г. член КПП, бывш[ий]
член ВКП(б) с 1904 г.

До ареста Уполномоченный НКИД
при правительстве УССР

от 1-го сентября 1937 г.³⁴⁴

Вопрос: С какого времени Вы являетесь Уполномоченным НКИД на Украине?

Ответ: С конца 1934 г.

Вопрос: Консульства каких государств были представлены на Украине, в частности в Киеве, и кто персонально возглавлял эти консульства?

Ответ: В Киеве имеются польское, германское, итальянское и чехословацкое консульства. Польское консульство за мою бытность в Киеве все время возглавляется Каршо-Седлевским, германское – раньше Генке, в настоящее время – Гросскопфом, итальянское – Серпи, чехословацкое – Брабец.

Вопрос: Кого из этих консульств Вы знали до назначения Вас в Киев уполномоченным НКИД, когда и где Вы с ними познакомились?

³⁴⁴ Підписи А. М. Петровського унизу кожної сторінки протоколу.

Ответ: До назначения меня в Киев, я знал только Генке, который был в свое время личным секретарем германского посла в Москве Брокдорфа-Ранцау, а затем работал первым секретарем германского посольства в Литве, где я был полпредом в 1930 г.

Вопрос: Следствием установлено, что, помимо официальных приемов иностранцев в управлении Упол[номоченного] НКВД и в иностранных консульствах, Вы устраивали свидания отдельным лицам с иностранцами в преступных предательских целях.

Требуем прекратить заперительство и дать откровенные показания по этому вопросу.

Ответ: Каршо-Седлевский очень часто добивался предо мной, чтобы украинские наркомы приходили к нему на приемы. Для этой цели он мне давал списки тех, кого он хотел бы пригласить. Эти списки согласовывались мною обычно с Поповым и Любченко. Большинство лиц из списков, представляемых мне Каршо-Седлевским, Любченко и Поповым зачеркивались и оставлялись ими постоянно Наркомфин УССР Рекис, председатель украинской конторы Госбанка Певзнер, Замнаркомвноторга Берлин. Иногда оставлялись в списке Замнаркомзема УССР – Грушевский и Пилацкая (была единственный раз на приеме в НКВД 7-го ноября 1935 г.).

С моим приездом на Украину, я на первом же приеме заметил, что Рекис, Певзнер и Берлин были связаны с польским и немецким консулами раньше. Особенно близко связан был Певзнер с Гросскопфом. После приезда Гросскопфа (в Киев), с которым он был связан по Новосибирску, где Гросскопф был до этого консулом, а Певзнер ведал там Госбанком, Певзнер в беседах со мной очень расхваливал Гросскопфа и говорил, что был с ним тесно связан в Новосибирске.

На приемах Певзнер с Гросскопфом все время проводили вместе.

Вопрос: Почему Вы списки приглашаемых Каршо-Седлевским и Гросскопфом согласовывали с Любченко и Поповым?

Ответ: После моего приезда на Украину, мне сообщил секретарь Уполномоченного НКВД Бреденко, что такой порядок существует издавна. Однажды Каршо-Седлевский, знавший о том, что списки приглашаемых им согласовываются с Любченко и Поповым, предложил мне согласовать такой список и указал при этом, что Любченко «свой человек». Поскольку это было так, то сама система такого приглаше-

ния облегла предательскую связь Рекиса, Певзнера и Берлина с немецким и польским консулами.

Вопрос: Следствие констатирует, что Вы продолжаете обходить молчанием ряд существенных фактов Вашей личной разведывательной деятельности и известных Вам по этой линии связей Каршо-Седлевского. Мы требуем откровенных показаний!

Ответ: В июне м[еся]це 1935 г. Каршо-Седлевский в разговоре со мной расспрашивал меня о моих взаимоотношениях с Любченко. Я ответил, что вижу Любченко редко, но взаимоотношения у меня с ним хорошие.

Тогда Каршо-Седлевский снова повторил, что он поддерживает связь с Любченко, но хотел бы со мной переговорить о ее реорганизации с моим участием, так как существующий у него способ связи ненадежен. Узнав, что я уезжаю в отпуск, Каршо-Седлевский сказал, что вернется к этому разговору после моего отпуска. Еще до этого разговора, но после того, что Каршо-Седлевский сказал мне, что Любченко «свой человек», он просил меня передать пакет Любченко. Пакет я передал Любченко, сказав ему, что передаю ему «приглашение» Каршо-Седлевского на прием. Несколько дней спустя Любченко вручил мне один большой пакет для Каршо-Седлевского, заявив, что это ответ на приглашение. Пакет я отдал Каршо-Седлевскому. Оба пакета были запечатаны, и содержимое их мне неизвестно.

Вопрос: Где, как и при каких обстоятельствах происходил этот обмен пакетами?

Ответ: Свой пакет Каршо-Седлевский вручил мне, посетив меня в НКВД. Я пакет этот занес Любченко в Совнарком. Через несколько дней во время заседания Совнаркома Любченко позвонил мне к себе, повел в находящийся тут же его кабинет и передал мне пакет для Каршо-Седлевского. Я под предлогом какого-то дела вызвал Каршо-Седлевского к себе и передал ему пакет Любченко.

Вопрос: Каршо-Седлевский – советник польского консульства³⁴⁵ в СССР, а Вы – уполномоченный НКВД и официально агент польской разведки. О таком человеке, как Любченко, между Вами разговор не мог ограничиться «свой человек». Вы были полностью в курсе предательской роли Любченко. Требуем откровенных показаний!

³⁴⁵ У тексті помилково, слід – «посольства».

Ответ: Я должен признать, что до сих пор действительно не хотел говорить правды о своей преступной деятельности. Теперь я решил рассказать всю правду. Обстоятельства вовлечения меня для разведывательной работы в пользу Польши и моего приезда в СССР я уже изложил в своих предыдущих показаниях. Едучи на Украину в 1934 г., я на очередной встрече с Бирнбаумом в Варшаве узнал, что поляки имеют на Украине крупную политическую агентуру. Однако, из кого именно состоит эта агентура, я Бирнбаумом посвящен не был. По приезде на Украину я по явке Бирнбаума установил конспиративную связь с польским генеральным консулом в Киеве – советником польского посольства в СССР Каршо-Седлевским.

Каршо-Седлевский строил большие планы моего использования на Украине, он говорил, что, независимо от моей работы по его линии, он просит меня оказывать ему услугу по связи с видным его политическим агентом Любченко Панас Петровичем, так как существующий у него способ связи ненадежен. Каршо-Седлевский говорил мне, что Любченко является одним из видных украинских националистических деятелей на Украине, тесно связан в своей деятельности с Польшей и имеет специальную задачу по линии контрреволюционной и разведывательной работы на Украине, сносится непосредственно с Варшавой. Таким образом, с 1935 г. я периодически осуществлял связь между Любченко и Каршо-Седлевским.

Вопрос: В чем эта связь выразилась?

Ответ: В том, что я передавал Любченко пакеты от Каршо-Седлевского, а от Любченко получал и передавал запечатанные пакеты Каршо-Седлевскому. Пакеты от Любченко содержали разведывательные материалы и очередные донесения о деятельности контрреволюционной организации на Украине.

Вопрос: Вы показываете, что пакеты, которые Вам передавал Любченко, были запечатаны. На основании чего Вы утверждаете, что пакеты эти содержали шпионские сведения и сведения о проводимой Любченко контрреволюционной работе?

Ответ: Из разговоров, которые у меня были с Любченко, я знаю, что он проводит на Украине большую работу против Коммунистической партии и Советской власти и в своей деятельности ориентируется на Польшу. Он говорил мне, что ему очень многое дает его связь с поляками, которую он имеет издавна, и которые ему активно помогают в

работе. Со слов Любченко, я знал, что он с поляками связан в едином стремлении отрыва Украины от СССР. Он мне также говорил, что дал согласие полякам вести разведывательную работу, направленную к поражению Красной армии при ее столкновении с поляками.

Вопрос: Где и когда у Вас происходили эти разговоры с Любченко?

Ответ: Таких разговоров с Любченко у меня было два. Оба разговора происходили у него в кабинете Совнаркома. Первый раз в половине 1935 г., второй – в начале 1936 г.

Вопрос: По Вашим показаниям, между Любченко и Каршо-Седлевским Вы играли роль только связиста, чем объясняете столь откровенные разговоры с Вами Любченко?

Ответ: При установлении связи с ним по поручениям Каршо-Седлевского, я рассказал Любченко, что являюсь агентом 2-го отдела польгенштаба и веду разведывательную работу в СССР в пользу Польши. Когда я ему рассказал об этом, он сказал, что обо мне по этой линии он давно предупрежден и знал еще, когда я получил назначение на Украину. Я его подробно не расспрашивал, но понимал, что он предупрежден польскими разведывательными органами, и ассоциировал мой разговор с Бирнбаумом в Варшаве.

Вопрос: Когда Вы сказали Любченко о своей связи с польской разведкой?

Ответ: В первой половине 1935 г., когда установил с ним связь по поручению Каршо-Седлевского.

Вопрос: Все же непонятно, зачем Вам понадобилось открываться перед Любченко?

Ответ: Я повторяю, что со слов Любченко мне известно, что он обо мне был предупрежден. Я имел прямые поручения Каршо-Седлевского установить связь с Любченко. На протяжении столь длительного времени принимал от Любченко разведывательные материалы, служил связным между ним и Каршо-Седлевским и, если бы я ему не открылся, он бы со мной никаких дел не имел.

Вопрос: Какое количество пакетов Вы приняли от Любченко и передали Каршо-Седлевскому?

Ответ: Я хорошо не помню, но мне кажется, что три – четыре раза. Такое же количество я передал Любченко от Каршо-Седлевского.

Вопрос: Какие другие поручения Вы выполняли по разведывательной работе Любченко?

Ответ: По поручению Любченко я несколько раз направлял в Варшаву советнику полпредства – Подольскому – крупные суммы иностранной валюты.

Вопрос: Для каких целей?

Ответ: Не знаю.

Вопрос: Какие суммы Вы направляли Подольскому? От кого Вы эти суммы персонально получали?

Ответ: Приблизительно пятьсот долларов в полугодие; эти деньги я получал от Любченко. Вручал их мне его помощник Львов.

Вопрос: Львов причастен к Вашей разведывательной деятельности?

Ответ: Нет.

Вопрос: Почему эти суммы Вам выдавались через Львова?

Ответ: Львов действовал по поручению Любченко.

Вопрос: Имел ли Любченко связь с другими иностранными консульствами в СССР?

Ответ: Об этом мне не известно.

Вопрос: Принимали ли Вы участие в установлении Каршо-Седлевским других предательских связей с ответственными советскими работниками?

Ответ: Еще до моего приезда в Киев, как мне об этом рассказал Бреденко, Каршо-Седлевский ставил неоднократно вопрос о посещении Балицкого. Дело срывалось из-за того, что Каршо-Седлевский не хотел нанести визит в НКВД, а говорил о частной квартире или «нейтральной почве». Когда Каршо-Седлевский заговорил со мной о посещении Балицкого, я обещал ему эту встречу устроить. Я проинформировал Балицкого, и последний на встречу с Каршо-Седлевским согласился. В условленный день я явился к Балицкому на 15 минут раньше, чем Каршо-Седлевский. Каршо-Седлевский заявил БАЛИЦКОМУ, что, во-первых³⁴⁶, хотел представиться, а, во-вторых, затронуть ряд вопросов, интересующих польское генеральное консульство и разрешение которых зависит от НКВД. В числе этих вопросов был вопрос

³⁴⁶ Далі закреслено – «польское генеральное консульство» – й засвідчено записом – «зачеркнутому верить».

о преследовании НКВД посещающих Каршо-Седлевского женщин, о волоките с разрешением вопросов о выезде польских граждан.

Балицкий просил все эти вопросы конкретизировать и передать ему в письменной форме. Балицкий обещал все эти факты проверить и принять по ним меры. Каршо-Седлевский поблагодарил Балицкого и завел разговор о гражданах СССР – поляках, которые переселяются из Полесья в другие области.

Каршо-Седлевский извинился, что затрагивает этот вопрос, не подлежащий его компетенции, но поскольку речь идет о поляках по национальности, он берет на себя смелость затронуть этот вопрос. Балицкий, вместо уместной отповеди, стал как бы извиняться перед Каршо-Седлевским и обещал, что поляки будут поставлены в неплохие условия. Заявление Балицкого сводилось примерно к тому, что мы ведь их переселяем из неплодородных земель Полесья в степную черноземную полосу.

Каршо-Седлевский удовлетворился этим и сказал несколько комплиментов Балицкому. Каршо был очень доволен визитом и просил меня таким же образом свести его с Якиром. Я хотел сделать визит Якиру, но он меня не принял и ответил, что познакомится при случае. Потом я с Якиром познакомился, но встречал его редко, не имел с ним никаких разговоров, почему и не мог осуществить знакомства с ним Каршо-Седлевского.

Протокол записан верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь

Петровский

Допросил: Пом[ощник] нач[альника] отд[еления] 3-го от[дела]
[УГБ НКВД УССР] ст[арший] лейт[енант] госуд[арственной]
без[опасности]

Литман

*ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 43398. – Т. 1. – Арк. 47–56.
Оригінал російською мовою. Рукопис чорнилом.*

№ 126

*Обвинувальний висновок УГБ НКВД УССР
щодо колишнього Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР
Петровського Адольфа Марковича*

Початок вересня 1937 р.³⁴⁷

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по делу № 749 по обвинению
ПЕТРОВСКОГО Адольфа Марковича по
ст. 54-1 п. «а» УК УССР³⁴⁸.

Третий отдел УГБ НКВД УССР располагал материалами о том, что б[ывший] уполнаркоминдела при Правительстве УССР – ПЕТРОВСКИЙ Адольф Маркович, уроженец Варшавы, б[ывший] член КПП, обмененный в СССР в 1921 г., является агентом 2-го отдела польского генерального штаба и проводит в СССР разведывательную работу в пользу Польши.

На основании этих материалов 24-го июля 1937 г. ПЕТРОВСКИЙ А. М. был арестован и привлечен к следствию по настоящему делу.

Следствием установлено, что ПЕТРОВСКИЙ является агентом польских разведывательных органов, для работы в пользу которых был привлечен шефом политического отделения 2-го отдела польгенштаба – БИРНБАУМОМ Мечиславом (в Польше).

«Перед отъездом в Советский Союз БИРНБАУМ явился ко мне на квартиру... и тут же стал излагать, чего от меня требуют пилсудчики... Требования сводились к тому, чтобы я стал на услуги пилсудчиков в СССР и по их заданиям проводил контр-революционную разведывательную работу в пользу Польши. Я дал согласие на его предложение...»

(л. д. № 18)

В соответствии с этим заданием, ПЕТРОВСКИЙ, начиная с 1920 г. по день ареста, проводил активную шпионскую деятельность в поль-

³⁴⁷ Датується за суміжними документами.

³⁴⁸ У правому верхньому куті резолюція олівцем: «Утверждаю. ВП КВО [підпис нерозбірливий – Калошин?]».

зу Польши, собирая и передавая через польское консульство в Киеве и консульства других стран совершенно секретные материалы о работе НКВД (л. д. 20–24).

Обвиняемый ПЕТРОВСКИЙ виновным себя признал полностью.

На основании изложенного обвиняется:

ПЕТРОВСКИЙ Адольф Маркович, 1887 г. рождения, уроженец г. Варшавы, поляк, подданный СССР, б[ывший] член СДКПиЛ с 1904 г., б[ывший] член КПП с 1918 г. и б[ывший] член ВКП(б) с 1904 г. До ареста – уполномоченный НКВД при Правительстве УССР...

в том, что:

Он является агентом польских разведывательных органов, в пользу которых проводил активную шпионскую деятельность на территории СССР, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54-1 п. «а» УК УССР.

Руководствуясь приказом ГУГБ НКВД СССР № 00485:

ПОСТАНОВИЛ:

Следдело № 749 по обвинению ПЕТРОВСКОГО Адольфа Марковича направить в ГУГБ НКВД СССР.

ПОМ[ОЩНИК] НАЧАЛЬНИКА 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Литман

«УТВЕРЖДАЮ»

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАЧАЛЬНИКА 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

[САМОЙЛОВ]³⁴⁹

*ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 43398. – Т. 1. – Арк. 75–76.
Оригінал російською мовою. Авторизований машинопис.*

³⁴⁹ Документ затверджений помічником начальника 3 відділу УГБ НКВД УССР Ратинським.

№ 127

**Протокол допиту А. Куліцького
в ГУГБ Південно-Західної залізниці НКВД ССРСР**

28 квітня 1938 р.

Протокол допроса³⁵⁰

1938 г., апреля мес. 28-го дня. Я, пом. оперуполномоченного ОДТО НКВД, Киев, Китиченко, допросил в качестве обвиняемого

1. Фамилия Кулицкий
2. Имя и отчество Антон Мартынович
3. Дата рождения 1895 года рождения
4. Место рождения ур. с. Фастовец, Фастовского р-на, Киевской обл.
5. Местожительство с. Снегуровка, Фастовского р-на
6. Нац. и гражд. (подданство) украинец, гражданин СССР
7. Паспорт выдан Фастовским РОМ НКВД 27.IV.1936 года, № 675629 сер[ия] ОЛ, прописан там же
8. Род занятий [19]35 г. инструктор-топильщик депо Фастов II.
9. Социальное происхождение отец крестьянин середняк
10. Социальное положение (род занятий и имущественное положение):
 - а) до революции крестьянин
 - б) после революции рабочий
11. Состав семьи жена Мария Адольфовна Бжестовская-Кулицкая, дом[ашняя] хоз[яйка]. Сын Григорий, 14 лет, сын Анатолий, 12 лет, учатся, проживают в селе Снегуровка
12. Образование (общее, специальное) малограмотный
13. Партийность (в прошлом и настоящем) беспартийный
14. Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что):

³⁵⁰ Протокол заповнено від руки чорнилом на друкованому бланку Головного управління ГБ ПЗЗ НКВД ССРСР. Червоним олівцем на анкеті протоколу допиту дописано: у пункті 8 – рік, з якого А. Куліцький став працювати на зазначеній посаді –«[19]35 г.» , у пункті 9 – слово «середняк», також впоперек анкети зазначено: «Коп[ию] обв[инительного] зак[лючения] получ[ил] 15/II 39 г. Под стражей 26/IV 38». Кожен аркуш протоколу завірено особистим підписом А. Куліцького.

а) до революції не судим

б) после революції не судим

15. Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов-власти нет

16. Категория воинского учета запаса и где состоит на учете снят с учета по достижению предельного возраста

17. Служба в Красной армии, Красной гвардии, в партизан[ских] отрядах), когда и в качестве кого нет

18. Служба в белых и др. к-р армиях (когда, в качестве кого) нет

19. Участие в бандах, к-р организациях и восстаниях не участво-вал

20. Сведения об общественно-политической деятельности –

Показания обвиняемого Кулицкого Антона Мартыновича 28 апреля 1938 г.

Вопрос: Скажите, Кулицкий, кто по национальности ваши родители?

Ответ: Мой отец, Мартын Кулицкий, считался украинцем, мать – Александра Годлевская-Кулицкая по национальности – полька, все ее родственники и родители тоже поляки.

Вопрос: Кто по национальности ваша жена?

Ответ: Моя жена Мария Адольфовна Бжестовская по национальности полька.

Вопрос: Кто из ваших родственников и родственников вашей жены проживает за границей?

Ответ: Из моих родственников за границей нет никого. В Польше, точно, в каком городе, не знаю, проживает брат моей сестры³⁵¹ Станислав Адольфович Бжестовский.

Вопрос: Какую связь вы имеете со Станиславом Бжестовским?

Ответ: Я лично связи со Станиславом Бжестовским не имел. Станислав имел переписку со своей матерью Анелей Бжестовской, проживающей в селе Снегуровка.

Вопрос: Вы бывали у Анели Бжестовской, т.е. у матери вашей жены?

Ответ: Да. Я туда ходил со своей женой, а иногда ходил и сам.

³⁵¹ Помилка. Слід: жєны.

Вопрос: Вы знали о том, что Станислав Бжестовский присылает письма из Польши?

Ответ: О том, что письма Станислав Бжестовский писал, я знал, но никогда не читал.

Вопрос: А на ваш адрес письма из Польши приходили?

Ответ: Нет, письма приходили через с/совет только на имя Анели Бжестовской.

Вопрос: Содержание писем знали?

Ответ: Как я говорил выше, я писем Станислава не читал, мы только говорили, что он писал о своем здоровье и что живет ему там неплохо.

Вопрос: Кто из ваших близких знакомых репрессирован Советской властью?

Ответ: Из моих близких знакомых арестованы следующие лица:

Пясецкий Николай, по национальности – поляк. Знаком с ним с 1926 года. Пясецкий работал машинистом депо Фастов II, с ним я долгое время ездил помощником.

Чехович Антон Мартынович, бывший пом. нач. депо Фастов II – поляк. Знаю его с 1935 года. Под его непосредственным руководством я работал инструктором-топильщиком.

Следзь Станислав Петрович – столяр 19-й ж.д. школы станции Фастов – поляк, мой сосед, знаю его с 1929 года. Мы довольно часто посещали друг друга на квартире.

Кроме того, арестован еще ряд лиц, с которыми я имел менее тесную связь, чем с перечисленными выше. Это:

Янушевский Иосиф Матертович – б[ывший] машинист депо Фастов II. Поляк. Знаком с ним с 1936 года.

Чехович Александр Евтихиевич, б[ывший] главный кондуктор товарных поездов – поляк, знаю его с 1935 года.

Бойко Онисий, отчество не помню, бывш[ий] машинист депо Фастов II. Украинец. Знаком с ним с 1919 года.

Этим и исчерпывается список моих знакомых, с которыми я имел ту или иную связь, репрессированных Советской властью.

Вопрос: В чем выразилась ваша связь с вышеперечисленными вами лицами?

Ответ: Моя связь с указанными лицами выражалась от взаимных бесед при случайных встречах (Чехович Афанасий) до частых бесед в служебной обстановке и взаимных посещениях квартир друг друга.

Вопрос: Какие в основном темы избирались вами для бесед с указанными выше?

Ответ: В большинстве разговор тек на тему быта. Иногда затрагивался вопрос и о политике Советской власти. Точного содержания разговоров я сейчас не помню.

Вопрос: Почему вы, являясь по национальности поляком, упорно пытались скрыть свою национальность, именуя себя украинцем?

Ответ: Я сознаю, что я поляк, но все время, с малых лет, я считаю себя украинцем, поскольку родился на Украине, выполнял все украинские обычаи и был крещен в православной церкви.

Протокол записан с моих слов верно, мною прочитан, в чем и подписываюсь.

Кулицкий

Допросил: пом. оперуполном[оченного]
сержант госбезопасности

Китиченко

*ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 35262-ФП. – Арк. 13–15 зв.
Оригінал російською мовою. Рукопис на бланку.*

№ 128

*Протокол допиту
колишнього секретаря Консульського відділу
Посольства УСРС у Варшаві М. Гнатюка
в УГБ НКВД УСРС щодо його закордонної роботи,
особистих контактів та листування з родиною у Польщі*

23 вересня 1938 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
ГНАТЮКА Михайла Степановича

от 23 сентября 1938 г.

ГНАТЮК Михаил Степанович, 1897 г. рождения, уроженец д[ер]. Жалобово, Луцкого уезда – Польша, украинец, из крестьян, служащий, беспартийный. До ареста – Нач[альник] Украинской Инспекции «Оргнефть».

ВОПРОС: Где Вы родились?

ОТВЕТ: Я родился в 1897 г. в дер. Жалобово Луцкого уезда Волынской губернии (Польша).

ВОПРОС: Чем Вы и Ваши родные занимались до 1917 г.?

ОТВЕТ: До 1912 г. я, совместно со своими родителями занимался сельским хозяйством, а с 1912 г. работал рабочим, а затем подмастерьем на фабриках венской гнутой мебели в местечке Рожище, где я проработал до середины 1914 г., а затем работал при камере мирового судьи рассыльным и переписчиком. В этой должности я проработал до августа м[еся]ца 1915 г. При отступлении русской армии, я выехал на Лебединский сахарный завод, где проработал до 1916 г. С 1916 г. по апрель м[еся]ц 1917 г. служил в старой армии рядовым солдатом в 210 полку.

С 1917 г. сентября месяца по март месяц 1918 г. служил писарем в Управлении воинского начальника в гор. Ровно. В марте месяце 1918 г. демобилизовался и выехал к себе на родину, где занимался сельским хозяйством и работал в земельном отделе переписчиком до

1920 г. В 1920 г. нашу местность заняли красные войска, и в это же время я добровольно вступил в Красную армию в 396 полк. В этом же году я был демобилизован и выехал в Харьков. В Харькове я поступил на работу в ВУЦИК, в качестве делопроизводителя. В этой должности я проработал до августа месяца 1921 г. В августе м[еся]це я был откомандирован в распоряжение НКВД, откуда был направлен в Советское посольство в Варшаву. В посольстве я проработал до октября м[еся]ца 1923 г. В посольстве я работал в качестве делопроизводителя, а впоследствии исполнял обязанности секретаря консульского отдела.

В октябре м[еся]це 1923 г. был уволен из посольства по сокращению штата при реорганизации посольства (слияние посольств украинского и РСФСР) и был откомандирован в распоряжение НКВД, по прибытию в НКВД, где я был уволен со службы.

ВОПРОС: Кто из Ваших родственников проживает в Польше и чем они занимаются?

ОТВЕТ: В 1933 г. ко мне приехал мой младший брат Феоктист, который нелегально перешел границу СССР из Польши. Со слов его, мне известно, что в живых остались четыре брата, мать и сестра, три брата работают рабочими, а один занимается сельским хозяйством, сестра София вышла замуж и занимается вместе со своим мужем сельским хозяйством.

ВОПРОС: Вы получали письма от своих родных из Польши?

ОТВЕТ: До 1929 г. я имел переписку со своими родными, проживающими в Польше, а после 1929 г. я не писал им и они мне.

ВОПРОС: В чем заключалась Ваша переписка с родными, проживающими в Польше?

ОТВЕТ: В своих письмах, которые я писал им в Польшу, я указывал, как я живу хорошо, и о своем здоровье, больше я ничего им не писал, а также они мне писали о своей жизни в Польше.

ВОПРОС: Значит, Вы в своей квартире скрывали польперебежчика?

ОТВЕТ: Нет, я не скрывал польперебежчика в своей квартире, а в 1933 г. мой брат Феоктист нелегально прибыл в СССР из Польши и на границе был задержан советскими пограничниками и был направлен в карантинный лагерь в Башкирию, где он пробыл около 8 месяцев, а затем был направлен в распоряжение Харьковского Облотдела НКВД.

где и был освобожден, причем, при освобождении он получил советский паспорт и с этим паспортом он пришел ко мне и проживал у меня до 1934 г., т. е. до момента моего выезда из Харькова в гор. Киев, в 1937 г. он был арестован органами НКВД, за что он арестован, мне неизвестно.

ВОПРОС: К каким политическим партиям Вы примыкали в Польше?

ОТВЕТ: В конце 1919 г., в начале 1920 г., я точно не помню, состоял в подпольной Коммунистической партии, в других партиях я не был.

Из данной организации мне были известны следующие лица: ВАЙНШТЕЙН Яков Давидович и БОГУСЛАВ Сергей Кириллович. Во главе этой организации был ВАЙНШТЕЙН, по его заданию мы собирали сведения о расположении польских войск и передавали эти сведения по возможности красным войскам. Данные сведения передавал БОГУСЛАВ, который переходил нелегально границу СССР из Польши и обратно в Польшу.

ВОПРОС: Где сейчас находятся ВАЙНШТЕЙН и БОГУСЛАВ?

ОТВЕТ: В 1920 г. ВАЙНШТЕЙН и БОГУСЛАВ, при отступлении Красной армии из-под Варшавы, одновременно с Красной армией прибыли в Советский Союз и в данное время проживают в гор. Киве: БОГУСЛАВ работает в Областном Финотделе инспектором-реvisorом, ВАЙНШТЕЙН проживает по Караваевской ул., д. № 1, где он работает, не знаю.

ВОПРОС: Когда Вы работали в Советском посольстве в Варшаве, Вы бывали дома у своих родных?

ОТВЕТ: За весь период моей работы в Советском посольстве в г. Варшаве, я был у своих родных два раза, первый раз я был в начале 1923 г. официально, а второй раз – в конце августа м[еся]ца этого же года неофициально, т. е. первый раз, когда я был у своих родных, я ходил в полицейское управление на регистрацию о своем прибытии и убытии, а второй раз я приехал ночью и выехал обратно также ночью.

ВОПРОС: Следствием установлено, что Вы являетесь участником контрреволюционной шпионско-диверсионной организации. Следствие предлагает Вам дать правдивые показания по существу вопроса.

ОТВЕТ: Нет, я ни в какой контрреволюционной организации не состоял и о таковой мне ничего не известно.

ВОПРОС: Вы говорите неправду, ибо следствие располагает данными, что Вы проводили диверсионно-шпионскую работу в пользу иностранной разведки. Подтверждаете Вы это?

ОТВЕТ: Нет, не подтверждаю.

ВОПРОС: Вы еще раз говорите неправду, ибо следствие располагает данными, что Вы проводили диверсионно-шпионскую работу в пользу иностранной разведки. Подтверждаете Вы это?

ОТВЕТ: Нет, не подтверждаю.

ВОПРОС: Вы еще раз говорите неправду – следствие располагает данными, что Вы были завербованы польской разведкой и были направлены в Советский Союз для проведения шпионско-диверсионной работы. Требуем дать правдивые показания по существу.

ОТВЕТ: Нет, я никогда никакой контрреволюционной шпионско-диверсионной работой не занимался.

ВОПРОС: Это неверно, следствие располагает уличающими Вас материалами в проведении контрреволюционной подрывной деятельности и в случае Вашего заpiresательства будем избличать Вас очными ставками. Требуем правдивые ответы по существу.

ОТВЕТ: Нет, я не подтверждаю, так как я ни в какой контрреволюционной организации не состоял.

ВОПРОС: Прекратите заpiresательство, это бесполезно. Вам предьявляется показание свидетеля ТОПОРЕНКО Н.М. от 25-го сентября 1938 г., избличающее Вас в контрреволюционной шпионско-вредительской деятельности. Подтверждаете Вы это?

ОТВЕТ: Нет, не подтверждаю.

ВОПРОС: Зачитываю Вам показания свидетеля ТОПОРЕНКО Н. М. от 25 сентября 1938 г., что Вы систематически проводили вредительскую работу в Оргнефти. Подтверждаете Вы показания свидетеля ТОПОРЕНКО?

ОТВЕТ: Показания ТОПОРЕНКО я не подтверждаю, я считаю их неверными.

ВОПРОС: Оглашаю Вам показания свидетеля ГЕННИХА К. Я. от 25-го сентября 1938 г., что Вы систематически проводили вредительскую работу в Оргнефти. Подтверждаете Вы это?

ОТВЕТ: Нет, не подтверждаю.

ВОПРОС: Зачитываю Вам показания свидетеля ГЕННИХА К. Я. от 25-го сентября 1938 г., что Вы ему давали вредительские задания отступать от существующих норм остов при определении качества нефтепродуктов. Вы подтверждаете показания свидетеля ГЕННИХА?

ОТВЕТ: Я такого задания ГЕННИХУ никогда не давал.

ВОПРОС: Вам предъявляются анализы лаборатории, в которых указано, что моторное топливо нестандартное. Вы же отправляли это моторное топливо как стандартное. Верно ли это?

ОТВЕТ: Такого случая я не помню.

ВОПРОС: Вы уклоняетесь от прямого ответа. Следствие требует от Вас точного ответа по этому вопросу?

ОТВЕТ: Я еще раз повторяю свои показания, что такого случая я не помню и на этот вопрос я затрудняюсь ответить.

ВОПРОС: Вы говорите неправду, ведь данные анализа лично Вами были подписаны. Следствие требует дать точный ответ по этому вопросу?

ОТВЕТ: Да, действительно был такой случай, когда я подписал анализ, имевший 14 %, а по составу должно быть 10 %, но есть по этому вопросу разъяснение, что выкипаемость моторного топлива возможно допускать до 16 %.

ВОПРОС: Зачитываю Вам показания свидетеля ТОПОРЕНКО от 25-го сентября 1938 г., что Вы на протяжении 3 лет собирали сведения о состоянии и мощности Сталинского и Кировского заводов в Донбассе и эти сведения Вами были переданы быв[шему] Управляющему Оргнефти ДОМАНСКОМУ и главному инженеру Оргнефти ФАЙНГОРДУ, ныне арестованным как враги народа. Вы подтверждаете это?

ОТВЕТ: Нет, не подтверждаю, что такие сведения я никогда не собирал и никому не передавал.

ВОПРОС: Зачитываю Вам показания свидетеля КОРПЕНКО А. А. от 28-го сентября 1938 г., что Вы в течение 4 лет собирали материалы оборудования отдельных цехов на Харьковском заводе ХПЗ и указанные сведения Вами были направлены ФАЙНГОРДУ, бывш[ему] главному инженеру Оргнефти и бывш[ему] Управляющему Оргнефти ДОМАНСКОМУ, от которых Вы получили 800 руб. в виде премии. Подтверждаете Вы это?

ОТВЕТ: Нет не подтверждаю, но мною действительно были посланы материалы по подбору, установлению и систематизированные нормы расходов смазки на импортном оборудовании с разработанной инструкцией по уходу за смазочным состоянием, эти сведения мною были посланы в бюро техинформации Оргнефти в Москве. Что же касается в отношении денег, то я действительно получил от конторы Оргнефти 500 или 800 рублей, точно не помню.

Протокол записан с моих слов верно.

Протокол мне прочитан, в чем и расписываюсь.

[ГНАТЮК]

ДОПРОСИЛ: ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 1 ОТД[ЕЛЕНИЯ]
8 ОТДЕЛА
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Кузнецов

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 31105-ФП. – Арк. 18–30. Засвідчена копія російською мовою. Машинопис.

№ 129

**Протокол допиту в УГБ НКВД УССР М. Хмилевської-Гнатюк
щодо закордонної роботи її чоловіка –
колишнього секретаря Консульського відділу
Посольства УССР у Варшаві М. Гнатюка –
та його листування з родичами у Польщі**

26 вересня 1938 р.

УССР

**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРОТОКОЛ ДОПРОСА³⁵²**

К делу №__

1938 г., сентября мес. 26 дня. Я, оперуп[олномоченный] 1 Управления 8 отд. НКВД УССР Кузнецов допросил в качестве свид[етеля]
– Хмилевскую-Гнатюк

1. Фамилия *Хмилевская-Гнатюк*
2. Имя и отчество *Мария Владимировна*
3. Дата рождения *1904 г.*
4. Место рождения *гор. Вильно (Польша)*
5. Местожительство *гор. Киев ул. Кравченко дом № 3 кв. № 4*
6. Нац. и гражд. (подданство) *русская гражд[анка] СССР.*
7. Паспорт *выдан 1/XI 1935 г. 4 отдел р. к. милицией № 117075*
8. Род занятий *Институт местной промышленности, секретарь*
9. Социальное происхождение *со слов – рабочие*
10. Социальное положение
 - а) до революции *жила на иждивении родителей*
 - б) после революции *служащая*
11. Состав семьи *муж Гнатюк Михаил Степанович, 40 лет, арестован органами НКВД, и отец Владимир, проживает в гор. Киеве.*
12. Образование *среднее*
13. Партийность *б/п*

³⁵² Підписи М. Хмилевської-Гнатюк знизу кожної сторінки протоколу.

14. Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др.:
 - а) до революции *нет, не судилась*
 - б) после революции: *Я точно не помню, не то в 1920 году, не то 1921 году я нелегально перешла границу СССР в Польшу, где была арестована польскими властями и находилась под стражей около 2-х или 3-х месяцев, после чего была освобождена.*
15. Какие имеет награды *нет, не имею*
16. Категория воинского учета запаса и где состоит на учете *не состою на учете*
17. Служба в Красной армии *нет, не служила*
18. Служба в белых и др. к[онтр]р[еволюционных] армиях *нет, не служила*
19. Участие в бандах, к[онтр]-р[еволюционных] организациях и восстаниях *не участвовала*
20. Сведения об общественно-политической деятельности –

ВОПРОС: Сколько лет Вы жили со своим мужем Гнатюком в гор. Харькове?

ОТВЕТ: В гор. Харькове я со своим мужем Гнатюк прожила более 10 лет, т. е. с 1923 г. по 1934 г. включительно.

ВОПРОС: Кто бывал у Вас в квартире в гор. Харькове и у кого Вы бывали?

ОТВЕТ: С 1921 г. по 1923 г. мой муж Гнатюк работал в посольстве УССР в гор. Варшаве, причем, во время реорганизации посольства УССР (слияние посольства украинского и Р[СФСР]) он был уволен по сокращению штата и был направлен из Варшавы в гор. Харьков, при приезде в Харьков мы встретили своего знакомого Попова, который вместе работал с моим мужем в посольстве, и он дал нам одну комнату в своей квартире, где мы проживали до самого нашего переезда в Киев.

В гор. Харькове у нас очень часто бывал земляк моего мужа Полещук Иван Карпович, который также работал вместе с моим мужем в посольстве УССР в гор. Варшаве; где сейчас Полещук, мне неизвестно. В 1930 и 1931 г. к нам заходил раза 3–4 Цыганчук Дмитрий, отчетство не помню, с ним мой муж работал в посольстве УССР в Варшаве, где сейчас Цыганчук, я не знаю.

Кроме того, у нас был раза два или три, точно не помню, Капкунов, имя, отчество не помню, но знаю, что он работает в гор. Киеве киноартистом в студии. Кто еще бывал у нас в квартире в Харькове, я не помню.

ВОПРОС: Какие были разговоры между Вашим мужем и вышеуказанными лицами?

ОТВЕТ: Во время посещения нашей квартиры Цыганчуком, Поповым, Полещуком и др., я ни одного раза не слышала, чтобы между ними был когда-либо разговор на политические темы:

ВОПРОС: Кто посещал Вашу квартиру в гор. Киеве?

ОТВЕТ: В гор. Киеве у нас была раза четыре или пять Голубь, имя, отчество не помню, но знаю, что она являлась иностранной подданной, причем она тогда работала в Киевской конторе «Нефтесбыт» секретарем, и раза два вместе с Голубь приходил Юровский, работник «Укрнефтесбыт», по служебным делам.

ВОПРОС: Ваш муж Гнатюк имел переписку со своими родными, проживающими в Польше?

ОТВЕТ: Да, мой муж Гнатюк вел переписку со своими родными, проживающими в Польше, до 1928 или до 1929 г., точно я не помню, но знаю, что он реже им писал, чем они ему.

Протокол записано со слов моих верно.

Протокол мною прочитан, в чем и расписываюсь

М. Хмилевская-Гнатюк

Допросил:

оперуполномоченный 1 отделения 8 отдела
НКВД УССР мл[адший] лейтенант госбезопасности

Кузнецов

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 31105-ФП. – Арк. 18–30. Оригінал російською мовою. Рукопис чорнилом на бланку.

№ 130

**Обвинувальний висновок Київського облуправління НКВД
у справі С. Козачковської, звинуваченої у шпигунстві
на користь Польщі**

*[Не раніше 26 жовтня і не пізніше 29 жовтня 1938 р.]*³⁵³

По следделу №102642.

Обвинительное заключение по обвинению

Козачковской Софии Юлиановны по ст.ст. 54-6, 54-11 УК УСРС

В 3-й отдел УНКВД по Киевской области поступили материалы о том, что жительница г. Киева Козачковская София Юлиановна является участницей контрреволюционной организации, по заданию которой проводит контрреволюционно-шпионскую работу. На основании этих данных Козачковская С. Ю. была арестована и привлечена к следствию в качестве обвиняемой.

Произведенным по делу следствием установлено, что Козачковская, будучи враждебно настроенной к Советской власти и являясь студенткой Киевского польского пединститута, была завербована в 1932 г. в контрреволюционно-повстанческую шпионскую организацию директором института, руководителем «ПОВ» Сухацким³⁵⁴ (осужден) (л. д. 11–12).

Как участница «ПОВ», получила задание от Сухацкого заняться подбором и вербовкой новых участников организации, восхвалять среди студентов существующий строй в фашистской Польше, собирать материалы шпионского характера для Польши (л. д. 13–14).

³⁵³ Документ без дати. Орієнтовна дата встановлюється за датами останнього допиту С. Козачковської (26 жовтня 1938 р.) й рішення у її справі Трійки при Київському облуправлінні НКВД УСРС (29 жовтня 1938 р.).

³⁵⁴ Прізвище подане помилково. Слід – «Сохацький».

Сохацький-Братковський Стефан Вацлавович (Sochacki-Bratkowski Stefan, 1891–1934) – діяч польського соціалістичного та комуністичного руху. Політемігрант. 1930–1932 рр. – директор Польського педагогічного інституту у Києві, згодом директор Самарського інституту зернових культур. Ув'язнений у сфабрикованій «справі» «ПОВ» у червні 1933 р. 9 березня 1934 р. Колегією ОГПУ зашуджений до страти. Убитий. Реабілітований посмертно.

В 1934–1935 году после ареста Сухацкого Козачковская была привлечена к контрреволюционно-шпионской работе директором польского пединститута Радиным³⁵⁵ (осужден). По заданию Радина Козачковская с 1935 по 1937 г. одновременно передавала для Польши через Радина следующие материалы шпионского характера:

а) об экономическом и политическом состоянии Калиновского района, Винницкой области;

б) о полит[ических] настроениях советской интеллигенции; педагогического персонала;

в) об отрицательных политнастроениях студенчества в связи с ликвидацией польского института и об отношении их ко всем мероприятиям партии и соввласти;

г) о количестве польского населения по г. Киеву и Калиновскому району (л. д. 15–16).

Как участница «ПОВ» и по заданию последней, помимо шпионской деятельности, проводила среди населения активную антисоветскую агитацию, направленную к срыву мероприятий партии и правительства, восхваляла фашистский строй в Польше, распространяла провокационные слухи о войне и приходе поляков на Украину (л. д. 16–17, 20–21).

В предъявленном ей обвинении Козачковская виновной себя признала.

Как участница организации «ПОВ» изобличается показаниями обвиняемых Марцинковского, Марковского и очной ставкой с последним (л.д.29, 31–34, 35–37).

На основании изложенного обвиняется:

³⁵⁵ *Радін-Уцеховський Валентин Петрович (1890–1937)* – урядовець УССР/СССР. Народився у Гродненський губ. Закінчив медичний університет у Женеві. Упродовж 1911–1915 рр. – член групи «Вперед» у Женеві; з травня до листопада 1918 р. – меншовик; з кінця 1918 р. – член РКП(б). 1920–1924 рр. працював у системі Наркомздорів'я УССР (Харків – Одеса – Чернігів). Згодом у РСФСР. 1934 р. – директор Медвидаву УССР (Харків – Київ). 1934–1936 рр. – директор Київського польського пединституту, завідувач польським сектором Київського пединституту. Остання посада перед арештом – завідувач відділу мовлення мовами національних меншин Українського радіокомітету. Виключений з партії 16 липня 1937 р. за «зв'язок з контрреволюційним троцькізмом». 1 вересня 1937 р. у закритому судовому засіданні виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СССР у Києві засуджений до вищої міри покарання. Убитий у Києві 2 вересня 1937 р. Реабілітований 4 лютого 1956 р. Військовою колегією Верховного Суду СССР.

Козачковская София Юлиановна, 1902 года рождения, уроженка с. Пиков, Калиновского района, жительница г. Киева, полька (по паспорту – украинка), гражд[анка] СССР, беспартийная, из крестьян-середняков, служащая, до ареста работала воспитательницей детсада,

в том, что являлась активной участницей контрреволюционно-фашистской организации, по заданию которой проводила контрреволюционную шпионскую работу в пользу Польши, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-6 и 54-11 УК УСРС.

На основании приказа НКВД СССР № 00606 от 17/IX-1938 г., следственное дело № 102642 по обвинению Козачковской Софии Юлиановны направить на рассмотрение Особой тройки УНКВД по Киевской области.

Справка:

1) Обвиняемая Козачковская содержится под стражей в Киевской тюрьме с 13 июня 1938 г.

2) Личные документы при деле.

Оперуполномоченный КОУ НКВД
мл[адший] лейтенант госбезопасности

Абрамзон

«Согласен»: нач[альник] оперследгруппы КОУ НКВД
сержант госбезопасн[ости]

Клейман

«Утверждаю»: зам нач. УНКВД по Киевской обл.
ст[арший] лейтенант госбезопасности

Троицкий

ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 62576. – Арк. 38–39. Оригінал російською мовою. Машинопис.

№ 131

**Обвинувальний висновок НКВД УССР
у справі колишнього секретаря Консульського відділу
Посольства УССР у Варшаві М. Гнатюка**

11 січня 1939 р.

По следделу № 148249

У Т В Е Р Ж Д А Ю
ЗАМ НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

*А. Кобулов*11 января 1939 г.ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению ГНАТЮКА Михаила
Степановича в преступлениях,
предусмотренных ст. ст. 97 УК УССР

В 8 Отдел НКВД УССР поступили сведения о том, что ГНАТЮК Михаил Степанович, начальник Инспекции по качеству нефтепродуктов гор. Киева, проводит подрывную работу в Оргнефти.

Произведенным по настоящему делу расследованием установлено, что ГНАТЮК Михаил Степанович, уроженец дер. Жалобово Луцкого уезда, Волынской губернии (Польша), с 1917 г. по 1918 г. служил писарем в Управлении Воинского Начальника в гор. Ровно.

С 1921 по 1923 г. работал делопроизводителем, а затем секретарем отдела Советского Консульства в Варшаве.

В 1933 г. из Польши нелегально прибыл к нему брат и проживал у него до 1937 г., арестован в 1937 г., как польский шпион.

ГНАТЮК, находясь на службе в Оргнефти, преступно относился к своей работе, нанося своими действиями вред народному хозяйству. Давал заключения на нестандартные нефтепродукты, идущие для смазки агрегатов, как стандартную, в результате чего агрегаты преждевременно выходили из строя.

(л. д. 49–50, 53, 82, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109).

В 1937 г. разрешил Киевскому солидоловому заводу выпуск солидола с механическими примесями, 0,035 % и не предупредил об этом потребителей, вследствие чего агрегаты выходили из строя.

Не проводил никакой работы в части реализации постановления Правительства по сбору и регенерации отработанных масел по предприятиям, чем наносил материальный ущерб народному хозяйству.

Не проводил никакой работы по сохранению качества нефтепродуктов на нефтебазах Украины и Крыма.

(л. д. 45, 63, 64, 65, 66, 80).

Скрывал вредительскую работу бывш[его] заведующего базой ФАЛЬКОВА (арестован), который завозил недоброкачественный керосин для машинно-тракторных станций, в результате этого 4 трактора вышли из строя.

(л. д. 53, 73).

Показаниями свидетелей установлено, что ГНАТЮК в 1935 и 1936 г. был близко связан с участниками контрреволюционного подполья – ФЕДОРОВЫМ, ФАЙНГОРОМ, ДОМАНСКИМ, ФАЛЬКОВЫМ, ЦЫГАНЧУКОМ и др., впоследствии арестованными за контрреволюционную деятельность.

(л. д. 45, 46, 52, 53, 73).

В 1937–38 г. был тесно связан с иноподданной ГОЛУБ, которая в 1938 г. вместе со своими родными была выслана из Советского Союза.

(л. д. 44–49, 83).

Не создавая условия для работы членам ВКП(б), выживал их из аппарата, а вместо них принимал социально-чуждых, троцкистов КОТЛЯРОВА и др.

(л. д. 44, 54, 68).

На основании изложенного **О Б В И Н Я Е Т С Я**:

ГНАТЮК Михаил Степанович, 1897 г. рождения, уроженец дер. Жалобово, Луцкого уезда, Волынской губ. – Польша, украинец, гражданство СССР, беспартийный, со средним образованием.

До ареста – начальник Инспекции по качеству нефтепродуктов гор. Киева,

В ТОМ, ЧТО:

1. Преступно давал заключения на нестандартную нефтепродукцию, как стандартную для смазки агрегатов, в результате чего агрегаты выходили из строя.

2. В 1937 г. разрешил выпуск солидола с механическими примесями, 0,035 %, и не предупредил потребителей, вследствие чего агрегаты выходили из строя.

3. Не проводил никакой работы по предприятиям по сбору и регенерации отработанных масел, в результате этого был нанесен большой убыток народному хозяйству, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 97 УК УССР.

Обвиняемый ГНАТЮК М. С. в предъявленном ему обвинении виновным себя не признал.

Изобличается показаниями свидетелей ТОПОРЕНКО, КАРПЕНКО, ГЕННИХ, АНЧУТИН, САМЕЛЮК, очными ставками [с] ТОПОРЕНКО, КАРПЕНКО, ГЕННИХ и актом экспертизы.

Исходя из этого, следственное дело № 148249 по обвинению ГНАТЮКА Михаила Степановича, на основании ст. 204 УПК УССР, направить прокурору УССР.

СПРАВКА: Обвиняемый ГНАТЮК Михаил Степанович, находится в Лукьяновской тюрьме г. Киева и сего числа перечисляется за прокурором.

Вещдоков по делу не имеется³⁵⁶.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 8 ОТДЕЛА
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Кузнецов

³⁵⁶ М. С. Гнатюк утримувався під вартою упродовж 30 червня 1938 р. – 3 березня 1939 р. Рішенням судового засідання Київського обласного суду був звільнений з-під варті за браком доказів його провини під підписку про невіїзд. Постановою слідчої частини НКВД УССР від 10 липня 1939 р. справу щодо нього припинено й анульовано підписку про невіїзд з Києва. Це рішення було підтвержене Прокуратурою УССР у спецсправах 29 серпня 1939 р. Вже по смертю М. Гнатюк реабілітований у березні 2001 р. (на прохання дружини) – на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р.

«СОГЛАСЕН»: ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА 8 ОТДЕЛА
1 УПР[АВЛЕНИЯ] НКВД УССР
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Калганов

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 31105-ФП. – Арк. 162–165. Оригінал російською мовою. Машинопис.

Додаток

№ 132

*Зі спогадів «На шляхах до термідору» Г. Бесєдовського –
колишнього «українського» радника Повпредства ССРСР у Варшаві*

Грудень 1929 р.

[...]³⁵⁷

3

Я занимал в Варшаве не только пост первого советника советской миссии, но одновременно я был также украинским советником. Согласно Конституции Советского Союза, Украина получила право в тех странах, где она имеет политические интересы, выдвигать своих кандидатов в заместители посла, на должность советника или первого секретаря. Это было компромиссное решение вопроса после того, как отвергли совершенно логичное требование «независимой и суверенной», по советской Конституции, Украины иметь свои отдельные миссии за границей. Это «право» Украины на практике сразу же свелось почти к нулю. Решено было, что Украина имеет свои политические интересы в Австрии, Чехословакии, Италии, Франции, Польше, Германии и Румынии. В некоторых из этих стран, где существовали уже советские посольства, сразу же начались столкновения с Наркоминделом. Наркоминдел упорно не хотел назначать в эти страны украинских советников. В этом сопротивлении Наркоминдела проведению в жизнь Конституции Советского Союза и Чичерин и Литвинов были единодушны. Этот случай да, пожалуй, еще травля покойного Иоффе, когда он еще работал в Наркоминделе, были двумя вопросами, в которых Чичерин и Литвинов нашли общий язык. Прежде всего, они заявили, что в советском посольстве в Германии не может быть назначен украинский советник, так как Крестинский категорически возражает против этого. Кончилось тем, что украинским советником был назначен все же Ауссем, но Крестинский быстро затравил его и принудил оставить работу в посольстве. После отъезда Ауссема Украине так и не удалось получить полагающееся ей по Конституции место украинского советника в Берлине. Переписка по этому вопросу между Харьковом и Москвой изобиловала разными живописными подроб-

³⁵⁷ Подаються фрагменти розділу VI «Варшава» першого тому мемуарів Г. Бесєдовського.

ностями, вроді пропозиції Крестинського вважати його українським представителем, так як його прізвище закінчується на «ський». Литвинов, пам'ятаю, показував мені це листування і з едкою іронією запитав, чи призначив він Харків і мене українським радником тільки тому, що моя прізвище закінчується на «ський»? Я згорів і відповів, що він, Литвинова, даремно вважають виявленим великодержавником і русотямом і що якщо він вирішує говорити зі мною по цьому питанню в такому тоні, то я віддаю перевагу лишити себе такого задоволення, як розмова з Литвиновим. Литвинов поспішив перетворити своє зауваження в жарт, але тут же сказав, що колегія Наркоміндела вирішила задовольнити бажання України і призначити українського представника в Берліні на посаду... секретаря консульського відділу при посольстві. Так незвичайно трактували Конституцію Радянського Союзу в Наркомінделі. Замість заступника посла Україна отримала... канцеляриста в одному з відділів посольства. В цьому питанні, коли мова йшла про Україну, ліва нога Крестинського виявилася сильніше радянської Конституції. Крім того, Наркоміндел завжди заспокоював, і тепер ще заспокоює, Харків тим, що в разі відновлення стосунків... Румунія Україна зможе висунути свого кандидата в парламенти в Бухарест.

В 1924 р. становище українців в Польщі було ще гірше їх становища в Радянському Союзі. Консервативні уряди національних демократів, здавалося, мали на меті привести українців до стану повного відчаю. Безглузді циркуляри варшавського міністерства внутрішніх справ, копіювавши гірші зразки творчості петербурзьких бюрократів царського часу, приводили Восточну Галичину, Волинь і Поділля до стану неперервного кипіння. Особливо гостро було невдоволення в колах української молоді, не маючи можливості навчатися в українському університеті. Це викликало життя появи таємного українського університету в Львові, студенти якого стійко і мужливо слухали лекції в погребах, в сараях, на чердаках, в майстернях, – всюди під загрозою миттєвого появи поліції, розгону і арешту. Я знаю мало випадків такої стійкої боротьби за національну культуру, яку вели ці юні українські студенти, і вона робить честь народу, якому така молодь.

Но эта же молодежь, как и украинское крестьянство, придавленное тяжелым налоговым прессом Владислава Грабского, лишаемое национальной школы, лишаемое элементарных прав, гарантированных польской конституцией, стремилось развивать борьбу, переводя ее в формы, выходящие за рамки польской государственности. Харьков и Москва упорно хотели использовать это недовольство и превратить его не только в постоянное национальное движение, угрожающее целостности польского государственного организма, но и вызвать серьезное вооруженное восстание, особенно на Волыни и в Галиции. Кое-кто из руководителей советской политики мечтал о том, чтобы использовать такое восстание на манер знаменитой инсценировки Орджоникидзе, захватившего демократическую Грузию. Высказывались соображения (их особенно поддерживал покойный Фрунзе, игравший, не в пример ничтожному Ворошилову, большую роль в Политбюро), что под шумок такого восстания можно нанести Польше короткий военный удар, дойдя до линии Буга и закрепившись на ней, то есть восстановить линию Керзона. Главная работа с этой целью производилась органами Разведупра, создавшими вдоль польско-советской границы ряд специальных пунктов. Эти пункты, во главе которых одно время стоял талантливый красный генерал Семенов (это был одессит, по фамилии Шалит), создали на польской Волыни большую боевую организацию, включавшую в свои ряды около десяти тысяч человек. Организация эта была создана по военному образцу: она делилась на полки, батальоны и роты, которые должны были служить кадрами развернутых повстанческих частей после первых успехов восстания. Всю работу по созданию этой организации провел Разведупр с согласия и под руководством Фрунзе, причем, как во всех, впрочем, странах, советское военное министерство и не подумало согласовывать этого вопроса с Комиссариатом иностранных дел. Помимо этой большой подпольной организации, Разведупр создал несколько диверсионных отрядов, переходивших с советской территории на польскую и там занимавшихся вооруженными нападениями. Один из таких отрядов состоял под начальством некоего Хмары, легендарного смельчака, наводившего ужас на польскую полицию. Вскоре, однако, Хмара, действовавший как идейный украинский патриот, заметил, что и на советской Украине положение украинцев не совсем блестяще, и начал производить нападения не только на польские, но и на советские государственные

учреждения. Он погиб в бою с кавалерийским отрядом войск ОГПУ, на которых он наводил такой же ужас, как и на польскую полицию.

4

Ко мне, как украинскому советнику, приходили многие украинские депутаты сейма и сената. Некоторые из них разделяли очень радикальные политические воззрения и вскоре перешли в коммунистическую фракцию сейма. Другие были очень умеренными по своим политическим взглядам, но их элементарные национальные права попирались самым грубым образом, и они приходили часто ко мне жаловаться на тяжелое положение украинского населения в Польше и просить советов политического характера. Не скрою, что я чувствовал себя в большом затруднении. Харьков и Москва предписывали «раздувать украинскую ирреденту» во что бы то ни стало. Я же прекрасно понимал, что означало такое «раздувание» ирреденты. Оно означало, в конечном счете, вооруженное восстание против Варшавы, а мне было известно лучше, чем кому-либо другому, что такое восстание, бессмысленное политически, будет также обречено на неудачу и с военной стороны. Я хорошо знал, что Москва не пойдет на войну с Польшей, несмотря на идею Фрунзе о «коротком» военном ударе, и все эти люди, приходящие ко мне за советом, бесцельно погибнут вместе с десятками тысяч украинских крестьян. Крах такого восстания вызвал бы окончательное и длительное торжество реакции в Польше с той же исторической неизбежностью, с какой крах польского восстания 1863 г. вызвал длительный период самой оголтелой реакции в России. Я давал поэтому, вопреки имевшимся у меня директивам, советы вести борьбу за свободу развития украинской культуры в рамках польской государственности и за самую широкую областную автономию для украинских земель в Польше. И когда я теперь оглядываюсь на эту часть своей работы, я горжусь тем, что помог сохранить украинские политические кадры в Польше. Сейчас, в изменившихся условиях, их борьба за свободную украинскую культуру и за широкую областную автономию начинает уже давать осязательные результаты и ведет к сотрудничеству украинской и польской демократии. Это сотрудничество не только обещает украинскому населению Польши широкую областную автономию, но оно же указывает правильные пути украинцам по ту сторону границы, угнетаемым азиатским кнутом правительства

Сталина. Эти пути лежат в объединении украинской и русской демократии, в борьбе с диктатурой Кремля. В будущей демократической России свободная Украина должна будет иметь полную автономию в своей национальной и политической жизни...

Кроме меня, украинской работой в посольстве ведал специальный украинский помощник эмиссара Коминтерна. Сначала таким помощником был Максимович, тепер исключенный из коммунистической партии Украины за принадлежность к оппозиции Шумского. После отъезда Максимовича, деятельность которого была разоблачена польской полицией, украинским отделом Коминтерна в Варшаве ведал бывший офицер австрийской армии Репа, занимавший формально должность секретаря консульского отдела. Коммунистические депутаты-украинцы были непосредственно связаны с Максимовичем, который пользовался среди них громадной популярностью. Максимович был действительно на редкость честный и искренний человек и умел совмещать коммунистические убеждения с правильным пониманием украинских чисто национальных интересов. Он имел поэтому постоянные неприятности с Москвой и, не будь его вынужденного отъезда по требованию министерства иностранных дел, ему пришлось бы уехать по требованию Коминтерна.

Его преемник, Репа, был тоже очень честным, но гораздо меньшего масштаба работником. Он воздерживался от самостоятельных шагов в серьезных вопросах. В этих случаях он почти всегда приходил ко мне за советом. Благодаря этому удалось предотвратить восстание на Волыни в конце марта 1925 г. Я помню, как в середине марта Репа явился ко мне с чрезвычайно встревоженным видом и сообщил, что к нему пришли коммунистические депутаты-украинцы Приступа и Войтюк. Эти депутаты рассказали ему, что подпольная повстанческая организация получила приказ с советской территории начать восстание к концу марта, как только вскрыются реки, и польскому правительству будет трудно действовать в этом районе военными частями. Организация привела уже свои отделы в боевую готовность. Выступление назначено на 25 марта. По всем деревням составлены списки лиц, подлежащих уничтожению: польских помещиков, чиновников, полицейских, некоторых украинских умеренных политических деятелей. Восставшие имеют намерение взорвать железнодорожные мосты, «чтобы окончательно отрезать этот район от остальной Польши».

После восстания предполагается объявить польскую Волинь независимой республикой и организовать Совнарком. Приступу и Войтюку имели обещание Разведупра немедленно же после начала восстания перебросить две дивизии под видом повстанцев и тем дать возможность новой «независимой» советской республике организовать свою армию. К Репе депутаты явились со списком членов Совнаркома (во главе его они предполагали поставить Марко Луцкевича) для согласования.

Снова, в который уже раз, мне пришлось столкнуться с очередной авантюрой. Я заявил Репе, что категорически предлагаю ему отправить Приступу и Войтюка назад, чтобы объявить об отмене восстания. При этом я добавил, что возлагаю на Репу всю ответственность, если восстание произойдет, и что он будет отвечать головой. Наркоминдел был немедленно извещен об этой аванюре. Поднялся скандал. Военный комиссариат сваливал всю вину на Семенова, который был смещен и, по партийному суду, исключен из партии и, конечно, потом восстановлен.

Польские власти заметили деятельность военной организации на Волини после этой попытки, так как приготовления к восстанию происходили почти открыто. Вскоре начались массовые аресты членов организации, а заодно и случайных людей, не имевших к организации никакого отношения. Было арестовано несколько тысяч человек. Среди них много молодежи, даже учеников средних школ. Летом 1925 г. организация прекратила свое существование. Остатки ее были распущены. Сохранили только несколько боевых террористических дружин для индивидуальных актов и для отдельных диверсионных выступлений. Одной из таких дружин был убит в 1927 г. атаман Оскилко...

5

По своей украинской работе в Варшаве мне пришлось также быть в курсе дела Тютюнника. Украинское ГПУ, получившее приказ во что бы то ни стало обезвредить Тютюнника, которого они считали, и не без основания, одним из опаснейших врагов, придумало следующую комбинацию. Агенты напали на след небольшой тайной украинской повстанческой организации, называвшейся «Верховна вийськова рада». Вместо того, чтобы арестовать членов этой организации, агенты проникли в ее состав, заполнили все ее органы и фактически

захватили организацию в свои руки. Затем они послали одного из руководителей этой организации (не агента украинского ГПУ и вдобавок лично известного Тютюннику человека) с поручением связаться с Тютюнником для контакта в работе и пригласить его на Украину для тайного объезда организации. Тютюнник, очень опытный конспиратор, послал сначала одного из своих помощников. Тот объехал «организацию», имевшую разветвления по всей Украине, пришел в восторг и сообщил Тютюннику по возвращении, что организация очень серьезная и что ей можно вполне доверять. Больше того, по его мнению, организация могла начать развертывание для повстанческой борьбы. Однако руководители организации требовали настойчиво личного приезда Тютюнника для непосредственных указаний. Тютюнник колебался сначала, но затем решил. Он перешел советскую границу в условленном пункте. Не успев сделать несколько шагов, Тютюнник был схвачен, причем ему сразу же заткнули рот, чтобы крик его не был слышен на польской территории, и отвезен в Киев, а затем в Харьковское ГПУ. После этого началась борьба между Харьковом и Москвой по вопросу о судьбе Тютюнника. Дзержинский категорически настаивал на его расстреле. Харьков же (это был период расцвета «украинизации») считал, что Тютюнника можно «приручить» и использовать. В тюрьму, где содержался Тютюнник, являлись некоторые крупные украинские коммунисты и часами разговаривали с ним, рассказывая о курсе «украинизации». Эти визиты закончились тем, что Тютюнник заявил о своем полном раскаянии, о желании работать с украинской советской властью и о разделении им основных принципов работы коммунистов на Украине. Тогда Политбюро коммунистической партии Украины постановило просить московское Политбюро о помиловании Тютюнника. После длительной дискуссии вопрос был решен положительно. Тютюннику сперва все же не доверяли. Он жил несколько месяцев под постоянным наблюдением. Затем ему предоставили ответственную должность помощника начальника и преподавателя школы красных офицеров, поручив ему читать курс «Стратегия и тактика гражданской войны». Я помню, как я встретил его на улице в Харькове в 1925 г. и спросил, что он делает. Он ответил с иронической усмешкой: «Викладаю лекції по бандитизму» («читаю лекции по бандитизму»). После «лекций по бандитизму» Тютюнник был переведен на работу в кооперацию, где он занимал ответственную должность.

Однако уже с 1928 г. его настроение стало резко ухудшаться. Новая политика Сталина, заостренная специально против крестьянства, не могла не отразиться и на Украине. Она проявилась в первую очередь в полной отмене даже той куцой автономии, которая еще существовала. Единственный самостоятельный хозяйственный комиссариат – Комиссариат земледелия – предложено было уничтожить и передать в ведение Кремля. Тютюнник начал заражаться оппозиционными настроениями и весной 1929 г. в одном частном разговоре сказал, что при такой политике советская власть на Украине неминуемо падет и будет заменена фашизмом. Об этом разговоре сообщили в ОГПУ. Тютюнника немедленно арестовали, отправили в Москву и там тайно расстреляли по личному приказу Менжинского.

В связи с моей украинской работой я не могу не вспомнить еще одного случая расправы в Москве с видным украинским работником. В харьковском Наркоминделе работал в качестве начальника пресс-бюро, а одно время и в качестве заместителя уполномоченного Наркоминдела некто Петренко, бывший украинский социал-демократ, перешедший в 1920 г. в коммунистическую партию. Петренко был одним из лучших работников украинского Наркоминдела. Он пользовался полным доверием уполномоченного Наркоминдела Шлихтера, часто замещал его и участвовал в заседаниях украинского Совнаркома с правом совещательного голоса. Но с 1927 г. Петренко попал под подозрение. За его перепиской начали следить. В 1928 г. Петренко был арестован и отправлен в распоряжение Московского ОГПУ, через неделю тайно расстрелявшего его по обвинению в переписке с украинскими социалистами за границей. Протест украинского Совнаркома был оставлен без всяких последствий.

Такой вид имеет сталинская «автономия» на Украине. Членов украинского правительства расстреливают тайно, без суда... в подвалах...

[...] ³⁵⁸

Перша публікація: Беседовский Г. На путях к термидору. – Париж: Международное литературное агентство, 1930.

Друкується за вид.: Беседовский Г. З. На путях к термидору. – М.: Современник, 1997. – (Жестокий век: Кремлевские тайны). – С. 121–129.

³⁵⁸ Докладніше про Г. Беседовського див., напр.: Генис В. Л. Григорий Зиновьевич Беседовский // Вопросы истории. – 2006. – № 7. – С. 37–58.

№ 133

*Спогади М. Гнатюка**«Перші кроки української радянської дипломатії»
про діяльність Посольства УСРС у Варшаві 1921–1923 рр.*1969 р.³⁵⁹

Коли, завдяки героїчним зусиллям бійців Червоної Армії, стало ясно, що антирадянська кампанія буржуазно-поміщицької Польщі, підбурюваної міжнародним імперіалізмом, приречена на провал, постало питання про укладення миру з Польщею. Для здійснення цього завдання до м. Риги були направлені дипломатичні делегації від РРФСР та УРСР.

12 жовтня 1920 р. російсько-українська радянська делегація, до якої входили А. А. Йоффе, С. М. Кіров, Д. З. Мануїльський та Л. Л. Оболенський, підписала договір про перемир'я і прелімінарні умови миру з польською делегацією, очолюваною Яном Домбським.

Відразу ж після цієї важливої міжнародної події там же у Ризі почалися переговори про умови мирного договору. Зрештою, після довгих зволікань з боку представників буржуазної Польщі, 18 березня 1921 р. було укладено мирний договір. Від імені Радянських республік його підписали А. А. Йоффе, Я. С. Ганецький, Е. Й. Квірінг, Ю. М. Коцюбинський, Л. Л. Оболенський. Цей договір знаменував собою велику перемогу ленінської миролюбної зовнішньої політики і завдав відчутного удару по зовнішньополітичній блокаді, за допомогою якої імперіалістична Антанта намагалася задушити молоду Країну Рад.

Квітнева сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, що проходила в Харкові, ратифікувала договір.

Після його ратифікації заінтересовані держави відразу ж приступили до організації дипломатичних представництв.

Насамперед була створена мішана репатріаційна комісія, до складу якої входили представники від РРФСР, УРСР та Польщі. Вона займалася звільненням з таборів і поверненням на батьківщину червоноармійців, що потрапили в полон під час воєнних дій. У обов'язки комісії входила також репатріація інтернованих на території Польщі солдатів

³⁵⁹ Дата публікації.

і офіцерів білих армій та цивільних осіб, що в силу різних причин опинилися в цій країні.

Російсько-українська делегація (РУД), що входила до мішаної репатріаційної комісії, розмістилася на вулиці Злотій, у готелі «Брістоль», а незадовго перед приїздом радянських представників перейшла на вулицю Хмільну, до готелю «Ройяль». РУД виконувала свої обов'язки з травня 1921 р.

З приїздом представників РРФСР та УРСР, робота по репатріації поступово перейшла до консульств. Частина працівників РУД також була введена до штатів консульств. В обов'язки радянських дипломатів входило відвідання таборів, де утримувалися інтерновані частини білих армій та емігранти; організація відправки на батьківщину репатріантів; розміщення їх у пересильних (карантинних) таборах, розташованих у Повонзках (околиця Варшави), Ровно, Підволочиську та Стубцях.

Український Радянський Уряд приступив до організації повноважного представництва у Польщі відразу ж після ратифікації мирного договору. Організація та посилка українського радянського посольства до Польщі мала величезне значення не тільки з огляду на зміцнення державних зв'язків між сусідніми країнами, але й передбачала завдати нищівного удару різним самозваним «місіям» та «представництвам», створеним за кордоном під час громадянської війни контрреволюційними урядами українських буржуазних націоналістів усіх мастей.

Підбором кадрів до повпредства УРСР, починаючи з травня 1921 р., займалися безпосередньо ЦК КП(б)У та уряд республіки. Щоденно в будинок на розі вулиць Чернишевського та Басейної (нині вулиця Андрія Іванова) у Харкові приходили кандидати, направлені наркоматами, громадськими та партійними організаціями. Всі вони якнайкраще виявили себе на фронтах громадянської війни і на роботі по організації та зміцненню Радянської влади. Дехто вже мав досвід роботи у апараті Наркомзаксправ (Поліщук, Сірик, автор цих рядків та ін.).

Потрібно було у найкоротший час вивчити кожного з цих людей, виявити його здібності і знання, визначити його місце в апараті посольства. З цією метою повпред, радник та секретарі проводили бесіди з кожним кандидатом до штату посольства.

Після розподілу відібраних кандидатур за штатним розкладом стало питання про їх екіпірування. Попереду була Західна Європа, а більшість з прибулих була вдягнута в старі солдатські гімнастюрки або косоворотки, у залатаних подертих штанах. Дехто носив матроські тільняшки та старі бушлати. Жінки, особливо друкарки, носили сукні, виготовлені з рядна, мішкловини, на ногах майже у всіх були різні старі обноски – черевики, чи навіть «дерев'яшки» на босу ногу.

За завданням уряду на Харківській фабриці ім. Тінякова для кожного працівника посольства був терміново виготовлений парадний одяг – костюми, верхні сорочки з комірцями, черевики, капелюхи, а також білизна, краватки, шкарпетки, для жінок – костюми, сукні, блузки, туфлі та ін. Коли все це було готове, здавалося, що можна вирушати в дорогу, але нам заявили: «Не поспішайте, хлопці! Треба почекати якихось повідомлень від поляків».

Нарешті, у двадцятих числах вересня 1921 р. всі газети оголосили, що українське посольство від'їздить до Польщі спеціальним посольським поїздом 9 жовтня 1921 р. Заспокоєні цим повідомленням, ми, не поспішаючи, готувалися до від'їзду. Але раптом, 2 жовтня 1921 р. (це якраз був вихідний день) о 10-й годині ранку до Наркомату закордонних справ викликали трьох співробітників посольства – Максимовича, Ладана та мене і наказали терміново підготувати для всіх співробітників закордонні паспорти. Всього треба було заповнити 65 бланків українською та французькою мовами. Коли документи були готові, їх підписав голова Раднаркому Української РСР [Х. Раковський], який водночас виконував обов'язки наркома закордонних справ. Після цього нас відпустили і попередили, щоб були готові до від'їзду на вокзал.

О 23-й годині всіх доставили на автомашинах на станцію Харків-пасажи́рський. Останніми перед самою відправкою прибїгли на перон Л. Е. Вовчик та Д. Л. Капка. Вони працювали на агітпоїзді, який саме повернувся до Харкова, і нічого не знали про від'їзд. Їх тут же на вокзалі попередили. Вони ледве встигли ускочити в вагони. Але тут раптом виявилось, що забули про телеграфістів. Тоді голова ВУЧК на своїй автомашині поїхав на Харківський центральний телеграф, зняв з нічного чергування трьох телеграфістів і доставив їх на вокзал. Після цього наш поїзд вирушив у дорогу.

Як відомо, у перший мирний рік Радянської влади на Україні діяло чимало куркульських та контрреволюційних банд. Вони чинили диверсії, вбивства, нападали на поїзди. Тому посольській поїзд та його пасажирів охороняли курсанти школи червоних старшин ім. ВУЦВК – у тамбурах вагонів та на тендері паровозу стояли кулемети. Поїзд супроводжували броньовики. На всіх станціях по шляху нашого слідування перони та привокзальні площі очищалися від сторонніх осіб, скрізь була посилена охорона. Далеко запівніч ніхто з нас не лягав спати, але попрокидалися дуже рано. Зранку усі почали примірювати парадні костюми та прасовані верхні сорочки з комірцями, яких ніхто ніколи не носив. Бухгалтер Вайншток (лише один він умів зав'язувати краватку) кепкував над нашою «безкультурністю». Вайншток прожив понад сорок років у Тернополі і, мабуть, ніколи не користувався такою популярністю й авторитетом. Кожен просив його відкрити секрет вузла. Скоро перед кожним стояла порожня пляшка або шклянка, на яких хлопці вчилися в'язати краватки, а Вайншток бігав по вагону, даючи вказівки. Під'їжджаючи до Києва, уже добра половина хлопців в'язала краватки самостійно, без сторонньої допомоги.

А блискучі рейки бігли все далі і далі на захід. Повз вікна заново пофарбованих у темно-синій та зелений колір вагонів з позолоченими ручками та поручнями, з величезними державними гербами й емблемами серпа та молота, пропливали похмурі від дощу ліси, смуги одноосібних ділянок. За станцією Кожанка, коли поїзд мчав крізь гущавину лісу, пролунало кілька пострілів. Начальник охорони пробіг по вагонах і попередив усіх, щоб не стояли біля вікон. Але більше подібних конфліктів, на щастя, не трапилося.

За умовами обміну посольствами, ми мали прибути на ст. Здолбунів, там пересісти у польські вагони і далі слідувати до Варшави, а польське посольство в нашому експресі – до Харкова.

Коли в Шепетівку, де зупинився наш ешелон, надійшли відомості, що польське посольство прибуло до Здолбунова, ми знову вирушили в путь, через польський кордон. Здолбунівський вокзал був оточений жандармерією і нікого ні в приміщення станції, ні на перон не впускали. Народу ж зібралося сила. Робітники цементних заводів та залізничного депо, прості мешканці прийшли зустріти й виявити свої симпатії першим дипломатам Радянської України. Але власті заборо-

нили їм навіть здалеку подивитися на вагони, прикрашені золотими державними гербами.

Надвечір усі співробітники українського посольства були запрошені до ресторану вокзалу на обід, влаштований польським посольством на честь українських дипломатичних представників.

Після обіду почався обмін поїздами, а опівночі ми виїхали на Варшаву. Після нашого розкішного експресу польські вагони здалися нам тісними й брудними. Наступного ранку за вікнами замайоріли стріхи рідних кожному з нас білих українських хат. Поблизу на полях та городах поралися люди, збираючи картоплю та буряки. Пригадувалося, як влітку 1920 р. саме в цих місцях мені довелося разом з моїм 396-им пластунським полком гнати білополяків на захід. До сліз стало боляче за наш трудовий народ, що залишився під ярмом польських панів.

Під'їжджаючи до Варшави, ми зупинилися на якійсь другорядній станції, де нас протримали цілих три години. Як потім виявилось, в цей час провадилися суперечки між міністерством закордонних справ і господарем готелю «Вікторія», який категорично відмовився виселити звідти петлюрівську «місію». У Варшаві наш поїзд загнали на запасні колії. Троє діб посольство перебувало у вагонах і лише після того, як делегація зв'язалася з Харковом і Наркомзаксправ України вжив відповідних заходів щодо польської місії, готель «Вікторія» було звільнено від петлюрівців, і ми перебралися у його приміщення.

З жовтня 1921 р. у Польщі почали функціонувати два радянських посольства – РРФСР та УРСР, а також Російсько-українська делегація по репатріації. Працювати доводилося в надзвичайно складній обстановці. Вороги Радянської держави докладали всіх сил, щоб зірвати її вихід на міжнародну арену.

Здавалося б, що підписаний 18 березня 1921 р. мирний договір з Польщею поклав край війні і відкрив широкі можливості для нормальних взаємовідносин. Здійснюючи миролюбну зовнішню політику, Країна Рад повернула Польщі історичні реліквії, документи, цінності, вивезені російськими царями та їх намісниками. Але буржуазно-поміщицький польський уряд на чолі з Пілсудським і надалі продовжував дотримуватися контрреволюційної політики щодо Країни Рад.

Навіть після підписання Ризького мирного договору з РРФСР та УРСР уряд Пілсудського одночасно зберігав вірність угодам, укладеним з контрреволюційними режимами та організаціями проти Країни Рад. Так, наприклад, не були денонсовані договори з петлюрівським режимом від 27 травня 1919 р. і серпнева угода 1919 р. про військову допомогу з боку буржуазної Польщі і відмовлення Петлюри від Східної Галичини за спільні збройні дії проти сил революції; угода від 21 квітня 1920 р., згідно з якою петлюрівський уряд відмовлявся від земель по річках Збруч та Прип'ять за відтворення буржуазно-націоналістичних банд на території Польщі. Уряд Пілсудського зберігав чинність військової конвенції про спільний наступ на Радянську Україну, укладеної 24 квітня 1920 р.

Контрреволюційні кубла розгорнули по всій Польщі шалену антирадянську агітацію. У Варшаві легально видавалася Савинківська газета «За Свободу». На багатьох вулицях Варшави були відкриті їдальні й кафе спеціально для емігрантів. Майже щоденно проводилися зборища білоемігрантів, на яких розроблялися провокації проти радянських представництв та їх співробітників.

У призначеному для розміщення українського радянського посольства готелі «Вікторія» містилася «місія» битого петлюрівського режиму. Сам Петлюра перебував в м. Тарнові разом з своїм «урядом». У каліських таборах було інтерновано залишки петлюрівських корпусів, готових у будь-який час виступити проти Радянської України. У варшавському готелі «Брістоль», на вулиці Злотій, відсиджувався посол неіснуючого гетьмана Скоропадського. В тому ж Каліші розмістилися в таборах білогвардійські козаці дивізії генерала Перемикіна, що потікали сюди після розгрому Червоною Армією денікінських військ. Там же оселився й «батько Махно» зі своїми головорізами. У Варшаві, Ченстохові, Каліші та інших містах знайшли притулок банди Савинкова, Булаховича та інших отаманів. Усі ці бандитські покидьки одержували допомогу від польських офіціальних урядових установ, за їх сприянням нападали на прикордонні міста та села Країни Рад.

Такі обставини створювали надзвичайні перешкоди для нормалізації взаємовідносин між Країною Рад і буржуазно-поміщицькою Польщею.

Співробітникам радянських посольств доводилося долати величезні труднощі. До кожного радянського дипломата і навіть працівників

технічного складу посольств були приставлені агенти дефензиви, які на кожному кроці провокували скандали і навіть арешти чи затримки. Так були заарештовані друкарка консульства Ланіна, завгосп посольства Поліщук, діловод Сірик і навіть віце-консул Максимович. Усіх їх потім звільняли і ретельно вручали перепошення від імені офіціальних органів. Після подібних ексцесів було вирішено поодинці в місто не виходити, а при виході з посольства реєструватися у чергового.

В надзвичайно складних умовах доводилося працювати й Російсько-українській делегації в мішаній репатріаційній комісії. Якщо звільнення з таборів наших військовополонених і повернення їх на батьківщину проходило без особливих ексцесів, то репатріація інтернованих на території Польщі солдатів і офіцерів контрреволюційних армій щоразу наштовхувалася на протидію властей. До того ж вирішення цього питання ускладнювалося тим, що у таборах відсиджувалися цілі військові частини з своєю внутрішньою жандармерією, контррозвідкою і навіть військовими судами. Виявлення будь-яких симпатій до Радянської країни з боку окремих солдатів викликало найжорстокіші покарання. Лише поодиноким сміливцям щастило перебратися через огорожу і звернутися безпосередньо до РУД або до російського чи українського радянських консульств.

Для прискорення репатріації часто практикувалися виїзди представників комісії та консульств безпосередньо у табори. Щоправда, майже кожного разу вони закінчувалися провокаціями, нерідко вчинялися бійки, під час яких діставалося й делегатам. Але такі виїзди давали хороші наслідки. Поступово була репатрійована більшість рядового складу петлюрівських військ з каліського табору, а також значна кількість офіцерів, серед них генерали Мартинюк, Секіро та ін.

Відразу ж після розміщення Українського Радянського повпредства в готелі «Вікторія» почало функціонувати й консульство УРСР. Пригадую такий комічний інцидент. Наступного дня, після того, як ми приступили до роботи, до консульства забіг якийсь «батько-отаман», що був добре напідпитку, і почав вимагати від консула М. Попова грошей і зброї. Отаман слізно обіцяв, що він зі «своїми хлопцями вижене більшовиків» з «неньки-України», вважаючи, що в готелі й досі перебуває петлюрівська «місія». Довелося випроваджувати цього «прохача».

Одним з основних завдань консульства був розгляд численних справ з визначенням громадянства. Протягом громадянської війни

чимало підданих колишньої царської Росії опинилося на території Польщі, переважну більшість таких громадян склали представники як української, так і російської буржуазії. Серед цих осіб були колишні чиновники, інтелігенти (вчені, інженери, лікарі, артисти, адвокати та ін.). Більшість з них влаштувалося на будь-яку тимчасову роботу, аби забезпечити собі напівголодне існування. На початку 1923 р., коли в Польщі виникла промислова криза, становище цих переміщених осіб значно погіршилося. Польські правителі та підприємці масами виганяли з роботи усіх вихідців з Росії та України. Викинуті на вулицю емігранти шукали порятунку в радянських представництвах.

Одним з перших до консульства УРСР прийшов колишній голова чернігівської міської управи. Він плакав, благав, щоб його репатріювали на батьківщину. Заспокоений, він розповів, що, діставшись до Варшави, довго не міг влаштуватися на роботі навіть двірником. Зрештою йому вдалося влаштуватися скрипалем в оркестрі одного варшавського ресторану. Але з настанням безробіття його, як російського громадянина, викинули на вулицю. Довелося заробляти на шматок хліба ремонтом старих чобіт. «Подивіться на мої руки, – благав він, простягаючи просмолені шевською смолою, порізані дратвою долоні, – хіба вони схожі на руки музиканта-скрипаля?» Консульство допомогло йому репатріюватися на Україну. Таких випадків було безліч.

Пригадую ще один цікавий інцидент. Навесні 1923 р. до українського консульства завітала дружина Нестора Махна. Від імені свого чоловіка вона заявила, що Махно бажає повернутися на Україну, але ставить при цьому цілком конкретні умови. Одержавши бланки анкет, відвідувачка вирушила назад у Каліш, де в таборі для інтернованих перебував Махно разом з своїм «штабом». На 10-й день вона повернулася до Варшави і вручила консулові цілу декларацію на ім'я Радянського уряду, а також заповнені анкети і фотокартки. В декларації Махно вимагав легалізації на Україні анархістської партії, звільнення всіх анархістів з тюрем, а також гарантій недоторканості їм і особисто йому – Махну; права на видання газети «Набат». Цей кривавий бандит навіть поставив вимогу, щоб анархісти мали представництво в усіх радянських організаціях. Всі документи — «декларацію», заповнені анкети з фотокартками, консульство надіслало в Наркомзаксправ України. Президія ВУЦВК розглянула цю «декларацію» і заборонила Махнові та його бандитам в'їзд на Україну. Справа була вичерпана.

Великий обсяг роботи консульству УРСР доводилося виконувати у зв'язку з оформленням актів громадянського стану, розшуками й пересилками документів та іншими послугами. Найбільше часу забирали розшуки родин і знайомих як у Польщі, так і в Країні Рад. Якось навіть довелося розшукувати дружину французького прем'єр-міністра Едуарда Ерріо, яка ще до імперіалістичної війни виїхала на лікування до Вінницької психіатричної лікарні. Після тривалих розшуків було встановлено, що дружина Ерріо померла у лікарні і похована на кладовищі під Вінницею.

Часто до консульства зверталися вигнані з Росії та України буржуї, власники підприємств, які вимагали повернути їм майно, або цінності, конфісковані свого часу на користь революції.

Надовго залишилася в пам'яті усіх співробітників посольства УРСР зустріч з радянською делегацією, що поверталася через Варшаву з Генуї на Батьківщину у травні 1922 р. Вскладчину було організовано товариську вечерю. Г. В. Чичерін сердечно прийняв наше запрошення і провів з нами весь вечір. Багато розповідав про Генуезьку конференцію і міжнародне становище. Розпитував майже кожного про роботу і труднощі. Після вечері, коли подали чай, усі співали українських народних пісень, які дуже сподобалися Георгію Васильовичу. На прощання він потис усім руки і щиро дякував за теплий товариський прийом.

Тяжкий період для співробітників посольства настав після вбивства першого президента Польщі Нарутовича – 22 грудня 1922 р., а також після арешту в Москві групи контрреволюційних католицьких священників, викритих органами ВЧК. По всій Варшаві реакція разом з духовенством організовувала мітинги, погроми, грабежі, п'яний чорносотенний натовп підступив і до українського представництва. Поліція, що охороняла посольство, розбіглася. Лише після того, як на вул. Ясну, де розміщувався готель, прибув загін кіннотників з особистою охороною президента, п'яний натовп було відтіснено від посольства.

З утворенням Союзу РСР і передачею йому усіх повноважень в галузі зовнішньополітичної діяльності союзних радянських республік відпала необхідність утримання в Польщі штатів двох посольств. На зміну їм було утворене єдине повноважне представництво Союзу РСР.

Очолив його Л. Л. Оболенський, а одним з секретарів посольства був призначений автор цих рядків.

3 січня 1924 р. Л. Оболенський вручив президентові Польщі Войцеховському вірчі грамоти вже як повпред СРСР. В історії радянсько-польських відносин розпочався новий період.

Надруковано: *Український історичний журнал*. – 1969. – № 5 (98). – Травень. – С. 110–116.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

агітпроп	– відділ агітації та пропаганди, завідувач відділу агітації та пропаганди
акад.	– академік
арк.	– аркуш
ББ	– Безпартійний блок співпраці з урядом (Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem)
Бюробин	– Бюро по обслуговуванню иностранных представительств
виконком	– виконавчий комітет
ВКП, ВКП(б)	– Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков)
внешторг	– Наркомат внешней торговли
врид	– временно исполняющий должность
ВСНХ	– Высший Совет Народного Хозяйства
Вукоопспілка	– Всеукраїнська кооперативна спілка споживчих товариств
ВУОКС	– Всеукраинское общество культурной связи с заграницей
ВУТОКЗ	– Всеукраїнське товариство культурного зв'язку з закордоном
ВУФКУ	– Всеукраїнське управління у справах кінематографії та фотографії НКО УССР
ВУЦВК	– Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів
ВУЦИК	– Всеукраинский Центральний Исполнительный Комитет Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов
ВУЧК	– Всеукраинская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем
ВЦИК	– Всероссийский Центральний Исполнительный Комитет
ГДА СБ України	– Галузевий державний архів Служби безпеки України
Генконсул	– Генеральный консул
Генконсульство	– Генеральне консульство

ГК ДП	– Головна команда Державної поліції II Речіпосполитої
г-н	– господин
ГО	– губернский отдел
Головсоцвих	– Головне управління соціального виховання і політичної освіти дітей Наркомату освіти УССР
ГПУ	– Государственное политическое управление
гр.	– громадянин
губадминотдел	– губернский административный отдел
губгоруправление	– губернское и городское управление
губком	– губернский комітет
Губкопис	– Губернский комитет охраны памятников искусства и старины
Губотуправ	– отдел управления губернского исполнительного комитета
Губполитпросвет	– губернский политико-просветительный комитет
ДВУ	– Державне видавництво України
Держплан	– Державна планова комісія
див.	– дивись
док.	– документ
ДПУ	– Державне політичне управління
ДТВ	– дорожно-транспортний відділ
Експраввідділ	– економічно-правовий відділ
жилотдел	– жилищный отдел
зав. ·	– завідувач
Завконсвідділ, завконсвідділом	– завідувач Консульського відділу
Закордот	– Закордонний відділ ЦК КП(б)У
Замнаркоминдел	– заместитель народного комиссара иностранных дел
заст.	– заступник
ЗБД	– Закордонне бюро допомоги Комуністичній партії Західної України
ІНО	– Інститут народної освіти

КГБ	– Комитет государственной безопасности
км	– кілометр
КОГПУ	– Киевский губернский отдел ГПУ УССР
Комінтерн	– Комуністичний Інтернаціонал
Консвідділ (Конзвідділ)	– Консульський відділ
Консчастина	– Консульська частина
КП(б)У	– Комуністична партія (більшовиків) України
КПЗУ	– Комуністична партія Західної України
КПП	– Комуністична партія Польщі
КПСГ	– Комуністична партія Східної Галичини
КПУ	– Комуністична партія України
КРО; КРО ГПУ УССР	– Контрразведывательный отдел ГПУ УССР
кс.	– ксьондз
ЛНВ	– Літературно-науковий вістник
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МЗС	– Міністерство закордонних справ
мк	– марка польська
млн	– мільйон
МОПР	– Международная организация помощи революционерам
нарком	– народний комісар
Наркоминдел	– Народный комиссариат иностранных дел
Наркомторг	– Народний комісаріат торгівлі
НКВД	– Народный комиссариат внутренних дел
НКЗС, НКЗаксправ,	– Народний комісаріат закордонних справ
Наркомзаксправ	
НКІС	– Народний комісаріат іноземних справ
НКО, Наркомос	– Народний комісаріат освіти
НКПС	– Народный комиссариат путей сообщения
НКФ	– Народный комиссариат финансов
НТШ	– Наукове товариство імені Шевченка у Львові
о.	– отець
ОГПУ	– Объединенное Государственное Политическое Управление
ОИК	– окружной исполнительный комитет

окружком	– округовий комітет
ОНО	– отдел народного образования
ОО	– особый отдел
оргвідділ	– організаційно-інструкторський відділ
особвідділ	– особливий відділ (енкаведистсько-чекістська структура)
ОУН	– Організація Українських Націоналістів
п.	– пан
партколегія	– партійна колегія
ПАТ	– Польське Телеграфне Агентство
п/г.	– прошлый год (прошлого года)
ПЗЗ	– Південно-західна залізниця
ПНР	– Польська Народна Республіка
ПОВ	– Польська Військова Організація (реальна)
ПОВ	– Польська Військова Організація («справа» – витвір ГПУ-НКВД)
повпред	– повноважний представник
Повпредство	– повноважне представництво
Політбюро, ПБ	– політичне бюро
Польгенштаб	– Польский Генеральный штаб
польделегация	– польская делегация
польдипкурсьер	– польский дипломатический курсьер
польмарка	– марка польська
ПольМінЗакСправ, польмінзаксправ	– Польське міністерство закордонних справ
Польпосольство	– Польское посольство
Польпра	– Польское правительство
польпредставители	– польские представители
ПольПредставительство	– Польское представительство
Польсекція	– польська секція
ППС	– Польська соціалістична партія
Предсовнаркома	– Председатель Совета Народных Комиссаров
ПУР	– Політичне управління Реввійськради Республіки
разведотдел	– разведывательный отдел

РАТАУ	– Радіотелеграфне агентство України
РВРР	– Революційна військова рада Республіки
Редкол.	– редколегія, редакційна колегія
РКП(б)	– Российская коммунистическая партия (большевиков)
РКЦ	– Римо-католицька церква
РНК	– Рада Народних Комісарів
РПК	– районний партійний комітет
РСДРП(б)	– Российская социал-демократическая рабочая партия (большевиков)
РСФСР	– Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика
РУД	– Російсько-українська делегація Змішаної російсько-українсько-польської комісії у справах репатріації
св.	– святий
СВУ	– «Союз Визволення України»
СВУ	– «Спілка Визволення України» (процес, організація)
СДКПіЛ	– Социал-демократия Королевства Польского и Литвы
СНК	– Совет Народных Комиссаров
Соввласть	– советская власть
совтерритория	– советская территория
СОО	– секретно-осведомительный отдел
СОЧ	– секретно-осведомительная часть
СПВ	– секретно-політичний відділ
спр.	– справа
СППУ	– Спілка радянських письменників України
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССПУ	– Союз советских писателей Украины
с/с; сексот	– секретный сотрудник
СССР	– Союз Советских Социалистических Республик
ст.	– станція

ст.	– стаття (артикул)
стр.	– стрілецький
Сх., сх.	– Східна [Галичина], східний
т., тов.	– товариш, товарищ
тво	– тимчасово виконуючий обов'язки
тис.	– тисяча
Торгпредство	– торговое представительство, торговельне представництво
УВО	– Українська військова округа – Український військовий округ
УВО	– Українська Військова Організація
УВО	– Українська Військова Організація («справа»), процес, організація – витвір ГПУ-НКВД)
УГБ	– Управление государственной безопасности
укргромадянство	– українське громадянство
УКНП	– Українська католицька народна партія
УКРОСТА [укроста]	– Всеукраїнське Бюро Російського Телеграфного Агентства
Укрпосольство	– Українське посольство (УССР)
Укрпра,	– Украинское правительство;
Укрсовправительство	Украинское советское правительство
УНДО	– Українське Національно-Демократичне Об'єднання
УНР	– Українська Народна Республіка
УпНКВТ	– Уполномоченный Народного комиссариата внешней торговли
УпНКЗС, УпНКЗСправ	– Уповноважений Наркомату закордонних справ;
	Управління Уповноваженого Наркомату закордонних справ
УпНКІД, УполНКІД	– Уполномоченный Народного комиссариата иностранных дел; Управление Народного комиссариата иностранных дел

Упрсоцвих	– Управління соціального виховання і політичної освіти дітей Народного комісаріату освіти УССР
УПСР	– Українська партія соціалістів-революціонерів
УРНГ	– Українська Рада Народного Господарства
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
усд	– українські соціал-демократи
УСДП	– Українська соціал-демократична партія
УСРР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка
УССР	– Украинская Советская Социалистическая Республика
ф.	– фонд
фінвідділ	– фінансовий відділ
ХГГМ	– Харьковская губернская и городская милиция
ЦВК	– Центральний Виконавчий Комітет
ЦДАВО України	– Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України	– Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДІА України	– Центральний державний історичний архів України
цит.	– цитується
ЦК	– Центральний комітет
ЦКК	– Центральна контрольна комісія
ЦКНМ	– Центральна комісія національних меншин при ВУЦВК
ЧК	– Чрезвычайная Комиссия («чрезвычайка»)
b. m.	– bieżącego miesiąca
dn.	– dnia
r. b.	– roku bieżącego
RP	– Rzeczpospolita Polska

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Аболтін Ємельян Я. 166
 Абрамзон 536
 Адамський 505
 Айзенбух Ісаак див. Калина Ігнатій Петрович
 Александров Григорій 408
 Александровський (власне Юкельзон) Михайло Костянтинович 403
 Алексеев Микита Олексійович 385
 Альбрехт 169
 Амменде Евальд (Ammende Ewald) 429, 432
 Анджейовський Йосафат (Йосиф) Антонович 374-376, 378, 382
 Андреев 501
 Андрушевич Франциск Антонович, о. 59, 405, 406
 Антонов-Овсієнко Володимир Олександрович 393
 Анчутін 539
 Аркадьєв М. П. 14
 Ауссем Володимир Християнович 293, 545
 Ашрафян Зармайр Андрійович 494
- Бабій Іван 484
 Бабінський Мечислав 46, 47, 51, 352, 355
 Бабус 123, 124, 129
 Бабюкова Дарія 427
 Бавикін Дмитро 89
 Базюк Олекса Стефанович, о. 423
 Бакстон Ноель (Buxton Noel Edward Noel) 421
 Балахович (власне Булак-Балахович) Станіслав 74, 558
 Балицький Всеволод Аполлонович 152, 244, 247, 251-253, 259, 260, 267, 447-450, 517, 518
 Баллович 488, 489
 Бандера Степан Андрійович 468, 484, 485
- Бандеревський 479
 Бандровська (власне Бандровська-Турська) Ева (Bandrowska-Turska Ewa) 463
 Баран Михайло Лукич 3, 4, 7
 Барановський Роман 425, 426
 Барановський Ярослав 478
 Барвенко Олеся 89
 Барвінський Василь Олександрович 30, 32
 Бардецький 168
 Баренбойм 114
 Бартошевич Йоахим 374
 Бассехес Олена 88
 Батрак М. Є. 383, 384
 Бачинський Михайло 415
 Бачинський Осип 89
 Бачинський Юліан 477, 478
 Беднарек Є. 56
 Белковец Лариса Прокопьевна 53
 Белковец Сергей Владимирович 53
 Бемко Володимир 486
 Бергер 58, 129, 452
 Бережницький Богдан Теофілович 32
 Березов Лазар Емануїлович 483
 Беренсон Леон 41, 99, 124, 125, 129
 Берзін (власне Берзінш-Зіемеліс) Ян Антонович 5, 6, 20, 31, 320, 330, 332
 Берлін 513, 514
 Берсон Ян Станіслав див. Отмар
 Бертинський 305, 307, 336
 Бессер Вілібальд 147, 148
 Бетлій Олена В'ячеславівна 39
 Белавін Віктор Платонович 249, 250
 Беседовський (Бесідовський) Гірш (Грицько; Григорій) Зелікович (Семенович; Зіновійович) 162, 165, 166, 174, 545, 552
 Бжезінський Збігнев 44
 Бжезінський Тадеуш 44
 Бжестовська Анеля 522, 523

- Бжестовська-Куліцька Марія
Адольфівна 521, 522
Бжестовський Станіслав Адольфович
522, 523
Бжостек 353, 354
Бистрицький А. А. 212, 213
Білас Василь 414
Біляк Степан 434, 476, 486
Біньковський див. *Bieńkowski*
Бірнобаум Мечислав 505-511, 515, 516,
519
Біскупський 194
Блаkitний (власне Елланський) Василь
Михайлович 63, 70
Блозовський Михайло 428
Богомолів Дмитро Володимирович
298
Богуслав Сергій Кирилович 527
Бойко Онисій 523
Борисенко 303, 304
Борисов 351
Бочковський 129
Бочковський Ольгерд Іпполит 431
Брабець А. М. 512
Браницька Марія 187
Братін 331, 333
Браун 488, 489, 495
Бреденко 56, 513, 517
Брейтігам (Бройтігам) Отто (*Bräutigam*
Otto) 306, 336
Бродовський 393
Брокдорф-Ранцау Ульріх (*Brockdorff-*
Rantzau Ulrich) 513
Броніковський 171
Брун Віктор Йосипович 196, 197, 203,
209, 214, 216, 223, 225, 229-231, 237,
241, 306, 307, 318, 320
Брук Соломон Соломонович 500, 503
Буданов 453
Будалин Сергій Феоктистович 215
Бузько 295
Буковський Ян 188, 191, 193-195
Букшований Осип Іванович (справжнє
ім'я та по-батькові Йосип Семенович)
296, 321, 403
Буняк Порфир 478
Бухарін Микола Іванович 308, 311
Бучко Іван, еп. 422, 427
Вайнштейн Яків Давидович 527
Вайншток Осип 89, 91, 556
Вальденберг С. 98, 129
Вальницька 481
Вальницький Кирило Михайлович
426, 480, 481
Вальчак (власне Пшибишевський) 355
Василевська 123
Василевська Ванда 379
Василевський 379
Василевський Леон (Васілевський
Леон) 72, 399, 401
Василенко Микола Прокопович 146,
148
Васильків див. Крілик Йосип
Васильович
Васиньчук (Васинчук) Павло 310
Васнецов 202
Вацек 505
Ващенко Іван Михайлович 373
Веденев 336
Величко А. 11
Величко Лев Ісайович 196, 214, 217,
218, 221, 302, 306, 307, 313, 331, 332,
458, 460, 465
Веліовейський Генрик (*Wielowieyski*
Henryk) 168, 188, 249
Венгліньський Михайло Степанович
227, 228, 237, 238, 248, 250
Венгліньський Степан 239, 240
Вербицький 170, 195
Вербський 169, 189
Вержанський Казимир Антонович 379
Веріго Ганна Ігнатіївна 210-213, 229,
230
Веріго Софія Вікентіївна 210- 213,
229, 230

- Веславський 193
 Вествалевич Мар'ян 19, 327, 329
 Вибрановський 187
 Вибранська (Вабринська) 454
 Винниченко Володимир Кирилович 63, 70, 306
 Вишиваний Василь див. Габсбург
 Вільгельм-Франц
 Вишневецький Костянтин-Теофіл Йосипович (Wiszniewski Konstanty Teofil) 89, 456
 Віднянський Степан Васильович 40
 Вінницький А. 144
 Віолек 505
 Вітос Вінцент 99, 103, 163
 Вноровський Владислав 505
 Вовчик Лідія Євгенівна 88, 555
 Возний Василь 480, 481
 Возний Іван 480, 481
 Возняк Михайло Степанович 391
 Войдат 114
 Войков Петро Лазарович 158, 298
 Войтюк Яків Семенович 549, 550
 Войцеховський Станіслав (Wojciechowski Stanisław) 562
 Волинець Степан 425
 Волошак (Волошук) Андрій Васильович 477
 Воробець 387
 Воронів (Воронов) Олекса Миколайович 487
 Ворончук Микола Родіонович 189, 195, 313
 Ворошилов Климентій Єфремович 547
 Воскобойникова 189
 Врангель Петро Миколайович 249
 Вратинський Олекса 90
 Врженець 202
 Вронська Тамара Васиївна 196
 В'ятрович Володимир Михайлович 56
 Гаврилів Мирослав Степанович 4, 7
 Гавронський Ян 511
 Гагемейер 488
 Гаєвська 370
 Галан (Геник) Ганна Іванівна 473
 Галан Ярослав Олександрович 472, 473
 Галлер Станіслав див. Haller Stanisław
 Галлер Юзеф 102
 Галлін Траян 16
 Гальчевський (Гальчевський-Войнаровський; псевд. Орел, Яків Правобережець) Яків Васильович 156
 Ганецький (власне Фірстенберг) Яків Станіславович 150-152, 155, 553
 Ганкевич Лев 431, 434, 484
 Ганський Станіслав Григорович, о. 59, 347-351
 Гвайтінг 430
 Гемпель Станіслав 510
 Гензер Міна 90
 Генис Володимир Леонідович 552
 Генке Андор 512, 513
 Генніх К. Я. 528, 529, 539
 Геродот, псевд. див. Івашин Дмитро
 Гирінова Михалина 124
 Гінзбург 58
 Гінтопф Генріх див. Кінтопф Генрик
 Гісем Олександр Володимирович 40
 Гітлер Адольф (Hitler Adolf) 53, 418, 419
 Гладилевич Іван (Адольф-Іван) Степанович 467
 Гладішовський Олександр 34
 Глінський Андрій Борисович 452, 456
 Гнатківська Дар'я 485
 Гнатюк Михайло Степанович 58, 59, 89, 105, 107, 114, 167, 178, 182, 525, 530-533, 537-539, 553
 Гнатюк Софія Степанівна 526
 Гнатюк Феоктист Степанович 526
 Годлевська-Куліцька Олександра 522
 Голенатий (власне Голінатий) Мелітон Іванович 480
 Голинський Михайло Теодорович 32, 319, 320

- Головченко 493
 Голуб, віце-консул 480
 Голуб 533, 538
 Голубович Всеволод Олександрович 75
 Голувко (Голуфко) Тадеуш (Hołowko Tadeusz) 10, 333, 334, 426
 Голуховський 142
 Гольдевський 251
 Гончаренко Євдокія 89
 Горбовий Володимир 484
 Гордон Володимир Михайлович 149
 Грабовський Владислав Матвійович 406
 Гречихін 502, 503
 Григор'єв М. 35, 297
 Григорчук П. С. 373
 Гріннер 169
 Грушевський 513
 Грушевський Михайло Сергійович 431
 Гуляков 245, 251
 Гуревич 223
 Гурська Ганна 124
 Гутман 370, 374-376
 Гуцалюк Василь Сидорович 233
- Габсбург Вільгельм-Франц (Вишиваний Василь) 431
 Гижа Іван 428
 Граап Карл 45, 295, 296, 305, 306, 313, 319
 Грабський Владислав (Grabski Władysław) 547
 Грабський Станіслав 361, 397, 400
 Гросскопф Георг Вільгельм (Grosskopf Georg Wilhelm) 53, 488, 494, 512, 513
 Гросскопф Ліда 494
- Дабудик Михайло 89
 Давтян Яків Христофорович 466, 472, 475, 483
 Дамберг 289
 Данилишин Дмитро 414
- Данильченко Олександр Петрович 38
 Данько М. див. Троцький Микола
 Дашкевич Роман-Микола Іванович 416, 469
 Декажевський 131
 Демидчук Семен 421, 437
 Демченко 381
 Демченко Микола Несторович 385
 Демчук Петро Іванович 410
 Денікін Антон Іванович 118, 171
 Детердінг Генрі (Deterding Henri Wilhelm August) 436
 Джугай Іван 433
 Джулинський Іван 386
 Дзержинська Катерина Інокентіївна 119
 Дзержинський Владислав Едмундович 117, 119
 Дзержинський Фелікс Едмундович 47, 119, 267, 268, 551
 «Дзись», псевд. див. Яскульський С.
 Дибчинська Галина див. Незбжицька Галина
 Дідушок 295
 Дмовський Роман (Dmowski Roman) 398
 Добжинський 170
 «Доброволець», псевд. агента ГПУ 353, 356
 Добродицький Микола Іванович 238, 260, 296
 Довбор-Мусніцький Юзеф 102
 Довгалевський Валеріан Савелійович 162
 Довженко Олександр Петрович 88
 Дольфус Енгельберт (Dollfuß Engelbert) 511
 Доманський 529, 538
 Домбський Ян 68, 69, 397, 400, 553
 Донцов Дмитро Іванович 34-36
 Дорожинський 187
 Дорошенко Володимир Вікторович 35
 Доценко Олександр 468

Дукельський 452

Дуткевич Юліан, о. 409

Ендрас Адам 123

Errio Едуард (Herriot Édouard) 431, 561

Євгенєв (власне Шептицький) Євген
Адольфович 172, 195, 316

Єжов Микола Іванович 56, 58

Єзерська 379

Єніч Віктор 195, 357

Єнютін Дмитро 89

Єременко (Зарецька) Таїсія Іванівна
40

Єрмолов 411

Єфремов Сергій Олександрович 7, 77

Ждан-Пушкін О. М. 65, 67, 72

Желіговський Луціян 74, 505

Жерен Люї 429, 430

Жилінський Болеслав (Żyliński
Bolesław), о. 59, 288, 289, 321

Жмігородський Юзеф, о. 371

Жук Андрій Ілліч 434

Жураковська Францишка 123

Забігайло К. С. 39, 66

Заблоцька С. Я. 204, 205, 207, 208

Заблоцький Іполит 122, 123, 131

Заблоцький Леон 59, 204, 206-208,
214-222, 225

Зайцев Федір Іванович 385

Закусило Йосип Якович 406

Залеський Август 20

Замойський Мауріцій 163

Заневський 332, 333

Заневські, подружжя 332

Западний (власне Кессельман) Семен
Ізраїльович 450

Запаринюк І. П. див. Тур Іван

Заремба-Скшинський Констати 32,
43-46, 59, 284, 285, 288, 291, 295, 300-
307, 312, 313, 315-322, 330-337, 339

Затонський Володимир Петрович 12,
57, 297, 385

Захаров 265

Заяць Михайло Михайлович 480

Зволінський 168

Зелінська 187

Зелінська Яніна див. Найдьонова
Єлена

Зіненко 479

Зінов 284, 285

Зінов'єв Григорій Євсейович
(Радомисльський; власне Апфельбаум
Овсій-Герш Аронович) 497

Злочевська 356

Зуєв 452

Зусель Юлія 123

Иделиович 215

Іванов Василь Тимофійович 216, 260

Івахів 427

Івашин Дмитро (псевд. Дмитро
Геродот) 437, 439

Івашкевич-Рудошанський Вацлав 102

Ільгін Вікентій Адамович, о. 130

Інніцер Теодор (Innitzer Theodor), кард.
432, 433, 435

Йосем Пінхус Анахамович 85-87

Йоффе Адольф Абрамович 65, 66, 68,
69, 71, 72, 397, 399, 400, 545, 553

Каганович Лазар Мойсейович 4, 6, 12,
14, 259, 261, 297, 308, 311, 320, 330,
444

Казакевич 497, 500

Кайзер А. 406

Калганов 540

Кален П. 419

Калина Ігнатій Петрович (власне
Айзенбух Ісаак) 447, 450

Калинович Володимир 477

Калінін Михайло Іванович 17, 324,
328

Калошин 519

Калюжний Наум Михайлович 4, 7

Камінська Регіна 168, 194

- Камінський 142
 Камінський Яків Зельманович 290, 351
 Канарський (власне Конарський) Сергій Михайлович 98, 108, 122, 126, 133, 150, 152, 155, 162, 166, 173, 232
 Канов В. 385
 Капка Д. Л. 555
 Капкунов Дмитро 88, 533
 Карахан (власне Караханян) Лев (Левон) Михайлович 150-155
 Карачевський Осип 479
 Каргут (Кархут) Василь-Володимир 479
 Карлсон Карл Мартинович (справжнє ім'я та по-батькові – Едуард Іванович) 315
 Карманський Петро Сильвестрович 477
 Карпейський Яків Львович 290
 Карський Михайло Андрійович (власне Краковський Мечислав Броніславович) 334
 Карханянц 356, 357
 Каршо-Седлевський Тадеуш 43
 Каршо-Седлевський Ян 43, 46, 47, 52-54, 56, 59, 402, 447-450, 458, 459, 461, 462, 464, 488, 489, 495, 511-518
 Кац 330, 336
 Квасневський Сигізмунд Карлович, о. 59, 290
 Квасниця Іван 431
 Квашонкин А. В. 48
 Квірінг (Quiring) Еммануїл Йонович 68, 70-73, 76, 78, 84, 184, 553
 Квятковська Надія 124
 Кедрин (Кедрин-Рудницький) Іван 394, 398, 417-419, 421
 Кедровський Володимир 433
 Келюс (Келюс-Доленго) Антоній, о. 348
 Кентій Анатолій Вікторович 196
 Керзон Джордж Натаніел (Curzon George Nathaniel) 399, 547
 Кернік Владислав (Kiernik Władysław) 397
 Кжечковська Станіслава 250
 Кжечковська Яніна 249, 250
 Кий, засновник Києва 258
 Кириченко Семен Трифонович 7-10, 12-21, 37, 297, 299, 323, 326-329, 345
 Кисельов Аркадій Леонтіївич (власне Кеслер Арон Лазарович) 491
 Кіллерог Михайло Маркович 496, 497
 Кільман 398
 Кінтопф Генрик 179, 247
 Кіров (власне Костриков) Сергій Миронович 553
 Кітіченко 521, 524
 Клайн 487
 Клейман 536
 Клехович 187
 Клименко Іван Євдокимович 4, 259
 Климчук Микола 45
 Клімов 55
 Клодт 224
 Кноль 370
 Кноль Роман (Knoll Roman) 306
 Кобилянська Ольга 35
 Кобилянський Казимир Іванович 406
 Кобулов Амаяк Захарович 537
 Ковалевський Микола Миколайович 446
 Ковальський Владислав Климентійович 406
 Ковський 319
 Козак 425
 Козачковська Софія Юліанівна 534-536
 Козик 486
 Козланюк Петро Степанович 472, 473
 Козловська 123
 Козловський Гнат 89
 Козловські, родина 123
 Кокін Сергій Анатолійович 56
 Колесса Любка 32
 Колесса Філарет Михайлович 391

- Кон Фелікс Якович **411**
 Коновалець Євген Михайлович **468, 479, 484**
 Копилов С. **14, 15**
 Копп Віктор Леонтіївич **410**
 Корецький Володимир Михайлович **39, 66**
 Корольков **198**
 Корпенко (Карпенко) А. А. **529, 539**
 Косіор Станіслав Вікентійович **57, 73, 385, 447, 458**
 Косіцький **216**
 Косцюшко Тадеуш **452**
 Косцялковський-Зиндрам Мар'ян **469, 476, 486, 487**
 Котарбінський Вільгельм Олександрович **202**
 Котляров **538**
 Котович Йосиф Андрійович **371**
 Коцегуб Гордій **89**
 Коциловський Йосафат, еп. **423, 428**
 Коцюбинський Юрій Михайлович (Юрко Варшавський) **9, 10, 20, 21, 29-31, 33, 299, 320, 333, 480, 553**
 Кошелева Л. П. **48**
 Кошелівець Іван Максимович **3**
 Кравців Богдан-Юрій **477, 487**
 Краєвський **352, 354**
 Красін Леонід Борисович **11**
 Крестинський Микола Миколайович **69, 73, 78, 545, 546**
 Кржечковська див. Кжечковська Яніна
 Кривець Юхим Хомич **382, 383**
 Криворучко Микола Миколайович **492**
 «Кривунь», псевд. **479**
 Кримський Агатангел Юхимович **24, 25, 77**
 Крипелько **335, 336**
 Кристер Арнольд Едмундович **146, 148**
 Крілик Йосип Васильович (псевд. Васильків) **402, 403, 410**
 Крутиков **72**
- Крушельницька Володимира Антонівна **441**
 Крушельницька Лариса Іванівна **441**
 Крушельницький Антін Владиславович **34, 36, 413-441, 478, 487**
 Крушельницький Богдан Антонович **441**
 Крушельницький Іван Антонович **441**
 Крушельницький Остап Антонович **441**
 Крушельницький Тарас Антонович **441, 470**
 Крушельницькі, родина **441**
 Кузнецов **530, 531, 533, 539**
 Кузьмінчик **501**
 Кузьмович Володимир **428, 476**
 Кулаковський **130**
 Кулик Іван Юліанович (справжнє ім'я та по-батькові Ізраїль Юделевич) **10, 11, 13, 29, 31, 32, 44, 45, 294, 313, 315-320, 330, 335, 336, 473**
 Куліковський М. **187**
 Куліцький Анатолій Антонович **521**
 Куліцький Антон Мартинович **521-524**
 Куліцький Григорій Антонович **521**
 Куліцький Мартин **522**
 Кульчицький (Кульчицький-Ґут) Євген **477**
 Кунделевич **193**
 Куницький Тадеуш (Kunicki Tadeusz) **40, 247**
 Куперман **453, 457**
 Курбас Лесь (Олександр) Степанович **481**
 Курилович **370, 371, 375, 376, 378**
 Курницька (Kurnicka) **492**
 Курницький Пйотр (Kurnicki Piotr) **46, 488-495**
 Куровський Конон Миколайович **406**
 Кухаренко **330**
- Лагода Ян (Łagoda Jan) **490, 491**
 Ладан Павло Степанович **89-91, 555**

- Лазаревич Іван 188
 Лазаренко Євдокія 90
 Лазаренко Микола 90
 Лазоріна 358
 Ланевський Станіслав (псевд.
 Павловський Станіслав) 179, 188, 248,
 249, 255-258, 358
 Ланіна-Максимович Клементина
 Антонівна 89, 402, 559
 Лансберг (Ландсберг) 123, 129
 Лапчинський Георгій (Юрій)
 Федорович 20, 21-28, 33-35, 341-346,
 362, 363, 431
 Лебединець Михайло Мусійович 4, 5,
 12, 13, 116, 167, 299
 Лебедь Микола Михайлович 484, 485
 Лебідь (Лебедь) Дмитро Захарович
 150, 152, 153
 Левинський В. 433
 Левицький Дмитро 413, 418, 419, 421,
 423, 428, 434, 440, 468, 475, 476, 486
 Левицький Кость 434
 Левін 410
 Левінський Ян Іполитович, о. 349, 350
 Лемик Микола 433, 434, 436
 Ленін (власне Ульянов) Володимир
 Ілліч 425
 Леонтович 381
 Леплевський Ізраїль Мойсейович 56,
 58
 «Лесько», псевд. 479
 Лехнер 305, 306
 Липа Юрій Іванович 34, 35
 Липинський В'ячеслав (Вацлав)
 Казимирович 437
 Лисак-Мельник 58
 Лисенко 295
 «Лисенко», псевд. таємного агента
 ГПУ 356
 Литвинов Максим Максимович (влас-
 не Валлах Меєр) 5, 47, 311, 450, 484,
 508, 545, 546
 Ліберович 129, 130
 Лівицький (Левицький) Андрій
 Миколайович 303, 356, 430, 487
 Лігський Костянтин А. 109-111
 Лінзенбарт (Linsenbarth) Ванда 129
 Ліповецький Ян 446
 Ліппоман (Liproman) Ян 169, 170, 187,
 189, 191, 193
 Лістопад Павло 54
 Літауер Стефан 196, 197
 Літман 511, 518, 520
 Ліцький 491
 Лозицький Володимир Сергійович
 196
 Лом (власне Попель Володимир
 Богданович) 483
 Лубош 486
 Лук'янова Л. 45
 Луцкевич Марко 550
 Луцький Остап 415, 421, 439, 486
 Любченко Микола Петрович (літ.
 псевд. Кость Котко) 255, 258
 Любченко Панас Петрович 56, 385,
 392, 393, 449, 450, 489, 490, 513-517
 Лянг Гаррі 430
 Львов 517
 Магідсон Фоль 89
 Маєр Стефан (Mayer Stefan) 53
 Мажецький Т. 129
 Мазаракі І. 142
 Мазепа Ісаак Прохорович 431
 Мазлах (власне Робсман) Сергій
 Михайлович 6
 Мазур 331-333
 Майковська Марія 365
 Майлов Олексій (справжнє ім'я Андрій)
 Павлович 433, 434, 436
 Майоров (власне Біberman) Михайло
 Мойсейович 385
 Майстренко Іван Васильович 10, 13
 Макаренко Антон Семенович 7
 Макаренко Микола Омелянович 144
 Макарушка Любомир 439, 486
 Макогін Яків 487

- Максимович (власне Саврич) Карл Авксентійович 45, 88, 178, 182, 183, 260-262, 287-289, 294, 296, 299, 302, 312, 313, 316, 321, 335, 402, 549, 555, 559
- Макух Іван 431
- Малішевський 189, 194
- Малюца Іван Іванович 484, 485
- Мануїльський Дмитро Захарович 397, 399, 400, 553
- Манцев Василь Миколайович 136
- Марітчак Олександр 389, 390, 434
- Маркевич, дипломатичний кур'єр 169-171
- Маркевич, учитель 370
- Марковський Людвіг Станіславович 535
- Маркушевський Альбін, о. 405
- Мартинюк Ілько Сильвестрович 559
- Марутчак Олекса див. Марітчак Олександр
- Марцинковський Роман Мар'янович 535
- Масарик Томаш Гарріг (Masaryk Tomáš Garrigue) 437
- Маслова Фекла 90
- Матусинський Єжи 46
- Матчак Михайло 427
- Махно Нестор Іванович 558, 560
- Мацейко Григорій Іванович 484
- Мацкевіч Станіслав 385, 386
- Мацяньський Карл 170
- Медведєв Олексій Васильович 4
- Межлаук С. 264, 265
- Менделєєв Дмитро Іванович 57
- Менжинський В'ячеслав Рудольфович 552
- Мигаль Роман 484, 485
- Михайловський М. К. 39, 66
- Михалинич Василь 486
- Мишуга Лука 433
- Міклашевський 452
- Міодушевський Йосиф (Юзеф) (Mioduszewski Józef), о. 50, 51
- Міткевич 488, 490-494
- Міхалівський 188
- Міхальський Єжи 103
- Міцкевич Адам (Mickiewicz Adam) 381
- Міцкевич Мечислав (Mickiewicz Mieczysław) 306
- Мовінкель (Mowinckel Johan Ludwig) 432, 435
- Мозгайський 354-356
- Моїсєєв 15
- Молотов (власне Скрябін) В'ячеслав Михайлович 3, 78, 308, 311
- Моляк Андрій 123, 168
- Морачевський Єнджей (Moraczewski Jędrzej Edward) 72
- Мосціцький Ігнаці (Mościcki Ignacy) 510
- Мосціцький Міхал 510
- Мотузко 330
- Мошинська 380, 381
- Мрак Олександр 486
- Мудрак Юліан 415
- Мудрий Василь 21, 22, 34, 418, 428, 439, 467-469, 475, 476, 486
- Мурашко 433
- Мурський 439
- Нагорний Іван Григорович 500, 503
- Назарук Осип 434
- Найдьонова Елена (Найденова; Зелінська Яніна) 247, 248, 251
- Нарутович Габріель (Narutowicz Gabriel) 137, 162, 169, 561
- Науіокайтис 340
- Науменко Кім Єлісейович 11, 12, 28, 38
- Неве Пій-Ежен (Neveu Pie-Eugène), еп. 289
- Невицька Ірена 477
- Нежанковська Ірена 483
- «Нео», псевд. агента ГПУ 354, 356
- Нефєдов 357
- Нефєдова (Зарембська) 357

- Нечаєва Ганна 90
 Невядомський Елігіуш (Niewiadomski Eligiusz) 162, 169
 Незбжицька (Дибчинська) Галина 353
 Незбжицький Антоні Єжи (псевд. Орський Віктор, Ришард Врага) 352, 353, 354-356, 358, 442
 Николаевич-Куряк 284
 Николай I (Романов) 272, 273
 Німчук Ів. 15, 16
 Ніссель Анрі див. Niessel Henri Albert
 Оболенський Леонід Леонідович 69, 158, 553, 562
 Оглоблин 265
 Около-Кулак Антоній (Okolo-Kulaк Antoni), о. 51
 Олег, київський князь 258
 Олізар 307
 Ольховий Володимир 486
 Омелянович-Павленко Михайло Володимирович 487
 Орчевський Станіслав (Oraczewski Stanislaw) 43, 306
 Орджонікідзе Серго (Григорій Костянтинович) 547
 Ординський В. 261
 Орліковський 370
 Орлов (Каган) Михайло Хрисанфович 458, 496, 497
 Осалатенко 479
 Оскілко Володимир Пантелеймонович 550
 Осоловський В. 337, 340
 Осоуленко 483
 Осендовський 332
 Островська 374, 375
 Островський 452, 456
 Островський Станіслав 12
 Отмар, псевд. (власне Берсон Ян Станіслав; Berson Jan Stanislaw; ps. Otmar) 442-446
 Павленко див. Омелянович-Павленко
 Михайло Володимирович
 Павліковський Владислав Казимирович 366, 369, 370
 Павловський Станіслав див. Ланевський Станіслав
 Павловський Тадеуш 403
 Палієнко Микола Іванович 149
 Паліїв Дмитро 388-390, 414, 416, 417, 426, 428, 467, 476, 477, 486, 487
 Панаф'є Гектор Андре 99
 Панейко Василь 438, 439
 Парашук Михайло 439
 Патак Станіслав 291, 312, 318, 334-336, 448
 Пачовський Василь Миколайович 34
 Певзнер 493, 513, 514
 Певний Петро 468, 469
 Пеленський Зенон 428, 432, 476
 Пелехатий Кузьма Миколайович 425, 480
 Перацький Броніслав (Pieracki Bronislaw) 413, 479, 484, 485
 Перемикін Борис 558
 Перетяцькович Вацлава 373
 Петлюра Симон Васильович 63, 71, 74, 118, 156, 284, 356, 398, 558
 Петренко Григорій Григорович 59, 263, 264, 266, 269, 284-287, 293-296, 300, 302-304, 306, 307, 312, 315-318, 321, 322, 335-340, 552
 Петрик Петро 479
 Петров (Петрів) Всеволод Миколайович 385
 Петровський (Зальберг; Zalberg) Адольф Маркович 56, 59, 466, 472, 474, 475, 483, 504-520
 Петровський Григорій Іванович 385, 494
 Петрушевич Євген Омелянович 153
 Печке 171
 Підгайний Богдан 485
 Пілацька Ольга Володимирівна 513

- Пілсудський Юзеф 57, 74, 99, 101, 102, 120, 136, 162, 163, 165, 170, 267, 308, 396, 397, 416, 424, 506, 510, 557, 558
 Пількевич 406
 Піотровська 357
 Плахтина 478
 Плохарський 353, 358
 Поволоцький 108, 173, 184
 Подольський Борис Григорович 57, 393, 413, 482, 517
 Подушний 353
 Покусаєв 269
 Політур (Радзейовський) Генрик 190, 192, 371
 Поліщук Іван Карпович 89, 532, 533, 554, 559
 Полоз Михайло Миколайович 69
 «Поміщик», псевд. агента ГПУ 354, 356
 Поніковський Антоній (Ponikowski Antoni) 99
 Попів Микола М. 88, 105, 107, 532, 533, 559
 Поплавська Катерина 124
 Попов Микола Миколайович 37, 413, 447, 449, 450, 458, 466, 472, 482, 483, 488, 513
 Попов Павло 13
 Постишев Павло Петрович 458, 466, 470, 491, 492
 Постолко 187
 Пржездецькі (Przeździeccy), родина 142
 Пржеславський 194
 Приступа Хома Михайлович 549, 550
 Притика 411
 Приходько Антін Терентійович 402, 403
 Прокопович М. 430
 Проскураков Михайло Іванович 403, 412
 Прушинський І. 142
 Пуласький Францішек 39-41
 Пушкін А. див. Ждан-Пушкін О. М.
 Пшибишевський див. Вальчак
 Пьотровський 124
 Пясецький Миколай 523
 Рабінович 204
 Радзивілл Антоній (Radziwiłł Antoni Albrecht Wilhelm) 449
 Радін-Уцеховський Валентин Петрович 535
 Радом 430
 Радченко Григорій П. 28, 38, 385-392, 473
 Райлі Бен 421
 Раковський 34
 Раковський Християн Георгійович 11, 40, 63-65, 68, 71, 73, 77, 78, 152-154, 164, 184, 555
 Ратинський (Ратинський-Футер) Аркадій Миронович 520
 Ратковська Анеля 124, 130
 Ратковські, родина 124
 Рахліс Пейсах Меєрович 499
 Ревюк Осип 433
 Реденс Станіслав Францович 385
 Рекіс 513, 514
 Ремінська (Римінська) Марія 368, 369, 374, 375, 377, 378
 Репа Іван 409
 Репа Олекса 409
 Репа Тиміш (Тимофій) Іванович 5-7, 59, 402, 403, 409-412, 549, 550
 Репринцев Володимир Федорович 56
 Рибінський 170
 Риков Олексій Іванович 69, 308, 311
 Рильська 124
 Ріббентроп Йоахім фон (Ribbentrop Joachim von) 3
 Рітгерт 336
 Ріттер 124, 125, 130
 Рогальський М. (Rogalski M.) 175
 Роговая Л. А. 48
 Рогозька 454
 Рожицький див. Ружицький Ігнаци

- Рожковський див. Рошковський Адам
 Розенберг Альфред (Rosenberg Alfred) 402, 403, 418, 419, 468
 Розентул 203, 209, 225
 Рознер 48, 49, 452, 455, 456
 Романюк М. М. 421
 Росновський Казимир (Rosnowski Kazimierz) 169, 188, 189
 Ротштейн 298
 Рохкін 410
 Рошковський Адам 40, 187, 192, 194, 365-368, 376-378, 453
 Рубльов Олександр Сергійович 31, 38, 56, 59, 91, 283, 372, 384, 391, 392, 473
 Рубльова Наталія Степанівна 50, 52, 59
 Руденко 120
 Рудницька 374, 375, 381
 Рудницька Мілена Іванівна **388-389**, 427, 428, 431, 432, 467, 468, 475, 477, 487
 Рудницький Антін Іванович 32
 Рудницький Михайло Іванович 34
 Рудницький Степан Львович **391-392**
 Ружицька 370
 Ружицький Ігнаци 42, 200, 203, 220, 223, 224, 245, 247, 255
 Руснак Орест Манолійович 32
 Рюрик 256, 258
- Сабат Микола 477
 Савенко 503
 Савинков Борис Вікторович 558
 Сагатовська Марія Октавіанівна 357
 Самелюк 539
 Самойлов (Самойлов-Бесидський)
 Самуїл Ісакович 520
 Сапега Євстафій 63, 77, 163, 449
 Саулевич Ян Домінікович 269, **282-283**
 Сафонує (Сафанюк) Микола Ф. 89, 105, 107, 114
 Свентославський Войцех-Алоїзій 57
 Свенціцька Віра Ларіонівна 484
- Свенціцький Ларіон Семенович 34, 484
 Свідерський Ян (Świderski Jan), о. 51
 Свірський Міхал 42, 44, 128, 129, 187, 188, 226-228, 230, 232, 240, 241
 Світнев Петро Трохимович 37, 38, 59, 466-487, 496-498, 500-503
 Світнева М. Г. 498
 Сволкень Мар'ян, граф Пом'ян **104**
 Секіро 559
 Семенов (власне Шаліт) 547, 550
 Семко (Семко-Козачук) Семен Михайлович 5, 7
 Сенік Омелян 479, 483, 484, 487
 Сенченко Антін Григорович **472**, 482
 Сербиченко Олександр Калістратович 385
 Серпі 489, 495, 512
 Сидоренко Н. 420
 Синеус 256
 Синицький 124
 Синицький Петро Едвартович 340
 Сирота 296
 Сиченко Федір 90
 Сідак Володимир Степанович 196
 Сікорський Владислав **244**
 Сімович Василь 284, 285
 Сірик 554, 559
 Сіак Іван Михайлович 88, 91
 Скальський 124
 Скальський Теофіл-Олександр Готфрідович, о. 52, 334, **369**, 370, 374, 376, 379
 Скарбек (Скарбек-Шацький) Болеслав Владиславович **452**, 455, 457
 Скірмунт Константи **99**
 Склярєнко Денис Євгенович 40
 Скоропадський Павло Петрович 284, 338, 339, 421, 487, 558
 Скрипник Микола Олексійович 3, 14, 30, 31, 385, 424
 Скульський Леопольд (Skulski Leopold) 291

- Скшижевський 124
 Скшинський див. Заремба-Скшинський
 Константи
 Скшинські, родина 319, 320
 Славінський 142
 Славошевський І. 142
 Следзь Станіслав Петрович 523
 Сливка Юрій Юрійович 11
 Слонський 471
 Смаль-Стоцький Роман Степанович
 284, 421, 439
 Смолій Валерій Андрійович 91
 Смутьський Стефан (Smulski Stefan)
 170
 Снадзький (Снадський) Чеслав 371
 Собанський Владислав 163
 Собанські, брати 142
 Сobotковська 371, 372
 Соколовський 168
 Соколовський Мечислав (Sokołowski
 Mieczysław) 333
 Сократ 35
 Сорока (Сороко; Soroko) М. 40, 168,
 169, 171, 187
 Сошніцький (Сошніцький) Станіслав
 Адам 43, 44, 46
 Сосновський 505
 Сосякало 480
 Сохань Павло Степанович 77
 Сохаський-Братковський Стефан
 Вацлавович (Sochacki-Bratkowski
 Stefan) 534, 535
 Спольський Ярослав 485
 Сталін (власне Джугашвілі) Йосиф
 Віссаріонович 11, 152, 154, 308, 424,
 442, 445, 449, 493, 549, 552
 Стапінський Ян 103
 Старосольський Володимир Якимович
 434, 477, 478
 Стахів Матвій 431
 Стебловський Адам 8, 9, 43, 47, 354
 Степень Станіслав див. Stępień
 Stanisław
 Стемпковська 124, 367, 376, 377
 Стефаник Василь Семенович 35
 Стефанський Сигізмунд 151
 Стирне Володимир Андрійович 302
 Стомоняков Борис Спиридонович 45,
 298, 308, 311, 334, 447, 450, 466, 475
 Стоцький Роман див. Смаль-Стоцький
 Роман Степанович
 Строганов Василь Андрійович 385
 Строев Ан. 144, 149
 Стронський Микола Максимович 407,
 408, 424, 470
 Струтинський Михайло 389, 390
 Студинський Кирило Йосипович 391,
 392
 Стшемецький (Стржемецький)
 Станіслав 39, 49, 130, 453, 456
 Суровцова Надія Віталіївна 44, 45, 59,
 284, 286, 287, 293-296, 301, 304-307,
 312, 314, 316, 318, 337-340
 Сухомлин Кирило Васильович 385,
 490
 Сушко Роман 479, 484
 Танчаківський Костянтин
 Олександрович 425
 Таран Федір 302, 336
 Тарасенков 452
 Тахтомир Ярослав 479
 Теодор Йосиф Борисович 121, 451-
 457
 Терехов Роман Якович 385
 Тершаковець Григорій 476, 486
 Тизенгаузен 142
 Тиктор Іван Микитович 416, 426, 476
 Тимофеев Михайло Михайлович 406
 Тимошенко Сергій 469
 Тинченко Ярослав 249
 Тировіч Мар'ян 16
 Тисячна Лідія Євгенівна 406
 Ткаченко 356
 Толстов В. В. 316
 Топоренко Н. М. 528, 529, 539
 Троїцький Олександр Нилович 536

Тромпчинський Войцех 103

Тронько Петро Тимофійович 40, 340

Троцький (власне Бронштейн) Лев
Давидович 65, 69

Троцький Микола (Trotsky Mykola;
псевд. М. Данько) 420, 429, 432, 437

Тур Іван (Запаринюк І. П.) 5, 402, 403

Туркевич 356

Тютюнник Юрій Йосипович 251, 295,
550-552

Ульріх Василь Васильович 441

Ульянов Олександр Федорович 298

Уншліхт Йосиф Станіславович 507,
508

Файнгорд 529, 538

Фальков 538

Федак Степан 434

Феденко Панас 431, 432

Федоров 538

Федорцева (Сабат) Софія

Володимирівна 481

Федорців Федь 34

Фітельберг Гжегож (Fitelberg Grzegorz)
449, 463

Фіхте Йоган Готліб (Fichte Johann
Gottlieb) 437

Фоменко 204, 205, 207, 208, 217

Фрайман 497

Франко Іван Якович 421, 423

Франциск, св. 276

Фрунзе Михайло Васильович 184, 547,
548

Халецька Клара 124

Харват Францішек 41, 122, 126, 134,
188, 509

Хвиля (власне Олінтер) Андрій
Ананійович 494

Хвильовий (власне Фітільов) Микола
Григорович 294, 324, 424

Хлевнюк О. В. 48

Хмара 547

Хмілевська-Гнатюк Марія

Володимирівна 531-533

Хмілевський Володимир 531

Хміль Іван Сергійович 39, 66

Хомишин Григорій, сп. 387, 421, 423,
428

Хотіновська 453

Хренов І. А. 55, 333, 354, 458

Хруцький Сергій 388

Хургін Ісайя 88

Цвілінг 15

Целевич Володимир 428, 475, 486

Цесляк Тадеуш 55, 333, 354, 458

Циганчук Дементій (Дмитро) 89, 532,
533, 538

Чарнецька 368, 381

Чарноцька 187

Чацький 148

Чебишев 55

Чеботарів Микола Юхимович 196

Червінський 421

Чернецька 170

Чернишенко Ольга 88

Чернін 398

Чернявський Володимир Ілліч 385

Черченко Юрій Анатолійович 31, 473

Чехович Антон Мартинович 523

Чехович Іван Генріхович 406

Чехович Олександр Євтихійович 523

Чехович Олексій 406

Чехович Опанас 524

Чеховський 426, 427

Чеховський А. 75

Чижик Константин 168, 169, 198, 201,
211, 224, 302, 453

Чикмарьов Іван Андрійович 171, 172

Чичерін Георгій Васильович 11, 47, 63,
65, 66, 71-73, 78, 154, 155, 311, 508, 509,
545, 561

Чіпка Галактіон (власне Купчинський
Роман Григорович) 6

Чолертон (Chollerton) 488, 490

- Чубар Влас Якович 63, 319, 320, 385, 449
 Чувирін Михайло Євдокимович 385
 Чумало А. 330
 Чуприна М. С. 9
- Шансубський** 187
 Шарота Марцелій 41, 188, 196, 200-203
 Шафран Марія 120
 Шафран Ян, мол. 120
 Шафран Ян, старший 120, 121
 Шахрай Василь Матвійович 6
 Шашков Олександр Георгійович 500
 Швох 144
 Шевченко Тарас Григорович 16, 421, 445, 449
 Шевчишина 288
 Шевчук Павло Данилович 406
 Шемшученко Юрій Сергійович 20
 Шенфельд Алоїзій Матвійович, о. 52
 Шептицький Андрей, митроп. 387, 413, 421-423, 428, 432, 485
 Шервуд Едді (Sherwood Eddy) 432
 Шкандрій Мирослав 45
 Шліхтер Євгенія Самійлівна 320
 Шліхтер Олександр Григорович 4-7, 10, 196, 200, 214, 216, 231, 266, 294, 295, 307, 312, 317, 320, 321, 335, 385, 552
 Шмальц 372, 383
 Шмельов Віктор Григорович 77
 Шмідт Василь **381-382**
 Шостак-Соколов Петро Григорович 238
 Шошин (Шохін) 65
 Штурц 379, 380
 Штюрмер Маргарита 128, 129, 168, 169, 188
 Шульц Станіслава Станіславівна 128, 129
 Шумляковський Мар'ян (Szumlakowski Marian) 175
- Шумович Ядвіга Сигізмундівна 365-384
 Шумовська Софія 123
 Шумський Олександр Якович 8, 12, 13, 40, 45, 88, 151, 152, 167, 184, 299, 301, 313, 410, 549
 Шухевич Степан 434
- Щурат Василь Григорович 391
- Южний** (Ветлицин-Южний) Іларіон Григорович 383
 Юренев (Кротовський) Костянтин Костянтинович 6
 Юровський 533
 Юрченко Віталій (власне Карась-Голинський Георгій) 392, 468
 Юшкевич 125
 Юшкевич Михайло В. 56, 488-495
 Юшкевичова Казимира 125
- Яворський** Матвій Іванович 410
 Ягода Генріх Григорович (власне Ієгуда Генах Гіршович) 267
 Язурек 505
 Якимович 215
 Якір Йона Еммануїлович 385, 447, 491, 493, 518
 Яковлів Григійр 430, 439
 Яковлев Володимир 78, 98, 150, 152-156, 158, 184
 Якушевич С. Г. 212, 213
 Ялі Сава Георгійович 269
 «Янка», псевд. польської розвідниці 355
 Янкевич 123
 Янко, політемігрант 288
 Янко, чекіст 290, 347, 351
 Янковський Генрик (Jankowski Henryk) 46, 47
 Яновський 142
 Янушевський Йосиф Матертович 523
 Ярошенко Андрій Данилович 9, 10
 Ясинський Ф. 142
 Ясінський 501

Ясінський Б. 35

Яскульський С. 479, 486

Andrzejowski Józefat див.
Анджейовський Йосафат (Йосиф)
Антонович

Andruszewicz Franciszek, o. див.
Андрушевич Франциск Антонович, о.

Babiński Mieczysław Z. див. Бабінський
Мечислав

Barbusse Henri 323

Bartoszewicz Joachim 374

Berenson Leon див. Беренсон Леон

Berson Jan Stanisław (ps. Otmar) див.
Отмар

Besser Wilibald (vel Suibert Joseph) див.
Бессер Вілібальд

Białokur Marek 374

Bieńkowski 190, 192, 194

Birnbaum Mieczysław див. Бірнбаум
Мечислав

Bismarck Otto von 359

Bobriński G. 361

Bombberg 190

Bruski Jan Jacek 9, 40-42, 44, 47, 129,
179, 196, 230, 248, 250

Brzeziński Tadeusz 44

Bukowski Jan див. Буковський Ян

Charwat Franciszek див. Харват
Францішек

Dąbski Jan див. Домбський Ян

Dębiński K. 209

Dowbor-Muśnicki Józef 102

Dubicki Tadeusz 353

Dupont 101

Erenburg Ilja 323

Felowyj див. Хвильовий Микола

Gallin T. J. 16

Gawroński Jan 511

Gorkij Maksim 324

Grabski Stanisław див. Грабський
Станіслав

Grajzul Tomasz 9, 39-42, 230

Haller Józef 102

Haller Stanisław 102, 170

Hański Stanisław, o. див. Ганський
Станіслав Григорович, о.

Hempel Stanisław 510

Hołowko Andrij 324

Jaruzelski Jerzy 50

Joffe див. Йоффе Адольф Абрамович

Josef P. N. див. Йосем Пінхус
Анахамович

Jurek Tomasz T. 44

Ilgin Wincenty, ks. 130

Iwazkiewicz (Iwazkiewicz-
Rudoszański) Wacław 102

Kaczmarek Zygmunt 43

Kalinin M. I. див. Калінін Михайло
Іванович

Karszo-Siedlewski Jan див. Каршо-
Седлевський Ян

Kasperek 407

Kellermann Bernhard 323

Kelus-Dolęga Antoni, o. 348

Kiereński A. F. 361

Kintopf Henryk див. Кінтопф Генрик

Kirytszenko Semion див. Кириченко
Семен Трифонович

Kościalkowski-Zyndram Marian див.
Косцялковський-Зиндрам Мар'ян

Kowalewski M. 446

Książek Jarosław 230

Kuśnierz Robert 53, 54, 56

Kwaśniewski Zygmunt, o. див.
Квасневський Сигізмунд Карлович, о.

Lebiedziński Jurij 324

Leonow Leonid 324

Lewiński Jan, o. див. Левінський Ян
Іполитович, о.

Lipowiecki Jan 446

Litauer Stefan див. Літауер Стефан

Ladoś Aleksander 72

Łaniewski Stanisław див. Ланевський Станіслав

Łapczyński див. Лапчинський Георгій (Юрій) Федорович

Łopatniuk Stanisław 57

Łossowski Piotr 12

Mackiewicz Stanisław (ps. Cat) див.

Мацкевіч Станіслав

Majchrowski Jacek M. 43, 57

Markuszewski Albin, o. 405

Marzecki T. 129

Materski Wojciech 196, 250

Matusiński Jerzy 46

Mazur Grzegorz 43, 57

Michalski Jerzy 103

Mikołaj Mikołajewicz (Romanow) 361

Milukow Paweł 361

Mościcki Michał 510

Niessel Henri Albert 99, 101

Niezbrzycki Antoni Jerzy див.

Незбжицький Антоні Єжи

Olszewski Kazimierz 100

Panafieu, Hector André de 99

Patek Stanisław див. Патек Станіслав

Pawłowicz 408

Pawłowski Tadeusz 403

Persak Krzysztof 196

Piłsudski Józef див. Пілсудський Юзеф

Politur Henryk див. Політур

(Радзейовський) Генрик

Pol Krzysztof 41

Przybyszewski 323

Pułaski Franciszek Jan див. Пуласький Францішек

Rosowski Witalij 50

Roszkowski Adam див. Рошковський Адам

Różycki Ignacy див. Ружицький Ігнаци

Rublow O. див. Рубльов Олександр Сергійович

Sapieha Eustachy Kajetan див. Сапера Євстафій

Seroczyński Grzegorz 9, 39, 196, 230

Sikorski Władysław 244

Sinclair Lewis 323

Skalski Teofil, o. див. Скальський Теофіл-Олександр Готфрідович, o.

Skarbek (Szacki) Bolesław див. Скарбек (Скарбек-Шацький) Болеслав

Владиславович

Skirmunt Konstanty 99

Skóra Wojciech 46

Snadzki Czesław 371

Sobański Władysław 163

Sochacki-Bratkowski Stefan див.

Сохацький-Братковський Стефан Вацлавович

Sośnicki Stanisław Adam див. Сосніцький (Сошніцький) Станіслав

Адам

Stapiński Jan 103

Stebłowski Adam див. Стебловський Адам

Stefański Zygmunt 151

Stepan K. 43, 57

Stępień Stanisław 38, 47, 372, 384

Stoczewska Barbara 72

Stroński Henryk 9, 39, 196, 230

Strzemecki Stanisław див. Стшемецький (Стржемецький) Станіслав

Suchcitz Andrzej 353

Suszkiewicz 190

Szarota Marceli див. Шарота Марцелій

Szewczenko Taras див. Шевченко Тарас Григорович

Szklarska-Lohmanowa A. 39

Szmidt Bazyli (ps. Aleksander, Świadomy, Stary Pracownik) див. Шмідт Василь

Swolkień Marian (fr. Sfolken) 104

Świętosławski Wojciech Alojzy 57

Świdarska W. 368

Świrski Michał див. Свірський Міхал

Teodor Józef див. Теодор Йосиф
Борисович

Trąpczyński Wojciech 103

Tuczyna Hryhorij 324

Turłowicz Marian 16

Utkin Iosif 324

Wasilewski Leon див. Василевський
Леон

Westwalewicz Marjan див. Вествалевич
Мар'ян

Węgliński Michał див. Венглінський
Михайло Степанович

Węgliński Stefan див. Венглінський
Степан

Wielhorski Władysław 368

Witos Wincenty див. Вітос Вінцент

Zabłocka Anna 219

Zabłocki Leon див. Заблоцький Леон

Zaleski August 20

Zamoyski Maurycy 163

Zaremba-Skrzyński Konstanty див.

Заремба-Скшинський Константи

Zielińska Janina див. Найдьонова Єлена

Żarów Aleksandr 324

Żeligowski Lucjan див. Желіговський
Луціян

Żeromski Stefan 323

Żmigrodzki Józef, o. див. Жмігородський
Юзеф, о.

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

- Австрія 6, 12, 82, 235, 303, 313, 339,
 361, 398, 484, 497, 507, 510, 511, 545
 Австро-Венгрія 235
 Азербайджан 385
 Алма-Ата, м. 451
 Америка 90, 235, 274, 339, 421, 433,
 434, 437, 479, 483
 АМССР (Автономна Молдавська
 Советська Соціалістична Республіка)
 279
 Англія (Англія) 6, 12, 79, 98, 100, 184,
 267, 268, 352, 360, 419, 421
 Архангельська обл. 130
 Астрахань, м. 374
 Афганістан 43, 54, 83, 360
 Батум, м. 172
 Башкирія 526
 Бейрут, м. 43
 Біла Церква, м. 170, 187
 Белград, м. 43
 Білорусія 56, 72, 164, 267, 268, 298,
 308, 400, 450, 505
 Білорусія Західна 252, 267
 Бельгія (Бельгія) 12, 163, 187, 439
 Бердичев, м. 270, 281, 350
 Бердичевський округ 270, 279
 Бердичівщина 274
 Бережани, м. 486
 Береза Картузська, м. 476, 478
 Березина, р. 396
 Берестя, м. див. Брест
 Берлін (Берлін), м. 70, 90, 91, 98, 218,
 266, 284, 320, 410, 468, 478, 479, 509,
 510, 545, 546
 Бессарабія 185
 Бельско-Бяла, м. 409
 Бидгощ, м. 320
 Биківня, урочище 290
 Бібрка, м. 426
 Біла Русь див. Білорусія
 Білоруська ССР див. Білорусія
 Бобруйськ, м. 396
 Болехов, м. 479
 Брест, м. 69, 398
 Броди, м. 388, 409
 Брюссель, м. 429, 434
 Буг (Західний; Западний), р. 252, 547
 Бухарест, м. див. Бухарест
 Буковина 185, 434
 Бухарест, м. 437, 439, 546
 Варшава, м. 4, 5, 9, 12-14, 16, 19, 20,
 39-41, 43, 44, 47, 54, 56, 57, 68, 80, 85,
 91, 98, 99, 104, 105, 114, 119, 130, 136,
 162, 164, 166, 168-171, 173, 175, 180,
 187-189, 194, 196, 203, 223, 245, 250,
 258, 266, 303, 316, 320, 326, 331, 333,
 338, 352, 353, 355, 368, 374, 378, 386,
 391, 392, 402, 404, 409-411, 413, 416,
 419, 446, 451, 466, 468, 469, 472, 480,
 504, 505, 508-510, 512, 515-517, 519,
 520, 525-527, 531, 532, 537, 545, 548-
 550, 553, 554, 556-558, 560, 561
 Варшавська губ. 121
 Ватикан 290
 Вашингтон, м. 39, 41, 43, 50
 Веледники, с. 288
 Велика Британія див. Англія
 Велике Литовське князівство 361, 396
 Великоросія див. Росія
 Вена, м. див. Відень
 Венгрія див. Угорщина
 Версаль, м. 339
 Виленщина 164, 361
 Вінницький округ 279, 348
 Відень, м. 41, 44, 63, 69, 90, 294, 303,
 304, 337, 339, 381, 409, 410, 420, 429,
 432, 510, 511
 Вільно (Вильно), м. 27, 74, 98, 361,
 363, 531
 Вінниця, м. 348-350, 373, 561
 Вінницька обл. 535
 Вітебська губ. 282

- Волинська земля див. Волинське воєводство
- Волинське воєводство 22, 343, 344
- Волинь 22, 39, 68, 73, 80, 164, 185, 270, 288, 325, 344, 361, 388, 400, 440, 468, 469, 546, 547, 549, 550
- Волочиський повіт 9
- Волинская губ. 234, 260, 275, 276, 525, 537, 538
- Волинский округ 270, 279
- Вольнь див. Волинь
- Вольнь Западная 252
- Восток див. Wschód
- Гаага, м. 43
- Гадяцький р-н 7
- Галиційська Советская
- Соціалістическая Республіка 74
- Галиція див. Галичина
- Галиція Восточная див. Галичина Східна
- Галицько-Волинська держава 184, 185
- Галичина 16, 25, 28, 30, 32, 48, 74, 75, 80, 104, 152, 153, 156, 158, 185, 188, 264, 265, 320, 400, 409, 428, 433, 440, 469, 472-474, 482, 547
- Галичина Західна 252
- Галичина Східна 4, 18, 21-24, 27, 28, 31, 33, 37, 44, 73, 98, 150, 152-155, 158-161, 164, 185, 252, 344, 361-363, 399, 400, 427, 546, 558
- Гданськ, м. див. Данциг
- Гельсінки, м. 41
- Генуя, м. 37, 561
- Германия див. Німеччина
- Городок, м. 414, 417
- Гостинский уезд 121
- Гродненська губ. 535
- Грузія 547
- Гуцульщина 386, 432, 433, 435
- Дагестан 384
- Дальний Восток 385, 386
- Данія 12
- Данциг, м. 16, 46, 101, 288, 302, 316, 321, 398, 408, 450
- Двінський повіт 282
- Деражня, м. 347-351
- Детройт, м. 90
- Динебург (Даугавпілс), м. 46
- Днестр, р. 385
- Дніпро (Днепр), р. 257, 353, 438, 443, 444
- Довбыш, с. 281
- Довбышанский польский р-н див. Мархлевський р-н
- Дольный Лужок, с. 479
- Дон, регіон 146
- Донбас 335, 443, 529
- Донецкая губ. 85, 234
- Дрогобыч, м. 477
- Друга Річ Посполита див. Польща
- Європа Восточная див. Європа Східна
- Європа Западная див. Європа Західна
- Європа Средняя див. Європа Центральна
- Едмонтон, м. 10, 90
- Екатеринослав, м. 118, 119, 270
- Екатеринославская губ. 234
- Ессен, м. 44
- Естонія 12, 78, 268, 509
- Європа 43, 45, 71, 75, 79, 90, 163, 184, 244, 253, 256, 339, 420, 429, 435, 508
- Європа Західна 293, 429, 555
- Європа Східна 419, 464
- Європа Центральна 91, 184
- Європа Центрально-Східна 72
- Жалобово с. 525, 537, 538
- Жамо-Намір, м. 430
- Женева, м. 420, 439, 535
- Житомир, м. 271, 373, 492
- Житомирский округ 280
- Закавказье 268
- Западный край 277
- Захід 37, 162, 359, 394, 444

- Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) 153, 399
 Збруч, маєток 9
 Збруч, р. 15, 16, 25, 27, 38, 153, 363, 396, 400, 422, 436, 438, 558
 Звягель, м. 281
 Здолбунів (Здолбуново), залізн. станція 39, 72, 556
 Золочів, м. 44, 409, 427
- Ижорск, м. 486
 Испания див. Іспанія
 Италия див. Італія
- Ирак 43, 510
 Иран див. Персія
 Испанія 12, 306
 Італія 20, 79, 409, 419, 484, 495, 545
- Кавказ 39, 121, 146, 250, 251, 257, 268, 312, 318, 360, 442
 Кавказ Северный 268
 Казань, м. 144
 Казатин, м. 356
 Казахстан 451
 Калиновский р-н 535, 536
 Каліш, м. 558, 560
 Калуга, м. 130
 Каменецкий округ 270, 279
 Каменское, м. 270
 Кам'янець-Подільський (Кам'янець), м. 249, 396
 Кам'янець-Подільський повіт 397, 399
 Кам'янськ, м. 403
 Канада 44, 90, 235, 294, 320, 332, 434, 490
 Карелія 70, 402, 411, 441
 Катинь, с. 506
 Киевская губ. 234, 275, 276
 Киевская обл. 521, 534, 536
 Киевский округ 279, 306
 Киевщина 270, 443, 493
 Київ (Киев), м. 4, 7, 9, 21, 31-33, 35, 38-40, 42-46, 52-54, 56, 66, 77, 91, 120, 123, 125, 128, 129, 138, 140-142, 144-148, 168-172, 179, 187-194, 196, 209, 227, 234, 237, 239, 240, 245, 248-250, 256-258, 262, 267, 270, 271, 277, 278, 284, 285, 290, 293, 295, 305, 320, 330, 352-355, 365, 368, 369, 371, 373, 374, 381-384, 391, 396, 397, 403-405, 428, 441, 442, 444, 446, 449, 451-453, 458, 462, 463, 466, 470, 472, 473, 475, 480, 486, 488, 492, 494, 495, 497, 499, 501, 502, 511-513, 515, 517, 520, 521, 527, 531-539, 551, 556
 Китай 69, 150, 360, 421
 Кишинів, м. 179
 Клайпеда, м. 41
 Клівленд, м. 90
 Ковно, м. 41
 Кожанка, с. 556
 Коломыйский уезд 386
 Коломыя, м. 469, 477
 Конгресівка див. Царство Польське
 Константиновка, м. 270
 Королівство Галичини і Лодомерії 103
 Коростенский округ 270, 279
 Коростень, м. 288
 Косив, м. 387
 Косовский уезд 386
 Краків (Краков), м. 3, 4, 16, 40, 43, 72, 104, 369, 398, 506
 Краківська земля див. Краківське воєводство
 Краківське воєводство 22, 343, 344
 Красноярський край 405
 Кременец, м. 388
 Кременчук, м. 8
 Крим (Крым) 39, 121, 130, 250, 253, 257, 312, 318, 442, 451, 538
 Кубань 253, 430
 Кузнецьк, м. 452
 Курляндія 282
 Курляндська губ. 282
 Курск, м. 384
- Лабунь, с. 288
 Латвія 12, 46, 71, 78, 235, 268, 282

- Лемківщина 22, 344
 Ленінград (Ленинград), м. 118, 144, 268, 324, 383, 384, 410, 441, 456
 Ленінградська обл. 347, 384, 411
 Литва 72, 74, 78, 100, 130, 235, 442, 484, 507, 509, 510, 513
 Литва Центральна 74
 Литовське князівство див. Велике
 Литовське князівство
 Лівобережжя див. Україна
 Лівобережна
 Лілля, м. 44, 46
 Лодзь, м. 16, 245
 Лондон, м. 43, 196, 368, 420, 439, 487
 Луцкий уезд 525, 537, 538
 Луцьк, м. 27, 363
 Люблинская губ. 117
 Люблін, м. 237, 369
 Люблінська земля див. Люблінське воєводство
 Люблінське воєводство 22, 343, 344
 Люксембург 163
 Ляйпціг, м. 44
 Львів (Львов), м. 3-7, 9-13, 15-24, 26-28, 30, 32, 35, 37, 38, 44, 54, 55, 102, 247, 266, 297, 298, 320, 323, 324, 326, 327, 342-345, 362, 363, 369, 385-389, 391, 392, 398, 407, 413, 421-423, 426, 428, 431, 433, 440, 441, 466, 468, 470-473, 475, 477-483, 486, 487, 496, 501, 502, 546
 Львівська земля див. Львівське воєводство
 Львівське воєводство 22, 38, 343, 344
 Львівщина 44, 407
- Мазовше 271
 Малопольща Східна див. Україна
 Західна
 Маниковцы, с. 348
 Мархлевський р-н 280, 451
 Махаринцы, с. 278
 Мелітопольський округ 270, 279
 Мемель, м. 170, 510
- Мерефа, м. 270
 Миланов, м. 170
 Михалпольський р-н 348
 Мілан (Милан), м. 37, 484
 Мінськ (Минск), м. 68, 267, 357, 396, 400
 Мінщина 400
 Монреаль, м. 44
 Москва, м. 4, 6, 9, 11, 26, 27, 38, 42, 43, 45, 47, 48, 53-55, 63, 65, 66, 69, 70, 91, 109, 111, 118, 119, 150-152, 154, 155, 158, 187-189, 192-194, 214, 220, 222, 226, 259, 267, 279, 288, 289, 291, 298, 299, 311, 320, 321, 332-334, 340, 354, 359, 362, 363, 369, 382-385, 396, 397, 410, 411, 430, 442, 444, 446, 447, 449, 452, 456, 458, 459, 466, 472, 480, 489, 490, 498, 507, 509, 513, 530, 545, 547-549, 551, 552, 561
 Московская обл. 384
 Мюнхен, м. 3
- Надвирнянский уезд 386
 Немецкое Яблонне, м. 410
 Николаев, м. див. Mikołajew
 Николаевский округ 270
 Німеччина 3, 44, 49, 53, 57, 69, 74, 79, 90, 98, 100, 101, 164, 250, 265, 284, 285, 303, 337-339, 359, 360, 362, 364, 403, 410, 419, 435, 460, 461, 466, 468, 475, 508-510, 545
 Новий Завод, с. 278
 Новоросійськ, м. 496
 Новосибірськ, м. 53, 513
 Нью-Йорк, м. 35, 46, 90, 398, 418
- Овруч, м. 288
 Огородники, садиба 282
 Одеса (Одесса), м. 40, 138, 179, 209, 234, 247, 258, 317, 320, 354, 404, 489, 535
 Одесская губ. 234
 Олевськ, м. 288
 Ополе, м. 43

Орджонікідзевський край 383

Острава Моравска, м. 409

Острог, м. 9

Париж, м. 39, 99, 101, 163, 244, 295, 396, 398, 430-432, 434, 439, 505, 510, 552

ПАСШ (Північно-Американські Сполучені Штати) див. США

Патифик див. Ocean Spokoju

Перемишль, м. див. Przemyśl

Персія 43, 83, 360, 507, 510

Петроград, м. див. Ленінград

Пиков, с. 536

Північ СССР 288

Підволочиськ, м. 554

Підляшшя 22, 185, 252, 344, 361

Пітсбург, м. 46

ПНР (Польська Народна Республіка) 43, 44, 196

Поділля 39, 43, 50, 272, 274, 276, 353, 356, 466, 546

Подлясьє див. Підляшшя

Подольє див. Поділля

Подольская губ. 187, 188, 234, 275, 276

Познань, м. 164, 170, 320, 386

Покуття 469

Полісся (Полесьє) 22, 273, 344, 361, 388, 433, 435, 440, 518

Полонное, м. 281

Полтава, м. 162, 195, 303, 468

Полтавская губ. 234

Полтавська обл. 7

Полтавщина 7, 8

Польща (Польська Республіка; Друга Річ Посполита, Pologne) 3-5, 8-10, 12, 14, 16-20, 22, 26, 27, 29, 31-33, 36, 38-44, 46, 47, 49-52, 54-59, 65, 66, 68-70, 72-75, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 90-95, 98-101, 103-106, 108, 109, 111, 113, 114, 116, 119, 122, 125-130, 132, 134, 138, 145-153, 155-159, 162-164, 166, 169-171, 173, 179, 180, 184, 185, 187-192, 194-196, 198-204, 206, 207, 209-

212, 214, 216, 217, 219, 221-223, 225-227, 229-232, 235, 237-239, 241-245, 250-257, 259-263, 265-269, 271, 277, 284, 288-291, 295, 298, 300, 301, 303, 305, 306, 308, 310, 312, 315, 317, 318, 321, 324, 325, 328, 330, 333-335, 337, 344, 347-349, 352-357, 359-376, 378, 379, 381, 385, 386, 389, 392, 394-400, 402, 403, 405, 408, 410, 413, 416, 419-422, 424, 433, 435, 436, 439-441, 444, 446, 447, 449, 451, 452, 454-456, 458-468, 470, 473, 475, 480, 483, 487-490, 493, 495, 496, 504, 505, 507-512, 515, 516, 519, 520, 522, 523, 525-527, 531-538, 545-549, 553-555, 557-562

Поморе 398

Правобережжя див. Україна

Правобережна

Прага, м. 43, 90, 258, 266, 381, 385, 391, 392, 402, 410, 431, 434, 437, 439, 510

Прибалтика 232, 408

Прикарпаття 427

Прип'ять, р. 558

Проскурів (Проскуров), м. 270, 281, 290, 347, 348, 353, 396

Проскурівський повіт 397, 399

Проскуровский округ 270, 279, 347, 350

Пруси Східні 398

Пшемишль, м. див. Przemyśl

Радянський Союз див. СССР

Радянські Республіки див. Советські Республіки

Рашівка, с. 7

Раштат, м. 338

Ревель, м. 507, 509

Рига, м. 41, 66, 68, 84, 86, 128, 150, 398-400, 553

Рим, м. 51, 99, 369

Рівне (Ровно), м. 72, 170, 174, 175, 525, 537, 554

Рогатин, м. 427

Рогатинський повіт 427

- Рожище, м. 525
 Ромни, м. 7, 8
 Російська імперія 27, 29, 66, 99, 118, 195, 368, 548, 560
 Росія (Россия; РРФСР; РСФРР; РСФСР) 9, 27, 39, 53, 63, 65, 66, 68-70, 82, 83, 85, 86, 98-100, 102, 109-111, 119, 120, 145, 150-153, 157, 158, 169, 192, 195, 205, 217, 218, 220, 221, 250, 252, 257, 267, 284, 285, 290, 323, 324, 327, 328, 338, 359-362, 364, 383, 395, 398-400, 408, 410, 419, 442, 446, 463, 505, 526, 532, 535, 549, 553, 554, 557, 558, 560, 561
 Ростов-на-Дону, м. 290
 Румунія (Румунське Королівство; Румынія) 12, 81, 184-186, 268, 437, 439, 545, 546
 Рурская обл. 170
 Русь 250, 257, 374
 Русь Наддніпрянська 250, 257
 Рутченково, м. 335, 336

 Самбір, м. 479
 Самбірщина 32
 Сан, р. 252, 272
 Сандормох, урочище 70, 402, 411, 441
 Санкт-Петербург, м. див. Ленінград
 Саратов, м. 148, 283
 Саратовська губ. 452
 Сарны, заліз. станція 72
 Севастополь, м. 336
 Сибір (Сибирь) 53, 381, 382, 391, 392
 Синевідськ, с. 415
 Сідней, м. 398
 Сілезія (Сілезія Верхня; Силезія) 9, 164, 245, 250, 355, 398
 Скандинавія 442
 СКК (Северо-Кавказский край) 384
 Словенія 41
 Слуцьк, м. 396
 Снегуровка, с. 521, 522
 Советский Союз див. СССР
 Советські Республіки 93, 94, 253

 Соловки (Соловецькі острови) 347, 371, 379, 392, 405, 411, 468, 481
 Софія, м. 439
 СССР (Союз РСР; СРСР) 3-7, 9-17, 19-24, 26-29, 31, 33, 36-38, 42, 44-47, 49, 53-58, 69, 78, 91, 130, 150, 162, 179, 192, 196, 198-203, 209-211, 214-219, 221-223, 225-227, 229-233, 235, 237-239, 241, 244-246, 258, 261-263, 265-269, 279, 284, 297, 298, 300, 303, 305, 306, 308, 310-313, 315, 317, 318, 320, 321, 323, 326, 328, 330, 333, 335, 337, 339-345, 350, 353, 354, 362, 363, 381, 383, 385, 386, 388, 392, 402, 405-408, 410, 411, 413, 419-422, 424, 426, 428, 432, 433, 435, 436, 439-442, 446, 447, 450-452, 459-461, 463, 464, 466, 470, 472, 473, 475, 477, 478, 480-488, 490, 491, 493, 495-498, 501, 502, 504-510, 512, 514-521, 526-528, 531, 532, 535, 536, 538, 545, 546, 559, 561, 562
 Сталинград, м. 496, 502
 Сталино, м. див. Juzowka
 Станіславівська земля див.
 Станіславівське воєводство
 Станіславівське воєводство 22, 343, 344, 386
 Станіславов, м. 77, 80, 469
 Станіславовщина 479
 Старобельськ, м. 102
 Старокостянтинів, м. 396
 Старокостянтинівський повіт 397, 399
 Стовбці, м. 554
 Суми, м. 120
 Схід див. Wschód
 США 43, 79, 81, 90, 91, 98, 320, 389, 398, 421, 433, 437, 490

 Таллінн, м. 41
 Тарнов, м. 156, 558
 Тарнопіль (Тернопіль), м. 80, 556
 Тегеран, м. 43, 510
 Тернопільська земля див. Тернопільське воєводство

- Тернопільська обл. 90
 Тернопільське воєводство 22, 343, 344
 Тетерев, залізн. станція 168
 Тифліс, м. 9, 33, 320
 Токіо, м. 510
 Торги Східні, м. 426
 Торонто, м. 398, 420
 Торунь, м. 320
 Трускавець, м. 426
 Тульчинський округ 279
 Туреччина (Турція) 56, 154, 218, 360
- Угорщина 12, 410
 Ужгород, м. 477
 Україна Западная див. Україна Західна
 Україна Советская див. УССР
 Україна (Вкраїна) 6, 8, 11, 16, 23-29, 36-40, 47, 57-59, 74, 75, 79, 81, 82, 91, 118, 144, 146, 150, 271, 272, 284, 285, 306, 337-340, 347, 348, 353, 359, 362, 368, 369, 372, 374, 384, 398, 410, 420, 438, 439, 484, 485, 524, 549
 Україна Західна 3, 14, 15, 27, 28, 30, 31, 36-38, 259, 261, 267, 297, 299, 321, 325, 361, 363, 386, 388, 390, 404, 407, 413, 414, 422-425, 428, 434, 438, 440, 446, 470, 472
 Україна Лівобережна 130, 250, 257, 270, 443
 Україна Наддніпряньська 386, 399
 Україна Правобережна 8, 168, 195, 248, 258, 267, 270-272, 274, 276, 281, 405, 456
 Україна Радянська див. УССР
 Україна Советська див. УССР
 Україна Східна 3, 24, 36
 Українська РСР див. УССР
 Улашківці, с. 90
 УНР (Українська Народна Республіка) 63, 75, 79, 112, 155-157, 249, 287, 293, 301, 337-339, 356, 385, 398-400, 420, 439, 469
 Урал 324
 УССР (Українська Советська Соціалістична Республіка; УСРР; УСРС) 3-16, 18, 19-42, 44-54, 56-59, 63, 65, 66, 68-75, 77-83, 85-88, 90, 92-96, 98-100, 105-116, 121, 125, 127-138, 140, 141, 145, 147-153, 155-158, 160, 162, 166, 169, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 182, 185-189, 192, 193, 195, 196, 198-204, 207, 209-212, 214-227, 229-241, 244, 245, 247, 250-253, 255-263, 265-271, 274, 275, 278, 279, 282-284, 287-293, 296-298, 300, 301, 303, 305, 308, 310, 312, 313, 315, 317, 318, 321, 324, 325, 330, 337-339, 342, 343, 345-350, 352, 363, 371, 373, 382-384, 386, 389-392, 399, 400, 402-406, 409-412, 419, 422, 424-438, 440-442, 445-452, 458-463, 468, 471-473, 477, 481, 483, 486, 488, 496-504, 507, 511-513, 515, 516, 518-520, 525, 531-535, 537-540, 545-547, 549, 551-561
 Ушиця, р. 396
- Фастів, м. 405, 523
 Фастовець, с. 521
 Фастовський р-н 521
 Фінляндія (Финляндія) 12, 268, 410
 Франція (Французька Республіка; Франція) 3, 44, 68, 79, 98-100, 162, 184, 254, 419, 421, 439, 460, 479, 545
- Харків (Харьков), м. 4-6, 8, 9, 11, 14, 18, 20, 22, 24, 26-28, 30, 32, 33, 36, 38-45, 48, 50, 52, 63, 86, 90, 99, 102, 115, 118, 123, 129-132, 136, 138, 149-152, 155, 168, 179, 184, 188, 192, 196-198, 200-204, 206, 207, 209, 210, 212, 214, 216, 217, 219-227, 229-231, 234, 238, 239, 241, 248, 249, 254, 258, 259, 262, 270, 282-284, 287, 289, 291, 299, 300, 303, 305, 307, 310, 312, 315-321, 324, 330, 331, 336-339, 344, 354, 362, 382-384, 391, 392, 403-405, 410, 411, 441-443, 445, 447-449, 451, 452, 454, 459, 462, 463, 473, 481, 496, 526, 527, 532, 533, 535, 545-548, 551, 553-557

- Харківщина 207, 208, 469
 Харьковская губ. 120, 234
 Херсонский округ 270, 279
 Холмщина 22, 80, 185, 252, 310, 344, 361, 388
 Хорватія 41
 Хуст, м. 385
- Царгород, м.** 439
 Царство Польське 40, 144, 250, 252
 Цишки, с. 409
- Ченстохова, м.** 558
 Черниговская губ. 234
 Чернівці, м. 434
 Чернігів, м. 535
 Чернігівщина 469
 Чехия 478, 479, 483, 484, 486
 Чехо-Словачина (Чехо-Словацька Республіка) 3, 12, 81, 82, 235, 344, 409-411, 438, 483, 498, 545
 Чигиринський р-н 493
 Чортківський р-н 90
- Швейцария** 293, 468, 479
 Швеція 410
 Шепетівка (Шепетовка), залізн. станція 175, 183, 303, 556
 Шепетовский округ 270, 274, 279
 Шлезк (Шлеськ) Верхній (Горішній) див. Сілезія
- Щавино, волость** 121
- Эмильчин, м. 281
 Эстония див. Естонія
- Югославия** 12
 Юзовка, м. див. Сталино
- Ялта, м.** 410
 Ямпольский р-н 491
 Японія 69, 162, 218, 385, 410, 421
 Ясениця-Сільна, с. 407
- Afganistan див. Афганістан
 Allemagne див. Німеччина
- Amérique du Nord див. США
 Angleterre див. Англія
 Anglia див. Англія
 Austria див. Австрія
- Bachmacz** 85
Bachmut 86
 Berlin див. Берлін
 Białoruś див. Белоруссия
 Białystok 86
 Bielsko-Biała див. Бельско Бяла
 Bosfor 360
 Buffalo 420
- Charkowski okręg 443, 445
 Charków див. Харків
 Chełmszczyzna див. Холмщина
 Chiny див. Китай
 Chersoń 138
- Dantzig див. Данциг
 Dniepr див. Дніпро
 Doniecka gub. див. Донецкая губ.
 Doniecki okręg 445
 Druga Rzeczpospolita див. Польша
- Empire russe див. Російська імперія
 France див. Франція
- Galicja Wschodnia див. Галичина Східна
 Galicie див. Галичина
 Galicie Orientale див. Галичина Східна
 Gdańsk див. Данциг
 Grodno 85-87
- Jekaterynosław див. Екатеринослав
 Juzowka 85, 86, 335
- Indie 360
- Kaukaz див. Кавказ
 Kharkov див. Харків
 Kijowszczyzna див. Киевщина
 Kijów див. Київ
 Kraków див. Краків
 Krym див. Крим

- Krzywyj Róg 443
 Księstwo Litewskie див. Велике
 Литовське князівство
- Leningrad див. Ленінград
 Lituania див. Литва
 Litwa див. Литва
 London див. Лондон
 Londyn див. Лондон
 Lwów див. Львів
- Łódź див. Лодзь
 Łuck див. Луцьк
- Małopolska Wschodnia див. Україна
 Західна
 Mikołajew 138, 270
 Morze Bałtyckie 360
 Morze Czarne 360
 Moskwa див. Москва
- Niemcy див. Німеччина
 Nowogródek 361
 Nowogródzkie 361
- Ocean Spokojny 360, 385
 Odesa див. Одеса
 Olsztyn 9, 39, 196
- Paris див. Париж
 Pasieki Łyczakowskie 407
 Persja див. Персія
 Podlasie див. Підляшшя
 Polesie див. Полісся
 Pologne див. Польща
 Polska див. Польща
 Poznań див. Познань
 Przemyśl 47, 372, 384, 389
- Rapallo 359, 360
 Rosja див. Росія
 Russie див. Росія
 Ruś див. Русь
 Ryga див. Рига
 Rzeczpospolita Polska див. Польща
- SSSR див. СССР
 Sycylia 324
- Toronto див. Торонто
 Turcja див. Туреччина
 Turkiestan 360
- Ukraina (Ukraine) див. Україна
 Ukraina lewobrzeżna див. Україна
 Лівобережна
 Ukraina Radziecka див. УССР
 Ukraina Sowiecka див. УССР
 USSR див. УССР
- Varsovie див. Варшава
 Vilna див. Вільно
- Warszawa див. Варшава
 Wielkorosja див. Росія
 Wilenszczyzna див. Виленщина
 Wilno див. Вільно
 Wołga 442
 Wołyń див. Волинь
 Wrocław 16, 39
 Wschód 9, 39, 42, 46, 50, 51, 53, 196,
 230, 385
- Zachód див. Захід
 Zagłębie Donieckie див. Донбас
 Zbrucz див. Збруч
 ZSRR див. СССР
 ZSRS див. СССР
 ZSSR див. СССР

**UKRAINA – POLSKA LATA 1920-1939:
Z dziejów stosunków dyplomatycznych USRR z Rzeczpospolitą:
Dokumenty i materiały**

WYKAZ DOKUMENTÓW

№ 1. Telegram Przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych (RKL) Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR) Chrystiana Rakowskiego do zastępcy Przewodniczącego RKL Włosa Czubara w sprawie wsparcia dla władzy bolszewickiej deklarowanego przez Wołodymyra Wynnyczkę, <i>14 września 1920 r.</i>	63
№ 2. List radcy Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych (LKSZ) USRR Andrija Żdana-Puszkina do Przewodniczącego RKL USRR Chrystiana Rakowskiego, dotyczący zagwarantowania interesów USRR w trakcie rozmów z Polską, <i>13 października 1920 r.</i>	65
№ 3. List delegata USRR na pertraktacje w Rydze, Emanuela Kwiringa, Przewodniczącego RKL oraz LKSZ USRR Ch. Rakowskiego w sprawie aktualnej sytuacji w trakcie prowadzonych rozmów, <i>18 listopada 1920 r.</i>	68
№ 4. Sprawozdanie nr 2 delegata USRR na pertraktacje w Rydze Emanuela Kwiringa LKSZ USRR dotyczące przebiegu rozmów, <i>22 listopada 1920 r.</i>	71
№ 5. Memorandum delegata USRR na pertraktacje w Rydze, Emanuela Kwiringa, „Zadania naszej partii w okupowanych przez Polskę rejonach Ukrainy”, <i>30 listopada 1920 r.</i>	73
№ 6. Telegram przewodniczącego RKL i narodowego komisarza spraw zagranicznych USRR Chrystiana Rakowskiego do ministra spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej, księcia Eustachego Sapiehy w sprawie pozwolenia na wyjazd z Polski na Ukrainę akademikowi Serhijowi Jefremowi, <i>13 grudnia 1920 r.</i>	77
№ 7. Memorandum delegata USRR na pertraktacje w Rydze Emanuela Kwiringa „O przedstawicielstwach dyplomatycznych USRR”, <i>14 stycznia 1921 r.</i>	78
№ 8. Skarga polskiego repatrianta P. Josema do Rosyjsko-Ukraińsko-Polskiej Komisji mieszanej w sprawie repatriacji oraz bezprawnej konfiskaty jego mienia i pieniędzy, <i>10 października 1921 r.</i>	85
№ 9. Lista płac współpracowników Pełnomocnego Przedstawicielstwa USRR w Polsce, <i>14 października 1921 r.</i>	88
№ 10. Urzędowa instrukcja dla przedstawiciela dyplomatycznego USRR w Polsce, <i>październik 1921 r.</i>	92
№ 11. Tajne memorandum dla LKSZ USRR o wewnętrznej sytuacji politycznej Polski oraz perspektywie wzajemnych stosunków z USRR, <i>26 grudnia 1921 r.</i>	98
№ 12. Referat Wydziału Konsularnego Ambasady USRR w Warszawie dotyczące pracy w okresie 16 października – 31 grudnia 1921 roku, <i>31 grudnia 1921 r.</i>	105
№ 13. Sprawozdanie tygodniowe nr 1 dotyczące pracy Wydziału Konsularnego Ambasady USRR w Polsce za okres 25 marca – 1 kwietnia 1922 roku, <i>1 kwietnia 1922 r.</i>	108

- № 14. Ankieta polskiego optanta Władysława Dzierżyńskiego w sprawie uzyskania polskiego paszportu, *25 kwietnia 1922 r.* 117
- № 15. Skarga polskiego repatrianta J. Safrana na „bandę czekistów”, którzy przeszukiwali jego mieszkanie, *24 czerwca 1922 r.* 120
- № 16. Artykuł w gazecie „Bicri ВУЦБК” (Wiadomości Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego) „Шпигунська організація під егідою польських дипломатів” (Organizacja szpiegowska pod egidą polskich dyplomatów), *22 sierpnia 1922 r.* 122
- № 17. Artykuł redakcyjny w gazecie „Bicri ВУЦБК” (Wiadomości Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego) „Шпигунство під крильцем дипломатії” (Szpiegostwo pod skrzydłami dyplomacji), *22 sierpnia 1922 r.* 134
- № 18. Wywiad z przewodniczącym GPU i Ludowym Komisarzem Spraw Wewnętrznych USRR Wasylem Mancewem „Czym zostały wywołane aresztowania w Charkowie”, *22 sierpnia 1922 r.* 136
- № 19. Informacja w warszawskim czasopiśmie „Kurier Polski” o masowych aresztowaniach Polaków w USRR – „Akcja przeciwpoliska rządu Ukrainy sowieckiej”, *25 sierpnia 1922 r.* 138
- № 20. Informacja kijowskiego Gubernialnego Wydziału Edukacji Narodowej dotycząca losu depozytów Polskiego Towarzystwa Ochrony Zabytków w Kijowie, *30 sierpnia 1922 r.* 140
- № 21. Wniosek ekspertów USRR w sprawie nieuzasadnionych roszczeń rządu polskiego z 31 stycznia 1922 r. o zwrócenie Polsce biblioteki, gabinetu numizmatycznego oraz innych kolekcji, przechowywanych w Uniwersytecie Kijowskim i innych miejscach USRR, *4 września 1922 r.* 145
- № 22. List zastępcy LKSZ USRR, Walentyna Jakowlewa do członka Kolegium LKSZ USRR, Serhija Kanarskiego z omówieniem strategii „ataków dyplomatycznych” na Polskę, *25 września 1922 r.* 150
- № 23. List zastępcy Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych USRR, Walentyna Jakowlewa do członka Kolegium LKSZ USRR S. Kanarskiego w sprawie żądań od Polski zasadniczych dokumentów w sprawie neutralizacji emigracji Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL) w II Rzeczypospolitej oraz w sprawach dotyczących problemów Galicji Wschodniej, *23 października 1922 r.* 155
- № 24. List Pełnomocnika do spraw USRR w Warszawie Grigorija Biesiedowskiego do członka Kolegium LKSZ USRR S. Kanarskiego dotyczący sytuacji politycznej w Polsce, *29 listopada 1922 r.* 162
- № 25. Sprawozdanie nr 17 o pracy Wydziału Konsularnego Ambasady USRR w Polsce za okres 1 grudnia 1922 r. – 1 stycznia 1923 r., *3 stycznia 1923 r.* 166
- № 26. Wyciąg z zestawienia Zarządu Pełnomocnego Przedstawiciela GPU na Prawobrzeżnej Ukrainie w sprawie działalności „szpiegowskiej” polskiej delegacji w Kijowie, *5 lutego 1923 r.* 168
- № 27. Sprawozdanie nr 1 o pracy Wydziału Konsularnego Ambasady USRR w Polsce za okres 1 stycznia – 25 lutego 1923 r., *24 lutego 1923 r.* 173

№ 28. Raport Wydziału Zagranicznego GPU USRR o współpracownikach II Oddziału Sztabu Generalnego Polski w polskich misjach w Odessie i Kijowie, <i>17 marca 1923 r.</i>	179
№ 29. Sprawozdanie nr 2 o pracy Wydziału Konsularnego Ambasady USRR w Polsce za okres 25 lutego – 15 kwietnia 1923 r., <i>14 kwietnia 1923 r.</i>	180
№ 30. Memorandum Ołeksandra Szumskiego „Tezy naszej polityki co do okupowanych przez Polskę i Rumunię obwodów ukraińskich”, <i>17 maja 1923 r.</i>	184
№ 31. Informacja Kijowskiego Wydziału Kontrwywiadowczego Gubernialnego GPU USRR o misji polskiej w Kijowie, <i>12 lipca 1923 r.</i>	187
№ 32. Artykuł Henryka Politera w kijowskim dzienniku „Sierp” – „«Секретна» кореспонденція й шовкові панчохи” („Tajna” korespondencja i jedwabne pończochy) – o „kontrabandzie” członków polskiej komisji repatriacyjnej, <i>12 sierpnia 1923 r.</i> ..	190
№ 33. Powiadomienie informacyjne KRW gubernialnego wydziału kijowskiego GPU USRR dotycząca misji polskiej w Kijowie, <i>15 września 1923 r.</i>	193
№ 34. Raport kierownika Wydziału Gospodarczo-Prawnego Pełnomocnika LKSZ Brouna dla Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Ołeksandra Szlichtera, o poinformowaniu sekretarza Poselstwa II Rzeczypospolitej w Charkowie S. Litauera, o tym, że LKSZ ZSRR nie rozważa obecnie sprawy podniesienia przedstawicielstwa Polski w Charkowie do rangi Ambasady, <i>18 września 1923 r.</i>	196
№ 35. List Wydziału Konsularnego Ambasady II Rzeczypospolitej w Charkowie do Wydziału Gospodarczo-Prawnego aparatu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR dotyczącej kradzieży ze składu Ambasady w nocy z 13 na 14 października 1923 r. ubrań i produktów, <i>17 października 1923 r.</i>	198
№ 36. List do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Ołeksandra Szlichtera, Pełnomocnika do spraw II Rzeczypospolitej w Charkowie, w związku z odwołania z Charkowa M. Szaroty z dniem 1 stycznia 1924 r., <i>15 grudnia 1923 r.</i>	200
№ 37. Pismo sekretarza konsularnego Ambasady Generalnej II Rzeczypospolitej w Charkowie K. Czyżyka do Wydziału Gospodarczo-Prawnego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR z prośbą o pozwolenie na przewiezienie do Polski rzeczy osobistych Pełnomocnika w sprawach II Rzeczypospolitej w Charkowie M. Szaroty, <i>17 grudnia 1923 r.</i>	201
№ 38. List do Wydziału Gospodarczo-Prawnego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR z referentury Polski LKSZ ZSRR dotyczący zwolnienia ze stanowiska i wyjazdu do Warszawy Pełnomocnika do spraw II Rzeczypospolitej w Charkowie M. Szaroty, <i>19 grudnia 1923 r.</i>	203
№ 39. Raport nadzorcy milicji Fomenka do naczelnika 7 rejonu charkowskiej milicji, dotyczący niestosownego zachowania się referenta do sprawach wyboru obywatelstwa w Konsulacie Polskim w Charkowie Leona Zabłockiego, <i>24 grudnia 1923 r.</i>	204
№ 40. Zaświadczenie Konsulatu Polski w Charkowie, że ob. Leon Zabłocki rzeczywiście jest referentem Konsulatu do spraw wyboru obywatelstwa, <i>4 stycznia 1924 r.</i>	206
№ 41. Raport kierownictwa Charkowskiej Milicji Gubernialnej dla kierownika oddziału zarządu Charkowskiego Gubernialnego Komitetu Wykonawczego dotyczący śledztwa w sprawie „brutalnej zniewagi” referenta do spraw wyboru obywatelstwa Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie L. Zabłockiego, <i>12 stycznia 1924 r.</i> ..	207

- № 42. List do redakcji gazety „Коммунист” (Komunista) Zarządu Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie umieszczenia w gazecie powiadomienia o przedłużeniu możliwości wyboru obywatelstwa polskiego, do 15 stycznia 1924 r. 209
- № 43. Pismo Wydziału Konsularnego Poselstwa II Rzeczypospolitej w Charkowie do Wydziału Gospodarczo-Prawnego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie przedłużenia zgody na pobyt na terytorium USRR polskiej optantce A. Werygo – matce pracownicy Wydziału Konsularnego Poselstwa Polski w Charkowie S. Werygo, 23 stycznia 1924 r. 210
- № 44. Prośba współpracownicy Wydziału Konsularnego Poselstwa Polski w Charkowie S. Werygo do NKWD USRR o anulowanie rozporządzenia dotyczącego natychmiastowego wyjazdu do Polski jej matki – polskiej optantki A. Werygo, 23 stycznia 1924 r. 212
- № 45. Pismo NKWD USRR do Pełnomocnika LKSZ w USRR O. Szlichtera w sprawie znieważenia przedstawiciela „milicji robotniczo-chłopskiej” przez referenta do spraw przyznawania obywatelstwa, Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie L. Zabłockiego, 24 stycznia 1924 r. 214
- № 46. Podanie KRW GPU USRR do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR O. Szlichtera z żądaniem podjęcia właściwych kroków w stosunku do referenta Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie L. Zabłockiego, 25 stycznia 1924 r. 216
- № 47. List zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR L. Wefyczki do Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie, w sprawie znieważenia urzędnika Rządu Ukraińskiego przez referenta Konsulatu do spraw przyznawania obywatelstwa L. Zabłockiego, 8 lutego 1924 r. 217
- № 48. List kierownika Poselstwa II Rzeczypospolitej w Charkowie do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie załagodzenia incydentu z referentem Konsulatu Polski L. Zabłockim, 9 lutego 1924 r. 219
- № 49. List zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR L. Wefyczki do Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie z żądaniem opuszczenia terytorium ZSRR do 13 lutego 1924 r., przez referenta Konsulatu L. Zabłockiego, 12 lutego 1924 r. 221
- № 50. Nota LKSZ ZSRR do polskiej misji dyplomatycznej w Moskwie z żądaniem natychmiastowego opuszczenia terytorium ZSRR przez referenta Konsulatu II Rzeczypospolitej w Charkowie L. Zabłockiego, 25 lutego 1924 r. 222
- № 51. Podanie Wydziału Konsularnego Przedstawicielstwa II Rzeczypospolitej w Charkowie do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Wydziału Gospodarczo-Prawnego Administracji z prośbą o wydanie wizy dyplomatycznej i wystawienie pozwolenia na wywóz mienia radcy handlowemu Przedstawicielstwa I. Różyckiemu, wyjeżdżającemu do Polski, 1 marca 1924 r. 223
- № 52. Zawiadomienie Wydziału Gospodarczo-Prawnego Administracji Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR LKSZ ZSRR, że referent Konsulatu II Rzeczypospolitej w Charkowie L. Zabłocki wyjechał do Polski 27 lutego 1924 r., 1 marca 1924 r. 225
- № 53. Exequatura Konsula Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie Michała Świrskiego, 25 marca 1924 r. 226

- № 54. Nota Konsula Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie M. Świrskiego do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR w sprawie nieuzasadnionego zatrzymania polskiego obywatela M. Węglińskiego, *3 kwietnia 1924 r.* 227
- № 55. Nota Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie do Administracji Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR, w sprawie monitu Wydziału Zagranicznego Charkowskiego Gubernialnego Komitetu Wykonawczego dotyczących natychmiastowego wyjazdu do Polski A. Werygo – matki współpracownicy Konsulatu Generalnego Polski S. Werygo, *8 kwietnia 1924 r.* 229
- № 56. Nota Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie do Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR w sprawie spalenia przez demonstrantów, w pobliżu przedstawicielstwa dyplomatycznego, polskiej flagi oraz nie angażowania się w te działania milicji, *29 kwietnia 1924 r.* 231
- № 57. Artykuł kierownika oddziału zagranicznego NKWD USRR W. Hucaluka „ODZAG NKWD w 1923”, *10 maja 1924 r.* 233
- № 58. List KRW GPU USRR do Wydziału Gospodarczo-Prawnego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR, w sprawie uzasadnionego aresztowania polskiego obywatela M. Węglińskiego oraz jego zeznań na temat szpiegostwa na rzecz Polski, *10 maj 1924 r.* 237
- № 59. Nota Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie do Administracji Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR, w sprawie konfiskaty mieszkania w Kijowie polskiego obywatela S. Węglińskiego, *3 lipca 1924 r.* 239
- № 60. Zawiadomienie z Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie, przesłane do Administracji Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR, w sprawie reformy walutowej w Polsce, *12 lipca 1924 r.* 241
- № 61. Artykuł w gazecie „Вісті ВУЦВК” (Wiadomości Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego) „Де дипломатія, а де шпигунство?” (Gdzie jest dyplomacja, a gdzie szpiegostwo?), *29 października 1924 r.* 244
- № 62. Publikacja w gazecie „Вісті ВУЦВК” (Wiadomości Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego) „Польське шпигунство на Україні: Розмова з тов. Балицьким” (Polskie szpiegostwo na Ukrainie: rozmowa z towarzyszem Balickim), *29 października 1924 r.* 247
- № 63. Artykuł redakcyjny w charkowskim czasopiśmie „Коммунист” „Слід покласти край цій безсоромності” (Skończyć z tą bezczelnością), *29 października 1924 r.* 252
- № 64. Felieton M. Hubiczenki w charkowskim czasopiśmie „Коммунист” „Державна мудрість пана Павловського” (Państwowa mądrość pana Pawłowskiego), *1 listopada 1924 r.* 255
- № 65. Memorandum GPU USRR do Sekretarza Generalnego CK KP(b)U Łazara Kaganowicza „O udzieleniu pomocy zbiegom”, *26 czerwca 1925 r.* 259
- № 66. Memorandum zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR K. Maksymowicza do Sekretarza Generalnego CK KP(b)U Łazara Kaganowicza o potrzebie polepszenia warunków bytowych, internowanych w USRR członków komunistycznych organizacji wojskowych na terytorium zachodnio-ukraińskim II Rzeczypospolitej, *1 lipca 1925 r.* 261

- № 67. Pismo kierownika biura prasowego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR H. Petrenki do warszawskiej firmy „Промінь” (Promyk) w sprawie bardziej rzetelnego wykonania zamówień na polskie i ukraińskie wydawnictwa w II Rzeczypospolitej, 26 sierpnia 1925 r. 263
- № 68. Skarga oddziału zwiadowczego sztabu KWO skierowana do Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR, w sprawie nieterminowego dostarczania z Polski fachowej literatury wojskowej, 17 listopada 1925 r. 265
- № 69. Raport kierownika biura prasowego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR H. Petrenki do Pełnomocnika LKSZ ZSRR O. Szlichtera z prośbą o wydanie zgody na delegację służbową do Polski w celu uzgodnienia terminowego dostarczania fachowej literatury do biblioteki resortu, 4 grudnia 1925 r. 266
- № 70. Tajny list kierownika OGPU Feliksa Dzierżyńskiego do zastępcy przewodniczącego OGPU Henryka Jagody ze wskazówkami w sprawie czekistowskich działań operacyjnych na „polskim kierunku” w związku z majowym przewrotem J. Piłsudskiego w 1926 r., 25 czerwca 1926 r. 267
- № 71. „Krótkie wiadomości o stanie polskiej ludności w USRR” przygotowane przez Centralny Komitet Mniejszości Narodowych (CKMN) przy Ogólnoukraińskim Centralnym Komitecie Wykonawczym (OUCKW) na zamówienie Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR, 2 lipca 1926 r. 269
- № 72. Memorandum oddziału kontrwywiadu GPU USRR w sprawie „podejrzanego zachowania” współpracowników Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR Hryhorija Petrenki i Nadii Surowcowej oraz ich kontaktów z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim, 29 września 1926 r. 284
- № 73. Zarządzenie Płoskirowskiego Wydziału Okręgowego GPU USRR o przeprowadzeniu przeszukania mieszkania i aresztowaniu proboszcza parafii rzymskokatolickiej miasta Płoskirowa o. S. Kwaśniewskiego, oskarżonego o udzielanie pomocy polskiemu szpiegom, 11 kwietnia 1927 r. 290
- № 74. Wyciąg z protokołu zamkniętego posiedzenia Biura Politycznego CK KP(b)U – „dotyczącego spraw Polski”, 9 maja 1927 r. 291
- № 75. Memorandum Kontrwywiadu GPU USRR „O współpracownicy Pełnomocnika LKSZ N. Surowcowej”, do 29 listopada 1927 r. 293
- № 76. List konsula ZSRR we Lwowie S. Kyrczenki do sekretarza CK KP(b)U Łazara Kaganowicza oraz Przewodniczącego CKK KP(b)U Wołodymyra Zatonskiego w sprawie niesprzyjających warunków pracy w Konsulacie, nie wcześniej niż listopad 1927 r. 297
- № 77. Zeznanie byłego współpracownika Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR Hryhorija Petrenki dotyczące okoliczności zawarcia znajomości z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie K. Zarembą-Skrzyńskim, 30 listopada 1927 r. 300
- № 78. Dodatkowe zeznania byłego współpracownika Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR Hryhorija Petrenki w sprawie jego kontaktów z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim, 8 grudnia 1927 r. 303

- № 79. Zeznania byłej współpracownicy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Nadii Surowcowej dotyczące jej znajomości oraz rozmów z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim, *8 grudnia 1927 r.* 305
- № 80. List członka Kolegium LKSZ ZSRR B. Stomoniakowa do Sekretarza Generalnego CK WKP(b) J. Stalina w sprawie konieczności podjęcia „pracy na ukraińskim odcinku” w II Rzeczypospolitej, *13 grudnia 1927 r.* 308
- № 81. Dodatkowe zeznania byłej współpracownicy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Nadii Surowcowej w sprawie jej rozmów z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim, *14 grudnia 1927 r.* 312
- № 82. List zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR Iwana Kułyka do zastępcy przewodniczącego GPU USRR K. Karlsona z oceną zeznań aresztowanego byłego współpracownika Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Hryhorija Petrenki oraz jego stosunków z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim, *16 grudnia 1927 r.* 315
- № 83. Dodatkowe zeznania byłego współpracownika Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR H. Petrenki w sprawie jego kontaktów z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstatym Zarembą-Skrzyńskim, *23 grudnia 1927 r.* 317
- № 84. Notatka z rozmowy zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR Iwana Kułyka z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Skrzyńskim, *27 grudnia 1927 r.* 318
- № 85. Zeznania byłego współpracownika Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Hryhorija Petrenki w sprawie wiedzy Konsula Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie K. Zarembę-Skrzyńskiego o nielegalnej działalności w KPZU K. Maksymowicza oraz okoliczności odroczenia terminu wyroku na o. Żołyńskiego, *27 grudnia 1927 r.* 321
- № 86. Wywiad Konsula ZSRR we Lwowie S. Kyryczenki dla lwowskiego „Słowa Polskiego” – „P. Konsul Kirycczenko o sprawach polsko-sowieckich: Specjalny wywiad «Słowa Polskiego»”, *7 stycznia 1928 r.* 323
- № 87. Notatka redakcyjna lwowskiego „Słowa Polskiego” «P. Konsul Kirycczenko nie chce wyjaśnić», *11 stycznia 1928 r.* 326
- № 88. Artykuł korespondenta lwowskiego „Słowa Polskiego” M. Westwalewicz «Jak robiłem wywiad z panem konsulem sowieckim», *11 stycznia 1928 r.* 327
- № 89. Notatka z rozmów zastępcy Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Iwana Kułyka z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Charkowie Konstantym Zarembą-Skrzyńskim z 11, 13, 18 oraz 21 lutego 1928 r., *22 lutego 1928 r.* 330
- № 90. Zeznanie aresztowanego Hryhorija Petrenki w sprawie okoliczności jego wyjazdu na Donbas oraz do Dnieprelstanu w charakterze eskortującego polskich dyplomatów, w okresie od marca do lipca 1927 r., *21 kwietnia 1928 r.* 335
- № 91. Oskarżenie III Oddziału KPW OGPU w sprawie byłych pracowników Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR Hryhorija Petrenki oraz Nadii Surowcowej, którym przedstawiono zarzut szpiegostwa na rzecz Polski, *22 maja 1928 r.* 337

- № 92. Artykuł w dzienniku lwowskim „Діло” (Dzieło) „Консульські завдання: Промова новопризначеного конзуля СРСР п. Лапчинського перед журналістами” (Zadania konsula: Przemówienie nowo wyznaczonego konsula ZSRR p. Łapczyńskiego przed dziennikarzami), 4 czerwca 1928 r. 341
- № 93. Artykuł redakcyjny w dzienniku lwowskim „Діло” (Dzieło) „Інавгураційний виступ” (Wystąpienie inauguracyjne) – z okazji objęcia stanowiska konsula ZSRR we Lwowie przez Jurija Łapczyńskiego, 7 czerwca 1928 r. 344
- № 94. Postanowienie końcowe Płoskirowskiego Oddziału Okręgowego GPU USRR dotyczące oskarżenia w sprawie agitacji antyradzieckiej oraz działalności na rzecz Polski proboszcza kościoła rzymskokatolickiego w Derażni o. S. Hańskiego, 11 czerwca 1928 r. 347
- № 95. Informacja kontrwywiadu Kijowskiego Oddziału Okręgowego GPU USRR w sprawie Konsulatu II Rzeczypospolitej w Kijowie, 6 lipca 1929 r. 352
- № 96. Artykuł redakcyjny warszawskiej „Gazety Polskiej” – „Narodowa Demokracja a Rosja”, 28 maja 1930 r. 359
- № 97. Protokół przesłuchania byłej dyrektorki polskiej szkoły nr 11 w Kijowie Jadwigi Szumowicz, w sprawie jej kontaktów w latach 1921-1922 z szefem Polskiej delegacji repatriacyjnej w Kijowie A. Roszkowskim, 16 stycznia 1931 r. 365
- № 98. Postanowienie końcowe kijowskiego sektora obwodowego GPU USRR w sprawie dotyczącej oskarżenia byłej dyrektorki szkoły polskiej nr 11 w Kijowie Jadwigi Szumowicz, 14 lipca 1931 r. 373
- № 99. Notatka informacyjna Konsula ZSRR we Lwowie H. Radczenki dotyczącej sytuacji na terytorium zachodnioukraińskim II Rzeczypospolitej, 15 kwietnia 1932 r. 385
- № 100. Artykuł Iwana Kedryna we lwowskiej gazecie „Діло” „«Фатальна східна границя» Чому у Польщі найшлося так «мало» українських земель?» („Fatalna granica wschodnia” Dlaczego w granicach Polski znalazło się tak „mało” ziem ukraińskich?), 22 lipca 1932 r. 394
- № 101. List Leona Wasilewskiego do redakcji czasopisma „Діло” o pertraktacjach granicznych polsko-sowieckich na konferencji pokojowej w Rydze 1921 r., 2 sierpnia 1932 r. 399
- № 102. Dodatkowy protokół przesłuchania aresztowanego w „sprawie UWÓ” byłego kierownika biura prasowego Poselstwa USRR w Warszawie T. Repy, 10 czerwca 1933 r. 402
- № 103. Informacyjne powiadomienie lwowskiego „Słowa Polskiego” „Represje na Ukrainie Sowieckiej. Masowe aresztowania Ukraińców z Małopolski”, 19 lipca 1933 r. 404
- № 104. Korespondencja Wydział Komunikacji i Transportu OGPU Południowo-Zachodnich Kolejów z USW GPU USRR o rozpoczęciu agenturalnej sprawy „Patrioty” na kolejarzy – parafian kościoła rzymskokatolickiego w miasteczku Fastów, 2 sierpnia 1933 r. 405
- № 105. Informacyjne powiadomienie lwowskiego „Słowa Polskiego” „Samobójstwo woźnego sowieckiego konsulatu” (M. Strońskiego), 6 sierpnia 1933 r. 407

- № 106. Informacyjne powiadomienie lwowskiego „Słowa Polskiego” „Pogrzeb urzędnika sowieckiego” (M. Strońskiego), 7 sierpnia 1933 r. 408
- № 107. Życiorys aresztowanego sprawie UWO byłego kierownika biura prasowego Poselstwa USRR w Warszawie T. Repy, 28 sierpnia 1933 r. 409
- № 108. Tajny raport A. Kruszelnyckiego „Погляд на західноукраїнське політичне життя у 1933 р.” (Spojrzenie na zachodnioukraińskie życie polityczne w 1933 r.), 17 marca 1934 r. 413
- № 109. Artykuł specjalnego korespondenta warszawskiej „Gazety Polskiej” w Moskwie Omara (J. Berson) „Київ – столицєю України” (Kijów – stolicą Ukrainy), 21 marca 1934 r. 442
- № 110. Informacja Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR I. Kałany dla członka Kolegium LKSZ ZSRR B. Stomoniakowa w sprawie skarg Konsula Generalnego II Rzeczypospolitej w Charkowie Jana Karszo-Siedlewskiego na niekorzystne warunki pracy, 23 marca 1934 r. 447
- № 111. Protokół przesłuchania oskarżonego w sprawie POW J. Teodora, jego pracy w polsko-sowieckiej Komisji Repatriacyjnej w latach 1921-1923, 17 maja 1934 r. 451
- № 112. Sprawozdanie przewodniczącego Ogólnoukraińskiego Towarzystwa Stosunków Kulturalnych z Zagranicą L. Welyczki z rozmowy z Konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej w Kijowie J. Karszo-Siedlewskim, 3 września 1934 r. 458
- № 113. Memorandum Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa do sekretarza CK KP(b) U M. Popowa w sprawie naglącej potrzeby wszczęcia „pracy na ukraińskim odcinku” w II Rzeczypospolitej oraz badania nastrojów miejscowej ukraińskiej inteligencji, 25-26 października 1935 r. 466
- № 114. List Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa do przewodniczącego Związku Radzieckich Pisarzy Ukrainy A. Sanczenki z propozycją nawiązania współpracy ZRPU z prokomunistycznymi zachodnioukraińskimi pisarzami, 26 października 1935 r. ... 472
- № 115. Informacyjne powiadomienie Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa w sprawie bieżącej sytuacji w ukraińskim życiu politycznym II Rzeczypospolitej, 30 listopada 1935 r. 475
- № 116. List Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa do sekretarza CK KP(b)U M. Popowa, 10 stycznia 1936 r. 482
- № 117. Notatka informacyjna Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa w sprawie bieżącej sytuacji w ukraińskim życiu politycznym II Rzeczypospolitej, 10 stycznia 1936 r. 483
- № 118. Dziennik Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR M. Juszkiewicza dotyczący zachowania przedstawicieli Konsulatu Generalnego II Rzeczypospolitej w Kijowie podczas III sesji CKW USRR, 12 lutego 1936 r. 488
- № 119. Protokół przesłuchania oskarżonego P. Switniewa w UGB NKWD USRR, 20 listopada 1936 r. 496
- № 120. Zawiadomienie UGB NKWD USRR Wydziału Konsularnego LKSZ ZSRR o odesłaniu na jego adres dokumentów dyplomatycznych skonfiskowanych aresztowanemu za „trockistowską działalność rewolucyjną” P. Switniewowi, 29 grudnia 1936 r. 498

- № 121. Raport zastępcy Komendanta NKWD USRR I. Nahornego do Komendanta NKWD USRR starszego lejtnanta bezpieczeństwa państwowego O. Szaszkowa z informacją o śmierci więźnia P. Switniewa, *26 lutego 1937 r.* 500
- № 122. Akt zgonu byłego Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa, sporządzony w więzieniu NKWD USRR w Kijowie, *26 lutego 1937 r.* 501
- № 123. Zarządzenie 4 wydziału UGB NKWD USRR o umorzeniu śledztwa w sprawie śmierci byłego Konsula ZSRR we Lwowie P. Switniewa, *20 kwietnia 1937 r.* 502
- № 124. Protokół przesłuchania byłego Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR A.M. Petrowskiego w sprawie okoliczności jego „przerzutu” w ZSRR oraz „działalności wywrotowej” w resorcie dyplomatycznym, *25 sierpnia 1937 r.* 504
- № 125. Protokół przesłuchania byłego Pełnomocnika LKSZ ZSRR przy rządzie USRR A.M. Petrowskiego w sprawie jego kontaktów z innymi konsulami w Kijowie oraz „szpiegowskich kontaktów” z konsulem Generalnym II Rzeczypospolitej J. Karszo-Siedlewskim, *1 września 1937 r.* 512
- № 126. Akt oskarżenia UGB NKWD USRR w sprawie byłego Pełnomocnika LKSZ ZSRR w USRR A.M. Petrowskiego, *początek września 1937 r.* 519
- № 127. Protokół przesłuchania A. Kulickiego w GUGB PZZ NKWD ZSRR, *28 kwietnia 1938 r.* 521
- № 128. Protokół przesłuchania byłego sekretarza Wydziału Konsularnego Poselstwa USRR w Warszawie M. Hnatiuka w UGB NKWD USRR w sprawie jego działalności zagranicznej, kontaktów osobistych oraz korespondencji z rodziną, która mieszkała w Polsce, *23 września 1938 r.* 525
- № 129. Protokół przesłuchania w UGB NKWD USRR M. Chmielewskiej-Hnatiuk w sprawie pracy za granicą jej męża – byłego sekretarza Wydziału Konsularnego Poselstwa USRR w Warszawie Mychajła Hnatiuka oraz jego korespondencji z krewnymi mieszkającymi w Polsce, *26 września 1938 r.* 531
- № 130. Akt oskarżenia Kijowskiego Urzędu Obwodowego NKWD USRR w sprawie S. Kozackowskiej, oskarżonej o szpiegostwo na rzecz Polski, *między 26-29 października 1938 r.* 534
- № 131. Akt oskarżenia NKWD USRR byłego sekretarza Wydziału Konsularnego Poselstwa USRR w Warszawie Mychajła Hnatiuka, *11 stycznia 1939 r.* 537

ANEKS

- № 132. Ze wspomnień „На шляхах до Термідору” (Na drogach do Termidoru) Grigorija Biesiedowskiego – byłego „ukraińskiego” radcy Pełnomocnego Przedstawiciela ZSRR w Warszawie, *grudzień 1929 r.* 545
- № 133. Wspomnienia M. Hnatiuka „Перші роки української радянської дипломатії” (Pierwsze lata ukraińskiej radzieckiej dyplomacji) o działalności Poselstwa USRR w Warszawie w latach 1921-1923, *1969 r.* 553

ЗМІСТ

Від Ризького миру до Пакту Молотова – Ріббентропа: До історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою, 1920–1939 рр.	3
Документи	61
№ 1. Телеграма голови РНК УССР Х. Раковського заступнику голови РНК В. Чубарю щодо бажаності політичної декларації В. Винниченка на підтримку більшовицької влади, <i>14 вересня 1920 р.</i>	63
№ 2. Лист радника НКЗС УССР О. Ждана-Пушкіна голові РНК та наркому закордонних справ УССР Х. Раковському щодо забезпечення інтересів УССР під час переговорів з Польщею, <i>13 жовтня 1920 р.</i>	65
№ 3. Лист представника УССР на мирних переговорах у Ризи Е. Квірінга голові РНК та наркому закордонних справ УССР Х. Раковському щодо поточної ситуації на переговорах, <i>18 листопада 1920 р.</i>	68
№ 4. Доповідна записка № 2 представника УССР на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінга НКЗС УССР щодо перебігу переговорів, <i>22 листопада 1920 р.</i>	71
№ 5. Меморандум представника УССР на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінга «Завдання нашої партії в окупованих Польщею українських районах», <i>30 листопада 1920 р.</i>	73
№ 6. Телеграма голови РНК й наркома закордонних справ УССР Х. Раковського міністру закордонних справ II Речі Посполитої кн. Є. Сапезі щодо дозволу повернутися в Україну з Польщі акад. С. Єфремову, <i>13 грудня 1920 р.</i>	77
№ 7. Меморандум № 8 представника УССР на Ризьких мирних переговорах Е. Квірінга «Про дипломатичні представництва УССР», <i>14 січня 1921 р.</i>	78
№ 8. Скарга польського репатріанта П. Йосема Російсько-українсько-польській змішаній комісії у справах репатріації на незаконну конфіскацію його майна і грошей, <i>10 жовтня 1921 р.</i>	85
№ 9. Список співробітників Повноважного Представництва УССР у Польщі на отримання зарплатні, <i>14 жовтня 1921 р.</i>	88
№ 10. Службова інструкція дипломатичному представникові УССР у Польщі, <i>жовтень 1921 р.</i>	92

- № 11. Таємний меморандум для НКЗС УССР про внутрішньополітичне становище Польщі й перспективи її взаємовідносин з УССР, 26 грудня 1921 р. 98
- № 12. Доповідь Консульського відділу Посольства УССР у Варшаві про роботу упродовж 16 жовтня – 31 грудня 1921 р., 31 грудня 1921 р. 105
- № 13. Тижневий звіт № 1 про роботу Консульського відділу Посольства УССР у Польщі упродовж 25 березня – 1 квітня 1922 р., 1 квітня 1922 р. 108
- № 14. Анкета польського опантанта Владислава Держинського для отримання польського паспорта, 25 квітня 1922 р. 117
- № 15. Скарга польського репатріанта Я. Шафрана на дії «банди чекістів», які учинили обшук у його помешканні, до 24 червня 1922 р. 120
- № 16. Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК» «Шпигунська організація під егідою польських дипломатів», 22 серпня 1922 р. 122
- № 17. Редакційна стаття газети «Вісті ВУЦВК» «Шпигунство під крильцем дипломатії», 22 серпня 1922 р. 134
- № 18. Інтерв'ю з головою ГПУ та наркомом внутрішніх справ УССР В. Манцевим «Чим викликані арешти в Харкові», 22 серпня 1922 р. .. 136
- № 19. Повідомлення варшавського часопису «Kurjer Polski» «Анти-польська акція уряду советської України», 25 серпня 1922 р. 138
- № 20. Інформація Київського губернського відділу народної освіти щодо долі депозитів Польського Товариства Охорони Пам'яток Старовини у Києві, 30 серпня 1922 р. 140
- № 21. Висновок експертів УССР щодо необґрунтованості вимоги польського уряду від 31 січня 1922 р. про повернення Польщі бібліотеки, нумізматичного кабінету та інших колекцій, що зберігаються у Київському університеті та інших сховищах УССР, 4 вересня 1922 р. 145
- № 22. Лист заступника наркома закордонних справ УССР В. Яковлева члену Колегії НКЗС УССР С. Канарському з обговоренням стратегії «дипломатичного наступу» на Польщу, 25 вересня 1922 р. 150
- № 23. Лист заступника наркома закордонних справ УССР В. Яковлева члену Колегії НКЗС УССР С. Канарському щодо вимог до Польщі та супровідні матеріали у справі нейтралізації еміграції УНР у II Речі Посполитій та з проблем Східної Галичини, 2–3 жовтня 1922 р. 155

- № 24. Лист повіреного у справах УССР у Варшаві Г. Беседовського члену Колегії НКЗС УССР С. Канарському щодо політичної ситуації у Польщі, *29 листопада 1922 р.* 162
- № 25. Звіт № 17 про роботу Консульського відділу Посольства УССР у Польщі упродовж 1 грудня 1922 р. – 1 січня 1923 р., *3 січня 1923 р.* ... 166
- № 26. Витяг із зведення Управління Повноважного представника ГПУ на Правобережжі України щодо «шпигунської» діяльності Польської делегації у Києві, *5 лютого 1923 р.* 168
- № 27. Звіт № 1 про роботу Консульського відділу Посольства УССР у Польщі упродовж 1 січня – 25 лютого 1923 р., *24 лютого 1923 р.* 173
- № 28. Повідомлення Іноземного відділення ГПУ УССР про співробітників ІІ відділу Генштабу Польщі у польських місіях в Одесі та Києві, *17 березня 1923 р.* 179
- № 29. Звіт № 2 про роботу Консульського відділу Посольства УССР у Польщі упродовж 25 лютого – 15 квітня 1923 р., *14 квітня 1923 р.* 180
- № 30. Меморандум О. Шумського «Тези нашої політики стосовно окупованих Польщею та Румунією українських областей», *17 травня 1923 р.* 184
- № 31. Інформаційне повідомлення Контррозвідувального відділення Київського губернського відділу ГПУ УССР щодо Польської місії у Києві, *12 липня 1923 р.* 187
- № 32. Стаття Г. Політура у київському тижневику «Сієр» «*«Секретна» кореспонденція й шовкові панчохи»* про «контрабандні справи» членів польської репатріаційної комісії, *12 серпня 1923 р.* 190
- № 33. Інформаційне повідомлення Контррозвідувального відділення Київського губернського відділу ГПУ УССР щодо Польської місії у Києві, *15 вересня 1923 р.* 193
- № 34. Рапорт Уповноваженому НКЗС ССР в УССР О. Шліхтеру завідувача економічно-правовим відділом УпНКЗС В. Броуна про інформування ним секретаря Посольства ІІ Речі Посполитої у Харкові С. Літауера, що НКЗС ССР не розглядає Представництво Польщі у Харкові як Посольство, *18 вересня 1923 р.* 196
- № 35. Лист Консульського відділу Посольства ІІ Речі Посполитої у Харкові до економічно-правового відділу апарату Уповноваженого НКЗС ССР в УССР щодо крадіжки зі складу Посольства у ніч з 13 на 14 жовтня 1923 р. одягу й продуктів, *17 жовтня 1923 р.* 198

- № 36. Лист Уповноваженому НКЗС СССР в УССР О. Шліхтеру повіреного у справах II Речі Посполитої у Харкові М. Шароти щодо його відкликання з Харкова з 1 січня 1924 р., *15 грудня 1923 р.* 200
- № 37. Звернення консульського секретаря Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові до економічно-правового відділення апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР з проханням дати дозвіл на безперешкодне вивезення до Польщі особистих речей повіреного у справах II Речі Посполитої у Харкові М. Шароти, *17 грудня 1923 р.* 201
- № 38. Лист економічно-правового відділення апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР референтурі Польщі НКЗС СССР щодо залишення посади й від'їзду до Варшави повіреного у справах II Речі Посполитої у Харкові М. Шароти, *19 грудня 1923 р.* 203
- № 39. Рапорт міліцейського наглядача Фоменка начальнику 7-го району харківської міліції щодо нетактовної поведінки референта у справах оптації Консульства Польщі у Харкові Л. Заблоцького, *24 грудня 1923 р.* 204
- № 40. Довідка Генерального консульства Польщі у Харкові, що гр. Леон Заблоцький дійсно є референтом Консульства у справах оптації, *4 січня 1924 р.* 206
- № 41. Рапорт керівництва Харківської губернської міліції й розшуку завідувачу відділом управління Харківського губвиконкому щодо «брутально-зневажливої вихватки» референта у справах оптації Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцького, *12 січня 1924 р.* 207
- № 42. Лист Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР до редакції газети «Коммунист» щодо вміщення у газеті повідомлення про продовження оптації польського громадянства, *до 15 січня 1924 р.* 209
- № 43. Звернення Консульського відділу Посольства II Речі Посполитої у Харкові до економіко-правничого відділення апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР щодо продовження терміну перебування в УССР польській оптантці А. Вериго – матері співробітниці Консульського відділу Посольства Польщі у Харкові С. Вериго, *23 січня 1924 р.* 210
- № 44. Прохання співробітниці Консульського відділу Посольства II Речі Посполитої у Харкові С. Вериго до НКВД УССР скасувати розпорядження щодо негайного виїзду до Польщі її матері – польської оптантки А. Вериго, *23 січня 1924 р.* 212

- № 45. Звернення НКВД УССР до Уповноваженого НКЗС СССР в УССР О. Шліхтера з приводу образи, завданої представникові «робітничо-селянської міліції» референтом у справах оптації Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцьким, *24 січня 1924 р.* 214
- № 46. Звернення КРВ ГПУ УССР до Уповноваженого НКЗС СССР в УССР О. Шліхтера з вимогою вжити належних заходів щодо референта у справах оптації Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцького, *25 січня 1924 р.* 216
- № 47. Лист заступника Уповноваженого НКЗС СССР в УССР Л. Величка до Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові щодо образи, завданої офіційному урядовцеві Українського Уряду референтом Консульства у справах оптації Л. Заблоцьким, *8 лютого 1924 р.* 217
- № 48. Лист керівника Посольства II Речі Посполитої у Харкові Уповноваженому НКЗС СССР в УССР щодо злагодження інциденту з референтом Консульства Польщі Л. Заблоцьким, *9 лютого 1924 р.* 219
- № 49. Лист заступника Уповноваженого НКЗС СССР в УССР Л. Величка до Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові з вимогою залишення теренів СССР до 13 лютого 1924 р. референтом Консульства Л. Заблоцьким, *12 лютого 1924 р.* 221
- № 50. Нота НКЗС СССР Польській дипломатичній місії у Москві з вимогою негайного залишення теренів СССР референтом Консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцьким, *25 лютого 1924 р.* 222
- № 51. Звернення Консульського відділу Представництва II Речі Посполитої у Харкові до економічно-правового відділення Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР з проханням видати дипломатичну візу й оформити дозвіл на вивезення майна комерційному раднику Представництва І. Ружицькому, який виїздить до Польщі, *1 березня 1924 р.* 223
- № 52. Повідомлення економічно-правового відділення Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР НКЗС СССР, що референт Консульства II Речі Посполитої у Харкові Л. Заблоцький виїхав до Польщі *27 лютого 1924 р., 1 березня 1924 р.* 225
- № 53. Екзекватура Генерального консула II Речі Посполитої у Харкові М. Свірського, *25 березня 1924 р.* 226

- № 54. Звернення Генерального консула II Речі Посполитої у Харкові М. Свірського до Уповноваженого НКЗС СССР в УССР щодо безпідставного ув'язнення польського громадянина М. Венглінського, *3 квітня 1924 р.* 227
- № 55. Звернення Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові до Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР щодо наполягання іноземного відділу Харківського губвиконкому про терміновий виїзд до Польщі А. Веріго – матері співробітниці Генконсульства Польщі С. Веріго, *8 квітня 1924 р.* 229
- № 56. Нота Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Уповноваженому НКЗС СССР при Уряді УССР щодо спалення демонстрантами поблизу диппредставництва польського прапора й невтручання у ці дії міліції, *29 квітня 1924 р.* 231
- № 57. Стаття завідувача Іноземним відділенням НКВД УССР В. Гуцалука «ІНОВ НКВД у 1923 р.», *10 травня 1924 р.* 233
- № 58. Лист КРВ ГПУ УССР до економіко-правничого відділу апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР щодо обґрунтованості арешту польського громадянина М. Венглінського та його зізнання у шпигунстві на користь Польщі, *10 травня 1924 р.* 237
- № 59. Звернення Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові до Управління Уповноваженого НКЗС СССР в УССР щодо позбавлення житла у Києві польського оптанта С. Венглінського, *3 липня 1924 р.* ... 239
- № 60. Повідомлення Генерального консульства II Речі Посполитої у Харкові Уповноваженому НКЗС СССР при Уряді УССР щодо грошової реформи у Польщі, *12 липня 1924 р.* 241
- № 61. Стаття у газеті «Вісті ВУЦВК» «Де дипломатія, а де шпигунство?», *29 жовтня 1924 р.* 244
- № 62. Публікація у газеті «Вісті ВУЦВК» «Польське шпигунство на Україні: Розмова з тов. Балицьким», *29 жовтня 1924 р.* 247
- № 63. Редакційна стаття у харківському часописі «Коммунист» «Слід покласти край цій безсоромності», *29 жовтня 1924 р.* 252
- № 64. Фейлетон М. Любченка у харківському часописі «Коммунист» «Державна мудрість пана Павловського», *1 листопада 1924 р.* 255
- № 65. Меморандум ГПУ УССР Генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу «Про надання допомоги перебіжчикам», *26 червня 1925 р.* 259

- № 66. Меморандум заступника Уповноваженого НКЗС ССРС при Уряді УССР К. Максимовича Генеральному секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу щодо необхідності поліпшення становища інтернованих в УССР учасників комуністичних військових організацій на західноукраїнських теренах II Речі Посполитої, *1 липня 1925 р.* 261
- № 67. Звернення завідувача прес-бюро Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР Г. Петренка до варшавської фірми «Промінь» щодо ретельнішого виконання замовлень на польські та українські видання у II Речі Посполитій, *26 серпня 1925 р.* 263
- № 68. Скарга розвідувального відділу штабу КВО апарату Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР щодо неналежного надходження фахової військової літератури з Польщі, *17 листопада 1925 р.* 265
- № 69. Рапорт завідувача прес-бюро апарату Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР Г. Петренка Уповноваженому НКЗС ССРС в УССР О. Шліхтеру з проханням дозволити службове відрядження до Польщі для налагодження постачання фахової літератури до бібліотеки відомства, *4 грудня 1925 р.* 266
- № 70. Таємний лист керівника ОГПУ Ф. Дзержинського заступнику голови ОГПУ Г. Ягоді з вказівками щодо оперативно-чекістської роботи по «польській лінії» у зв'язку з травневим переворотом Ю. Пілсудського *1926 р., 25 червня 1926 р.* 267
- № 71. «Короткі відомості про стан польського населення в УССР», підготовлені ЦКНМ при ВУЦВК на замовлення апарату Уповноваженого НКЗС ССРС в УССР, *2 липня 1926 р.* 269
- № 72. Меморандум Контррозвідувального відділу ГПУ УССР щодо «підозрілої поведінки» співробітників апарату Уповноваженого НКЗС ССРС при Уряді УССР Г. Петренка та Н. Суворової та їхніх контактів з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, *29 вересня 1926 р.* 284
- № 73. Постанова Проскурівського окрвідділу ГПУ УССР про проведення обшуку й арешту настоятеля римо-католицької парафії м. Проскурова о. С. Квасневського, обвинувачуваного в сприянні польським шпигунам, *11 квітня 1927 р.* 290
- № 74. Витяг з протоколу закритого засідання політбюро ЦК КП(б)У – «Про польські справи», *9 травня 1927 р.* 291

- № 75. Меморандум КРО ГПУ УССР «Про співробітницю УповНКЗС Н. Суровцову», до 29 листопада 1927 р. 293
- № 76. Лист консула СССР у Львові С. Кириченка секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу й голові ЦКК КП(б)У В. Затонському щодо несприятливих умов роботи консульства, не раніше листопада 1927 р. 297
- № 77. Свідчення колишнього співробітника апарату Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР Г. Петренка щодо обставин його знайомства з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 30 листопада 1927 р. 300
- № 78. Додаткові свідчення колишнього співробітника апарату Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР Г. Петренка щодо його контактів з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 8 грудня 1927 р. 303
- № 79. Свідчення колишньої співробітниці апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР Н. Суровцової щодо її знайомства та розмов з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 8 грудня 1927 р. 305
- № 80. Лист члена Колегії НКЗС СССР Б. Стомонякова генеральному секретареві ЦК ВКП(б) Й. Сталіну щодо нагальних потреб «української роботи» у II Речі Посполитій, 13 грудня 1927 р. 308
- № 81. Додаткові свідчення колишньої співробітниці апарату Уповноваженого НКЗС СССР в УССР Н. Суровцової щодо її розмов з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 14 грудня 1927 р. 312
- № 82. Лист заступника Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР І. Кулика заступнику голови ГПУ УССР К. Карлсону з оцінкою свідчень ув'язненого колишнього співробітника УпНКЗС СССР в УССР Г. Петренка та його взаємин з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 16 грудня 1927 р. 315
- № 83. Додаткові свідчення колишнього співробітника апарату Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР Г. Петренка щодо його контактів з Генконсулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським, 23 грудня 1927 р. 317
- № 84. Запис бесіди заступника Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР І. Кулика з Генеральним консулом Польщі у Харкові К. Скшинським, 27 грудня 1927 р. 318

- № 85. Свідчення колишнього співробітника апарату Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Г. Петренка щодо обізнаності Генконсула II Речі Посполитої у Харкові К. Заремби-Скшинського з нелегальною роботою у КПЗУ К. Максимовича та обставин відтермінування вироку над о. Жилінським, *27 грудня 1927 р.* 321
- № 86. Інтерв'ю консула ССРСР у Львові С. Кириченка львівському часописові «Słowo Polskie» – «П[ан] Консул Кириченко про польсько-советські відносини», *7 січня 1928 р.* 323
- № 87. Редакційна замітка львівського часопису «Słowo Polskie» «П[ан] Консул Кириченко не хоче з'ясувати», *11 січня 1928 р.* 326
- № 88. Стаття кореспондента львівського часопису «Słowo Polskie» М. Вествалевича «Як я брав інтерв'ю у пана советського консула», *11 січня 1928 р.* 327
- № 89. Запис розмов заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР І. Кулика з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Харкові К. Зарембою-Скшинським від 11, 13, 18 та 21 лютого 1928 р., *22 лютого 1928 р.* 330
- № 90. Свідчення ув'язненого Г. Петренка щодо обставин його поїздки на Донбас та Дніпрельстан як супроводжувача польських дипломатів у березні – липні 1927 р., *21 квітня 1928 р.* 335
- № 91. Обвинувальний висновок III відділення КРВ ОГПУ у «справі» колишніх працівників апарату Уповноваженого НКЗС ССРСР в УССР Г. Петренка та Н. Суровцової, яким інкримінувалося шпигунство на користь Польщі, *22 травня 1928 р.* 337
- № 92. Стаття у львівському щоденнику «Діло» «Консульські завдання: Промова новопризначеного консула СРСР п. Лапчинського перед журналістами», *4 червня 1928 р.* 341
- № 93. Редакційна стаття у львівському щоденнику «Діло» «Інавгураційний виступ» – з нагоди вступу на посаду консула ССРСР у Львові Ю. Лапчинського, *7 червня 1928 р.* 344
- № 94. Заключна постанова Проскурівського окрвідділу ГПУ УССР в справі по звинуваченню настоятеля римо-католицького костьолу містечка Деражня о. С. Ганського в антирадянській агітації й діяльності на користь Польщі, *11 червня 1928 р.* 347
- № 95. Інформація Контррозвідувального відділення Київського окрвідділу ГПУ УССР щодо Консульства II Речі Посполитої у Києві, *6 липня 1929 р.* 352

- № 96. Редакційна стаття варшавського часопису «Gazeta Polska» «Національна демократія і Росія», 28 травня 1930 р. 359
- № 97. Протокол допиту колишньої завідувачки 11-ї польської школи у Києві Я. Шумович щодо її контактів 1921–1922 рр. з керівником Польської репатріаційної делегації у Києві А. Рошковським, 16 січня 1931 р. 365
- № 98. Заключна постанова Київського обласного сектору ГПУ УССР у справі по обвинуваченню колишньої завідувачки 11-ї польської школи у Києві Я. Шумович, 14 липня 1931 р. 373
- № 99. Інформаційне повідомлення консула ССРСР у Львові Г. Радченка щодо поточної ситуації на західноукраїнських теренах II Речі Посполитої, 15 квітня 1932 р. 385
- № 100. Стаття І. Кедрина у львівській газеті «Діло» ««Фатальна східна границя»: Чому у Польщі найшлося так «мало» українських земель?», 22 липня 1932 р. 394
- № 101. Лист Л. Василевського до редакції часопису «Діло» про переговори стосовно лінії польсько-советського кордону на мирній конференції у Ризі 1921 р., 2 серпня 1932 р. 399
- № 102. Додатковий протокол допиту ув'язненого у «справі» «УВО» колишнього завідувача прес-бюро Посольства УССР у Варшаві Т. Репи, 10 червня 1933 р. 402
- № 103. Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego» «Represje na Ukrainie Sowieckiej. Masowe aresztowania ukraińców z Małopolski», 19 липня 1933 р. 404
- № 104. Листування ДТВ ОГПУ Південно-Західної залізниці з УСВ ГПУ УССР про заведення агентурної справи «Патріоти» на залізничників – парафіян римо-католицького костьолу у м. Фастові, 2 серпня 1933 р. 405
- № 105. Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego» «Samobójstwo woźnego sowieckiego konsulatu» (М. Стронського), 6 серпня 1933 р. 407
- № 106. Інформаційне повідомлення львівського «Słowa Polskiego» «Pogrzeb urzędnika sowieckiego» (М. Стронського), 7 серпня 1933 р. 408
- № 107. Життєпис ув'язненого у «справі» «УВО» колишнього завідувача прес-бюро Посольства УССР у Варшаві Т. Репи, 28 серпня 1933 р. 409
- № 108. Таємна доповідь А. Крушельницького «Погляд на західноукраїнське політичне життя в 1933 р.», 17 березня 1934 р. 413

- № 109. Стаття спеціального кореспондента варшавської «Gazety Polskiej» у Москві Отмара (Я. Берсона) «Київ – столицею України», 21 березня 1934 р. 442
- № 110. Інформація Уповноваженого НКЗС ССРСР при Уряді УССР І. Калини члену Колегії НКЗС ССРСР Б. Стомонякову щодо скарг Генерального консула II Речі Посполитої у Харкові Я. Каршо-Седлевського на несприятливі умови праці, 23 березня 1934 р. 447
- № 111. Протокол допиту оскаржуваного у справі «ПОВ» Й. Теодора щодо його роботи у складі польсько-советської репатріаційної комісії 1921–1923 рр., 17 травня 1934 р. 451
- № 112. Звіт голови Всеукраїнського товариства культурного зв'язку з закордоном Л. Величка про розмову з Генеральним консулом II Речі Посполитої у Києві Я. Каршо-Седлевським, 3 вересня 1934 р. 458
- № 113. Меморандум консула ССРСР у Львові П. Світнева секретареві ЦК КП(б)У М. Попову щодо нагальних потреб «української роботи» у II Речі Посполитій й настроїв місцевої української інтелігенції, 26 жовтня 1935 р. 466
- № 114. Лист консула ССРСР у Львові П. Світнева голові Спілки советських письменників України А. Сенченку з пропозицією налагодити співробітництво ССПУ з прокомуністичними західноукраїнськими літераторами, 26 жовтня 1935 р. 472
- № 115. Інформаційне повідомлення консула ССРСР у Львові П. Світнева щодо поточної ситуації в українському політичному житті II Речі Посполитої, 30 листопада 1935 р. 475
- № 116. Лист консула ССРСР у Львові П. Світнева секретареві ЦК КП(б)У М. Попову, 10 січня 1936 р. 482
- № 117. Інформаційний лист консула ССРСР у Львові П. Світнева щодо поточної ситуації в українському політичному житті II Речі Посполитої, 10 січня 1936 р. 483
- № 118. Щоденник заступника Уповноваженого НКЗС ССРСР при Уряді УССР М. Юшкевича – про поведінку представників Генерального консульства II Речі Посполитої у Києві під час III сесії ЦВК УССР, 7–14 лютого 1936 р. 488
- № 119. Протокол допиту обвинувачуваного П. Світнева в УГБ НКВД УССР, 20 листопада 1936 р. 496

- № 120. Повідомлення УГБ НКВД УССР Консульському відділу НКЗС СССР про відправлення на його адресу дипломатичних документів, вилучених у заарештованого за «контрреволюційну троцькістську діяльність» П. Т. Світнева, *29 грудня 1936 р.* 498
- № 121. Рапорт заступника коменданта НКВД УССР І. Нагорного коменданту НКВД старшому лейтенанту госбезопасності О. Шашкову про смерть ув'язненого П. Світнева, *26 лютого 1937 р.* 500
- № 122. Акт про смерть колишнього консула СССР у Львові П. Світнева, складений у в'язниці НКВД УССР у Києві, *26 лютого 1937 р.* 501
- № 123. Постанова 4 відділу УГБ НКВД УССР щодо припинення слідства у справі колишнього консула СССР у Львові П. Світнева з огляду на його смерть, *20 квітня 1937 р.* 502
- № 124. Протокол допиту Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР А. М. Петровського щодо обставин його «перекидання» до СССР й «підривної роботи» у дипломатичному відомстві, *25 серпня 1937 р.*... 504
- № 125. Протокол допиту колишнього Уповноваженого НКЗС СССР при Уряді УССР А. М. Петровського щодо його контактів з іноземними консулами у Києві й «шпигунських зв'язків» з генеральним консулом II Речі Посполитої Я. Каршо-Седлевським, *1 вересня 1937 р.* 512
- № 126. Обвинувальний висновок УГБ НКВД УССР щодо колишнього Уповноваженого НКЗС СССР в УССР Петровського Адольфа Марковича, *початок вересня 1937 р.* 519
- № 127. Протокол допиту А. Куліцького в ГУГБ Південно-Західної залізниці НКВД СССР, *28 квітня 1938 р.* 521
- № 128. Протокол допиту колишнього секретаря Консульського відділу Посольства УССР у Варшаві М. Гнатьюка в УГБ НКВД УССР щодо його закордонної роботи, особистих контактів та листування з родиною у Польщі, *23 вересня 1938 р.* 525
- № 129. Протокол допиту в УГБ НКВД УССР М. Хмілевської-Гнатьюк щодо закордонної роботи її чоловіка – колишнього секретаря Консульського відділу Посольства УССР у Варшаві М. Гнатьюка – та його листування з родичами у Польщі, *26 вересня 1938 р.* 531
- № 130. Обвинувальний висновок Київського облуправління НКВД у справі С. Козачковської, звинуваченої у шпигунстві на користь Польщі, *не раніше 26 жовтня і не пізніше 29 жовтня 1938 р.* 534

№ 131. Обвинувальний висновок НКВД УССР у справі колишнього секретаря Консульського відділу Посольства УССР у Варшаві М. Гнатюка, 11 січня 1939 р.	537
Додаток	543
№ 132. Зі спогадів «На шляхах до термідору» Г. Беседовського – колишнього «українського» радника Повпредства ССРСР у Варшаві, грудень 1929 р.	545
№ 133. Спогади М. Гнатюка «Перші кроки української радянської дипломатії» про діяльність Посольства УССР у Варшаві 1921–1923 рр., 1969 р.	553
Список скорочень	563
Іменний покажчик	570
Покажчик географічних назв	588
Перелік документів польською мовою	597

ВИДАВНИЦТВО «ДУХ І ЛІТЕРА» ПРОПОНУЄ:

Діалоги порозуміння. Українсько-єврейські взаємини.

Петро Тима, Ізабелла Хруслінська

К.: Дух і літера, 2011. – 328 с.

Читачеві пропонується збірник інтерв'ю, що записані впродовж останніх років, аби показати учасників історичних подій нашого часу. Серед них науковці, публіцисти, дисиденти і громадські діячі. Вони представляють свої бачення історії українсько-єврейських стосунків, формулюють актуальні питання сьогодення. Автори не оминають «гарячі точки» взаємин, найбільш болючі для українців та євреїв. Зазначені у книзі факти, а також досвід знаходження порозуміння українських та єврейських лідерів в останні десятиліття, на думку авторів, варті всебічного висвітлення.

Година папуги: Українські сторінки Катині

Олександр Зінченко

Видання друге. – К.: Дух і літера, 2011. – 400 с.

Навесні 1940 року у приайдарських степах на Сході України зникає Зигмунт Бартницький. Одночасно перервався зв'язок іще з десятками тисяч людей. Куди і як зникли 25 421 людина, на 50 років стало у СРСР державною таємницею №1. Це перша книжка, яка так докладно розповідає про українські сторінки Катині. Ця книжка про час, коли доля робить свій вибір.

Значення Європи. Географія та геополітика

Майкл Геффернен

Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2011. – 464 с.

Карта сучасної Європи формувалася упродовж багатьох століть під впливом численних політичних, соціальних та економічних чинників, але також під впливом мрії про об'єднану Європу. За сучасними дискусіями щодо європейського проекту стоять набагато давніші уявлення про владу, громадянство й суверенітет. Тривала суперечка про європейську єдність у кінцевому підсумку зводиться до вельми особистих питань: хто я, і до чого я належу? У цій

книзі розглядається розвиток європейської ідеї від Ренесансу до сьогодення, з особливою увагою до останнього сторіччя. Дебати щодо Європи досліджуються з прагненням з'ясувати територіальні засновки, які зумовлюють погляди щодо походження Європи, її обрисів та геополітичного впорядкування, але зазвичай позбавлені належної уваги. Уміщуючи нинішні європейські суперечності до відповідного історико-географічного контексту, книжка надає критичний виклад європейської ідеї — колишньої, нинішньої та майбутньої. Майкл Геффернен викладає історичну географію в Університеті Лафборо (Велика Британія).

***«Польські студії» № 4: IV конкурс ім. Єжи Гедройця
(Часопис «Дух і Літера» № 23)***

Упорядник та редактор “Польських студій”: Оля Гнатюк

Редактори часопису: Костянтин Сігов, Леонід Фінберг

К.: Дух і літера, 2011. – 281 с.

«Польські студії» № 4 («Дух і Літера» № 23) є збіркою статей, присвячених польській історії та сучасності, а також польсько-українським взаєминам. До видання увійшли рецензії і огляди художніх книг та наукових праць із вказаної тематики, що з'явилися друком протягом 2009-2010 рр. українською і польською мовами.

Міжкультурний діалог. Т. 1: Ідентичність

К.: Дух і літера, 2009. – 464 с.

Перший том серії міждисциплінарних досліджень Центру польських та європейських студій «Міжкультурний діалог» присвячено проблемі ідентичностей в історико-культурно-соціо-політичному контекстах. До збірника увійшли статті знаних і ще не знаних дослідників. Матеріали, опубліковані в цьому збірнику, демонструють багатогранність підходів до вивчення ідентичностей. Автори розглядають різні зрізи ідентичностей: теоретичні аспекти поняття ідентичності й методологічні підходи до дослідження даного предмету, регіональну й національну, релігійну й професійну ідентичності, систему визначення «свій-чужий». Статті розташовано за хронологічним принципом – формування ідентичностей відстежується від часів раннього Середньовіччя до сучасності.

У пошуках свободи
Есеї про історію та політику

Адам Міхнік

Пер. з поль. – К.: Дух і літера, 2009. – 548 с.

У книзі представлені есеї Адама Міхніка – польського громадського діяча, дисидента, публіциста, активного учасника політичної опозиції в Польщі 1968-1989 років, одного з лідерів легендарної “Солідарності”, головного редактора “Газети виборчої” з 1989 року до сьогодні.

Адам Міхнік, як представник першого післявоєнного покоління активно долучився до створення нової Польщі. Він пройшов крізь арешти і ув’язнення, долаючи наклепи, втрати, розчарування... Його мрією була демократична Польща, і він докладав максимум зусиль задля досягнення цієї мети. Події та роздуми про ці події знайшли своє відображення на сторінках книги.

Розмови з Богданом Осадчуком

Заставний Кшиштоф, Керський Базиль, Ковальчик Анджей
Станіслав

Пер. з поль. – К.: Дух і літера, 2009. – 384 с.

Богдан Осадчук – історик, політолог, кореспондент однієї з найвпливовіших європейських газет – швейцарської “Neue Züricher Zeitung”, співпрацівник легендарної Гедройцевої “Культури”.

У польсько-українських стосунках феномен Б. Осадчука полягає у тому, що він ревно стежить за ними й бере у них участь упродовж майже шістдесяти років. У важливих для українців і поляків моментах ніколи не забракло його голосу. У Польщі він є, мабуть, найпопулярнішим українським журналістом і політичним коментатором.

**З питань замовлення та придбання літератури
звертатися за адресою:**

ВИДАВНИЦТВО «ДУХ І ЛІТЕРА»

Національний університет

«Києво-Могилянська академія»

вул. Волоська, 8/5, кімн. 210, Київ 70, Україна, 04070

Тел./факс: +38(044) 425-60-20

Сайт: <http://duh-i-litera.com>

E-mail: litera@ukma.kiev.ua

Надаємо послуги: «Книга – поштою»

У книжці публікуються документи з українських архівів про дипломатичні взаємини між УССР та Другою Річчю Посполитою у період 1920-1939 рр. Більшість документів оприлюднено вперше; матеріали преси та фрагменти спогадів доповнюють картину чи висвітлюють її з іншого боку. Читач зможе скласти уяву про місце і роль окремих представників дипломатичних місій в українсько-польських стосунках, як і про атмосферу взаємин у міжвоєнний період, форми дипломатичного протистояння й змагання українських служб за незалежність від російського центру. Документи проливають світло на роль відомих постатей, як Надія Суровцова, чи розгадують таємницю Антона Крушельницького. Читач зможе дізнатися також про трагічні долі українських та польських дипломатів та звичайних громадян.

KIOW STOLICA

ISBN 978-966-378-235-5

